

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

11
2830

Шкафъ:.....

Полка:.....

№.....

1057 (22)
 22
 9 - 23

23 SEP 2009

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՄՏՈՒ ԱԾԱՇՈՒՆԶ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
 БИБЛИОТЕКА
 Российской Федерации
 СССР

ԳՐԵԱՑ

ԱՄԲՐՈՍԻՍ Վ. ԳԱՆԱՑԵԱՆ.

Հ. ԲՈՐԵՇ

ԹԷՈԴՈՍԻԱ

ԻՏԱՐԱՆԻ ԽԱՂԻՍԿԱՆ ՈՒՍՈՒՆԱՐԱՆԻՆ ԱԳԳԻՍ ՀԱՅՈՂ.

1862 = ՌՅԺԱ.

5600

11-2830 ա/հ

(59947-66)

ՍԻՐԱՅՆՈՅ ԵՒ ԱՐՏԱՍՈՒԵԼԻՈՅ

Հ Օ Ր Ի Մ Ո Յ

ՅՈՅԻ ԳԻՐԿՍ ՈՐԳԵԳՈՐՈՎՍ

ՈՒՍԱՅՆ ԻՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

ԶՍՈՒՐԲ ԳԻՐՍ

ԵՒ

ԶՀՐԱՀԱՆԳՍ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՒՐԵՄ

ԶԳՈՅԶՆ ԶԱՅՍ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ Վ. ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ

ստուածգիտութիւնն ու կրօնագիտութիւնը մարդուս սովորած ու սովորելի գիտութեանցը մէջ տարակոյս չկայ որ ամենէն առաջինն ու գլխաւորն է, որ տկար ու հոգեղէն մարդս կտանին կմիացնեն Աստուծոյ իւր ստեղծողին՝ երկնի եւ երկրի Արարչին հետ։ Բայց այս ամենակարեւոր գիտութիւններն ո՞ր գրքէն կարող եմք սովորիլ։ — Այն գրքէն միայն որ Հոգւով Աստուծոյ գրուած է, եւ անոր համար ալ Աստուածաշունչ կամ շունչ Աստուծոյ եւ Սուրբ Գիրք կկոչուի։

Եւ արդարեւ այն Սուրբ Գրոց մէջ աչքերնուս առջեւ կպարզի կրացուի այն ահեղ ու շքեղ տեսարանն յորում Արարչին մէկ հրամանովը՝ տիեզերք համօրէն գուրս կուգան կգոյանան յոչնչէ։ Կկարգամք հոն մարդուս հրաշագործ ստեղծումը, պարտուց գերահրաշ որբութիւնն ու վախճանին անճառ վսեմութիւնը։ Ակնյայտնի կտեսնեմք այն անբուն Նախախնամութիւնը որ հայրօրինակ կհսկէ անդուլ իւր ստեղծուածոցը վրայ, եւ անոնց ամէն պիտոյքը կհոգայ մինչեւ յետին ճնճղիանը։ Սինա լեռը կորոտայ մեղ Աստուծոյ պատուիրանները, կտեսնեմք որ պատուիրանապահք կվարձատրուին միշտ, եւ պատուիրանազանցք կպատժուին ահաւորապէս իրբեւ զկորիս, զԴաւթան եւ զԱբրիոն, զորս ողջ ողջ իւր խաւարային ծոցը կխորատուէ երկիր։

Աբրահամու կենդանի հաւատքն ու կատարեալ հնազանդութիւնը՝ որ իւր միածին որդին եւ միակ յոյսը՝ զԻսահակ՝ անմռունչ կառնու լեռը կտանի զոհելու։ Յօբայ անտրտունջ վշտակրութիւնն ու անզուգական համբերութիւնը, Յովսեփայ չքնաղ առաքինասիրութիւնը, Տօբիթայ սակաւագիւտ եղբայրօրութիւնը, Հռութայ գեղեցիկ ծնողասիրութիւնը, Եսթերի՝ Յուդիթայ եւ Մակաբայեցւոց

անձնանուէր ազգասիրութիւնը, արեղարդ եղիազար քա-
ջանային եւ եօթն եղբարց Մակարայեցւոց եւ արիասիրտ
մօր նոցա աստուածախրախոյս նահատակութիւնը միթէ
աստուածահաճոյ առաքինութեանց եւ աստուածասիրու-
թեան մէկ մէկ սրանչելի օրինակներ եւ սիրայորդոր քա-
ջալերութիւններ չեն: Հապա ինչ ըսեմք Քրիստոսի Տեառն
մերոյ Վարուց եւ Վարդապետութեան սրանչելեացը: զորս
սուրբ Աւետարանը կաւանդէ մեզ:

Ահա այս եւ սոցա նման անթիւ գեղեցիկ ու ահաւոր
օրինակներով կուսուցանեն մեզ Սուրբ Դիրք մեր սուրբ կը-
րօնից սկիզբը, վախճանը, վարդապետութիւնն ու պա-
ջանջած առաքինութիւնները, Աստուծոյ արդարութիւնն
ու միանգամայն անբաւ ողորմութիւնը, որ եթէ մէկ ձեռ-
քով կխրատէ կտանջէ, միւսով եւս կզգուէ կմխիթարէ
հայրաբար, որում եւ կենդանի բարբառը պիտի լինի
միշտ սաղմոսերգուն:

Այս երկասիրութեանս մէջ մեր բոլոր ջանքը այն եղած
է որ կենդանադոյն նկարներով Սուրբ Գրոց ոգին ու վախ-
ճանը գուրս ցատքեցնեմք, եւ սիրելի ու ախորժելի ը-
նեմք զանոնք ընթերցողին եւ օգտամատոյց:

Երանի մեզ եթէ ընթերցողք մեր աշխատութիւնը կար-
գալէն յետոյ՝ եւս առաւել ունի եւ ախորժ զգան առաքի-
նութեան, եւ զզուումն եւ ատելութիւն ախտից: Յայնժամ
մեր վարձքը լիապէս ընդունած կհամարիմք յաստիս, զի
զոնէ թեթեւ ինչ օգուտ դարձեցաք մեր սիրելի ազգայնոց:

Փարիզ, 14 Օգոստոսի 1861.

ԱՄԻՐՈՍԻՍ Վ. ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ.

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ի Ն Կ Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ի

	Էջ.
Յառաջարան	Գ
Բովանդակութիւն գրող Հին Կտակարանի	Թ
Գլուխ Ա, Ստեղծումն աշխարհի եւ արարածոց	1
— Բ, Զրհեղելը	12
— Գ, Նահապետաց գործերը	18
— Դ, Յովսէփ գեղեցկին պատմութիւնը	40
— Ե, Յոր երանելոյն պատմութիւնը	57
— Զ, Ելք Իսրայելացւոց յեգիպտոսէ	65
— Տասնարանեայ օրէնք	85
— Է, Քառասնամեայ պանդխտութիւն Իսրայելացւոց յանապատին	99
— Ը, Հրէական օրէնսդրութիւն եւ Մովսէս	119
— Թ, Ստորագրութիւն Պաղեստինու	132
— Ժ, Տեսու, կամ աշխարհակալութիւն Աստուաց երկրին	139
— ԺԱ, Դատաւորք	151
— ԺԲ, Թագաւորութիւն	184
— ԺԳ, Թագաւորութիւն Դաւթի	211
— ԺԴ, Թագաւորութիւն Սողոմոնի	241
— ԺԵ, Իրաժանմանէ Թագաւորութեան Հրէից մինչեւ Աքաաբին Իսրայելի վրայ Թագաւորելը	256
— ԺԶ, Աքաաբին Թագաւորութենէն մինչեւ Գողոզեայ մահը	267
— ԺԷ, Յովսափ Թագաւորութենէն մինչեւ Իսրայելի Թագաւորութեան կործանիլը	300
— ԺԸ, Պատմութիւն Տովբիթայ	316
— ԺԹ, Իսրայելի Թագաւորութեան կործանմանէն մինչեւ Տուդայի Թագաւորութեան կործանումը	329
— Ի, Գերութիւն	355
— ԻԱ, Գերեզարծ Հրէից	380
— ԻԲ, Նսմեր	392
— ԻԳ, Երուսաղեմի պարսպաց շինութենէն մինչեւ Տուդա Մակաբէին մահը	401
— ԻԴ, Տուդա Մակաբէի մահուցէն մինչեւ Տովհան Հիւրկանոսին մահը	427
— ԻԵ, Հրէից երկրորդ Թագաւորութենէն մինչեւ Հերովդեսի մահը	438

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՅ

Հ Ի Ն Կ Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ի

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԲ կամ ԱՍՏՈՒԱՄԱՇՈՒՆՉ կըսուի՝ Աստուծոյ ազդեցութեամբը իմարգարէից կամ յայլոց սրբալեաց անձանց գրուած գրքերուն հաւաքումը, եւ այս գրքերն եօթանասունուերկու հատ են:

Սուրբ Գիրքը կամ Աստուածաշունչը երկու մաս կը բաժնուի. մէկը Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆ եւ միւսը ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ, յորում է եւ ԱԽՏԱՐԱՆԸ: Եւ որովհետեւ մեր այս հատորոյս մէջ Հին կտակարանի պատմութիւնը միայն պիտի պատմեմք, այս Հին կտակարանը կազմող գրքերն յիշեմք հոս կարգաւ, եւ վրանին համառօտ տեղեկութիւն տամք:

Այս գրքերը քառասունըհինգ հատ են:

Հինգ առաջինները, որ ընդհանուր անուամբ ՀՆԴԱՄԱՏԵԱՆ կ'ընչուին եւ Մովսէս մարգարէն գրած է զանոնք, են Մնունդք, Ելք, Ղեւտականք, Թիւք եւ երկրորդումն օրինաց:

1. ՄՆՈՒՆԴԲ կամ Մննդոց գիրքը կ'պատմէ աշխարհիս ստեղծումը, Ադամայ մեղքն ու պատիժը, համաշխարհական ջրհեղեղը, Բաբելոնի աշտարակին շինութիւնը, Աբրահամու կոչումը, եւ Յակոբ նահապետին եւ նորա երկոտասան որդւոցը պատմութիւնը մինչեւ Յովսեփայ մահը:

2. ԵԼԲ կամ Ելից գիրքը կ'ըզմանդակէ Եգիպտացւոց Խարայեւացւոց վրայ ըրած բռնութիւնները, Մովսէսի ծնունդն ու վարուցը մէկ մասը, Եգիպտոսի տասն հարուածքը, Հրէից հրաշալի ազատութիւնը, Կարմիր ծովէն անցնիլը, եւ Աստուծոյ Սինա լեռան վրայէն առ ժողովուրդ իւր տուած օրէնքն ու պատուիրանքը:

3. ՂԵՏԱԿԱՆ. այսպէս կոչուեցաւ Ղեւեայ ցեղին անուամբը, որուն համար իսկ գրուեցաւ. եւ մէջը մանրամասն կ'պարունակէ քահանայից ու Ղեւուացւոց կարգին ու պաշտօնին վերաբերեալ օրէնքները, տօներու կատարման եւ զանազան զոհերու կերպը:

4. ԹԻԻՔ, յորում Աստուծոյ ժողովրդեան Թիւը նշանակուած է, կաւանդէ զպատմութիւն Հրէից, նոցա եգիպտոսէ ելնելուն երկրորդ տարիէն մինչեւ անապատի մէջ անցուցած քառասուն տարուան վերջը:

5. ԵՐԿՐՈՐԴՈՒՄ, ԹՐԻՆԱՅ կամ ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐԷՆՔ գիրքը կերկրորդէ արդէն հրատարակուած օրէնքը, անոնցմէ ոմանց մեկնութիւն կուտայ, եւ շատ մըն ալ նոր օրէնք կհրատարակէ: Այս երկրորդ օրէնքը Մովսէս մարգարէն հրատարակեց մահուանէն քիչ մը առաջ:

6. ՅԵՍՈՒ. Յեսուայ գիրքը կպատմէ Մովսէսի յաջորդին Յեսուայ ժամանակի սուրբ գրոց պատմութիւնը, յորում կկարդամք ժողովրդեան Աստուծոյ հեծանոսաց դէմ ըրած պատերազմները, Քանանացւոց երկրին տիրելը, աւետեաց երկրին ստորագրութիւնը, եւ անոր Իսրայելացւոց տասը ցեղերուն բաժանուիլը: Ընդհանրապէս կկարծուի թէ այս գրքին հեղինակն է նա ինքն Յեսու:

7. ԴԱՏԱԻՌՔ. Այս գիրքը կբովանդակէ զպատմութիւն իշխանաց, որք Յեսուայ մահուանէն մինչեւ Սամուելի ծնունդը կառավարեցին զՀրեայս եւ Դատաւորք կոչուեցան: Կպատմէ Հրէից ապերախութիւնն ու ժամանակ ժամանակ կռապաշտութիւն ընելը, եւ Աստուծոյ Թոյլ տալովը օտար ազգաց լուծին տակ ընկնելով պատժուիլը. մինչեւ որ կզոյջային եւ Աստուած վրանին կողորմէր ու զիրենք կազատէր՝ մէջերնէն մէկմէկ ազատիչ հանելով, որպիսիք եղան Գոթոնիէլ, Աուվդ, Գեդէոն, Սամսոն, Յեփթայէ, եւ այլն: Հասարակաց կարծիքն այս է թէ Սամուէլ մարգարէն գրած է Դատաւորաց գիրքը:

8. ՀՌՈՒԹ. Այս գիրքն որ իբրեւ շարայարութիւն մի է նախընթացին, եւ նախաշաւիղ Թագաւորաց գրքին, պատմութիւն է Հուռութ անունով առաքինի մովսէսացի կնոջ մը, որպէս յընթացս գործոյս պիտի տեսնեմք: Այս գրքին եւս հեղինակ կկարծուի Սամուէլ մարգարէն:

9. ԳԻՐՔ ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆՅ. Այս անուամբ չորս գիրք կայ: Առաջինը կպատմէ Հեղի քահանայապետին իշխանութիւնն ու իւր ապիրատ որդւոցն համար Աստուծմէ պատժուիլը. անկէց զատ կպատմէ եւս թէ ինչպէս Աստուած ընտրեց զմանուկն Սամուէլ յաջորդ Հեղեայ՝ դատաւոր Իսրայելի, ինչպէս օծեց նա զՍաւուղ՝ Թագաւոր Իսրայելի, Սաւուղայ յաղթութիւնները, անհնա-

զանդուծեամբ Աստուծոյ երեսէն իյնալն ու աղետալի մահը, Դաւիթ պատանւոյն զԳողիաթ հսկայն մեղցընելը, Սաւուղայ տեղ Թագաւոր օծուիլը, Սաւուղէն հալածուիլն ու նորա որդւոյն Յովնամիանայ սիրելի լինելը:

10. ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆՅ ԵՐԿՐՈՐԳ ԳԻՐՔԸ ԿԱՎԱՏՈՒՄԷ ՍԱՎՈՒՂԱՅ մահուանէն ետքը Դաւիթ մեծնալն ու զօրանալը, մեղաց մէջ իյնալը, զղջումն ու քաշած պատիժները. միանգամայն Արիստո-ղոմ որդւոյն ապստամբութիւնը, եւ իւր ժողովուրդն համրել տալով՝ դարձեալ զԱստուած բարկացընելը:

Թագաւորութեանց այս երկու գիրքն եւս Սամուէլ մարգարէին կրնձայուին, եւ երբայեցերենին մէջ՝ Գիրք Սամուէլի կկոչուին:

11. ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆՅ ԵՐԿՐՈՐԳ ԳԻՐՔԸ ԿՍԼՍԻ ԴԱՒԻԺ մեռնելէն, եւ կալատմէ նորա որդւոյն ու յաջորդին՝ իմաստնոյն Սողոմոնի Թագաւորութիւնը, եւ տաճարին Աստուծոյ հրաշակերտ շինութիւնն ու մեծահանդէս նաւակատիքը: Կալատմէ նաեւ Սողոմոնի վերջի մոլորութիւնը, իւր յաջորդին ու որդւոյն Ռոբովամայ իշխանութիւնը, եւ Յերոբովամայ ձեռօք տասն ցեղից Յուդայի Թագաւորութենէն բաժանուիլն ու Իսրայելի Թագաւորութեան հաստատուիլը:

12. ԹԱԳԱՆՈՐԱՅ ԶՈՐՐՈՐԳ ԳԻՐՔԸ ԿԱՐԳԱԸ ԿԱՎԱՏՈՒՄԷ ԻՍՐԱՅԵԼԻ Թագաւորաց ամբարշտութիւնները, նաեւ Յուդայի Թագաւորացը, Թէպէտ եւ ասոնց մէջ եղան ոմանք որ Դաւիթ օրինակին հետեւելով՝ Աստուծոյ ձամբան զնացին: Կալատմէ նաեւ տասն ցեղից ինխուէ գերի երթալը, նաբուքոդոնոսորին երուսաղէմն առնուլը, տաճարին մոխիր դառնալն ու Յուդայի Թագաւորին եւ քահանայապետին Բաբելոն գերի երթալը հանդերձ մեծաւ մասամբ ժողովրդեան:

Թագաւորութեանց այս վերջի երկու գրքերն եզրի կրնձայուին:

13 — 14. ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԳ ԳԻՐՔ ՄՆԱՅՈՐԳԱՅ՝ յաւելուած մի են Թագաւորութեանց չորս գրքերուն. եւ յիբաւի, այնպիսի մանրամասն գէպքեր կան սոցա մէջ որ ուրիշ տեղ չեն գտնուիր: — Կկարծուի Թէ ասոնք ալ եզր գրած է՝ Անգէոս եւ Ջաքարիա մարգարէից օգնութեամբը:

15. ԵՋՐ. Այս անուամբ երկու գիրք կայ, եւ անշուշտ ինքը եզր գրած եւ իւր անունը վրանին դրած է. սոցա մէջ կալատմութի շրէից իբարիլոնէ յերուսաղէմ դարձը՝ առաջնորդութեամբ Ջօբարաբելի:

16. ՆԵՆՄԻ. Այս գիրքն ալ կպատմէ Պարսից Երկայնածեռն Արտաշէս Թագաւորին Նեեմի անուն հրեայ իշխանին պատմութիւնը, որ իւր տիրոջը շատ սիրելի լինելով՝ խնդրեց առաւ անկից իւր գերեալ ազգին ազատութիւնը, բազմութեամբ եկաւ Երուսաղէմ, եւ նորոգեց զայն: — Եզր կամ ինքն Նեեմի կկարծուի այս գրքին հեղինակը:

17. ՏՈՎՔԻԹ. Տովքիմայ եւ նորա որդւոյն առաքինական պատմութիւնն է: — Այս գեղեցիկ գրութեան հեղինակ կկարծուի հայրը կամ որդին:

18. ՅՈՒԳԻԹ. Այս գրոց հեղինակը չգիտցուի. կպատմէ Յուդիթ անունով այրի կնոջ դիւցազնութիւնն ու անձնանուէր ազգասիրութիւնը, որ իւր ազգն ու հայրենիքը գերութենէ ու աներմունքէ ազատեց՝ Ասորեստանեայց Նաբուքոդոնոսոր Թագաւորին Հողովեռնէս զօրավարն սպաննելով:

19. ԵՍԹԵՐ. Եսթեր Թագուհւոյն իւր Հրէից ազգը կոտորածէ ազատելուն պատմութիւնն է, եւ կկարծուի Թէ Եսթերայ հօրեղբայրը Մուրդքէ կամ Յովակիմ քահանայապետը գրած է զայն:

20. ՅՈՐ. Յոր երանելոյն պատմութիւնը կպատմէ, որ իւր համբերութեամբը, Թշուառութեամբը, համակամութեամբն ու առաքինութեամբը երեւելի եղած էր: Շատերուն կարծիքն այն է որ ինքը Յոր գրած է զսա. Թէպէտ եւ ոմանք Մովսէսի կընծայեն զայն, եւ Հնգամատեանէն ալ հին կհամարին:

21. ՍԱՂՄՈՍԲ. Հարիւր յիսուն հատ երգեր՝ օրհնութիւններ ու փառաբանութիւններ են Աստուծոյ, որ նորա զօրութիւնը, բարութիւնը, արդարութիւնն ու ողորմութիւնը կյիշեն: Կերգեն նաեւ զգալուստ Մեսիային, նորա քարոզութիւնը, չարչարանքը, մահը, յարութիւնն ու փառքը. եւ միանգամայն կաւանդեն մեզ ապաշխարող Դաւիթ արքային մեղացը Թողութիւն գրտնելու համար Թափած արտասուքը: Սաղմոսաց հեղինակն է նա ինքն Դաւիթ մարգարէն:

22. ԱՍԱԿԲ. Այս եւ յաջորդ երեք գրքերը Սողոմոնի գրածներն են: Եկեղեցին պատուած է միշտ այս գիրքը ոչ միայն իբրեւ գրութեան իմաստնագունին իԹագաւորս, այլ եւ իբրեւ նոյն իսկ իմաստութեան գրութեան, որ հասկեցաւ այն Թագաւորին բերնովը տալ մարդկանց բարոյականի կանոններ, որպէս զի կարող լինին զանոնք իրենց առաջնորդ բռնել՝ կենաց այլ եւ այլ վիճակին ու հանգամանացը մէջ:

23. ԺՈՂՈՎՈՂ, յորում զարմանալի կերպով կնկարագրէ Սողոմոն՝ թէ աշխարհիս հարստութիւնը, փառքը, մեծութիւնն ու ամէն տեսակ զուարճութիւնները ոչինչ են եւ ունայնութիւն, եւ այս կըսէր՝ անոնց ամէնն ալ ունենալէն ու անձամբ փորձելէն յետոյ:

24. ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ. Այս գիրքը կենդանի նկարագիր մի է՝ սուրբ եւ գոզոր սիրով իրարու հետ միացած հարսին ու փեսայի, եւ է խորհրդաւոր պատկեր միութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ իւրում:

25. ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ. Այս գիրքը այնպիսի վսեմ ու զօրաւոր ուժով գրուած է, որ կրնամք համարձակ ասել որ Աստուածաշնչին ամենէն սրտաշարժ ու վսեմախօս գրքերէն մէկն է. կըհրաւիրէ զմարդիկ առ հասարակ, եւ մասնաւորապէս զԹագաւորս եւ զիշխանս, իմաստութիւնը փնտռել, գտնել եւ սիրել: Սրանչելի կերպով կնկարագրէ արդարոյն վարձքը յետ մահուան, եւ ամբարշտին տանջանքը իմանդերծեալ կեանս: Սովորաբար Սողոմոնի կընծայուի այս հրաշալի գրուածքը. Թէպէտ եւ յոյն բնագրին նայելով ըսողներ կան որ Սողոմոնի չէ, եւ յունաբէն գրուած է:

26. ՍԻՐԱՔ կամ ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ՅԵՍՈՒԱՅ ՈՐԳԻՈՅ ՍԻՐԱՔԱՅ կոչուած գիրքը յօրինած է Յեսու՝ որդի Սիրաքայ, Քրիստոսէ երկու երեք հարիւր տարի յառաջ: Իմաստութեան գրոց պէս կգովէ իմաստութիւնը, ամէն վիճակի եւ ամէն հասակի համար բարոյականի սրանչելի կանոններ կաւանդէ, եւ նախապետաց վարքն ու առաքինութիւնը կգովէ:

27. ԵՍԱՅԻ. Չորս մեծ մարգարէից առաջինն է եսայի, որ Ոգիա Թագաւորին ժամանակէն մինչեւ Մանասէ Թագաւորին օրը մարգարէացաւ, եւ նորա հրամանաւր մէջքէն սղոցուելով մեռաւ: Իսրայելացւոց երեսը կզարնէ նոցա զԱստուած թողուն ու կռապաշտութեան ետեւէ լինելը, իԲաբելոն գերի երթալ կըգուժէ նոցա, եւ Կիւրոսի ձեռօք ազատութիւն կաւետէ: Կիսսի նաեւ Քրիստոսի եւ չարչարանացը վրայ, եւ այնպէս որոշ կերպով որ իւր մարգարէութիւնը կարդացած ժամանակդ կարծես թէ զՔրիստոս տեսնող աւետարանչի մը գրուածքը կկարդաս:

28. ԵՐԵՄԻԱ. Մեծ մարգարէից երկրորդն է, որ Իսրայելացւոց մարգարէացաւ երուսաղեմի կործանումն ու տաճարին քանդումը, Բաբելոնի եօթնասնամեայ գերութիւնը, Հրէից ինչայ-

րենիս դարձը, Երուսաղեմի եւ տաճարին վերստին շինութիւնն ու Մեսիային ցանկալի գալուստը :

29. ԲԱՐՈՒՔ. Երեմիայի գրագիրն էր, եւ իւր գիրքը գրեց ի Բաբելոն՝ Երուսաղեմի կործանմանէն հինգ տարի ետքը : Երուսաղէմը այրի ու որդեկորոյս կնոջ մը կնմանցընէ, որ որդւոցը գերութիւնը կողբայ, եւ չուզեր մխիթարուիլ քանի որ նոքա իրենց հայրենիքը դարձած չեն : Բարուք երբայեցեւրէն գրած էր իւր գիրքը . բայց բնագիրը կորսուելով՝ յունարէն թարգմանութիւնը մնացած է :

30. ԵԶԵԿԻԷԼ. Մեծ մարգարէից երրորդն է. ուրիշ Հրէից հետ Բաբելոն գերի գնացած լինելով, Աստուած նմա շնորհ մարգարէութեան տուաւ, որպէս զի իւր եղբարքը մխիթարէ. սա աւետեց նոցա զդարձ գերութեան, զշինութիւն տաճարին, զԹագաւորութիւն Մեսիայի եւ զկոչումն հեթանոսաց : Եզեկիէլ մարգարէացաւ Յովակիմայ գերութեան հինգերորդ տարիէն մինչեւ քսանեւեոմներորդը, որ կընէ քսանուերկու տարի :

31. ԴԱՆԻԷԼ. վերջինն է մեծ մարգարէից. մարգարէացաւ Բաբելոնի գերութեան առաջին տարիներէն մինչեւ Պարսից Կիւրոս Թագաւորին Թագաւորութեան ժամանակը : Աւետեց զկործանումն չորից մեծամեծ պետութեանց, որք տեղի պիտի տային Քրիստոսի Եկեղեցւոյն յաւիտեանական հոգեւոր իշխանութեանը : Մեսիայի գալստեան ժամանակը որոշեց եօթնասուն եօթներորդներու միջոց, որք տարւոյ եօթնեակներ էին եւ կընէին չորս հարիւր իննսուն տարի :

32. ՈՎՍԷԷ. երկոտասան փոքր մարգարէից առաջինն է : Սկըսաւ իւր մարգարէական պաշտօնը Իսրայելի Յերոբոամ Բ Թագաւորին օրերը, եւ շարունակեց իւր յաջորդաց ժամանակն, յորում ի Յուդա Թագաւորեցին հետ զհետէ Յովաս, Աքազ եւ Եզեկիա : Մարգարէութեանց մեծ մասն Իսրայելի Թագաւորութեան կվերաբերի, որոյ եւ կործանումը կանխաձայնեց : Կաւետէ միանգամայն Հրէից Բաբելոն տարուիլն ու վերստին իՃըհաստան դառնալը, եւ հեթանոսաց կոչումը :

33. ՅՈՎԷԼ. Այս մարգարէն մեծամեծ դէպքեր կկանխաձայնէ, եւ մասնաւորապէս գերագոյն Դատաւորին յաշխարհ գալն ու Յովսափատայ ձորոյն մէջ իւր ժողովրդեանը Թշնամիներէն սոսկալի վրէժ պահանջելը : Դեղեցիկ կերպով կնկարագրէ նաեւ արդարոց արքայութեան մէջ վայելելու յաւերժական երջանկութիւնը :

34. ԱՄՈՎՍ. Երուսաղեմէն հինգ մղոն հեռու՝ Թեկուս գիւղաքաղաքին մէջ հովիւ էր Ամովս: Ոչխարներն արածելու ժամանակ կանչեց զինքն Աստուած, մարգարէութեան ոգւով լցուց եւ առ Իսրայէլ զրկեց:

35. ԱԲԻՌԻ. Ժամանակակից է Յեքոնիա Թագաւորին որ գերի էր ի Բաբելոն: Եղովմայեցիք Իսրայելացիքը կշարձարէին. իմացուց նոցա Աբդիու որ իրենց մեղաց պատիժը քիչ ժամանակէն պիտի քաշեն, եւ տասն ցեղք Իսրայելի իրենց ազատութիւնը գտնելով՝ եղովմայեցւոց եւ Փղշտացւոց պիտի տիրեն:

36. ՅՈՎՆԱՆ. Յովնանու ընդարձակ պատմութիւնը պիտի տեսնեմք իւր տեղը. այս միայն ըսեմք հոս որ ինքը մասնաւոր կերպով Քրիստոսի Տեառն մերոյ մահուան եւ յարութեան օրինակ եղած է:

37. ՄԻՔԻԱ. Յուդայի Յովաս՝ Աբազ եւ Եզեկիա Թագաւորաց ժամանակը մարգարէացաւ Իսրայելի տասն ցեղից եւ Յուդայի երկու ցեղերուն գերութիւնը, Կիւրոսի օրերը ազատութիւնին գտնելը, Երուսաղեմի եւ տաճարին վերստին շինութիւնը, եւ նոր տաճարին փառքը. մասնաւոր կերպով կյիշատակէ զԲեդեհեմ՝ իբրեւ քաղաք ծննդեան Մեսիայի:

38. ՆԱԻԻՄ. Եզեկիայի Թագաւորութեան վերջի տարիները կամ Մանասէի Թագաւորութեան սկիզբը մարգարէացաւ: Կկանխաձայնէ զկործանումն Նինուէի, Ասորեստանեայց պետութեան անկումը՝ որ զՀրեայս նուաճեր էին, եւ զվերականգնումն Թագաւորութեան Յուդայ:

39. ԱՄԲԱԿՈՒՄ. Իւր ժամանակը յայտնի չգիտցուիր. բայց հաւանական կերեւի որ Մանասէի Թագաւորութեան առաջին տարիները մարգարէացած է: Գուշակեց Հրէից Քաղդէացւոցմէ յաղթուիլը, եւ Քաղդէացւոց գլուխը գալու չարիքը: Կաւետե՛նա եւ Հրէից ազատութիւնը Կիւրոսի ձեռքով, եւ համօրէն ազգի մարդկան իձեռն Յիսուսի:

40. ՍՈՓՈՆԻԱ. Յուդայի Յովսիա Թագաւորին ժամանակն ըրաւ իւր մարգարէութիւնը: Կգուշակէ Հրէից իբարիտն գերութիւնը, զկործանումն Փղշտացւոց, Մովաբացւոց, Ամոնացւոց, Եմովպացւոց, Ասորեստանեայց, ինչպէս նաեւ Նինուէի քանդումը, որ եղաւ Քրիստոսէ 625 տարիի չափ առաջ:

41. ԱՆԳԷՆՍ. Իւր մարգարէութիւնն ըրաւ Բաբելոնի գերութեանէն ետքը՝ Պարսից Դարեհ Թագաւորին ամուսնացնելու տարին: Յորդորեց զՀրեայս եռանդեամբ աշխատելու որ Երուսաղե-

մի տաճարը վերականգնեն՝ աւետելով նոցա որ նոր տաճարին փառքը հինէն վեր պիտի անցնի, վասն զի Մեսիան անոր այցելութիւն պիտի ընէ :

42. ԶԱՔԱՐԻԱ. Ժամանակակից էր Անգէի, եւ նորա պէս ջանաց Հրէից եռանդը վստելու ինորոգ շինութիւն տաճարին : Յիսուսի յաղթական փառօր երուսաղէմ մտնելուն վրայ աւետարանչաց պէս յայտնաբարբառ կիսօսի :

43. ՄԱՂԱՔԻԱ. Փոքր մարգարէից վերջինն է, եւ այն ժամանակ սկսած է իւր մարգարէութիւնը՝ երբ նեեմի կաշխատէր Հրէից մէջ վերստին հաստատելու Աստուծոյ օրինաց պահպանութիւնը : Կաւետէ Մեսիային գալուստը, եւ կըսէ թէ անկից առաջ պիտի գայ նորա կարապետը, զոր եղիա կանուանէ, եւ կաւարտէ իւր մարգարէութիւնը՝ գուժելով Հրէից վրայ իջնալու անէծքը :

44 — 45. ՄԱԿԱՐԱՅԵՅԻՔ. Հին կտակարանի երկու վերջին գրքերն Մակարայեցիք կկոչուին, յանուն այն դիւցազանց որք արեամբ չսփռնելով՝ Հրէից ազգն ու ազատութիւնը պաշտպանեցին ընդդէմ Թագաւորաց Ասորոց : Մակարայեցւոց երկու գիրքն ալ այս ազգանուէր քաջազանց պատմութիւնն ու պատերազմները կ'պատմեն. եւ թէպէտ չգիտցուիր պերճախօս հեղինակին անունը, սակայն աստուածազնեցիկ ոգւով գրուած լինելուն վրայ տարակոյս չկայ :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍՏԵՂԾՈՒՄՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԵՒ ԱՐԱՐԱԾՈՑ

Վեց աւուրք արարչագործութեան. — Դրախտ, Ադամ եւ Եւա. — Հրեշտակք եւ դեւք. — Անկնազանդութիւն նախածնողաց. — Աստուծոյ դատաստանք. — Ադամ եւ Եւա դրախտէն դուրս կնգութիւն. — Վալին եւ Արէլ. — Սէթ եւ նորա սերունդը. — Նափասկետք:

(Քրիստոսի տոմար 4963—3308 տարի :)

Վեց աւուրք արարչագործութեան. — Տիեզերաց ստեղծման պատմութիւնը նոյն ինքն Արարիչն Աստուած պատմեց է մեզ Մովսէս մարգարէին ձեռքովը:

Աստուածաշունչ աւուրք գրոց վկայութեանը նայելով, երկինքն ու երկիրս ոչնչէ ստեղծուելէն ետեւ, ժամանակ մը կար որ այս մեր ընտանիք երկրագունդը անկերպարան ու անընտել էր, խաւարով ծածկուած ու ջրի մէջ ընկնող մած: Ամենահարողն Աստուած երբոր կամեցաւ երկրիս այժմու զարգարուն գեղեցիկ եւ սքանչելի կերպարանքը տալ, այսպէս ըրաւ իւր ստեղծագործութիւնը.

Առաջին օրն ըսաւ Աստուած. «Եղիցի լոյս», եւ խիոյն ըլլոր խաւարապատ երկրիս վրայ լոյս ծագեցաւ. Աստուած լոյսը խաւարէն զատեց. լոյսը օր կամ ցորեկ անուանեց, եւ խաւարը՝ գիշեր: Եւ այն օրը եղաւ առաջին օր:

Երկրորդ օրը ստեղծեց Աստուած Հաստատութիւնը, զոր երկինք անուանեց:

Երրորդ օրը դարձեալ ըսաւ Աստուած. «Երկնքին տակի ջրերը ժողջութիւն մէկտեղ դան ու ցամաք երկիրը դուրս ելլէ»: Մէկէն Աստուծոյ ըսածին պէս եղաւ: Աստուած ցամաքը երկիր անուանեց, եւ ջրերու ժողովը՝ ծով. որով եւ աշխարհիս լայնածաւալ ծովերն ու լճերը ձեւացան: Ետքը հրամայեց երկրին որ տեսակ տեսակ խոտեր, տունկեր, ծառեր բուսցընէ իրենց հունտերովը, եւ ըլլոր երկրիս մերկ երեսը դաւարապէղ զարդարեցաւ:

Չորրորդ օրը ստեղծեց Աստուած արեգակը, լուսինն ու աստղերը. մէկէն անոնց պայծառ լուսովը երկնային կամարը լուսաւորեցաւ. արեգը հրաման առաւ որ լուսատու լինի ցօրեկուան, լուսինն ալ գիշերուան մթութիւնը փարատէ, եւ երկուքն եւս իրենց այլեւայլ շարժմանըովը ժամանակը, ամիսները, տարին ու եղանակները կարգաւորեն:

Հինգերորդ օրը ձկներն ու թռչունները ստեղծեց, եւ օրհնեց զանոնք ու ըսաւ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք»: Եւ յայնժամ ծովերն ու լճերը բազմատեսակ արծաթա-

փայլ եւ ոսկեգոյն ձկներով լցուեցան, եւ անթիւ անհամար թռչուններ իրենց քաղցրաձայն երգերովը լեռներն ու գաշտերը հնչեցուցին:

Վեցերորդ օրը ստեղծեց Աստուած երկրիս վրայի անասունները, կենդանիներն ու սողունները. եւ այսպէս աշխարհս ամէն տեսակ կենդանեօք զարդարելն յետոյ՝ ուղեց անոնց տէր մը առաւ. եւ ըսաւ. «Արասցուք մարդ ըստ «պատկերի մերում» եւ ըստ նմանութեան, եւ իշխեսցէ «ձկանց ծովու եւ թռչնոց երկնից եւ անասնոց եւ ամենայն «երկրի, եւ ամենայն սողնոց որ սողին ի վերայ երկրի»:

Այս ըսաւ ու գեանէն հող առաւ, վրան փչեց, կենդանութիւն ու անմահ հոգի տուաւ անոր, եւ անունը դրաւ Ադամ, որ հողաստեղծ կամ մարդ կնշանակէ: Եւ ահա այն անմահ հոգւոյն համար է որ կըսէր թէ «Արասցուք ըստ պատկե-

րի մերում» եւ ըստ նմանութեան»:

Զմարդն անոր համար Աստուած իւր պատկերին նմանութեամբը ստեղծեց՝ որ երկրիս վրայ իրեն իրրեւ փոխանորդը լինի. եւ իւր մի միայն վախճանը պիտի լինէր ճանաչել, սիրել, եւ պաշտել զԱստուած. վախճան վսեմ՝ զոր մարդուս միայն շնորհեց Աստուած բոլոր երկրաւոր արարածոց մէջ:

Մարդուս ստեղծմամբը վերջ ըրաւ Աստուած իւր արարչադարձութեանը, ուստի եւ Աստուած «Հանդեաւ յաւուրն եօթներորդի» կըսէ Մովսէս. օրհնեց այն եօթներորդ օ-

ըր, եւ յետոյ պատուիրեց որ իրեն նուիրեմք զայն օրը, շաբաթ անուանելով՝ որ եբրայեցերէն հանգիստ ըսել է. անոր տեղը յետոյ կիրակի օրը դրուեցաւ իյիշատակ Քրիստոսի յարութեանը, եւ կիրակին յունարէն կնշանակէ *skhranapnisi*:

Դրախտ, Ադամ եւ Նւա. — Աստուած զմարդը ստեղծելէն ետեւ փափկութեան գրախտին մէջ դրաւ, որ զուարճալի պարտէղ մի էր՝ ամէն տեսակ ծառերով ու գոյնագոյն անուշահոտ ծաղկոյններով զարդարուած. մէջէն մեծ գետ մը կըխէր՝ որ չորս ճիւղ կըսփռուէր, եւ ասոնք էին Փիտոն (*Փասիս*, *Ճորոխ*), Գեհոն (*Երասխ*), Տիգրիս եւ Եփրատ (4965 տարի Քրիստոսէ առաջ):

Դրախտը (*) թէպէտ այնպէս զուարճալի տեղ էր, բայց Ադամ չէր կրնար կատարեալ երջանկութիւն ունենալ՝ քանի որ միմեակ էր. ուստի եւ Աստուած կամեցաւ անոր ընկեր եւ օգնական մը տալ: Բոլոր կենդանիները Ադամայ գիմացը հանեց՝ որ Ադամ մէջերնէն ընտրէ իրեն ընկեր մը առնու. բայց Ադամ տեսաւ որ չկար մէկը որ իրեն նմանէր: Այն ժամանակը թմրութիւն մը ձգեց Աստուած վրան, խոնարհեցաւ, առաւ անոր մէկ կողմ ու անկէց ըստեղծեց առաջին կինը, զոր եւս անուանեց, այսինքն կեանք կամ մայր կենդանեաց:

Ադամ քնէն արթընցած ժամանակը երբոր եւան քովը տեսաւ, զարմացմամբ ըսաւ. «Այս այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց, եւ մարմին իմարմնոյ իմմէ». եւ ահա այն ժամանակը հաստատուեցաւ մարդկային ընկերութիւնը:

Ադամ եւ Նւա փափկութեան գրախտին մէջ երջանիկ ու անմահ կեանք պիտի անցընէին. մարմիննին ոչ երբէք ցաւ պիտի զգար եւ ոչ մտքերնին տխրութիւն. բիւրաւոր տեսակ ազնիւ պտուղներ իրենց չորս կողմը կըուսնէին՝ որ անոնցմով կերակրուէին, եւ իրենք բոլոր կենդանեաց տէր եւ թագաւոր էին: Աստուած այնչափ բարիք անոնց պարգեւելէն յետոյ, կամեցաւ որ անոնց հնազանդութիւնն ու

(*) Դրախտը նաեւ եղեմ կամ Ադիէ կկոչուի, եւ ըստ հաւանական կարծեաց Հայաստանի մէջ կկրնար որովհետեւ մէջէն բղխող շատ գետերը Հայաստանի գետերն են:

երախտագիտութիւնը փորձէ. հրամայեց որ դրախտին մէջ եղած ծառոց ամենուն պտղէն ուտեն որչափ կուզեն. միայն մէջտեղն եղած ծառոյն պտղէն՝ որ կըսուէր ծառ գիտութեան բարոյ եւ չարի՝ չուտեն. իսկ եթէ ուտէք, ըսաւ, իսկոյն կ'մեռնիք:

Հրեշտակը եւ դէր. — Հրեշտակաց ստեղծագործութեան ժամանակին վրայ թէ եւ Մովսէս բան չըսեր, բայց սուրբ Հարց կարծիքն այն է թէ Աստուած լուսոյ հետ ստեղծեց զանոնք՝ իբրեւ երկնից բնակիչներ, ինչպէս որ զմարդը երկրիս տուաւ բնակիչ: Հրեշտակաց ալ վախճանը նոյն է՝ որ ինչ եւ մարդուս, այսինքն սիրել զԱստուած եւ պաշտել, եւ նորա յաւիտենական աթոռոյն չորս կողմն առած՝ փառս եւ օրհնութիւնս մատուցանել իրեն անլուելի ձայնիւ:

Այս երջանիկ էակաց մէջէն կատարելագոյնները հպարտացան, իրենց ստեղծողին դէմ դարձան, սուղեցին որ Աստուծոյ պէս իրենց ընկերներէն պաշտուին: Բայց Աստուած մէկէն նոցա անօրինակ աղերախտութեան պատիժը տուաւ. երկնքէն իդժոխս կործանեց զանոնք իւր ամենակալ զօրութեամբն եւ ահաւոր արդարութեամբը, եւ դատապարտեց որ յաւիտենական խաւարի եւ տանջանաց մէջ մնան. ասոնք ըսուեցան չար հրեշտակ, սասանայ կամ դեւ, եւ իրենց գլխաւորը՝ սաղայի:

Չար հրեշտակներն իրենց երջանկութենէն զրկուելով՝ սաստիկ կնախանձին մարդուս երջանկութեանը վրայ, եւ ամէն ջանք կընեն որ զնա եւս թշուառացընեն: Առանց Աստուծոյ թոյլտուութեանը բան չեն կրնար ընել. բայց Աստուած իւր անհասանելի իմաստութեամբը շատ անգամ թոյլ կուտայ որ զմարդիկ փորձեն: Բարի հրեշտակը որ անճառելի երանութեան մէջ են՝ անպատմելի սէր ունին Աստուծոյ եւ մարդկան վրայ. ուստի եւ Աստուած իրենց հսկողութեանն ու խնամոցը յանձնած է զմեզ:

Անհնազանդութիւն Լախաճնողաց. — Աշտմայ եւ Եւայի երջանկութեանը վրայ նախանձելով սոտանան՝ օձին կերպարանքը մտաւ, որ կենդանեաց մէջ ամենէն խորագէտն էր, եւ եկաւ Եւային ըսաւ. «Ինչո՞ւ համար Աստուած պատուիրեց ձեզ որ դրախտին ծառերուն պտղէն չուտէք »:

Պատասխան տուաւ եւաւ. «Աստուած մեզ պատուիրեց որ դրախտին մէջտեղն եղած ծառոյն պտղէն միայն չուտեմք, որպէս զի չմեռնիմք: — Ոչ, ըսաւ սատանան: այնպէս է. հապա գիտէր Աստուած որ եթէ այն ծառոյն պտղէն ուտէիր, աչքերնիդ կբացուէին, իրեն պէս կլինէիր ու չարն ու բարին կիմանայիր, անոր համար արգելեց որ չուտեք»: Այն հրապուրիչ խօսքերն որ լսեց եւա՝ չգիմացաւ ծառոյն վրայէն կախուած պտուղներուն գեղեցիկ տեսքին, հաւատաց սատանային հրապուրանացը, որովհետեւ իւր անձնասիրութեանը յարմար էր այն, ու կարծելով թէ ամէն բան պիտի գիտնայ ու հասկընայ՝ փրցուց կերաւ, ամուսնոյն ալ տուաւ՝ որ եւայի սիրոյն համար Աստուծոյ պատուէրը մոռցաւ ու կերաւ պտուղը: Իսկոյն հասկըցան իրենց բրած անհնազանդութեան եւ տպերախտութեան սոսկալի յանցանքը, աչքերնին բացուեցաւ, ահով դողով սրտերնին լցուեցաւ, տեսան որ մերկ են, ամբչցան, եւ թզենիի տերեւներով իրենց մերկութիւնը ծածկեցին:

Աստուծոյ դատաստանը. — Աստուած որ մինչեւ այն օրը Ադամայ ու եւայի հայր էր սիրելի, ու միշտ կիջնար անոնց հետ կիսօտէր, այն օրն ալ դրախտն իջաւ. իր ուրիշ անդամ՝ ցանկալի ձայնը՝ ահաւոր երեւցաւ մեր նախածնողաց. տարտափեցան, գնացին ծառերուն ետեւը պահուրանցան, որպէս զի Աստուծոյ բարկացած երեսը չտեսնեն: Աստուած կուգէր որ գէթ զգջման խօսք մը լսէր իւր յանցաւոր որդւոցը բերնէն. ուստի կանչեց քաղցրութեամբ. «Ադամ, ո՞ւր ես: — Զայնդ լսեցի, ըսաւ Ադամ, բայց որովհետեւ մերկ էի՝ վախցայ ու պահուրանեցայ: — Ինչո՞ւ կլախնաս, ըսաւ Աստուած. մի գուցէ արգելած ծառոյս պտղէն կերած լինիս»: Ադամ ուղեց ինքզինքը արդարացրնել՝ մեղայ ըսելու տեղը. ուղեց իւր կինը յանցաւոր ձգել, մանաւանդ թէ՛ զԱստուած, ըսելով. «Կինը՝ զոր ինձ քնկեր տուիր՝ նա տուաւ որ ուտեմ»: Դարձաւ Աստուած եւային հարցուց. նա ալ փոխանակ իւր յանցանքը խոստովանելու՝ օձին վրայ ձգեց: Այն ատեն սկսաւ Աստուծոյ ահաւոր դատաստանը. դատապարտեց օձը որ բոլոր կենդանեաց մէջ անիծեալ լինի, փորուն վրայ քալէ ու

հող ուտէ . անհաշտ թշնամութիւն մը մնայ միշտ իւր եւ այն կնոջ զաւակացը մէջ : Ըսոյց վերջապէս օր մը անկէց յաղթուի , եւ կինը անոր գլուխը ճզմէ :

Աղամ եւ Նւա զրախտէն դուրս կձգուին . — Այս յիշատակաց արժանի խօսքերէն յետոյ , որով կաւեռէր մարդկային աղքի թէ Փրկիչ մը պիտի գայ՝ ղինքը այն անհնազանդութեան մեղքին պատժէն ազատելու , ըսաւ Աստուած եւայի . « Յաւօք եւ արտասուօք պիտի ծնանիս զաւակներդ , եւ էրիկդ վրագ պիտի տիրէ » : Աղամին ալ ըսաւ . « Որովհետեւ հրամանս չպահեցիր , անիծեալ լինի երկիրը , փուշ

եւ տատաակ բուսցընէ քեղի , եւ ճակտիդ քրտինքովը ուտես հացդ մինչեւ որ դառնաս իհող ուտտի ստեղծար » : Երկուքն ալ դրախտէն դուրս հանեց , եւ քերովքէից պատուիրեց որ բոցեղէն սրով արգելին որ մէկ մ'ալ այն տեղ ոտք չկոխեն ոչ նոքա եւ ոչ իրենց որդիքը :

Այսպէս նախածնողքն մեր մէկ անհնազանդութեամբ իրենց անմահութեան անգին սլարգեւէն զրկուեցան , եւ իրենց հետ մեք եւս դատապարտուեցանք իցաւս , իպէսպէս հիւանդութիւնս , յաշխատութիւն եւ իմահ : Իսկ Աղամ

եւ եւա մտածելով թէ այն յանցանօք իրենց սերնդոցն ալ սրչափ թշուառութեան պատճառ եղան՝ դառնապէս կողբային. եւ ինչպէս որ առաջ իրենք եղան օրինակ մեղաց, այսպէս նաեւ զգլման եւ ապաշխարութեան իրենք տուին առաջին օրինակը։ Այս մտածմունքը միայն զիրենք քիչ մը կմխիթարէր, որ Աստուած Հեռուէն յոյս մը տուեր էր թէ իրենց մեղացը թողութիւն պիտի գտնեն, եւ իրենց թշուառ որդիքը պիտի ազատին մեղաց գերութենէն՝ երբոր կինը օձին գլուխը ճզմէ. այսինքն երբոր Փրկիչն աշխարհի իկուտէ ծնանելով՝ սատանային իշխանութիւնը խորտակէ։

Կային եւ Աբէլ. — Որովհետեւ երկիրս ինքնիրեն բաց իփշոյ եւ տատասկէ բան չէր բերեր այնուհետեւ, Ադամ եւ եւա հարկադրեցան գետինը մշակել, որով եւ երկրագործութիւնը հնարեցին։ Ետեւէ ետեւ երկու արու զաւակ ծնաւ եւա. առաջինը կոչուեցաւ Կային, երկրորդն Աբէլ։

Ադամ Աստուծոյ ընդունած բարեաց համար իւր երախտագիտութիւնը ցուցնելու մտքով՝ ամէն ունեցածին երախայրիքն Աստուծոյ կնուիրէր, ինչպէս պարտեղին առաջին բացուած ծաղիկները, բանջարանոցին առաջին հասած պտուղները, եւ խաշանց մէջ առաջին ծնած գառնուկները. եւ ոչ եթէ անոր համար կնուիրէր զասոնք որ իբր թէ Աստուած կարօտ էր անոնց, այլ որպէսզի ցուցնէ թէ ամէն բան իրմէն ընդունած է։ Եւ ահա Աստուծոյ եղած այս նուէրն է որ յետոյ զոն եւ պատարագ կոչուեցաւ։

Հօրերնուն պէս Կային եւ Աբէլ ալ զոհեր կընէին Աստուծոյ. Կային որ երկրագործ էր՝ երկրին պտուղները կընուիրէր. իսկ Աբէլ հովիւ լինելով՝ իւր հօտին գեղեցիկ գառնուկները կնուիրէր։ Բայց այս երկու եղբարք իրարմէ շատ տարբեր բնաւորութիւն ունէին. Կային կատաղի, վայրենամիտ ու նախանձօտ էր, իսկ Աբէլ քաղցրաբարօյ եւ առաքինի. բոլոր հոգւով զԱստուած կօիրէր, եւ ծնողացը հնազանդ էր, վասնզի գիտէր որ զհայրն ու մայրը պատուելլը Աստուծոյ հնազանդիլ է։

Օր մը երկու եղբայր եւս Աստուծոյ զոհ բրին. Աբէլ՝ ինչպէս որ միշտ՝ իւր ոչխարաց ամենէն գէր ու ճերմակ գառնուկները նուիրեց. եւ Աստուած, որ ոչ եթէ նուիր-

րած բանին արժէքը կնայի, այլ նուիրողին սիրտն ու գիտաւորութիւնը, սիրով ընդունեցաւ Աբելին նուէրը: Իսկ Կայենին նուիրած բեքերը չընդունեցաւ, վասնզի ոչ սըրտանց եւ ոչ ալ ազնիւներն էին տուածները:

Կային տեսնելով որ Աբելի զոհն իւր զոհէն աւելի ընդունելի եղաւ Աստուծոյ, առաջինէն ալ աւելի նախանձեցաւ եղբօրը վրայ ու մեծ տրամութեան մէջ ընկաւ: Աստուած որ անոր սիրտը կտեսնէր, «Կային, ըսաւ, ինչո՞ւ տրամած ես. միթէ չես գիտեր որ եթէ չարիք ընես՝ կը պատժուիս, եւ եթէ բարիք՝ կ'աւարձատրուիս»: Ըսել կուզէր թէ «Փոխանակ Աբել եղբօրդ վրայ նախանձելու՝ իրեն պէս առաքինի եղիր, եւ երջանիկ կ'լինիս»: Բայց Կային փոխանակ Աստուծոյ ձայնին մօտիկ ընելու՝ աւելի կատղեցաւ, եղբօրը գէմ՝ ոխն ու ատելութիւնը սաստկացուց:

Օր մը Կայեն իւր չարաղէտ նախանձովը կուրցած, «Եթեմա՞ր փոքր ինչ դրօսումը» ըսելով առաւ եղբայրը դաշտը պարաւ, յանկարծ վրան յարձրկեցաւ, եւ ծառի մը ճիւղովը գլխուն զարկաւ ու ջախջախեց: Որչափ ալ չար էր Կային, օտրտափեցաւ՝ երբոր խեղճ եղբայրը արիւնլուայ գետինը փռուած տեսաւ. մէկէն միտքն եկաւ Աստուծոյ սպառնալիքը, հասկըցաւ իւր մեծ յանցանքը, հօրը քով դառնալու սիրտ չըրաւ, փախաւ պահուրտեցաւ, որպէս զի ծնողքը զինքը չգտնեն: —

Եղբայրասպանը կարծէր թէ անմեղ Աբելը մեռուցած ժամանակը զինքը տեսնող մը չէր եղած. բայց ահաւոր ձայն մը հասաւ ետեւէն. «Կային, ո՞ւր է Աբել եղբայրդ»: «Չեմ գիտեր» պատասխանեց, ըրած ահաւոր մեղացը վրայ լրբութիւնն ալ աւելցրնելով, ու կարծեց թէ զԱստուած պիտի խաբէ: «միթէ եղբօրս պահապանն եմ»: «Աբելին արիւնը կըողարէ առ իս քեզի գէմ, ըսաւ Աստուած, եւ վրէժիմագրութիւն կուզէ: Անխճեալ լինիս, ասդին անգին թափառական պտրտիս ու մէկ տեղ մը հանգստութիւն չգտնես, վասնզի խիղճդ ամէն տեղ գքեղ պիտի տանջէ ու չարչարէ: Քրտամբ երեսացդ ոռոգած երկիրը քեզ պտուղ չտայ»: Կային փոխանակ Աստուծոյ անհուն ու զորմութեանը գիմելու, սրտանց զղջալու եւ մեղացը թո-

ղութիւն խնդրելու, բոլորովին յուսահատութեան մէջ ընկաւ. «Մեղքս այնպէս մեծ է, ըսաւ Աստուծոյ, որ կարելի չէ թողութիւն գտնեմ: Ծնած երկրէս զիս կհալածես. երեսէդ ուր երթամ փախչիմ. թող զիս մէկը զարնէ մեռցընէ: —Ո՛չ այդպէս, պատասխանեց Տէր. զքեզ մեռցընողը՝ քեզմէ եօթն անգամ աւելի պատիժ պիտի կրէ»: Եւ որպէս զի մէկը զինքը չսպաննէ՝ ճակարկն վրայ անջնջելի նշան մը դրաւ որ ամէն տեսնողը զինքը ճանչնայ ու ըսէ զարհուրանօք, «Կայինն է»: Սուրբ Հարբ Աբելի մահը Քրիստոսի Տեառն մերոյ մահուան օրինակ կհամարին:

Կային սպանութեամբ մեռնելէն ալ յոյսը կտրած՝ երկար ժամանակ երկրիս վրայ թափառական շրջեցաւ: Կարծես թէ մարդկային ազգին տառապանքները գէժ ապառտանարան մը գտնելու համար՝ աշխարհիս առաջին քաղաքը շինեց, եւ անդրանիկ որդւոյն անուամբը Ենոյխ անուանեց: Ենոյքէն ծնաւ Դամեք. եւ անկէց ծնան Յովքէլ՝ որ առաջին վրան (չափը) շինողն եղաւ. Յովքալ՝ որ երաժշտութիւնը հնարեց. Թորէլ՝ որ դարբնութեան արուեստը գրտաւ, եւ նորա քոյրը՝ Նոյեմա՝ ոստայնանկութիւն, այսինքն կտաւ գործելը հնարեց: Հրէից մէջ աւանդութիւն մը կայ թէ Կայենի թոռը Դամեք՝ հեռուէն կենդանի կարծելով Կայէնը սպաններ է:

Սէթ եւ Նորա սերունդը. — Ադամայ սուգը փարատելու համար՝ Աստուած Աբելի տեղ ուրիշ որդի մը տուաւ անոր՝ եղբորը պէս ազնիւ, եւ անունը դրաւ Սէթ, որ աստուած պաշտութեամբն ու առաքինութեամբը երեւելի եղաւ. ու թհարիւր եօթը տարի ապրեցաւ եւ բազմաթիւ որդիք ունեցաւ. իրենք ալ հօրերնուն օրինակին հետեւելով՝ Ադամայ ու Աբելի աստուածաշնորհութիւնը հաստատուն պահեցին եւ որդիք Աստուծոյ ըսուեցան. եւ մէջերնէն Ենոյք, իւր սէրը՝ մեծարանքն ու երախտագիտութիւնը աւ Ստեղծիչն իւր յայտնելու համար՝ շատ մը հանդէսներ ու տօներ հնարեց: Իսկ անդին Կայենի որդիքը բոլորովին զԱստուած մոռցան, իրենք զիրենք անվարդութեանց տաւին, եւ որդիք մարդկան կոչեցան: Ադամ մեռաւ իննհարիւր երեսուն տարեկան: Սէթայ որդիքն ու յաջորդքն են Ենոյխ, Կայնան, Մա-

զաղայէլ, Յարէգ, Ենովք՝ որ երեքհարիւր վաթսունեւհինգ տարի աստուածահաճոյ վարք անցընելուն համար՝ հրաշքով երկինք վերացաւ. Մաթուսաղա՝ որ իննհարիւր վաթսունեւինն տարի ասլրեցաւ, ու ոչ իրմէ յառաջ եւ ոչ իրմէ ետքը մէկը չեղաւ որ այնչափ ապրի^(*). Ղամեք եւ վերջը Նոյ, որոյ երեք որդիքը Սեմ, Գամ եւ Յաբեթ բազմաթիւ սերնդոց նախահայր եղան:

Նահապետք. — Առաջին մարդոց այսչափ երկար ապրելուն պատճառն այն էր որ իրենց երկարակեցութեամբը կարող լինին որդւոց որդի պատմել աշխարհիս ստեղծումէն իվեր Աստուծոյ ըրած անհուն բարիքն ու հրաշալիքը, որպէս զի անոնց յիշատակն ամենուն սրտին ու մտքին մէջ դրոշմուի: ուստի եւ հետ զհետէ մարդուս կեանքը կարճեցաւ: Նահապետ կըսուէին այս անձինքը, որ հայր ընտանեաց կամ տանուաւէր ըսել է, եւ մեծ խնամով իրենց որդւոցը աստուածապաշտութիւն կըբարոյէին. որով եւ ոչ երբէք ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտօնը բոլորովին մոռցուեցաւ մարդկանց մէջ, ինչպէս որ պիտի տեսնեմք:

(*) Նահապետաց երկարակեցումեան վրայ զարմանալով ոմանք՝ համարեցան Թէ Մովսիսի տարի ըսածը աւիս հասկընալու է, կամ ոչ հիմակուան հասկըցածնուս պէս 12 ամսէ բաղկացեալ: Բայց քիչ մը ուշադրութեամբ որ կարդայ մէկը Մովսիսեան պատմութիւնը՝ կտեսնէ որ Մովսէս ալ տարին 12 ամիս կհասկընայ:

Ապականութիւն մարդկան. — Նոյ եւ շինութիւն տապանին. — Զրհեղեղ. — Մասիս եւ աղանին. — Նոյի զոհը. Ծիածան. — Փամայ ցեղին անէծքը. Նոյայ մահը. — Աշտարակն Բաբելոնի. — Յրումն մարդկան, եւ մարդկային ցեղը:

(3308 — 2296.)

Ապականութիւն մարդկան. — Դանի որ ողջ էին առաջին նահապետք, Սեթայ որդիքը բարի ու առաքինի մընացին. բայց երբ այն պատկառելի ծերունիք մեռան, մարդկանց շատը Ագամայ պատմած բաներուն յիշատակը մոռցան, եւ որդիք Աստուծոյ հրապուրուելով որդւոց մարդկան աղջիկներուն տեսքէն՝ իրենց կին առին անոնցմէ, եւ անոնց հետեւելով իրենք եւս գէշցան. անոնցմէ ծնան ահագին հովաներ, բոլոր երկրիս վրայ ապականութիւնը տիրեց, մարդիկ իրենց ստեղծողը մոռցան, բոլորովին իրենք զիրենք անկարգութեան առին, մինչեւ որ Աստուած անոնց ապերախտութեանը վրայ սաստիկ բարկանալով՝ ուղեջ զիրենք ահաւոր պատիժով մը վերցընել. « երկրիս վրայէն դամէնքը պիտի ջնջեմ, ըսաւ, իմարդոյ մինչեւ յանասուն, իսողնոց մինչեւ իթռչունս երկնից »:

Նոյ եւ շինութիւն տապանին. — Միայն Նոյ նահապետը իւր հարցը հաւատքն ու աստուածաշտութիւնը պահեր էր. ուստի Աստուած անոր յայտնեց իւր կամքը, եւ ապրսպրեց որ մեծ նաւ կամ տապան մը շինէ երեքհարիւր կանգուն երկայն, յիսուն կանգուն լայն ու երեսուն կանգուն բարձր, որով ինքը իւր ընտանեօքն ազատի ջրհեղեղի պատժէն: Մէկալ մարդիկ իրենց ախտերովը կուրցած ու ամբարշտութեամբ սրտերնին կարծրացած՝ մտիկ չրին Նոյայ ազդարարութեանցը, որ տապանին շինութեանը համար անցուցած հարիւր տարուանը մէջ անդադար իրենց կքարոզէր որ Աստուած վրանին բարկացեր է, ու ջրհեղեղով կուզէ զիրենք ջնջել: Երբ Աստուած տեսաւ որ նոքա փոխանակ իրենց մեղացը վրայ զզջալով իւր ողորմութեանը գիմելու՝ անօրէնութիւննին յառաջ կտանին, հրա-

մայեց արդարոյն նոյի, որ տապանը մոցընէ եօթնական զոյգ սուրբ ըսուած կենդանիներէն, երկերկու զոյգ եւս անսուրբ ըսուածներէն^(*), նոյնպէս նաեւ եօթնական զոյգ երկրնքի թռչուններէն: Մտաւ եւ ինքը նոյ, եւ հետը իւր կինը, եւ Սեմ, Գամ եւ Յաբեթ որդիքն ու նոցա կանայքը:

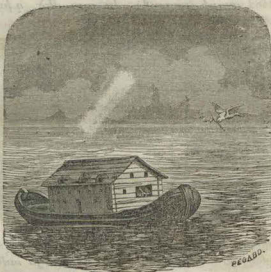
Ջրհեղեղ. — Տապանը լաւ մը փակուելէն վերջը՝ քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր երկնքէն սասաիկ անձրեւ եկաւ, եւ ծովու ջրերն եւս բարձրացան՝ ըոլոր աշխարհ կոխեցին, եւ մինչեւ բարձրաբերձ լեռներէն տաննեւհինգ կանդուն վեր բարձրացան: Հարիւր յիսուն օր, —ամբողջ հինգ ամիս, — ջուրը երկրիս երեսը ծածկած մնաց, տապանը մեծ նաւու մը պէս վրան կքալէր, եւ անկէ դուրս մընացած մարդիկն ու կենդանիք՝ ամէնն ալ խղդուեցան (Քրիստ. 2482 տարի յառաջ). եւ այս մեծ դիպուածն է՝

որոյ յիշատակը դարուց իգարս մինչեւ առ մեզ հասաւ, եւ կըսուի հաւաքաբարձական քրիստոս: եւ ոչ միայն ամենայն ազգաց աւանդութիւնը՝ հապա նաեւ երկրաբանական քննութիւնք կվկայեն ու կհաստատեն Մովսիսի այս ահաւոր պատմութիւնը:

(*) Սուրբ կրօնէին այն կենդանիները որ ժողովուրդը պատշաճ կհամարէր Աստուծոյ զոյն ընելու՝ իբրեւ անվնաս անասուններ. իսկ անսուրբ ըսուածները գազաններն եւ ուրիշ վնասակար կենդանիներն էին, որոց միւր ծանրութեանը պատճառաւ ալ չէր ուտուեր:

Մասիս եւ աղաւնիւն. — Սաղայն յիշեց Սատուած զնայ, եւ անպիսի սաստիկ հողմ մը հանեց որ ջրերն առգին անդին ցրուեցան, երկրիս աղբիւրներն ու երկնքի սահանքը ցամքեցան եւ անձրեւը դադրեցաւ։ Զրհեղելին սկսելէն ութը ամիս յետոյ տապանը գնաց Հայաստանի Մասիս կամ Սյրարատ լեռան վրայ կեցաւ։ Զրերն երթալով կպակսէին, եւ տաաներորդ ամսոյն առաջին օրը բոլոր լեռանց ծայրերն սկսան երեւնալ։ Վրան քառասուն օր եւս անցաւ, նոյ տապանին պատուհանը բացաւ ու ազուաւ մը թռուց, որ գնաց՝ մէյմբն ալ չդարձաւ։ Եօթն օր ետքը աղանի մը թռուց, որ կենալու համար ցամաք տեղ չգտնելով՝ դարձաւ տապանը եկաւ։ Եօթն օրէն դարձեալ նոյն աղանին մօրմարցայ յոյն անունով զնայ

արձակեց, որ բերանը ձիթենույ ճիւղ բռնած՝ իրիկուան դէմ՝ դարձաւ եկաւ տապանը։ Անով հասկըցաւ նոյ որ ջրերը քաշուեր են. բայց եօթն օր եւս սպասեց, նորէն աղանին թռուց, եւ երբ տեսաւ որ թռչունը ետ չդարձաւ, իմացաւ նոյ որ ջուրը բոլորովին իջեր է։

Նոյի զոհը, Ծիածան. — Նոյ իրեններովը եւ հեան ա.

աւած կենդանեօք դուրս ելաւ տապանէն, եւ առաջին գործն եղաւ սեղան կանգնել այն տեղ, եւ սուրբ կենդանիներէն ու թռչուններէն մէկմէկ զոյգ զոհ մատոյց Աստուծոյ իշընորհակալութիւն եւ իգոհութիւն՝ որ զինքը այն սոսկալի կոտորածէն պահեց: Սիրով ընդունեցաւ Աստուած անոր զոհը, եւ գիտնալով որ մարդուս միտքն ու սիրտը խման կութենէ իշարն հակամիտեալ է՝ ըսաւ Նոյի. «Այսուհետեւ ոչ եւս կանխեմ զմարդիկ. ոչ եւս Զրհեղեղով անապատ կը արձընեմ զերկիր. քու եւ որդւոցդ հետ ուխտ պիտի գնեմ. եւ երբոր երկինքն ամպերով ծածկեմ, պիտի երեւ «ցընեմ այն ամպերուն վրայ նաեւ իմ աղեղս, որ քեզի հետ դրած ուխտիս նշան պիտի լինի»: Այս աղեղն է ծիսածան կամ ծիրանի գոսին որ օգոյն մէջ կըողայ՝ երբ փոթորկէ մը ետքը արեւուն ճառագայթները ամպերէն անցնելով՝ մեզի կհասնին: Յետոյ օրհնեց Աստուած զՆոյ եւ զորդիս նորա, եւ ըսաւ. «Աճեցէք եւ բազմացէք, եւ երկիրս լեցուցէք: Դոդան ձեր առջեւ կենդանիք, եւ բոլոր կեանք եւ շարժումն ունեցողները կերակուր լինին ձեզ»: Եւ այսպէս մարդիկ, որ մինչեւ այն ժամանակ ընդեղէնով ու պտղեղէնով կերակրուէին, Աստուծոյ տուած հրամանովն սկսան նաեւ կենդանեաց միս ուտել: Սակայն այն նոր կերակրով եւս մարդկանց կեանքը չերկնցաւ, եւ Զրհեղեղէն յառաջ եղածին պէս չկրցան հարիւրաւոր տարիներ ապրիլ:

Քառայ ցեղին անէծքը. Նոյայ մահը. — Նոյ մարդկային ազգին հետ պահեր էր նաեւ առաջին նահապետաց հնարած մարդուս հարկաւոր արուեստները, եւ ամենէն աւելի երկրագործութեան ետեւէ եղաւ, որ քան զամէնն աւելի օգտակար է: Այդի մը անկեց, եւ օր մը գինիին զօրութիւնը չգիտնալով՝ շատկեկ խմեց ու վրանին մէջ ընկաւ քնացաւ: Քամ երբոր հոն եկաւ տեսաւ որ հայրը մերկ ընկեր քուն եղեր է, փոխանակ որդիական սիրով զնա ծածկելու, ծաղր ընելով գնաց եղբարքը պատմեց, որք մէկէն եկան եւ աչքերնին ետեւ դարձուցած՝ հօրերնուն վրայ վերաբեւ մը ձգեցին: Երբոր արթնցաւ Նոյ եւ եղածն խմացաւ, օրհնեց զվեմ եւ զմարեթ՝ որ իւր ծերութենէն պատկառէր էին, եւ աղաչեց զԱստուած՝ որ անոնց սերունդը բազմացընէ ու

Հորհրդը նոցա վրայէն չվերցընէ. իսկ Քամայ ցեղն անի-
ծեց որ եղբարցը ծառայ լինի: Եւ ինքը նոյ ջրհեղեղէն
ետքը երեքհարիւր յիսուն տարի եւս ապրեցաւ, եւ ինն-
հարիւր յիսուն տարեկան մեռաւ:

Աշտարակն Բաբելոնի. — Նոյայ թոռները Տիգրիս ու Եփ-
րատ գետերուն մէջտեղուանքը Սենաարայ դաշտը դնա-
ցին բնակեցան, շատ բազմացան, եւ Քամայ թոռը ներ-
քովթ՝ որ ամենէն զօրաւոր մարդ ու քաջ որսորդ էր՝ ա-
մենուն վրայ իշխեց: Մարդիկ թէպէտ բազմացեր էին,
բայց դեռ մի եւնոյն լեզուն կ'սօսէին. կամաց կամաց զԱս-
տուած ու ջրհեղեղին յիշատակը մոռցան, մանաւանդ երբ
այնչափ շատցան որ այնուհետեւ հարկ էր նոյայ ու որդ-
ւոցը քովէն հեռանալ՝ որ պահապանքն էին ճշմարիտ կը-
րօնից: Երկրիս այլ եւ այլ կողմը ցրուելէն յառաջ այն-
պիսի անմիտ խորհուրդ մը մտածեցին՝ որով կտեսնեմք թէ
մարդկային հպարտութիւնն ու փառասիրութիւնը մինչեւ
սէր կրնայ երթալ առանց շնորհացն Աստուծոյ. «Եկէք, Բ-
սին իրարու, քաղաք մը շինեմք եւ աշտարակ մը՝ որոյ ծայ-
րը մինչեւ երկինք հասնի»: Բայց Աստուած նոցա լեզուն

խառնակեց, եւ այն հպարտութեան խորհուրդը իդերեւ
հանեց ունայնացուց. իրարու խօսքը չհասկընալով՝ տեսան
որ այլ կարելի չէ շէնքն յառաջ տանիլ, յուսահատած բո-
լոր աշխարհ ցրուեցան, եւ կ'իսակատար մնացած հսկայա-

գործ աշտարակը Բաքիլոն կոչուեցաւ՝ որ խառնակութիւն ըսել է, վասն զի այն տեղը խառնակեցան լեզուք։ Այն աշտարակին մօտ նեքրովթ քաղաքի մը հիւմ՝ ձգեց՝ որ նոյնպէս Բաքիլոն ըսուեցաւ եւ յետոյ շատ անուանի եղաւ։

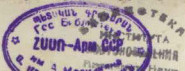
Յրումն մարդկան, եւ մարդկային ցեղք. — Մարդիկ երբ այսպէս բոլոր աշխարհ ցրուեցան, մարդկային երեք գլխաւոր ցեղերը ձեւացան։ Սեմայ որդիքը բնակեցան միջին Ասիա՝ Միջերկրական ծովուն ու Պարսից ծոցոյն մէջտեղը, եւ այն տեղ իրենցմէ մէկը, Ասուր, Տիգրիս գետին վրայ Նինուէ քաղաքը կանգնեց. անոնցմէ ելամ՝ եւ Արամ իրենց որդւոքը շէնցուցին Պարսկաստանն ու Ասորեստանը։

Գամայ որդիքը տարածեցան յԱփրիկէ. անոնց գլխաւորները Քուշ, Մեսարեմ եւ Քանան՝ նախահարք եղան բնակեաց Արաբիոյ, Եգիպտոսի, Լիբիոյ եւ Փիւնիկէի։ Քանանու որդիքն էին նաեւ Քանանացիք, զորս յետոյ Աւետեաց երկրին մէջ բնակած գտան Հրեայք։ Քուշայ որդին նեքրովթ էր։

Յարեթի որդիքը Գամեր, Մագովզ, Մագա եւ Յաւան շէնցուցին Հայաստանը, Կասպից ծովուն քովի հիւսիսային երկիրներն ու համօրէն Եւրոպան. եւ այսպէս բոլոր աշխարհս նոյայ որդւոցն ու թուանցը մէջ բաժնուեցաւ։

Աստուածաշունչը մարդկային երեք ցեղերուն վրայ կրխօսի. իմաստունք եւս բոլոր հին ցամաքը տարածուած մարդկային ազգին մէջ երեք մեծ բաժանմունք կամ ցեղ գտած են. այսինքն արեւելեան գին մողոլի կամ պղնձագոյն ցեղը, արեւմտեան հարաւ եթովպական կամ սեւ ցեղը, մէջտեղուանքն ու արեւմտեան կողմը՝ սպիտակ ցեղը, որ կովկասեան ցեղ եւս կըսուի։

Պղնձագոյն ցեղէն է Ասիոյ արեւելեան ծայրը բոլոր Չինաստանի մեծատարած ինքնակալութիւնը։ Սեւ ցեղը Ափրիկէի անապատներուն մէջ մնացած է։ Սպիտակ ցեղը ամենէն աւելի գործունեայ եւ խելացի լինելով՝ Հնդկաստանը, արեւմտեան Ասիան, Ափրիկէի հիւսիսակողմը եւ բովանդակ Եւրոպան շէնցուց, եւ բազմաթիւ թագաւորութիւններ կանգնեց՝ որք մեծամեծ յիշատակներ ձգեցին, եւ բազմազգի բնակչութիւններ, որոց քաղաքականութիւնը եւրոպական այժմու քաղաքականութեան օրինակ եւ առաջնորդ եղաւ։

59947.665

11-2830ա

Այս մեծ սպիտակ ցեղին մէջ եւս մանր բաժանմունք կան: Սրինակի համար, իրենց բնական կազմութեամբը եւ մանաւանդ իրենց լեզուովը Հրեայք, Արաբացիք, Փիւնիկեցիք եւ Ասորեստանցիք մէկ զոտ խումբ մը կկազմեն: որ խումբը սեռական ազգաց կրտսի: Սակայն որչափ եւ մարդկային ազգք բազմաթիւ ցեղեր ու բաժանմունք ունենայ, դարձեալ ինչպէս տեսնը՝ նոցա մի եւ նոյն աղբիւրէ յառաջ եկած մէկ մեծ ազգատոհմ լինելը յայտնի կերեւայ. վասն զի մարդիկ ամէն տեղ, ամէն կլիմայի տակ նոյն յաւորժակն ունին, նոյն կարօտութիւնները, նոյն կրքերը, իրարու հետ ընկերանալու եւ իրարու օգնելու նոյն փափաքը, եւ ստեղծիչ Աստուած մը ճանչնալու՝ նոյն հաւատքն ու սէրը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն ազգաց. — Երկրորդ ապականութիւն մարդկան. — Կոլոսան Արրահամ. — Արրահամ Բանանացաց երկրէն Եգիպտոս կերթայ. — Արրահամու եւ Ղովոյ բաժանումը. — Արրահամու յաղթութիւնը. — Սարա եւ Ագար. — Հրեշտակաց գալուստը առ Արրահամ. — Ղովո երկու հրեշտակները կրնդունի. — Սողոմ Գոմրի կործանումը. — Արիմելէք. — Ննունդ. Իսահակայ. — Ագար. — Ողջակէզ Արրահամու. — Մահ Սառայի. — Ռերեկա. — Մահ Արրահամու. — Ետա եւ Յակոբ. — Անդրանկութիւն. — Իսահակայ օրհնութիւնը. — Յակոբ Խառան կերթայ. — Սանդուխի տեսիլը. — Հաարէլ. — Յակոբայ որդիքը. — Յակոբ հօրը քով կդառնայ. — Լարան Յակոբայ՝ ետեւէն կիյնայ. — Յակոբ Իսրայէլ կկոչուի. — Յակոբ ետաւայ կհանդիպի. — Մահ Հաարէլի. — Մահ Իսահակայ:

(2113—2003.)

Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն ազգաց. — Երբոր մարդիկ ընդ ամենայն աշխարհ ջրուեցան, նահապետաց հնարած արուեստները մեծապէս ծաղկեցան. լայնատարած անասունները՝ որովք երկրիս երեսը ծածկուած էր՝ կարուեցան, եւ տեղ տեղ սկսան քաղաքներ շինուիլ: Քիչ ժամանակէն երկաթն ու գետնէ ելած ուրիշ հանքերը գործածելու հնարքը գիւրացուցին. ոչ խաբաց բուրդը մանեցին՝ հաղւտաներ

շինեցին, կանեփէն ու վաշէն ալ կտաւ ու լաթ գործեցին: Սորա ամէնն ալ խակզրան խոշոր ու անարուեստ ձեռագործներ էին, բայց կամոց կամաց բարակցան կտաբեւրագործութեցան, եւ հարիւրաւոր ասորիներէ ետքը հնարուեցան նաեւ այժմու հասարակ բաներուն մեծ մասը՝ որոց վրայ անասրբեր աչքով մը կնայիր, բայց անշուշտ շատ աշխատութեանց եւ փորձերու ծնունդ եղած են մեր նախահարց: Ազգատոհմերը շատնալով՝ սկսան մեծամեծ ժողովուրդներ ձեւանալ, եւ այն ժողովուրդներն որ մէկ երկրի մէջ կրնակէին ու միեւնոյն լեզուն կխօսէին՝ մէկ մէկ ազգ ըսուեցան:

Երկրորդ ապականութիւն մարդկան. — Մարդիկ մինչդեռ հանգիստ ու ախորժ կեանք անցընելու հարկաւոր եղած նոր նոր բաները կհնարէին, կմոռանային ամենէն հարկաւորը, այսինքն գգիտութիւն ճշմարտին Աստուծոյ՝ որ զնոյ ջրհեղեղէն ազատեր ու նորա որդիքն ու սերունդը անթիւ բարեօք լիացուցեր էր: Առաջին նահապետաց իրենց սրղւոցը պատմած բաներուն յիշատակը ելեր էր մոռնալէն. այնչափ որ զնացին իրենց աչքին զարնող առարկաները պաշտեցին, այսինքն աղօթքներ՝ զոհեր մատուցին արեւու, լուսնի, եւ շատ տեղեր նաեւ անբան անասնոց:

Սեմոյ որդիքը, որ Ասիոյ մէկ մասը բնակեր էին, նոյի միւս սերնդոց ամենէն աւելի երկար ժամանակ պահեցին Ազգամայ աստուածապաշտութեան յիշատակը. բայց յետոյ իրենք եւս չարաց հետ կենակցելով՝ նոցա նմանեցան, եւ Աստուած որոշեց որ մէջերնէն իրեն սեպհական ժողովուրդ մը բնորէ, եւ իւր ճշմարիտ երկրպագուները զինքը մուտցող մարդիկներէն զտաէ:

Կոչումն Աբրահամ. — Այն համատարած ապականութեան մէջ նոյայ հաւատքը երկիւղածութեամբ անարատ կպահէր, եւ աստուածապաշտութեամբն ու առաքինութեամբը անուանի եղեր էր Աբրահամ նահապետը, որ Սեմոյ ցեղէն Թարայի որդին էր. Բաղդէացւոց Ուր քաղաքը կրնակէր, եւ երկու եղբայր ունէր՝ Նաբովր եւ Աւան: Աստուած ուղեց որ նա լինի իւր բնորած ժողովրդեան նախահայր, վասնոր զինքը պաշտելէն ու սիրելէն ետ չէր կեցած՝ նաեւ այնպիսի ժողովրդոց մէջ բնակելով որ արեւն ու աստղերը

կայաշտէին. որովհետեւ իրենք Քաղզէացիք արեւու, լուսնի եւ աստեղաց ընթացքը գիտելով, ու աստղաբաշխութեան հետամուտ լինելով, այնպէս հիացան երկնից կարգաւորութեանը եւ արեւուն փառաւորութեանը վրայ, որ կամաց կամաց՝ փոխանակ նոցա Արարիչը պաշտելու սկսան այն արարածները պաշտել: Երեւցաւ Աստուած Աբրահամու եւ ըսաւ. «Եւ երկրէդ, թող ընտանիքդ ու հօրդ տունը, եկ՝ եւ քեզի ցուցուցած երկիրս բնակէ: Զքեզ մեծ ժողովրդեան մը հայր պիտի ընեմ», եւ քեզմով ամենայն ազգք «երկրի պիտի օրհնուին»: Աստուծոյ այսպէս զԱբրահամ Քաղզէացւոց երկրէն հանելն ու Քանանացւոց երկիրը դուրսը կրսուի կոչումն Աբրահամու, որ Հրէից պատմութեան գլխաւոր դարադուլը կամ սկիզբն է, վասնզի այն ժամանակէն կսկսի իրենց բուն ծագումն ու պատմութիւնը, որ հետզհետէ ըազմանալով զատ ազգ ձեւացան եւ ըսուեցան Իսրայելացիք, Եբրայեցիք կամ Հրեայք, ինչպէս որ պիտի տեսնեմք:

Աբրահամ Քանանացւոց երկրէն եգիպտոս կերթայ. — Աստուծոյ հրամանին հնազանդելով՝ ելաւ Աբրահամ Ուրէն, առաւ Թարա հայրը, Սարա կինը, Աւան եղբօրը Ղովտ որդին, ծառաները, կովերը, այծերն ու ոչխարները, եւ ճամբայ ելաւ: Ասոնք էին Աբրահամու հարստութիւնը, վասն զի այն ժամանակները մարդիկ գեղեցիկ տներ եւ ագարակներ, մեծաղին կահ կարասիք եւ ոսկի ու արծաթ ունենալու ետեւէ չէին: Աբրահամ նահապեալը հաստատուն բնակարան չունէր. մերթէ կամ հաստ լաթէ շինուած վրանի տակ կրնակէր ու գիւրաւ տեղէ տեղ կփոխադրուէր:

Ճանապարհը յառաջ տանելով հասաւ Աբրահամ Միջագետաց Խառան քաղաքն ու անդ բնակեցաւ: Քիչ ժամանակէն՝ երբ հայրը մեռաւ, հրամայեց Աստուած Աբրահամու որ անկէց եւս ելլէ, Քանանացւոց երկիրն երթայ: Յայնժամ եօթանասունեւհինգ տարեկան էր Աբրահամ: Ընտանեօքը Եփրատէն անցաւ եւ հասաւ Քանանացւոց երկիրը Սիւրիս ըսուած տեղը: Հոն նորէն երեւցաւ իրեն Աստուած եւ ըսաւ. «Ահա այս երկիրը զաւակացդ պիտի տամ»: Այն տեղը Աստուծոյ սեղան կանգնեց Աբրահամ. նոյնպէս սեղան կանգնեց երբոր Բեթէլ հասաւ. անկէց սկսաւ գէպ ի

Հարաւակողմը յառաջ գնալ. բայց յետոյ սովորն պատճառաւ տախպուեցաւ եգիպտոս անցնիլ, ուր վախճալով որ Սարային գեղեցկութեանը համար զինքը չմեռցընեն եգիպտացիք, «Սարան իմ քոյրս է» կըսէր։ Եւ յերաւի, եգիպտացւոց իշխանները տեսան զՍարան, եւ գեղեցկութեանը վրայ զարմանալով՝ իրենց Փարաւոն թագաւորին պատմեցին, որ քովը բերել տուաւ՝ իրեն կին առաւ. Աբրահամու մեծ պատիւներ ու մեծագոյն պարգեւներ տուաւ, որով մեծացաւ Հարստացաւ Աբրահամ։ Բայց Աստուած Փարաւոնի վրայ բարկանալով՝ զինքն ու բոլոր նորա տունը պատժեց, եւ իմացուց թէ անոր համար այն ամենայն չարիք գլուխը կուգան՝ որ — թէ եւ չգիտնալով — Աբրահամու կինը յափըշտակեր քովն է պահէր։ Մէկէն Փարաւոն կանչեց զԱբրահամ ու ըսաւ. «Ինչո՞ւ ինձ Սարային համար քոյրս է զրուցեցիր. ահա կինդ, մաւ գնա»։ Եւ հրամայեց որ բոլոր իւր հարստութեամբը յուղարկեն զԱբրահամ, որ նորէն Բանանացւոց երկիրը դարձաւ, Ղովտն ալ հետը։

Աբրահամու եւ Ղովտայ բաժանումը. — Աբրահամու եւ Ղովտայ հովիւներն անդադար իրարու հետ կուիւ կընէին.

տեսաւ Աբրահամ որ գժտութեան վերջը պիտի չգայ, մըտածեց որ եղբորորդիէն բաժնուի։ Գնաց ըսաւ Ղովտայ՝ թէ «Որպէս զի ոչ մեր եւ ոչ հովիւներուս մէջ կուիւ պատահի, որովհետեւ եղբարք եմք, բաժնուիմք իրարմէ. դուն ո՞ր

«երկիրն ուզես ընտրէ քեզ. թէ որ դու ձախ երթաս, ես «աջ կերթամ», թէ որ դուն աջ՝ ես ձախ»։ Ղովտ փոխանակ Աբրահամին բտելու թէ «Հօրեղբայր իմ, ես քեզմէ չեմ բաժնուիր, եւ ծառաներուս չեմ թողուր որ քու ծառայիցդ հետ կռիւ ընեն», հաւանեցաւ այն առաջարկութեանը, եւ իրեն ընտրեց Յորդանան գետին քովի բարերեր դաշտերն որ յետոյ Հիւզ քաղաք կամ Պենտապօլիս կոչուեցան, որովհետեւ հինգ քաղաք կար այն տեղը Քանանացւոց ձեռքը, եւ սոցա գլխաւորները Սոդոմ եւ Գոմոր կրտսէին։ Ղովտ իւր բնակութիւնը Սոդոմայ մէջ հաստատեց։ Այն հինգ քաղաքաց բնակիչքը շատ անգամ սոսկալի մեղօք եւ անօրէնութեամբք Աստուծոյ դէմ մեղանչեր էին։ Նօրէն երեւցաւ Աստուած Աբրահամու, եւ իրեն խոստումը երկրորդելով՝ «երկնից աստղերուն ու ծովու աւազ-«ներուն չափ անթիւ անհամար զաւակ պիտի ունենաս, ք-«սաւ, եւ Քանանացւոց երկիրն անոնց պիտի տամ»։ եւ հրամայեց որ ելլէ այն երկիրը պտըտի տեսնէ։ Ուրախութեամբ ելաւ պտըտեցաւ Աբրահամ, եւ Քեբքոնի մէջ Մամբրէի ձորը բարձր կաղնի ծառին քով բնակեցաւ, եւ հոն սեղան շինեց Աստուծոյ։

Աբրահամու յաղթութիւնը. — Բայց շուտով հարկ եղաւ որ Աբրահամ երթայ Ղովտը ելամացւոց թագաւորին ձեռքէն ազատէ. վասն զի Պենտապօլսոյ Սոդոմ, Գոմոր, Ագամայ, Սեբոյիմ եւ Սեգովր քաղաքաց թագաւորներն որ տասուերկու տարիէ իվեր իրեն հարկատու էին, երբոր ազտամբելով չէին ուզած սոլորական հարկը տալ, ելամայ թագաւորը նոցա վրայ գնաց Ագաից ձորոյն մէջ, յաղթեց ու շատ մարդ գերի տարաւ. անոնց մէջն էր նաեւ Ղովտ։ Աբրահամ իւր ծառաներէն երեքհարիւր տասնեւ-ութը հօգի զինեց, Դամասկոսի քով թշնամոյն վրայ հասաւ, զարկաւ զինքը խորտակեց, Ղովտը ազատեց, հետն ալ նորա կինն ու ծառայքը։ Աբրահամու դարձը փառաւոր յաղթական հանգէս մը եղաւ. յաղթուած թագաւորներն իրեն ընդ առաջ եկան, եւ Մեկքիսեդեկ՝ որ Սաղեմայ թագաւորն էր եւ քահանայ Բարձրելոյն, օրհնեց զԱբրահամ եւ հաց ու գինի հանեց անոր, նա եւս ձեռքն ընկած բա-

ներէն իրեն տառանորդ տուաւ: Սողոմոնացոյ թագաւորն ուզեց պատերազմին բոլոր աւարն Արրաճամու թողուլ. բայց նա մերժեց՝ «Ձեմ՝ ուզեր, ըսաւ, որպէս զի չըսեն թէ ես մեծացուցի զԱրրաճամ»:

Այն յաղթութենէն վերջը երկու անգամ եւս տեսիլք տեսաւ Արրաճամ, որով նորէն խոստացաւ Աստուած՝ իրեն պաշտպան լինել եւ նորա որդիքն անթիւ ընել. եւ երբոր ըսաւ Արրաճամ, «Եւ սակայն, Տէր, տակաւին եւ ոչ մէկ «որդի մը ունիմ»,— երկինք նայէ, ըսաւ Աստուած, եւ աստ- «զերը համբէ թէ որ կրնաս. անոնց պէս անթիւ պիտի լի- «նի նաեւ քու աղգատոհմը: Այս երկիրը յորում կ'աւոր- «տիս՝ զաւակացդ պիտի տամ. եգիպտոսի գետէն (այսին- «քըն նեղոսէն) մինչեւ եփրատ մեծ գետը»:

Սարաեւ Ագար. — Եւ յիրաւի, Արրաճամ ծերացեր՝ ութսունեւհինգ տարեկան եղեր էր, եւ դեռ որդի չէր ու- նեցած, վասն զի Սարան ամուլ էր. ուստի եւ ըսաւ Արրա- ճամու. «Ա՛ռ եգիպտացի Ագար աղախինս, թերեւս անկէց որդիք ունենամ»: Երբոր Ագար մայր եղաւ, արձամարճեց զիւր տիկինը. նա եւս սկսաւ զինքը չարչարել, մինչեւ որ չգիմացաւ, ձգեց անապատ փախաւ, եւ աղբիւրի մը քով տրտում՝ տխուր՝ անօթի նստաւ: Հրեշտակ մը երեւցաւ ի- րեն ու ըսաւ. «Ագար, աղախին Սարայի, ուստի կուգաս «եւ ո՛ւր կ'երթաս: — Տիկնոջն ձեռքէն փախեր եմ, պա- «տախանեց Ագար: — Գարձիր նորէն քովը դնա, կրկնեց «հրեշտակը, հնազանդէ անոր. անթիւ զաւակաց աէր պի- «տի լինիս ատենով: Որդի մը պիտի ծնանիս՝ որ Իսմայիլ «պիտի կոչուի, այր քաջ ու վայրագ. իւր ձեռքը ամենուն «վրայ, եւ ամենուն ձեռքը իւր վրայ պիտի լինի»: Ագար այն աղբիւրին անունը Զրինը տեսաւ գրաւ. գարձաւ գը- նաց Սարային քով, եւ որդին որ ծնաւ՝ անունը գրաւ Իս- մայէլ:

Իսմայէլ երբ տասնեւերեք տարեկան եղաւ, նորէն երեւ- ցաւ Աստուած Արրաճամու, որ իննսունեւինն տարեկան էր, ու ըսաւ. «Ոչ եւս Աքրամ (Հայր վերամբարձ), այլ Աքրա- «համ (Հայր բազմութեան) պիտի կոչուիս. վասն զի զքեզ «Հայր բազմութեան աղգաց պիտի ընեմ: Եւ այս է ուխտ

«Իմ՝ ղոր պիտի պահես գուն եւ զաւակդ: Ամէն արու ար-
«զայ՝ ծնանելէն ութ օր ետքը պիտի թլփատուի: Պիտի
«օրհնեմ զԻսմայէլ, մեծ աղգի գլուխ պիտի ընեմ զինքը,
«եւ քեզի հետ ըրած այս ուխտս պիտի նորոգեմ նաեւ
«Իսահակ որդւոյդ հետ՝ ղոր գալ տարի այս ատենս Սա-
«րան պիտի ծնանի. Սարան ալ այսուհետեւ Սառա (Թա-
«գուհի) կոչուի, վասն² իրմէ պիտի ելլեն Թագաւորք»: Ար-
«րահամ մէկէն առած պատուէրը կատարեց. ինքն ու
բոլոր իրենները թլփատեցան:

Հրեշտակաց զալուստը առ Արահամ, — Քանի մը օր անց-
նելէն յետոյ՝ երբոր Արահամ Մամբրէի կաղնւոյն քով վր-
րանին գուռը նստեր էր, երեք ճանապարհորդք եկան մո-
տեցան անոր, Մէկէն վազեց նոցա առջեւն ելաւ, երկրպա-
գութիւն ընելով ըսաւ. «Տեաք իմ, շնորհք բրէք ինծի,
«քիչ մը կեցէք հանգչեցէք, պատառ մը բան կերէք ու յե-
«տոյ գնացէք»: Շուտ մը վազեց՝ ջուր բերաւ որ սաքերնին
լուան, եւ կերակուր ու հաց բերաւ որ ուտեն: Կերակրէն
ետքը անոնցմէ մէկն ըսաւ. «Գալ տարի այս Ժամանակ նո-
«րէն պիտի գամ այս տեղ, եւ Սառա կինդ որդի մը պիտի
«ունենայ»: Սառա վրանին գրան ետեւը կեցած՝ մօտիկ կը-
նէր անոնց խօսակցութեանը, մտքէն ծիծաղեցաւ ու կրտէր
թէ «Այդ բանն որ մինչեւ հիմա չեղաւ, ասկէց ետքը պի-
«տի լինի, մանաւանդ որ ես պառւած եմ, էրիկս ալ ծե-
«րացած»: Աստուած Արահամու հարցուց թէ «Ինչո՞ւ հա-
«մար Սառա ծիծաղեցաւ մտքէն. միթէ Աստուծոյ առջեւ
«անկարելի բան կ'սոյ. գալ տարի այս Ժամանակ՝ սոյն օրերս
«որդի մը պիտի ունենայ»: Այս ըսելով ճամբայ ելան գէպ
իՍագոմ, հետերնին նաեւ Արահամ, եւ յայտնեց Աստուած
իրեն՝ որ Սագոմացուոց ու Գոմորացուոց մեղայի չափն անցեր
է, ու կուզէ զնոսա պատժել: Խռովեցաւ Արահամու սիր-
տը, ու երբ անոնք գնացին, «Տէր, ըսաւ Արահամ, միթէ
«զարգարն եւս ամբարշտին հետ պիտի կորսնցընես: Ո՞րդի-
«տէ, գուցէ այն քաղաքին մէջ յիսուն արգար գտնուի.
«գոնէ նոցա սիրոյն համար այն մեղապարտ քաղաքաց նե-
«րէ: — Այո, պատասխան տուաւ Տէր. թէ որ յիսուն ար-
«գար գտնուի՝ անոնց սիրոյն համար կ'ներեմ այն քաղա-

« քացի : — Հապա թէ որ քառասունուհինգ հոգի միայն
« գտնուի, միթէ հինգ արգար պակաս գտնելուդ համար
« բոլոր այս ժողովուրդը կ'ընջես : — Զէ : պատասխան տուաւ
« Աստուած . թէ որ քառասունուհինգ գտնեմ' կ'սնայեմ :
« — Հապա թէ որ քառասուն գտնուի : — Քառասունին հա-
« մար ալ զերեւնք չեմ կորսնցընեք » : Արրահամ կամաց
կամաց իջաւ մինչեւ տասը, եւ Աստուած իւր ամենողորմ
գթութեամբը հաւանեցաւ այն տանին համար բոլորին
ալ ներել . բայց բաւէ : բոլոր այն հինգ քաղաքին բնակ-
չացը մէջ եւ ոչ չառն արգար գտնուեցաւ : Այնուհետեւ
Արրահամ արտում տխուր դարձաւ իւր վրանը :

Ղովտ երկու հրեշտակները կրնդունի . — երեկոյեան դէմ
երբոր Ղովտ քաղաքին դրան առջեւը նստեր էր, երկու
հրեշտակները Սողոմ մտան : Ղովտ զանոնք տեսնելուն պէս՝
ոտք ելաւ, առջեւին ընկաւ՝ երկրպագութիւն բրաւ եւ
ազաչեց որ այն գիշերը իւր տունը հանդչին . Զուր բե-
րաւ, ոտքերնին լուաց, եւ կերակուր հանեց որ ուտեն :
Բայց գեռ քուն չեղած, Սողոմացիք բազմութեամբ եկան
տունը պաշարեցին, եւ կուգէին որ Ղովտ այն երկու օտա-
րականներն իրենց ձեռքը տայ : Դունէն դուրս ելաւ Ղովտ,
դուռը ետեւէն գոցեց, եւ կ'ըմանար զիրենք համոզել որ
օտարականաց չգալին, եւ երբ տեսաւ որ ճար չկայ զա-
նոնք իրենց չար խորհրդէն ետ կեցընելու, ուզեց այն
հիւրերուն տեղ իւր երկու աղջիկն անոնց ձեռքը տալ :
Մերժեցին Ղովտայ առաջարկութիւնը, սաստիկ բարկա-
ցած սկսան կանչել վրան եւ սպառնալիքներ ընելով դուռը
կոտրելու աշխատիլ : Այն ժամանակ երկու հրեշտակները
քաշեցին Ղովտը ներս առին, դուռը անոնց դէմ փակե-
ցին, եւ այն անօրինաց աչքն այնպէս կուրացուցին՝ որ
դուռը չէին կրնար գտնել . եւ ըսին առ Ղովտ. « Թէ որ
« փեսայ կամ դաւակունք եւ կամ ուրիշ մէկը այս քաղա-
« քին մէջ ունիս՝ դուրս հանէ, վասն զի սորա անօրէնու-
« թեան տղազակը բարձրացաւ Աստուծոյ առջեւ, եւ զմեզ
« զրկեց որ կորսնցընեմք զսա » : Ղովտայ փեսաները չհաւա-
տացին անոր խօսքին, եւ չուղեցին քաղաքէն դուրս ելնել :

Սողոմ Գոմորի կործանումը. — Առաւօտը կանուխ դեռ արեւը չծագած՝ հրեշտակներն առին զՂովտ, կինն ու երկու աղջկուները, քաղաքէն դուրս հանեցին, եւ ապաղրեցին որ ամենեւին չգառնան ետեւ չնային, եւ առանց տեղ մը կենալու՝ շիտակ երթան լեռը ելնեն։ Սարսափե-

ցու Ղովտ, եւ վախնալով որ մինչեւ այն լեռն ելնէ՝ կրակը ետեւէն չհասնի, աղաչեց պաղատեցաւ որ խնայեն դիմացի աղտիկ քաղաքին, ու թոյլ տան իրեն որ երթայ հոն ապաւինի։ Հաւանեցան հրեշտակք, եւ իւր սիրոյն համար ազատ պահեցին այն քաղաքն, որ կոչեցաւ Սեգուր։

Արեւը ծագելու վրայ էր՝ երբ Ղովտ Սեգուր մտաւ, եւ ահա կրակէ ու ծծումբէ անձրեւ մը թափեց Ատտուած, եւ Սողոմ ու Գոմոր քաղաքները կործանեց մոխիր դարձուց բոլոր մէջի բնակչօքը. կործանեց նաեւ Աղսու եւ Սեթոյիս քաղաքները, եւ անոնց տեղը ձեւացաւ Մախաշեան լիճը, որ Մեռեալ ծով եւս կրուի։ Այն միջոցին Ղովտայ կինը Ատտուծոյ հրամանին դէմ ետեւը նայեցաւ, եւ մէկէն ազի արձան դարձաւ։

Առաւօտն ելաւ տեսաւ Աբրահամ որ Սողոմ Գոմոր այրեր մոխիր դարձեր էին, ու թանձր ծուխը երկինք կենէր։ Ղովտ այնուհետեւ երկու որդիք ունեցաւ, Մովսր եւ Անոն անունով, որոնցմէ ելան Մովսրացիք եւ Անոնացիք։

Արիսկէք. — Անկէ դէպ իհարաւ գնաց Աբրահամ ու

Գերաբա նստաւ, եւ երկրին թագաւորը Աբիմելէք՝ կարծելով թէ Սաուան Աբրահամու քոյրն է՝ ուղեց իրեն կին առնուլ. բայց տեսիլքով իրեն երեւցաւ Աստուած՝ իմացուց որ Սաուան Աբրահամու կինն է, եւ պատուիրեց որ անոր չգալի: Կանչեց Աբիմելէք զԱբրահամ, եւ շատ մը ընծաներ տալով՝ հետը գաշինք դրաւ Զրհորի մը քով՝ զոր ինքն Աբրահամ փորեր էր, եւ այն Զրհորը Բերապե կոչուեցաւ, որ ջրհոր երդնակն ըսել է: Այն գաշինքը յետոյ Աբրահամու որդւոյն հետ եւս նորոգեց Աբիմելէք:

Յնունդ Իսահակայ. — Վերջապէս Աստուծոյ խոտաւցած որդին ծնաւ Սաուա՝ երբոր իննսուն տարեկան էր, եւ Աբրահամ հարիւր (2050): Տղուն անունը Իսահակ դրին, եւ կաթէն կտրած օրը Աբրահամ մեծ ուրախութիւն ըրաւ:

Իսմայէլ անդադար Իսահակայ հետ կիյնար ու անոր չար օրինակ կուտար: Սաուա այս բանիս վրայ դժուարելով՝ ռաք կոխեց որ Իսմայէլը անէն դուրս վռնուի: Այս խտուրթիւնը ծանր երեւեցաւ Աբրահամու. բայց Աստուած իմացուց իրեն՝ որ Իսմայէլին համար բրած խոտամունքը պիտի կատարէ, եւ պատուիրեց որ Սաուայի ուղածն ընէ:

Ագար. — Առաւօտն ելաւ Աբրահամ, Ագարին ձեռքը հաց ու տիկ մը Զուր տուաւ, եւ որդին ուսը դրաւ՝ անէն դուրս ըրաւ: Ճամբան կտրսնցուց Ագար, եւ անապատին

մէջ երգման ջրհորոյն քովերը կպարտէր, մինչեւ որ ջուրը եւս հատաւ, այն ժամանակ յուսահատած առաւ որդին ծառի մը տակ դրաւ, ինքը մէկդին քաշուեցաւ կեցաւ՝ որպէս զի անոր մեռնիլը չտեսնէ, եւ կուլար անմխիթար։ Բայց լեցեց Աստուած իւր ու տղուն ձայնին. եւ ահա հրեշտակ մը երեւցաւ իրեն ու րսաւ «Ագար, ի՞նչ կընես, գնա որդիդ առ. նա մեծ ազգի մը հայր պիտի լինի»։ Եւ միանգամայն անոր աչքը բացաւ, աղբիւր մը տեսաւ, գնաց տիկը լեցուց եւ տղուն խմցուց։ Աստուծոյ խնամօքը հոն փառանաւ անապատին մէջ մեծցաւ Իսմայէլ, քով որսորդ մը եղաւ, եւ մայրը եգիպտոսէն հարս առաւ անոր։

Ողջակէզ Աբրահամու. — Նորէն ուղեց Աստուած Աբրահամու հաւատքն ու հնազանդութիւնը փորձել։ «Առ քու սիրելի Իսահակ որդիդ, րսաւ, եւ քեզ ցուցուցած լեռանս վրայ ինձ ողջակէզ բրէ դինքը»։ Մէկէն հնազանդեցաւ Աբրահամ. երկրորդ առաւօտն ելաւ, էշը համետեց, ողջակիղին համար փայտ կտորեց, առաւ Իսահակը, եւ հետըն երկու ծառայ, ելաւ ճամբայ։ Երրորդ օրը երբ Աստուծոյ սահմանած տեղը հեռուէն տեսաւ, րսաւ ծառաւ.

ներուն. «Դուք իշով նստեցէք հոս, մինչեւ որ ես որդւոյս հետ լեռան վրայ ելնեմք, Աստուծոյ երկրպագութիւն ընեմք զառնամք»։ Ողջակիղին փայտը Իսահակայ շալակը տուաւ, ինքը թուրն ու կրակը առաւ, եւ սկսան

մէկտեղ երթալ: Իսահակ տեսնելով որ ողջակիզին համար կրակ ու փայտ կայ, բայց ոչխար չկայ, «Հայր, բաւ, «ահա հուր եւ ահա փայտ. ողջակիզի ոչխարը մը է: — «Աստուած կհոգայ զայն՝ որդեակ, բաւ Աբրահամ»: Եւ երբ որոշուած տեղը հասան, սեղան շինեց, փայտը վրան շարեց, Իսահակը կապեց հանեց փայտերուն վրայ, եւ ձեռքի թուրը վերուց որ մոռթէ որդին: Իսկոյն երկնքէն ձայն եկաւ որ կրտէր. «Աբրահամ Աբրահամ, մի մոռթեր «որդիդ. այժմ հասկըցայ թէ դուն Աստուծմէ կվախնաս, «որովհետեւ իրեն հնազանդելու համար մէկհատիկ սիրելի որդւոյդ չինայեցիր»: Աչքը վերուց տեսաւ Աբրահամ որ Սաբեկայ ծառոյն վրայ խոյ մը եղջիւրներէն կախուեր է. զնաց վար առաւ խոյն ու զոհ բրաւ Աստուծոյ: Երկրորդ անգամ նորէն կանչեց զինքը Աստուած ու բաւ. «Ամէն կողմանէ պիտի օրհնեմ ես զքեզ, ու որդիքդ երեւ կընքի աստղերուն ու ծովու աւաղներուն պէս անթիւ պիտի ընեմ»: Եւ որովհետեւ հնազանդեցար ձայնիս, քեզ «մով պիտի օրհնուին ամենայն ազգք երկրի»: Ուրախ սրտով լեռնէն վար իջաւ Աբրահամ, ծառաները գտաւ, դարձան մէկտեղ Բերսաբէ, եւ հոն բնակեցան:

Այն ողջակիզին պատմութեանը մէջ Իսահակ Քրիստոսի Տեսուն մերոյ օրինակ է, որ խաչն ուսը առած Գողգոթա լեռն ելաւ: Այս պատմութիւնը չքնաղ օրինակ է նաեւ կենդանի հաւատոյ եւ անձնուրաց համակերպութեան ընդ կամացն Աստուծոյ:

Մահ Սառայի. — Բանի մը տարի ետքը Քանանացւոյ երկիրը Քեռացւոյ Արբոկ քաղաքը մեռաւ Սառա՝ հարիւր քսանութեօթը տարեկան: Լացաւ վրան Աբրահամ, եւ Մամբրէի մօտ չորս հարիւր ստտեր արծաթոյ տալով՝ Եփրոն քեռացիէն ազարակը գնեց, եւ անոր այրին մէջ Սառան թաղեց, Ինքն եւս իւր վախճանը մօտեցած տեսնելով, մեռնելէն յառաջ ուղեց իւր որդւոյն աղագայ վիճակը հաստատել: Կանչեց ամենէն հին ու հաւատարիմ եղիազար ծառան, որ իւր բոլոր ստացուածոցը վերակացուն էր, ու բաւ. «Երգում ըրէ ինձ որ Իսահակ որդւոյս Քանանացի աղջիկ չառնուս, այլ երթաս հարցս երկրէն

իրեն հարս մը բերես»։ Երգուաւ Եղիազար, եւ տասը ուղտի վրայ փառաւոր ընծաներով դնաց Միջագետք՝ Աբրահամու նաքովը եղբօրը բնակած քաղաքը՝ Խառան։

Ռերեկա.— Երեկոյեան գէմ՝ քաղաքէն դուրս ջրհորի մը քով հասաւ, այն միջոցին որ կանայք եւ աղջկունք ջուր առնելու կուգային։ Աղօթք ըրաւ Աստուծոյ Եղիազար՝ ըսելով թէ այն աղջկանց մէջէն որոնն որ զոհուցեմ թէ սա փորդ իջեցուր որ ջուր խմեմ, եւ նա ինձ պատասխան տայ թէ «Խմէ, եւ ուղտերուդ եւս խմցընեմ», նա լինի Խառահայ հարսը։ Եւ ահա Ռերեկա անունով շնորհալի աղջիկ մը եկաւ, լեցուց սափորը եւ ելեր կերթար. քովը մօտեցաւ Եղիազար, «Սափորէդ քիչ մը ինձ ջուր խմցուր», ըսաւ.— Հրամէ խմէ, Տէր իմ», պատասխանեց Ռերեկա» եւ շուտ մը սափորը թեւին վրայ իջեցուց։ Երբոր Եղիազար խմեց լմընցաւ, «Ուղտերուդ եւս խմցընեմ», ըսաւ օրիորդը. մէկէն սափորը աւազանին մէջ թափեց, նորէն լեցուց ուղտերուն եւս խմցուց։ Եղիազար մեծաւ ուրախութեամբ հանեց ռսկի օղեր ու ապարանջաններ տուաւ անոր, եւ երբ խմացաւ թէ նաքովրի Բաթուէլ որդւոյն աղջիկն է՝ փառք տուաւ Աստուծոյ ու ըսաւ. «Յրհնեալ է Աստուած՝ որ տիրոջս Աբրահամու եղբօրը տունը առաջնորդեց ինձ»։

Ուրախութեամբ վազեց տուն դարձաւ Ռերեկա, եւ այն օտարականին հանդիպելը պատմելով՝ նորա տուած գեղեցիկ ու մեծագին ընծաները ցուցուց։ Եղբայրը Լաբան մէկէն դնաց ջրհորին քով, Եղիազարը դտաւ, եւ ուղտերովն ու ծառաներովը մէկտեղ առաւ տուն բերաւ, ուղտերուն խոտ տուաւ, կերակուր պատրաստեցին, եւ Եղիազարին աղաչեցին որ ճաշի նստի. «Քանի որ ըսելիքս չեմ զրուցած», ըսաւ, բերանս բան չեմ դնէր». եւ սկսաւ պատմել թէ ինչպէս Քանանացուց երկրէն ելեր էր, ինչ խնդրեր էր Աստուծմէ, եւ թէ ինչպէս ջրհորոյն քով Ռերեկան տեսեր ու իրմէ իմացեր էր որո՞ւ աղջիկը լինելը։ յետոյ խնդրեց որ զինքը Խառահայ հարս տալու հաւանին։ Պատասխան տուին մէկբերան Լաբան եւ Բաթուէլ եւ ըսին. «Այդ Աստուծոյ բանն է, մեք չեմք կրնար հակառակ կե-

նալ. ահա առջեւդ է՝ Ռեբեկան, առ եւ զնա, թող տիրոջդ որդւոյն հարս լինի»։ Այս խօսքին վրայ հանեց եղիազար ոսկիէ ու արծաթէ ամաններ ու ծանրագին հանգերձներ, ամենուն ընծայ տուաւ. կերան խմեցին եւ հանգչեցան։ Երկրորդ առաւօտը կուզէր եղիազար ճամբայ ելնել երթալ. Ռեբեկայի մայրն ու եղբարքը խնդրեցին որ տասր օր իրենց քովը կենայ աղջիկը. բայց երբ նայեցան թէ եղիազար շատ կաղաչէ որ զինքը չուշացընեն, որպէս զի ժամ մը յառաջ տիրոջը քով հասնի, « Ռեբեկային հարցունեմք » ըսին. եւ երբ տեսան որ Ռեբեկան ալ չուզեր ուշանալ, սիրալիբ բարեմաղթութիւններով ճամբայ դրին։

Քանի տէրեր կան՝ որոց եղիազար՝ ծառայ մը աստուածապաշտութեան օրինակ կրնայ լինել։ Սովորին իրմէն՝ մանաւանդ ծառայք՝ իրենց ծառայակցին պէս հաւատարիմ լինել, եւ թէ Աստուծոյ եւ թէ իրենց տիրոջը ծառայել միամտութեամբ։

Ջրհոր տեսեան ըստած տեղն որ մօտեցան, տեսան որ Իսահակ իրիկուան գէմ ելեր դաշտին մէջ կպտտի. եւ երբ հարցուց իմացաւ Ռեբեկա որ այն պտտողը Իսահակն է՝ որ իրենց ընդ առաջ կուգար, շուտ մը ուղտէն վար իջաւ, վրան լաթ առաւ։ Քովերնին եկաւ Իսահակ, զիրենք տուն տարաւ, իրեն հարս առաւ Ռեբեկան, ու մօրը Սառային մահուանը վրայ մխիթարուեցաւ (1990)։ Այն ատենը քառասուն տարեկան էր Իսահակ։

Մահ Աբրահամու. — Աստուծոյ հրամանովը Աբրահամ Քեռուրա անունով Եւրիշ կին մի եւս առաւ, եւ վեց որդի ունեցաւ անկէց։ Երբոր շատ ծերացաւ ու տեսաւ որ մահը մօտեցեր է, զանոնք Իսահակէն քաժնեց, այլ եւ այլ երկիրներ զրկեց. ինքը մեռաւ 175 տարեկան՝ եւ եղաւ հայր եւ օրինակ արդարոց։ Իսահակ եւ Իսմայէլ տարին զինքը Սառայի քով՝ Եփրոնի ագարակի այրին մէջ թաղեցին (1955)։

Նսաւ եւ Յակոբ. — Աբրահամ նահապետին մահուանէն յետոյ օրհնեց Աստուած զԻսահակ եւ ամենայն բարութեամբք լեցուց. Բայց Իսահակայ սրտին ցաւն այն էր՝ որ Սառային պէս ամուլ էր նաեւ Ռեբեկա։ Սկայն երբ շատ աղաչեց, Աստուած Ռեբեկային երկօրեակ որդիւր պարգե-

ւեց (1970), եւ իրեն իմացուց՝ որ մեծը փոքրին ծառայ պիտի լինի: Մեծին անունն էր Եսաւ՝ շառագոյն, վայրագ եւ մազոտ, որ լնդղլնքը որսորդութեան տուաւ. իսկ փոքրը՝ Յակոբ կոչուեցաւ, հեղ բնութեամբ եւ բնտանի:

Անդրանկութիւն. — Օր մը Եսաւ սաստիկ յոգնած եւ անօթի՝ դաշտէն դարձած ժամանակը տեսաւ որ կղերայրը սոսկէ ապուր եփեր պատրաստեր է, ուզեց ուտել. հաւանեցաւ Յակոբ, բայց այս պայմանաւ որ անդրանկութիւնը իրեն տայ: «Ահա ես անօթի կմեռնիմ, անդրանկութեանէս ինչ կ'ելլէ», ըսաւ Եսաւ, եւ ընդունեցաւ եղբորը առաջարկած փոխանակութիւնը: Յակոբ ապահովութեան համար երգում եւս ուզեց. զայն խնդիրքն ալ կատարեց, եւ այնպիսի չնչին փոխարինով մը աղղաատհմին դուռն լինելու պատուէն եւ հոյրենի ժառանգութեան մեծագոյն մասն առնելու իրաւունքէն հրաժարեցաւ:

Իսահակայ օրհնութիւնը. — Իսահակ ղետաւ աւելի կսիրէր: Ռեբեկան ալ գնակօր: Իսահակ երբ ծերացաւ, եւ աչքերը կուրցան, կանչեց ղետաւ, «Ահա, որդեակ, ես ծնեալացայ, ըսաւ, եւ չեմ գիտեր թէ երբ պիտի վախճանիմ: Աղեղզ առ, դաշտը գնա, որս մը բռնէ, սիրածիս պէս եփէ բեր որ ուտեմ, ու քանի որ չեմ մեռած՝ դքեղ «օրհնեմ»: Ռեբեկան այս խօսակցութիւնը լսել էր. մէկէն կանչեց ղեակօր, «Որդեակ իմ, ըսաւ, դնա դաշտէն

« երկու փափուկ ու ընտիր ուլ բեր, հօրդ սիրածին պէս
 « եփեմ ես անոնք, եւ տանիս իրեն կերցընես, որպէս զի
 « մեռնելէն յառաջ զքեզ օրհնէ »: Յակոբ, որ խոհեմու-
 թեամբ ամէն բրածին վերջը կմտածէր, ըսաւ մօրը. « եղ-
 « բայրս եսաւ մաղոտ է, եւ ես լերկ. գուցէ հայրս զիս շօ-
 « շտիէ, եւ բրածիս որդողելով, փոխանակ օրհնելու անի-
 « ծէ զիս: — Իմ՝ վրաս անէծքը, որդեակ, պատասխանեց
 « մայրը. միայն դու խօսքս մտիկ բրէ, եւ դնա ուզածս
 « բեր »: Շուտ մը ուլը եփեց պատրաստեց Ռերեկա, եսա-
 ւայ աղնիւ պատմուճանը՝ որ քովը պահեր էր՝ Յակոբին
 հաղցուց եւ ուլենիներն անոր թեւերոտն ու վզին պատեց:
 Աւաւ Յակոբ մօրը պատրաստած համեղ խորտիկն ու հօրը
 տարաւ որ ուտէ: Զարմացաւ Իսահակ թէ ինչպէս շուտով
 որսը զարկաւ բերաւ ու պատրաստեց որդին. ուստի տա-
 րակուսելով մը ըսաւ. « Քովս եկուր, որդեակ, որպէս զի ըզ-
 քեզ շօշափեմ, տեսնեմ թէ եսաւ որդին ես թէ ոչ »:
 Մօտեցաւ Յակոբ, շօշափեց զինքը Իսահակ ու ըսաւ. « Ձայ-
 նըդ Յակոբայ ձայնն է, ձեռքդ եսաւայ ձեռքերն է ». եւ
 չկարենալով ճանչնալ թէ բուն եսան է, հարցուց.
 « Դուն ես որդեակ իմ եսաւ »: Եւ Յակոբ — Այն, ես եմ »
 պատասխանեց: Յայնժամ չտարակուսելով նստաւ կերաւ
 Իսահակ, գլինին ալ խմեց, ու ըսաւ. « Եկ, որդեակ իմ,
 զհայրդ համբուրէ՛ »: մօտեցաւ Յակոբ զհայրը պագաւ: Այն
 ժամանակ օրհնեց ծերունին ու ըսաւ. « Որդեակ իմ, Աս-
 « տուած երկնքի ցօղը վրագ իջեցընէ եւ երկրիս պարար-
 « տութիւնը քեզ տայ. ազգեր ծառայենք քեզ, եւ իշխանք
 « դիմացդ իյնան երկրպագութիւն ընենք քեզի: Ո՛վ որ ըզ-
 « քեզ անիծէ՛, անիծեալ լինի, եւ ո՛վ որ զքեզ օրհնէ՛,
 « օրհնեալ »:

Հաղիւ Յակոբ հօրը քովէն գնացեր էր, եսաւ պատրաս-
 տած որսը բռնած եկաւ, « եւ, հայր, ըսաւ, որդւոյդ որսը
 կեր, որպէս զի զիս օրհնես: — Ո՛վ ես դուն », հարցուց
 Իսահակ. երբոր նա պատասխանեց թէ « ես եմ անդրանիկ
 որդիդ եսաւ », սաստիկ զարմանալով մը կանչեց Իսահակ.
 « Ո՛վ էր ուրեմն նա որ քիչ մը յառաջ ինձ որս բերաւ,
 կերայ ես եւ զինքը օրհնեցի, եւ օրհնեալ լինի »: Այս որ

լսեց Եսաւ, այնպէս օրհոր դառնացաւ՝ որ սկսաւ լալ ու կանչել. «Այս երկրորդ անգամն է՝ որ զիս կխաբէ Յակոբ. առաջ անդրանկութիւնս առաւ ձեռքէս եւ Հիմա ալ օրհնութիւնս»: Եւ դարձաւ Իսահակայ «Հայր, ըսաւ, եւ ոչ մէկ օրհնութիւն մը պահեցիր ինձ»: Իսահակ տուած օրհնութիւնը ետ չառաւ, բայց Եսաւին թափած արցունքներուն եւս չգիմանալով՝ ըսաւ. «Քու օրհնութիւնդ պիտի լինի, որդեակի, երկրիս պարարտութիւնն ու երկնից ցօղը: Ձեռքի թրովդ ապրիս, եւ եղբորդ ծառայես. բայց կուգայ ժամանակ որ նորա լուծը կ'օթափես»:

Յակոբ Խառան կերթայ. — Այս բանիս վրայ Եսաւ Յակոբայ դէմ՝ յիս կազհէր, ու կըսէր մաքէն թէ «Հարկաւ Հայրս օր մը կ'մեռնի, եւ ես երբ եւ իցէ կապանեմ զՅակոբ»: Լսեց Ռեբեկա անոր սպառնալիքը, վախէն կանչեց զՅակոբ ու ըսաւ. «Ահա եղբայրդ կապառնայ դքեղ մեռցնել. ել, գնա Խառան քաղաքը՝ Լաբան եղբորս քով, եւ «Հոն կեցիր մինչեւ որ եղբորդ բարկութիւնը անցնի, եւ «իրեն ըրածդ մոռնայ, յայնժամ՝ կ'կանչեմ՝ դքեղ, ապա «թէ ոչ՝ կ'վախնամ՝ որ մէկ օրուան մէջ երկուքդ մէկէն «կորսնցընեմ»: Եւ որպէս զի Իսահակ եւս նորա երթալուն հաւանի, ըսաւ գանդատանօք. «Եսաւին առած Քեռացւոց աղջիկներէն ձանձրացեր եմ, թէ որ Յակոբ եւս անոնցմէ կ'լին առնու՝ ես կ'մեռնիմ»:

Կանչեց Իսահակ զՅակոբ եւ ըսաւ. «Քանանացւոց աղջիկներէն քեզ կ'լին մի առնուր. գնա Միջագետք՝ Բաթթուէին տունը, Լաբան մօրեղբորդ աղջիկներէն մէկն «առ, եւ Աստուած իմ օրհնէ՝ դքեղ եւ բազմացընէ, եւ «մեծ աղգի մը գլուխ ընէ»: Եւ այսպէս Ռեբեկա իւր օրհրէի որդին կրկին օրհնել տալով ճամբայ գրաւ:

Ասողուխի տեսիլը. — Ճամբայ ելաւ Յակոբ. երբոր արեւը մտաւ, ուղեց հանդիլ. գեոնէն քար մը առաւ՝ դիտուն տակը դրաւ ու քնացաւ: Տեսլեան մէջ սանդուխ մը տեսաւ որ գեոնէն մինչեւ երկինք կը քարձրանար, վրան հրեշտակներ կ'ընէին ու կ'իջնէին, ծայրն ալ Աստուած կեցեր էր որ կըսէր իրեն. «Ես եմ Տէր Աստուած Աբրահամի հօր՝ քո, եւ Աստուած Իսահակայ մի վախնար:

« վասն զի այս երկիրը որոյ վրայ պառկեր կքնանաս՝ քեզ
« ու զաւակիդ պիտի տամ, որ ծովու աւազին պէս անթիւ
« պիտի լինին, եւ քեզմով ու զաւակովդ պիտի օրհնուին
« ամենայն ազգք երկրի: Ուր որ երթաս՝ պիտի պահպա-
« նեմ՝ դքեզ ու ձեռքէ չթողում՝ մինչեւ որ բոլոր այս
« գրուցածներս քեզ չկատարեմ»: Աստիկ վախով մը ար-
թընցաւ Յակոբ. « Աստուած հոս է եղեր եւ ես չէի գիտեր:
բայտ, սոսկալի տեղ մի է այս, տուն Աստուծոյ եւ գուռն
երկնից»: Ելաւ առաւօտը, այն քարն առաւ, իւր տեղ
լեանը իբրեւ արձան յիշատակի կանգնեց զայն, իւղով օ-
ծեց, եւ տեղւոյն անունը Բերեջ գրաւ՝ որ տուն Աստուծոյ ք-
սել է (1895):

Հռաքել.— Այն խորհրդաւոր տեսեամբ Աստուծոյ պաշտ-
պանութեանը վրայ ապահովցած՝ ճամբան առաջ տարաւ
Յակոբ եւ հասաւ Միջագետք. գաշտի մը մէջ ջրհոր մը
տեսաւ՝ բերանը մեծ քարով գոցած, եւ քովը շատ մը կո-
վեր ու ոչխարներ կարածէին. հովուաց քովը մօտեցաւ Յա-
կոբ, « եղբարք, բայտ, ուսկից էք: — Խառանէն եմք, պա-
« տախանեցին: — Կճանաչէք զԼաբան որդին Նաբովրայ: —
« Կճանաչեմք, բայն, եւ ահա անոր աղջիկը՝ Հռաքել, հօ-
« րը խաշանցը հետ կուգայ»: Վազեց Յակոբ ջրհորոյն
բերնի քարը գլորեց, Հռաքելի ոչխարներուն ջուր խմ-
ցուց, համբուրեց զօրիորդը, լացաւ ու պատմեց թէ ինքը
Լաբանին Ռեբեկայ քրոջը որդին է:

Վազեց գնաց Հռաքել հօրը պատմեց թէ Ռեբեկայի որ-
դին եկեր է. փութացաւ անոր առջեւն ելաւ Լաբան, գրը-
կեց համբուրեց զինքն ու առաւ ուրախութեամբ տուն
տարաւ: Քովը ամիս մը պահէին յետոյ՝ բոսա անոր թէ
« Զվայելեր որ ձրի աշխատիս. զբուցէ՛ ինչ վարձք կու-
ղես»: Լաբան երկու աղջիկ ունէր. մեծին անունն էր Լիսա,
որոյ աչուքները պակասաւոր էին, պղտիկն էր Հոսաիկ՝
որ շատ գեղեցիկ էր. սիրեց զինքը Յակոբ՝ եւ ուզեց որ
զանիկայ իրեն կ'ին տայ. « եւ անոր համար եօթը տարի
քեզ կ'ծառայեմ », բայտ: Լաբան սիրով յանձն առաւ:

Յակոբ այնչափ կսիրէր Հռաքելը՝ որ եօթը տարին ի-
րեն համար եօթը օրուան պէս անցաւ. բայց երբ այն եօ-

թիւ տարին լմնցաւ, ու Յակոբ զՀռաքել խնդրեց իւր հօրմէն, Լաբան խաբէութեամբ ուզեց որ Յակոբ դեռ իրեն ծառայէ. ուստի դարձաւ ըսաւ Յակոբայ. «Մեր երկիրը «օրէնք ունինք որ պզտիկը մեծէն յառաջ չեմք կրնար կարգել. թէ որ կուզես Հռաքելն առնուլ, այժմ՝ Լիան առ, «ու Հռաքելի համար ալ դեռ եօթը տարի պէտք է ծառայես»: Յանձն առաւ Յակոբ նոյնչափ տարի եւս հաւատարմութեամբ ծառայելու:

Յակոբայ որդիքը. — Աստուած տեսներով որ Լիան սիրելի չէր Յակոբայ, վրան գլխացաւ ու վեց մանչ զաւակ առաւ անոր. Թուբեկ, Շնաւոն, Ղեւի, Յուդա, Իսախար եւ Զարուդոն, եւ մէկ աղջիկ՝ Դիւնա անունով: Իսկ Հռաքել ամուլ էր, եւ զաւակ չունենալուն վրայ յուսահատելով՝ Բաղաս աղախինը Յակոբին առաւ եւ ունեցաւ Գադն ու Ասերը: Այն ժամանակ յիշեց Տէր զՀռաքել, ամուլութիւնը վերուց, որդի մը ծնաւ, անունը դրաւ Յովսէփ, ու կրտսէր. «Աստուած վրայէս նախատինքս վերուց» (1879):

Յակոբ հօրը քովը կղաւնայ: — Անկէ վերջը ուզեց Յակոբ հօրը քով դառնալ. բայց Լաբան աղաչեց որ դեռ կենայ եւ կրտսէր. «Քու գալովդ տունս օրհնուեցաւ, կեցիր «հոս եւ ինչ վարձք որ ուզես՝ տամ՝ քեզի: — Այսչափ ժամանակ ինձ բան մը չես տուած, պատասխանեց Յակոբ, եւ «սակայն գիտես թէ որչափ ծառայեցի քեզ. գիտես նաեւ «թէ եկած ժամանակս որչափ ոչխար ունէիր եւ հիմա «որչափ բազմացան, եւ Աստուած ինձ համար զքեզ օրհնեց: Արդ երբ եւ ես տուն տեղ եւ ստացուածք պիտի «ունենամ»: — Ի՞նչ տամ՝ քեզի, ըսաւ Լաբան: — Հօտին «մէջէն գորշախայտ խատուտիկ ոչխարներն թող իմն լինին, պատասխանեց Յակոբ»: Հաւանեցաւ Լաբան, բայց մէկէն ճերմակները զատեց եւ որդւոցը ձեռքը տուաւ՝ որ երեք օրուան ճամբայ հեռու տանին արածեցընեն: որպէս զի Յակոբ ճերմակներէն ծնած խատուտիկներն եւս չառնու: Այլ Աստուած զգալի կերպով խատուտիկները շատցուց, եւ Յակոբ զանոնք մէկդի կղատէր. եւ այսպէս վեց տարուան մէջ Յակոբ այնչափ հարստացաւ որ Լաբանայ որդիքը սկսան վրան նախանձելով զրուցել թէ «եկաւ մեր հօ-

րը բոլոր ստացուածքն առաւ հարստացաւ»։ Ինքը Լաբան եւս նորա հետն աւրուեցաւ ու սկսաւ վրան ծուռ նայիլ։

Այն միջոցին տեսիլք տեսաւ Յակոբ, յորում Աստուած իրեն կհրամայէր՝ որ ելնէ հօրը երկիրը գառնայ։ Կանչեց Հռաքէն ու Լիան, իմացուց Աստուծոյ հրամանը, եւ հօրերնուն ըրածը։ Անոնք պատասխան տուին իրեն թէ «Ի՞նչ որ Աստուած քեզ ըսաւ, ըրէ»։ Եւ որովհետեւ Լաբան նոյն օրերն ոչխարները խուզելու գնացեր էր, ուստի յարմար ժամանակ գտնելով աճապարեց Յակոբ, առաւ ընտանիքն ու ամէն ունեցածը, եւ ուղտերով ճամբայ ելաւ։

Լաբան Յակոբայ ետեւէն կիյնայ, — Լաբան հեռու տեղ գտնուելով՝ երեք օրէն ետքը իմացաւ Յակոբայ մեկնիլը. եւ սառտիկ նեղանալով՝ իրեննեբոյլը մէկտեղ սկսաւ անոր ետեւէն վազել, եւ եօթնեբորդ օրը հասաւ գտաւ զանոնք Գաղաադ լեռան վրայ. բայց Աստուած երազին մէջ երեւցաւ անոր ու ապստղեց՝ որ Յակոբայ վնաս չհասցընէ. ուստի եւ Լաբան մեղադրեց միայն զՅակոբ՝ որ այնպէս գաղառուկ կկախէր. «Զթողուցիր, կրսէր, որ վերջին անգամ որդիքս ու ազջիկներս համբուրէի»։ Քիչ մը վիճարանութենէ ետեւ, վերջապէս Յակոբ եւ Լաբան մէջերնին բարեկամութեան գաշինք դրին. քար մը անկեց Յակոբ եւ անոր վրայ ուրիշ շատ քարեր եւս գիղելով՝ ըլլաւ մը շինեցին, վրան նստան կերան խմեցին եւ անունը դրին Գաղաադ որ յորտ վկայութեան ըսել է։ Երկրորդ օրը Լաբան օրհնեց որդիքն ու իւր տեղը գարձաւ։

Յակոբ Իսրայէլ կկոչուի. — Ճամբայ ելաւ Յակոբ եւ կրմաածէր թէ արդեօք պիտի կարենայ նաեւ եղբօրը Եսաւին բարկութիւնը իջեցընել ու հետը հաշտուիլ։ Եւ երբ այսպէս սաստիկ վախի ու տարակուսանքի մէջ էր, առջեւը հրեշտակներու բանակ մը տեսաւ, անով քաջաւերեցաւ, եւ երբոր Եգոմայ երկիրը Սէիր ըստած տեղը հասաւ, Եսաւին մարդիկ զրկեց որ սիրտն առնուն եւ իրեն համար ներում խնդրեն իրմէ։ Բայց նոքա տեսնելով որ Եսաւ չօրս հարիւր հոգւով Յակոբայ առջեւ կուգայ, վաղեցին եկան որ իրեն իմացընեն։ Սարսափեցաւ Յակոբ. մէկէն

իւր մարդիկն ու անասունները երկու բանակ բաժնեց, որպէս զի եթէ մէկը ջարդուի՝ գոնէ միւսը ազատի. եւ շատ ընծաներ՝ 200 այծ, 20 նոխազ, 200 էգ ոչխար, 20 խոյ, 50 ուղտ հանգերձ իրենց ձագերովը, 40 կով, 10 ցուլ, 20 էշ եւ 10 մարտիկ խումբ խումբ առջեւէն զրկեց՝ որ «Յակոբայ քու ծառայիդ նուէրն է» ըսելով՝ իրեն տան։ Ինքն ալ առ Աստուած գիմեց աղաչելով՝ որ բոլոր խոստման իւրում զինքը եղբօրը վրէժխնդրութենէն ազատէ. եւ ինքը նոյն գիշերը Յարոկ ըստած ջրէն անցաւ։

Աստուած ուզելով իրեն իմացընել թէ ետաւայ ձեռքէն եւս անվնաս պիտի ազատի, հրեշտակ մը զրկեց որ եկաւ հետը կռուեցաւ մինչեւ առաւօտ. եւ երբ տեսաւ թէ չկրնար անոր յաղթել, դատին ամուլաջիւր թմրեցուց, եւ «Թող զիս երթամ», ըսաւ, վասն զի առաւօտ եղաւ։ — Չէ, «չեմ թողուր, պատասխանեց Յակոբ, մինչեւ որ զիս «չօրհնես»։ — Հարցուց հրեշտակը թէ Անունդ ինչ է։ — «Յակոբ է, ըսաւ։ — Այսուհետեւ ոչ Յակոբ, այլ Իսրայէլ» (Աստուծոյ հետ կռուող) կոչուիս, ըսաւ, որովհետեւ Աստուծոյ ու մարդոց հետ կռուեցար եւ անոնց յաղթեցիր»։ Օրհնեց զինքն ու աներեւոյթ եշաւ։ Յակոբ տեղւոյն աւնունը Փանոսէ (տեսիլ Աստուծոյ) գրաւ։ Արեւը ծագեցաւ եւ ինքը թմրած ամուլաջին պատճառաւ կկաղար։

Յակոբ ետաւայ կհանդիպի. — Քիչ մը ետքը երբ ետաւայ մօտենալն իմացաւ, մէկէն վազեց բոլոր ընտանեօքը առջեւն ելաւ, ու եօթն անգամ երկրպագութիւն րրաւ։ Ետաւայ գութը շարժեցաւ, լալով վիզը պլլուեցաւ ու հետը պագտուեցաւ։ Յակոբ աղաչեց որ իրեն համար պատրաստած ընծաներն ընդունի. «Ես ալ շատ ունիմ, քու կինդ քեզ լինի» ըսելով հրաժարեցաւ ետաւ. բայց երբ շատ աղաչեց Յակոբ, մէկ մասն առաւ, եւ ուզեց հետը մէկտեղ Սէիր երթայ կամ իւր մարդիկներէն իրեն օգնական տայ։ Շնորհակալ եղաւ Յակոբ, եւ պատճառ բերելով մանր տղայքն ու ծննդական անասունքը՝ որ շուտ ու միակերպ չեն կրնար քալել, «Ետեւէդ կամաց կամաց կը համնիմ Սէիր» ըսաւ, եւ սիրով իրարմէ բաժնուեցան։ Ետաւ դարձաւ Սէիր, եւ Յակոբ եկաւ Սիկիմացուց Սաղէմ

քաղաքը հասաւ, որ Քանանացւոց երկրին մէջն է. եւ քաղաքին առջեւը բնակեցաւ:

Դինա. — Օր մը Յակոբայ Դինա աղջիկը երկրին աղջիկները տեսնելու ելեր էր: Եմովր իշխանին Սիւքեմ որդին զինքը յափշտակեց տարաւ որ իրեն կին առնու: Հայրը Եմովր եկաւ Յակոբայ հետ խօսեցաւ որ Դինան Սիւքեմին տայ: Յակոբայ որդիքը իրենց քրոջը եղած նախատանաց վրայ սաստիկ բարկացեր էին, «Կուտանք, ըսին, բայց պէտք է որ մեզ նմանելու համար թրխատուիք»: Յանձն առին, եւ Դինային եղբարքը Շմուոն եւ Ղեւի մոտն քաղաքը ըտոր թրխատեալները Սիւքեմին ու Եմովրին հետ թրէ անցուցին, քաղաքը կողոպտեցին, կանայքն ու անասունները գերեցին ու իրենց Դինա քոյրը առին գարձան տեղերնին: Շատ նեղացաւ Յակոբայս բանիս վրայ, որովհետեւ ըրածնին անիրաւութիւն էր եւ անխոհեմութիւն, մօտակայ Քանանացիքն ու Փերեզացիքը կրնային վրէժ առնելու համար բազմութեամբ վազել զիրենք ջարդել:

Մահ Հռաքելայ. — Աստուած ըսաւ Յակոբայ որ անկէց ելնէ Բեթէլ երթայ, ուր յառաջ սանգուխը տեսեր էր, եւ սեղան շինէ, եւ հոն ըրած խոստմունքը նորէն հաստատեց: Անկէց եւս մեկնեցաւ Յակոբ, եւ Եփրաթա (Բեթղեհէմ) երթալու ճամբուն վրայ Հռաքէլ երկրորդ որդին Բենիամինը ծնաւ, բայց եւ հոն մեռաւ: Ծամբուն վրայ թաղեց Յակոբ զՀռաքէլ, եւ գերեզմանին վրայ կոթող մը կանգնեց որ ըսուեցաւ Արձան շիրմին Հռաքելայ:

Մահ Իսահակայ. — Ելաւ Յակոբ ու հասաւ Քերբոն՝ հօրը տունը, եւ ողջ գտաւ զԻսահակ, որ որդւոցն ու թոռանցը հետ շատ տարի եւս ապրեցաւ. եւ 180 տարեկան վախճանեցաւ. Յակոբ եւ Եսաւ թաղեցին իրենց հայրը, եւ ալ այնուհետեւ իրարմէ բաժնուեցան. որովհետեւ երկուքն ալ այնչափ հարստացեր ու բազմացեր էին որ մէկտեղ բնակելնին կարելի չէր. ուստի Եսաւ նորէն ելաւ Եգիպտոս երկիրը Սէիր գնաց եւ եգիպտացւոց նախահայր եղաւ: Յակոբ ալ հոն Քանանացւոց երկիրը մնաց (1850):

ԳԼՈՒԽ Դ.

Յովսէփայ եղբարքը վրան կնախանձին. — Պետափրեսին կինը. — Տակառապետին ու մատակարարին երազը. — Փարաւոնի երազը. — Յովսէփ Փարաւոնի երազը կմեկնէ. — Յովսէփ փառաց կհասնի. — Սովը կսկօի. — Յակոր իւր որդիքը եգիպտոս կդրկէ ցորեն գնելու. — Յովսէփայ եղբարքը հօրերնուն քով կդառնան. — Յովսէփ իւր եղբայրները կընդունի. — Յովսէփ եղբայրներուն համբէն ետ դարձնելու հնարք կրանցընէ. — Յուդայի աղաւթները. — Յովսէփ ինքզինքը կյայանէ. — Յակորայ սրտին ուրախութիւնը. — Յակոր եգիպտոս կհասնի. — Մայի Յակորայ. — Մայի Յովսէփայ:

(2113 — 2003)

Յովսէփայ եղբարքը վրան կնախանձին. — Յակոր նահապետը Բանանացոց երկիրը մշակութիւն եւ խաշնադարմանութիւն կընէր, հետը նաեւ իւր որդիքը: Անոնց մէջ ամենէն աւելի Յովսէփը կսիրէր, որովհետեւ իւր սիրելի կնոջը Հուլիանին առջինեկ զաւակն էր, եւ իւր հլութեամբն ու խելքովը եղբարքը մէջ աչքի կզարնէր. Յովսէփայ եղբարքը չէին կրնար հօրերնուն այն առանձին սէրը անտարբեր աչքով տեսնել, եւ սկսան վրան նախանձիլ. մանաւանդ տեսնելով անոր օր օրուան վրայ խելքով առաջ երթալը, նախանձը դարձաւ յատելութիւն ու չէին կրնար հետը սիրով խօսիլ: Իրենց այս եղբայրատեցութիւնը աւելի եւս սաստկացաւ երբոր Յովսէփ ելաւ բարեսրտութեամբ անոնց պատմեց տեսած երկու երազներն՝ որովք Աստուած յայտնի կցուցընէր անոր ասպագայ մեծութիւնը: «Դաշտի մը մէջ կեցած որայ կկապէինք, ըսաւ. իմ «որաս ելաւ շիտակ կայնեցաւ, եւ ձերիններն ընկան «առջեւը երկրպագութիւն ըրին»: Այս որ լսեցին եղբարքը՝ աւելի ատեցին զինքը. «Ի՞նչ, ըսին, մեր վրայ պիտի թաղաւորես»: Ուրիշ անգամ երազ մ'ալ տեսաւ ու ան ալ պատմեց. «Տեսայ, ըսաւ, որ արեւը, լուսինն, ու տասնըմէկ աստղեր, գիմացս ընկած երկրպագութիւն կընէին «ինձ»: Այս որ լսեց իւր հայրը՝ եւ որդւոցը դժկամակութիւնը տեսաւ՝ յանդիմանեց զՅովսէփ ու ըսաւ. «Ի՞նչ

«է այդ երազդ. միթէ ես, մայրդ ու եղբարդդ պիտի գամք երկրպագութիւն պիտի ընեմք քեզ»: Այս բանս միտքը պահեց Յակոբ, տակայն եղբարքը մտքերնին գրին որ գլուխը չարիք հասցընեն:

Իրենք ոչխարները կառնէին Սիւքեմին դաշտերը կը տանէին կարածէին, եւ Յովսէփի հօրերնուն քովը տունը կը կենար: Անգամ մը երբ շատ ուշացան, հայրերնին Յովսէփը զրկեց որ երթայ տեսնէ թէ ինչ եղան, եւ իրեն լուր բերէ: Քեքոնէն ելաւ դնաց Յովսէփի Սիւքեմի դաշտը ու եղբարքը գտնելու համար մտորած կպարտէր: Մարդուն մէկը ըսաւ իրեն թէ Գովթայիմ գնացին. ելաւ հոն դնաց ու զիրենք գտաւ: Հեռուէն զինքը տեսան եղբարքն որ մինակ կուգար, նախանձը զիրենք կուրցուց, մէջերնին խորհուրդ ըրին որ սպաննեն. «Ահա երազատեսր «կուգայ, կըսէին իրարու, եկէք զինքը սպաննեմք, գուրի մը մէջ նետեմք ու զրուցեմք որ չար դադան մը զինքը «կերեր է. եւ տեսնեմք թէ երազներն ինչ պիտի ընեն «իրեն: — Ձէ, չսպաննեմք զինքը, ըսաւ Ռուբէն. արիւն «մի թափէք, հապա անապատին մէջի գուբերէն մէկը «նետեցէք»: Այսպէս կըսէր, վասն զի միտք ունէր որ անգութ եղբարցը ձեռքէն խեղճն ազատէ ու հօրը զրկէ: Յովսէփի հասաւ բռնեցին, ու հօրը հագցուցած ծաղկեայ պատմուճանը վրայէն հանեցին, ու պարապ գուրի մը մէջ նետեցին զինքը, եւ նստան որ հաց ուտեն: Մէյմ ալ աչքերնին վերուցին տեսան որ Գաղատադէն Իամայեւացի վաճառականներ կուգային որ ուղտերով ազնիւ խունկեր եգիպտոս կտանէին: Յայնժամ գարձաւ ըսաւ իրենց Յուդա թէ «եղբայրնիս մեռցընելէն ու անոր արիւնը «մտնելէն ինչ օգուտ կելնէ. եկէք զինքը Իամայեւացւոց «վաճառեմք եւ ձեռքերնիս անոր արեամբը չշաղախուի, «վասն զի մեր եղբայրն ու մարմինն է»: Հաւանեցան, գրէն հանեցին զՅովսէփի. եւ քսան դահեկանի զինքը վաճառեցին:

Այն միջոցին Ռուբէն հոն չէր, երբ գուրը գնաց ու պարապ գտաւ՝ զդեստները պատուեց, գարձաւ եղբայրնեւ բուն, «Տղան հոն չէ, ըսաւ ըսով, ես ինչ պիտի ընեմ»: Իսկ եղբարքը մէկէն առին նախազ մը մօրթեցին, ա-

րեանը մէջ Յովսէփայ պատմունճանը թաթխեցին, եւ
Հօրերնուն զրկեցին ըսելով թէ «Այս պատմունճանը ճամ-
բան գտանք, տես գուցէ որդւոյդ է»։ Ճանչցաւ Յա-
կօբ որ սիրելի որդեկին ծաղկեայ պատմունճանն էր այն,
եւ կարծելով թէ գաղանը յափշտակեր կերեր է Յովսէ-
փը՝ իւր վրայի հագուստը պատուտեց, քուրձ հագաւ
եւ սկսաւ ըսլ որբալ անմխիթար։ Բոլոր մանչ ու աղջիկ
տղայքը եկան, կջանային զինքը մխիթարել. «Յովսէփայ
մեռաւ» կանչելով չէր ուզեր մխիթարուիլ ու կըսէր.
«Որդեկիս վրայ միշտ պիտի լամ մինչեւ որ երթամ
նորա քովն հանգչիմ»։ (1762)։

Պետափրեսին կինը.— Իմայեւացիք տարին զՅովսէփ յե-
գիպոտոս եւ փարաւոնի Պետափրէս դահճապետին վաճա-
ռեցին։ Յովսէփ իւր ազնիւ կերպերովն ու հաւատարմու-
թեամբը տիրոջն աչքը մտաւ, որ զինքը բոլոր տանը վե-
րակացու դրաւ. Աստուած ալ օրհնեց զՊետափրէս եւ ա-
նոր ստացուածքը շատցուց։ Որովհետեւ Յովսէփ գեղեցիկ
էր գէմբով, Պետափրեսին կինը վրան աչք ձգեց եւ շատ
ջանաց անոր առաքինութիւնը խախտել, ըսոյց իղուր։

Օր մըն ալ երբ Յովսէփ գործի մը համար տուն էր եկեր,
կինը տեսնելով որ տան մէջ մարդ չկայ, նորա վերաբրիւէն
բռնեց ու չար կամքին կըռնադատուէր. Առաքինատէր պատա-
նին վերաբրիւն ձգեց փախաւ։ Այն ժամանակ սէրն ատելու

թեան փոխեց կինը. սկսաւ պոռալ կանչել. եւ էրիկը տուն գալուն պէս՝ իւր յանցանքն անմեղին վրայ նետելով՝ ըսաւ. «Բերած երբայցեցի ծառայդ ու՝ «դեց զիս յորդորել իջարն, եւ պոռալուս ձայնէն սարսափելով՝ վերարկուն թողուց փախաւ»։ Հաւատաց Պետտփրէս կնոջը խօսքին, բարկացաւ եւ արքունի կալանաւորաց բանտը դրաւ զՅովսէփ։ Բայց Աստուած որ ձեռքէ չթողուր իւր ծառայն, այն խեղճութիւնը Յովսիփայ փառացն ու մեծութեանը պատճառ ըրաւ։

Տակառապետին ու մատակարարին երազը. — Բայց Յովսէփի հոն ալ սիրելի եղաւ բանտարկելոց, եւ այնչափ բանտապետին աչքը մտաւ՝ որ բանտին մէջի ամէն բանը անոր ձեռքը յանձնեց։ Այն կալանաւորաց մէջն էին թագաւորին տակառապետն ու մատակարարը։ Օր մը տեսաւ Յովսէփ որ երեսնին կախած տրտում տխուր նստեր են, պատճառն հարցուց. «Այս գիշեր երազ տեսանք, ըսին, եւ մէկը չկայ որ կարենայ մեկնել։ — Աստուծով ես զանոնք կմեկնեմ, պատմեցէք» ըսաւ Յովսէփ։ «Ուրեմն մօտիկ ըրէ, ըսաւ տակառապետը. որթ մը «տեսայ, որուն վրայ երեք ուռ ծլեցին, ծաղիկ տուին ու ողկուղները հասունցան. եւ ես Փարաւոնին դաւաթը ձեռքս բռնած՝ խաղողը կառնէի մէջը կճղմէի եւ Փարաւոնին կուտայի։ — Երեք ուռը երեք օր է, պատասխանեց Յովսէփ. երեք օրէն Փարաւոն զքեզ տակառապետութեանդ մէջ պիտի հաստատէ։ Յիշէ այն ատենը զիս ալ որ դողցուեցայ եբրայեցւոց երկրէն, ու առանց յանցանք մ' ունենալու հոս նետուեցայ»։ Մատակարարը տեսնելով որ տակառապետին լաւ մեկնութիւն տուաւ, ինքն ալ իրինը պատմեց. «Երազիս մէջ տեսայ, ըսաւ, որ գլխուս վրայ արնիւ ա- «լիւրով լեցուն երեք կողով ունէի. վերի կողովին վրայ ա- «մէն տեսակ խմորեղէնք կային եւ թռչունք կուգային «կուտէին զանոնք։—Պատասխանեց Յովսէփ տխրութեամբ. «Երեք օրէն, Փարաւոն գլուխդ պիտի կտրէ, մարմինդ «փայտէ կախէ եւ թռչունք պիտի գան ուտեն զայն»։

Երրորդ օրը Փարաւոնին ծննդեան տարեդարձն լինելով, կանչեց զտակառապետը իշխանութեանը մէջ հաս-

տատեց, մատակարարն ալ գլխատեց: Բայց տակառադետը իւր փառացը մէջ մոռցաւ չիշեցի զՅովսէփ:

Փարաւոնի երազը. — Վրան երկու տարի անցաւ, Փարաւոն երազ մը տեսաւ որ նեղոս գետին եզերքը կեցած էր. գետնէն եօթը գեղեցիկ ու գիրուկ երինջներ կենէին եւ գետեզերքը կարածէին. իրենցմէ ետեւ եօթը ազեղ ու վատուժ երինջներ ելան ու զառաջինները կերան: Արթնցաւ Փարաւոն, նորէն քնացաւ եւ ուրիշ երազ մըն ալ տեսաւ, որ մէկ ծղօտի վրայ եօթը հասկ կենէին պարարտ ու գեղեցիկ. իրենցմէ ետեւ ալ եօթը ուրիշ գատարի ու խորշակահար հասկեր կենէին ու զառաջինները իկլանէին:

Յովսէփ Փարաւոնին երազը կմեկնէ. — Այլ եւ այլ տըխուր մտածմունքներով տազնապած՝ անուօտը մէկէն կանչել տուաւ բոլոր Եգիպտոսի երազահասններն ու իմաստունքը, տեսածնէն անոնց պատմեց. եւ մէկը չկար որ կարենար զանոնք մեկնել: Եւ այնժամ՝ յիշեց տակառադետն զՅովսէփ, եւ Փարաւոնին պատմեց թէ՛ սրբէս նա առնոյ՞ իւր երազին ճիշդ մեկնութիւնը՝ տուեր էր: Շուտ մը հրա-

մայեց թագաւորը որ երթան զնա բանտէն հանեն ու առջեւը բերեն: Հանեցին Յովսէփը բանտէն, որ 50 տարեկան էր, մարբեցին, ամիւրեցին, վրայի հագուստները փոխեցին ու բերին ներկայացուցին Փարաւոնին, որ տեսած երազները պատմեց իրեն: « Թագաւորին երկու երազները մի եւ նոյն բանը կնշանակեն, պատառնանեց Յովսէփ: Եօ-

« Թը գեղեցիկ ու գիրուկ կովերն ու եօթը լեցուն հա-
 « կերը՝ եօթը տարուան առատութիւն կցուցնեն : Իսկ եօ-
 « Թը վատուժ կովերն ու եօթը պարապ խորշակահար
 « հասկերը՝ գալիք եօթը տարուան տասակ սովը կիմացը-
 « նեն : որ այն առատութեան տարիներուն պիտի յաջորդեն
 « եւ եգիպտոսի մէջ ուտելու կերակուր պիտի չմնայ : Արդ
 « ջանա : Ըսաւ : Խմատուն մարդ մը գտնես ու զինքը
 « եգիպտոսի վրայ իշխան դնես : որ ամէն տեղ գործակալ-
 « ներ կարգէ : եւ այն առատութեան տարիները՝ երկ-
 « րին բերքին հնգին մէկն առնու : ցորեն ու պաշար գի-
 « զէ պահէ : որպէս զի անապատ չգտանայ եգիպտոս » :

Յովսէփ փառաց կ'ապնի. — Փարաւոն Յովսէփայ տը-
 « ւածյաբառներուն խմատութեանը վրայ զարմացած՝ « Բեզ-
 « մէ աւելի ո՛վ կայ խմատուն : եւ հանձարեղ, ըսաւ. ահա
 « զքեզ կ'զնեմ եգիպտոսի վրայ իշխան. բոլոր ժողովուր-
 « դըս քու բերանդ նային : ես միայն ախոռովս քեզմէ մեծ
 « լինիմ » : Մէկէն ձեռքի մատանին հանեց : Յովսէփայ մա-

տըն անցուց, բեհեզեայ պատմութեան հազուց, վիզը ոսկի
 մանեակ գրաւ (*), անունը փոխեց Փառնիքոսիսակե գրաւ : (որ
 եգիպտացւոց լեզուաւ կնշանակէ Փրկիչ աշխարհի) : Հրամայեց

(*) Մովսիսի այս պատմածներուն ստուգութեանը վկայ են եգիպտական յի-
 շատակարանք : Միջեւ յիմա դեռ կ'գտնուին շատ մը Թանկագին մատանիք

որ իւր երկրորդ կառքը զինքը նստեցընեն, բոլոր եգիպտոս պաշտացընեն ու առջեւէն քարոզ կարգան որ թագաւորը զինքն իւր երկրորդն ըրաւ: Յետոյ Հեղիուպոլիս: (Արեգ) քաղաքին քովին Ասանէ-թ աղջիկն իրեն կին առաւ, յորմէ երկու զաւակ ունեցաւ Յովսէփ, անգրանկան անուներ դրաւ Մանասէ զնասէ, երկրորդին ալ եփրեմ (1849):

Սուր կսկսի: — Եօթը տարուան առաւտու թեան ժամանակ, Յովսէփ մեծ գործունէութեամբ բոլոր թագաւորական շտեմարանները ցորենով լեցուց. եւ երբոր սովն սկսաւ, բացաւ այն ցորեննոցներն ու եգիպտացուց ստակով վաճառեց: Երբոր ստակնին հատաւ, անասուննին բերին տըւին, անկէց ալ ետքը իրենց ազատութիւնը տուին, այնպէս որ բոլոր եգիպտոս թագաւորին ստացուածքն կղլաւ՝ (բայ իբրմաց կալւածներէն), եւ բոլոր եգիպտացիք իւր գերիները: Այն ժամանակ իրենց սերմ տուաւ Յովսէփ որպէս զի ցանեն, եւ վրանին պատուէր դրաւ որ երկրին բերքին չորս մասն իրենք առնուն եւ Հինգերորդը թագաւորին տան. եւ այս օրէնքը ետքն ալ հաստատուն մնաց: Սակայն սուր ոչ միայն եգիպտոս, այլ նաեւ ամէն տեղ սաստկացաւ, եւ ամէնքը եգիպտոս կվաղէին ցորեն գնելու:

Յակոբ իւր որդիքն եգիպտոս կղրկէ ցորեն գնելու. — Սուր Բանանացուց երկիրն եւս հասնելով, Յակոբ սկսաւ տագնապիլ. եւ լսելով թէ եգիպտոս ցորեն կայ, եւ ամենքը հոն կվաղեն, ինքն եւս իւր տառը որդիքը զրկեց, որ երթան ցորեն գնեն բերեն: Բայց Բենիամինը իւր քովը պահեց, վախնալով որ նորա ալ փորձանք մը չհանգիլի: Եկան ասոնք Յովսէփայ առջեւ եւան երկրպագութիւն ըրին՝ առանց գիտնալու թէ եղբայրնին է, եւ աղաչեցին որ իրենց ցորեն վաճառէ: Ճանչցաւ զիրենք Յովսէփ, եւ խոտութեամբ մը «Ուստի կուգայք, ըսաւ. լրտես «էք գուք» եւ երկրիս երումուտքը հասկընալու համար եկեք

զոր եգիպտոսի Թագաւորը կուտային իրենց մեծագոյն պաշտօնակարաց: Իսկ բեմեղեայ պատմութեանն ու ոսկի մանեակն ալ կտեսնեմք որ Փարաւոնները միայն այն մեծ իշխանաց կուտային՝ որոնք առանձին կարգէ դուրս պատուի մը արժանի են եղեր, ինչպէս եգիպտական յիշատակարանաց վրայ կկարդացուի:

«էք:—Ոչ, տէր, պատառխանեցին. ցորեն զնելու հոս եկեր
«եմք, մեք ամենքն իս Բանանացւոց երկիրը բնակող մարդու
«մը զաւակ եւ տասուերկու եղբարք եմք. ամենէն պզտիկը
«հօրերնուս քովն, իսկ իրմէ մեծը կորսուած է»: Խօսքեր-
նուն չհաւատալ ցուցուց Յովսէփ. «Մէջերնէդ մէկը երթայ
«եղբայրնիդ բերէ, ըսաւ, եւ մինչեւ որ նա գայ՝ դուք
«բանաւր կեցէք, որպէս զի իմանամ թէ լրտես չէք դուք,
«ապա թէ ոչ՝ պիտի մեռնիք»: Երեք օր ետքը նորէն զի-
րենք առջեւը բերին, եւ վրանին ցաւելով ըսաւ. «Ձեզմէ
«մէկը միայն հոս պատանդ կենայ. դուք գնա՛՛՛՛՛՛՛ ցորեննիդ
«տարէք, եւ խօսքերնուդ ճշմարտութիւնը ցուցրնելու
«եւ հօտեղի եղբայրնիդ ազատելու համար՝ պզտիկ եղ-
«բայրնիդ առէք բերէք»: Յայնժամ՝ եղբարքը սկսան մէ-
ջերնին խօսել ու ըսել. «Եղբօրնուս բրած չարութեան պա-
տիժը կբաշեմք, որ այնչափ աղաչեց զմեզ ու չողորմեցանք
իրեն»: Ռուբէն ալ անդիէն «Ձեզի այնչափ չղրուցեցի որ
խեղճ տղուն արիւնը մի մոռնաք. ահա անոր արիւնը կխնդրէ
մեզմէ Աստուած»: Եւ չէին դիտեր որ Յովսէփ կհասկընայ
ըսածնին, վասն զի հետը թարգմանով կխօսէին: Իրենց այս

զղջումն՝ որ տեսաւ Յովսէփ, սիրտը լեցուեցաւ ու մէկգի քա-
շուեցաւ լոցաւ. Յետոյ նորէն եկաւ, հրամայեց որ Շմաւոնը
առջեւնին բռնեն կապն եւ հոն պահեն մինչեւ որ մէ-
կայնոնք գառնան. եւ ամաննին ցորենով լեցունելէն յետոյ
գաղտուկ ասպարեց որ ամենուն ցորենի գինն ալ իրենց

ամանին մէջ դնեն. ճամբուն համար եւս պաշար տուաւ ու գրկեց: Եւ այսպէս կատարեցաւ Յովսեփայ երազը. եղբայրները ընկան առջեւը երկրպագութիւն ըրին, եւ Աստուած յայտնադէտ ցուցուց որ մարդիկ չեն կրնար իւր կամացը հակառակիլ, եւ թէ շատ անգամ իւր խորհուրդը գլուխ տանելու՝ անոնց չարութիւնը դործիք կառնու:

Յովսեփայ եղբարքը հօրերնուն քով կղաւնան. — ձամբան իջեւան մը որ հասան, մէջերնէն մէկը իշուն կերակուր տալու համար քուրձը բացաւ եւ տեսաւ որ ստակը քուրձին բերանը կեցեր է. դնաց եղբարցը պատմեց շատ զարմացան շփոթեցան եւ Աստուծոյ բանն է ըսին: Հասին առ Յակոբ հայրն իւրեանց, եւ տեղն իտեղ իրենց ճամբորդութեան գիպուածները պատմեցին անոր, եւ թէ ինչպէս Փարաւոնի իշխանին խոստացան որ եղբայրնին առնուն իրեն տանին. եւ հոն մէկայններն ալ ցորեննին պարպելու ժամանակ երբոր տեսան որ իւրաքանչիւրին տարած ստակը ծրարած իւր քուրձին մէջը դրած է, վրանին սաստիկ վախ ընկաւ եւ այն ինչ կնշանակէ՝ չէին գիտեր: Այն ժամանակ հայրերնին ալ այս բաներս լսելով ու տեսնելով սկսաւ այրած սրտով դանդաւիլ. «Զիս անորդի ըրիք» «կրտէր. Յովսէփ չկայ. Շմաւոն գերի է. Բենիամինս ալ «կուզէք առնուլ. միթէ այս ամէն խեղճութիւնն իմ «վրանս կուգայ: — Երկու որդիքս առ սպաննէ, պատասխա- «նեց Ռուբէն, թէ որ Բենիամինը քեզի չդարձունեմ, չը- «բերեմ, միայն թէ դուն իմ ձեռքս յանձնէ դնա: — Ոչ, «չլինիր, կկանչէր Յակոբ, չեմ թողուր որ ձեզի հետ ե- «գիպտոս երթայ. եղբայրը մեռած է, եւ ինքը միայն է «մնացած. թէ որ ճամբան հիւանդանայ կամ փորձանքի «մը հանդիպի, տրտմութեամբ գերեզման կիջեցընէք ծե- «րութիւնս »:

Ասիլը երթալով սաստկացաւ, եւ երբոր բերած ցորեննին կերան լընցուցին, հայրերնին ըսաւ որ նորէն երթան եգիպտոսէն քիչ մը ցորեն բերեն: Պատասխանեց Յուդա, «Դիտնաս հայր, որ այն իշխանը պատուիրելով պատուի- «րեց մեզ ու ըսաւ. թէ որ ձեր եղբայրը հետերնիդ չլինի՝

«իմ երեսս պիտի չտեսնէք: — Այս քնն ձիւն է որ գլու-
 «խքս բերիք, ըսաւ Յակոբ. ինչո՞ւ զրուցեցիք թէ ուրիշ եղ-
 «բայր մ'ալ ունիք: — Ի՞նչ ընեմք, պատասխանեցին, ամէն
 «բաներնիս հարցուց. հայրերնիդ ո՞ղջ է, ըսաւ. ուրիշ եղ-
 «բայր ունիք. մեք քնն գիտնայինք թէ պիտի զրուցէ մեզ
 «որ առնուիք իրեն տանիմք»: Յուդանորէն մէջ մտաւ. «Ես
 «երաշխաւոր կլինիմ, ըսաւ. տղադ ինձմէ գիացիր. թէ
 «որ ողջ առողջ քեզ չգարձունեմ, բոլոր կենացս մէջ առ-
 «ջեւդ յանցաւոր լինիմ: Թէ որ այսչափ չուշանայինք,
 «մինչեւ հիմա երկու անգամ դարձած եկած էինք»: Վեր-
 «ջապէս ճարն հատած հաւանեցաւ Յակոբ. պատուիրեց որ
 իրենց երկրին բերքէն ընծայ տանին իշխանին, առջի
 ստակին ալ հետերնին առնուն: Օրհնեց զիրենք եւ ճամ-
 բայ հանեց:

Յովսէփ իւր եղբայրները կընդունի. — Երբոր հասան ե-
 գիպոսս ու Յովսէփայ առջեւն ելան, տեսաւ նա զբենիա-
 մին, եւ ուրախութենէն իւր տանը վերակացուին հազարա-
 պետին հրամայեց որ զիրենք տուն տանի եւ փառաւոր սեղան
 պատրաստէ, վասն զի հետերնին կերակուր պիտի ուտէ:
 Բայց եղբարքը կարծելով թէ քուրձերուն մէջ գտնուած
 ստակին համար զիրենք հոն կտանին, սկսան իրենք զի-
 րենք արդարացունել եւ զրուցել որ այն ստակին հետ ու-
 րիշ ստակ եւս բերած են: Հազարապետը սիրտ տուաւ ու
 «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ, ըսաւ, բան չկայ, մի վախնաք»,
 զիրենք ներս տունը տարաւ, ջուր բերին՝ ոտքերնին լուա-
 ցին, Շմաւոն եղբայրնին եւս բանտէն արձակուելով՝ քո-
 վերնին եկաւ, եւ ամէնքը միատեղ սկսան բերած ընծանին
 պատրաստել որ Յովսէփ գալուն պէս տան: Եկաւ Յովսէփ,
 ընկան առջեւը երկրպագութիւն ըրին եւ ընծանին մա-
 տուցին. սիրով ընդունեցաւ զանոնք. «Ի՞նչպէս էք, ըսաւ,
 դեռ ծերունի հայրերնիդ կենդանի է»: Պատասխան տը-
 ւին. «Քու ծառադ մեր հայրը՝ տակաւին ողջ է». այս ը-
 սելով ընկան նորէն խոնարհութիւն ըրին Յովսէփայ: Աչքը
 վերուց Յովսէփ, տեսաւ զբենիամին՝ իւր համամայր եղ-
 բայրը. «Ա՞յդ է, ըսաւ, ձեր պզտիկ եղբայրը զոր խոստա-

ցաք ինձ բերել: Աստուած քեզ ողորմի, որդեակ իմ», և սաւ. սիրտը ելաւ եղբօրը վրայ, աղիքը կտրտեցան, լալը եկաւ, եւ չկարենալով ինքզինքը բռնել՝ սենեակը մտաւ լացաւ: Յետոյ երեսը լուաց, դուրս ելաւ, ինքզինքը բռնեց ու հրամայեց որ կերակուրը բերեն: Ամէնքը նստան սեղանի, եւ կտեսնէին որ Յովսէփ ամենէն աւելի Բենիամինին պատիւ կրնէր եւ անոր մասը իրենց մասէն հնգապատիկ աւելի մեծ էր:

Յովսէփ եղբայրները ճամբէն ետ դարձնելու հնարք կրանցեցնէ. — Հրամայեց Յովսէփ իւր հաղարապետին որ անոնց ամանները լաւ մը ցորենով լեցընէ, իւրաքանչիւրին բերած ստակը իւր ամանին բերանը զնէ կապէ, իսկ Բենիամինի ամանին մէջ ստակին հետ զնէ նաեւ իւր արծաթէ գաւաթը, եւ առաւօտը կանուխ զիրենք ճամբէ: Միւս օրը հաղիւ թէ քաղաքէն դուրս ելեր էին, ետեւէն զրկեց հաղարապետը, որ զիրենք բռնեց ու երեսնին վար առնելով «Ինչպէս փոխանակ բարեաց չար հատուցիք, կըսէր, եւ տիւրօջ արծաթէ գաւաթը գողցաք»: Ամէնքը միաբերան պատասխան տուին. «Քաւ լիցի որ ծառայքս այդպիսի բանը՝ րա՞ծ լինիմք. մեք որ ամաններուս մէջ գտնուած ստակը «Քանանացւոց երկրէն առինք բերինք, ինչպէս կրնայինք «տիրոջդ տնէն արծաթ կամ ոսկի գողնալ»: Եւ վստահութեամբ զրուցեցին. «Որո՞ւ քովէն որ գաւաթը գտնուի, ինքը սպաննուի եւ մեք ծառայք լինիմք տեսուն մերում»: Հաւանեցաւ հաղարապետը, եւ սկսաւ կարգաւ ամաննին նայիլ. եւ Բենիամինին ամանէն որ գաւաթն ելաւ, խեղճերը պաղեցան մնացին, եւ յուսահատած սկսան լաթերնին պատառել. գրաստները բռնաւորեցին եւ գլուխնին կախած դարձան քաղաք:

Յուդայի աղաչանքը. — Յովսէփայ առջեւն որ ելան, սաստիկ կերպով զիրենք յանդիմանեց, «Այդ ինչ է ձեր ըրածն» ըսաւ: Յուդա մէկէն վաղեց ոտքն ընկաւ, «Այլ պատասխան չունիմք, ըսաւ. Աստուած մեղքերնիս երեսնիս զարկաւ. ահա ամէնքնիս քու գերիներդ եմք: — Ո՛չ այդպէս, պատասխանեց Յովսէփ. որու քովէն որ գաւաթն ելաւ՝

նա միայն պիտի լինի իմ գերիս. դուք ազատ էք, ելէք խազաղութեամբ ձեր հօրը քով գնացէք»։ Այս խօսքէն սիրտ առաւ քիչ մը Յուդա, մօտեցաւ եւ «Կաղաչեմ, տէր, ըսաւ, հրաման տուր որ խօսք մը ունիմ՝ զրուցեմ»։ Եւ սկսաւ կարգաւ պատմել թէ ինչպէս իրենց հօրը ծերութեան սիրական զաւակն է Բենիամին, ինչ դժուարութեամբ եւ ինքզինքը երաշխաւոր ընելով կրցեր է տղայն ծերուն ձեռքէն հանել, որ չէր թողուր՝ ըսելով թէ «Ռա-քէլ կ'ինա ինձ երկու զաւակ միայն բերաւ. մէկը քովէս գնաց ու մէյմըն ալ երեսը չտեսայ, եւ զրուցեցիք թէ «գազանը փերեր է. հիմա թէ որ զսա ալ քանիք եւ ճամ», բան հիւանդանայ կամ բան մը լինի, իմ ճերմակ մազերս տրտմութեամբ գերեզման պիտի լիջեցունէք։ Արդ ինչպէս կրնամ, տէր, առանց այդ տղուն իմ հօրս առջեւ ելնել։ Կաղաչեմ որ ես նորա տեղ քովդ գերի մնամ, եւ նա եղբարցը հետ դառնայ. վասն զի ինչպէս պիտի կա-րենամ ես հօրս առջեւ ելնել՝ թէ որ Բենիամին հետս չլինի, եւ անոր սրտին ցաւը տեսնել»։

Յովսէփ ինքզինքը կ'այտնէ. — Այլ չկարենալով Յովսէփ ինքզինքը բռնել, օտար մարդիկը դուրս հանել տուաւ եւ լալով կանչեց. «Ես եմ Յովսէփ... իրաւընէ հայրս դեռ ողջ է»։ Եղբարքն այս որ լսեցին՝ սարսափեցան մնացին, եւ բերաննին չէր բացուեր որ պատասխան տան. «Մօտեցէք, ըսաւ Յովսէփ, ես ձեր Յովսէփ եղբայրն եմ «զոր դուք ծախեցիք. բայց մի տրտմիք, Աքտուած այս պէս ուղեր էր որ ես գամ հոս Եգիպտոսի՝ տէր լինիմ եւ այս սովին ժամանակ զձեզ կ'երակրեմ. վասն զի դեռ այս երկրորդ փարին է, եւ տակաւին հինգ տարի ոչ վարուցան եւ ոչ հունձք պիտի լինի. փութացէք գնացէք հօրս պատմեցէք որ Յովսէփ ողջ է, եւ Աստուած զինքը իշխան Եգիպտոսի ըրեր է. թող անով տեղով ելնէ շուտով Եգիպտոս գալ որ զինքը Գիսեմ ըսուած պարարտաբոյս երկիրը բնակեցընեմ»։ Այս ըսաւ, եւ Բենիամինին վիզը պլլուելով լացաւ. լացաւ եւ Բենիամին։ Միւս եղբարցը հետ եւս անյիշատիւթեամբ պագտուեցաւ, նե-

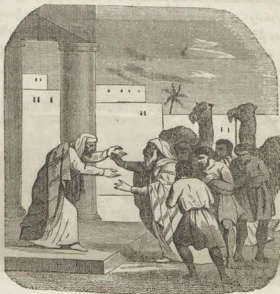
րեց, լացաւ ու սիրտ տուաւ անոնց ու խօսեցան:

Շուտ մը ամէն տեղ տարածեցաւ ձայնը թէ Յովսէփայ եղբարքը եկեր են. լսեց եւ Փարաւոն, շատ ուրախացաւ եւ պատուիրեց Յովսէփայ որ անոնց սայլեր եւ ճամբու պաշարներ տայ որ երթան Հայրերնին առնուն անով տեղով եգիպտոս բերեն: Յովսէփալ Փարաւոնին ըսածին պէս անոնց ամէն պիտոյքը հոգաց, մեծագին ընծաներ տուաւ անոնց եւ մանաւանդ Բենիամինին, երթալու դալու համար առատ պաշար, եւ եգիպտոսի ամէն լաւ բաներէն տասը էշ բեռցուց, հօրը զրկեց, ու եղբարքը ճամբայ դընելու ժամանակ ըսաւ անոնց. «Չլինի թէ ճապրան խռովիք իրարու հետ»:

* Յակոբայ սրտին ուրախութիւնը. — Ելան եգիպտոսէն ու դէպի Բանանու երկիրը հօրերնուն քով փութացան հասան, պատմեցին թէ «Յովսէփ որդիդ կենդանի է, եւ ինքն է բոլոր եգիպտոսի իշխանը»: Զարմացաւ Յակոբ եւ չէր ուզեր հաւատալ. բայց երբոր Յովսէփայ զինքը տանելու համար զրկած սայլերը տեսաւ, սիրտը վառեցաւ ու ըսաւ. «Ասկէց մեծ ինչ բան կրնայ լինել ինձ որ Յովսէփ որդիս կենդանի է. քանի որ չեմ մեռած երթամ տեսնեմ զինքը»: Շուտ մը պատրաստեցաւ եւ բոլոր տղոցմովն ու թոռներովը ճամբայ ելաւ: Բերսաբէէ որ հասաւ՝ Աստուծոյ զոհեր մատոյց, ու տեսիլքին մէջ տեսաւ զԱստուծոյ որ զինքը քաջալերեց որ չվախնայ եգիպտոս իջնալու. «Հոն, ըսաւ, գրեզ մեծ ազգ մը պիտի ընեմ: Ես քեզի հետ եմ»:

Յակոբ եգիպտոս կնասնի. — Երբ Յակոբ իւր որդովքը մօտեցաւ եգիպտոս, առջեւէն զՅուդան Յովսէփին զրկեց որ իւր Գեսեմ հասնին իմացլնէ: Մէկէն կառքով յանգեց Յովսէփ, հօրն առջեւը ելաւ, եւ զինքը տեսնելուն պէս՝ վազեց վիզը պլլուեցաւ եւ սաստիկ լացաւ: «Մեռնիմ այսու. հետեւ, ըսաւ լալով Իսրայէլ, որովհետեւ երեսդ տեսայ, որդեակի իմ: — Ահա կերթամ, ըսաւ Յովսէփ հօրն ու եղբարցը, գալերնիդ Փարաւոնին իմացունելու. եւ թէ որ զձեզ կանչելու եւ հարցընելու լինի թէ արուեստնիդ ինչ է, զրուցեցէք թէ ծառայքդ իմանկութենէ հետեւ

«Հովիւ եմք. որպէս զի զձեզ Գեսեմ բնակեցընէ»: Ելան Փարաւոնի առջեւը, Յովսեփայ պատուիրածին պէս ըրին, եւ Փարաւոն հրաման տուաւ Յովսեփայ որ իւր ոչխարներուն վրայ իրենցմէ վերակացու դնէ: Ուզեց նաեւ հայրերնին տեսնել. տարիքը հարցուց իմացաւ որ հարիւր երեսուն տարեկան է եղեր, եւ հրամայեց որ զինքը բոլոր իւր ըն-

տանեօքը, որ եօթանասունեւհինգ հոգի էին, եգիպտոսի ծայրը՝ Կարմիր ծովուն ու Նեղոսի մէջտեղը Գեսեմ ըսուած բարեբեր երկիրը բնակեցընեն, եւ այն սովուն ժամանակ ամենայն կարօտութիւննին հոգան (1840):

Մահ Յակոբայ. — Եգիպտոսի մէջ գեռ տասներեօթը տարի ապրեցաւ Յակոբ. եւ երբոր հարիւր քառասունեւ եօթը տարեկան եղաւ եւ մեռնիլը մօտեցաւ, կանչեց Յովսէփ որդին ու «Երգում ըրէ ինձ, ըսաւ, որ զիս եգիպտոս պիտի չթաղես, այլ հարցս գերեզմանը, որպէս զի անոնց հետ ննջեմ»: Եւ Յովսէփ երգուեցաւ: Գիչ ժամանակէն երբոր լսեց թէ հայրը մեռնելու վրայ է, մէկէն Մանասէ եւ Եփրեմ երկու որդիքն հետը առաւ եկաւ:

Յակոբ լսելուն պէս թէ Յովսէփ եկեր է, զօրացաւ ելաւ, անկողնին մէջ նստաւ, գիրկն առաւ պազաւ թոռունքը, «Փնօք Աստուծոյ, ըսաւ, որ ոչ միայն քու տեսութեանդ օւնեցած կարօտս լցուց, այլ եւ որդիքդ ցուցուց ինձ»: Հօրը ծնդէն վար առաւ զանոնք Յովսէփ, եւ քովը չգրեցուց որ անոնց վերջին օրհնութիւնը տայ. եւ երբոր տեսաւ որ նա աջձեռքը փոխանակ անդրանկին Մանասէին վրայ դնելու՝ եփրեմին վրայ դրաւ, ու ձախը Մանասէին, կարծեց թէ անուշադրութեամբ եւ կամ՝ աչքը չտեսնելուն համար կսրխալի, «Հայր, անգործանիլը սա է» ըսելով՝ կամացուսկ

մը ծերունւոյն գողգոթուն աջը վերուց ու կուգէր Մանասէին վրայ դնել. «Գիտեմ, որդեակ, գիտեմ, ըսաւ հայրը. երկուքն եւս պիտի մեծնան ու բաղմանան, բայց պզտիկը մեծէն անելի, պիտի զօրանայ, աճի ու բաղմանայ, եւ որդիքը ամենայն աղագաց մէջ պիտի տարածուին»:

Յետոյ կանչեց նաեւ իւր որդիքը, օրհնեց զիրենք ու ամէն մէկուն ու անոր ցեղին վրայ մարգարէութիւններ ըրաւ, որոց մէջ անսկանի է Յուդային ըսածը, Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի գալուստը նորա ցեղէն՝ զուշակելով.

«Յուդա, գրեզ պիտի օրհնեն եղբարքդ. քո հօր որդիքը՝ «քեզ երկրպագութիւն պիտի բնեն, ըսաւ. ձեռքդ թըշ-
«նամեաց վրայ պիտի ծանրանայ, Կորիւն առիւծու, Յու-
«դա, շառաւիղի պէս վրայի պատեանդ պատուեցիր ելար»:

« որդեակ. առիւծի պէս քնացար. ո՞վ պիտի համարձակի ըզ-
 * քեզ արթընցունել: Յուդայէն իշխան չպակօխ մինչեւ
 * որ դայ նա՝ որուն են հանդերձեալք, եւ ինքն է հեթա-
 * նոսաց ակնկալութիւնը »:

Յովսեփայ ալ այսպէս բտաւ. « Որդեակ աճեցեալ Յով-
 * սէփ, որդեակ աճեցեալ նախանձելի, որդեակ իմ մա-
 * տադ, առ իս դարձիր. բանտարկուք կրամբասէին զքեզ
 * ու կդատապարտէին. քաջ աղեղնաւորք վրադ ռիս պահե-
 * ցին, աղեղնին փշրեցին, ու Աստուածն Յակոբայ անոնց
 * թեւերուն ջղերը լուծեց, եւ երկնքի բոլոր օրհնութիւնը
 * վրադ իջեցուց, Հօրդ ու մօրդ օրհնութիւնը միշտ վրադ
 * լինի »:

Յետոյ պատուիրեց իրենց որ մարմինը հարցը գերեզ-
 մանը տանին՝ Մամբրէի ձորը այրին մէջ թաղեն, եւ մե-
 ռաւ խաղաղութեամբ: Վրան ընկաւ լացաւ Յովսէփ, համ-
 բուրեց զինքը, եւ գիազարգաց յանձնեց որ ըստ սովորու-
 թեան եգիպտացոց զինքը զմռսեն: Եօթանասուն օր բո-
 լոր եգիպտոս սուգ մտաւ: Փարաոնին հրամանովը բո-
 լոր իշխանը եւ մեծամեծք իրենց կառքերովն ու ձիերովը
 յուզարկաւորութեան հանդիսին հետ գնացին տէրութեան
 սահմանագլուխը՝ Յորդանան գետին անդիի կողմը. մտան
 Քանանացոց երկիրն ու հոն եւս եօթը օր սուգ բռնեցին,
 մինչեւ ամէն Քանանացիք կըսէին. « Մեծ սուգ ունին եգիպ-
 տացիք »: Անկէց առաւ Յովսէփ հօրը մարմինը եղբարցը
 հետ տարաւ Եփրոնի ագարակը այրին մէջ Աբրահամու՝
 Սառայի, Իսահակայ, եւ Ռեբեկային քով թաղեց, ուր ին-
 քը Յակոբ տարեր թաղեր էր նաեւ իւր առաջին կինը՝
 Լիան (1823):

Մահ Յովսեփայ. — Այն որդեական վերջին պարտքն եւս
 մեծաշուք հանդիսիւ կատարելէն յետոյ դարձաւ Յովսէփ
 եգիպտոս. հետը դարձան նաեւ եղբարքը, եւ վախճալով
 որ չլինի թէ նա իրենց նորա բրած չարեաց համար վրա-
 նին ռիս պահելով վրէժ առնու, եկան իրեն ըսին թէ
 « Հայրերնիս երգմնեցուց զմեզ որ գանք քեզ իւր կողմա-
 նէ զբուցեմք որ մեր յանցանքին ներես ». եւ ընկան ոտքը
 « Քու ծառայքդ եմք » ըսին: Յովսեփայ սիրտը լեցուցեալ:

լացաւ. «Մի վախճաք, բաւաւ, ես ալ Աստուծոյ ծառան եմ. յիրաւի դուք ինձ չարիք ընել ուզեցիք, բայց Աստուած զչարն իբարին դարձուց». եւ ուրիշ այսպիսի սիրալիք խօսքերով սիրտ տուաւ, քաջալերեց զիրենք:

Վրան շատ տարի ալ անցաւ, ծերացաւ Յովսէփ եւ թոռանցը թոռները տեսաւ: Երբոր իմացաւ թէ իւր վախճանն եւս հասեր է, կանչեց եղբարքը, երգուընցընելով ապսպրեց իրենց ու բաւաւ. «Ահաւասիկ ես կմեռնիմ. բայց «երբոր այցելութիւն ընէ ձեզ Տէր, եւ զձեզ եգիպտոսէ «հանելով՝ Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ խոստացած «երկիրը տանի, իմ ոսկորներս եւս հետեւնի՞լ տանիք»: Ութսուն տարի բազում իմաստութեամբ եւ փառօք եգիպտոսը կառավարեց, եւ հարիւր տասը տարեկան վախճանեցաւ Յովսէփ:

Հետը տարաւ Մովսէս անոր ոսկորները, եւ Աւետեաց երկրին տիրելէն յետոյ՝ Սիւքեմայ ագարակին մէջ թաղեց, զոր հայրը Ամովրհացուցմէ հարիւր ոչխարի գներ էր:

Յովսէփ նահապետը հին Կտակարանին մէջ սքանչելի օրինակ է Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որ իրեն պէս վաճառեցաւ, երկու յանցաւորաց մէջ պատժեցաւ, անյիշաչարութեամբ իւր թշնամեաց ներեց, եւ թէ իւր ազգին եւ թէ օտար ազգաց փրկիչն եղաւ:

ՎԼՈՒԽ Ե.

ՅՈՐ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Յոր երանելի. իւր հարստութիւնն ու մեծութիւնը: — Աստուած Յորայ համբարութիւնը կ'փորձէ: — Յորայ բարեկամները: — Յանդիմանութիւնք բարեկամացն: — Յորայ սպտասխանը: — Վարձատրութիւն Յորայ:

(2000)

Յոր երանելի. իւր հարստութիւնն ու մեծութիւնը: — Եղոմայեցւոց աշխարհին մէջ Պաղեստինու հարաւակողմը Օսիդ կամ Հուս ըստած երկրին մէջ Յոր անունով մէկը կար, որ ճշմարտաւէր, անարատ, արդար եւ աստուածապաշտ մարդ մի էր, եւ ամէն տեսակ չարութենէ ու մեղքէ կ'ախչէր: Եօթը մանչ դաւակ ունէր, երեք ալ աղջիկ. Եօթը հազար ոչխար, երեք հազար ուղտ, հինգ հարիւր զոյգ եղ, եւ հինգ հարիւր մատակ էշ. բաղմաթիւ էին ծառայքը, եւ անունը բոլոր արեւելքի մէջ մեծ ու փառաւորեալ:

« Յայնժամ, կըսէ ինքն իսկ իւր բերնովը, Աստուած էր իմ պաշտպանս. իւր ճրագը գլխուս վրայ կշողար, « եւ խաւարի մէջ նորա լուսովը կըայլէի: Մեծութեամբ լեցուած էի, եւ չորս կողմն ծառաներս կ'առաւելին: Զամբաներս կարագով կ'թրջուէին, եւ լեռներս կ'աթով կուռգուէին: Երբոր առաւօտը դուրս կելլէի, հրապարակին մէջ « բարձր աթոռ մը ինձ կ'առաքատուէր. կուսնէին զիս եւ « ըրտասարգք ու մէկդի կըաշուէին, ծերը ոտքի վրայ կել « լէին, եւ իշխանք խօսքերնին կ'ազդերեցնէին: Խօսքերս « լսողները երանի կուտային ինձ, եւ զիս տեսնողներն բա « ծիս վկայութիւն կուտային. վասն զի հզօրին ձեռքէն ազ « քատը կ'իրկէի, եւ անօգնական որբին կ'օգնէի: Խեղճերուն « օրհնութիւնը վրաս էր միշտ, եւ այրւոյն բերանը միշտ

« զիս կօրհնէր, վասն զի արդարութիւնն ու իրաւունքը կըրկ-
 « նոցի պէս վրաս հաղած էի, անիրաւաց կզակը կխորտա-
 « կէի, եւ անոնց ժանեաց մէջէն իրենց յափշտակածը կկօր-
 « զէի կհանէի: Աչք էի կուրաց, եւ ոտք կաղաց, հայր էի
 « տկարաց: Կըսէի. թերեւս հասակ իմ ծերացցի, եւ արմա-
 « ւենւոյն պէս շատ ժամանակ ապրիմ, վասն զի արմատս ջրի
 « վրայ է, եւ ճիւղերուս վրայ երկնքի ցօղը կիջնայ. փառքս
 « օրէ օր պիտի աւելնայ, եւ աղեղս ձեռքիս մէջ պիտի զօ-
 « րանայ: Ամէնքը լուութեամբ ինձ մօտիկ կընէին, եւ ա-
 « մէնքը յինէն խորհուրդի կսպասէին: Խնդալից կլինէին
 « երբոր հետերնին կխօսէի, եւ իբրեւ ծարաւի երկիր մը որ
 « անձրեւի կսպասէ՝ այնպէս եւ նոքա իմ խօսքիս կսպա-
 « սէին: Մէջերնին զօրաւոր թագաւորի մը պէս էի, եւ մը-
 « խիթարիչ վշտացելոց »:

Բայց այնչափ մեծութեանն ու բարեյաջող երջանկու-
 թեանը մէջ չէր մոռնար Յոր զԱստուած. մինչդեռ որդի-
 քը հանապազօրեայ կոչումնքներով եւ խրախճանութեամբ
 կուրախանային ու կզուարճանային, ինքը առաւօտը կա-
 նուխ կելլէր, որդւոցը թուովը Աստուծոյ զօհ կմատուցա-
 նէր, որպէս զի անոնց մեղացը թողութիւն տայ Աստուած:

Աստուած Յորայ համբերութիւնը կփորձէ: — Օր մը հրեշ-
 տակներն Աստուծոյ առջեւը եկան. եկաւ նաեւ սատանան,
 Աստուծոյ վրէժխնդրութեանցը պաշտօնեան: « Ուստի կու-
 գաս, հարցուց իրեն Տէր: — Բոլոր երկրիս վրայ պտըտելէն
 կուգամ, պատասխանեց սատանան: — Յոր ծառաս տեսնը,
 ըսաւ Աստուած: Երկրիս վրայ իրեն պէս անարատ, ճըշ-
 մարտասէր, աստուածապաշտ եւ ամէն տեսակ չար բանե-
 րէն փախչող մարդ չկայ: — Միթէ Յոր ձրի կպաշտէ զՏէր,
 պատասխանեց սատանան. միթէ անոր փոխարէն զինքն ու
 տունը չօրհնեցիր: Եկ մէյմը ձեռքդ վրան զարկ եւ խեղ-
 ճութեան հասնի, կտեսնես թէ ինչպէս երեսդ իվեր կա-
 նիծէ իսկ զքեզ: — Եթէ այդպէս է, ահա քեզ թողում բո-
 լոր անոր ստացուածքը. միայն իրեն մի գպչիր » ըսաւ Աս-
 տուած. եւ մէկէն Յորայ փորձութիւնն ու թշուառութիւ-
 նը սկսաւ: Յանկարծ մէկը կուգայ կպատմէ իրեն թէ « Ա-
 ւաղակները եկան, հերկող եղներդ ու արածող էշերդ բո-

լորը յափշտակեցին տարին, պահապաններդ եւս մեռուցին, անոնցմէ ես միայն ազատեցայ» :

Դեռ խօսքը բերանն էր, ուրիշ մը կհասնի կըսէ թէ « երկնքէն կրակ իջաւ, ոչխարներդ հովիւներովն այրեց լափեց, եւ ես միայն ազատեցայ » :

Սա խօսքը գեռ չաւարտած՝ երրորդ մը կուգայ. « երեք խումբ ասպատակաւորներ եկան, կըսէ, ուղտերդ տարին եւ պահապանները մեռուցին, միայն ես կրցայ փախչիլ » :

Եւ նա մինչդեռ կխօսէր, ետեւէն չորրորդ մը կհասնի ու կըսէ. « երբոր ուստերքդ ու գստերքդ իրենց մեծ եղբոր տունը կուտէին կխըմէին, յանկարծ անապատէն սաստիկ հողմ մը ելաւ, տունը կործանեց եւ ինձմէ զատ մէկը ողջ չմնաց » :

Լսեց Յոր այս ամէն անակնկալ ահաւոր գուժերը, բայց չխռովեցաւ ամենեւին. ելաւ վրայի լաթերը պատռեց, գլխուն մազերը կտրեց, եւ առանց բերնէն գանգատանաց խօսք մը հանելու՝ հիանալի համակերպութեամբ մը գետին բնկաւ, Աստուծոյ երկրպագութիւն ըրաւ ու ըսաւ. « Մերկ « եկայ աշխարհ, եւ նորէն մերկ պիտի դառնամ. Աստուած « տուաւ, Աստուած առաւ. ինչպէս որ կամեցաւ՝ այնպէս « ալ եղաւ. Աստուծոյ անունը օրհնեալ լինի » :

Երբ այսպէս սատանային յոյսը պարապ ելաւ, եւ Աստուած նորէն սկսաւ Յորայ աստուած պաշտութիւնն ու համբերութիւնը գովել, « Ի՞նչ զարմանք, պատասխանեց սատանան. որովհետեւ իրեն չգըպայ՝ անոր համար հոգը չեղաւ. թէ որ իւր մարմնոյն վնաս հասցունէի՝ կտեսնէիր թէ ինչպէս գքեզ կանիծէր » : Հրաման տուաւ Աստուած որ Յորայ մարմնոյն ինչ որ ուզէ՝ ընէ, միայն հոգւոյն չըզպչի. եւ ահա մէկէն սատանան՝ գլխէն մինչեւ ոտքը սոսկալի վէրքերով ծածկեց զՅոր, այնպէս որ խեղճը քաղաքէն դուրս աղբիւսի մը մէջ նստած՝ այն վէրքերէն վազած գարշահոտ թարախը խեցիով մը կմաքրէր, եւ փառք կուտար Աստուծոյ :

Խորագէտ բանասրկուն Յորայ կինը ողջ պահեր էր, որպէս զի անոր ձեռքովը զինքը յուսահատութեան մէջ ձրգէ ու Աստուծոյ գէմ տփգոհալ տայ. եւ յիրաւի, կինը

էրկանը քաշած խեղճութեանը չգիմանալով՝ եկաւ ըսաւ
անոր. «Մինչեւ երբ պիտի համբերես, ահա անունդ Զրն-
« ջուեցաւ աշխարհիս վրայէն, մանչ ու աղջիկ զաւակներդ
« իմ արգանդիս ծնունդները՝ մեռան գնացին. Աստուծոյ
« դէմ բան մը զրուցէ որ դու եւս մեռնիս երթաս, եւ այս-
« պէս դռնէ դուռ իյնալէն ազատիմ»։ Կնոջը յուսահատա-
կան յանգիմանութեամբն եւս Յորայ հաստարմատ առաքի-
նութիւնը չստանեցաւ։ Այրն Աստուծոյ կարեկցաբար նայ-
եցաւ վրան ու ըսաւ. «Իրաւ որ անդգամ կնոջ մը պէս խօ-
« սեցար, բարիքն որ առինք վայելեցինք, չարեաց պէտք
« չէ որ համբերեմք»։

Յորայ բարեկամները։ — Երեք բարեկամ թագաւորներ՝
Եղիազար Թեմնացին, Բաղդաս Սօբեցին եւ Սովիար Մինեցին
լսելով Յորայ գլխուն եկած թշուառութիւնը, քովն եկան
որ մխիթարեն զինքը։ Հազիւ կրցան ճանչնալ իրենց հին
բարեկամը, եւ այնպէս վշտացան որ սրտերնին վրան կը-
տրբաւելով սկսան լալ մեծաձայն. իրենց վրայի պատմութեան
ը պատրուակեցին, գլուխնին հող ցանեցին, եւ եօթն օր եօ-
թը գիշեր Յորայ առջեւը առանց խօսելու կեցան, մինչեւ
որ Յոր չկարենալով նոցա լռութեանը համբերել՝ բերանը
բացաւ ու ցաւագին սրտով գոչեց.

«Կորսուի այն օրը՝ յորում ես ծնայ, եւ այն գիշերը՝ յո-
« րում ասացին թէ ահա արու զաւակ մը ծնաւ. խաւարի

« այն օրը, եւ Աստուած վերէն զայն չփնտռէ: Անոր վրայ եր-
 « բէք լոյս չծագի. խաւար եւ ստուերք մահու իրենց առնուն
 « զայն ու մէջ պատէ վրան: Անիծեալ լինի այն օրն ու գիշե-
 « րը, եւ խաւարի մէջ կորսուի: Ո՛հ տարւոյն օրերուն մէջ
 « գտնուի, եւ ոչ ամոռց օրերուն մէջ համբուի: Այլ այն գի-
 « շերը ցառոց գիշեր լինի, եւ ուրախութիւն՝ ցնծութիւն եր-
 « բէք վրան չտեսնուին: Այն գիշերոյն աստեղքը խաւարին
 « սպասէ, եւ լոյս չտեսնէ. . . ինչո՞ւ ծնայ ես, եւ կամ ին-
 « չո՞ւ մօրս կաթը գիւեցի: Վասն զի հիմա հանդարտ կը կե-
 « նայի ու քուն կ'լինէի կհանգչէի երկրիս թագաւորաց ու
 « խորհրդականաց հետ. . . Միթէ կեանքս միշտ խաղաղա-
 « սէր չեղաւ: Միթէ երբէք խաբեբայից հետ քալեցի, եւ
 « ոտքս դէպ ինեհգութիւն խոտորեցան, եւ կամ ուրիշի
 « կնոջ վրայ աչք ձգեցի: Թող Աստուած կշռէ զիս արդա-
 « րութեան կշիռքին մէջ, եւ տեսնէ իմ անմեղութիւնս:
 « Միթէ մերժեցի զարդարութիւն իծառայից իմոց՝ մոռ-
 « նալով որ զիս ստեղծողը ստեղծած է նաեւ իմ գերիս,
 « եւ մօրերնուս արգանդին մէջ զմեզ հաւասար բրած է:
 « Այրւոյն ու որդոյն օգնեցի, աղքատին սղորմեցայ, մեր-
 « կին կռնակը ծածկեցի, պանդուխտն ընդունեցայ, եւ յոյսս
 « ու վստահութիւնս սոկույս վրայ չգրի: Արեւը մտաւ,
 « լուսնի լոյսը նուաղեցաւ. եւ ըսի, Անոնք Աստուած չեն,
 « ձեռքերս երբէք համբոյր մի իշրթանցս անոնց չգրկե-
 « ցին: Եւ սակայն բարկութեան օրը վրաս ծագեցաւ »:

Յանդիմանութիւնք բարեկամացն Յորայ: — Թէպէտ եւ
 եղիւիազ Թեմնացին իւր բարեկամին սոսկալի աղետիցը վը-
 րայ աղչեցաւ, սակայն անոր խօսքերը պարծենկոտութեան
 տեղ դնելով սկսաւ երեսը զարնել.

« Պէտք չէ ինքզինդ անմեղ կարծես, կըսէր. անտարա-
 « կոյս ծածուկ մէկ մեղքի մը համար պատժուած ես դուն.
 « Ո՛ր մարդը կայ որ Աստուծոյ առջեւը անարատ լինի: Աս-
 « տեղք անգամ սուրբ չեն նորա առջեւը, թող թէ մարդ՝
 « երբ, եւ որդի մարդոյ՝ որդն: Թէ որ հրեշտակք Աստու-
 « ծոյ դէմ մեղանչեցին, ապա ո՞ւր կ'մնայ մարդս: Ես տեսեր
 « եմ անզգամներ որոց երջանկութիւնը խորարմատ կաշնիի
 « պէս հաստատուն կերեւար, եւ յանկարծ նոցա կործանի-

« լը տեսայ : Նոցա ժողովածը՝ արդարք պիտի ուտեն, բայց
« իրենք եւս աղատ պիտի չլինին իջարեաց . վասն զի մարդ-
« ցաւոց համար ծնած է, ինչպէս արծուոյն ձագերը օդին
« մէջ բարձր թռչելու համար : Երանի այն մարդուն զոր
« Տէր ինքնին կ'յանդիմանէ . ուտաի մի մերժեր, Յոր, Աս-
« տուծոյ խրատը » :

Բայց Յոր իր ըրած գանգատները կարգարացընէ, եւ վախ-

նալով որ համբերութիւնը հատնի՝ մեռնիլ կուզէ ու կրտէ .

« Ո՛չ ապաքէն մարդուս վարքը երկրիս վրայ փորձու-
« թեան պէս բան մի է, եւ կեանքը իբրեւ առօրեայ վարձ
« վարձկանի : Յաւագին գիշերներ տրուած են ինձի . երբ
« քուն կ'լինիմ, կըսեմ թէ Ե՞րբ ցորեկ պիտի գայ . եւ երբ
« կե՛նեմ՝ երբ իրիկուն պիտի լինի կըսեմ : Մարմինս որդե-
« բու զազրութեանը մէջ կ'թաթաւի, եւ թարախ քերելով
« հողի կոշտերը մաշեցի . . . : Ալ իմ կեանքս շունչ մի է,
« եւ կորսնցուցած երջանկութիւնս՝ աչքերս ոչ երբէք պի-
« տի տեսնեն : Ինչպէս որ ամպը կիարատաի կանցնի, այն-
« պէս կիջնի մարդ իստուերս մահու : Արդ ահա իհող կը-
« դառնամ, եւ թէ որ առաւօտը զիս փնտռես՝ ոչ եւս պի-
« տի գտնես » :

Բաղդատ Սօքրեցին եւս ջանաց յորդորել զՅոր որ Աս-
տուծոյ կամացը հնազանդի, եւ անոր ըրած կարգաւորու-
թեանը սիրով համբերէ :

Սովիար Մինեցին ալ իւր երկու բարեկամացը պէս ըսկըսաւ Յորայ երեսը զարնել նորա յանձնապատանութիւնն ու կարծեցեալ ամբարտաւանութիւնը :

Յորայ պատասխանը: — Բայց վերջապէս արդարոյն համբերութիւնը կհասնի . այն սուտ իմաստութեան վրայ բարկութիւնը կենէ, ու «Միթէ դո՛ւք միայն մարդիկ էք, «կգոչէ, եւ կամ ձեզի հետ պիտի վախճանի իմաստութիւնը»: Յետոյ բարեկամացը խտտութեանը վրայ կգանգատի, որ փոխանակ իրեն ցաւակից լինելու եւ մխիթարութիւն տալու, խիստ խօսքերով սիրտը կծակէին, եւ կգոչէ. «Գարշեցան ինձմէ ծանօթքս, եւ սիրելիքս եկան «վրաս յարձակեցան: Մորթոյս տակը փտտեցաւ մարմինս, «ու ոսկորներս դուրս ընկան: Ողորմեցարուք ինձ, ողորմեցարուք, ո՛ր բարեկամք, վասն զի Աստուծոյ ձեռքը վրա «բաս ծանրացաւ: Միթէ Աստուծոյ բրածը բաւական չէ որ «դուք ալ զիս կհալածէք, եւ մարմնովս չէք կշտանար»:

Սակայն բաղմնաւարտար նահապետին բերնէն Աստուծոյ արդարութեանը վրայ մէկ քանի տարակուսի խօսքեր կամ դանդառներ ալ ելեր էին: Եզիոս Բուզացի՝ որ երեք թագաւորաց հետ եկեր էր, սքանչելի պերճախօսութեամբ Աստուծոյ դատաստանաց արդարութիւնը ցուցանելով յորդորեց զՅոր զգջալու եւ Աստուծոյ կամացը հնազանդելու:

Վարձատրութիւն Յորայ: — Վերջապէս կխոնարհի Յոր Աստուծոյ առջեւը. Աստուած ալ կներէ անոր, եօթը տարուան քաշած անտանելի ցաւերն ու նեղութիւնը բաւական կհամարի, կորուսածին կրկինը կպարգեւէ անոր. նորէն եօթը մանչ եւ երեք աղջիկ կունենայ Յոր, եւ անոնց որդիքն ու թոռուքը կտեսնէ: Աստուծոյ հրամանաւը եօթը զուարակ եւ եօթը խոյ ողջակէզ կմատուցանէ իբրեւութիւն իւր երեք բարեկամացը՝ որոց Յորայ սիրոյն համար կներէ Աստուած: Կմխիթարութիւն կուրախանան եւ նոքա իրենց բարեկամին առտուածային վարձատրութիւնը տեսնելով, եւ կգառնան իրենց երկիրը: Անդին նաեւ Յորայ եղբայրները, քոյրերն ու բարեկամները գլխուն եկած թըշուառութիւնը կիմանան, կուգան իրեն ուրախակից կլի-

նին ու ընծաներ կրնեն: Անկէց ետքը դեռ հարիւր եօթանասուն տարի կապրի Յոր, եւ ծերացեալ եւ լի աւուրբք 248 տարեկան կվախճանի, համբերատար համակերպութեան չքնաղ օրինակ թողլով յաշխարհի:

Իւր ցաւագին խօսակցութեանցը մէջ փափագ մը յայտնած էր երանելին՝ որ բոլոր քաջածնեւուն պատմութիւնը գրուի ու որդւոց որդի մնայ: Այնպէս ալ եղաւ: Մովսէս, ինչպէս հաւանականագոյն կարծիքն է, թարգմանեց զայն եբրայեցերէն յօրինակ իւր ժողովրդեանը: Բայց Յորայ ըսքանչելի համբերութիւնը՝ ամենայն ազգաց օրինակ կրնայ լինել, եւս առաւել մեղ քրիստոնէիցս, որ իրեն քաջածնեւորը լսելով ու ցուցուցած զարմանալի համակամութիւնն ալ տեսնելով՝ պէտք է վառուիմք սր եւ իցէ վիշտ եւ ձախորդութիւն սիրով ընդունելու Սատուծոյ ձեռքէն, որ ինչպէս զբարիս՝ նոյնպէս եւս զչարիս գիտէ իփրկութիւն մեր եւ յօգուտ անօրինել:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

ԵԼՔ ԻՍՐԱՅԵԼԱՅԻՈՅ ՅԵԳԻՊՏՈՍԷ

Իսրայելացւոց եգիպտոսի մէջ քաշած նեղութիւնք : — Մովսէս կծնանի . ջրէն կազատի : — Մովսէս Մադիամու երկիրը կփախչի : — Աստուած զՄովսէս կը դրկէ որ եղբարքը եգիպտոսի գերութենէն ազատէ : — Մովսէս կզատուի իւր աներէն : — Տասն հարուածք եգիպտոսի : — Պատեր : — Ելք Իսրայելացւոց յեգիպտոսէ : — Լուսաւոր ամպ մը կառաջնորդէ Իսրայելացւոց : — Փարաւոն Իսրայելացւոց ետեւէն կվազէ : — Անցք Կարմիր ծովու : — Երգ Մովսէսի : — Իսրայելացւոց անապատին մէջ Տամբորդութիւնք . Մեռա : — Լորամարգին . Մանանայ : — Քորեբայ աղբիւրը : — Ամաղեկացւոց կոտորածը : — Յոթոր , ու տուած խորհուրդք :

(2003—1645)

Իսրայելացւոց եգիպտոսի մէջ քաշած նեղութիւնք : — Յովսեփայ մահուանէն ետքը Յակոբայ որդիքը , որ եօթանասուն հոգի միայն էին իրենց եկած ժամանակնին , ըստ խոտտմանն Աստուծոյ՝ քիչ ատենէն այնչափ բազմացան՝ որ առանձին ժողովուրդ մը դարձան՝ Իսրայելացիք , եբրայեցիք կամ Հրեայք անուանով . բոլոր երկիրը տարածեցան , եւ սկըսան եգիպտացւոց վախ բերել : Յովսեփայ ըրած աղէկութիւնները կամաց կամաց մոռցուեցան : Թագաւորները տեսնելով Իսրայելացւոց բազմութիւնը , քաղաքական վախ մը վրանին տիրեց : Ատոնցմէ մէկը կանչեց իւր իշխաններն ու ըսաւ . « Ահա Իսրայելի որդւոց ազգը մեծ է զօրութեամբ , եւ կզօրանայ քան զմեզ : Եկէք այնպիսի բան մը հնարեմք որ աւելի չբազմանան . մի՛ գուցէ պատերազմ ունեցած ժամանակնիս՝ թշնամեաց հետ միանան , եւ մեզի դէմ պատերազմելով՝ ելնեն երթան մեր երկրէն : » Եւ ըսկըսաւ նեղել չարչարել զանոնք , եւ հասարակաց շէնքերուն վրայ անխնայ աշխատեցընել . վրանին գործակալներ դրաւ , ու փիղոն , Ռամեսէ եւ Ուլն (Արեգ քաղաք) ամուր

քաղաքները շինել տուաւ նոցա : Բայց Խորայեւացիք սր-
ջափ որ կ'էարչարուէին, այնչափ աւելի կ'շատնային : Յու-
սահատեցաւ Փարաւոն, եւ հրաման հանեց որ Խորայեւա-
ցւոց նոր ծնած բոլոր արու տղայքը նեղոս գետը ձգուին :

Մովսէս կծնանի, ջրէն կազատի : — Այն անգութ հրա-
մանէն քիչ մը ետքը Ղեւեայ ցեղէն Ասրաւ անունով մէկը
զաւակ մը ունեցաւ : Խեղճ մայրը Յովքաբէթ՝ որդւոյն կայ-
տառութիւնը տեսնելով՝ ամենայն ջանք ըրաւ որ զանիկայ
ծածուկ պահէ . եւ երեք ամիս պարտըկելէն յետոյ վախ-
ցաւ որ օր մը յանկարծ կիմացուի . ուստի եւ բարակ ե-
ղէգներով հիւստած սնտուկ մը առաւ, կ'պրածիւթով ծե-
փեց զայն, որդին մէջը դրաւ ու գետին եզերքը տարաւ
ձգեց : Տղուն քոյրը Մարիամ չկարենալով եղբօրմէն զա-
տուիլ, հեռուն կեցած՝ անոր գլխուն գալիքը կ'զիտէր :

Այն միջոցին Փարաւոնին աղջիկը իջեր՝ գետոյն մէջ կը-
լուացուէր, նաժիշտներն ալ գետեզերքը կ'քալէին . սըն-
տուկն որ տեսաւ՝ հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ, մէկը
ղըրկեց որ առնու իրեն բերէ : Բանայ տեսնէ որ մէջը գե-
ղեցիկ տղայ մը կուլայ . գլխացաւ վրան . « Անշուշտ երրայե-
ցւոց տղոցմէն է » ըսաւ, եւ ժողեց անոր կեանքն ազատել :
Մարիամ սիրտ առած՝ համարձակեցաւ եկաւ, « Կուզես, ը-
սաւ, երթամ քեզ երրայեցի կին մը կանչեմ որ տղան մեծ-
ցընէ » : Այս ըսելով վազեց կանչեց մայրը . Փարաւոնի աղ-
ջիկն անոր յանձնեց տղան, եւ խոստացաւ առատ վարձ
տալ՝ եթէ լաւ հոգայ մեծցունէ զնա : Խեղճ մօրը սրտին
անակնկալ ուրախութեանը չափ չկար . գրկեց տարաւ մեծ-
ցուց որդին, եւ բերաւ Փարաւոնի աղջկան տուաւ՝ որ ի-
րեն որդեգիր ըրաւ, եւ անունը դրաւ Մովսէս, որ քեւ ա-
զատած կնշանակէ :

Մովսէս Մաղիաւու երկիրը կ'փախչի : — Մովսէս Փարա-
ւոնի պալատին մէջ իբրեւ անոր թոռը մեծնալով՝ եգիպ-
տացւոց քուրմերէն ամէն տեսակ գիտութիւն սովորեցաւ,
եւ մտքով ու մարմնով մեծցաւ ուժովցաւ : Սովայն այն ա-
մենայն փառաց եւ պատուոյ մէջ չէր մոռնար նա ոչ իւր
ծնունդը եւ ոչ իւր ժողովուրդը : Գանի որ Խորայեւացւոց

քաջած հալածանքն ու չարչարանքը կտեսնէ՛ր՝ սիրտը կը-
կտրբտէ՛ր ու բարկութեամբ կլեցուէ՛ր։ Օր մը պտրտելու
ելած ժամանակը՝ կտեսնէ՛ որ եգիպտացւոյն մէկը Իսրայել-
լացի մը բռնած կծեծէ՛. չորս կողմը նայեցաւ, տեսաւ որ
մարդ չկայ, զարկաւ սպաննեց զեգիպտացին ու աւազին
տակը թաղեց։ Երկրորդ օրն ալ տեսաւ որ երկու Հրեայ
իրարու հետ կկրռուին. մօտեցաւ աւելի ու ժողին, «Ինչո՞ւ
եղբօրդ կզարնես» ըսաւ։ Նա ալ դարձաւ, «Զքեզ մեր վը-
րայ փլ իշխան եւ դատաւոր դրեր է, ըսաւ. միթէ՛ զիս
եւս մեռցընել կուզես՝ ինչպէ՛ս որ եգիպտացին սպաննե-
ցիր»։ Մովսէս, որ կարծէր թէ մէկը չէր իմացած իւր ը-
րած սպանութիւնը, սարսափեցաւ, եւ լսելով որ Փարա-
ւոն կուզէ զինքը բռնել մեռցընել, մէկէն ելաւ Ապառաժ-
Աբարիոյ հարաւային ծայրը՝ Մագիանացւոց երկիրը փա-
խաւ։ Այն ատենը 40 տարեկան էր։

Ճամբորդութեանը մէջ օր մը իրիկուան դէմ երբոր ջր-
հորի մը քով նստած կհանգչէր, Մագիանացւոց Յոթոր
քրմին եօթը աղջկունքը եկան որ իրենց ոչխարներուն
ջուր խմցընեն. երբոր աւազանը լեցուցին պատրաստեցին,
ուրիշ հովիւներ եկան ու թող չէին տար աղջկանց որ ի-
րենց ոչխարները ջրեն։ Ելաւ Մովսէս, քաջութեամբ զանոնք
վաճնտեց, ջուր քաշեց, եւ աղջկանց ոչխարներուն խըմ-
ցուց։ Յոթոր անոնց սովորականէն աւելի կանուխ տուն
գառնալուն վրայ զարմանալով, երբոր իրենցմէ իմացաւ
պատճառը, «Ո՛ւր է ըսաւ, այն մարդը. ինչո՞ւ թողուցիք
«որ երթայ. զնացէք կանչեցէք որ գայ մէկտեղ հաց ու
«տեմք»։ Կանչուեցաւ եկաւ Մովսէս, եւ մտածելով որ նո-
րէն եգիպտոս գառնալու յոյս չկայ, քրմին քովը բնակեցաւ,
եւ անոր Սեպփոլիա աղջիկն իրեն կին առաւ, ուսկից եր-
կու որդիք ունեցաւ, Գերսամ եւ Նոխադար։

Աստուած զՄովսէս կղերկէ որ եղբարքը եգիպտոսի գե-
րութեցէն ազատէ։ — Քառասուն տարի կեցաւ Մովսէս Մա-
գիանացւոց երկիրը։ Այն միջոցին Փարաւոն մեռեր էր,
բայց Իսրայէլացւոց չարչարանքն ու հալածանքը չէր դադ-
րած։ Նոցա ողբոց ու հեծութեանց ազազակը մինչեւ եր-
կինք հասնելով՝ յիշեց Աստուած Աբրահամու Իսահակայ եւ

Յակոբայ հետ ըրած ուխտը. գթացաւ անոնց սերնդոցը վրայ՝ զոր իրեն սեպհական ժողովուրդ ընտրեր էր, եւ որոշեց որ ազատէ զնոսա ոչ միայն նիւթական չարչարանքէ ու հալածանքէ, այլ եւ կռապաշտութեան վտանդէն, որ բոլոր երկրիս վրայ տարածուեր էր, եւ Պոսիւէին բաժին պէս՝ ամէն բան աստուած էր՝ բաց յԱստուծոյ, եւ աշխարհն՝ զոր Բարձրեալն ստեղծեր էր իւր մեծութիւնն ու զօրութիւնը յայտնելու համար՝ ընդարձակ կռատուն մը դարձեր էր։ Այս մեծ դործողութեան կատարող զայն մարդն ընտրեց՝ որ իւր եղբարցը սիրոյն համար արքայապայել փառքէն ու հանգստութենէն կամեաւորապէս փախեր էր։

Օր մը Մովսէս աներոջը ոչխարներն արածելով՝ հասաւ մինչեւ Քորեբ լեռը. հոն մորենի մը տեսաւ՝ որ կրակ կըտրած կղառէր ու չէր հասներ։ Զարմացաւ ծերունի հովիւը, « երթամ տեսնեմ, ըսաւ ինքնիրեն, այս ինչ զարմաւոր « նալի բան է » : Եւ ահա մարեհուոյն մէջէն ձայն մը եկաւ. « Մովսէս, Մովսէս, հոս մի մօտենար. կօշիկներդ ոտքէդ հանէ, վասն զի կեցած տեղդ սուրբ է : Ես եմ քու հարցդ « Աստուածը, Աստուած Արքահամալ, Իսահակայ եւ Յակոբայ » : Եւ երբոր Մովսէս զարհուրած՝ նայելու չէր համարձակեր, ըսաւ անոր Աստուած. « Իսրայելի որդւոց ազազակն « ինձ հասաւ, եւ տեսայ թէ որպիսի՝ նեղութեամբ կնեղեն « զանոնք եգիպտացիք : Անոնց ձեռքէն պիտի ազատեմ Իսրայելացիներն ու այնպիսի երկիր մը պիտի տանիմ, որ « կաթ ու մեղր կըղկտէ : Ուստի ահա զքեզ Փարաւոնին կը « յուզարկեմ, որ Իսրայելի որդիքը եգիպտոսէն հանես : — Ես սիլ եմ որ եգիպտացւոց Փարաւոն թագաւորին եր « թամ, եւ Իսրայելի որդիքն եգիպտոսէն հանեմ » ըսաւ Մովսէս : — « Ես քու հետդ եմ » պատասխանեց Աստուած : — Հապա թէ որ երթամ Իսրայելացւոց զրուցեմ, թէ ձեր « հարց Աստուածը զիս ձեզի զրկեց, եւ նոքա ինձ հարցը « նեն թէ Անունն ինչ է, ինչ ըսեմ » : Պատասխանեց Աստուած. « Ըսէ Իսրայելի որդւոցը թէ ՈՐ է՞ն զիս զրկեց որ « զձեզ ազատեմ : Մէջերնէն ծերերն առ հետդ, ու գնա « Փարաւոնին ըսէ թէ Տէր Աստուած մեր կիսնչէ զմեզ որ « երեք օրուան ճամբայ երթամք անապատը, իրեն զոհեր

« Ընեմք: Գիտեմ որ զձեզ պիտի չթողու, բայց ես զինքը
« այնպէս չարաչար պիտի պատժեմ որ ուղէ չուղէ պիտի,
« թողու: — Հապա թէ որ Իսրայելացիք չհաւատան, ք-
« սաւ Մովսէս, եւ Աստուած քեզի երեւցած չէ ըսելով՝ չու-
« զեն խօսքիս մօտիկ ընել, ինչ ընեմ»: Յայնժամ կամեցաւ
Աստուած հրաշքով մը իրեն սիրտ տալ ու տարակոյսը փա-
րատել. « Ձեռքի գաւազանդ գետին ձգէ » ըսաւ. ձգե-
լուն պէս՝ գաւազանը օձ դարձաւ: Սարսափեցաւ Մովսէս ու
քովէն փախաւ. « Երկնցուր ձեռքդ, ըսաւ Աստուած, եւ պո-
« չէն բռնէ »: Դողդըղալով բռնեց Մովսէս, եւ օձը նորէն

գաւազան դարձաւ: Բայց այնչափը բաւական չհամարեցաւ
Աստուած. « Ձեռքդ ծոցդ դիր » ըսաւ. երբ Մովսէս դուրս
հանեց՝ տեսաւ որ ձեռքը ձիւնի պէս բորբոսեր է: « Նորէն
« ձեռքդ ծոցդ տար » ըսաւ, մէկէն բորբոսութիւնն անցաւ:
« Թէ որ նորէն չհաւատան, ըսաւ, գետէն ջուր առ՝ գետի-
« նը թափէ, ջուրը արիւն կդառնայ »:

Երբոր Մովսէս դարձեալ կհրաժարէր « ես ներաձայն եւ
« ծանրալեզու եմ » ըսելով, « Ո՛վ տուած է մարդուս բերան »,
« ըսաւ Աստուած, կամ ո՞վ բեր է խուլն ու համբը », աչք
« ունեցողն ու կոյրը. ո՞չ ապաքէն ես, Աստուած, Արդ զնա »,
« ես քու բերանդ կբանամ, եւ ինչ որ պէտք է խօսիս՝ քեզ
« կիմացընեմ »: Բայց Մովսէս դարձեալ կհրաժարէր ու կու-

գաչէր Աստուծոյ որ ուրիշ զօրաւոր մէկն առնու իրեն գործիք: Սաստեց Աստուած, եւ հրամայեց որ երթայ, հետն առնու Ահարոն եղբայրը՝ որ աւելի ճարտասան էր. «Ահարոն ինքն իսկ զքեզ դիմաւորելու կուգայ, եւ զքեզ տեսնելուն»: Հաստ պիտի ուրախանայ: Խօսէ հետն ու բոլոր բաժներս «բերանը գիր. թագ ինքը քու տեղդ ժողովրդեան հետ խօսի, եւ քեզի բաժներս դու իրեն կ'յայտնես, ես ձեզի կը-տովարեցնեմ՝ ընելիքնիդ»: Դաւազանդ առ, վասն զի անով հըրաշքներ պիտի գործես»: Մովսէսի սիրտն աւելի հանգարտեցընելու համար՝ այս եւս յայտնեց Աստուած թէ «Ձեզ «մեռցընել ուղղոյները բոլոր մեռած են, ուստի ամենեւին «մէկէ մը մի վախնար, գնա յեգիպտոս»:

Մովսէս կ'զատուի իւր աներէն: — Մովսէս դարձաւ աներոջը քով, ու բաւ անոր. «Եգիպտոս պիտի երթամ, որ «պէս զի տեսնեմ թէ եղբարքս դեռ կենդանի են». սիրով հաւանեցաւ Յոթոր: Առաւ Մովսէս կինը, տղաքն ու դաւազանը, եւ ճամբայ ելաւ: Ահարոն եկաւ Քորէք լերան մօտ դիմաւորեց զինքը, պագտուեցան, մէկտեղ իջան Եգիպտոս, ազգին ծերերը ժողովեցին, ինչ որ Աստուած Մովսէսին պատուիրեր էր՝ Ահարոն պատմեց անոնց, եւ որպէս զի հաւատան՝ առջեւնին հրաշքներ բրաւ: Աստուծոյ իրենց բրած այցելութեանը վրայ սաստիկ ուրախացաւ ժողովուրդը, եւ ամէնքը մէկէն գետինն ընկան երկրպագութիւն ըրին:

Մովսէս եւ Ահարոն Փարաւոնին առջեւ կ'ելնեն: — Մովսէս եւ Ահարոն գնացին Փարաւոնի առջեւն ելան ու ըսին. «Այսպէս կըսէ Իսրայելի Աստուածը. Թող ժողովուրդս որ «երթան անապատ՝ ինձի տօն կատարեն: — Ոչ ձեր Աստուածը կ'ձանչնամ, բաւ Փարաւոն, եւ ոչ Իսրայելացիքը «կ'թողում. գնացէք բաներնիդ»: Այս ըսելով՝ մէկէն գործավարները կանչել տուաւ եւ հրամայեց որ ծանր ծանր աշխատութիւններ տան Իսրայելացւոց, որպէս զի հոգինին բերաննին գայ ու մոքերնին աղատութեան վրայ չգրադի:

Ասոր վրայ Իսրայելացւոց տառապանքը սաստկացաւ. անոնք ալ Մովսէսին վրայ ընկան, ու սկսան բողբոլել թէ նա եղաւ պատճառ իրենց նոր աղետիցը: Աստուծոյ դիմեց Մով-

սէս. « Տէր, ըսաւ, ինչո՞ւ զիս Փարաւոնին զրկեցիր : Թէ որ « Ժողովուրդդ փրկելու միայն չունէիր : — Գնա, զրուցէ Իս-
« րայելի որդւոցը, պատասխանեց Աստուած. մի վախնաք,
« ես եմ Տէր. զձեզ եգիպտոսէն պիտի հանեմ, անոնց ծառայ-
« տւթենէն պիտի ազատեմ զձեզ բարձր բազկաւ եւ մեծա-
« մեծ դատաստանօք, եւ պիտի տանիմ զձեզ այն երկիրը
« զոր խոտացայ տալ Արրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ :
« Յետոյ զիրենք նորէն Փարաւոնին զրկեց որ Իսրայելացիներ-
« րը արձրկէ. եւ երբոր նա հրաշք ուզեց տեսնել, Ահարոն
« ձեռքին գաւազանը թափառորին առջեւ գետին նետեց,
« եւ մէկէն վիշապ դարձաւ : Վախցաւ Փարաւոն. բայց որով-
« հետեւ կախարդներն ալ իրենց գաւազանը գետին նետե-
« լով՝ վիշապ դարձուցին : Փարաւոնին սիրտը կարծրացաւ
« ու չուզեց հաւանիլ, թէպէտ եւ տեսաւ որ Ահարոնին գա-
« ւազանը գնաց մէկալներունը կլլեց :

Տասն հարուածք եգիպտոսի : — Փարաւոն իւր խոտա-
« սրտութեանը մէջ հաստատ կմնար եւ չէր ուզեր Իսրայել-
« ացիքը արձրկել. հարկ էր նորա հպարտութեան ու յանձ-
« նապատանութեանը սոսկալի հրաշքներով ու հարուածնե-
« րով յաղթել. ուստի եգիպտոսի տասը հաւ անուանի հա-
« րուածներուն առաջինը սկսաւ :

ա) « Առաւօտը Փարաւոն նեղոս գետին եզերքը պտըտե-
« լու պիտի ելնէ, ըսաւ Աստուած Մովսէսի. օձ դարձած գա-
« ւազանը ձեռքդ բռնած՝ գնա դիմացի եզերքը կեցիր, եւ
« ըսէ իրեն. երբայեցւոց Աստուածը զիս քեզի զրկեց ու կը-
« սէ. Արձակէ Ժողովուրդս որ երթան անապատին մէջ զիս
« պաշտեն. եւ թէ որ չթողուս, ձեռքիս գաւազանովը այս
« ջրոյն պիտի դարնեմ որ արիւն դառնայ հոտի, եւ բոլոր
« մէջի ձկները սատկին » : Այնպէս ալ եղաւ. բոլոր եգիպտո-
« սի ջրերը արիւն դարձան : գետերու՝ լճերու ձկները սա-
« կեցան, եւ եգիպտացիք խմելու ջուր գտնելու համար առ-
« դիս անդին փոսեր կբանային ու չէին գտներ : Աստուած
« թողուց դարձեալ որ զնոյնը նաեւ կախարդները յաջողը-
« նեն. որով եւ խոտացաւ Փարաւոնին սիրտն ու արժանա-
« ցաւ երկրորդ պատուհասին :

բ) Աստուծոյ հրամանաւը նորէն գնաց Մովսէս ու ըսաւ Փա-

բաւոնին . « Թէ որ ժողովուրդս չարձակես , գիտնաս որ բո-
լոր երկիրդ գորտով պիտի լեցունեմ » : Մտիկ չբռաւ Փա-
րաւոն . Ահարոն ձեռքը եգիպտոսի ջրերուն վրայ երկրն-
ցունելուն պէս՝ անթիւ անհամար գորտեր ելան անննջմէ ,
որ ամէն տեղ , ամէն տուն լեցունեցան , մինչեւ մարգկանց
վրայ ու կերակուրներու մէջ կվրխտային : Թէպէտ եւ կա-
խարդներն ալ այս բանս ըրին , բայց դարձեալ Փարաւոն
կանչեց Մովսէսն ու Ահարոնը , « Աղօթք ըրէք Աստուծոյ ը-
սաւ , եւ կթողում որ Իսրայելացիք երթան զբճ ընեն Աս-
տուծոյ : — Ժամանակ ցուցուր ինձ , ըսաւ Մովսէս , թէ երբ
« կուզես որ աղօթք ընեմ : — Վաղը , պատասխանեց Փարա-
ւոն : — Ըսածիդ պէս լինի , կրկնեց Մովսէս , որպէս զի
« գիտնաս թէ մեր Աստուծմէն զատ՝ ուրիշ Աստուած չկայ » :
Աղօթքն ըրաւ , ու մէկէն գորտերը սատկեցան . բայց Փա-
րաւոն տուած խոստմունքը չկատարեց :

գ) Աստուած ըսաւ Մովսէսի որ Ահարոն դաւաղանովը
գեանի հողին զարնէ . զարկաւ Ահարոն , եւ մարդ ու անա-
սուն՝ ամէնքը մուծով՝ այսինքն մանր ճանճերով լեցունեցան :
Կախարդներն ալ ուղեցին մուն հանել . եւ երբոր չկրցան ,
ըսին Փարաւոնի թէ « Այդ բանին մէջ Աստուծոյ մատը
« կայ » : Բայց եւ այնպէս չկակրղցաւ անոր սիրան ու նորէն
չթողուց :

դ) « Գնա , ըսաւ Աստուած Մովսէսի , ըսէ Փարաւոնին որ
« թողու ժողովուրդս . ապա թէ ոչ՝ բոլոր եգիպտոս շանա-
« ճանճով լեցուի , եւ ժողովրդեանս բնակած տեղը (Գեսեմ)
« միայն ազատ մնայ , որպէս զի գիտնայ որ ես եմ՝ Տէր ,
« Տէր ամենայն երկրի » : Երկրորդ օրը եգիպտոս շանաճա-
նով լեցունեցաւ , եւ մարգիկ ու անասունք սկսան ջարդուիլ :
Փարաւոն տեսնելով որ բանը դէշ է , կանչեց Մովսէսն ու
Ահարոնը , « Բարի է , ըսաւ , ըրէք զոհերնիդ . բայց ինչ պէտք
« է դուրս ելնէք . իմ երկրիս մէջ ըրէք ձեր զոհերը : —
« Չեմք կրնար եգիպտացւոց դարշելի համարուած կենդանի-
« քը զոհել Աստուծոյ մերում , պատասխանեց Մովսէս , վասն
« զի կը արկոծեն զմեզ . ուստի պէտք է որ երեք օրուան ճամ-
« բայ հեռու տեղ երթամք : — Թող այդպէս լինի . զնացէք ,
« ըսաւ , միայն թէ շատ չհեռանաք . աղօթք ըրէք Աստուծոյ

« որ շանաճանճն անցնի » : Աղօթք ըրաւ Մովսէս, շանաճանճն անցաւ . բայց Փարաւոն մէյմը որ պատժէն ազատեցաւ՝ սիրտը դարձեալ խտացաւ, եւ խօսքին վրայ չկեցաւ :

ե) Սոսկալի հիւանդութիւն մը զրկեց Աստուած, որ Եգիպտացեաց կենդանիներուն մեծ մասը ջարդեց . բայց երբ որ իմացաւ Փարաւոն թէ Իսրայէլացեաց անասուններէն եւ ոչ մէկը մեռեր է, բարկացաւ, ու չեմ թողուր կանչեց :

զ) Աստուած հրամայեց Մովսէսի ու Ահարոնի որ ձեռքերնին տաք մոխիր առած՝ Փարաւոնի առջեւն ելնեն, ու Մովսէս գէպի երկինք ցանէ մոխիրը : Այն մոխիրը բոլոր Եգիպտոսի վրայ իջնալով՝ մնացած կենդանիքն ու մարդիկը խոցերով եւ ուռեցքներով ծածկեց . նոյն խոցերը Փարաւոնի կախարդացը վրայ ալ ելան, ու չկրցան նոքա Մովսէսի գիմացը ելնել :

ե) Խէպէտ եւ Փարաւոնի սիրտն անով ալ չկակղացաւ, բայց Աստուած գթացաւ անոր անմատթեանը վրայ, որ չէր ղգատանար, ու իրեն հետ մէկտեղ նաեւ բոլոր Եգիպտոս Աստուծոյ պատուհասին նշաւակ կրնէր : Ուստի եօթներորդ հարուածը զրկելէն առաջ՝ Աստուած Մովսէսի ձեռքովն ըսաւ Փարաւոնի . « Գիտնաս որ վաղը այնպիսի կար-
« կուտ մը պիտի թափեմ՝ Եգիպտոսի վրայ՝ որ նմանը դեռ
« չէ տեսնուած . ուստի դուրս տեղ ինչ որ ունիք՝ ներս ա-
« ռէք » : Երկրորդ օրը Մովսէս ձեռքը երկինք վերցընելուն պէս՝ կրակախառն սոսկալի կարկուտ մը եկաւ, ամէն բան ջարդեց կտորեց, ու դաշտին մէջ ինչ որ գտաւ՝ մարդ եւ անասուն, զամէնքը սպաննեց . բայց Գիսեմ ազատ մնաց այն հարուածէն ալ : Սարսափեցաւ Փարաւոն, կանչել տուաւ զՄովսէս եւ զԱհարոն, « Մեղայ, ըսաւ, աղօթք ըրէք որ
« կարկուտը դադրի, եւ կթողում որ երթաք » : Կարկուտը դադրեցաւ, բայց Փարաւոն այս անգամ ալ խօսքը չպահեց :

ը) « Գնա զբուլէ Փարաւոնին, ըսաւ Աստուած Մովսէս-
« սի, որ մինչեւ երբ յինէ պիտի չամաչես . թէ որ ժողո-
« վուրդս չարձակես որ երթայ զիս պաշտէ, գիացիր որ
« վաղը այս ժամուն այնչափ մարախ պիտի թափեմ, որ
« բոլոր երկրիդ երեսը պիտի ծածկէ, եւ կարկուտն մնացած-
« ները ուտէ լափէ » : Խեղճ Եգիպտացիք վաղեցին Փարա-

ւոնին, կաղաչէին ու կըսէին. « Թող սա մարդիկները եր-
 « թան իրենց Աստուածը պաշտեն. չես տեսներ որ եգիպ-
 « տոս կ'ընջուի անապատ կղաւնայ » : Չկրցաւ Փարաւոն չէ-
 ըսել, խոստացաւ որ խնդիրքնին կատարէ, ու թէ եգիպ-
 տոս եւ թէ Իսրայելացիքը ազատէ. կանչել տուաւ զՄովսէս,
 « Դնացէք պաշտեցէք ըսաւ ձեր Աստուածը. բայց ով
 « ով պիտի երթաք : — Մեք ամէնքս մեր տմէն ունեցածովը
 « մէկտեղ, պատասխանեց Մովսէս : — Եթէ միայն զոհ ընե-
 « լու կերթաք, ըսաւ Փարաւոն, ինչ հարկ է հետեւնիդ
 « տանիք ձեր ստացուածքը : Չէ, չէ, ձեր միտքը չար է. է-
 « րիկ մարդիկներէն զատ մէկն ալ պիտի չերթայ. ապա
 « թէ ոչ, հանդարտ տեղերնիդ նստէք » : Այս ըսելով վաճ-
 տել տուաւ զիրենք : Ելաւ Մովսէս ու Աստուծոյ հրամանա-
 վը ձեռքը երկինք երկնցունելուն պէս՝ հարաւային հով մը
 ելաւ, ամբողջ օր մը փչեց, ու մարախը բոլոր եգիպտոսի
 երեսը ծածկեց, կարկուտէն ինչ պտուղ եւ կանաչեղէն որ
 մնացեր էր՝ ամէնն ալ կերաւ չորցուց : Փութացաւ կան-
 չեց Փարաւոն զՄովսէս եւ զԱհարոն, « Մեղայ, ըսաւ, այս
 « յանցանքիս ալ ներեցէք, եւ աղաչեցէք զԱստուած ձեր,
 « որ այս մարախէն ազատէ զիս » : Մովսէսին աղօթքովը
 հողմ մը հանեց Աստուած որ տարաւ բոլոր այն մարախը
 Կարմիր ծովը թափեց : Մոռցաւ դարձեալ Փարաւոն իւր
 խոստմունքն ու զղջումը. բայց Աստուած չմոռցաւ ոչ իւր
 սպառնալիքը, եւ ոչ Իսրայելացւոց տուած խոստմունքը :

բ) Ելաւ Մովսէս ու Աստուծոյ հրամանաւը ձեռքն եր-
 կինք վերցուց, եւ մէկէն սոսկալի խաւար՝ մէգ եւ մուկ
 պատեցաւ բոլոր եգիպտոսին երեսը. այնպէս որ երեք օր
 ամենեւին մէկզմէկ չէին տեսներ մարդիկ, եւ ոչ գործո-
 ղութիւն մը կրնային ընել. բայց Գեսեմ լոյս էր : Կանչեց
 Փարաւոն զՄովսէս, հրաման տուաւ որ ելնեն երթան. « Մի-
 « այն թէ անասուննիդ հոս պիտի թողուք, ըսաւ » : — Կրճ-
 « զակ մըն ալ չեմք թողուր, պատասխանեց Մովսէս. եւ չէ
 « թէ միայն մերկները պիտի առնումք տանիմք, այլ նաեւ
 « դուռն քու անասուններդ պիտի տան, որ մեր Աստուծոյն
 « զոհ ու ողջակէզ ընեմք » : Այս համարձակ խօսակցութեան
 վրայ բարկացաւ թագաւորը, խոստմունքը ետ առաւ ու

գոչեց. «Ե՛լ, կորի՛ր առջեւէս, ապա թէ ոչ՝ հիմա զքեզ
«կսպաննեմ»: — Բարի է, պատասխանեց Մովսէս, կեննեմ.
«կուգայ ժամանակը որ լալով պիտի աղաչես զիս տեսնել»:
Այս ըսաւ, ու գուրս ելաւ:

ժ) Այն ատեն ըսաւ Աստուած Մովսէսին. «Մէկ հարուած
«մըն ալ մնաց եգիպտոսին տալու որ Փարաւոն զձեզ ար-
«ձըկէ: Պատուիրէ՛ ժողովրդեանդ որ իրենց բարեկամ ու
«գրացի եգիպտացիներէն ոսկեղէն ու արծաթեղէն աման-
«ներ ու հանգերձներ փոխ առնուն: Յետոյ դարձիր ըսէ-
«Փարաւոնին. — Այսպէս ասէ Տէր. կէս գիշերուն պիտի
«մտնեմ եգիպտոս, եւ ամենայն անդրանիկ տղայք պիտի
«զարնեմ մեռցընեմ: Բույսջորդ անդրանիկէդ սկսեալ մին-
«չեւ ազօրիքը դարձնող աղախնոյն անդրանիկը, եւ մին-
«չեւ անասնոց առջինեկները: Բոլոր եգիպտոս այնպիսի
«գոռում գոչումով պիտի լցուի որ նմանը ոչ եղեր է եւ
«ոչ պիտի լինի. իսկ Իսրայելացւոց մէջ ամենեւին ձայն մը
«պիտի չլսուի: Այն ժամանակ բոլոր ժողովուրդդ պիտի
«գան առջեւ իննան, աղաչեն պաղատին որ առնեմ ժողո-
«վուրդս ելնեմ երթամ» ըսաւ Մովսէս, ու լի բարկու-
թեամբ գուրս ելաւ:

Պասեք: — Եգիպտոսէն մեկնելէն յառաջ Աստուծոյ հը-
րամանովը Պասեքի կամ Զատիկի տօնը հաստատեց Մովսէս.
«Տուն գլուխ մէյմէկ արու՝ արատ չունեցող մէկ տարուան
«դառնուկ առէք, ըսաւ Իսրայելացւոց. նիսան ամսոյն 14-ին
«(մարտի մէջ) իրիկուան դէմ մնրթեցէք, արիւնը ձեր գը-
«րանը շեմին վրայ քսեցէք, միսը խորովեցէք ու բաղար-
«ջով եւ եղեգով (ածը մարդ) ճամբորդի պէս կերէք տը-
«տորնօք, մէջքերնիդ գօտի, ոտքերնիդ կօշիկ եւ ձեռ-
«քերնիդ գաւազան, վասն զի Պասեք է (Զատիկ, այսինքն
«անցը Տեառն). ըսել է թէ Աստուած եգիպտոսի վրայէն
«անցնելով՝ եգիպտացւոց բոլոր անդրանիկները զարկաւ
«մեռուց: Նոյն գիշերը եգիպտացւոց անդրանիկները մեռ-
«ցընող Աստուծոյ հրեշտակները ձեր դռներուն վրայ ա-
«րեան նշանը տեսնելով՝ ձեր անդրանիկներուն պիտի չը-
«դպչին:

* Ամսոյս տաճնեւ չորրորդ օրուան յիշատակ՝ ամէն տարի

« որդւոց որդի մեծ տօն կատարեցէք. նոյն օրը սուրբ պա-
 « հեցէք, եւ ամենեւին ծառայական գործ մի ընէք: Եօթ-
 « ներորդ օրն ալ նոյնպէս տօն բռնեցէք, եւ այն եօթն օ-
 « րուան մէջ բազարջ կերէք. ով որ խմորուն բան ուտէ՝
 « մեռնի:

« Ո՛ր եւ իցէ գերի որ գնէք, առաջ պիտի թլփատուի,
 « եւ ետքը զատկական ոջխարէն ուտէ: Իսկ պանդուխտն
 « ու վարձկանը ոչ երբէք ուտեն անկէց, մինչեւ որ իրենք
 « եւ բոլոր արու զաւակնին չթլփատուին: Վասն զի այն ժա-
 « մանակ ձեր երկրին բնակիչ կհամարուին: Երբոր Տէր Աս-
 « տուած զձեզ Քանանացւոց երկիրը տանի, ձեր անամնոց
 « անդրանիկներն իրեն պիտի զոհէք, եւ ձեր անդրանիկ որ-
 « գիքը ստակով պիտի գնէք իյիշատակ այն օրուան, յո-
 « րում հօր ձեռամբ զձեզ եզրպտացւոց գերութենէն ա-
 « զատեց Աստուած »:

Այս տօնը ստուեր մի է մեր Զատիկի տօնին, ինչպէս
 նաեւ Իսրայելացւոց եզրպտութենէն զատուիլը՝ Քրիստոսի ձեռ-
 քով մեր ազատութեանն էր օրինակ: Ինչպէս նոյն ժամա-
 նակ Հրէից՝ նոյնպէս եւ հիմա քրիստոնէիցս համար տա-
 րւոյն ամենէն մեծ ու փառաւոր տօնն է Զատիկի տօնը. վասն
 զի կյիշեցնէ մեզ թէ ինչպէս Տէրն մեր մեղաց եւ սատա-
 նայի գերութենէն զմեզ ազատելու համար՝ զատկական դա-
 ռանը պէս պատեքին օրերը խաչին վրայ մեռնիլ յանձն ա-
 ռաւ: յետոյ յազթական փառօք յարեաւ իգերեզմանէն ու
 հեռը յարոյց մեր մեռեալ բնութիւնը:

Եւք Իսրայելացւոց յեզրպտութիւն: — Կէս գիշերուն Աստու-
 ծոյ ըրած սարսափելի սպառնալիքը կատարուեցաւ: Բոլոր
 եզրպտացւոց անդրանիկները մեռան, եւ սոսկալի ազադակ՝
 գոռում գոչում մը փրթաւ, վասն զի Իսրայելացւոցմէ-
 զատ տուն չկար՝ յորում մեռել չլինէր:

Սոսկացաւ Փարաոն, ու լալով ողբով գիշերանց Մովսե-
 սին մարդ զրկեց կանչեց, կաղաչէր, « ելէք, կրտէք, գնա-
 « ցէք, դուք եւ որդիքն Իսրայելի: Գնացէք ձեր Աստուա-
 « ծը պաշտեցէք, միայն թէ զիս օրհնեցէք, որ մի գուցէ
 « զիս ալ որդւոյս պէս զարնէ մեռցնէ Աստուած »: Անգիւն
 եզրպտացիք ալ զիրենք կրոնազատէին որ ժամ մը յա-

ուսջ երևեն երթան, վառն զի կլախնային որ եթէ Իսրայելացիք քիչ մըն ալ ուշանան՝ եգիպտոս մարդ պիտի չմնայ, ամէնքը պիտի մեռնին :

Պատեքին երկրորդ օրը ճամբայ ելան Իսրայելացիք, բայց այնպէս արտորնօք երեննուն պատճառաւ հարկ եղաւ որ իրենց շաղուած խմորները դեռ չխմորած՝ լաթի մէջ պըլլեն, կոնակին զարնեն, եւ իրենց կահ կարասին, եգիպտացոյցմէ փոխ առած ոսկեղէն ու արծաթեղէն ամաններն ու հագուստները եւս մէկտեղ տարին : Ընչպէս որ Աստուած հրամայեր էր՝ իրբեւ դոյզն վարձ իրենց բազմամեայ անվարձ աշխատանացը : Մովսէս ալ Յովսեփայ ոսկորները փոզված հետը առաւ, ընչպէս որ նա կտակաւ ազատներ էր

իւր ազգին : Եւ այսպէս Իսրայելացիք Գոսեմի մէջ չորս հարիւր երեսուն տարի բնակեւէն յետոյ, վեց հարիւր հազար էրիկ մարդ՝ կանանցմէ ու աղոցմէ զատ՝ Ռամսէէն ելան գէտ ի Սոփքովթ : բոլոր արջառներն ու սէխարներն ալ մէկտեղ, անբաւ բազմութիւն :

Լուսաւոր ամպ մը կառաջնորդէ Իսրայելացոյց : — Քանանացոց երկիրը կամ Աւետեաց երկիրն երթալու համար կարճ ճանապարհն էր՝ Փղշտացոց երկրէն անցնելը . բայց որովհետեւ հարկ կլինէր նոցա հետ պատերազմիլ, չուզեց Աստուած Իսրայելացոց աչքը մէկէն պատերազմով վախցընել, որպէս զի եգիպտոս դառնալ չուզեն . ուս-

տի եւ Կարմիր ծովուն անապատին ճամբան բռնել տուաւ. եւ որպէս զի արեւուն սաստիկ տաքութենէն չնեղուին եւ միանգամայն չմոլորին, ցորեկը ամպէ սիւնով մը կառաջնորդէր նոցա ու հովանի կընէր, եւ գիշերը կրակէ սիւնով. այնպէս տարաւ զիրենք Կարմիր ծովուն եզերքը Բէեղսեփովնի քով բանակեցուց:

Փարաւոն Իսրայելացւոց ետեւէն կվազէ: — Բայց Փարաւոնին ցաւը երբոր մեղմացաւ, միտքն ալ փոխուեցաւ. իւր անգրանկին կորստենէն աւելի ցաւ զգալ սկսաւ Իսրայելացւոց պէս ժողովուրդ մը մէկ օրուան մէջ կորսնցընելուն վրայ: Զղջացին նաեւ քովի իշխանները. « Ախոս, ինչպէս « թողուցինք որ երթան, կըսէին. հիմա մեզ ով պիտի ծառայէ »: Փարաւոն կառքերն ու զօրքը պատրաստել տուաւ, անթիւ բազմութեամբ Իսրայելացւոց ետեւէն վազեց եւ եկաւ մօտեցաւ անոնց: Այն բազմաթիւ բանակն որ տեսան Իսրայելացիք, սարսափած սկսան Մովսէսին դէմ գանգատիլ ու ըսել. « Իբրեւ թէ եգիպտոս գերեզման չկար, առիթ զմեզ հոս բերիր որ անապատին մէջ մեռնիմք: Ինչո՞ւ համար զմեզ եգիպտոսէն հանեցիր. այնչափ ըսինք « քեզի թէ թող որ ծառայեմք եգիպտացւոց. լաւ էր առանց ծառայելնք՝ քան թէ այս անապատին մէջ մեռնէինք: — Քաջալերուեցէք, կըսէր Մովսէս, մի վախնաք, « Աստուած ձեր տեղը կպատերազմի, եւ զձեզ կազատէ: « Այս եգիպտացիքը զորս արդ կտեսնէք՝ մէյմըն ալ յաւիտեան պիտի չտեսնէք »:

Անցք Կարմիր ծովու: — Աստուած հրամայեց Մովսէսին. « Գաւազանդ առ, ձեռքդ ծովուն վրայ երկնցուր եւ ջրեւրը բաժնէ, որպէս զի Իսրայելացիք իբրեւ ընդ ցամաք « անցնին մէջէն »: Նոյն միջոցին ամպէ սիւնն որ օդին մէջէն Իսրայելացւոց առջեւէն կերթար, իջաւ, իրենց եւ եգիպտացւոց մէջտեղը մտաւ, եւ երկու բանակներն իրարմէ զատեց: Իսրայելացւոց կողմը դարձած երեսը լուսաւոր էր, եւ եգիպտացւոց կողմինը մութ. եւ Մովսէս ձեռքը ծովուն վրայ երկնցունելուն պէս՝ սաստիկ հարաւային քամի մը ելաւ, բոլոր գիշերը փչեց, ջրերը երկու բաժնուեցան,

եւ երկրորդ օրը Իսրայելացիք իբրեւ ընդ ցամաք մէջէն անցան՝ զարմացմամբ տեսնելով ձախ ու աջ կողմերնին բարձրաբերձ պարսպի պէս դիզուած կեցած լեռնակուտակ ջրերը։ Իրենք մէկալ եղբրքը Հասան չՀասան, եգիպտացիք վրէժխնդրութեան ոգւով վառուած՝ մտան ծովուն ցամքած ճամբան։ Յանկարծակի սոսկալի շփոթութիւն մը ընկաւ մէջերնին, կառքերուն անիւները կապուեցան, եւ իրենք սկսան իրար անցնիլ ու կանչել. «Փախչինք Իսրայելացւոց»։ «Մէ, վասն զի անոնց տեղը Աստուած կպատերազմի մեզի «Հետ»։ Արդէն սկսեր էին ետ դառնալ, երբոր Մովսէս Աստուծոյ Հրամանաւը ձեռքը երկրորդ անգամ ծովուն վերայ երկնցուց, եւ մէկէն ջրերն եկան միացան, եւ զՓառաժն բոլոր զօրքովը տակերնին առին խղճեցին, եւ մէ-

ջերնէն եւ ոչ մէկը կրցաւ ազատիլ որ կարող լինէր այն սոսկալի կոտորածին գոյժը եգիպտոս տանիլ։ Երբոր նոցա բոլոր մեռած մարմինները ծովեզերքը նետուած տեսան Իսրայելացիք, վախցան Աստուծոյ եւ Հաւատացին իրեն եւ անոր Մովսէս ծառային։

Երգ Մովսէսի։ — Յայնժամ Մովսէսի ոգին վառուեցաւ, ու իրենց Հրաշալի ազատութեանը Համար Աստուծոյ փառք տալով՝ այս սքանչելի օրհնութիւնն երգեց.

«Օրհնեմք զՏէր, վասն զի փառօք փառաւորեալ է։ Ա-

« Եսնոց ձիերն ու ձիաւորները ծով նետեց : Իմ օգնականս
« Տէրն է, եւ նա փրկեց ազատեց զիս : Ինքն է իմ Աստուածս,
« եւ ես զինքը պիտի փառաւորեմ : Հօրս Աստուածն է, եւ
« զինքը պիտի բարձրացնեմ : Տէր կխորտակէ պատեւազան
« ները, Տէր է անոր անունը : Փարաւոնի կառքերն ու ին-
« լոյր զօրութիւնը ծովը նետեց, անոր ընտիր ընտիր հե-
« ծեալներն ու սպառազէնքը Կարմիր ծովն ընկղմեցան : Ան-
« դունդը ծածկեցին զանոնք, քարի պէս խորն իջան : Աջ
« քո, Տէր, փառաւորեալ է զօրութեամբ, եւ քու աջդ,
« ով Տէր, խորտակեց զթշնամին : Փառացդ մեծութեամբը
« հակառակորդներդ մանրեցիր, փշրեցիր. բարկութիւնդ
« զրկեցիր եւ զանոնք եղէգի պէս կերաւ : Սրտմտութեանդ
« հոգմովը ջրերը պատառեցան, պարսպի պէս սնկացան
« կայնեցան՝ կեցան, եւ ծովուն ալիքը սառ կտրեցան դի-
« զուեցան : Ըսաւ թշնամին. « Հալածեմ հասնիմ, աւարը
« բաժնեմ, եւ անձս անոնցմով կշտացնեմ. սրովս սատա-
« կեմ, եւ ձեռքս անոնց վրայ տիրէ » : Քու հոգմդ փչեցիր,
« զրկեցիր, եւ ծովը ծածկեց զանոնք. կապարի պէս ընկղ-
« մեցան սաստիկ ջրերու մէջ :

« Ո՞վ Տէր, քեզ նման ո՞վ կայ աստուածոց մէջ, եւ կամ
« քեզ ո՞վ կնմանի, փառաւորեալդ խտրեա : Սքանչելի ես
« փառօք եւ հրաշալիքներ կգործես. աջդ երկնցուցիր, եւ
« երկիր զանոնք կլլեց : Արդարութեամբ առաջնորդեցիր
« այս փրկած ժողովրդեանդ. քու սուրբ ընակարանիդ մէջ
« զօրութեամբ մխիթարեցիր զանոնք :

« Լսեցին ազգերն ու բարկացան, եւ Քանանացւոց երկ-
« րին ընակիչքը սատոյիկ ցաւերու մէջ ընկան : Յայնժամ
« տազնապեցան եղովմայ դատաւորներն ու Մովսրացւոց իշ-
« թանքը : Զանոնք դող բռնեց, եւ ամենայն ընակիչք Քա-
« նանացւոց հալեցան : Վրանին ահ ու երկիւղ պիտի իյնայ,
« եւ բազկիդ մեծութեամբը քար պիտի կտրին. մինչեւ որ
« քու ժողովուրդդ անցնի, ով Տէր, մինչեւ որ այս ժողո-
« վուրդը անցնի երթայ, զոր դուն քեզի ժողովուրդ ա-
« ուիր : Պիտի տանին անկես զիրենք քու ժառանգութեան
« լեռդ, հոն ուր պատրաստեցիր քու ընակարանդ : Տէրը
« պիտի թաղաւորէ յաւիտեանս յաւիտենից » :

Եւ մինչդեռ Մովսէս էր իմարդիկն առած կրիառարանէր զԱսատուած, անդին իւր քոյրը Մարիամ թմբուկ կղար-
« նէր, ու կերգէր. « Օրհնեմք զՏէր, քանզի փառօք փա-
« ռաւարեալ է. ձերն ու ձիաւորները ծովը նետեց »: Եւ
բոլոր կանայք ետեւէն կերթային պարելով:

Իսրայելացոց անապատին մէջ բրած ճամբորդութիւնը. —
Մեռա: — Կարմիր ծովուն եզերքէն Մովսէս ժողովուրդը
Սուր անապատը տարաւ, եւ երեք օր ճամբայ բրին ա-
ռանց աղբիւր մը գտնելու: Մեռա երբոր հասան, ջուր
գտան, բայց լեզի լինելուն՝ չէր խմուեր. անոր համար տե-
ղւոյն անունը Մեռա դրին, որ դառնութիւն կնշանակէ: Բայց
Աստուած Մովսէսի փայա մը ցուցուց, որ ջրին մէջ գրուե-
լուն պէս՝ ջուրը կանուշնար: — Այսպէս կը քաղցրացընէ ու
փրկարար կընէ նաեւ խաչն Քրիստոսի վշտաց եւ նեղու-
թեանց գառնահամ ջրերը:

Մեռայէն եկան Եղիմ՝ բանակեցան, ուր եօթանասուն
արմաւենեաց հովանւոյն տակ տասուերիու քաղցրաջուր աղ-
բիւր կըղխէր: Կաւ մը հանգչեւէն ետքը, անկից եւս ելան
ու Եղիմին ու Սինա լեւան մէջ տեղը Սին անապատը եկան,
Եգիպտոսէն ելնելուն երկրորդ ամսոյն տասնեւհինգերորդ
օրը:

Լորամարգին. Մանանայ: — Այն ժամանակը Եգիպտո-
սէն բերած պաշարնին հատաւ, եւ ժողովուրդը սկսաւ Մով-
սէսի ու Ահարոնի գէմ՝ արանջել. « Այս անապատս զմեզ
« բերիք որ անօթութենէ մեռցընէք, կըսէին. լաւ էր որ
« այն հարուածներուն տակը Եգիպտոսի մէջ մեռնէինք՝ երբ
« մտով լեցուն կաթնային քով կնստէինք, եւ կուշտ հաց
« կուտէինք »: Անհամբեր ժողովրդեան տգիտութիւնը Աս-
տուծոյ հատաւ. « Լսեցի, ըսաւ Մովսէսին, Իսրայելի որ-
« դուց գանգատը. զրուցէ իրենց որ իրիկուան գէմ միս
« պիտի ուտէք, եւ առաւօտը հացով պիտի կշտանաք, որ-
« պէս զի իմանաք թէ ես եմ ձեր Աստուածը »: Եւ յիրաւի,
իրիկուան գէմ՝ երկնքէն այնչափ շատ լորամարգի եկաւ
գետին իջաւ, որ Իսրայելացոց բանակը լեցուեցաւ, ու
ժողովող ժողովողի եղան: Երկրորդ առաւօտն ալ տեսան որ
գետինը եղեամբով ծածկուեր է, եւ Մովսէս ըսաւ իրենց.

« Ահա այս այն հացն է, որ Աստուած տուաւ ձեզի. ամէն
« մարդ իրեն նոյն օրուան հարկաւոր եղածին չափ ժողովէ,
« երկրորդ օրուան համար չպահէ »: Բայց ոմանք պահե-
ցին, եւ երկրորդ առաւօտը տեսան որ որդնոտեր ու հոտեր
է: Այս հացը ժողովուրդը տեսած ժամանակը զարմանա-
լով սկսան իրենց լեզուովը « իրարու մասն հոռ գրուցել, այս-
ինքն այս ինչ ե. անկէց անունը մնաց մանանայ: Գնձի սեր-
մին (ֆիշնիշի) նման ձերմակ էր, եւ համը մեղրի խորիսխին
նման. ժողովելէն յետոյ շուտով կկարծրանար եւ արեւուն
ջերմութենէն կհալէր: Մովսէս Աստուծոյ հրամանովը ոտ-
կիւն ստիօր մը լեցունել տուաւ անով, եւ Խորայեւացւոյ
սրբազան բաներուն հետ պահեց, որպէս զի անտպատին
մէջ կերած հացերնին միշտ յիշեն. վասն զի քառասուն
տարի, մինչեւ որ Աւետեաց երկիրը մտան, իջաւ մանա-
նան եւ զիրենք կերակրեց: Միայն շաբաթ օրերը չէր
իջնար. ուստի եւ ուրբաթ օրը շաբաթուանն ալ մէկտեղ
կժողովէին, եւ միայն այն օրը առանց աւրուելու կմնար:
Այս հրաշալի յատկութիւնն ալ ունէր մանանան, որ քիչ
ժողովողին չէր պակսեր, շատ ժողովողին ալ չէր աւելնար:
Գորերայ աղբիւրը: — Սին անապատէն եկան Ռափիգիմ,
եւ հոն նորէն ջուր չգտնելով՝ սկսան Մովսէսի գէմ սաս.

տիկ գանդատիլ. « Ծարաւէն մեռցընելու համար զմեզ ու
« մեր անասուններն եգիպտոսէն հանեցիր » կկանչէին. Մով-

սէս ալ Աստուծոյ բողոքեց. «Ի՞նչ ընեմ այս ժողովրդեան
«կըսէր. թէ որ քիչ մըն ալ անցնի՝ զիս պիտի քարկոծեն»:
Աստուած հրամայեց իրեն որ ծերերէն մէկքանի հոգի հետն
առած՝ երթայ գիմացի Քորէքը լերան ժայռերէն մէկուն՝
կարմիր ծովը երկու բաժնած գաւազանովը զարնէ: Զար-
կաւ Մովսէս, եւ մէկէն առատ ջուր ելաւ: Եւ տեղւոյն ա-
նուներ դրաւ փորձութիւն եւ քարասանիք. վասն զի Իսրայելա-
ցիք հոն զԱստուած փորձեցին ու զինքը բամբասեցին:

Ամաղեկացւոց կոտորածը: — Մինչդեռ Ռափիզիմ նըս-
տած կհանգչէին, Իսրայելացւոց վրայ յարձակեցան Ամա-
ղեկացիք՝ որ ետաւայ ցեղէն էին, ու անապատին մէջ վրան-
ներով կընակէին: Եփրեմայ ցեղէն Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ
հրամայեց Մովսէս, որ առաւօտը զօրաւոր մարդիկ հետն
առած՝ երթայ Ամաղեկացւոց հետ պատերազմի. ինքն ալ
հրաշագործ գաւազանը ձեռքն առած՝ Ահարոնի եւ Ովրի
հետ (որ Մարիամու էրիկը կամ որդին կկարծուի), լերան
վրայ ելաւ, թեւերը վերուցած աղօթք կընէր, եւ Իսրայ-
ելացիք կյաղթէին. երբոր յոգնելով վար կիջեցընէր թե-
ւերը, Ամաղեկացիք կզօրանային: Այն ժամանակը քարի մը
վրայ նստեցուցին զինքը, եւ երկու կողմէն Ահարոն եւ Ովր
թեւերը վեր բռնեցին. մինչեւ որ արեւը մօտա՝ բազկա-
տարած կեցաւ Մովսէս, եւ Ամաղեկացիք չարաչար յաղ-
թուեցան փախան: Յետոյ լեռնէն վար իջաւ Մովսէս, եւ
շնորհակալութեան սեղան կանգնեց, անուներ դրաւ Տեր ա-
պաւեն իմ:

Յոթոր, ու տուած խորհուրդը. — Մովսէսի աները Յո-
թոր՝ Աստուծոյ Իսրայելացւոց ըրած հրաշքները լսելով՝
եկաւ Մովսէսի ուրախակից լինելու, եւ հետը բերաւ անոր
Սեպիօպրա կիներն ու Գերսամ եւ Եղիազար որդիքը: Ուրա-
խութեամբ գիմացինն ելաւ՝ պաղտուեցաւ Մովսէս, առաւ
զիրենք ներս տարաւ, եւ Աստուծոյ ըրած մեծամեծ բարի-
քը աներոջը պատմեց. նա ալ զարմացաւ եւ ողջակէզ ու
զոհեր մատոյց Աստուծոյ: Յետոյ Մովսէս, Ահարոն եւ ամե-
նայն ծերքն Իսրայելի՝ Յոթորին հետ մէկտեղ կերակուր կե-
րան ուրախացան, փառք տալով Աստուծոյ: Երկրորդ օրը

գատաստանի նստաւ Մովսէս, եւ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն ժողովրդին դատը կտրելէն աչք չբացաւ: Տեսաւ Յովթոր գործոյն ծանրութիւնը, «Այդ անտանելի աշխատութեան դուն մինակ չես կրնար դիմանալ», ըսաւ Մովսէսի, եւ խրատ տուաւ որ ժողովրդին մէջէն աստուածափախ, արգարակորով ու խոնարհամիտ մարդիկ ընտրէ, եւ զանոնք հազարապետ, հարիւրապետ, յիսնապետ եւ տասնապետ գնէ, որ մանր գատաստանները նորա կտրեն, եւ միայն մեծ բաներն իւր որոշմանը բերեն: Աներոջը խելացի խորհուրդը իգործ դրաւ Մովսէս, եւ քիչ մը հանգչեցաւ:

ԳԼՈՒԽ 2.

Սինա լեռ : — Տասնաբանեան օրէնք կամ պատուիրանք : — Մովսէս քառասուն օր Սինա լեռան վրայ կկենայ : — Իսրայելացիք ոսկի հորթ կպաշտեն : — Աստուծոյ բարկութիւնն ու Մովսէսի վրէժինդրութիւնը : — Պատուիրանի տախտակները վերստին կուտայ Աստուած . Մովսէս կուզէ զինքը տեսնել : — Խորան վկայութեան : — Ահարոն քաջանայապետ կօծուի , եւ որդիք նորա նաբադ եւ Արիուդ քաջանայք : — Խոստումներ եւ սպառնալիք Աստուծոյ : — Իսրայելացւոց ասները : — Աշխարհագիր Իսրայելացւոց :

(1645—1643)

Սինա լեռ : — Մինչեւ այն ժամանակը Հրեայք զեռ առանց սեղանական հայրենեաց եւ օրինաց ժողովուրդ մըն էին : Աստուծոյ իրենց հետ դրած ուխտին նշան՝ թխտառութիւնը միայն ունէին : Եւ անով միայն կզատուէին կռապաշտ ժողովուրդներէ՝ որոց մէջ պիտի երթային , եւ նոցա երկիրը բնակէին : Հարկ էր , ու ժամանակն ալ եկեր էր , մարդաժողով ընկերութեան հիմունքը մէջերնին հաստատելու , եւ զիրենք այնպիսի օրէնքներով ու պատուիրանքներով կապելու եւ զգուշացնելու , որ կռապաշտից երկիրն առնելով՝ անոնց չար սովորութիւններն ալ չառնուն չսեպհականեն , ու զԱստուած՝ իրենց փրկիչն ու բարերարը չսրբողցնեն : Այս հարկաւոր օրէնքն ու պատուիրանքը տրուեցան , բայց անով հանգերձ ալ շատ ու շատ անգամ իրենց սոսկալի ապերախտութեամբը զԱստուած բարկացուցին , ուստի եւ չարիք ու թշուառութիւն չմնաց որ գուլտնին չգան , ինչպէս որ հետ զհետէ պիտի տեսնեմք ու զարմանամք իրենց երախտամուաց բնութեանը վրայ : Երանի՛ թէ անոնց օրինակն ու քաշած պատիժները՝ զգուշութեան օրինակ լինին մեզի :

Եգիպտոսէն ելնելուն երրորդ ամիսը Ռափիգիմէն մեկ-

նեցան Իսրայելացիք, եւ եկան Սինա անապատը ըմբակեցան, համանուն լեռան գլմացը, ուր Հրէից պատմութեան ամենէն սքանչելի տեսարանը պիտի կատարուէր: Ձմովսէս լեռը կանչեց Աստուած, եւ ըսաւ անոր. «Այսպէս ըսէ «տանն Յակոբայ. ինչ որ եղիպտացւոց ըրի՝ տեսաք, եւ «գիտէք թէ ինչպէս որ արծիւը իւր ձագերը թեւերուն «փրայ կիւերցունէ, այնպէս առի վերուցի ես զձեզ. արդ «թէ որ խօսքերս լսէք եւ ուխտս պահէք, ամենայն ազգաց «մէջ դուք պիտի լինիք իմ սեփական ժողովուրդս»: Իջաւ Մովսէս, ժողովրդեան ծերերը կանչեց, ու պատմեց անոնց Աստուծոյ ըսածը, եւ ամէնքը միաբերան պատասխան տրւին թէ ինչ որ Աստուած ըսէ՝ կլսեմք ու կընեմք. եւ երբ որ դարձաւ Մովսէս, եւ ժողովրդեան պատասխանը Աստուծոյ յայտնեց, ըսաւ իրեն Տէր. «Պիտի գայմ, հետդ ամ «պէ սիւնին մէջէն պիտի խօսիմ, որպէս զի ժողովուրդն ալ «խօսքերս լսէ. զնա այսօր եւ վաղը ժողովուրդը պատրաստ «տէ. ըսէ որ հագուստնին լուանան մաքրուին, եւ երբորդ «օրուն պատրաստ լինին. վասն զի իրենց առջեւը Սինա «լեռը պիտի իջնամ: Լեռան չորս գլին իրենց համար սահ- «ման որոշէ, ու պատուիրէ որ անկից անդին չանցնին, ա-

«պա թէ ոչ կմեռնին»: Երբորդ օրը առաւօտուն դէմ՝ միգախառն ամպ մը Սինա լեռը պատեց, մէջէն ահագին շառագմունք, փայլատակունք եւ փողի ձայներ կղողային,

եւ ժողովուրդը զարհուրած կկենար: Բանակէն դուրս հանեց ղիրենը Մովսէս, եւ լերան ստորոտը շարեց. եւ ահա յանկարծ բոլոր Սինա լեռը ծխոյ եւ կրակի հնոց մը կտրեցաւ. ահագին որոտմամբ իջաւ Աստուած հոն, եւ ամպին մէջէն իր պատուիրանները տուաւ Մովսէսին՝ որ Ահարոնին հետ լերան վրայ ելեր էր:

Տասնաբանեան օրէնք կամ պատուիրանք: — ա) «Ես եմ Տէր Աստուած քո, որ զքեզ եգիպտացւոց ծառայութեան տնէն հանեցի:

«Բաց յինէն ուրիշ աստուածներ չունենաս:

բ) «Քեզի կուռքեր չշինես, եւ ոչ վերը երկինքը, ոչ վարը երկիրս եւ ոչ երկրիս տակը ջրերուն մէջ եղածներուն «մէկուն նմանութիւնը. անոնց երկրպագութիւն չընես, «եւ ոչ պաշտես զանոնք. վասն զի ես եմ քու Տէր Աստուած: «Ծրդ. Աստուած նախանձոտ, որ Գարց մեղքը որդւոց կը հատուցանեմ, մինչեւ անոնց ինձ ատելի եղած չորս ագգը (սերունդը), բայց եւ սիրելեացս եւ հրամաններս պահողներուն կողորմիմ՝ մինչեւ հազար ազգ:

գ) «Աստուծոյ քու Տիրոջդ անունը ընդունայն տեղ բերանդ չառնուս:

դ) «Շաբաթ օրերը սուրբ պահես. վեց օր դործէ, եօթնորորդ օրը՝ որ է շաբաթ Տեառն Աստուծոյ քո, չդործես:

ե) «Հայրդ եւ մայրդ պատուէ: որպէս զի երկրիս վրայ «երկար կեանք ունենաս:

զ) «Մի սպանաներ:

է) «Մի շնար:

ը) «Մի գողանար:

թ) «Ընկերոջդ վրայ սուտ մի վկայեր:

ժ) «Ընկերոջդ տանը մի ցանկար, ոչ նորա կնոջը, ոչ ծառային, ոչ աղախնոյն եւ ոչ նորա մէկ բանին»:

Երբ Աստուած այս օրէնքները կուտար ահաւոր բարբառով, ժողովուրդը փողերուն ձայնը կլսէր, եւ սարսափած՝ հեռու հեռու կփախչէր: Երբոր Մովսէս եկաւ երեւցաւ, վրան թափեցան, «Այսուհետեւ հետեւնիս դուն խօսէ, «կըսէին: Աստուած չխօսի, մի՛ դուցէ մեռնինք: — Քա- «ջալերուեցէք, պատասխանեց Մովսէս. Աստուած զձեզ

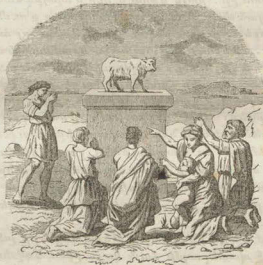
« փորձելու համար եկաւ, որպէս զի իրմէ վախճաք ու մեղք
« չգործէք »: Ինքը նորէն վեր լեռն ելաւ, Աստուծոյ կե-
ցած ամպին մէջ մտաւ եւ ուրիշ պատուիրաններ եւս առաւ:

Մովսէս քառասուն օր Սինա լեռան վրայ կկենայ: —
Մովսէս Աստուծոյ հրամանները ժողովրդեան բերելէն յե-
տոյ, լեռան ստորոտը սեղան մը շինեց ու տասուերկու ցե-
ղից թուովը տասուերկու քար կանգնեց. եւ մինչդեռ Իս-
րայելացիք Աստուծոյ ողջակէզ կրնէին ու զոհեր կմատու-
ցանէին, Մովսէս հետը Յեսուն, Ահարոնը եւ անոր նաբադ
եւ Աբիուդ որդիքն ու եօթանասուն ծեր առած՝ նորէն Սի-
նա լեռն ելաւ, եւ Աստուծոյ կեցած տեղը տեսաւ, որուն
յատակը աղնիւ ջափիւղայ քարով պատած կերեւար, եւ
վար իջան: Անկէց ետքը Յեսուայ հետ՝ որ իւր պաշտօ-
նեան էր, երկրորդ անգամ ալ ելաւ Մովսէս Սինա լեռը,
եւ վեց օրի չափ կենսպէն յետոյ՝ Յեսուն հոն թողուց, եւ
ինքը մինչեւ լեռան ծայրը գնաց. քառասուն օր ու քառա-
սուն գիշեր կեցաւ, եւ Աստուած իրեն սովրեցուց թէ ինչ-
պէս շինել պիտի տայ վկայութեան խորանը եւ ուխտի
տապանակը, առաջագրութեան հացերուն սեղանը, սկի
աշտանակը, օծման իւղն ու խնկոց բազադրութիւնը, ող-
ջակիզաց սեղանին եւ քահանայից զգեստին, լանջանոցին,
վակասին⁽¹⁾, ապարօշին ու խուրին ձեւը, ինչպէս նաեւ Ահա-
րոնին քահանայապետ, եւ անոր որդւոցն ու սերնդոցը քա-
հանայ Բարձրելոյն ձեռնադրելու արարողութիւնները: Զո-
հին մէջէն անոնց ընկած մասն ալ որոշեց, որ էր կենդա-
նեաց աջ ուսն ու կուրծքը: Պատուիրեց որ առաւօտ իրի-
կուն մշանջենաւոր զոհ մատուցուի սեղանոյն վրայ՝ ուր
եւ երբէք կրակը չպակսի, եւ խոտաացաւ որ ինքը միշտ
վկայութեան խորանին մէջ ներկայ գտնուի, եւ անկէց
իւր պատուէրները տայ: Աստուծոյ հրամանովը Մովսէս
աշխարհագրի կամ ժողովուրդը համբելու սովորութիւնը

(1) Վակասը քահանայապետին կուրծքէն կոնակէն եւ երկու ուսերէն կկա-
խուէր, յորում երկու զմրոխտի վրայ փորագրուած էին երկուտասան ցեղից
անուններ: Լանջանոցը կամ տախտակն ալ վակասէն կկախուէր, եւ վրան
գրուած էր՝ իմաստութիւն եւ ճշմարտութիւն:

Հաստատեց, եւ պարտք դրաւ որ քսան տարեկանէն վեր եղող Իսրայելացին, աղքատ՝ Հաբուստ, Հողւոյն փրկութեանը համար կէս երկդրամեան տայ. այն ստակը վկայութեան խորանին ծախքին պիտի գործածուէր :

Իսրայելացիք ոսկի հորթ կպաշտեն : — Ժողովուրդը տեսնելով որ Մովսէս շատ կուշանայ, լեռնէն վար չիջնար, կարծեցին թէ մեռաւ, եւ մոռնալով Աստուծոյ իրենց ըրած այնչափ բարիքն ու հրաշքները, գնացին բազմութեամբ Ահարոնին վրայ թափեցան, ու « ել մեզի աստուածներ շինէ կիանչէին : որ մեզի առաջնորդ են, վասն զի այն զմեզ եգիպտոսէն հանող Մովսէսն ինչ եղաւ՝ չեմք գիտեր » : Ահարոն տեսնելով որ անկարելի է յնոցա խօսք հասկըցընել, « Գնացէք, ըսաւ, ձեր կանանց ու աղջկանց ոսկի օղերը կողպտեցէք, բերէք ինձ » : Մէկէն գնացին բերին, առաւ

հորթ մը ձուլեց, առջեւը սեղան մը շինեց, վրան ողջակէզներ հանեց, եւ քարոզ կարդալ տուաւ թէ վազը տօն տեառն է : Առաւօտը կանուխ եկաւ Ժողովուրդը, եւ իրարու « Ահա, Իսրայէլ, զքեզ եգիպտոսէն հանող աստուածներն ասոնք են » ըսելով՝ զոհեր մատուցին, մեծ ուրա-

խութեամբ կերան խմեցին, եւ սկսան տօնել ու պարել։ Այն հօրթիւր հաւանականաբար Ապիս կոլումն նմանութիւնն էր, Ոսիրիսի նշանը, որ եգիպտացւոց գլխաւոր աստուածներէն մէկն էր, եւ որոյ տօնը եւ երկրպագութիւնը սովորած էին Իսրայելացիք յեգիպտոս։

Աստուծոյ բարկութիւնն ու Մովսէսի վրէժխնդրութիւնը։ — Աստուած Իսրայելացւոց ամբարշտութեանը վրայ բարկացած՝ «Գնա, իջիր, ըսաւ առ Մովսէս. վասն զի ժողովուրդը անօրինեցաւ, պատուիրած ճամբէս դուրս ելաւ։ Իմացայ որ ասիկայ խտապարանոց ժողովուրդ մի է. թող ուրեմն որ զիրենք բարկացեալ սրտմտութեամբս սատակեմ, եւ զքեզ մեծ աղբ մի ընեմ»։ Մովսէսի վսեմախոհ սիրան ու հոգին չունեցողը սիրով ու շնորհակալութեամբ կընդունէր անշուշտ Աստուծոյ իրեն սերնդոցը առաջարկած այս մեծ փառքը. բայց Մովսէս իւր ժողովրդեան կոտորածովը ստացած փառքն ու մեծութիւնը՝ փառք ու մեծութիւն չէր համարեր. ուստի ընկաւ լալով Աստուծոյ ոտքն ու կրպաղատէր. «Ինչո՞ւ, Տէր, այսպէս սրտմտութեամբ կըբարկանաս ժողովրդեանդ, որ զօրութեամբ մեծաւ եւ բարձր բազկաւ եգիպտոսէն հանեցիր։ Գուցէ ըսեն եգիպտացիք «որ չարութեամբ հանեցիր զիրենք, որպէս զի լերան վրայ ջարդես։ Յիշէ զԱբրահամ, զԻսահակ, զՅակօբ եւ նոցա ըրած խոստմունքդ, դադարէ իբարկութենէ սրտմտութեան քո, եւ ժողովրդեանդ չարիք մի հասցընէր»։ Այսպիսի պաղատանօք Աստուծոյ բարկութիւնը իջեցնելով, առաւ երկու քարէ տախտակները, որոց վրայ Աստուած գրած էր իւր պատուիրանները, վազեց լեռնէն վար իջաւ։

Յետու ժողովրդին ուրախութեան ձայները լսելով, «Բանակին մէջ պատերազմի ձայն կայ» ըսաւ Մովսէսին։ «Ո՛չ, ոչ, պատասխանեց Մովսէս, գինովներու ձայն է»։ Եւ երբ որ բանակին մօտեցաւ ու պար բռնողները տեսաւ, Աստուծոյ նախանձովը լեցուած բարկացաւ, ձեռքի տախտակները գետին զարկաւ ջարդուբուրդ բրաւ, հօրթիւր կործանեց, մանրեց, փոշի դարձուց, ջրին մէջ խառնեց եւ բոլոր մեղաւոր ժողովրդեան խմցուց, որպէս զի այն լեզի

ըմպելիքը մօռքերնին բերէ ու հասկընան կռոց ոչնչութիւնն ու իրենց ահագին մեղքը ⁽¹⁾ : Ահարոնն ալ կանչեց , սաստիկ յանգիմանեց , եւ ուղելով եղիպտոսի կռապաշտութեան յիշատակը ժողովրդեան մօրէն ջնջել՝ գնաց բանակին գլուխը կեցաւ ու « Աստուծոյ կողմն եղողները քովս գան » կանչեց : Մէկէն ժողովեցան եկան Ղեւեայ ցեղը . « Աստուծոյ հրամանն է , ըսաւ , որ թրերնիդ առնէք , բանակին մէկ գոնէն մանէք՝ մէկալէն ելնէք , ու ազգական բարեկամ չխնայելով՝ առջեւնիդ եկողը ջարդէք կոտորէք » : Ըսածին պէս ըրին Ղեւեայցիք . երեքհազարի չափ մարդ , աւելի յանցաւորներէն , ընկան տապալեցան այն օրը : Աստուած Ղեւեայցոց հաւատարմութիւնը վարձատրելու համար նոցա ցեղին տուաւ քահանայութիւնը , Ահարոնն ալ որ զղջացաւ՝ քահանայապետ գրաւ :

Պատուիրանաց տախտակները վերստին կուտայ Աստուած . Մովսէս կուզէ զինքը տեսնել : — Երկրորդ օրը կանչեց Մովսէս սարսափած ժողովուրդը , հասկըցուց իրենց ամբարշտութեան մեծութիւնը . « Դուք Աստուծոյ գէմայս « մեծ մեղքը գործեցիք , ըսաւ . երթամ իրեն աղաչեմ որ « թողութիւն տայ ձեզ » : Ելաւ լեռը , ընկաւ Աստուծոյ առջեւը եւ կաղաչէր որ կամ ժողովրդեան գործած սոսկալի մեղացը թողութիւն տայ , եւ կամ « Զնջէ զիս , կըսէր , իգըպրութենէն յոր գրեցիր » : Մովսէսին այս անձնանուէր ընկերսիրութեամբը իգութ շարժեցաւ Տէր , ժողովրդեան ապերախտութեանը ներեց , հրամայեց Մովսէսի որ նորէն երթայ՝ երկու տախտակ շինել տայ բերէ : Դարձեալ ելաւ Մով-

(1) Այս գործողութեամբ կիմացուի թէ պետք է Մովսէս խորին հմտութիւն ունեցած լինի նաեւ քնալուծական գիտութեան , որ կտփրեցնէ ոսկին ջրոյ մէջ լուծանելուն կերպիւր , որոնք շատ տեսակ են : Մեք երկուքը միայն դրնենք : Ոսկոյն վրայ նադրուն որ Թափուի՝ խփոյն կիր կդառնայ , որով եւ փոշի , եւ կրնայ ջրի մէջ խառնուիլ : - Թէ որ ոսկին երեք մաս տորտի , եւ երկու մաս ձծումի բաղադրութեան մէջ դրուի՝ մէկէն կլուծուի : - Թէ՛ նադրունով եւ թէ՛ տորտի ու ձծումի բաղադրութեամբ կըացած կամ լուծուած ոսկին՝ ջրի հետ խառնուելով՝ սաստիկ դառնութիւն մը կուտայ անոր : Կերեւայ թէ Մովսէս այս կերպովս լուծեց կամ փոշի դարձուց ոսկի հորմը , եւ անոր լեղի ըմպելին ժողովրդեան խմցուց :

սէս Սինա լեռը, քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր հոն ծով կեցաւ՝ առանց բերանը ջուր կամ հաց դնելու. Աստուած լուսաւոր ամպով իջաւ, եւ այն տախտակաց վրայ նորէն գրեց իւր տուած գլխաւոր պատուիրանները :

Մովսէս փափաքելով զԱստուած յայտ յանդիման տեսնել, « Աղաչեմ գրեզ Տէր ըսաւ, եթէ դիս կսիրես՝ ինքզինքդ յայտ-
« նապէս ցուցուր ինձ : — Երեսս չես կրնար տեսնել, ըսաւ
« Տէր. վասն զի դիս տեսնող մարդը չկրնար ապրիլ. բայց
« որովհետեւ գրեզ շատ կսիրեմ, քարի մը ետեւ կեցիր, ու
« գլխացէն անցնելու ժամանակս անոր ճեղքէն տես դիս » :
Անցաւ Աստուած իւր փառքովը, եւ Մովսէս անոր յետոյքը միայն կրցաւ տեսնել. սակայն եւ այնպէս երեսը ճառագայթաձեփ լուսաւորուեցաւ, այնպէս որ՝ լեռնէն վար որ իջաւ, ժողովուրդն ու Ահարոն չկարենալով լուսոյն սաստկութենէն անոր երեսը նայիլ, քովէն հեռացան. այնուհետեւ հարկադրեցաւ Մովսէս ժողովրդեան հետ խօսած առտենը երեսը քօղ ձգելու. իսկ երբոր վկայութեան խորանը կերթար՝ քօղը վար կառնէր. հոն Աստուած հեռը բարեկամի մը պէս կխօսէր, ինչպէս կըսէ սուրբ հայրն մեր Գրիգոր Լուսաւորիչ :

Խորան վկայութեան : — Խորան վկայութեանը շինելու համար՝ ըսաւ Մովսէս Խորայեւացւոյ որ ամէն մարդ սրբաւոր ըլլածը Աստուծոյ նուէր բերէ. ուստի եւ ամէնքը ինքնաշօթար սիրով այնչափ արծաթ, ոսկի, պղինձ, գոյնագոյն գիպակներ, ներկած մնրթեր, անխուտ փայտ, հոտաւէտ խնկեր ու պատուական քարեր բերին տուին, որ Մովսէս ստիպուեցաւ բանակին մէջ քարոզ կարգալ թէ բաւական է՝ ալ բան չբերեն. վասն զի մինչեւ կանայք ամենայն յօժարութեամբ իրենց սիրելի օղերը, մատանիները, ծամակալները, աղարանջաններն ու կշտապանակները կհանէին կբերէին. Այն ժամանակ կանչեց Մովսէս Բեսելիէն ու Դանայ ցեղէն Եղիար, Յուդայի ցեղէն Ուրայ որդին եւ ուրիշ ճարտար մարդիկ, որոնց խօսքը Աստուած ինքնին ամենայն գիտութեամբ եւ արուեստիւ զարդարեր էր, որպէս զի կարող էին իւր տուած օրինաց եւ հրամայած պաշտաման հարկաւոր կահերն ու շարժուն տաճարը շինել, որ կրօնա-

կան եւ ազգային միութեան միանգամայն նշան պիտի լինէր։ Այն կահերը եօթը հատ էին . ա, Խորան վիպութեան . բ, Տապանակ ուխտի . գ, Աշտանակ ոսկի . դ, Սեղան առաջաւորութեան . ե, Սեղան խնկոց . զ, Սեղան ողջակիցաց . է, Սեղան սրկնի։

Խորանն վկայութեան կամ շարժուն տաճարը՝ մեծագին կերպաներով շինուած վրան (չատըր) մի էր, վրան ցփախ պատած . եւ որպէս զի անձրեւն ու տաքութիւնը չվնասեն, անոր վրայ ալ կենդանեաց մօրթ կտարածէին։ — Վկայութեան խորանը վարագուրով մը երկու կրածնուէր . մէկը սրբութիւն կրտսէր, որ քսան կանգուն երկայնութիւն ունէր, եւ միւսը սրբութիւն սրբոց . սորա երկայնութիւնը տասը կանգուն էր, եւ անոր մէջն էր տապանակն ուխտի, որ անփուտ փայտէ շինուած արկղ մըն էր, երկուսն ու կէս կանգուն երկայնութեամբ եւ մէկ ու կէս կանգուն լայնութեամբ եւ բարձրութեամբ։ Բոլորովին սեկիով պատած էր . երկու ծայրը գիմացէ գիմաց ոսկիէ մէյմէկ քերովբէ կային թեւատարած . այս տապանակին մէջն էին տասնաբանեայ օրինաց տախտակները, Ահարոնի ծագկած գաւազանը, եւ մանանային սափորը։ Տապանակին քովը գնել արւաւ յետոյ Մովսէս օրինաց գիրքը, զոր ծայրէ ծայր իւր ձեռքովը դրած էր։ Տապանակին կախարիչը փառքիւն կրկոչուէր . երկու քերովբէք իրենց թեւերովը զայն կծածկէին, եւ անոր վրայ Աստուած իւր պատգամները կուտար։ Վկայութեան խորանին սրբութիւն ըսուած կտորին մէջ մէկ կողմը դրուած էր՝ եօթը ճրագարանով կամ եօթնաջահեան ոսկի աշտանակը, եւ միւս կողմը ոսկի սեղան մը, որուն վրայ առաջաւորութեան տասուերկու հաց կար, որոնք ամէն շաբաթ օրերը կնորոգէին, եւ տասուերկու ցեղից աստուածապաշտութեան նուէրն ու նշանն էին։ Այս առաջին մասին մէջտեղն էր սեղանն ինկոց, որուն վրայ առաւօտ իրիկուն անուշահոտ խունկեր կծխէին։ Դուրսը վկայութեան խորանին դրան առջեւը՝ որ դէպ ի արեւելք կընայէր՝ կանգնած էր ողջակիցաց սեղանը, որուն վրայ զոհերուն միտն ու ճարպը կայրէին, եւ կրակը մէշտ վառած կպահուէր։ Այս սեղանին եւ վկայութեան խորանին մէջտեղը պղնձէ մեծ աւաղան մը կար, ուր քահանայք կլուա-

ցուէին՝ իրենց պաշտօնը չսկսած : Վկայութեան խորանին չորս կողմն եղած միջոցը սրան կիցուէր, եւ շուրջանակի վարագոյրներով պատած էր, որոնք արծաթէ խոյակներով՝ պղնձի սիւներու վրայ հաստատուած էին . այն սրահին երկայնութիւնն էր 100 կանգուն, եւ լայնութիւնը 50 : Բուն վկայութեան խորանը 50 կանգուն երկայնութիւն, 12 կանգուն լայնութիւն եւ 10 կանգուն բարձրութիւն ունէր :

Երբոր ասոնք բոլոր լմրնցան, տեսաւ Մովսէս, հաւնեցաւ, եւ եզիպտոսէն ելնելուն երկրորդ տարւոյն առաջին օրը օծեց զանոնք, Աստուծոյ նուիրեց, եւ վկայութեան խորանը կանգնեցաւ : Յայնժամ լուսաւոր ամպ մի ծածկեց վկայութեան խորանը, եւ մէջը Աստուծոյ փառքովը լեցուեցաւ : Այն ամպը պիտի լինէր նաեւ Հրէից ճամբայ ցուցընող առաջնորդը . երբ որ խորանին վրայէն կվերանար ու առաջ կերթար, Խորայեւցիք եւս իրենց ամենայն ազխիւր ճամբայ կենէին ետեւէն . եւ երբոր դարձեալ խորանին վրայ կիջնար կկենար, իրենք եւս ճամբորդութիւննին կգազդեցընէին : ու հասած տեղերնին կհանգչէին : Յորեկը պարզ ամպ մի էր, իսկ գիշերը լուսապայծառ Զահ կառունար :

Ահարոն քահանայապետ կօծուի, եւ որդիքը քահանայ . նաքաղ եւ Աբիուդ : — Աստուածային պաշտաման համար ամէն բան պատրաստ էր, միայն պաշտօնեայք կպակսէին : Մովսէս պատուէր առաւ որ Ահարոնը քահանայապետ կամ մեծ զոհագործ օծէ, եւ անոր որդիքը նաքաղ, Աբիուդ, եզիպաղար, եւ Իթամար՝ քահանայ կամ զոհագործ : Խորանին դուռը ժողովեց ժողովուրդը, Ահարոնի եւ որդւոց ոտքը լուաց մաքրեց, Հրէից ներկայացուց զանոնք, յետոյ քահանայապետական զգեստը հագցուց Ահարոնի, բարակ բնհեղէ պատմուճան, վահառ, եւ դօտի՝ որուն կպած էր լանջանոցը կամ տախտակն դատաստանի : Յետ այնորիկ Ահարոնին գլուխը խոյրը գրաւ, որուն ոսկի թիթեղին վրայ Աստուծոյ անունը գրուած էր : Որդւոցն ալ հագցուց իրենց զգեստն ու զարդերը . հօրն ու որդւոց գլուխը իւղով օծութեան օծեց, եւ պատուիրեց որ եօթը օր տապա-նակին առջեւ կենան հսկում՝ ընեն : Ութերորդ օրը նո-

բէն ժողովեց Խորայեւացիքը, եւ անոնց առջեւը՝ որ ոտքի վրայ երկիւղած լռութեամբ կեցած մտիկ կընէին՝ պատուիրեց Ահարամին որ իւր մեղացը համար ողջակէզ մատուցանէ. յետոյ անոր հետ խորանը մտաւ աղօթք բրաւ, դուրս ելան ու Խորայեւացիքը օրհնեցին: Յայնժամ՝ Աստուծոյ փառքը բոլոր ժողովրդեան երեւցաւ, երկնքէն բոց մը սեղանին վրայ իջաւ եւ ողջակէզը այրեց: Չայն որ տեսաւ բազմութիւնը՝ զարհուրեցաւ, եւ երեսի վրայ ընկան երկրպագութիւն ըրին:

Ահարամին որդիքը մէկէն սկսան իրենց քահանայական պաշտօնը կատարել: Բայց մէջերէն երկուքը՝ Նաբադ ու Աբիուդ՝ փոխանակ Աստուծոյ հրամանին համեմատ՝ իրենց բուրվառին մէջ ողջակիզաց սեղանոյն անշէջ կրակէն գընելու՝ օտար կրակ գրին. յանկարծ սեղանէն բոց ելաւ եւ

զիրենք այրեց ու ամենուն վրայ արհաւիրք պատեց: Մովսէսն հրամանաւր մէկէն բանակէն դուրս հանուեցան թաշուեցան:

Խոստմունք եւ սպառնալիք Աստուծոյ: — Այն ահաւոր տեսարանէն ետքը հրատարակեց Մովսէս Աստուծոյ իր ժողովրդեան տուած կրօնական, քաղաքական եւ առողջապահ օրէնքները, որոնք Մովսիսական օրէնք ըսուեցան. եւ որպէս զի երկիւղածութեամբ զանոնք պահեն եւ կատարեն Հրեայք, այսպիսի խոստմունք եւ սպառնալիք ըրաւ նոցա Աստուած,

իւր մարդարէին բերնովը . « Թէ որ տուած հրամաններուս
 « համեմատ վարուիք ու պատուիրաններս պահէք ու կատա-
 « րէք : հարկաւոր եղած ժամանակը ձեզ անձրեւ կուտամ .
 « որով եւ արմուիք բուսնին , ծառերը պտուղ տան , կուշտ
 « հաց ուտէք եւ տեղերնիդ հանգիստ բնակիք : Երկիրնիդ
 « խաղաղութիւն կուտամ , պատերազմը անկէց կհեռացը-
 « նեմ , քաղցը քուն կլինիք , եւ մէկը զձեզ չզարհուրեցը-
 « ներ . չար դադանները ձեր երկրէն կջնջեմ , թշնամի-
 « ներնիդ կհալածեմ եւ մեռած առջեւնիդ կձգեմ : Զեղմէ
 « հինգ հոգի՝ հարիւր հոգի հալածեն , հարիւրը՝ տասը հա-
 « զար հոգի , եւ թշնամինիդ ձեր առջեւը թրի բերան իյ-
 « նան : Զձեզ կաճեցընեմ , կբազմացընեմ , եւ հետեւնիդ
 « դրած ուխտս կհաստատեմ : Մէջերնիդ կպարտիմ , ես ձեր
 « Աստուածը կլինիմ եւ դուք իմ ժողովուրդս :

« Իսկ թէ որ ինձ չլսէք ու հրամաններս չկատարէք , ես
 « ալ զձեզ ամէն տեսակ չարեօք կլեցընեմ . ձեր սերմանի-
 « քը ուրիշներն ուտեն , թշնամեաց առջեւն իյնաք , ձեր
 « ատելիքը զձեզ հալածեն , եւ առանց մէկուն հալածելու՝
 « տեղէ տեղ փախաատկան երթաք : Ամբարտաւանութիւն-
 « նիդ պիտի կորսեմ . երկինքը ձեզի համար երկաթ պի-
 « տի դառնայ , եւ երկիրը պղինձ , եւ ամենեւին պտուղ չը-
 « տայ : Զեր քաղաքները աւերակ պիտի դարձնեմ եւ սրբ-
 « բութիւննիդ անաստ , եւ զոհերնիդ պիտի չընդունիմ :
 « Երկիրնիդ պիտի աւրշտըկեմ , ձեր թշնամիքը վրան պի-
 « տի դարմանան , եւ զձեզ ամէն աղգաց մէջ պիտի ցրուեմ » :

Իսրայելացւոց տօները : — Բաց ի եօթներորդ օրէն կամ
 շաբաթէն , Իսրայելացիք տարւոյն մէջ ուրիշ չորս գըլ-
 խաւոր մեծ տօներ ունէին , այսինքն Պատեք , Պենտեկոստէ ,
 տօն տաղաւարահարաց , եւ տօն քառութեան : Ինչպէս որ
 տեսանք , Պատեք կամ Զասիկը գրուեցաւ իյիշատակելից իւ-
 րեանց յեղիպտոսէ , եւ այն մեծ շնորհաց համար՝ որով Աս-
 տուած եղիպտացւոց անդրանիկները ջարդած ժամանակը
 Իսրայելացւոց անդրանիկներուն խնայեր էր : Այն տօնը եօ-
 թը օր կտեւէր , եւ այն եօթն օրուան մէջ բազարջ կամ
 անխմոր հաց միայն կրնային ուտել :

Զատիէն յիսուս օր ետքը կկատարուէր Պենտեկոստէն , եւ

էր յիշատակ եգիպտոսէն ելնելէն 30 օր յետոյ Սինա լե-
րան վրայ Մովսեսին օրէնք տրուելուն, եւ այն տօնին օրը
Աստուծոյ կանխաճառ ցորեն կմատուցանէին :

Տաղաւարահարկ կամ Տաղաւարահարաց տօնը եօթներորդ ամ-
սոյն տասներկնգերորդ օրը կկատարուէր, երկրին բոլոր
բերքերը ժողովելէն յետոյ : Այն տօնին ժամանակը Իսրայե-
լացիք եօթը օր տերեւներէ եւ ճիւղերէ շինուած տա-
ղաւարներու կամ վրաններու տակ կընակէին, իյիշատակ
անոր՝ որ իրենց նախնիքը Աւետեաց երկիրը մտնելէն ա-
ռաջ՝ անապատին մէջ 40 տարի իբրեւ ճանապարհորդ վը-
րաններու տակ ընակեր էին :

Քաւորեան տօնը տաղաւարահարաց տօնէն հինգ օր յառաջ
կկատարուէր՝ իբրեւ անոր պատրաստութիւն : Ամէնքը
ծոմ կըրնէին . քահանայապետը իւր մեղաց քաւութեա-
նը համար երկնջ մը կզոհէր, եւ բոլոր տարւոյն մէջ այն
օրը միայն՝ խորբութիւն սրբութեանց կմտնէր՝ խունի եւ
զոհին արիւնը նուիրելու Աստուծոյ : Յետոյ ժողովրդեան
մեղացը համար եւս երկու նոխազ կնուիրէր, որոց մէկը
կզոհուէր, եւ միւսը կենդանի կարձակուէր բանակէն դուրս,
այսպիսի արարողութեամբ : Քահանայապետը այն երկու
նոխազներն առած՝ Վիպուլթեան խորանին դուռը կհաս-
նէր, անոնց վրայ վիճակ կձրգէր՝ որ գիտնայ թէ ո՞րը վասն
մեղաց պիտի զոհուի, եւ ո՞րը կենդանի պիտի նուիրուի Աս-
տուծոյ : Յետ այնորիկ երկու ձեռքը վիճակաւ որոշուած
կենդանի նոխազին գլխոյն վրայ կզնէր, իւր եւ ժողովըր-
դեան մեղքերն ու անօրէնութիւնները կխոստովանէր, եւ
Աստուծոյ կաղաչէր որ այն կենդանւոյն գլուխը թափէ ի-
րենց արժանի եղած պատիժը, եւ հոն պատրաստ կեցած
մարդը մէկէն կառնոյր զայն՝ անապատը կտանէր կարձակէր :

Աշխարհագիր Իսրայելացւոց : — Եգիպտոսէն ելնելուն եր-
կրորդ տարւոյն երկրորդ ամսոյն առաջին օրը՝ Աստուած
հրամայեց Մովսեսին որ Իսրայելացիքը համրէ, քսան տա-
րեկաններէն սկսեալ : Միահամուռ տասուերկու ցեղից մէջ
զանուեցան վեցհարիւր երեք հազար էրիկ մարդ՝ զէնք կրե-
լու կարող, եւ վրանին պարտք դրու Մովսէս պատերազմի
երթալու ամէն անգամ որ հարկ լինի : Այն աշխարհագրին

մէջ չմտաւ Ղեւեայ ցեղը, յորմէ էին եւ ինքեանք, Մովսէս
 եւ Ահարոն. վասն զի Աստուած Մովսէսին ըսեւ էր. « եգիպ-
 տացւոց անգրանիկները ջարդած օրս Իսրայելի անգրա-
 նիկներն ինձ պահեցի. անոնց տեղ Ղեւեայ ցեղը կառ-
 նոււմ: Թող ասոնք Ահարոնի ծառայեն, եւ իրենց յանձ-
 նուի իմ պաշտամանս եւ խորանին վկայութեան սպասա-
 հարկութիւնը: Տապանակին բոլորաիքը բանակին, եւ ճամ-
 բորդութեան ժամանակ խորանը ժողկին ծալեն, սրբա-
 զան անօթոց հետ տանին զայն, եւ կեցած տեղերնին
 կանդնեն: Թէ որ իրենցմէ զատ մէկը անոնց զպչի՝ մա-
 հապարտ լինի »: Ղեւտացիք չորս ցեղ կամ կարգ կրած-
 նուէին. երեք առաջինքն էին Գերսոնեանք, Կահաթեանք
 եւ Մերարեանք, Ղեւիին երեք Գերսոն, Կահաթ եւ Մերա-
 րի որդւոց անուամբը կոչուած. իսկ չորրորդը, որ Ան-
 րոնեանք կամ որդիք Ահարոնի կրօնէին՝ ամենէն մեծ էր
 պատուով եւ իշխանութեամբ, Կահաթու եւ Ամրամայ զաւ-
 կէն կիջնար, եւ իրենք միայն էին քահանայք կամ զոհա-
 գործք: Ղեւեայ ցեղն առանձին համրել տալով, քսանուեր-
 կու հազար երեքհարիւր հոգի գտաւ Աստուած իւր պաշ-
 տամանը ծառայող:

Գ Լ Ո Ւ Խ Է.

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՊԱՆԳԽՏՈՒԹԻՒՆ ԻՍՐԱՅԵԼԱՅԻՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻՆ

Իսրայելացիք Սինա լեռնէն ճամբայ կելնեն : — Ժողովրդեան զանգատը . եօթանաստուն ծերոց ընտրութիւնը : — Լորամարգի : — Մարիամ եւ Ահարոն Մովսեսի դէմ կդառնան : — Քանանացոց երկիրը լրտեսներ կզրկէ Մովսէս : — Ժողովուրդը կտրտնջայ . Աստուած քառասուն տարի զիրենք Թափառեցրնելու կապառնայ : — Իսրայելացիք կյաղթուին ու անապատին մէջ կմոլորին : — Հայհոյիլն ու շարամօ օրը սուրբ ջգահողը Մովսէս քարկոծել կուտայ : — Կորխ , Դսման եւ Աքիրոն : — Ժողովուրդը կապտտամբի . կոտորած Աստուծոյ : — Ահարոնին գաւազանը կծաղկի : — Մարիամ կմեռնի . Մովսեսի եւ Ահարոնի սրխալմուսքը : — Ահարոնի մահը : — Օճն պղնծի : — Հրեայք Ամովրիացոց եւ Մովարացոց կյաղթեն : — Բաղամ : — Հրէից կապալաշտութիւնն ու ջարդը : — Երկրորդ ազգասնամար , եւ Յեսու . յաջորդ Մովսեսի : — Վերջին գործք , պատուէրք եւ յորդորանք Մովսեսի : — Մովսէս կօրհնէ երկոտասան ցեղերն ու կմեռնի :

(1643—1603)

Իսրայելացիք Սինա լեռնէն ճամբայ կելնեն : — Լուսաւոր ամպը միշտ Վկայութեան խորանին հովանի կընէր : Եզիպտոսէն ելնելուն երկրորդ տարւոյն երկրորդ ամսոյն քսաներորդ օրը վերացաւ , ճամբայ ելնելու փողերն հնչեցին , եւ Ժողովուրդը բոլոր կահ կարասիովը Սինայի անապատէն մեկնեցաւ : Այն բազմադունդ բանակին յառաջնիւթաց էր Յուդայի ցեղը , ետեւէն Իսաքարայ եւ Ջաբուղոնի ցեղերը : Անոնց ետեւէն կուգային Գեթսոնի եւ Մերարեայ ղեւտական ցեղերը , հետեւինն բերելով Վկայութեան խորանը : Ետեւնէն կհասնէին Ռուբենի Շմաւոնի եւ Գադայ ցեղերը , եւ նոցա ետեւէն որդիք Կահաթու՝ բարձեալ ըզտապանակն ուխտի . իսկ Եփրեմի , Մանասէի , Դանայ , Բենիամինի , Ասերայ եւ Նեփթաղիմայ ցեղերը բանակին վերջապահն էին :

Այն մեծ գաղթականութեան գլուխ եւ առաջնորդ կեցած էր Մովսէս, ու դէպ իՓառանու անապատը կտանէր: Երբոր տապանակը կսկսէր քալել, կըսէր Մովսէս. «Արի՛ «Տէր, եւ ցրուեացին թշնամիքդ, ու ատելիքդ փախչին «առջեւդ». եւ կենալու ատենը կաղաղակէր. «Ո՛վ Տէր, Իսրայելի հազարաւորներուն ու բիւրաւորներուն դարձիր»:

Ժողովրդեան զանգատը. եօթանասուն ծերոց ընտրութիւնը: — Որչափ ալ մանանան քաղցրաճաշակ էր եւ ամենահամ, սակայն Իսրայելացիք՝ որ առջի բերան ամենայն սիրով ընդունեցան զայն իբրեւ Աստուծոյ առանձին մէկ պարգեւը, ամէն օր ուտելով ձանձրացան. սկսան լալ ու ըսել. «Ո՛վ մեզ միս պիտի կերցընէ. ո՛ւր են այն եգիպտոսի ձուկը, սեխը, ձմերուկը, պրասը, սօխն ու սխտորը՝ զոր ձրի ձրի կուտէինք»: Չէր գիտեր Մովսէս ինչպէս զիրենք հանդարտեցընէ, որ չորս կողմն առած «Մեզ միս տուր որ ուտեմք» կաղաղակէին: «Ո՛վ Տէր, գոչեց Մովսէս վշտացեալ «սրտիւ, ես չեմ կրնար այսչափ ժողովուրդ մինակ հոգալ, «իմ կարողութենէս շատ աւելի ծանր է: Թէ որ պիտի «չօգնես ինձ, լաւ է որ զիս մեռցընես»: Աստուած հրամայեց իրեն որ Իսրայելացւոց ծերերէն եօթանասուն ընտիր անձինք ժողովէ եւ հետը առնու զանոնք՝ Վկայութեան խորանը տանի. «Հոն ես կիջնամ, ըսաւ, հետդ կխօսիմ, «քու հոգիէդ քիչ մը կառնում նոցա կուտամ, որպէս զի «քեզ օգնեն ու ժողովրդեան հոգը մինակ չքաշես»: Աստուծոյ պատուիրածին պէս ըրաւ Մովսէս. այն եօթանասուն ծերոց վրայ իջաւ հոգին, եւ սկսան մարգարէանալ: Այն եօթանասուն ծերերէն ելլաղն ու Մովգաղը բանակին մէջ մնացեր էին, բայց հոգին անոնց վրայ ալ իջաւ, ու սկսան մարգարէութիւն ընել: Պատանի մը վաղեց Մովսէսին պատմեց: Յետու նաւեայ, որ Մովսէսի պաշտօնեան էր, զայն որ լսեց՝ ըսաւ անոր. «Տէր Մովսէս, արգիլէ որ չը- «մարգարէանան: — Երանի թէ, պատասխանեց Մովսէս, «բոլոր Աստուծոյ ժողովուրդը մարգարէ լինէր»:

Լորամարգի: — Յետոյ ըսաւ Աստուած Մովսէսի. «Ժո- «ղովրդեան ապսպրէ որ վաղը միս ուտելու պատրաստը-

« Լին, եւ ոչ միայն մէկ օր, այլ ամբողջ ամիս մը » : Կգար-
մանար Մովսէս թէ այն բազմաթիւ ժողովրդեան որ միայն
վեց հարիւր հազար կտրիճ ունէր, ինչպէս ամիս մը լման
միս պիտի բաւէ : « Կտեսնես, ըսաւ Աստուած Մովսէսի, եւ
« իմ զօրութիւնս կհասկընաս » : Երկրորդ օրը ծովու կող-
մէն սաստիկ հողմ՝ մը հանեց, որ քշեց թռչող լսրամար-
գիներուն խումբերը ու թափեց բոլոր բանակին մէջն ու
չորս գին՝ երկու կանգուն բարձրութեամբ : Ժողովրդեան
ուրախութեանը չափ չկար. վրան թափեցան, ժողովող ժող-
վողի եղան եւ սկսան անյազարար ուտել : Բայց դեռ պա-
տառը բերանին էր՝ երբ բարկացաւ Տէր, եւ ուղիւով ցու-
ցընել թէ պէտք է միշտ Աստուծոյ տուած կերակրոյն դոհ
լինել, չարաչար պատժեց գանգատողաց գլխաւորները,
որ մեռան ու հոն թաղուեցան եւ տեղւոյն անունը գրին
Գերեզմանի ցանկութեան :

Մարիամ եւ Ահարոն Մովսէսի դէմ կղաւնան : — Նոյն
խիւ իւր ընտանեացը մէջ իրեն հակառակորդներ ունեցաւ
Մովսէս, իւր քոյրն ու եղբայրը : Մարիամ եւ Ահարոն վը-
րան նախանձելով, եթովպացի կին առած լինելուն համար
զինքը բամբասեցին, եւ իշխանութիւնն արհամարհելով՝
« Միթէ Աստուած Մովսէսի հետ միայն խօսեցաւ կըսէին.
միթէ մեզի հետ ալ չխօսեցաւ » : Ձայն չհանեց Մովսէս,
որովհետեւ շատ հեզ էր եւ խոնարհամիտ : Բայց Աստուած
բարկացաւ, հրամայեց որ երեքն ալ իմիասին Վկայութեան
խորանը գան : Ամպէ սիւնով խորանին դրանն առջեւը ի-
ջաւ, Ահարոնն ու Մարիամը մէկգի կանչեց ու ըսաւ յանդի-
մանելով. « Ինչպէս չվախցաք Մովսէսի դէմ խօսելու. չէք
գիտեր որ ես ուրիշ մարգարէներու հետ տեսիլքով կխօ-
սիմ, բայց Մովսիսի հետ, որ իմ հաւատարիմ ծառաս է,
բերան իրերան ու երես առ երես. ինքը իմ փառքս ալ տե-
սած է. արդ դուք ինչպէս համարձակեցաք զինքը բամբա-
սելու » : Այս ըսելէն ետքը՝ ամպը խորանէն վերացաւ : Բա-
հանայական կարգին համար խնայեց Աստուած Ահարոնին,
բայց զՄարիամ պատժեց ու բորոտեցուց : Վախցաւ Ահա-
րոն որ ինքն ալ չպատժուի, վազեց ընկաւ Մովսէսին, մե-
ղայ ըսաւ, եւ աղաչեց որ իրենց վրայէն Աստուծոյ բարկու-

Թիւնը իջեցունէ : Եւ Մովսէս աղաղակեց առ Տէր որ ներէ-
քրոջն ու բժշկէ զնա, բայց Աստուած հրամայեց որ Մա-
րիամ եօթը օր բանակէն դուրս կենայ՝ մինչեւ որ սրբուի,
եւ եօթներօրգ օրը բժշկեցաւ :

Քանանացոց երկիրը լրտեսներ կորկէ Մովսէս : — Երբ-
որ Խորայեղացիք եկան Քանանացոց երկրին հարաւակողմը
Փառանու անապատը՝ Կազէս բանակեցան, Մովսէս տա-
սուերիւս ցեղերէն մէյմէկ հոգի լրտես զրկեց Յեսուայ ու
Քալեբի հետ : որ երթան՝ Աւետեաց երկրին վրայ տեղեկու-
թիւն բերեն : Նոքա քառասուն օրէն դարձան, եւ երկրին
բարեբերութեանը վրայ զարմանալի բաներ պատմելով՝
կաթ ու մեղր կըլլիւ կըսէին, եւ հետեանին բերեր էին
նուա, թուղ եւ խաղողի ողկոյղ մը՝ զոր հաղիւ երկու հո-

գի լծակով կրնային վերցունել ⁽¹⁾ : Բայց փոխանակ ժողո-
վուրդը յորդորելու որ օր մը առաջ երթան մօնեն սքան-

(1) Մալթայեօն աշխարհագիրը կվրկայէ Թէ մինչեւ հիմա նոյնպէս բարե-
բեր է այն երկիրը : «Գալիլեան Դրախտ կղաւտար, կըսէ, Թէ որ հարուար
ժողովուրդ մը մէջը բնակէր : Այգիներուն մէջ ուրմեր կան, որոց բունը մին-
ջեւ երկու ոսնաջափ արամագիծ ունի, եւ իրենց բարունակները կանաչա-
զարդ ընդարմակ սրահներու կնմանին : Երկու երեք ոսնաջափ երկայնութեամբ
ողկոյղ մը՝ քիչ մը ջրով ու հացով բաւական է ամբողջ ընտանիք մը կշտացը-
նելու . . . Այգին հիւս (Լիբանան) այնպիսի մեծ ողկոյղներ կուտայ, որոց ա-
մէն մէկ խաղողը խոշոր սալորի չափ է . . .»

չեղի երկիրը, զոր Աստուած Արարհամա խոտտացեր էր որ
 իւր որդւոցը պիտի տայ, եւ Հիմա այսչափ մեծամեծ հը-
 րաշքներով հոն կառաջնորդէր, այս վատ մարդիկը ժողո-
 վրբդեան աչքը վախցուցին. « Իրաւ, կրտէին, այն երկիրը
 առաւտ պտուղ ու կերակուր կրերէ, բայց ամուր պարխա-
 ներ ունի, ու մէջի ժողովուրդը զօրաւոր է. բոլորն ալ
 յաղթահատակ հսկաներ, որոց առջեւ մեք մարտի կնմա-
 նէինք » : Զուր տեղը կվրկայէին Յեսու եւ Քաղէբ՝ թէ « Եղ-
 բարք, մի վախնաք, Աստուած մեր հետն է, երթանք ժա-
 ոանդեմք այն բարեբեր երկիրը : Ինքը մեզ մինչեւ հոս բե-
 րաւ, կարող է եւ հոն տանիլ » :

Ժողովուրդը կտրտընջայ. Աստուած քառասուն տարի զի-
 րենք թափառեցընելու կսպառնայ : — Բոլոր այն գիշերը
 յուսահատութեամբ լացաւ այն երախտամոռաց ժողովուր-
 դը, եւ Մովսեսի ու Ահարոնի գէմ տրտնջելով « Լաւ է,
 կազաղակէին, որ հոն եգիպտոս մեռնէինք, կամ հոս մեռ-
 նիմք, քան թէ այն երկիրն երթալք, ուր մեք՝ պատե-
 րազմով պիտի մեռնիմք, ու մեր կանայքն ու որդիքը պի-
 տի յափշտակուին ու դերի ընկնին : Լաւ է որ դառնալք
 նորէն եգիպտոս մանեմք » : Այս անմիտ մտածութիւնը ա-
 ռաջ տանելու համար խորհուրդ քրին որ Մովսեսէն գլուխ
 քաշեն, իրենց մէկը գլուխ գնեն ու ետ դառնան, Մովսէս
 եւ Ահարոն ճարերնին հատած՝ երեսի վրայ ընկած կազա-
 չէին ժողովրդեան որ ետ կենան այն խորհուրդէն. Քա-
 ղէբ եւ Յեսու ալ լաթերնին պատուած՝ կջանային իրենց ըն-
 կերաց խօսքը սուտ հանել ու քաջալերել զժողովուրդը.
 բայց ով մօտիկ կընէր. վախն ու սարսափը վրանին տիրեր
 էր. մանաւանդ թէ այնպէս համարելով թէ Քաղէբն ու Յե-
 սուն Մովսեսի կողմը բռնելու համար է որ այնպէս կխօ-
 սին, կատուեցան, վրանին վազեցին ու կուղէին զանոնք քար-
 կոծել : Յանկարծ Աստուծոյ փառքը վկայութեան խորանին
 վրայ երեւցաւ ամպով, եւ ըսաւ Տէր Մովսեսի. « Մինչեւ
 « երբ այս ժողովուրդը զիս կբարկացընէ, եւ մինչեւ երբ
 « ինձի պիտի չհաւատան՝ մէջերնին այսչափ հրաշքներ ընե-
 « լէս վերջը : Թող տուր որ զիրենք զարնեմ՝ ջնջեմ, եւ ըզ-
 « քեզ ու հօրդ տունը մեծ աղբ մը ընեմ՝ ասկէ աւելի բազ-

« մաթիւ ու զօրաւոր » : Այն երկրորդ անգամն էր որ կուղէր Աստուած բնաջինջ կորուսանել զԽրայեւացիս, եւ դարձեալ Մովսէսի սրտաշարժ աղաչանքը անոր բարկութիւնը իջոյց : « Ո՛վ Տէր, գոչեց արտասուելով, Տէր երկայնամիտ, » բազումողորմ եւ ճշմարիտ. թողութիւն տուր ժողովրդ. « գեանդ մեղացը. յիշէ որ դուն Հանեցիր զանոնք եգիպտոսէն. ինչ պիտի ըսեն եգիպտացիք՝ երբ լսեն թէ այն « չափ հրաշքներով եգիպտոսէն Հանած ժողովուրդդ ա- « նապատին մէջ զարկիր սպանեցիր : Տէր, քու մեծ ողոր- « մութեանդ Համեմատ՝ ողորմէ ներէ ժողովրդեանդ : — « Բարի է, կներեմ, պատասխանեց Աստուած, բայց կենդա- « նի եմ ես, եւ կենդանի է անուն իմ, բոլոր այս մարդիկն « որ եգիպտոս ու այս անապատիս մէջ ըրած հրաշքներս « ու փառքս տեսան, ու նորէն փորձեցին զիս այսչափ ան- « դամ, եւ խօսքս մտիկ չըրին, պիտի չտեսնեն իրենց « հարցը խոտացած երկիրս. քառասուն տարի անապա- « տին մէջ պիտի թափառին ու հոն պիտի թողուն իրենց « ոսկորները, իպատիժ իրենց ապերախտութեանը : Իսկ ի- « րենց որդիքը՝ որոց համար ըսին թէ պիտի յափշտակուին « ու գերի ընկնին, ահա անոնք պիտի մտնեն ու ժառան- « գեն այն երկիրը, զոր հօրերնուն ալ պիտի տայի : Բայց « որովհետեւ Յեսու եւ Քաղէր ուղիղ սիրտ ունեցան, այն « երկուքը միայն պիտի տեսնեն ու ժառանգեն Աւետեաց « երկիրը » : Այս կերպով վարձատրեց Աստուած իւր ճշմարիտ ծառաները, ինչպէս որ՝ անոր հակառակ՝ տասը լրտես- ները չարաչար հարուածներով զարկաւ ու մեռուց :

Հրէից գարշելի ապերախտութեանը այս սոսկալի փոխարէնը տուաւ Աստուած : Եգիպտոսէն Քանանացւոց կամ Աւետեաց երկիրն երթալու համար՝ քանի մը ամիս միայն բաւական էր, ինչպէս որ շատ անգամ գնացեր էին Յակոբայ որդիքը ցորեն գնելու համար : Բայց Աստուծոյ այն կարգէ դուրս կերպով ճամբան հեռացընելուն մէկ պատ- ճառն ալ այն էր, որ գէթ այն քառասուն տարուան մէջ զգջան Խրայեւացիք իրենց զինքը բարկացընելուն վրայ, եւ պատիժնին վերցընէ. սակայն նոքա իրենց խոտասրբ- տութեամբը ոչ միայն առաջին յանցանքնին չբաւեցին,

այլ եւ նորանոր զանգատներով ու ապստամբութիւններով ծանրացուցին զայն :

Իսրայելացիք կյաղթուին ու անապատին մէջ կմոլորին : — Իմացուց Մովսէս Իսրայելացւոց Աստուծոյ այս սոսկալի պատգամը , եւ բոլոր ժողովուրդը սուգ մտաւ , տրտմեցաւ : Այս ալ ըսաւ Մովսէս թէ Աստուած Հրամայեց որ վաղը ելնեմք դէպ ի անապատ՝ Կարմիր ծովուն ճամբան բռնեմք : Տեսաւ ժողովուրդը որ Աստուած ըսած սպառնալիքը գլուխ պիտի հանէ , ու պիտի սկսի այն քառասուն տարուան պանդըխտութիւնը , սոսկացաւ , ու այն ժողովուրդը՝ որ երբ Աստուած գնացէք կըսէր՝ չէին ուզեր երթալ , հիմա որ Աստուած արգիլեց որ չերթան՝ կուգէին երթալ : Ուստի երկրորդ օրը առաւօտուն անմիտ յանդգնութեամբ լեցուած՝ ուղեցին Քանանացւոց երկրին տիրել ու Ամաղեկացւոց հետ պատերազմիլ . մտիկ չըրին նաեւ Մովսէսի խօսքին որ կյորդորէր զիրենք՝ տեղերնին հանգարտ կենալու , վասն զի Աստուած հետերնիդ չէ կըսէր . ատենը անցաւ , առաջ պիտի մտածէիք զայն : Զէնքի վաղեցին , թողուցին զՄովսէս եւ զտապանակը , թշնամեաց վրայ յարձակեցան : Դիմացնին ելան Ամաղեկացիք ու Քանանացիք , զարկին կոտորեցին զիրենք , եւ մինչեւ Հերմա քշեցին : Ուստի կամայ եւ ակամայ անապատը մտան Իսրայելացիք եւ սկսան իրենց պատուհաս պանդխտութիւնը : Բոլոր այն միջոցին որ հոն մոլորեալ պտրտեցան՝ հարկ եղաւ որ Մովսէս անգագար նոցա անհնազանդութեանը , պատուիրանազանցութեանը ու տոգոհութեանը դէմ մաքառի : Դրած օրէնքներն ալ պահել տալու համար՝ շատ անգամ հարկ եղաւ որ օրինաց սպառնացեալ պատուհասները արդեամբ ցուցնէ , որպէս զի հասարակաց օրինակ լինին :

Հայհոյիչն ու շաբաթ օրը սուրբ չպահողը Մովսէս քարկոծել կուտայ : — Անգամ մը մարդուն մէկը ընդգէմ այն պատուիրանին որ կըսէր թէ « Ընդունայն տեղը Աստուծոյ « սուրբ անունը բերանդ մի առնուր » , հայհոյեր էր : Երբոր առին զնա՝ իրեն բերին , Աստուծոյ հրամանովը բանակէն դուրս հանեց Մովսէս ու քարկոծել տուաւ :

Նոյնպէս քարկոծել տուաւ նաեւ մարդ մը՝ որ շարաթօրը սուրբ պահելու տեղ՝ ելեր լեռը փայտ կըրակէր :

Կորնս, Դաթան եւ Աբիրոն: — Մովսէսի այս լիազօր իշխանութիւնը՝ իշխաններէն շատերը, մանաւանդ Ղեւտացիք, չէին կրնար քաշել, թէ եւ Մովսէսէն առէր էին իրենց իշխանութիւնն ու պատիւը. ուստի եւ ստէպ իրեն դէմ ժողովուրդը ապստամբեցընելու կշանային : Կորնս, Դաթան եւ Աբիրոն Ղեւտացիները Հետերնին միացընելով նաեւ ժողովրդեան գլխաւորներէն 270 հոգի՝ Մովսէսի ու Ահարոնի վրայ գլխեցին. « Բոլոր ժողովուրդը սուրբ է, եւ Տէր մէջերնին է կըսէին. դուք ինչո՞ւ համար անոնց վրայ տիրաբար իշխանութիւն կըսեցընէք » : Մովսէս երեսի վրայ ընկած՝ աղաչեց որ հանդարտին. բայց երբ տեսաւ որ անոնց միտքը քահանայապետութեան պաշտօնը յախշտակել է, զոր Ահարոնի տոհմին սեպհականած էր Աստուած, ըսաւ Կորնսին. « Ձեր բուրվառներն առէք վաղը Աստուծոյ « առջեւը եկէք. թող դայ նաեւ Ահարոն, իւր բուրվառ « վը. զով որ Աստուած ընտրէ՝ նա է սուրբ » :

Երկրորդ օրը Կորնս՝ Հեան առած իւր 270 համախոհները, ու Մովսէս եւ Ահարոն իրենց բուրվառներովը Վիպուլթեան խորանին գուռը եկան ժողովեցան. հոն յանկարծ Աստուած իւր փառքը ժողովրդեան երեւցուց, եւ բարկաւ թեամբ Մովսէսի եւ Ահարոնի ըսաւ, որ այն ժողովրդեան

մէջէն զատուին մէկդի ելնեն, վասն զի բոլորն ալ կուգէ սատակել: Նորա երեսի վրայ ընկան ու աղաչեցին որ մէկ քանի մարդու մեղացը համար բարկութիւնը բոլոր ժողովրդեան վրայ չթափէ: «Ուրեմն զրուցէ ժողովրդեան, «ըսաւ Աստուած Մովսեսի, որ Կորխայ, Դաթանայ եւ Աբիրոնի մարդիկներէն զատուին, որ մի գուցէ իրենք ալ նո-
«ցա հետ պատժուին»: Ժողովուրդն ահով գողով քաշուեցաւ գնաց. երեք ապստամբները միայն մնացին՝ իրենց կր-նիկներովն ու տղոցմովը՝ վրաններուն դրան առջեւը: Այն ժամանակ դարձաւ Մովսէս՝ ժողովրդեան ըսաւ. «Թէ որ «այս մարդիկն իրենց սովորական մահուամբը մեռնին, նը-
«շան լինի ձեզ որ բրածներս Աստուծով չեմ՝ բրած, եւ Աս-
«տուած զիս չէ՝ զրկած. իսկ թէ որ նորանշան բան մը «ցուցնէ Աստուած, եւ երկիրս բերանը բանայ՝ զանոնք ի-
«րենց կահովն ու կարասիովը կլլէ եւ ողջ ողջ գետին անց-
«նին, իմացէք որ զԱստուած բարկացուցին»: Դեռ խոսքը բերանն էր, գետինը բացուեցաւ, ու Կորխը, Դաթանն ու Աբիրոնը ողջ ողջ տնով տեղով մէջն առաւ ծածկեց: Հոն մօտ կեցած ժողովուրդը կարծելով որ զիրենք ալ պիտի կլլէ, սարսափած սոսկալի ձայներով փախչող փախչողի ե-ղան: Անդին Կորխեանց մասնակից 270-ին վրայ ալ, որ խո-րանին առջեւ խուճի կմնտուցանէին, երկնքէն կրակ ի-ջաւ, ու այրեց միսիւր դարձուց զիրենք: Յետոյ հրամայեց որ նոցա բուրվառները հալեցնեն, ելած պղինձը տափ-կեցնելով՝ ողջակիզաց սեղանին վրայ անցընեն, որպէս զի յիշեն միշտ Խորայեւացիք որ Ահարոնի տոհմէն զառ մէկը չկրնար Աստուծոյ խուճի ծխել անպատիւ:

Ժողովուրդը կապստամբի. կոտորած Աստուծոյ: — Աս-տուծոյ այս դատաստանը որչափ ալ սարսափեցուց զժողո-վուրդը, բայց Մովսեսի հակառակորդները աւելի կատղե-ղեցուց. նորա մեծն ու պզտիկը Մովսեսի դէմ՝ գրգռեցին՝ ռամկին աչքը փախցնելով: Երկրորդ օրը կատղած՝ Մովսե-սի ու Ահարոնի վրայ վաղեց ժողովուրդը, սկսան պոռալ կանչել թէ «Դուք Աստուծոյ ժողովուրդը ջարդեցիք»: Նորա ալ Վիպյութեան խորանը գիմեցին. ամպ մը ծածկեց զիրենք, եւ Աստուծոյ փառքը երեւցաւ ու հրամայեց նո-

րէն Մովսեսի եւ Ահարոնի որ զատուին ելնեն ժողովրդեան մէջէն, վասն զի ալ այս անգամ կուզեմ զիրենք ջնջել: Եւ երբ նորէն իրենք երեսի վրայ ընկած կաղաչէին, ու անոնց համար ներում կխնդրէին, անդին բանակը ջարդն սկսաւ. իմացաւ Մովսէս, « Բուրլառդ առ, դնա մօտիւ շու-
« տով բանակն ու ժողովրդեան մեղքը քաւէ » ըսաւ Ահարոնին. բայց մինչեւ որ նա հասաւ, երկնքէն կրակ իջեր ու ժողովրդեան մէջէն տասնըչորս հազար եօթը հարիւր հոգի մեռուցեր էր: Ահարոնին քահանայապետական հագուստով բուրվառ ձեռքը՝ բանակին մէջ կենդանեաց եւ մեռելոց կեցած՝ Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցընելն ու ժողովրդեան սատակումը գաղթեցընելը՝ այսպիսի սքանչելի կերպով կատարագրէ Սողոմոն իմաստուն.

« Փութացեալ այրն անարատ՝ մատեաւ յառաջ ի կռիւ՝
« իւրով պաշտաման ղինուն, աղօթիւք եւ խնկօք ուղեր-
« ձեալ զքաւութիւն. եկաց ընդդէմ բարկութեան, եւ ա-
« րար վախճան հարուածոցն, յայտ արարեալ թէ քո ծա-
« ռայ է: Յաղթեաց բազում ամբօխի, ոչ զօրութեամբ
« մարմնոյ՝ եւ ոչ ղինուց ազգեցութեամբ, այլ բանիւ ըզ-
« տանջիչն հնազանդեաց:

« Ջերգմունս եւ զդաշինս հարցն յիշատակեալ, զշեղջա-
« շեղջ գիականցն անկելոց առ միմեանս՝ կացեալ իմէջ գա-
« դարեցոյց զբարկութիւն: Եհերձ ճանապարհ ընդ մէջ
« կենդանեաց եւ մեռելոց: Քանզի պճղնաւոր հանգերձին
« էր ամենայն զարդն եւ փառք հարցն իչորեքկարգեան
« ականսն քանդակեալս, եւ մեծութիւն քո թագ իվերայ
« գլխոց նոցա: Յայնց խորշեցաւ սատակիչն, եւ ինոցունց
« զարհուրեցաւ, զի բաւական էր միայն փորձ բարկութեան»:

Ահարոնին գաւազանը կծաղկի: — Տեսաւ Աստուած որ քահանայական իշխանութեան համար Իսրայելացւոց մէջ կռիւն ու նախանձը պիտի չդադրի, ուզեց նոր հրաշքով մը իւր կամքը նոցա յայտնել, եւ Ահարոնին տունը նորէն ընտրելով՝ միւս ցեղերուն յոյսը բոլորովին կտրել: Հրամայեց որ տասուերկու ցեղերը մէյմէկ գաւազանի վրայ գրեն իրենց անունը, Վկայութեան խորանը դնեն, եւ ուրն գաւազանն որ ծաղկի՝ այն է իւր ընտրածը: Գաւա-

զանները դրուեցան, եւ Ահարոնինը դաւարեցաւ ծաղկեցաւ, ընկոյզ ալ տուաւ: Հանեց ցուցուց զայն Մովսէս ժողովրդեան, եւ ամէնքը հասկըցան Աստուծոյ կամքը: Որպէս զի այս հրաշալի գործողութեան յիշատակը մնայ, հըրամայեց Աստուած Մովսէսի որ այն գաւազանը Վկայութեան խորանին մէջ օրինաց տախտակներուն քով պահուի:

Մարիամ կմեռնի. Մովսէսի եւ Ահարոնի սխալմունքը: — Սակայն եգիպտոսէն ելած ժողովուրդը քիչ քիչ կհատնէր, եւ քառասներորդ տարւոյն սկիզբը նորէն հասան Սին անապատին մէջ Կադէս ըստած տեղը, ուսկից ուզեր էին երեսուն ութը տարի առաջ Աւետեաց երկիրը մտնել: Հոն մեռաւ Մարիամ հարիւր երեսուն տարեկան, ու թաղուեցաւ, եւ հոն Մովսէսի մինչեւ այն ժամանակ անարատ մընացած փառքը արատաւորեցաւ: Ռափիկիլմ ըստած դաշտն որ հասան, ժողովուրդը խմելու ջուր չունենալուն համար սկսաւ չարաչար գանգատիլ ու եգիպտոսէն ելնելուն վրայ նորէն լալ ու ցաւիլ: Մովսէս եւ Ահարոն Վկայութեան խորանին դրանը առջեւը գնացին ու երեսի վրայ ընկած կաղաչէին: Աստուծոյ փառքը ծագեցաւ վրանին, եւ ըսաւ Տէր Մովսէսի. «Գաւազանդ առ, Ահարոն եղբորդ հետ ժողովուրդը ժողվէ, ու հրաման տուր ժայռին որ ջուր բըզ-«խեցընէ»: Ժողվեց Մովսէս ժողովուրդն ու կիրքն ելած, «Ո՛վ անհաւաններ, կանչեց, մեք ինչպէս ձեզի այս քարէն «ջուր պիտի հանեմք»: Այոպէս թերահաւատութեամբ, առանց սպասելու որ ջուրը ինքիրմէն բլխի, երկու անգամ գաւազանովը ժայռին զարկաւ: Առատ ջուր ելաւ, բայց Աստուած նոցա թերահաւատութեանը վրայ նեղացաւ. «Որովհետեւ ինձ չհաւատացիք, ըսաւ, եւ անունս «Իսրայէլի որդւոցը առջեւ չփառաւորեցիք, նոցա տուած «երկիրս դուք պիտի չտանիք զիրենք»:

Ահարոնի մահը: — Աստուած բրած սպառնալիքը սկսաւ կատարել Ահարոնէն: Շատ չանցաւ, հրամայեց Մովսէսի որ Ահարոն եղբայրն ու նորա եղիազար որդին առնու, Հովր լեռը ելնէ, եւ յանդիման ամենայն ժողովրդեան հօրը պատմութեան հանէ՝ որդւոյն հագցընէ, եւ Ահարոն հոն մեռնի: Աստուծոյ հրամանը կատարեց Մովսէս, եղիա-

դարը քահանայապետ դրուեցաւ, եւ Ահարոն վախճանեցաւ հարիւր քսանուիրեք տարեկան: Բոլոր ժողովուրդը երեսուն օր վրան լացաւ ու սուգ բռնեց:

ՕձՆ պղնձի: — Քանանացւոց երկիրը մտնելու համար պէտք էր եղովն անցնիլ: Կազեսէն դեսպան զրկեց Մովսէս եղովնացւոց թագաւորին, աղաչելով որ Իսրայելացւոց իբրեւ իւր եղբարցը՝ թոյլ տայ որ իւր երկրին մէջէն անցնին՝ առանց ամենեւին վնաս մը հասցընելու: Յանձն չառաւ թագաւորը, եւ Մովսէս չուզելով հեռը պատերազմիլ, որովհետեւ եղովնացիք ալ Իսրայելացւոց պէս Աբրահամէն կիջնէին, Աւետեաց երկիրը հասնելու համար պառայ մը բրաւ: Անով նորէն երկրնցաւ նոցա ճամբան, եւ Հրեայք յոգնած ձանձրացած՝ սկսան տոգոհալ: Երբ նոր ապստամբութիւն մը հանել կմտածէին, Աստուած նոցա մէջ թունաւոր օձեր զրկեց որ գետնի աւազին տակէն կելնէին ու չարաչար կվիրաւորէին զիրենք: Սարսափած Մովսէսի գլխեցին որ իրենց համար աղօթք րնէ, եւ Աստուած մեղքերնուն թողութիւն տայ: Աստուծոյ հրամանովը պղնձէ օձ մը շինեց Մովսէս, բանակին մէջ ձողի մը գլուխը անկեց, եւ այն թունաւոր օձերէն զարնուողները՝ երբ որ անոր վրայ հաւատքով նայէին, շուտ մը կրժըշկուէին: Այս պղնձի օձը նշանակ էր Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որ խաչի վրայ ելաւ զմարդիկ փրկելու համար, ինչպէս որ ինքն ալ սուրբ աւետարանին մէջ կրտէ. « Ինչպէս որ Մովսէս անապատին մէջ օձը բարձրացուց, այնպէս ալ պէտք է որ Որդին Մարդոյ բարձրանայ, որպէս զի ով որ իրեն « հաւատայ՝ չկորսուի, այլ յաւիտենական կեանք ունենայ »:

Հրեայք Ամորհացւոց եւ Մովաբացւոց կյաղթեն: — Կարմիր ծովուն եզերքէն վեր ելան դէպ ի արեւելք՝ Մովաբացւոց երկիրը, Զարեգայ ձորէն անցան, եւ եկան Առնոյն գետոյն ձախակողմեան ափունքը բանակեցան, որ Ամորհացիքը Մովաբացւոցմէ կրածնէ: Հարկ եղաւ որ երկու զօրաւոր թագաւորաց հեռ պատերազմին, որք էին Սեհոն Ամորհացւոց թագաւորը, եւ Բասանի Ովգ հսկայ թագաւորը, որուն երկաթէ անկողնոյն երկայնութիւնն էր ինը կանգուն եւ լայնութիւնը չորս. երկուքին ալ յաղթեցին, շատ

մը մարդ ջարդեցին ու երկրին տիրեցին։ Անկէջ անցան Յագեր, այն ալ առին ու բնակիչները վաճառեցին, ու եկան Մովսրայ դաշտերուն մէջ երկքովի դիմացն իջան։

Բաղասոմ։ — Մովսրայուց եւ Մադիանացուց թագաւորը Բաղակ՝ տեսնելով իւր սահմանակից թագաւորաց յաղթուիլն ու ջարդը, հասկըցաւ որ զինու զօրութեամբ պիտի չկարենայ Խրայելացուց յաղթել, մտածեց որ անէծքով պատերազմի հետերնին։ Բաղասոմ անունով հռչակաւոր գիւլթ ու մարգարէ մը կար, որուն համար կըսէին թէ օրհնածը կ'օրհնուէր եւ անիծածը կ'անիծուէր. մարդ զրկեց անոր եւ մեծամեծ պարգեւներով աղաչեց զինքն որ գայ Խրայելացիքը անիծէ։ Գիտէր Բաղասոմ որ Բաղակին քով երթալը Աստուծոյ հաճոյ բան չէ, ուստի առջի բերան յանձն չառաւ. բայց երբ թագաւորը երկրորդ անգամ ալ աղաչանք ու բնծաներ զրկեց, խոստացաւ որ ինչ որ իւր բերանը գնէ Աստուած՝ զայն խօսի. ուստի հրաման առաւ որ Բաղակայ իշխաններուն հետ ելնէ առաւօտուն երթայ։ Բայց Աստուած անոր հասկըցնելու համար թէ ինքը նորա մըտքին չարութիւնն ու խարէութիւնը գիտէ, հրեշտակ մը զրկեց, որ եկաւ Բաղասոմու ճամբուն վրայ կայնեցաւ, ձեռ-

քը մերկ սուր մը բռնած։ Չտեսաւ զայն Բաղասոմ, բայց էշը՝ որոյ վրայ նստած էր՝ զարհուրեցաւ, ճամբէն ելաւ ու արտը մտաւ։ Բաղասոմ էշը ծեծեց, նա ալ այգիներուն

նեղ ճամբան մտաւ. բայց հոն եւս հրեշտակը դիմացը տես-
 նելով՝ քովընտի քաշուեցաւ, որով Բաղասամու ոտքը պա-
 տին զարնուեցաւ: Նորէն ծեծեց Բաղասամ. երբ իշուն ճա-
 րը հատաւ ու ճամբայ չէր գտներ հրեշտակին ձեռքէն
 փախչելու, նստաւ: Բարկացաւ Բաղասամ ու սկսաւ անխը-
 նայ ծեծել: Խեղճ կենդանւոյն բերանը բացաւ Աստուած
 ու գանգատեցաւ անգուլթ տիրոջը. այն մարդն որ խրդճ-
 մտանքին ձայնին չէր ուղած լսել, իշուն ձայնն որ լսեց՝
 ինքնիրենը եկաւ. այն ատեն աչուրներն ալ բացուեցան,
 հրեշտակը տեսաւ, ընկաւ ոտքը՝ երկրպագութիւն ըրաւ.
 «Մեղայ, բաւա, թէ որ անհաճոյ է քեզ իմ երթալս՝ ետ
 «գառնամ: — Զէ, պատասխանեց հրեշտակը, առաջ տար
 «ճամբադ, միայն թէ ինչ որ քեզի տուն տամ՝ զայն խօ-
 «սէ»: Մեծ պատուով առջեւն ելաւ Բաղակ, զինքը ընդու-
 նեցաւ, մեծահաց սեղան ըրաւ անոր: Առաւօտը առաւ զին-
 քը, Բահաղ կուռքին բարձր արձանին վրայ հանեց, եւ ան-
 կէց Իսրայելացւոց մէկ մասը ցուցուց: Հոն եօթը բազին
 շինել տուաւ Բաղասամ, իւրաքանչիւրին վրայ մէյմէկ զը-
 ւարակ ու խոյ զոհեց. մէկէն Աստուծոյ հոգին վրան եկաւ
 ու սկսաւ ըսել բարձրաձայն. «Միջագետքէն կանչեց զիս
 «Բաղակ արքայ Մովսեղացւոց, արեւելքի լեռներէն, ու ը-
 «սաւ. եկուր նզովէ զՅակոբ ու Իսրայէլն անիծէ: Ի՞նչպէս
 «նզովեմ ես զայն՝ զոր ոչ նզովէ Տէր, կամ ինչպէս անի-
 «ծեմ զնա՝ զոր ոչ անիծանէ Աստուած: Լեռներէն տեսայ
 «զինքը, եւ առաջուց բլուրներուն վրայէն անոր վրայ նայ-
 «եցայ. այն ժողովուրդը առանձին պիտի բնակի եւ ազ-
 «գաց հետ պիտի չխառնուի: Ո՞վ կրնայ համրել Յակոբայ
 «փոշին, եւ կամ ո՞վ կրնայ հաշուել Իսրայելի գունդերը:
 «Թող իմ անձս արգարոց մահուամբը մեռնի, ու իմ վախ-
 «ճանս անոնց վախճանին պէս լինի»: — «Ինչ է ըրածդ:
 «գոչեց Բաղակ. ես գեթ կանչեցի որ թշնամիքս անիծես,
 «եւ դուն կօրհնես զանոնք»:

Յուսալով որ Աստուծոյ հոգին ամէն տեղ հետը չգայ,
 առաւ զԲաղասամ բարձր լեռ մը հանեց. բայց նա նորէն
 փոխանակ անիծանելու օրհնեց ու ըսաւ. «Հրաման առի
 «օրհնելու, չեմ կրնար չօրհնել. Աստուած՝ որ զինքը ե-

« գիպտոսէն հանեց՝ իւր հեան է: Ահա այս ժողովուրդը
 « առիւծու կորիւնի մը պէս պիտի ելնէ, առիւծի պէս նա-
 « զելով պիտի քալէ, եւ պիտի չննջէ մինչեւ որոք չուտէ
 « եւ վիրաւորաց արիւնը չխրմէ»: Անկէց ալ առաւ զինքը
 Փողովը լերան ծայրը հանեց, յուսալով որ գէթ անկէց
 նդովէ Իսրայելացիքը. բայց Բաղաամ աչքը բացաւ տեսաւ
 որ նորա ցեղ ցեղ՝ ծովու պէս բանակեր կեցեր են. Աստու-
 ծոյ հոգին վրան եկաւ, եւ բերանը բացաւ ու սկսաւ կան-
 չել. « Ի՛նչպէս գեղեցիկ են, Յակոբ, քու վրաններդ իբրեւ
 « հովանաւոր անտառներ եւ իբրեւ գետերու քով բուրաս-
 « տաններ. հալուէի ծառերու պէս կանգնեաց Տէր, եւ իր-
 « րեւ զմայրս իգնացա ջուրց: Նորա զաւակէն մարդ մը պիտի
 « ելնէ, պիտի տիրէ ազգաց բազմաց: Զքեզ օրհնողները
 « պիտի օրհնուին, եւ անիծողները պիտի անիծուին . . . :
 « Յակոբայ աստղը պիտի ծագի, Իսրայելէն մարդ մը պի-
 « տի ելնէ, Մովաբայ իշխանները պիտի ջարդէ, աւար պի-
 « տի առնուլ զամենայն որդիս Սեթայ, եւ եզովմը իրեն
 « ժառանգութիւն պիտի լինի: Ամաղէկն որ գլուխ է ազ-
 « գաց՝ պիտի կորսուի. կորսուին պիտի ամէն թշնամիներ-
 « րը»: Այսպէս լմնցուց Բաղաամ իւր օրհնութիւնը:

Հրէից կուսակաշտութիւնն ու քարղը: — Սակայն Բաղա-
 ամ իւր երկիրը չգարձած՝ չար խորհուրդ մը տուաւ թա-
 գաւորին որ Իսրայելացիք Աստուծոյ պաշտպանութենէն
 զրկելու համար՝ հեշտախտութեամբ զիրենք մեղքի մէջ ձը-
 գէ. անոր խորհուրդը կատարեց Բաղաւ. լիտի կանայք զըր-
 կեց որ Իսրայելացւոց շատերը գլխէ հանելով կուսակաշ-
 տութեան մէջ ձգեցին, եւ իրենց Բերիկղովը չաստուածը
 պաշտել տուին նոցա. բայց Աստուծոյ արդար ցասումը
 յանցաւորաց վրայ հասաւ. մէջերնէն քսան եւ չորս հա-
 զար հոգի ընկան մեռան: Այն միջոցին որ ժողովուրդը
 վկայութեան խորանին առջեւ ժողովուած կ'ջարդուէր ու
 կուլար, անդին Շմաւոնի ցեղէն երիտասարդ իշխան մը
 Զամբրի՝ ամօթն ու վախը մէկգի գրած, բոլոր ժողովուր-
 դեան ու Մովսէսի առջեւ Մադիանացի իշխանի աղջիկ մը
 առած իւր վրանը մտաւ. այս որ տեսաւ Փենեհէս՝ եղիա-
 զար քահանայապետին որդին՝ չկրցաւ դիմանալ, աստուա-

ծային վրէժինդ-բռնութեամբ վառուած վաղեց հասաւ անօրինին ետեւէն, ներս մտաւ ու զարկաւ երկուքն ալ սպանեց: Անով Աստուծոյ բարկութիւնն իջաւ, Մովսէս ժողովրդեան մեղացը վրայ լացաւ, եւ Աստուծոյ կողմանէ փենհեցին խոտտացաւ որ քահանայութիւնը նորա ցեղին տրուի: Յետոյ նոյովք կարգացուեցաւ Մագիանացւոց ու Մովաբացւոց վրայ, տասուերկու ցեղերէն հաղարական հոգի վրանին զրկուեցաւ, որ Փենհեցին հետ զնացին՝ քաղաքնին այրեցին, բնակիչքը թրէ անցուցին, եւ երկիրը աւեր անապատ դարձուցին: Այն կոտորածին մէջ մեռան հինգ թագաւոր, եւ նոցա հետ նաեւ Բաղամբ:

Երկրորդ ազգահամար, եւ Յեսու յաջորդ Մովսէսի. — Այն սոսկալի կոտորածէն յետոյ՝ Մովաբայ դաշտերուն մէջ Մովսէս երկրորդ անգամ Իսրայելացիքը համբել տուաւ, եւ տեսաւ որ Աստուծոյ սպանալիքը կատարուեր է. եգիպտոսէն ելնող չափահաս մարդիկներէն ոչ որ մնացեր էր, եւ ժողովրդեան թափառական պանդխտութեանը վերջը մօտեցեր էր: Եւ որովհետեւ իւր վախճանն ալ կ'մօտենար, Աստուծոյ հրամանաւր իրեն յաջորդ ընտրեց զՅեսու նաւեայ, ժողովրդեան ու քահանայապետին ներկայացուց զնա, ձեռքը դիտուն վրայ դրաւ, եւ իւր իմաստութեան հոգին անոր տուաւ, որպէս զի վրան վստահութիւն ունենան Իսրայելացիք:

Վերջին գործք, պատուէրք եւ յորդորանք Մովսէսի: — Անկէց ետքը Գադայ ու Ռուբենի եւ Մանասէի կէս ցեղին, որ բազմախոսմբ կ'ովեր ու ոչխարներ ունէին, հրաման տուաւ որ Յորդանան գետոյն արեւելակողմը Յազերայ ու Գազաազու դաշտերը բնակին, բայց այս դաշամբ որ Աւետեաց երկիրը մանեղու համար առաջ իրենց եղբարցը պիտի օգնէին: Ամէն կռուի դուռ գոցելու համար՝ նախատես օրէնսդիրը յառաջագոյն սահմանեց որ միւս ցեղերը սրջափ երկրի պիտի տիրեն եւ ինչպէս մէջեքնին պիտի բաժնեն: Վախճալով ալ որ ժողովուրդը կռապաշտ Քանանացւոց չհետեւի, պատուիրեց որ զանոնք ամէնքը անխնայ ջարդեն ու կուռքերնին կործանեն:

Իսրայելացւոց քառասնամեայ պանդխտութիւնը լմըն-
նալու երկու ամիս մնացեր էր. իւր վերջին պատուէրնե-
րը տալու անցուց զանոնք Մովսէս: Անապատին մէջ ծնած
մարդիկը եգիպտոսի ու Սինա լեռան հրաշալիքը չէին գի-
տեր. ուստի ամէն օր զանոնք կ'ոգոյլէր ու կ'աւամէր նոցա՝
թէ եգիպտոսէն ելնելէն մինչեւ այն ժամանակ որչափ բա-
րիք ըրեր է իրենց Աստուած, եւ իրեն կամացը դէմ գոր-
ծողները որպիսի սոսկալի պատիժներով պատժած է: Կի-
շեցընէր նոցա Սինա լեռան վրայ տրուած օրէնքները, զո-
հերու արարողութիւնները, տօները, Տասնաբանեայ օրի-
նաց բարոյական պատուէրները, սէր ընկերին, ճշմարտու-
թիւն եւ արդարութիւն. կռապաշտութեան դէմ եղած
պատիժները եւ Քանանացի ազգերուն Աստուծմէ նդովուած
լինելը: Բոլոր այն պատուէրները երկրորդումն օրինաց կամ
երկրորդ օրինակ ըսուած գրքին մէջն են. անոնք ժողովրդեան
կարգալէն յետոյ՝ Ղեւտացւոց ու ծերերուն եւ ցեղապետ-
ներուն տուաւ գիրքն ու ըսաւ. « Եթէր տարին մէյմը, այս-
« ինքն թողութեան տարին, ու Տաղաւարահարաց տօնին
« ժամանակը, որդիքն Իսրայելի Աստուծոյ առջեւ ժողովուին
« արք եւ կանայք, մանկունք եւ օտարք, եւ գուք կարդա-
« ցէք նոցա այս օրինացս խօսքերը, որպէս զի ամէնքը զա-
« նոնք լսեն ու սովորին: Տարէք այս գիրքը տապանակին քո-
« վը դրէք, որպէս զի Իսրայելացւոց դէմ վկայ լինի միշտ,
« վասն զի գիտեմ ես նոցա խտառորտութիւնն ու անհնա-
« զանդութիւնը. երբ որ իմ կենդանութեանս ժամանակը
« այնչափ անգամ Աստուծմէ ապտամբեցան, որչափ եւս
« առաւել յետ մահուան իմոյ »:

Յետոյ կանչեց Յեսուէն, վերջին պատուէրներն ու խրատ-
ները տուաւ, ժողովուրդը անոր յանձնեց, « Արիացիր, ը-
« սաւ, Աստուծոյ ժողովուրդը դուն պիտի տանիս Աւետեաց
« երկիրը »:

Մովսէսի երկրորդ երգը: — Մահուանէն քիչ մը յա-
ռաջ սիրտն ու ոգին Աստուծով լցուած՝ հետագայ վտեմ
երգը շինեց ու համադրամար Իսրայելացւոց առջեւ եր-
գեց, յորում նորա հաւատոյն ու հանճարոյն մեծութիւնը
կիպայլի:

« Մտիկ ըրէք, երկինք, լսէ՛ երկիր. իմ խօսքս անձրեւի
« պէս պիտի թափի, պիտի կաթի ցօղի պէս իծարաւուտ
« երկիր, չորցած տունիկին վրայ ընկած ջրոյն պէս. վասն
« զի Աստուծոյ անունը պիտի փառաւորեմ. օրհնեցէք ըզ-
« Տէր Աստուած մեր :

« Կատարեալ են Աստուծոյ դորձքերը, եւ ամենայն ճա-
« նապարհք նորա իրաւամբ. արդար եւ անարատ է Տէր :
« Սահայն իրեն գէմ մեղանչեցին : Ո՛վ անմիտ ժողովուրդ,
« ազգ թիւր եւ խոտորեալ, միթէ՛ անպէս քու երախտա-
« գիտութիւնդ առ Տէր կցուցրնես : Միթէ՛ ինքը չէ՛ քու
« Հայրդ, քու ստեղծողդ, քու Տէրդ :

« Ո՛վ Իսրայէլ, գրեզ իրեն վիճակ ժառանգութեան ընտ-
« րեք էր Աստուած, զՅակօբ իւր բաժին առեր էր : Անա-
« պատին մէջ կերակրեց գրեզ, ծարաւդ անցուց, իբրեւ
« աչքին բիւր պահեց գրեզ, եւ ինչպէս որ արծիւը բոյնը
« ծածկելու եւ ձագերը պատսպարելու համար՝ թեւերը կը-
« տարածէ, այնպէս նաեւ ինքը թեւերը տարածեց առաւ
« գրեզ ու առաջնորդեց :

« Կերաւ Յակօբ ու կշտացաւ, զօրացաւ եւ արացի դար-
« կաւ իւր սիրելւոյն. գիրացաւ ստուարացաւ, լայնացաւ,
« ու թողուց զՏէր Աստուած արարիչ իւր : Օտար աստուած-
« ներով զիս բարկացուցին, եւ իրենց դարձելինեքովը զիս
« դառնացուցին. զրհեցին գիւաց եւ ոչ Աստուծոյ. գից
« զորս չէին ճանաչեր եւ գեռ նոր եկեր էին, եւ հայրեր-
« նին զանոնք չէին ճանչնար :

« Տեսաւ Աստուած, բարկացաւ ու ըսաւ. Երեսս անանց-
« մէ՛ դարձրնեմ, վասն զի ազգ թիւր եւ անհաւատ որդիք
« են. գլուխնին ամէն չարիք բերեմ եւ նետերս վրանին
« թափեմ, սովով մաշեմ զիրենք, եւ վրանին գազաններ
« զրկեմ որ իրենց ժանեօքը զիրենք գետին քաշլըռտեն :
« Զաւակները թրով սպաննուին, սրտերնին ահով ու գողով
« լցուի, եւ երիտասարդ՝ կոյս, սանդիաց եւ ծեր՝ ամէնքը
« մեռնին կորսուին : Մարդկանց մէջէն յիշատակնին պիտի
« ջնջեմ, վասն զի խորհրդակորոյս ազգ է ու մէջերնին ի-
« մաստուութիւն չկայ :

« Ո՛ւր են այն աստուածները՝ որոց վրայ յոյսերնիդ դը-

« բած էիք. թող գան օգնեն ձեզ ու պաշտպանեն: Տեսէք
« տեսէք, ես եմ, եւ բաց յինէն մէկը չկայ. ես եմ որ կըս-
« պաննեմ եւ ես դարձեալ կապրեցընեմ, կզարնեմ ու կը-
« բժշկեմ. մէկը չկայ որ ձեռքէս կարող լինի հանել. թուրս
« փոյլակի պէս պիտի սրեմ, դատաւատանի պիտի սկսիմ,
« եւ թշնամեացս վրէժը պիտի հատուցանեմ. նոցա արիւ-
« նովը նետերս պիտի արբուցանեմ, եւ թուրս նոցա միսը
« պիտի ուտէ: »

« Ուրախ լերուք երկինք, պաշտեցէք հրեշտակք զՏէր
« Աստուած ձեր. ուրախացէք եւ դուք ազգք եւ ազինք,
« վասն զի իւր ծառայից արեանը վրէժխնդիր պիտի լինի
« Աստուած »:

Մովսէս կօրհնէ երկոտասան ցեղերն ու կլախճանի: —
Յակօբայ իւր որդիքը օրհնելուն նման՝ Մովսէս ալ տա-
սուերիւ ցեղերն օրհնեց, ու վրանին մարգարէական գու-
շակութիւններ բրաւ, եւ այնուհետեւ մահուան սկսաւ պատ-
րաստուիլ: Աստուած ըսեր էր որ նա Աւետեաց երկիրը
չմտնէ. շատ ազաչեց որ տուած վճիռը ետ առնու. « Աս-
« տուած իմ, կատարեալ ցուցուր ինձ քու փառքդ, կըսէր.
« կազաչեմ, անցնիմ սա գետը, եւ տեսնեմ անդին եղած

« այն բարեքեր երկիրը, զոր մեր հարցը խոտտացար, եւ
« որուն համար կիժափառիմք քառասուն տարուքնէ իվեր »:
Միայն այսչափ իրեն խոտտացաւ Աստուած որ ժողովրդ-

գեան հայրենիքը մահուանէն յառաջ ցուցնէ իրեն : Ժա-
մանակը հասաւ. Մովսէս գաշտերէն գնաց Մովսէս մինակ
Աբարիմ կամ Նաբաւ լեռը ելաւ, եւ անկէց տեսաւ Աւե-
տեաց երկիրը, Յորդանան գետին ընթացքը, Գաղաղու-
կանաչագեղ բլուրները, բոլոր Յուդայի երկիրը՝ մինչեւ
Ծով, եւ երկրովի արմաւենիներով զարգարուած գաշտերը :
Այն շքեղ տեսարանին առջեւն էր ահա որ Մովսէսի լու-
սափայլ աչուրները դոյուեցան, ու ննջեց խաղաղութեամբ.
եւ այսպէս մեռաւ Մովսէս հարիւր քսան տարեկան՝ Ասաու-
ծոյ հրամանովը, որ զինքը Մովսէսի երկիրը Փոգովրայ
ձորոյն մէջ թաղել տուաւ, եւ գերեզմանին տեղը ուղեց
որ անյայտ մնայ : Իսրայելացիք հոն Մովսէսի գաշտերուն
մէջ երեսուն օր վրան լացին ու սուգ բռնեցին :

Հաւանքս
Ինչպէս ինչպէս աչքս ցնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչ
այն առջաբանս անկողնից ցնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչ
հոգիս ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչ

Հաւանքս ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչ
անկողնից ցնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչ
հոգիս ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչպէս օրհնեցաւ ինչ

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՀԻՆԱԿԱՆ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՈՎՍԷՍ

Վախճանն եւ բաժանմունքը Մովսիսական օրինաց : — ա) Կրօնական եւ ծիսական օրէնք : — Պաշտօննայք կրօնից . քահանայապետ , քահանայք , Դևատացիք . Տասանորդք : — Չոհք : — Նուէրք : — Չոհագործք եւ զոհագործութիւն : — Ուխտ . Նազովրեցիք : — Տօնք : — բ) Զինուորական օրէնք : — Կանայք : — Կարգադրութիւն բանակի : — գ) Քաղաքական օրէնք : — Ծերակոյտ : — Դատարարք : — Դանձ եւ հարկ : — Բաժանումն երկրին . Յորելան : — Իրաւունք քաղաքացւոց : — Ամուսնութիւն եւ ապահարզան : — Ամուսնութիւն ընդ կնոջ եղբոր : — Ժառանգութիւնք : — Հայրական իշխանութիւն . Ստրուկք : — Պարտք : — ղ) Բարոյական օրէնք : — ճ) Առողջութեան օրէնք : — Անտուրք կենդանիք . Բորոտութիւն . Սրուքիւնք : — զ) Դատաստանական եւ պատժական օրէնք : Վկայք . Դատաստանք . Յանցանք ընդդէմ կրօնից եւ անձանց . պատիժք նոցա : — Յանցանք ընդդէմ օրինաց ամուսնութեան : — Յանցանք ընդդէմ ստացումաց : — Մովսէս , գործք նորա եւ գրուածք :

Վախճանն եւ բաժանմունքը Մովսիսական օրինաց : — Մովսէսի վրայ լաւ դատաստան ընելու , եւ հասկընալու համար այն զերարուն իմաստութիւնն որ յարոյց ու լուսաւորեց այս կարգի դուրս անձը՝ իժամանակի յորում Իսրայէլ եւ աշխարհ մեծապէս կկարօտէր , հարկ է որ զինքն իբրեւ զուխ եւ առաջնորդ ժողովրդեան տեսնէին յետոյ , տեսնէմք նաեւ իբրեւ օրենսդիր , եւ զրաժ օրինացը զեր համառօտ մէկ զազափարը առնումք :

Աստուածային իմաստութեան վախճանն էր կազմել ժողովուրդ մը՝ որ երկրիս վրայ Աստուծոյ միութեան ծանօթութեանը հետ պահէ այն սրբազան աւանդութիւններն՝ որ մարդուս իւր ստեղծումն ու վախճանը կյիշեցնէին , եւ այն աստուածային պատգամներն որ պիտի պատրաստէին զմիտս յակնկալութիւն Մեծիայի , եւ անոր խօսքերը իբրեւ Աստուծոյ խօսքեր ընդունելի ընէ :

Մովսէսի օրէնքներն աստուածապետական էին , այսինքն Աստուած էր անոնց հեղինակը , եւ ինքը կիսոստանար զանոնք պահողները վարձատրել , եւ չպահողները պատժել . ուստի Իսրայէլացւոց բուն իշխանն ու միապետը ինքն Աստուած էր . եւ րեպէտ Մովսիսական օրէնքները այլ եւ այլ կարգ կրածնութիւն , սակայն ամենուն եւս վախճանն ինոյն կղիմք , ամենքն ալ կրօնական օրէնքն կախում ունէին , եւ անոնցմով կենդանի կանային ու կգօրանային : Բաց ի տառնարաննայ օրինաց , յորում կրովանդակուին Աստուծոյ տասն պատուիրանքը , հրեական օրինաց զիրքը հինգ կարգ կրնայ բաժնուիլ .

ա) Կրօնական եւ ծիսական Օրէնք .

բ) Քաղաքական եւ զինուորական Օրէնք .

գ) Բարոյական Օրէնք .

դ) Առողջութեան Օրէնք .

է) Պատժական Օրէնք :

Ասոնց վրայ համառօտիւ առանձին առանձին տեսութիւն մը բնեմք, որպէս զի պատմութեան ոգին լաւ հասկըցոյի :

Ա. Կրօնական եւ ծիսական օրէնք: — Կրօնական եւ ծիսական օրէնքները կտօմընցենին իւրաքանչիւր անձին առ Աստուած եւ առ քահանայս ունեցած ընդհանուր եւ մասնաւոր պարտքերն, ու քաղաքացոց իրարու ունեցած յարաբերութիւնները: Այս օրէնքները խիստ շատ են, եւ զկատար վախճանինն է Իսրայէլացիքը կոտապաշտութենէ զգուշացրնել՝ յոր շատ հակամտ էին, եւ անոնց սրտին մէջ Աստուծոյ վախը տպաւորել: Խօրամիտ ու մարմնասէր ազգին զգայարանացը հետ խօսելու համար հարկ համարեցաւ Աստուած ձեռքն ու արարողութիւնները շատցընել, որպէս զի անդադար իւր պաշտամանն ու հաւատոցը պարապկով՝ օտար աստուածոց նոտէ: Իյնայու ժամանակ զգրեան. անոր համար ալ ամենայն օրինազանցութեան եւ ամբարշտութեան տակալի պատիժներ դրաւ: Այս օրէնքները կանոնաւորեն *ա)* Կրօնքի պաշտօնեից ղառակարգութիւնը, իշխանութիւնը, պաշտօնն ու եկամուտը . *բ)* Աստուածապաշտութեան տեղը, եւ զանազան զոհերու բիւր, տեսակն ու կերպը :

գ) Պատուիրեալ տօները:

Պաշտօնեայ կրօնից. Քահանայապետ, քահանայք, Ղեւտացիք. Տասանորդք: — Կրօնքին զուխը Քահանայապետ կամ Մեծ զոհացոյժ կրքուր, եւ պաշտօնը ժառանգական էր՝ Անարոնի ցեղին: Թէ ինքը եւ քե քահանայք իրենց պաշտօնին կհասնէին օժմամբ իւղոյ, ձեռնադրութեամբ, սրկմամբ արեան զոհից եւ քահանայական զգեստներ հագնելով, ինչպէս որ Անարոնի եւ որդւոցն ընտրութեան ժամանակը տեսանք: Այս վեմ արարողութիւնը եօրն օր կատէր, զորս քահանայք պարտական էին ամենայն սրբութեանը անցունել: Քահանայապետը ոչ երբէք կրնար մեռելի մը զպլչիլ, իւր զուխը բնաւ եւ կամ մկուռն համար տօպ մտնել: Սրբազան արարողութեանց շատերը, ինչպէս նաեւ քառութեան զոհերը, ինքք միայն կարող էր կատարել: Տարին մի անգամ, քառութեան տօնին օրը, կմտներ իսրբութիւն սրբոց, եւ մեծ տօներուն՝ ըստ խնդրոյ տերութեան զկատարին՝ եփուտը կհագներ կերբար վարազութիւն առջեւն որ սրբութիւնք՝ սրբութիւն-սրբութեանցէն կդատեր, եւ հոն Աստուծոյ կամքը հարցունելով պատգամներ կընդունէր: Հիւանդոտ կամ ճր եւ իցէ բնական պակասութիւն ունեցող անձինք քահանայ չէին կրնար լինել:

Քահանայապետին ձեռքին տակն էին քահանայք կամ զոհագործք եւ Ղեւտացիք: Քահանայք նորա ցեղէն, այսինքն Անարոնի ցեղէն պիտի լինէին, եւ ամեն պղծութենէ պիտի զգուշանային, ինչպէս նաեւ մեռելներու զպլչեկն. միայն իրենց հօրը, մօրը, ներարցն ու կոյս մեռած քոյրերնուն մեռելին կըրնային դարբել. մեկ կին միայն կրնային առնուլ, այն ալ պարկեշտ պիտի լինէր ու չբռնէր: Արգելուած էր իրենց զազարին մազը գերծել, ծորութիւն ծայրը կտրել եւ կամ մարմինին ցտել: Իրենք զոհերը կմատուցանէին, սրբութեան առջեւ. բոկոտն պաշտօն կկատարէին, եւ զինք չէին կրնար լսմել:

Ղեւտացոց զկատար պարտքն էր, ինչպէս որ տեսանք, Վկայութեան խորանին պահպանութիւնն ընել, եւ կրօնքի ձեռքը ժողովրդեան տօմընցընել. անոր համար ալ Քահանայացոց երկրին բաժանման մէջ իրենք մասն չունեցան: Մովսէս նոցա քառասուն եւ ուր քաղաք որոշեց՝ բոլոր ցեղերուն մէջ ցրուած, եւ վրանին պարտք դրաւ որ անոնց մէջ ժողովուրդը կրբեն ուսուցանեն: Երկիր չունենալուն փոխարեն՝ Ղեւնայ ցեղը բոլոր երկրին բերքէն

տասանորդ կառնուր: Ղեկապետն էին նաև նուէրք զինուոյ եւ երախայրիք պտղոց, եւ կամաւորապէս իզոն մատուցուած կենդանեաց աջ ուսն ու կուրծքը: Բայց բողոքեան կամ եօթներորդ տարին՝ Ղեկապետը ոչ տասանորդ կառնուին, եւ ոչ երախայրիք: Երեք տարին մէջ մը տասանորդը ամբողջ իրենց չէին առնուր, այլ օտարականաց՝ որոց եւ այրեաց կրամէին:

Քաճանայք կառնուին զգին փրկանաց զոնից եւ պատարագաց: Ամեն արու գաւակ պէտք էր ուրիւրորդ օրը բլիատուէր, եւ ամենայն առջիննկ Աստուծոյ կնուիրուէր, իլիշատակ ելիցն Իսրայելի յեղիպտոսէ: Բայց կրնային փրկանաւորիլ՝ բերեա նուէրով մը զորս քանանայք կառնուին: Կենդանեաց առջիննկները նոյնպէս Աստուծոյ նուիրուած էին, եւ կրնային փրկանաց զընտիլ, այծու ու ոչխարի առջիննկներէն զատ՝ զորոնք պէտք էր զոնիլ:

Զոնիք: — Կրօնքի միութիւնը պահպանելու եւ Աստուծոյ միութեան խորհուրդը մարդկանց սրտերուն մեջ դրոշմելու համար՝ ուրիշ տեղ զոն մատուցանելու հրաման չկար, բաց այն տեղէն ուր կ'անգէր տապանակն Աստուծոյ, եւ այն՝ քանանային ձեռօքը պիտի մատուցուէր. առջի բերան այն տեղն էր Վկայութեան խորանը, եւ յետոյ տաճարն եղաւ: Զոններն էին Աստուծոյ սեղանոյն վրայ նուիրուած կենդանիք, ինչպէս գոաբակ, ոչխար, այծ, նոխիլ, տատրակ եւ աղանիւր, եւ կամ անկենդան բաներ, ինչպէս խմորեղենք, անուշանոտ խուսկեր եւ երախայրիք պտղոց: Ամենն մեծ ու հանդիսաւոր զոնն էր *ողշակէզ* բոսածը, ուսկից քանանայն ամենեւին իրեն մասն չէր պահներ, եւ ամբողջ կայրէր: Վասն զի հաստատուած էր այն ի նշան Աստուծոյ ամենագօր մեծութեանը՝ որուն առջեւ ամեն բան ոչինչ է, եւ մարդուս հասկըցնելու համար որ պարտական է բոլորովին ինքզինքը նուիրել անոր՝ ուսկից ընդունած է իւր ամեն ունեցածը: *Գոնութեան* կամ *առաջաւորութեան* զոնը կամատուցուէր ի շնորհակալութիւն Աստուծմէ: Ընդունած բարեւք, կամ իկատարումն ուխտի: Կենդանեաց ճարպն ու երկկամուէրք միայն կայրէին. կուրծքն ու աջ ուսը քանանային կտրուէր, եւ մնացածը զոնի տիրոջն էր: Այս զոնին համար ամենեւին որոշուած ժամանակ չկար. ամեն մարդ ուզած ատենը կրնար մատուցանել. օրերք չէր սահմանած նաև կենդանին, միայն պէտք էր որ պակասութիւն չունենար: *Քաւութեան* զոնը իրաւութիւն եւ իրողութիւն մեղաց կամատուցուէր: Քանանայն կենդանոյն արիւնը սեղանին ոտքը չբաժնած՝ մատը մէջը կրարէսէր, եւ սեղանոյն չորս անկիւնը կըրսէր զայն: Զոնին տէրը ամենեւին իրեն մասն չէր առնուր, եւ այն կամաւոր զրկումը՝ մեղացը ապաշխարանք կ'ամարուէր: Կենդանոյն ճարպը սեղանին վրայ կայրէին. ամբողջ մարմինը քանանայիցն էր, եւ սուրբ տեղ պիտի ուտէին, այսինքն խորանին սրահին մէջ: Երբոր քանանայն իւր մոռովըղեան մեղացը համար զոն կամատուցանէր, զոնին արիւնը նօրն անգամ սրբութեան վարագործին առջեւը կըրսէր, եւ մնացածը ողշակիզաց սեղանոյն ոտքը կրավէր: *Հանապազորոյ ողշակէզը* այն էր որ ամեն օր ողշակիզաց սեղանոյն վրայ երկու անարատ զատն կ'ըղծէին, մէկն առաւօտը արեւը ելնելուն պէս, եւ միւսն իրիկունը՝ արեւը մտնելուն պէս: Զոն կըրսուէր նաև այն՝ չորում կենդանին չէր տպանուէր, որպէս էր կենդանի նոխազին զօնը: Զոր վերը տեսանք:

Նուէրք: — Կմատուցանէին նաև անարիւն զոնք, որոնք բոտ մեծի մասին գինիով ու ցորենով բաղադրուած էին, եւ *ճուէրք* կըրսուէին: Ասոնք շատ անգամ իբրեւ երկրորդական բան՝ միւս զոնքու հետ կ'նուիրուէին: Սակայն նոյնպէս երկրորդական պէտք չէ համարիլ *ա) առաջաւորութեան տա-*

սուերկու հացերը, զորս քանանայք միայն կարող էին ուտել, եւ այն՝ վրկայութեան խորանին մէջ. ր) *կանխահաս ցորենով շինուած հացերը*՝ զոր Պենտեկոստէին օրը կնուիրեն, եւ ալիւր՝ զոր աղքատաց իջաւութիւն մեղաց իւրեանց կնուիրեն:

Ձոնագործք եւ զոնագործումիւն: — Ձոները մատուցողները քանանայք էին, անոր համար եւ *զոնագործ* եւ *զոնամատուց* կկոչուէին: Սոքա մատուցուած կենդանիք խորանին դուռը սեղանոյն առջեւ կընդունին, անոնց զխոյն վրայ ձեռք դնելով կտրէին, կմորրէին, սեղանոյն վրայ փայտ կըշարէին, եւ անշէշ սուրը կրակով կտրեկցընէին: Տետոյ կենդանւոյն Աստուծոյ ընծայելի մատուցք ուրիշ նուէրներու հետ վեր դեպ ի երկինք կը: Բարձրացընէին, ու ետքը սեղանոյն վրայ կդնէին՝ իբրեւ ի նշան՝ որ Բարձրելոյն նուիրուած էին այն զոները: Ամէն պակասաւոր կենդանիք կմըծուէին՝ իբրեւ Աստուծոյ նուիրելու անարժան:

Ուխտ. Նազովընցիք: — Մովսիսական օրէնքը մասնաւոր կերպով կզգուշացընէ անխորհուրդ ուխտադուրքիւններէ. վասն զի, կըսէ, ուխտ չըղենելով՝ մարդս մեղք չգործեր, բայց զնելով ու չկատարելով՝ մեծապէս կմեղենայ: Սակայն ամուսինք եւ հարք իշխանութիւն ունին իրենց կանանց ու որդւոց ուխտերը լուծելու՝ քանի որ նոքա իրենց ձեռքին տակն էին: Ուխտը կրնար նաեւ փրկանաւորուիլ ստակով՝ որ ուխտին տեսակին եւ ուխտադիր անձին վիճակին ու հասակին համեմատ կփոխուէր: Ամենէն մեծ ուխտն էր *Նազովընցի* լինելը: *Նազովընցի* կկոչուէին նոքա, որ ծնողաց կամ իրենց կամօքը Աստուծոյ ծառայութեանը նուիրուած էին առ ժամանակ մի. եւ այն միջոցին պարտական էին հրաժարիլ իգինւոյ եւ ամենայն տեսակ արբեցուցիչ ըմպելիներէ. մազերնին ամենեւին չէին կտրեր, ամէն տեսակ պղծութիւններէ կզգուշանային, մանաւանդ մեռեալ մարմնոց դպելէն: Աստուծոյ նուիրուած ժամանակն որ կմըննար, Նազովընցին կուգար խորանին դուռը՝ քանանային առջեւը կկենար, որ իրեն համար երեք անասուն կզոներ, եւ նուէրն Աստուծոյ կմատուցանէր:

Տօնք: — Երեք մեծամեծ տօներուն վրայ արդէն խօսեցանք, որ են *Պասեք*, *Պենտեկոստէ* եւ *Տաղաւարահարք*: Այն օրերը պարտական էին ամենայն չափահաս արուք զալու տնայանակին զտնուած տեղն՝ Աստուծոյ երկընդադուրէն ընելու: Եօրենկին եօրներօրդ օրը *Տարաք* կըսուէր, եւ Աստուծոյ նուիրուած էր: Այն օրուան մէջ ո՞ր եւ իցէ զօրծ արգելուած էր. տան մէջ կրակ վառելու անգամ հրաման չկար: Այս օրէնքին դեմ ընողները բարձր կպատմուէին, որպէս փայտ ժողովոյին քարկոծուիլ տեսանք: Մովսէս բաց ի շարաք օրէն՝ Աստուծոյ նուիրած էր նաեւ *Յարեւիտ* տարին, որ յիսուն տարին մէկը կուգար, ինչպէս որ երկիրներու բաժանման յօդուածին մէջ պիտի խօսվիք: Ամէն եօրներօրդ տարին՝ *ամ եօրենքորդաց* կամ *շարաքահան տարի* կըսուէր, յորում արգելուած էր երկիրը մշակել, եւ Հրեայ ստրուկները կարձրկուէին:

Անա Հրէից կրօնքը ձեւացած էր այս եւ ասոնց նման ծեսերով ու արարողութիւններով, որոց մի միայն վախճանն էր՝ զիրենք շրջակայ ազգերէն զատել ըրածանել, եւ Աստուծոյ զազախարը մեղերնին միշտ կենդանի պահել:

Բ. Զինուորական օրէնք: — Մովսէս եւ իւր յաջորդ Դատաւորները՝ զօրաց կառաջնորդէին ու կիշխէին՝ իբրեւ իշխանապետ: Ամէն քսան տարեկան վեր եղող Իսրայելացի՝ զինուոր էր. սակայն այս օրէնքը այլ եւ այլ բոլոր-

ուրիւններ ունէր, քստ այսմ. « Թշնամոյն հետ պատերազմի ճակատած ժամանակ երբոր տեսնէք որ նոցա ձիաւորներն ու կառքերը ձերինէն աւելի են, ամենաին մի վախնաք. վասն զի Աստուած որ զձեզ եղիպտոսն ազատեց՝ հետընդիլ է: Պատերազմի ժամն որ հասնի, քահանայապետը բանակին գլուխն անցնի ու այսպէս խօսի ժողովրդեան. — Լուր Խորայիւ, այսօր պիտի պատերազմիս. սիրտդ ամենեւին չխռովի, ետ մի քաշուիր, վասն մի ունենար, վասն զի հետոյ է Բարձրայն: Սպայք եւ զօրագլուխք այնպէս բող աղաղակեն որ զօրքը ձայներնին լսէ: Միքէ կամ մեջերնիդ մէկն որ նոր տուն շինած եւ մէջը զեռ. րնակած չլինի, բող դառնայ տունը երբայ . . . կամ մէկն որ այգի տնկեր, եւ պտղէն դեռ. կերած չէ, բող դառնայ տնդն երբայ . . . կամ մէկն որ կուտի մը նշանուած է ու զեռ. չէ ամուսնացած, բող ետ դառնայ երբայ, որպէս զի մի գուցէ պատերազմին մեջ իյնայ մեռնի, եւ ուրիշ մը իւր նշանածին հետ կարգուի . . . կամ երկջուտ մը, որուն սիրտը վախով լցուած է, բող ելեն երբայ, որպէս զի իւր վախը եղբարցն ալ չանցնի: Զօրապետք այսպէս խօսեցէն յետոյ՝ իրենց զնդերը պատերազմի պատրաստեն »:

Պատերազմի մեջ օտարաց հետ ալ այսպէս վարուիլ կհրամայէին օրէնք. « Պաշարելու համար քաղաքի մը մօտեցած ժամանակնիդ՝ նախ խաղաղութիւն առաջարկեցէք անոր: Թէ որ ընդունի զայն՝ եւ դռները ձեզ բանայ, մեջի բընակչաց չըրպչիք, միայն ձեզի հարկատու հպատակ լինին. իսկ թէ որ խաղաղութիւն չընդունի, պաշարեցէք զայն, եւ երբոր Աստուած ձեռքերնիդ զինքը մատեն՝ էրկի մարդիկը զարկէք, եւ կանայքը՝ տղայքն ու անասունքը պահեցէք, առարը զօրաց բամենցէք, եւ Աստուծոյ ձեզ տուած կողոպտուով կերակրուեցէք »:

Խորայեացոց խոստացուած Բանանացոց երկրին քաղաքներուն համար աւելի խիստ էր օրէնքը: Բոլոր այն քաղաքաց ապականեալ ժողովուրդքը պիտի ջնջուէին: Պետք է սատակին նոցա, կըսէր Հրէից օրէնքը, որպէս զի մի գուցէ ձեզ եւս սովեցընեն իրենց աստուածոց զարշնկիք, որով այնչափ ամբարշտեցան իրենք, եւ ձեր Աստուծոյն դէմ մեղանշնէ տան ձեզի:

Կանայք: — Մովսէս զերի ընկած կանանց եւ աղջկանց վրայ խնամք ունեցաւ. ամիս մը ժամանակ տուաւ նոցա, որ հօրերնուն ու մօրերնուն վերայ լան. եւ Հրեայ մը որ անոնցմէ մէկն իրեն կին ընէր՝ ոչ եւս կարող էր զեռ վաճառել: Վերջապէս օրէնսդիրը հրամայելով նաեւ պաշարեալ քաղաքին շրջակայքն եղած պտղատու ծառոց անգամ չըրպչիլ, սանձ դրաւ կործանման ու աւարաւորեան հոգւոյն՝ որ աշխարհակալութեան հոգիէն անբաժանելի է:

Կարգադրութիւն բանակի: — Բանակին մեջէն արտաքսեց ամեն տեսակ անկարգութիւն, եւ ամենայն ջանք ըրաւ որ կատարեալ բարեկարգութիւն, միաբանութիւն եւ մաքրութիւն լինի նոն: Օրէնքը պատերազմ ընտնող զինուորները արեամբ շաղախուած համարելով՝ կհրամայէր որ նոցա կռուէն ետքը բանակը չմտնեն, մինչեւ որ կրկին եւ կրկին լուացմունքներով մաքրուին սրբուին:

Գ. Քաղաքական օրէնք: — Մովսէսի քաղաքական օրէնաց վախճանն էր՝ խաժամուծ ամբոյս մը ազգ դարձընել, վշանարնակ ու հովուակենցաղ ցեղ մը՝ քաղաքարնակ ու երկրագործ ժողովուրդ ընել. հայրենաց ահրը սըրտին մէջ վառել. կարգի կանոնի, ներքին խաղաղութեան, արդարութեան ու ընկերական կենաց վարժեցընել զինքը:

Մերակոյտ: — Մարգարէն գլխատուած իբրեւ մինակ տէր եւ իշխան Հրէ-

ից քարոզելէն յետոյ՝ նորա նրամանին տակը քաջարձակ իշխանութիւն բանեցուց աստուածընտիր ժողովրդեան վրայ։ Տեսանք որ իւր աներոյն խորհրդովը օգնական բնութեց եօթանասուն ծերոց ժողովը՝ որ Հրէից *ձերսկայտը* դարձաւ, եւ Մովսէսի մանուսնէն ետքն եւս անխախտ մնաց, եւ քանի մը դար վերջը այն *նաշակաւոր առնետրիմ*՝ կամ *սինեդրիս*ն բուռած գերագոյն աստեանը կազմեց, որոյ զանազութիւն կրագմէր ինքը քանանայապետը։

Դատաւորք։ — Տեսանք որ Մովսէս ժողովրդեան վրայ նազարապետներ, նարիւրապետներ, յիսնապետներ ու տասնապետներ դրաւ, եւ նրամայեց որ նոքա իրենց տիրած քաղաքներուն մէջ դատաւորներ ու տեսուհներ կարգեն՝ առանց որոշ բան մը զբաղեցուց բնորոշեան կերպին վրայ։ Սկիզբէն յայտնապէս կերեւի որ գլխաւորապէս ժողովրդեան ձեռքն էր այն բնորոշիւնը, վասն զի նոյն իսկ Մովսէսի յաջորդին՝ այսինքն Տեսուայ բնորոշիւնը ժողովուրդը նաստատեց, եւ յետ այնորիկ շատ դարեր՝ մինչեւ քաղաւորութեան օրերը՝ վտանգաւոր ժամանակ, եւ մասնաւոր պատերազմի ատեն, ազգը իրեն մէկը զլուս կրնտրէր՝ *դատաւոր* անուամբ, եւ լիազօր իշխանութիւն կուտար անոր, որ ծերակուտին նետ ազգը կառավարէ։ Երբեմն քանանայք եւս դատաւորին նետ իմրասին վճիռներ կուտային։

Դանձ եւ հարկ։ — Շատ հաւանական կերեւի որ առջի բերան աստուածային պաշտամանց զանձը տէրութեան զանձէն բաժնուած չէր։ Մովսէսի ժամանակ՝ նասարակաց զանձը կազմողն էին տուգանք, զրամական փրկկանք եւ ընդհանուր գլխաճարկ։ Մարդկան եւ անտուր անասնոց առջինեկները միշտ կվրկանաւորուէին հինգ արծար սիկդով, եւ խրաքանչիւր անձի գլխաճարկն էր կէս սիկդ։

Բաժանումն երկրին. Յօրեյեան։ — Մովսէս կուգր որ Իսրայելացուց մէջ աղքատ չգրտուի. բայց այս աչ չէր ուզեր որ ոմանք սաստիկ մեծնան հարստանան. այլ իւր ժողովուրդը ասկրասանութիւնէ, զեղխութիւնէ եւ ապականութիւնէ բարուց պահպանէ՝ որ աննրաժեշտ արգասիք են մեծափարբամ հարստութեան ու յետին աղքատութեան։ Ուստի նրամայեց որ Աւետեաց երկիրը վիճակաւ ցեղերուն ազգատոհմերուն բաժնուած ժամանակը՝ իւրաքանչիւրին բաժիր նորա անդամոցը բուռն համեմատ լինի։ Գերազանց կարգադրութեամբ պատուիրեց որ այնու բաժանմամբ ամեն մարդ իրեն ընկած երկիրը կարող չլինի մշտնջենաւորապէս վաճառել. վասն զի երկիրն իմս է, կրսեր Աստուած. դուք տեր չէք, այլ իբրեւ պանդուխտ քովս եկեր էք, ու զայն կրանցըրէք։ Եւ անա այս դիտմամբ՝ վերը յիշուած *յորեյեանք* նաստատուած էր. այն օրն որ յիսուն տարին մի անգամ կուգար, վաճառմամբ կամ փոխանակութեամբ ազգատոհմերու ձեռքէն ելած երկիրներն վերստին իրենց առաջին տէրերուն, կամ անոնց ժառանգացը կդառնային։ Յօրեյեան տալան կրողութիւն նաեւ ամենայն պարտք, եւ ամենայն ստրուկ կամ գրեթէ ազատ կարծակուէին։ Ուստի Յօրեյեանին վախճանն էր՝ *նարստութեանց սաստիկ անհաւասարութիւնը խափանել, ստրկութիւնը բերեցընել, եւ արգելույ որ երկիրը քանի մը ազգատոհմերու միայն ստացուածք չդառնայ. ուստի եւ վաճառուած բաներուն զինը Յօրեյեանին մնացած տարիներուն բուռն համեմատ կլինէր։*

Իրաւունք քաղաքացւոց։ — Ամեն Հրեայ եւս քաղաքացւոյ իրաւունքը չունէր, եւ կամ՝ ինչպէս սուրբ Դիւքը կըսէ՝ «Աստուծոյ ժողովրդեանը մասն չէր»։ Գերութեամբ այս իրաւունքը կկորսուէր կամ կխափանուէր, եւ

Հրեատառնի մէջ գրեւած էին անկէց օտարք, անհարազատ որդիք եւ ներքինիք: Երկրին մէջ բնակող օտարականներէն ոմանք, ինչպէս եգիպտացիք եւ եգիպտացիք, քաղաքացի կղանային՝ երրորդ սերունդին, մինչդեռ այլք երբեք չէին կրնար քաղաքացի լինել, ինչպէս Մովսարացիք, Ամոնացիք եւ Ամազեկացիք, անապատին մէջ իրենց Հրեից ցոցոցած բշտամուրեանք համար: Քաղաքացւոց իրաւունքը չունեցողներն ոչ կարող էին խորայնացնոյ մը հետ ամուսնանալ, ոչ հասարակաց պաշտօններու հասնել, եւ ոչ բանեցընել որ եւ իցէ իրաւունք որ մասնաւոր կերպով քաղաքացւոց պահուած էին:

Ամուսնութիւն եւ ապախարդան: — Մովսիսական օրենքը, ինչպէս վերը տեսանք, բացարձակ կերպով կարգելուր որ եւ իցէ խնամութիւն Քանանացի ազգաց հետ, եւ կղատապարտէր միանգամայն որ եւ իցէ մծղնեայ կամ ազգապիղծ ամուսնութիւն: Բազմակնութիւնը չէր արգելուր, որ Արեւելքի մէջ սովորական եղած էր այն ժամանակ: Ապախարդանի՝ կամ կինը արձակելու հրաման տուաւ, բայց արձակուած կինը միտանգամ չէր կարող ոք առնուլ: Ամուսնութիւնը պարզ քաղաքական զործողութիւն մի էր, եւ երկը կնոջը տուած բաները չէր կրնար ետ առնուլ նոյն իսկ արձակած ժամանակը:

Ամուսնութիւն ընդ կնոջ եղբօր: — Հրեից սեպնական եղած օրինաց մէկն է նաեւ եղբօր մը իւր մեռած եղբօրը կնկանը հետ կարգուիլը, զոր Մովսէս դրած է ազգատոհմերու յարատեւութեանը համար: Եւ այսպէս կրտսեր օրենքը. « Երբոր երկու եղբարց մէջէն մէկն անորդի մնանի, միւսը պետք է նորա կնոջը հետ ամուսնանայ, եւ եղբօր որդիք յարուցանէ, եւ անոնց անդրանկին անունը դնէ եղբօրն անունը, որպէս զի Իսրայելի մէջէն չկորսուի: Թէ որ ինքը չուզէ եղբօր կինը առնուլ, որ ըստ օրինաց իրեն կիցան, անիկայ երբայ քաղաքին դուռը ծնրող ներկայանայ ու զրուցէ. Երկուսն եղբայրը չուզին զիս իրեն կին առնելով՝ եղբօրն անունը Իսրայելի մէջ հաստատել. եւ անոնք շուտ մը զինքը կանչեն ու հարցընեն: Թէ որ պատասխան տայ քէ չուզիր այն կնոջ հետ ամուսնանալ, ծնրող աչքին առջեւ կինը անոր մօտենայ, ոտքին կօշիկը քաշէ հանէ, եւ վրան բքնելով՝ ըսէ իրեն. « Այսպէս ընելու է այն մարդուն որ եղբօրը տունը չուզիր կանգնել »:

Ժառանգութիւնը: — Մովսէս ժառանգութեանց կարգը հաստատելու ժամանակ որոշեց որ անդրանիկ որդին կրկին մասն առնուի՝ նաեւ այլ եւ այլ կանանցմէ որդիք եղած ատեն: Երբոր ուղիղ գծով արու զաւակ չլինի, ժառանգութիւնը ազգականը կիցնար. սակայն ժառանգող ազգիւնը ստիպուած էին հայրենական ցեղին մէջէն երկի առնելու: Թէ որ մեռնողն ազգիկ եւս չունենար՝ եղբարքը իրեն ժառանգ կլինէին:

Հայրական իշխանութիւն. Ստրուկը: — Հարք բացարձակ իշխանութիւն ունէին իրենց զաւակացի վրայ. սակայն Մովսիսական օրենքը որդեգր վրայ կենաց եւ մահու իշխանութիւն չէր տար հարց, ինչպէս որ հին աստիճի շատ ժողովրդոց օրենքները կուտային: Նոյնպիսի մարդասիրութեամբ օրենք դրաւ Մովսէս նաեւ ստրկաց համար. Յորեկան տարին ամեն տարուկ՝ Երբայեցի կամ օտար՝ պիտի ազատուէր: Երբայեցի ստրուկը վեց տարի միայն պիտի ծառայէր, եւ յետ այնորիկ ձրի պիտի ազնիկ առած լինէր ու անկէց զատուիլ չուզէր:

Պարտք: — Յորեկան տարին ամեն սարտք կրողներ: Արգելեալ էր Հրեիցմէ շահով ստակ փոխ առնուլ, բայց ոչ նոյնպէս եւ օտարներէ: Փոխատու չէր կարող փոխառութիւն տունը մտնել՝ զրա առնուլ:

Դ. Բարոյական օրէնք: — Մովսիսական օրինաց զերազանցութիւնը կերեւեալ առաւելապէս բարոյական օրինաց մէջ, որոց զխաւորները Տասնաբանեայ պատուիրանաց մէջն են: Անկէջ դուրս եղածներէն եւս մէկ քանին նոս յիշեմք:

• Այրւոյն եւ որբին երեքք վնաս չընես, վասն զի առ իս կաղաղակեն, եւ ձայներնին կլըսեմ:

• Արտերդ ճնձկու ժամանակ՝ ցորենը գետնի հաւասար չկտրես, եւ ընկած հասկերը չժողվես. նոյնպէս այգւոյդ ալ մինչեւ յետին ողկոյզը չժողվես, այլ բողոսս որ աղքատք եւ օտարք ճաքաղ ընեն:

• Եօրենրորդ տարին մի մշակեր՝ ոչ երկիրդ, ոչ այգիդ, եւ ոչ ձիւրենիդ, ուրող որ հանգչին անոնք, որպէս զի մեջերնիդ աղքատ եղողները ուտելու բան գտնեն:

• Օտարը մի նեղեր ու ոտքի տակ մի առներ. վասն զի դուն եւս օտար էիր յեզիպոս:

• Թէ որ փոխ տուած մարդուդ հազուատը զրաւ առիր, զիշեր չեղած նոս դարձուր:

• Ամենեւին զրաւ շահունուս ջաղացքի քարը, վասն զի զայն քեզ տուողը՝ իւր իսկ կնանքն ու ապրուստը զրաւի դրած է:

• Դործաւորին վարձը եւ ոչ օր մը քովդ պահէ:

• Թէ որ մէկը իւր ստրուկին այնպէս զարնէ որ սաստիկ վիրաւորուի, պէտք է զինքն ազատէ:

• Փախած ստրուկը մի ազատեր, բայց զբուքեամբ նետը վարուէ:

• Ազատած ստրուկը ձեռնունայն մի դրկեր, այլ Տեստն Աստուծոյ քո օրնուրեամբն ընդունած բաներէդ դէր այնչափ մը տուր՝ որ ճամբան իրեն բաւէ:

• Սուտ չուրեր մի հաներ, եւ չարաց նետ միանալով սուտ վկայ մի լինիր:

• Վրեժխնդրութիւն մի ըներ:

• Ընկերդ քու անձիդ պէս սիրէ:

• Երբոր դատաւոր լինիս, ամենեւին ընծայ ու կաշառք մի առներ, եւ մարդոց արտաքին տեսքին ուշ մի գներ:

• Անիծեալ լինի նա որ իւր հայրը ու մայրը կարճամարմէ:

• Ճերմակ մազերու առջեւ ոտք ել, եւ ձերոյն պատիւ ըրէ:

• Անիծեալ լինի նա որ խուլը կնախատէ, կամ կուրին ճամբան արգելք մը կըլընէ:

• Սուրբ եղիք, կըսէ Աստուած, վասն զի ես սուրբ եմ:

• Մի բողոք որ ձեր աղջիկները պոռնկին:

• Կախարդներու խորհուրդ մի հարցընէք:

• Մեջերնիդ ոչ դիւր ունեցէք եւ ոչ կախարդ:

Մովսիսական օրէնքը ոչ միայն բանաւոր կենդանեաց՝ աղքատաց, օտարաց եւ ստրկաց գրութիւն եւ մարդասիրութիւն կըբարոյգէր, այլ եւ անբանից:

• Բեռանը տակ ընկճող կենդանւոյն բեռը բերեցոր:

• Թէ որ քշնամուկը եղը կամ էշը կորսուած գտնես, տար տիրոջը տուր:

• Կալի մէջ աշխատող եզին դուռը մի կապեր:

• Թէ որ ճամբէ մը անցած ժամանակդ՝ ծառի մը վրայ կամ գետինը բրնձնոյ բոյն մը գտնես, եւ մայրը իւր ձագերուն կամ հաւկիթներուն վրայ նրստած լինի, ձագերուն նետ մայրն ալ արձակէ:

Ե. Առողջութեան օրէնք: — Մովսիսի տուած առողջութեան օրէնքները զվիսաւորապէս կլիմային սաստիկ տաքութեան, անընդհատ մաքրութեան

մը հարկաւորութեան, քանի մը վնասակար կերակրող, մորրի նիւանդութեանց եւ մասնաւորապէս բորոտութեան վրայ էին, եւ ամէն մէկուն մէջ օրէնսդրին իմաստութիւնն ու սամմանած կանոնին հարկաւորութիւնը կ'ախլի: Այն օրէնքները երեք խումը կրածնուին:

Անսուրը կենդանիք. Բորոտութիւն. Սրբութիւնք: — Առաջնոյն մէջ կրօնադատութիւն կերակրելուց պատուէրքն ու սուրբ եւ անսուրը կենդանեաց իրարմէ զանազանութիւնը: Ասիոյ տաք կլիմաներուն մէջ շատ կենդանեալ որոց կնգակը ճղրուած էր, ինչպէս ուղտը, անսուրը կամ պիղծ համարուեցան. նոյնպէս նաեւ խոզը, նապաստակը, ճագարը, գետնի վրայ սողալով քալող կենդանիք եւ ուրիշ շատեր: Մովսէս արգիլեց Հրէից որ անոնց միւսը չուտեն, ինչպէս նաեւ արիւնը չելած՝ որ եւ իցէ սատկած կենդանիք:

Երկրորդ խումրին մէջ էին այն ամենայն օրէնքները՝ որոց վախճանն էր գշրնայա բորոտութենէ պահպանել, անկեց բռնութիւնները ճանջնալ, ուրիշներն անոնցմէ զգուշացընել, եւ բորոտներու հազուադէպ տուեն ու կան կարասին մաքրել: Այս սոսկալի նիւանդութիւնը այն ժամանակ այնպիսի ջարդ կըրէր, որ առջեւն առնելու համար ամենայն զգուշութիւն ըրտ. Մովսէս. եւ այն զգուշութեանց գործադրութիւնը քանանայից յանձնեց, որպէս զի նոցա ձեռքովը աւելի ուշադրութեամբ ու երկկողմութեամբ կատարուին իւր զրած զգուշութիւնները:

Խստիւ պատուիրած էր՝ մեռելի կամ որ եւ իցէ անսուրը մարմնոյ դպելէն ետքը լուացուիլ սրբուիլ: Մեռելի դպելէն յետոյ անքրուելու համար՝ պետք էր որ լուացուելու ջրոյն մէջ զոնի մոխիր խառնուած լինէր: Այս ամենայն մարբութեան կերպերը՝ *սրբութիւնք* կկոչուէին:

2. Դատաստանական եւ պատժական օրէնք: — Մովսէսի դատաստաններու վերաբերեալ զրած օրէնքը նշանաւոր են ամբաստանեալներու համար ունեցած ապահովութիւններովը՝ յորոց զուրկ էին նին օրէնսդրութեանց շատերը: Իւր պատժական օրինաց մէջ եւս յայտնապէս կերեւի մարդասիրութիւնը, քեպտ եւ շատ մը յանցանք խստիւ կ'ըրամայէ պատժել. մանաւանդ անոնք որ կերպով մը կ'ընչէին այն երեք մեծամեծ սկզբունքները, որոց վրայ հիմնուած էր երբայական օրէնսդրութիւնը, որք էին հաւատք ի միութիւնն Աստուծոյ, կատարեալ բաժանումն յօտար ազգաց, եւ վրանարնակ ժողովրդեան մը երկրագործ ազգ մը դառնալը: Մովսէսի օրինաց այս կարեւոր մասը շատ ճշդօրէն է. ուստի եւ գլխաւոր կտորներէն մէկ քանին միայն տեսնեմք:

Վկայք. Դատաստանք. Յանցանք ընդդէմ կրօնից եւ անձանց. պատիժք նոցա: — Յանցաւոր մը իման դատապարտելու համար՝ մէկ վրկայութիւն միայն բաւական էր. պետք էր երկու երեք վկայ. եւ քե որ յանցաւորը պիտի քարկոծուէր, իրենք պիտի նետէին առաջին քարերը: Ամբաստանելոյն տրուելու պատիժը սուտ վկայից կտրուէր:

Դատապարտութեան վնիւր ծերերը, դատաւորներն եւ երբեմն քանանայապետք կուտային: Հարք որ եւ իցէ պատճառաւ չէին կարող իրենց որդիքը մեռցընել տալ. բայց քե որ ապտամբ ու անտառակ որդի մը շատ անգամ ծնողացմէ խրատուէր ու նոցա իշխանութիւնը արձամարներ, իրենք զինքը քաղաքին ծերոց առջեւը կտանէին, եւ նոքա գլխաւորը քարկոծել կուտային:

Կրօնքի դէմ եղած ամենայն յանցանք, կուսակցութիւն, մոգութիւն, կախարհութիւն, հայնդութիւն, շարք օրը սուրբ չլպանելը, եւ այլն, գլխաւոր

տութեան պատիժ կընդունենին. իսկ անձանց դեմ եղած կամաւոր յանցանքները, մարդասպանութիւնը, պղծութիւն եւ այլն, մահուամբ կ'ապառնուէին, եւ ծնծ կամ վիրաւորութիւն միայն եղած ժամանակը՝ նմանակից պատժով, որ էր յանցաւորին մի եւ նոյն ցաւը քաշել տալ. այսինքն թէ որ մէկը մէկուն աչքը հաներ էր՝ իրեն եւս աչքը հանել, թէ որ ակռան՝ ակռան : եւ անա այս պատժին էր՝ որ Քրիստոս տէրն մեր կակնարկէր՝ երբ որ կըսէր. « Լուարուք զի ստացաւ, ակն ընդ ական եւ ատամն ընդ ատաման » :

Նա որ իւր հօրը կամ մօրը կզարենէր, եւ կամ զանոնք կանխէր՝ մահուամբ կ'ապառնուէր : երբոր մարդասպանութիւնը չկարենար արդարանալ, ու ատաշուց մտածուած լինէր, բան մը չկար որ զմարդասպանը մահուան պատժին ազատէր : Թէ որ սեղանոյն եւս երբոր ասորսինէր՝ հրաման էր նաեւ անտի քաշել հանել մեռցրնել զինքը : Բայց երբոր մարդասպանութիւնը ոչ ատաշուց մտածուած լինէր եւ ոչ կամաւոր, այնպիսի մարդասպանաց համար ապատանարաններ սահմանուած էին : Մովսէս հրամայեց որ Ղեւտացոց տրուած քառասուն եւ ուր քաղաքաց մէջ այս բանիս համար վեց հաւ քաղաք ապաստանի որոշուին, եւ ո՞վ որ մարդ մը ակամայ մեռցրնէր՝ այն քաղաքաց մէկուն մէջ պիտի երբար սպառնէր՝ մեռելոյն ազգականացը վրէժխնդրութենէն ազատելու համար, եւ նոն պիտի բնակէր մինչեւ որ քաջանայալտոր վախճանէր ու տեղը նոր մը դրուէր :

Երբոր մարդասպանը չգտնուէր, օրէնքը կ'ըրամայէր որ ձերք եւ դատաւորք երբան մեռելոյն գտնուած տեղն ու մերձակայ քաղաքաց հեռաւորութիւնը չափեն : Ամենէն մօտ գտնուածին ձերքը պարտական էին երկնջ մի ատնուլ, որ դեռ լուծի տակ մտած չլինէր. զօնջ զայն, եւ վրան ձեռքերնին լուանալով բողոքել որ այս բաժնուած արեան եւ անպարտ եմ : Երկուս կընենին որ այն արեան բաժնուիլը չտեսան, եւ կ'աղաչուէին զմտնուած որ այն յանցանքը իրենց չմամարի : Այս վսեմ արարողութիւնը ամենուն արտին մէջ մարդասպանութենէն սոսկում մը կ'ծրէր : Մարդուս կենաց յարգը այնպէս բարձրացած էր Մովսէսի օրինացը մէջ, որ նաեւ այնպիսի դիպուածոց մէջ՝ յորս մարդասպանութիւնը յարակից հանգամանքներով արդարանար եւ կամ մարդասպանին կամքէն բոլորովին դուրս՝ պարզ դիպուածով եղած լինէր, պէտք էր դարձնալ որ զայն քաւէր ստակի գումար մը տալով՝ որ *ցին արեան* կը կոչուէր :

Յանցանք ընդդէմ օրինաց ամուսնութեան : — Մովսէսական օրէնքը սատիկ պատիժներով կ'ապառնանսէր շնացողները, մծղենաներն ու ամէն տեսակ ապօրինաւոր ու չարաժամբաւ ամուսնութիւնները : Շնացողին պատիժը մահ էր. բայց երբոր երկիր կնկանը վրայ պարզ կասկած ունենար՝ առանց ապացուցի, կ'առնուր զինքը քաջանային առջեւը կտանէր, եւ նորս համար իւր եւ ալիւր կնուիրէր. քաջանայն քիչ մը ջուր կ'առնուր, մէջը վըկայութեան խորանին յառակի հողէն կ'ստանէր, կնկան զուիւր կ'բանէր, եւ այն միջոցին որ նա երկանը նուէրը ձեռքը բռնած կկենար, ինքը սոսկալի անէնք կկարդար ջրոյն վրայ : Ամբաստանեալը այն ջուրը խմելէն առաջ պարտական էր անոր վրայ կարդացուած բոլոր անէնքը իւր վրայ մաղթել՝ թէ որ վրան բուած մնջքին յիրաւի տէրն էր : Խմելու ջուրը՝ *չուր յանդիմանութեան* կկոչուէր, եւ երկանն ջրած նուէրը՝ *զաւ նախանձաւորութեան* :

Յանցանք ընդդէմ ստացուածոց : — Խրաքանչիւր անձին ստացուածքը ապահովելու համար Մովսէս այլ եւ այլ մանրամասն օրէնքներ դրաւ. զօգուրեան վրայ : Դոգերը պարտական էին երբնմն հինգերորդ մասը

հատուցանել, զրերէ միշտ կրկինը, եւ մեկ քանի պարագայի մէջ՝ զողջած բանին քառապատիկն ու հնգապատիկը տալ, եւ պարտքին կամ վնասին իւր անձն էր երաշխաւոր, եւ մինչեւ որ ամբողջ չհատուցանէր՝ չէր կրնար ազատիլ:

Մովսիսական օրինաց մէջ չկային այն ամենայն տանջանքներն ու երկար չարբարանքները՝ զորս այն ատենի ուրիշ ազգերը մահապարտից կոտային: Մահապարտները զրերէ միշտ քարկոծմամբ կամ խեղդամահ կմեռնէին: Երբոր քահանայի մը աղջիկը ողջախոհութեան օրինաց դէմ զործէր՝ պատիժը այլ չէր: Երբոր յանցաւորի մը պատիժ ծնծն որոշուէր, քառասունէն աւելի հարուած չէր կրնար տրուիլ: Մովսիսական պատիժներէն մէկն էր՝ յանցաւորը ժողովրդեան մէջէն զատել զօրս հանել: Եւ այս տեսակ մը բանադրանք էր, որով աստուածային օրինաց դէմ զործողները Խորայնի մեծ ազգատոհմէն կը կտրուէին:

Մովսէս, գործք նորա եւ գրուածք: — Մովսիսական օրենսդրութեան այս համառօտագիծ պատկերը բաւական է հասկըցնելու. անոր վախճանը, անոր բովանդակութիւնը, օրենսդրին ընդհանուր խորհուրդը, եւ համոզելու ամեն անկողմնատէր ընթերցող որ այնպիսի գործոյ մը հեղինակը, մահաւանդ այնպիսի ժամանակ, պէտք էր որ աստուածագեղաց մարգարէ լինէր: Թէ որ մեկ կողմանէ Մովսէս իւր ատենի ողույն կղիջանի, պատերազմի, բազմակնութեան, ապահարդանի, ու գերութեան օրէնքներուն մէջ, միւս կողմանէ եւս աստուածաբաշտութեան վերաբերեալ բաներուն մէջ այնպիսի բարձրութեան մը կելնէ կվերանայ՝ յոր դեռ երբեք չէր եղած մարդուս միտքը. եւ մարդկային գործոց մէջ այնպիսի մարդասիրութեան՝ բարեսիրութեան եւ արարարութեան զաղափարներ կուտայ, որ իւր ժամանակի օրենսդիրներուն բոլորովին անծանօթ էին: Ըսինք եւ ցուցուցինք որ Մովսէսի վախճանն էր ամբողջ ազգի մը բարքն ու կենցաղավարութիւնը փոխել, զինքը գերութենէն ու վրանարեակ վիճակէն ազատ ու քաղաքարեակ վիճակի փոխադրել, եւ միանգամայն պահպանել օտար ազգաց մտաւոր ու բարոյական ապականութենէն, որպէս զի կարող լինի պահել իբրեւ անկապտելի աւանդ Մեծայային զաւլստեան անտաւոր պատգամները:

Զարմանալի բան է որ այս օրինաց մէջ անոնք անգամ որ չափէ զօրս ճշդաձ ու անսովոր կերեւան, ինչպէս օրենսդրին վախճանին կհամաձայնին: Օրինակի համար, ուզելով գլշնայս երկրագործութեան յորդորել, եւ անով Աւետեաց երկիրը սիրելի ընել անոնց, զինի խմելու հրաման կուտայ նոցա՝ որ անոնց էր եղիպտացւոց եւ վրանարեակ ժողովրդոց. եւ ոչ միայն հրաման կուտայ, այլ եւ զոհագործութեանց մէջ զինի գործածել տալով՝ հրեկարել կընէ զայն աստուածային պաշտամանց: Խմստոռն գգուչութիւն չմնար որ չգընէ նաեւ իւր ժողովրդեանը սրտէն կռապաշտութեան հակամիտութիւնը վերցընելու. այս վախճանաւ ալ է որ կռապաշտ ազգաց մինչեւ անտարբեր սովորութիւնները Հրէից արգիւնց՝ վախճանով որ նոցա հետ կռապաշտութիւնն եւս չմտնէ մեջբերին: Այսչափ նրբանայեաց գգուչութեամբ հանդերձ ժողովրդեան յաճախ իկամտութիւն զառածիլը պիտի տեսնեմք յետոյ, եւ օրէնրսդրին նախատեսութեանը վրայ պիտի գարմանամք: Խստի կ'արգելու կենդանեաց արեան գործածութիւնը՝ նախ հասարակաց առողջութեան համար, եւ երկրորդ եւ զխաւորապէս անոր համար որ Փխնիկեցիք, որ Փանանու երկրին սահմանակից ժողովուրդ էին, զոհերու արիւնը խմելու սովորութիւնն ունէին: Թէ որ արգելցէ Հրէից որ մարմիննին չմակերկեն չկարտտեն, մազերնին չշրտկեն ու մօրուքնին չածիլեն, պատճառն այն էր որ եղիպտացիք կամ

Արարացիք այն բաները կրեկին իսկապէս առաւ աստուածոց: Տիրաւի, իւր նորահաստատ պաշտօնն ընդունելու մեծարել տալու համար՝ երբեմն հարկադրեցաւ Մովսէս Հրէից եզիպտոսի մէջ բնականացած պատկերներն ու ձևերը առնուլ գործածել, բայց վրանին միշտ մեծամեծ փոփոխութիւններ ընելով՝ որոնք բոլորովին անոնց մտածութիւնը կփոխէին: Օրինակ իմն, քանանայականին կուրծքին վրայի զարդը կամ վիպաւրեան տախտակը եզիպտացոց քուրմերէն առաւ, բայց անոր վրայի ճշմարտութեան մարդակերպ պատկերին տեղը՝ աստուածային զօրութեան նշան մը դրաւ՝ յոյս (*ուրիմ*) եւ *կատարելութիւն* (*թումիմ*) անուանելով զայն, կամ *վարդապետութիւն* եւ *ճշմարտութիւն*: Եւ արդարեւ Մովսէսի սահմանադրութեանց մէկ քանին իւր ժողովրդեանը սովորութեանցն ու բարոյքը վրայ հիմնուած էին, սակայն զիրենք նոր ազգ մը կազմելու ամենայնաւոր էին. ինչ որ անոնցմով ժողովրդեան եզիպտոս ծնած լինելը կիմացուի, այս բանը եւս առաւել յայտնապէս կիմացուի՝ որ այն ժողովրդիւրջը երբեք նոն դառնալիք բուներ:

Քե որ Մովսէս խաբերայ մարդ մի լինէր եւ ինքզինքը մարգարէ Աստուծոյ քարոզիչը, տարակույս ըլլայ որ եզիպտացոց եւ Հնդկաց կրօնքը հաստատողներուն պէս ինքն եւս իւր հաստատած կրօնը յօգուտ իւր եւ ազգատո՛մին կոթարձնէր, եւ կարող էր բարձրանալով իվեր քան զմարդկային բնութիւն՝ ինքզինքը անսխալ հաստացընել Հրէից: Բայց ոչ. Մովսէս՝ որոյ գործքը այնչափ մեծ կցուցընէ զինքը ըստ Աստուծոյ՝ որուն փառաւոր այնչափ նախաձեռնողիք էր, եւ ժողովրդեան սիրովը լեցուած, այն Մովսէս՝ ինքզինքը իւր եղբարցը պէս մարդկային տկարութեամբ զգածեալ կղաւանի, ըրած մէկ յանցանքը ինքնիրեն կխտտովանի, զոր եւ քաւելու համար անապատին մէջ մեռնելու պատիժն ալ կգրէ. իւր ժողովրդեանը պատրաստած քաղցրութիւնն ու ուրախութիւնը պիտի զվայելէ, եւ սակայն նորա ամենայն վշտացը վշտաւ կից կլինի՝ հանդերձ անհղերն պատասխանատւութեամբ, եւ այնպիսի իշխանութիւն մը գործադրելով՝ զոր շատ անգամ այլ եւ այլ կրքերով կուրցած՝ ճանհալ ըլին ուզեր Հրեայք: Իրեն յաջորդ իւր որդիքը չանուանէր, եւ զանոնք Ղեւնայ աննշան ցեղին մէջ կխտունէ՝ առանց մասնաւոր պաշտօնի եւ արտօնութեանց. քանանայական ցեղէն անգամ դուրս կմնան նոքա, եւ Կահարու միւս որդեցը պէս պարզ տապանակի կրողներ կլինին. եւ ինչ որ համարձակէին սրբութեան վրայ տարածուած քողն անգամ վերցընել՝ պատիժնին մահ էր: Քե որ Մովսէս զպաշտօննայս կրօնի իւր նայրենի ցեղէն բնորէց՝ Ահարոնին ազգատո՛մը իքանանայութիւն կոչելով, սակայն այլոց ազգաց քուրմերուն պէս զանոնք հարստութեամբ ու անսահման իշխանութեամբ չըլեցուց: Հարստութեան հիմն է կալուածական ստացուածքը. Մովսէս տասանորդը, կնդանեաց եւ պողոց երախայրիքը, եւ զոհերու մէկ մասը քանանայից եւ Ղեւնայ ցեղին շնորհելով՝ Խալայիլի մէջ ուրիշ ժառանգութիւն չտուաւ նոցա, բայց երբ քանի մի քաղաք. եւ անոնց բոլորիքը քիչ մը երկիր՝ իհարակ անասնոց նոցա, եւ քանի մը պարագաներէ դուրս քանանայականին ու քանանայից համար սահմանած իշխանութիւնը շատ չափաւոր էր:

Վերջապէս Մովսէս ամեն տեսակ փառասիրութենէ, իշխանասիրութենէ, անձնասիրութենէ ու շանասիրութենէ ազատ էր, եւ իւր ամենայն գործոցը մէջ Աստուծոյ մասը կար, որով ու այն անբեր անապատին մէջ ամբողջ ժողովուրդը մը քառասուն տարի կերակրեց:

Հիմա կմնայ մեզ քննել զՄովսէս իբրեւ իւր ժողովրդեան պատմաբանը, նորա գրեւածքները մեղի հասած են նինգ գրքի մէջ, որ կկոչուին *Յնունդք*,

ելք, Ղևոնական, Թիւք, եւ Երկրորդումն օրինաց : Ասոնք բաց յօրինաց, կրովանդակեն նանեւ աշխարհիս ստեղծման պատմութիւնը, ջրնեղեղի, եւ նահապետաց ու Հրէից պատմութիւնը՝ մինչեւ նոցա Աստուաց երկրին հասնիլը . եւ այն հինգ զրգերն են որ Հնգամատեան կկոչուին : Անհաւատ մարդիկ շատ ջանացին անոր հնութիւնը ուրանալ՝ վերջին ժամանակները հնարուած համարելով, եւ ըսածնին անով կուգէին հաստատել քի զիրը այն ժամանակ զեռ հնարուած չէր : Բայց երբոր պրտուի կամ պապիւրի վրայ գրուած Մովսեսի ժամանակակից ձեռագիրներ գտնուեցան, անհաւատութեան պատճառ չմնաց . մանաւանդ որ Հրէից ազգին մեջ իսկզբանէ հետէ դոյզն տարակոյս անգամ ելած չէ այս նիւրիս վրայ . վասն զի ամենքն ալ համոզուած էին որ այնպիսի հրաշալի գրութեան մը հեղինակը Մովսէս պէտք էր լինէր, եւ ոչ ալ ոք :

Մովսէսէն ետքը մինչեւ ի Գրիստոս մարգարէ մը չեղաւ՝ որուն հետ դեմ յանդիման խօսի Աստուած, եւ նորա չափ հրաշքներ ընէ : Ամեն ժամանակ սուրբ Հարք զարմացած ու զոված են Մովսիսի առաքինութիւններն ու ջքնաղ բարեմասնութիւնքը . նորա բազմավտանգ ու արգելքներով լեցուն կիսները սակաւագիւտ օրինակ է հաւատարմութեան, քաղցրութեան, համբերութեան, սիրոյ եւ արիւթեան : Սակայն նորա զրած օրէնքն ու ըրած կարգադրութիւնները ժամանակ մը միայն պիտի տեսնէին . իմերձենալ լուսոյն հարկ էր որ ստուերը աներևոյր լինէր, եւ օրինակը տեղի տար ճշմարտութեան : Ինքն իսկ մուսնեղէն յառաջ մարգարէական լուսով լուսաւորուած՝ կտեսնէ այն միւս Օրէնսդիրը՝ որ զամենայն ազգս իւր օրինաց սրբութեանը պիտի հնազանդեցնէր, եւ իւր ժողովրդեանը կպատուիրէ անոր հպատակիլ . « Աստուած, կրտսէ, ձեր ազգէն ու ձեր եղբայրք մեզէն ինձ նման մարգարէ մը պիտի յարուցանէ, անոր լսեցեք » : Եւ այն մարգարէն էր ինքն իսկ վեհագոյն օրէնսդիրն ՔՐԻՍՏՈՍ :

Գ. Լ. ՈՒԽԹ.

ՍՏՈՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՂԵՍՏԻՆՈՒ

Դիրք Պաղեստինու : — Լերինք : — Յորդանան և հեղեղատք : — Մեռեալ ծով : — Անպտղարեւութիւն հարաւային ու արեւելեան հարաւային նախանգաց : — Մայրք Լիբանանու : — Բարեբերութիւն Գալիլիոյ : — Հրէից գալէն յառաջ Քանանա-
նու երկրին բնակիչքը :

Դիրք Պաղեստինու : — Պաղեստին կամ Հրէաստանը ըստած երկիրը յանրձակեալ յիշատակաց արժանի է, ու արժանի առանձին քննութեան . վասն զի հոն տարաւ բնակեցուց Աստուած իւր ընտրած ժողովուրդը, և մեծամեծ հրաշքներ ցուցուց . հոն ուսոյց և հաստատեց Քրիստոս Տէրն մեր իւր ճշմարիտ կրօնքը, և հոն են մարդացելոյն Աստուծոյ տնօրէնութեան սուրբ տեղերը : Այս երկրին նախկին բնակիչներն էին Փղշտացիք կամ Պաղեստինացիք, և իրենց անունովը Պաղեստին կոչուած է, որ Ասորոց երկրին հարաւային արեւմտեան ծովեզերքն էր՝ եզիպտոսի սահմանակից : Երբոր Քանանացիք տիրեցին, *Երկիր Քանանու* անուանեցին, և Հրեայք *Երկիր Աւետնաց*, *Հրէաստան*, սուրբ *Երկիր* . և յետոյ Յոյնք և Հռոմէացիքը բոլոր Հրէից բնակած երկիրը Պաղեստին կոչեցին :

Արդ՝ աշխարհագրօրէն Ասորոց երկրին մեկ մասն է Պաղեստին, և աստորաշխարհական դիրքը երկայնութեան 32° և 34° 1/2-ին և լայնութեան 31°—33° 1/2-ին մէջ կիցնայ : Երկայնութիւնն է հիւսիսէն հարաւ 236 հազարմերը, միջին լայնութիւնը 116, որով և մակերեսոյրը կամ տարածութիւնը կլինի 27,386 հազարմերը քառակուսի, որ Զուիցերիի կեսէն քիչ մը անկի ըսել է :

Լերինք : — Պաղեստինու մեծէն անցեալ լեռները երկու գօտի կրամերէն . առաջինն է *Լիբանան*, որ Միջերկրական ծովուն վրայ կնայի, ուսկից եօրը կամ ուրը մղոնէն անկի չհեռանալ . և Լիբանանու ձորոյն կամ Կեղեսիիոյ միւս կողմն է *Անեթ Լիբանանու* կամ *Լիբանաներ* կամ *Անտիլիբանան*, որ արեւելքէն Գամակուսի դաշտերը կպատէ, և հարաւակողմը *Մեծ Հերմոնին* (Ճեպէլ-Իւշ-Ղարզ) բարձրաբերձ գագաթներով կվիքջանայ, որ Պաղեստինու հիւսիսային սահմանագլուխներն են : Լիբանանու բարձրութիւնը 3,250 մերթէն անկի է, և գլուխը մշտապառոյց ձիւներով պատած է, ուստի և շատ ջրամբար է Արաբացի քերթողի մէջ անոր համար գրոցցածը քէ • Ձմեռը նորա գլխուն վրայ է, աշունը ուսերուն վրայ, գարունը ծնկուրներուն վրայ, և ամառը ոտուրներուն վրայ • : Արեւմտեան կողմէն բազմաքիւ ջրեր կվազեն ու երկիրը կպարարտացնեն, այնպէս որ ժօտերս երկու ճանապարհորդք երկու ամստան մէջ հազար հարիւր քառասուն տեսակ բոյս ժողովր են այն կողմերէն :

Պաղեստինու արեւմտեան կողմը կպատէ Լիբանան բազմաքիւ ձիւղերով, որոնց մերթ իրարու հետ խումբ խումբ կմիանան ու առանձին լեռներ կկազմեն, և մերթ կերկնեան երկայնամիկ գօտիներու պէս, որոց մեկը Հրէաստա-

նի մեջանդէն կանցնի, եւ *Լեւոն եփրեմայ* եւ *Լերիք Յուդայ* կկոչուին, եւ միւսը *Կարմեղոս* է, որուն հիւսիսային ծայրը հեռուէն ծովուն վրայ կկարկառի, եւ 500 մերթի ըստ բարձրութիւն ունի: Կարմեղոս այգիներով, ձիւրենիներով ու պարսպաւ արօտներով ծածկուած է. հոջակաւոր է նաեւ հազարունակ ջրվեժներովը, նկարագրական գեղեցկութեամբն ու չղմարիւ այրերովը, զորս բնութիւնն ու մարդիկ փորեր են մէջը (*): Առանձին խումբերն են *Թարոյ* (ձեպէ-Թուր) որ Նորդոնի դաշտավայրէն մեծատարած դաշարագեղ փռնջի մը պէս կբարձրանայ, եւ 563 մերթ բարձրութեամբ զագարին վերայէն կցոցընէ Միջերկրական ծովն ու Յորդանանու հովիտը. այս լեռն վերայ պիտի տեսնեմք, որ Դերովայի հրամանով Բարակ իւր բանակը պիտի ժողվէ, եւ Բրիստոս Տերն մեր իւր պայծառակերպութեան փառքը պիտի երեւցընէ: Թարոնէ յետոյ կուգան լեռինք *Դեղրուէ*, ուր ինզղիներ սպաննեց Սաաուդ. *Դեղալ* եւ *Դարիցին* լեռինք, որ իրարմէ *Տնախան* ձորովը կբաժանին, ուր նախ բնակեցաւ Աբրահամ Բանանացոց երկիրը. *Գոլգորա*, *Ձիւրենաց լեռ*՝ երոստակով մօտ, *Միսն*, *Մարիա*՝ որուն վրայ Իսահակ պիտի պատարագուէր, ու Մոդոնն առանքը շինեց:

Լիւրանաու Աներէն, կամ մանաւանդ Մեծ Հերմոնէն կիջեան *Գաղատայու* լեռները, որ Յորդանանու ձախակողմեան գետեզերքը կտարածուին, եւ հիւսիսային մասը *Լեւոն Բաաանու* կկոչուէր: Ասոնց կյաջորդեն՝ Ասփաղտեան լճին արեւելակողմը *Արարիմ* լեռինք, որոց մէկն է *Նարաւ* կամ *Պիսգա*՝ ուր մեռաւ Մովսէս, եւ *Փոգոյր*, որուն վրայէն Բաղասա Խորայնացիքն օրհնեց: Այս երկու պարեկները Մեռեալ ծովուն վրայ կբարձրանան՝ Յորդանանու բերնին մօտ: Նոյն ծովուն արեւմտեան ու հարաւային արեւմտեան կողմն են նաեւ *լերիք Յուդայ* կամ *Ամալիանացոց*՝ որ եփրեմայ լեռնց շարունակութիւնն են, եւ մէջերնին եղած բազմաթիւ բնական այրերովը անուանի, որոց շատերուն մէջ բնակեցաւ Դաւիթ՝ Սաաուդայ ձեռքէն փախած ժամանակը:

Այս լեռնաց ստորոքը կտարածուին քանի մը անպատու ու պտղաբեր դաշտեր: Մարուն դաշտը՝ որ Նոպլեէն մինչեւ Կարմեղոս կտարածուի ծովուն դիմացը, շատ անուանի է զարնան՝ կանաչագարդ գեղեցկութեամբը: «Այն ժամանակը, կրսէ Նարպրիան զաղղիացին, Սարոնի օդուն մէջ կխառնուին ճերմակ ու կարմիր վարդերուն, նարկիսի, փննայի, ճերմակ ու դեղին շուշանի, շառքրամի ու անբառամ ծաղկան անուշաճութիւնները»: Գեղեցկանիստ ու բարեկան են նաեւ *Զարուշոնի*, *Յեղրայէլի* եւ *Նազարեթի* դաշտերը: Բայց Մեռեալ ծովուն մօտ եղած դաշտերը օտակալ անբեր ու անմարդաբնակ անապատներ են, որպիսի է *Յուդայի անտալպտը*՝ Բերրոնի արեւելակողմը: Փղշապեաց երկրին մէջ *Սեֆնիա* դաշտը՝ շատ տեղ Սարոնի դաշտին պտղաբերութիւնն ունի, բեպտ եւ մօտ են իրեն Ապառամ Արաբիոյ աւազները: Երոստակով մօտերն են *Հուսիայիմ* կամ *Տիտանոց* (Հսկայից) հովիտը, Յովսափատայ տխրատեսիլ ձորն՝ ուր վերջին դատաստանը պիտի լինի, եւ *Դեննենովն* կամ *Գեննենովն*, ուր Խորայնի բազաւորները Մոդոբ ջատառածոյն արձանը կանգնեցին ու առջեւը տղայք կայրէին. ասոր համար նաեւ դժօխքը *Դեննէ* ըստած է:

(*) Ասորոց երկրին կային լեռները բազմաթիւ բնական այրեր ունին, Դամասկոսի մօտ ընթացը մը կայ՝ որ կրնայ չորս հազար մարդ մէջն առնուի: Պաղեստինու մէջ ալ լեռուն են այս այրերը, որք եւ ասորք Գիբբը ստէպ կայրէ:

Յորդանան եւ հեղեղատը: — Պաղեստին մէկ գետ միայն ունի, որ է Յորդանան, եւ Հերմոն լեռնէն կրղխե, ու Մերոն կամ Մարոն եւ Գեհենէ սարերը, որ եւ ծովակ Գալիլեայ կամ Տիբերեայ կըսուի, եւ 27 հազարմերը երկայնութիւն եւ 7 լայնութիւն ունի, լճերէն անցնելէն լիսոյ Աշոնը՝ ըստած գեղեցիկ դաշտը կոռօգե ու կերբայ Մեռեայ ծովը կրափի: Երկայնութիւնն է 160—180 հազարմերը, լայնութիւնը 26 հազարմերը, եւ խորութիւնը 3 կամ 4, ամառը:

Միջերկրական ծովը կիջնան հեղեղաւաքս Բէրութ, որուն եզրըրը կկարծուիք զտած լինին Փանիկեցիք ասակի շինելու գիտը. Կիսուն, Սորեն կամ Բեւոյի, եւ հեղեղատն եցիպտոսի. իսկ Առնոն եւ Գեյցրոն հեղեղատները՝ Ասփաղտնան լիճը կամ Մեռեայ ծովը կրափին:

Մեռեայ ծով: — Մեռեայ ծովուն երկայնութիւնն է 88 հազարմերը, լայնութիւնը 22—26 հազարմերը, եւ մակերեսոյրը Միջերկրականին երեսնէ շատ վար է: Ջուրը՝ րաց ի աղէն ունի նաեւ լուծեալ շատ մը ծծմբակ կրոյ, մագնէսիոյ եւ օշնանի, որով եւ սաստիկ ծանր ու քանձը կլինի: Ծովեզերքը ավաւր լուսութիւն մը պատած է, եւ ոչ զուարթ ալիք մը կուզայ կզարնուի, որ անոնց լուսութիւնը կտարէ: « Հեռուէն ջուրը, կըսէ Շարապիան, տմզոյն կանաչ կերեւայ, մօտէն կատոյտ, եւ ափը որ առնուա՛ ձերագոյն »: Յորդանանին ջուրը հոն քափուելէն լիսուն քալլ յառաջ՝ լեղի համ մը կառնու: Դասրը կամ Հրեաստանի կոպըրը երբեմն երբեմն լճին տակէն վեր կելնէ, ջրին երեսը կտղայ եւ եզրըրը կծովովուի: Շատերուն ըսածին նայելով՝ մէջը ոչ ձուկ կապրի եւ ոչ խեցեմորք. անոր համար Մեռեայ ծով՝ կոչուած է: Երբեմն մեզնէ վնասակար գոյուրշի կելնէ. շրջակայքը ասդիս անդին հազիւ մէկքանի ձուգած ծառ կտեսնուի, եւ անբեր անբոյս եզրըրը ոչ երբեք բուշնոյ մը ձայն կըսուի: Սուրը գրոց խօսքին նայելով, ատենով Մեռեայ ծովուն յատակը քարերը հովիտ մի եր, որ մէջի առատ աղանաքերուն համար Սիդդիմ կամ Ջոր ազոտից կըսուէր, եւ նաւի ջրհորներ ունէր. հոն էին Սոյում, Դամոր, Ադամա, Սերայիմ եւ Մեզոփի քաղաքները, որոնք երբոր երկնքէն հուր ու ծըծումը տեղալով կործանեցան, այն պտղաւետ հովիտն ալ Մեռեայ ծովը ձեռացաւ:

Անաղտղաբերութիւնն հարաւային ու արեւելեան հարաւային նահանգաց: — Պաղեստինու պտղաբերութեանը վրայ իրարու հակառակ քաներ կզատմեն ձանապարհորդք, եւ սոսկալի տեսարաններ կնկարագրեն: Պատշաւոր այն է՝ որ իրենց մասնական դիտողութիւննին ընդհանուր երկրին վրայ կգրեն:

Երբ Յօպպէն (Նաֆա) մէկը գայ՝ որ ուխտաւորաց սովորական ճամբան է, ամեն քան լինոջ ու տխուր կտեսնէ: « Քանի որ մէկը Հրեաստանի մօտեւնայ, կըսէ դարձեալ Շարապիան, լեռանց կողերը կլայնան, եւ անդի խոշոր ու անբեր կերպարանք մը կառնու: Քանի կերբայ՝ բոստաբերութիւնը կընուաղի եւ կմտնուի, մամուռներն անգամ աներեւոյր կլինին. ժայռերուն զեղեռութեանը կյաջորդ՝ կարմիր ու հրափառ գոյն մը . . . Այս լեռանց կեղտերը չոր հովիտ մը կայ՝ չորս կողմէն դեղին ու կողմնուտ տարերով պատած, որոնք արեւելքէն միայն քացուածք մը ունին, ոսկից Մեռեայ ծովուն անդունդն ու Արաբիոյ նեղաւոր լեռները կտեսնուին: Այս քարուտ տեսարաններուն մեջ՝ անհարթ ու զատ իվայր երկրի մը վրայ ու պարսպաւատ շրջակայի մը մեջ ասդիս անդին ցիր ու ցան շէնքերու մնացորդներ կտեսնուին, եւ նոճիներ, հալուէի ու որդանեննաց մացառներ եւ ձնամըկցուցած գերեզմաններու

նման քանի մը խարիչած Արարացուց աներ, այն անբակաց կոյտը կձածկեն. այն է անա *Երուսաղեմ*։

Այս նկարագիրը կամրոջացրէն Լամարքին. « Երուսաղեմի շրջակայքը քիչ բառով կարելի է նկարագրել. այսինքն անտուներ լերինք, անջուր հովիտք, անդայար անբոյս երկիր, ժայռեր՝ որ ոչ վախ կձգեն եւ ոչ վսեմութիւն ունին. քանի մը մոխրագոյն քարի հատորներ՝ փխրուն ու պատռոտած հողէն դուրս կցրցուին, երբեմն երբեմն բզենի մը, քովն ալ վիբ կամ շնագայլ մը՝ որ կձագէ ժայռին ծակերուն մէջ կմրտէ. քանի մը որբատունկ՝ որ գետնին գորշ կամ կարմրագոյն մոխրին վրայ կտարածուի. հեռունէն զեղնագոյն ձիւրենեաց փունջ մը՝ բլրի մը սնագցեալ կողերուն վրայ ստուերի փոքրիկ բիծ մը կձրգէ. հորիզոնին վրայ, բնեկնի կամ սեւ եղջերենի մը տխուր եւ միայնակ՝ երկնքի կապտառէն կզատուի. քաղաքին պարսպաց պատերն ու մոխրագոյն աշտարակները հեռունէն Սիոնի գլխուն վրայ կտեսնուին, եւ այս է անա երկիրը։ Բարձր, զինջ, պայծառ, խորունկ երկինք մը, յորում եւ ոչ ամպիկ մը երբեք կձրվայ, եւ երկնայեան ու առաւօտեան ծիրանիով կնկնուի։ Արարելի կողմէն սեւ լիւսնայ մէջէն լայնաբերան անդունդ մը կիջնայ, եւ մարդուս աչուները կառնու. մինչեւ Մեռեալ ծովուն ակնախտիդ ալեացը եւ Մովարու լեւանց զազարներուն մանիշակագոյն հորիզոնը կտանի »։

Բարեբերումին Գալիլիոյ։ — Բայց ամբողջ Պաղեստինը պետք է կարծել այն ժայռոտ ու արեւակեղձ տեղ ճամբուն, որ Յովակէն Երուսաղեմ կը տանի։ Բէ որ Լամարքինի պէս մէկը Գալիլիան եւս պտըտի, այսինքն Գառնու երկրին հիւսիստեղծը, այն ժամանակ կձաակընայ Աւետեաց երկիրը։ Կարմնոտ եւ Լիւանան լեւանց մէջ ճամբայ մը կայ, որ Զարուզոնի եւ Խաւքարայ ցեղերուն դաշտերը կտանի, ուր վայրաց գեղեցկութեանը հետ՝ երկրին զարմանալի պտղաբերութիւնը կտեսնուի։ Եւ զաւրերէն կնկնէ լիտոյ, կրտ Լամարքին, երկու ժամ քաշեցինք եւ հասանք ձորակներու մը շարքին, զորս գեղեցիկ կերպով կպատին շուրջանակի լեռնակներ, կանաչազարդ կաղնեաց անտառներով ծածկուած։ Այս անտառները Կալիսիա քաղաքին դաշտը՝ Նազարեթի երկրէն ու Յարոր լեւան անապատէն կը ծննն։ Կարմնոտ լեռն՝ քարձարերն զօտի է լեւանց, որ Յորդանանու աղբիւրակէ կսկսի եւ կուգայ ծովուն վրայ սնագցեալ կվերջանայ, մեր ձախկողմը կերեւոյնք։ Մուր կանաչ գիծը կզատուի մուր կապոյտ երկնքէն, որ փառն մը կոկորդեն ելած գոլորշոյն պէս ջերմաջերմ գոլորշինկով կձրվար։ Դժուարակոխ կողերը կենդանի ու զօրաստը բոյսերով ծածկած են. բփուռ գետնին վրայ ասղիս անղին երկնաբերձ գլուխնին կը քարձրացընեն կաղնիք։ Մոխրագոյն ժայռեր, զորս քնտրենք այլանդակ ու վիրխարի ձեւերով կտրած է, երբեմն երբեմն այս դաշտերները կձածկեն, եւ արեւուն պայծառագեղ ճառագայրները անոնց վրայ կցուցընեն։ Անա այս էր հեռունէն մեր ձախակողմն ունեցած տեսարանը. իսկ այն հովիտները, որոց մէջէն կերբայինք, անզգալի զտուի վայրով մը կիջնային եւ կսկըսէին Կալիսիայի գեղեցիկ դաշտին վրայ բացուիլ։ Զմեղ անկէջ զատող վերջի լեռնակներէն վեր կենէինք, իբր մը ժամանակ զինքը աչքերէնս կկրտցընէինք, ու շուտով նորէն զիմացեալ կեւներ։ Այս լեռնակներուն տեսքը, որ Պաղեստինու եւ ծովեղերեայ Ասորոց մէջտեղը կիյնան, տեսած զիրքերնուս մէջ ամենէն քաղցրահայեաց եւ փառաւորներէն մէկն է։ Ասղիս անղին ինքնաբոյս կաղնեաց անտառներուն մէջ բնադարձակ դալարագեղ մարմանդներ կային, որ մեր Արամաթի մարզագետին-

ներէն վար ըլին մնար. անդին Քարոր լեռան գագարը՝ կանաչագարդ դրասանգներով պսակած՝ վննավայր խորանի մը պէս լուսանձանձ երկնքի մէջ կրարձրանայ. քիչ մը հեռու. Գեղրուէ լեռանց եւ Սամարիոյ բլրոց կապուտակ գագարը հորիզոնին մէջ երեւեալ կտատանի: Կարմնեղս կտարածէ իւր նսնմաստուեր եւ մեծածալ վարագոյրը տեսարանին մէկ կողմը, եւ մարդուս աշուրներն անոր ետեւէն երբալով կուգայ ծովը կհասնի, որ ամէն բան կաւարտէ՝ ինչպէս որ երկինքը գեղեցիկ դիտականկարուց մէջ ։

Այս գեղեցիկ բնութեան վրայ այնպէս կզմայիլ Լամարբին, որ ցաւօք այն տեղերէն բաժնուելով, ետքէն հոն կուգէ երբալ ու Եւրոպայէն գաղթականութիւն մը տանիլ: Բայց պէտք չէ կարծեմք որ քերթողը իւր բուռցիկ երեսակայութեամբը կզարդաքէ Գալիլիան. վասն զի Մարպրեօն աշխարհագիրը եւս կզովէ այսպէս. « Առաջուտ հողը, կըսէ, Յուպլէնէ դէպ ի Հրեաստանի լեռները կրարձրանայ՝ չորս բարձրաւանդակ ձեւացընելով: Իմովելերը կպատեն ներքիք, արմատները եւ որդանները. եւ քիչ մը վեր այգիք, ձիւրենիք, մուսքը-գներիք՝ որ պարսկականին խնամքը առատապէս կվարձատրեն. բնական ինքնարոյս անտառաց ծառերն են կանաչագեղ կաղնիք, եռճիւք, անմեռուկը եւ բնակնիք. գետինը ծածկած են խնկուռնի, աճխարուփ, հորուտ եւ մօրուտ ։

Պետրոս Պիլոն (1565) բուսաբանը, այս լեռանց բուսաբերութիւնը Կրետէի Խղա լեռան բուսաբերութեանը կհամեմատէ: Ճանապարհորդներ եղան, որ լեռնի ծառի մը շուքին տակ ճաշեցին, որ մեր խոշոր կաղնիներուն մեծութիւնն ունէր. մուսքեցներ տեսան, որ երևանն ննծելոց հովանի կընէր: Բերդէնմի մօտ Աքքոյ կամ Պադմոնայիս (Աքես) քաղաքին զինին սքանչելի է: Երկրովի մօտ մուսքեցներ խոշոր ձիւրապտուղ եւ ազնիւ ձէր կուտան: Ռոտզուած տեղեր նոյն արտը մայիս ամսուն մէջ ցորեն տալէն յետոյ, աշնան ալ բանջարեղէն կուսցընէ. շատ մը պտղատու ծառեր մի եւ նոյն ժամանակի մէջ ծաղկով աւստղով ծանրաբեռնած կլինին: Դաշտերու մէջ կարգ կարգ տնկուած են բրնձիք, եւ վրանին ռոկուզալից որբեր պլլուած: Թէ որ տաքերուն այս բուսաբերութիւնը կտրկարանայ եւ նաեւ կմարի, քէ որ ամէն եղանակ լեռներու վրայ ցանցառ է այն, անոր պատճառ տաք ու չոր կլիման միայն պէտք չէ համարիլ, այլ արդի բնակչաց բարբարոս վիճակը: Դեռ կրտեսնուին պատերու մնացորդներ՝ որովք նախին բնակիչք հողերը կրուռէին, ջրընդնէրու աւերակներ՝ յորս անձրեւային ջրերը կծողվէին, եւ ջրանցքներու հետքեր, որովք այս ջրերը արտերու մէջ կրամնուէին: Պտղաբերութեան որպիսի սքանչելիք գործած պիտի ըլինին այս հողերը հրատապ արեւու տակ, ուր քիչ մը ջուր միայն պէտք է բուսոց բողբոջները կենդանացընելու համար: Հրեաստանի պտղաբերութիւնը կհաստատեն նաեւ հին մատենագիրք. Մովսէս կրեար ըսել որ Քանանու երկիրը կար ու մեղր կըղխեցընէ. վասն զի մինչեւ հիմա Արաբացոց կովերն ու ուխտները պարարտարոյս արտունը կզտնէին հոն, եւ վայրենի մելուք մայուերու ճեղքերուն ու ձերպերուն մէջ քաղցըր աւանուշանոտ մողը կլինէին, որ երբեմն նաեւ դուրս կվազէ: Թող որ հինները, եւ մանաւանդ Հրեայք լաւ գիտէին զգորութիւն կեղրոնական զօտույն Հրեաստանի, եւ այն անապատներուն՝ որ այս լեռանց արեւելակողմը կտարածուին դէպ իՄեռեայ ծով: Քար, աւազ, մոխիր, քանի մը վիշտ բլիւր, անաւանք են հիններուն ու նորերուն հոն տեսածը: Պիլոն եւս դիտեր էր Հրեաստանի զօտույն երկու կողմերուն այս իրարու բոլորովին հակառակ բուսաբերութիւնը:

Մայրը Լիբանանու: — Այս՝ տեղ տեղ բարբեր եւ տեղ տեղ անբեր բը-

նութեան ստորագործութիւնը մարգարէից երգերուն մէջ կըրտնուի : Չիրենաց պարտիզին այրին մէջ Ներմիա իւր ողբերը կգրէր . Կեղորնի անապատացեալ ափանցը վրայ կհնչէր բազապակ սաղմոսերգուն իր ողբաձայն երգերը : Լիբանանու մշտաստուոյց ձիւները , իւր մեծավայելուօք զազարները , եւ մանաւանդ իւր բազմադարեան մայր ծառերն էին երրայական բանաստեղծութեան բազմաձանձուկ եւ շքեղաշուք պատկերները : Ուստի եւ Լօբ (1787) անգղիացի քննարարն կըսէ . « Լիբանան' զօրութեան եւ մեծվայելութեան պատկերն էր . իսկ Կարմնդոս' վայելչութեան եւ զեղեցկութեան . . . Քաջայանդուզն կերպարանօքը Լիբանան կներկայացընէ բոլոր Հրէից ժողովուրդը , եկեղեցւոյ վիճակը , երուսաղէմը , երուսաղէմի տաճարը , եւ նաեւ Ասորեստանի բազաւորն ու իւր զօրքը . միով բանիս' ինչ որ նշանաւոր է , վեհ եւ վսեմ : Կարմնդոս' ճոխութեան , շնորհաց եւ պողարերութեան օրինակ կլինի » :

Լիբանանու ձիւներն ու ամպածրար զազարները կկցեն եւ եւ կկենան , քայց մայրիքը մէկիկ մէկիկ կկենան : Անոնք որ զեռ *մայրէք Սոդամոնի* կկոչուին , Լիբանանու բարձր լեռնադաշտակի մը վրայ կամբաւոնա Տրապօլսոյ (*Թառապուս*) ետեւը , Գաղան (*Էտէն*) ըսուած զեղէն երեք ժամ հեռու : Լամարբին Արեւելքը բրած ուղեւորութեանը մէջ կըսէ . « Այս ծառերը տիեզերաց ամենէն հուշակաւոր բնական յիշատակարաններն են : Կրօնք , բանաստեղծութիւն եւ պատմութիւն' զանոնք նուիրագործած են միապէս : Սուրբ զիբքը շատ տեղ զանոնք կհուշակէ , եւ մարգարէից առաւելագոյն սիրով բերած օրհնակներէն մէկն են : Սոդամոն ուզեց նուիրել զանոնք իզարդ տաճարին' զոր ինքն նախ առաջին կանգնեց միոյն Աստուծոյ , եւ այս անշուշտ' շքեղութեան եւ սրբութեան այն համբաւոյն համար , զոր սքանչելի այս բուսարերութեամբ նաեւ յայնժամ ունէին . վասն զի եւ եղևիկի Գաղանայ մայրից վըրայ խօսեցող , իբրեւ Լիբանանու ամենէն լաւերը զանոնք կլիշատակ : Արարայիք որ աղանդէ ալ լինին , այս ծառերուն աւանդական յարգութիւն մի ունին . անոնց ոչ միայն բուսական զօրութիւն մը կընծայեն' որ զիրենք մշտընջնապէս կապըցընէ , այլ նաեւ հոգի մը' որ անոնց իմաստութեան եւ նախատեսութեան նշաններ կուտայ , նման կենդանեաց բնական ազդեցութեան եւ մարդուս մտաց նշաններուն : Տարւոյն եղանակները առաջուց կիմանան , կըսեն , լայնարձակ ճիւղերնին բեւերու պէս կշարժեն , արմուկնին կերկընցընեն կամ կամփոփեն , ռստերնին դեպ ի երկինք կվերցընեն կամ դեպ ի երկիր կխոնարհեցընեն , ձեան իջնալու կամ հալելու պատրաստութեանը համեմատ : Աստուածային խմ եակներ են ասոնք իկերպարանս ծառոց : Լիբանանու այս խմբերու զրիցը մէջ միայն կաճին , եւ իրենց արմատին շատ աւելի վեր է այն գաւառէն' յորում ամենայն մեծ բուսարերութիւնք կվախճանին : Այս ամենայն Արեւելեան ժողովրդոց երեսակայութիւնը զարմանքով կկցընէ , զուցի զարմանալն նաեւ զիտունք : — Սակայն , աւանդ , Բասան կնուաղի , Կաթմիոյս եւ ծաղիկ Լիբանանու կըրարամի : Այս ծառերն ալ դարէ դար կբիշնան : Ատենով ճանապարհորդք երեսուն քառասուն հատ կհամրին , ետքերը տասներօրը , յետոյ տասուերկու . հիմա ետքը հաւոր միայն կայ , որոց զանգուածին մեծութիւնը կրնայ սուրբ Գրոց ժամանակակից տեղուիլ : Այս վաղ ժամանակաց վկաններուն բոլորաթիքը , որ երկրիս պատմութիւնը նոյն իսկ պատմութեանն աւելի լաւ գիտեն , եւ երէ լեզու ունենային' կպատմին մեզ քէ քանիք քանի պետութիւններ , կրօնքներ եւ մարդկային ցեղ փճացան զնացին , անտատակ մը կայ նորաստեղծ մայրից , որ չորս կամ հինգ հարիւր ծառերու կամ բփերու խումբ մը երեսօտ ինձ : Ամեն տարի յունիս ամիսը

ժողովայն ձորերուն մեջի գեղերուն բնակիչքը այս մայր ծառերուն քովը կեցնեն և անոնց տակ պատարագ ընել կուտան » (1) :

Հրէից գալէն յառաջ Քանանու երկրին բնակիչքը : — Քանանացի ցեղերն այն ժողովուրդներն էին, որ եփրատայ, Կարմիր ծովուն և Միջերկրականի մէջտեղուանքը արեւմտեան Ասիան շէնցուցին : Աստուածաշրնչին նայելով՝ Քամայ որդին Քանան՝ տասներմէկ որդի ունէր, յորոցմէ ելան տասներմէկ ցեղք, չորսը Փիւնիկե և Ասորաց երկիրը բնակեցան, և մնացած եօրը՝ Պաղեստին, և բազմաբիւ փոքրիկ տերութիւններ բամնուած էին, որոց զլսաւորները փառասիրութեամբ իրենք զիրենք բազաւոր կանուանէին :

Քեռացիք՝ Քերրոնի մօտ Յուդայի լեռները կրնակէին : *Յերուսացիք*՝ Յերուս քաղաքին մօտ, որ յետոյ Երուսաղէմ կոչուեցաւ : *Ամորնացիք*՝ ղեպ ի Ենգաղղի քաղաքը, յետոյ լեռները՝ Մեռեալ ծովուն հարաւային արեւմտեան կողմը, որ իրենց անուանովը կոչուեցան, և անելի՝ հիւսիսակողմը ղեպ ի Սիւքեմ : Յորդանանու միւս կողմը երկու քաղաքորտիւն կար զորս Ամոնացուց ու Մովաբացուց ձեռքն անըր էին Ամորնացիք. մէկն էր հարաւակողմը՝ Առնովն, Յարօկ և Յորդանան գետոց մէջտեղը, և մայրաքաղաքն էր *Եսերոն*՝ զոր Ամորնացուց Սեմոն քաղաւորն առաւ. և միւսը Յարօկայ հիւսիսակողմը Փառասնու երկրին մէջ, որոց և մայրաքաղաքն էր *Աստարովք* : *Չզիսցուիք* քէ *Փերզեսացիք* ուր կրնակին, *Խեռացիք* ղեպ ի Սիւքեմ տարածուած էին. բուն *Քանանացիք* Յազեր քաղաքը շէնցուցն էին : *Փերիզացիք* հաւանական է որ Բերէյ և Գայի կրնակէին. իսկ *Փղուացիք*՝ որ հարաւային արեւմտեան ծովգերքը կրնակէին, օտար ցեղէ էին :

Ղովտայ ու Սողոմացուց պատմութենէն յայտնի կտեսնուի՝ քէ ինչ աստիճանի ապականութեան բարուց հասնը էին այն ժողովուրդները. ոչ միայն կրօնապաշտութիւնը տիրած էր մէջերին, այլ և ամենայն տեսակ ախտք և մոլութիւնք, և Ազոնիւրեղկին խոստովանելէն կերնայ որ իրենց փոքրիկ քաղաքներն ալ կատաղի պատերազմներով իրարու արիւնը կծըծէին. անոր համար ալ Մովսէս պատուիրեց Հրէից որ այն անիծեալ ցեղին հետ ամենեւին ուխտ և դաշինք չընեն, և Յետո ջնջեց զիրենք բոլորովին՝ որպէս զի անօրէն կռապաշտից հետ կուռքերն ալ վերցուին :

Այսչափ մը Աստուաց երկրին վրայ խօսելէն ետեւ, անցնինք հիմա Իսրայելացուց այն երկիրը Յետուայ ձեռքով ժառանգելուն պատմութեանը :

(1) Փայսը ամերիկացի ուղեւորը 1835-ին չափեր է զանոնք, և կըսէ թէ ամենէն մեծը 13 մեծը շրջապատ ունէր. և Քորթի հանապարհորդը կըրօցէ թէ զԹ Երերհազար տարուան պէտք է լինին :

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՅԵՍԱՒ, ԿԱՄ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ԱԻԵՏԵԱՅ ԵՐԿՐԻՆ

Յեսուս Մովսեսի կյաջորդէ: — Հրեայք Յորդանանէն կանցնին: — Առումն երիքովի: — Գայի, եւ պատուիսս Աքարայ: — Հրապարակական ընթերցումն օրինաց: — Խորամանկութիւն Գարաւոնացոց: — Յեսուս Աղոնիրեզեկ Թագաւորին եւ անոր դաշնակցաց կյաղմէ ու արեւը կկեցընէ: — Յեսուս Քանանու հարաւային կողմը մնացած Թագաւորներն եւս կնուաճէ: — Յեսուս Ֆիւսիսային Թագաւորաց եւս կյաղմէ: — Քանունիդաս. Գնթունիք: — Երեք ցեղից սեղանը: — Մահ Յեսուայ:

(1603—1426)

Յեսուս Մովսեսի կյաջորդէ: — Երբ բոլոր ժողովուրդք ի սուգ ընկզմած կեցեր էին Մովսեսի մահուանը վրայ, երեւցաւ Աստուած Յեսուայ. « Մովսէս ծառայ իմ վախճանեցաւ, « ըսաւ Աստուած. արդ անցիր Յորդանանէն՝ դու եւ ամենայն ժողովուրդք, եւ մտէք յերկիրն զոր խոստացայ տալ « որդւոցն Իսրայելի: Քու բոլոր կենացդ մէջ ոչ ոք կարող « լինի դէմ դնել ձեզ. եւ ինչպէս որ Մովսեսի հետ էի՝ « այնպէս ալ քեզի հետ պիտի լինիմ միշտ ու զքեզ պիտի « չթողում. զօրացիր ուրեմն եւ քաջ եղիր, վասն զի դուն « պիտի բաժնես ժողովրդեանդ զերկիրն՝ զոր երգուայ տալ « դոցա »:

Հրեայք Յորդանանէն կանցնին: — Գործունեայ ու արիւստ Յեսուայ նոր գործունէութիւն ու արիւթիւն ազդելու համար ասկէց աւելի ինչ հարկաւոր էր. մէկէն ձեռն իդործ զարկաւ: Հրեաներուն Աւետեաց երկիրը մոռնելու ժամանակը եկեր հասեր էր: Իմացուց Յեսուս ժողովրդեան որ պատրաստուին երեք օրէն Յորդանանն անցնելու: Գետոյն գիմացի եղբրքին վրայ առջեւին ելնող առաջին քաղաքն էր Երիֆալ: Երկու լրտես զրկեց հոն Յեսուս, որպէս զի երթան ամէն բան դիտեն, եւ իրեն լուր բերեն: Երիքովի

Թագաւորը լրտեսներուն հասնին որ լսեց, մէկէն ուղեց զանոնք բռնել մեռցընել. բայց անոնք Ռահաբ անունով կնկան մը տունը պահուրտեցան, եւ իրմէ ամէն տեղեկու թիւն առին, ու խոտտացան Յեսուայ կողմանէ որ իւր ըրած այս բարեացը փոխարէն՝ զինքն ազատեն երկքովն առնելու ժամանակ, ու զգուշութեամբ դարձան առ Յեսու, որ ժողովուրդը ճամբայ հանեց դէպ ի Յորդանան, եւ որոշելով որ երեք օրէն գետն անցնին՝ երկրորդ օրը պատուիրեց անոնց որ մաքրուին պատրաստուին, « վասն զի վաղը « Աստուած սքանչելիք պիտի ընէ ձեզ », ըսաւ :

Երրորդ օրը քահանայք տապանակը ուսերնին՝ ժողովրդեան գլուխն անցան. ոտքերնին ջրոյն եղերքը դաշելուն պէս, մէկէն դարնանազայր Յորդանանին վերի ջրերը որ դարիւ եւ դարիւ կուգային՝ միաձոյլ գիզուեցան կեցան, եւ վարինները Մեռեալ ծովն իջան, Գետոյն ցամքած յատակին մէջ տապանակն ուսերնին բռնած կեցան քահա-

նայք՝ մինչեւ որ բոլոր ժողովուրդն անցաւ : Այս սքանչելադործութեան յիշատակն անմոռաց ընելու համար, գեռ տապանակը գետէն չեղած՝ հրամայեց Աստուած Յեսուայ որ տասուերկու ցեղերէն մէյմէկ հոգի գետոյն մէջ քահանայից կեցած տեղէն տասուերկու քար առնուն, ու այն գիշերն ուր որ պիտի բանակին՝ հոն տանին անկեն. նոյնպէս տասուերկու քար եւս գետոյն մէջ տապանակին կեցած տեղը անկեն :

Անկէջ գնացին Խորայեւացիք երիքովին արեւելակողմը Գաղղարա ըսուած տեղը բանակնին դրին, եւ հետեւնին տարած տասուերկու քարերով արձան յիշատակի կանգնեցին:

Քանանացոց երկրին աշխարհակալութիւնը չսկսած, Յեսու հրամայեց որ անապատին մէջ ծնած բոլոր էրիկ մարդիկ թլիաառնին, որպէս զի Աստուծոյ ժողովուրդը՝ Աստուծոյ տունի ժողովրդոց հետ չխառնուի: Այն հանդէսն որ լմնցաւ, երիքովի դաշտին մէջ Ջատիկի տօնը կատարեցին. երկրորդ օրը Աւետեաց երկրին հացը կերան, պրտուղներն սկսան ճաշակել, եւ մէկէն մանանային իջնալը գաղբեցաւ ու ամպէ սիւնը աներեւոյթ եղաւ:

Առումն երիքովի: — Մինչդեռ Յեսու կատարաստուէր պատերազմով տիրելու երիքովի, հրեշտակ երեւցաւ իրեն ու ըսաւ որ վեց օր մեծ հանգէսով տապանակը քաղաքին պարսպացը չորս կողմը պտըտցընեն, եօթը քահանայք փողեր հնչեցընելով առջեւէն երթան, եւ բոլոր ժողովուրդը լռիկ անբարբառ անոնց ետեւէն. եօթներորդ օրը նոյն հանդիսով տապանակը եօթն անգամ պաշարեալ քաղաքին

չորս դէն պտըտցընեն: Աւած հրամանը կատարեց Յեսու. իձայն փողոց եւ յաղթական աղաղակի Խորայեւացոց՝ երիքովի պարիսպներն ու աշտարակները փլան կործանեցան, տները կողոպտեցան, ոսկին, արծաթն ու ողկնձը տապանակին նուիրեցան, մնացած աւարը հրոյ ճարակ եղաւ: Աս-

տուժոյ կողմանէ խառիւ պատուիրեց Յեսու որ անկէց ոչ որ բան մը չառնու չպահէ. բնակիչները թրէ անցան, եւ մէջերնէն Ռահաբ եւ իւր ընտանիքը միայն աղատեցան. իսկ ամբողջ քաղաքը կրակի մատնեցաւ, եւ Յեսու անոր նորէն շինուելուն վրայ այս մարգարէական անէծքը կարգաց. «Անիծեալ լինի այն մարդն որ երիբով քաղաքը կանդ-
«նէ ու շինէ. անդրանիկովը անոր հիմունքը դնէ, եւ կըրտ-
«սերովը պարսպին դռները կանգնէ» : Յեսուայ անէծքը կատարեցաւ երբոր Աքաաթ թագաւորին ժամանակը Աքի-
էլ Բեթելացին սկսաւ շինել. վասն զի առջինեկ Աբիրոն որ-
դին մեռաւ, եւ Սեգուր վերջի որդին ալ՝ դռները լմնցը-
նելու ատեն վախճանեցաւ :

Գայի, եւ պատուհաս Աքարայ: — Այն մեծ յաջողութե-
նէն ետքը ուղեց Յեսու Գայի քաղաքին վրայ յարձակիլ, եւ
դարձած լրտեսներէն իմանալով որ անդոր քաղաք է, երեք
հազար մարդ միայն զրկեց. բայց մէջերնէն երեսուսուվեց
հոգի ընկան մեռան, մնացածները վախսն ետ դարձան :
Այն անկարծելի կոտորածին վրայ ամենուն սիրտը լքու, եւ
Յեսու լաթերը պատըռտեց, գլուխը հող ցանեց եւ տա-
պանակին առջեւն երեսի վրայ ընկաւ կեցաւ մինչեւ երե-
կոյ, աղաչելով Աստուծոյ որ պատճառն իրեն յայտնէ. իմա-
ցաւ որ Իսրայէլացիք մեծ յանցանք մը գործէր եւ զԱս-
տուած բարկացուցեր են : Ըստ ցեղից եւ ըստ տանց վիճակ
ձգուեցաւ, եւ Յուդայի ցեղէն Աքարին ելաւ վիճակն ու
անոր յանցաւոր լինելը յայտնուեցաւ : Կանչեց առջեւը,
հարցուց Յեսու. խոտտովանեցաւ Աքար յանցանքը, որ Աս-
տուծոյ հրամանին դէմ՝ երիբովի աւարին մէջէն գեղեցիկ
վերարկու մը, երկու հարիւր արծաթ երկդրամեան եւ ոս-
կի լեզու մը առեր ու վրանին մէջ հողին տակ թաղեր էր :
Առաւ զինքը Յեսու, եւ ուստերացը՝ դատերացը՝ արջառ-
ցը, էշերուն, ոչխարներուն եւ վրանացը հետ Աֆովրայ հո-
վիսը տարաւ ու գոչեց. «Որովհետեւ դուն զմեզ սատակե-
«ցիր, Աստուած ալ զքեզ սատակէ» : Քարկոծեցին զանոնք
Իսրայէլացիք, կրակով այրեցին, եւ վրանին քարեր գիղե-
լով բլուր մը ձեւացուցին՝ իխրատ զգուշութեան պատուի-
րանազանցից :

Այս քառութեամբ Աստուծոյ բարկութիւնն որ իջեցուցին Իսրայելացիք, նորէն Գայիի վրայ դարձան: Յետո գիշերով երեսուն հազար հոգի տարաւ քաղաքին ետեւը դարանի գրաւ: Եւ ինքը առաւօտն եկաւ քիչ զօրքով վրան յարձակեցաւ: Գայեցիք իրենց թագաւորովը դէմն ելան. պատերազմին սաստկացած ժամանակը նշան տուաւ Յետու իրեններուն որ վախչին. եւ երբոր թշնամիք անխորհրդաբար խուռն բազմութեամբ քաղաքէն դուրս անոնց ետեւէն վազեցին, դարանամուտ զօրքը ամենայն գիւրութեամբ քաղաքին մէջ մտան, երկբովի պէս բոլոր Գայիի ալ բնակիչքը թրէ անցուցին, թագաւորը կախեցին, տները կողպտեցին, քաղաքն այրեցին, որով եւ քանանացի ազգաց ջնջուելուն համար եղած անէծքը կատարեցին:

Հրապարակական ընթերցումն օրինաց: — Այն կրկին յաղթութենէն ետեւ կրօնական փառաւոր հանդէս մը կատարուեցաւ. Յետու Մովսեսի հրամանին համեմատ՝ Գերաղ լեւան վրայ կոթող մը կանգնեց, վրան օրէնքը գրեց, քարերէ սեղան մը շինեց եւ վրան ողջակէզներ ու փրկութեան զօհեր մատուցին: Յետոյ բոլոր ժողովուրդը, ծերք, դատաւորք, գաւիթք եւ օտարականք՝ երկու մաս բաժնուեցան, Գերաղ ու Գարիդին լեւանց երկու բլուրներուն վրայ կեցան, եւ տապանակը՝ զոր քահանայք եւ Աւետացիք կկրէին, մէջտեղը դրուեցաւ: Յետու ժողովուրդն օրհնելէն յետոյ մէկիկ մէկիկ բոլոր օրէնքը կարգաց, Մովսեսի տուած օրհնութիւններն ու անէծքը կրկնեց, նաեւ ինքզինքը դատապարտելով՝ թէ որ օրինաց անհաւատարիմ լինի. եւ ժողովուրդը միաբերան ամեն կամ եղիցի եղիցի կգոչէր:

Օրէնսդրին ամէն խօսքերը յիշատակուեցան, եւ արք եւ կանայք, տղայք եւ օտարք ամէնքը լսեցին: Արդէն տեսանք որ գետէն անցնելէն քիչ մը յառաջ ինքը Մովսէս տառուերկու ցեղից միտքը ձգեր էր օրինաց բովանդակութիւնը: Ուղեւով զանոնք անջինջ տալաւրել Հրէից յիշողութեանը մէջ, պատուիրեր էր որ իւր յաջորդը Աւետեաց երկիրը մանելէն յետոյ՝ հրապարակական հանդիսիւ զանոնք նորէն կարգայ. որպէս զի այս պարզ ու վսեմ օրինացը քաջ տեղեակ լինի ժողովուրդը, եւ անոնցմով զօրա-

յած՝ կարողանայ Քանանու երկրին ամպարշտութեանցն ու ապականութեանը չհետեւիլ :

Խորամանկութիւն Գաբաւոնացւոյ : — Իսրայելացւոց յաղթութեան համբաւը չորս դէմ ելնելու միաբանեցան . միայն Գաբաւոնացիք այն նիզակակցութեան մէջ չմտան , եւ միտածեցին որ խորամանկութեամբ Իսրայելացւոց դաշնակից լինին : Գաղգազա՝ անոնց բանակը՝ գետաւաններ յուղարկեցին որ Յեսուայ առջեւն ելան , եւ « Ծառայք քո եմք » ըսին . եւ երբոր հարցուց թէ « Ուսա՞ն էք գութ , եւ ուսա՞ն « կուգա՞ք » , պատասխան տուին . « Հեռաւոր երկրէ եկանք « Ծառայքդ յանուն Տեառն Աստուծոյ քո , վասն զի լսեցինք « անունը , եւ եգիպտոսի ու Ամորհացւոց Սեհոն եւ Ուգ « թագաւորաց գլխուն բերածները , եւ եկանք որ հետեւ « նիգ դաշինք դնեմք : Այնչափ երկայն էր մեր ճամբան , « որ տնէն ելած ժամանակնիս մեր հացը տաք էր , եւ արգ « չորցաւ ու ճճեկեր եղաւ . մեր գինիի տիկերն ալ նոր է « ին , եւ պատրուտեցան , եւ հագուսանիս ու կոշիկնիս մա « շեցան » :

Յեսու եւ իշխանները առանց Աստուծոյ հարցնելու՝ նոցա հետ խաղաղութեան դաշինք գրին , եւ երգում ըրին որ նոցա կենացը վնաս չհասցընեն : Հրեայք բանակնին վերուցին , եւ հազիւ թէ երեք օր քալեր էին՝ մեծաւ զարմացմամբ Գաբաւոնացւոց երկիրը հասան , որուն համար իրենց հաւատացուցեր էին նոքա թէ շատ հեռու է : Ժողովուրդը իշխանաց խաբուելուն վրայ սկսաւ տրտնջել ու ուղեց որ Գաբաւոնացիք պատժուին . Յեսու երգման անլուծանելի սրբութիւնը պահելու համար , միանգամայն արգարութեան պարտքն եւս կատարելու մտքով , Գաբաւոնացւոց կեանքին խնայեց , բայց մշտնջենաւոր ծառայութեան դատապարտեց զիրենք , որ Իսրայելացւոց եւ Աստուծոյ սեղանոյն փայտակոտոր ու ջրկիր եղան :

Յեսու Ադոնիբեզեկ թագաւորին եւ անոր դաշնակցաց կրյաղթէ ու արեւը կկեցընէ : — Երուսաղեմի թագաւորը Ադոնիբեզեկ լսելով որ Գաբաւոնացիք ալ անձնատուր եղեր են Իսրայելացւոց , սարսափեցաւ , մարդ զրկեց առ ելամ՝

արքայ Բերրոնի, առ Գարամ արքայ Յերիմուխայ, առ Յեփիէ արքայ Լաքիսայ եւ առ Դաբիր արքայ Ոգոզոմայ, եւ ըսաւ. « Ահա Գաբաւոն մեծ քաղաքը Յեսուայ եւ Իսրայելի « որդւոցը անձնատուր եղաւ, եկէք օգնեցէք ինձ եւ եր-
« թամբ հետը պատերազմիմք »: Այս հինգ թագաւորները միաբանած՝ զօրու ծանու Գաբաւոնի վրայ յարձակեցան. Գաբաւոնացիք Յեսուայ գիմեցին. « Եկուր շուտով մեզ օգ-
« նէ ու ապրեցո զմեզ, կրաւին, վասն զի լեռնակողմը բը-
« նակող Ամնրհացւոց թագաւորները վրանիս ժողովիւր են »:

Զօրքն առած՝ ճամբայ ելաւ Յեսու, եւ Աստուած երեւ-
ցաւ իրեն ու ըսաւ. « Մի վախնար անոնցմէ, վասն զի զի-
րենք քու ձեռքդ պիտի մասնեմ »: Յանկարծ գիշերանց Գանանացւոց վրայ յարձակեցաւ Յեսու, Գաբաւոնի քովը արիւնահեղ պատերազմ մը եղաւ, զարկաւ կոտորեց զի-
րենք մինչեւ Յազեկա եւ Մակեդա. երկինքը մթնեցաւ, սոսկալի փոթորիկ մը ելաւ եւ քարէ կարկուտ իջեցը-
նելով՝ փախստականաց մեծ մասը Զարդեց: Վախցաւ Յե-
սու որ մի գուցէ Գանանացիք բոլորովին չջրնջուած իրի-

կուան մուխը կոխէ, եւ անոնց փախուստը գիւրացընէ. պատերազմի բուռն եռանդովը վառուած՝ մտածեց որ օրը երկընցունէ, եւ դոչեց մեծաձայն, « Կացցէ արեգակն հան-
գէպ Գաբաւոնի, եւ լուսին հանդէպ ձորոյն եղունայ », եւ արեւն ու լուսինը տեղերնին կեցան մինչեւ որ Աստուած

թշնամիներէն վրէժն առաւ⁽¹⁾։ Այն ահագին բանակէն մարդ չմնաց . հինգ թագաւորներն ալ այրի մը մէջ փախեր պահոււորեր էին . հանեցին, Յեսուայ առջեւը բերին զիրենք, որ գեաինը պառկեցունել տուաւ եւ զինուորաց հրամայեց որ ոտքերնին անոնց պարանոցին վրայ դնեն . «Մի վախճար, ըսաւ, վասն զի այսպէս պիտի ընէ Տէր բո-
«լոր ձեր թշնամիքը» . եւ այն ծանր նախատինքն ետքը փայտի վրայ կախել տուաւ մեռուց զանոնք :

Յեսու Քանանու հարաւային կողմը մնացած թագաւորներն եւս կնուածէ : — Հեա զհետէ Մակեդա, Դերնա, Լաքիա, Ուղղամ, Քերրոն եւ Դաբիր ամուր քաղաքներն ալ առնուեցան եւ բնակիչքը թրէ անցան : Ելամ արքայ Գազերայ՝ Լաքիոն օգնութեան երթալ ուզելով յաղթուեցաւ : եւ բոլոր ժողովրդովը ջարդուեցաւ . Նազեզ եւ Ասեզովթ եւս առնուեցան, բնակիչքը թրէ անցան . եւ այսպէս Յեսու Քանանու բոլոր հարաւային կողմը նուաճելով իկազեարառնայ մինչեւ ցԳաղա, եւ բոլոր Գոստմայ երկիրը մինչեւ ցԳաբաւոն, Աստուծոյ հրամանին համեմատ՝ զանոնք աւրեց ապականեց, եւ բնակիչքը սատակեց, եւ այնպէս յաղթանակաւ դարձաւ եկաւ բանակը :

Յեսու հիւսիսային թագաւորաց եւս կյաղթէ : — Քանա-
նու երկրին ամենէն զօրաւոր եւ մեծ քաղաքն էր Ասովր : Անոր Յարին թագաւորը շատ վախնալով որ հարաւային թագաւորաց դժբաղդութիւնը իւր գլուխն եւս բերէ այն նորատեսիլ ժողովուրդն որ ցամաք ոտքով գետերէ կանցնէր, իձայն փողոց՝ ամուր քաղաքաց պարխապները քանդէր կործանէր, եւ իւր թշնամիքը բնաջինջ ընելու համար արեւը կկեցընէր, — միտքը դրաւ կարգէ գուրս զօրութեամբ մը անոր յաղթելու ջանալ : Շատ թագաւորներ հետը միացուց, ու միահամուռ քաղմութեամբ զօրաց, կառօք եւ ե-

(1) Հոս, ինչպէս նաև շատ տեղ, սուրբ գիրքը իւր խօսքը մարդկանց մըտքին ու խօսակցութեանը կարմարցնէ, որովհետև Յեսուայ ժամանակը ամենքն ընդհանուր այնպէս կկարծէին, ինչպէս նաև մինչև հիմա կկարծէ ռամիկը, Թէ արեւը կդառնայ եւ երկիրս անշարժ կեցած է :

բիւլարօք եկան Մեռոն ջրոյն քովը բանակեցան ու կուգէին Խորայեւացիքը ջարդել կորսնցընել: Բայց Յեսուայ երեւցաւ Աստուած ու «Մի վախճար, բաւ: քաջութեամբ առ «ջեւնին ելիր, վաճն զի վաղը խոյն ժամու զիրենք ձեռքդ «պիտի մատնեմ»: Զօրքովը առջեւնին ելաւ Յեսու, յանկարծակի վրանին յարձակեցաւ, զարկաւ հալածեց զիրենք մինչեւ Սիդոն, զօրքերնին կտորեց, Ասովրայ հետ նաեւ շատ քաղաքներ առաւ կործանեց, բնակիչքը կտորեց, թագաւորները բռնեց սատակեց, եւ Փղշտացիքը եւս նուաճելով՝ Աւետեաց երկրին բոլորովին տիրեց. Գաղա, Գէթ եւ Ասեթիովթ քաղաքները միայն Փղշտացւոց բնակութիւն թողուց: Քանի մը լեռնաբնակ ժողովուրդներ եւս իրենց անկախութիւնը պահեցին, ինչպէս Գասերայ Քանանացիք, Բեթսան, Գովթ, Մակեդղով, Մափետա, Յեզրայէլ, Փիւնիկեցիք, Տիւրոս եւ Սիդոն եւ հարաւային արեւմտեան ծովեզերքը բնակող Փղշտացիք. Յեբուսացիք ալ մինչեւ Դաւթի ժամանակը երուսաղէմը պահեցին:

Քանաճիղաս. Գեթունիք: — Յեսուայ ձեռքէն Քանանացիներն ազատելու ուրիշ ճար չգտնելով՝ շատերը երկիրնին թողուցին փախան: Ասոնց մէջ Քանանիղաս անունով պատուաւոր իշխանը տնով տեղով ապաւինեցաւ իշայատան, եւ լաւ բնդունելութիւն գտաւ մեր Սուր նահապետէն, որ Գեղամայ ծովակին քովերը տուաւ իրեն իկալուած: Վերջէն Վաղարշակ Քանանիղասի ցեղը նախարարութեանց կարգը հանեց՝ Գնրունիք անունը տալով, եւ երկար ժամամանակ մնացին իշայս. երբեմն ալ կ'իշխատակուին իպատմութեան մինչեւ Բագրատունեաց օրերը: Վարդանանց մէկ քաջ նահատակն ալ Քանանացւոց ցեղէն էր, Տաճատ Գրնիւնի:

Բաժանումն Աւետեաց երկրին: — Վեց տարուան մէջ երեսունըմէկ թագաւոր մեռցընելով, երբոր Աւետեաց երկրին տիրեց Յեսու, ծայրէ ծայր չափել տուաւ զայն, եւ իւրաքանչիւր ցեղից բաժնելու մեծ ու դժուարին զործողութեան ձեռք զարկաւ, որուն համար օգնական ունէր իրեն եղիազար քահանայապետը, ազգին ցեղապետներն ու

իշխանները: Մովսէսի զօած սահմանին համեմատ՝ Յորդանանու արեւելեան կողմի Գաղատաղու երկիրները՝ Գաղայ ու Ռուբենի ցեղերուն եւ Մանասէի կէս ցեղին տուաւ: որ պատերազմի ժամանակ հաւատարմութեամբ իրենց եղբարցը օգնէր էին: երկրին մնացած կտորը դետոյն արեւելակողմը միւս ցեղերուն բաժնեց, եւ իւրաքանչիւր ազգատոհմին բաժինը վիճակով որոշուեցաւ: Միայն Դեւեայ ցեղը կամ Դեւաայիք այս բաժանմունքէն մասն չունեցան, այլ բոլոր Խորայեւացւոց երկրին մէջ քառասունըութը քաղաք հանգերձ քովի անդաստաններով իրենց տրուեցան, յորս ցրուած պիտի կենային, ու արմտեաց՝ պողոց եւ անասնոց տասանորդովը պիտի ապրէին: այսինքն ամէն Խորայեւացի պարտական էր իւր բերքին տասը մասին մէկը նոցա տալ: Վեց քաղաք որոշուեցան եւ Քաղաք Կաթաֆ Կաթաֆի կոչուեցան, ուր որ եւ իցէ մարդ՝ թէ՛ Հրեայ եւ թէ՛ օտարական՝ կարող էր ապաւինիլ ակամայ սպանութեան մը ժամանակ:

Տապանակը Գաղգաղայէն բերուեցաւ ու եփրեմայ ցեղին երկրին մէջ Սեյով քաղաքը դրուեցաւ, ուր մնաց մինչեւ Սամուէլ մարգարէին օրը: Քանանու մէջտեղը եփրեմայ լեռան վրայ Յեսուայ կալուած բնակութեան որոշուեցաւ Թամնաթսարան, եւ Քաղբայ՝ իւր բարի վկայութեանը փոխարէն՝ Ներոն քաղաքն ու լեռը տրուեցաւ:

Երեք ցեղից սեղանը: — Երբոր ամէն ցեղ իւր սեպհական բաժնին մէջ գնաց տեղաւորուեցաւ, Ռուբենի ու Գաղայ որդիքն եւ Մանասէի կէս ցեղն ալ Սեյովէն ելան որ երթան իրենց երկիրը Գաղատաղ տեղաւորուին, եւ երբոր Յորդանանէն անցան՝ միւս եզերքն ելան, իրենց եղբարցմէ զատուելուն յիշատակ խոշոր քարերով մեծ սեղան մը կանգնեցին: Զայն որ լսեցին Խորայեւացիք, կարծեցին թէ կուռք պաշտելու համար կանգնեցին նոքա զայն: սաստիկ բարկացան եւ Սեյով եկան ժողովեցան խորհուրդ ըրին որ վրանին պատերազմի ելնեն: բայց առաջուց՝ մտքերնին լաւ մը հաշիւընալու համար փենեհէս քահանան՝ հետն ալ տասը իշխան զըրկեցին հան: Ասոնք երբոր եկան եւ սկսան անոնց կռապաշտութիւնը երեսնին զարնել, սոքա պատասխան տուին եւ ըսին. «Մեք այս սեղանն անոր համար չկանգնեցինք որ վը-

« Բան զոհ ընեմք ու Աստուծոյ ապաստամբիմք, այլ մտածե-
 « ցինք որ օր մը կրնան ձեր որդիքը մեր որդւոց ըսել. —
 « Դուք Իսրայելի Աստուծոյն հետ ինչ բան ունիք, ո՞վ որ-
 « դիք Ռուբենի եւ Գադայ, ձեր ու մեր մէջն Աստուած ըզ-
 « Յորդանան դրաւ, որպէս զի զմեզ իրարմէ բաժնէ. դուք
 « Աստուծոյ հետ վերաբերութիւն չունիք: Եւ վախնալով որ
 « ասանկով ձեր որդիքը մերիններն Աստուծոյ պաշտօնէն
 « չհեռացնեն, սեղան մը շինեցինք, որ մեր ու ձեր ցեղին
 « մէջ մշտնջենաւոր վկայ լինի, որպէս զի ձեր որդիքն օր
 « մը մերիններուն չգրուցեն, Ոչ գոյ ձեզ բաժին ի Տեառ-
 « նէ: Վասն զի այն ժամանակ մեր որդիքը կ'ապաստանեն
 « անոնց. Տեսէք այս Աստուծոյ սեղանոյն նմանութիւնը, զոր
 « հարք մեր կանգնեցին, ոչ ողջակիզաց եւ ոչ զոհից հա-
 « մար, այլ ի վկայութիւն մշտնջենաւոր միութեան մեր ու
 « ձեր որդւոցը մէջ»: Այս գոհացուցիչ պատասխանին վը-
 « րայ շատ ուրախացան նաւիրակք, փութով դարձան ի Սե-
 « լով, Ժողովոյն սիրտը հանգստեցուն ու պատերազմի պատ-
 « րաստութիւնը դադարեցուցին:

Մահ՝ Յեսուայ: — Յեսու քսանըհինգ տարի ժողովուրդը
 բազում քաջութեամբ եւ իմաստութեամբ կառավարելէն
 յետոյ երբոր ծերացաւ ու տեսաւ որ վերջը կ'օտենայ, Սե-
 « լովայ մէջ քովը կանչեց բոլոր Իսրայելացւոց ծերերը, իշ-
 « խանները, գատաւորներն ու գալիւնները, յիշեցուց անոնց
 Աստուծոյ իրենց ըրած անհամար բարիքն ու թշնամեաց
 վրայ ըրած յաղթութիւննին, եւ « Ես ահա կերթամ ըսաւ,
 « այն ճամբան, ուր նաեւ ամենայն մարդիկ պիտի երթան.
 « Ընտրեցէք այսօր թէ զո՞վ պիտի պաշտէք. ես ու իմ տունս
 « զԱստուած պիտի պաշտեմք: — Մեք ալ զՏէր պիտի պաշ-
 « տեմք» գոչելով՝ երգում ըրին Իսրայելացիք, եւ Յեսու
 « այն իրենց երգումը օրինաց գրքին մէջ գրել տուաւ. յե-
 « տոյ տապանակին առջեւը բեւեկնոյ մը տակ մեծ քար մը
 « տնկեց ու ըսաւ ժողովրդեան. « Ահա այս քարը ձեզ վկայ
 « լինի, վասն զի Աստուծոյ այս օրուան ձեզ տուած բոլոր
 « պատուէրները լսեց, եւ վերջերը թէ որ ձեր Աստուածն
 « ուրանաք՝ ձեզի գէ՞մ պիտի վկայէ»: Եւ ժողովուրդն ար-
 « ձակեց:

Քիչ օրէն ետըը Հարիւր տասը տարեկան մեռաւ Յեսու ,
եւ եփրեմայ լերանը վրայ իւր Թամնաթատա ժառան-
գութեանը մէջ զինքը թաղեցին :

Վրան շատ չանցաւ՝ ԱՀարոնի որդին եղիազար քահա-
նայապետն եւս վախճանեցաւ , եւ տեղը գրուեցաւ որդին
Փենեհէս , եւ Իսրայելացիք Յովսեփայ ոսկորները բերին
Սիւքէմ թաղեցին :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ԴԱՏԱՆՈՐԲ

Յետուայ մահուանէն յետոյ Իսրայելացւոց վիճակը. Աղոնիրեզել : — Իսրայելացւոց կուսադաշտութիւնը : — Առաջին գերութիւն Իսրայելացւոց. Քուսարսամեմ եւ Գոթոնիէլ : — Երկրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Եզդոմ եւ Ասովդ : — Երրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Սամեգար : — Չորրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Յարին, Սիսարա, Դերովրա եւ Բարակ : — Հինգերորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Գեղէոն : — Գեղէոն Բաֆաղու սեղանը կկործանէ : — Ջօրածողով Գեղէոնի. Գզամն. Երեքիարիս զինուորները : — Յաղթութիւն Գեղէոնի եւ մահ Նորա : — Արիմուէք, եւ իւր եղբայրսասպանութիւնը : — Առակ Յովամամայ : — Մահ Արիմուէքայ : — Վեցերորդ գերութիւն Իսրայելացւոց : — Յեփթայէ : — Յաղթութիւն Յեփթայեայ եւ ուխտ Նորա : — Եփրեմայ ցեղին կոտորածն եւ մահ Յեփթայեայ : — Եսերոն, Եղոն. Արզոն : — Եօթներորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Ինուոնդ Սամիսոնի : — Քաջութիւնը Սամիսոնի : — Սամիսոն դատաւոր կլինի. ուրիշ քաջութիւնները : — Դալլա. Սամիսոն կրոնուի : — Մահ Սամիսոնի : — Նոոմի եւ Հուամ : — Բոոս : — Հեղի լքայանայապետ եւ դատաւոր Իսրայելի : — Ինուոնդ Սամուէլի : — Սամուէլ Աստուծոյ կնուիրուի : — Հեղի քահանայապետին անիդութիւնը, որդւոցը անօրէնութիւնն ու Աստուծոյ սպառնալիքը : — Հեղի եւ որդիքը կպատժուին : — Տապանակին թշնամեաց մէջ ըրած հարուածները : — Դարձ տապանակին եւ կոտորած Բեթսամիսացւոց : — Սամուէլ վերջին դատաւոր Իսրայելի. Փղշտացւոց ձեռքէն զՀրեայս կազատե ու կրարեկարգէ : — Մարգարէք : — Հրեայք Թագաւոր կուրին Սամուէլէն :

(1426—1080)

Յետուայ մահուանէն յետոյ Իսրայելացւոց վիճակը. Աղոնիրեզել : — Յետուայ վախճանեալէն յետոյ որդիքն Իսրայելի Աստուծոյ Հարցուցին թէ « Քանանացւոց Հետ պատե՞ « րազմելու Համար ո՞վ մեզի պիտի առաջնորդէ : — Յուզան « առաջնորդէ, ըսաւ Տէր. վասն զի այս երկիրն անոր ձեռքը տուի » : Յուզա իրեն գլուխ ընարեց զՔաղէք, օգնութեան կանչեց Շմաւոնի ցեղը, եւ այսպէս այս երկու ցեղերը միացած՝ Քանանացւոց ու Փերեզացւոց վրայ յարձա-

կեցան, եւ տասն Հազար մարդ անոնցմէ ջարդեցին. Ադո-
նիրեղեկ թագաւորն ալ բռնեցին եւ ձեռուրներուն ու ու-
տուրներուն ծայրերը կտրեցին: Հասկըցաւ Ադոնիրեղեկ
որ Իսրայելացիք գործադիր էին Աստուծոյ արգար վրէժ-
խնդրութեանն, ու ըսաւ. «Արգար է Տէր, իմ՝ ըրածս ինձ
«Հատոյց, ես ալ եօթանասուն թագաւոր բռներ էի որ ձե-
«ռուրնին ու ոտուրնին կտրած՝ կերակրիս ժամանակ ոտքիս
«տակն ընկած Հացի փշրանքներովս կապրէին»:

Անկէց ետքը երուսաղեմի վրայ դիմեցին Հրեայք, բայց
չկրցան բոլորովին տիրել: Վասն զի Յեբուսացիք Սիոնը
ստուած միջնաբերդն ամրացան ու Հոն յաղթական մնացին:
Նոյնպէս չկրցան առնուլ նաեւ Քանանացւոց ուրիշ շատ մը
քաղաքները, որովհետեւ քանի կերթային՝ Աստուծմէ կը-
պաղէին եւ անոր պաշտպանութենէն կզրկուէին:

Իսրայելացւոց կռապաշտութիւնը: — Անապատին մէջ ծը-
նած եւ Մովսէսի խրատներովը մեծցած ժողովուրդը Հա-
տաւ, եւ տեղը նոր սերունդ մը եկաւ՝ որ զԱստուած չէր
ճանչնար, եւ սկսաւ ամպարիշտ ժողովրդոց օրինակին հե-
տեւելով՝ զորս Մովսէսի հրամանովը բոլորովին չէին ջնն-
ջած եւ մէջերնին կրնակէին, այնպիսի աստուածներ ու-
նենալ, որ աչքի տեսնուին ու ձեռքով շօշափուին, ուստի
տեղացւոց Աստարովթ եւ Բահազ կուռքերը պաշտեցին,
անոնց բազմոթներուն վրայ զոհեր մատուցին:

Առաջին գերութիւն Իսրայելացւոց. Քուսարսաթեմ եւ Գո-
թոնիէլ: — Իսրայելացւոց ապերախտութիւնն ու փոփոխա-
մտութիւնը գիտնալով՝ այն քանանացի աղգերը մէջեր-
նին թողեր էր Աստուած, որպէս զի ուզած ժամանակը զա-
նա՛նք իւր վրէժխնդիր բարկութեանը գործիք առնու, եւ մո-
լորեալ ժողովուրդը յուզղութիւն եւ իզգատութիւն բերէ:

Ասորոց (Միջագետաց) Քուսարսաթեմ թագաւորը Իս-
րայելացւոց վրայ պատերազմի ելաւ, յաղթեց, եւ ութը
տարի ծառայեցւոց դիրենք: Թշուառութիւնը մոլորեցնին
ձգեց զԱստուած, դարձան առ նա, ըրած անօրէնութիւն-
ներնուն վրայ լացին. ողորմեցաւ իրենց Տէր, Քաղերայ
կրտսեր եղբայրը Գոթոնիէլ՝ քաջութեամբ լեցնուց, որ

Քուսարսաթեմայ վրայ պատերազմի ելաւ, յաղթեց ու զինքը սպաննեց, եւ քառասուն տարի արիութեամբ եւ իմաստութեամբ կռաւարեց ու դատեց զՀրեայս :

Այնպէս զգտտացած ու իրենց ապերախտութեանն ու կռաւաշտութեանը վրայ զղջալով՝ ամէն անգամ որ վստահութեամբ առ նա կգիմէին, կներէր իրենց, եւ մէջերնէն քաջ մարդ մը կհանէր, կզօրացընէր զնա, եւ անոր ձեռօք զիրենք թշնամեաց գերութենէն կազատէր : Տասն եւ հինգ հառ այսպիսի քաջ մարդիկ հանեց Տէր Հեաղհեոէ, որոնք եւ զիսրայէլ մովսիսագիր օրինօք դատեցնուն համար ԴԱՏԱՆՈՐԻ կոչուեցան :

Երկրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. եզդում եւ Աւովդ :— Բայց Հրեայք նորէն մեղանչեցին, եւ այս անգամ հաբաւաքնակ ու արեւելաքնակ այլազգիք Աստուծոյ բարկութեանը գործիք եղան : Մովաբացւոց եզդում թագաւորը Ամազելացւոց եւ Ամոնացւոց օգնութեամբը զարկաւ յաղթեց Իսրայելացւոց, եւ տասնեութը տարի զանոնք ծառայեցուց, մինչեւ որ դարձեալ Աստուծոյ ընկան, եւ Աստուած իրենց Աւովդ անունով կտրիճ մարդն առաջնորդ տուաւ, որ երկու ձեռքովն եւս աջողակ էր :

Իսրայելացիք Աւովդին ընծաներ տուին որ եզդումն տանի տայ, Աւովդ երկսայրի սուր մը շինել տուաւ, աջ կողմը վերարկուին տակը պահեց ու ճամբայ ելաւ : Եզդումն

առջեւն ելաւ, ընծաները մատուցեալ ըստ որ իրեն գաղտնի խօսք մը ունի: Հաւատաց եզդոմ, քովի մարդիկը գուրս հանեց, «Աստուծոյ կողմանէ քեզի բան մը պիտի բերմ», զրուցեց Աւովգ: Աստուծոյ ձայնն առնելուն պէս՝ գահէն ելաւ եզդոմ, Աւովգին քովը մտնեցաւ, իսկ նա սուրը քաշելն ու անոր կուշտին խօթելը մէկ ըրաւ: Շուտ մը գուրս ելաւ, գուրս վրայէն քաշեց կզկեց ու փախաւ գնաց: Թագաւորին սենեկապանները երկար ժամանակ սպասեցին ետեւ՝ նայեցան որ զիրենք չկանչեր, եւ գուրս գոց է, բանալի բերին բացին, տեսան որ եզդոմ արիւնլուայ գետինը փռուեր է եւ սարսափեցան: Այս գոյժն որ տարածեցաւ, զարհուրեցան՝ իրար անցան Մովսրացիք. այն ահաբեկութեան ու շփոթութեան մէջ վրանին յարձակեցաւ Աւովգ, տասը հազար մարդ անոնցմէ ջարդեց, Իսրայելացիքը գերութենէն ազատեց, եւ մինչեւ մահը անոնց դատաւորութիւն ըրաւ:

Երրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Սամեզար: — Աւովգին մահուամբը Փղշտացւոց ձեռքը գերի ընկան Իսրայելացիք. Աւովգին յաջորդ դատաւոր հանեց Տէր զՍամեզար, որ արօրին մաճովը վեց հարիւր Փղշտացի սպաննեց, շատ կովեր ու ոչխարներ աւար առաւ, եւ Փղշտացւոց բռնութենէն Իսրայելացիքն ազատեց:

Չորրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Յաբին, Սիսարա, Դերովրա եւ Բարակ: — Աւովգին մահուանէն ետքը Քանանացւոց Յաբին թագաւորին ձեռքը մատնեց Աստուած ապրտտամբ ու երախտամուտայ Իսրայելացիքը, եւ նա քսանամեայ գերութեամբ զիրենք չարչարեց: Թշուառութեամբ նորէն Իսրայելացւոց խելքը գլուխն եկաւ. առ Աստուած հարցն իւրեանց դիմեցին, որ գթացաւ վրանին, եւ հուսակաւոր Դերովրա մարդարէութիւն իրենց դատաւոր դրաւ, որ եփրեմի լեռան վրայ Հռամայ եւ Բեթելի մէջտեղուանքը արմաւենուոյ մը հովանուոյն տակ նստած՝ կզատէր ժողովուրդը: Օր մը Նեփթաղիմի ցեղէն Բարակ անուանով քաջ մարդը կանչեց ու ըստ թէ Աստուած կհրամայէ քեզ որ Թաւոր լեռը երթաս, եւ Նեփթաղիմի ու Ջաբուզոնի ցեղերէն տասը հազար հոգի առնուս, անցնիս Կիսոնի հեղեղատէն, եւ

Յարին թագաւորին Սիսարա զօրավարին դէմ՝ պատերազմիս : — Թէ որ դու հետս գաս՝ կերթամ, ըսաւ Բարակ : — Կուգամ, պատասխանեց Դերովրա, բայց գիտցիր որ քաջութիւնը քոյդ չլինիր » :

Սիսարա լսելուն պէս թէ Բարակ՝որդին Արինէեմայ Թարոր լեռան վրայ զօրքով հասեր է, իննհարիւր երկաթեղէն կառք եւ բազմութիւն զօրաց հետն առած՝ եկաւ Կիսնի հեղեղատը բանակեցաւ : « Արի, ըսաւ Դերովրա Բարա, « կին, այսօր Աստուած Սիսարան ձեռքդ պիտի մատնէ » : Բարակ զօրացած՝ տասը հազար զօրքովը Թարոր լեռնէն վար իջաւ : Զարհուրեցաւ Սիսարա, եւ բանակին մէջ այնպիսի շփոթութիւն մը ընկաւ՝ որ զօրքը փախչող փախչողի եղան : Զայն որ տեսաւ Սիսարա՝ յուսահատեցաւ, ու ոտքով ինքն եւս սկսաւ փախչիլ, եւ ճամբան Քարեր Կինեցւոյն վրանին հանդիպելով՝ ներս մտաւ որ պահուէրի : Քարերայ կիներ Յայէլ առջեւն ելաւ, սիրով ներս տարաւ զինքը, եւ երբոր անկիայ « Մարաւի եմ, քիչ մը Զուր տուր » ըսաւ, իրեն կաթ բերաւ խմցուց, եւ պառկեցուց որ հանգչի, վրան ալ ծածկեց որ մարդ չտեսնէ : Երբ այնպէս ապա-

հովուած քնացաւ Սիսարա, դնաց Յայէլ, վրանին ցիցն առաւ եւ ուռով Սիսարային ծամելիքին զարկաւ՝ գետինը գամեց զայն, որ եւ տապալեցաւ հոգին փշեց :

Անդին Բարակ Սիսարային զօրաց ետեւէն իյնալով՝ բո-

լորն ալ Զարգեր ու անոնց զօրավարն եւս կ'ինտուէր որ ըս-
տաննէ։ եւ երբ կ'ինեցւոյն վրանին առջեւէն կանցնէր, չնե-
րս կանչեց զինքը Յայէլ. « եկուր, փնտրուած մարդ-
ցուցնեմ քեզ » ըսաւ, եւ ցուցուց զՍիտարա որ ցիցով
ծամելիքէն գետինը գամուած պառկեր էր։ Այս յաղթու-
թեամբ զօրացած՝ պատերազմէ չղադրեցան Իսրայելացիք,
մինչեւ որ Յաբինն ալ մեռուցին. եւ Դեբոյրա եւ Բարակ
գեղեցիկ փառաբանական երգով մը իրենց յաղթութիւնը
հռչակեցին, եւ առ Աստուած իրենց գոհութիւնը մատու-
ցին բոլոր Իսրայելացւոց հետ մէկտեղ։

Հինգերորդ զերուծիւն Իսրայելացւոց. Գեղէոն։ — Այն
յաղթութեամբ քառասուն տարի հանգիստ մնացին Հրեայք.
բայց երբ մոռցան զԱստուած իրենց բարերարն ու պաշտ-
պանը, եւ կռապաշտութեան սկսան, ինքն ալ զիրենք ե-
րեսէ թողուց, եւ եօթը տարի Մադիանացւոց մասնեց, որ
ստացուածքնին կողոպտեցին, աղքատացուցին եւ հոգնին
հանեցին։ Յայնժամ ազադակեցին առ Տէր, եւ նա իրենց
մարգարէ մը զրկեց, որ ապերախտութիւննին երեսնին
զարկաւ յանդիմանեց, եւ խոտացաւ որ նորէն իրենց ազա-
տարար մը հանէ։

Օր մը երբ Գեղէոն պատանին Մադիանացւոց ձեռքէն
փախչելով եկեր հօրը Յովսսու կալին մէջ ցորեն կ'ծեծէր,
հրեշտակն Աստուծոյ երեւեցաւ իրեն եւ ըսաւ. « Աստուած
« հետդ է։ — Ո՛հ տէր իմ, պատասխանեց Գեղէոն, թէ որ
« Աստուած մեր հետն է, ինչո՞ւ այսչափ չարիք վրանիս կը-
« հասնին. եւ ո՞ւր են այն հրաշքներն զորս մեր հարբը կը-
« պատմեն. եւ արդ ինչո՞ւ զմեզ Մադիանացւոց ձեռքը մատ-
« նեց։ — Դուն Իսրայելացիքը անոնց ձեռքէն պիտի ազատես։
« — Ես ի՞նչպէս կրնամ ընել այս բանս, կրկնեց Գեղէոն,
« որ ազգատոհմս Մանասէի ցեղին մէջ ամենէն ստորինն է,
« եւ ես հօրս տանը մէջ ամենէն պղտիկն եմ։ — Աստուած
« հետդ է, պատասխանեց հրեշտակը. Մադիամը մէկ մարդու
« մը պէս պիտի զարնես կոտրես։ — Եթէ գտի ճնորհս ա-
« ռաթի աչաց քոց, ըսաւ Գեղէոն, նշանով մը հասկըցուր
« թէ հրեշտակ Աստուծոյ ես. ասկէց մի հեռանալ մինչեւ
« որ երթամ գամ, ու զոհս բերեմ քեզ մատուցանեմ։ —

« Գնա, ու մինչեւ որ դառնաս՝ ես հոս կնւրստիմ » ըսաւ հրեշտակը : Վազեց Գեղէոն, ուլ մը, արգանակ եւ բազարջ առաւ բերաւ : Հրեշտակն ըսաւ որ հացն ու միտը տանի դիմացի քարին վրայ դնէ, արգանակն ալ անոնց վրայ թափէ. եւ ինքը ձեռքի դաւազանովը անոնց դպչելուն պէս՝ մէկէն երկնքէն կրակ իջաւ, զանոնք այրեց, եւ հրեշտակն աներեւոյթ եղաւ : Հաւատաց Գեղէոն, եւ հոն Աստուծոյ սեղան շինեց :

Գեղէոն Բանաղու սեղանը կկործանէ : — Նոյն գիշերը երեւցաւ իրեն Տէր եւ հրամայեց որ Բաճաղ կուռքին համար հօրը շինել առաժ սեղանը կործանէ, անոր քովի անտառը ջարդէ, եւ փայտերովը սեղան մը շինէ, ու հօրը գիրցուցած եզը անոր վրայ ողջակէղ ընէ : Գեղէոն հօրմէն ու քաղաքացիներէն վախճալով՝ ցորեկը սիրտ չըրաւ, այլ գիշերը ծառաներէն տասուերկու հոգի հետն առած՝ դնաց Աստուծոյ հրամանը կատարեց : Առաւօտը քաղաքին մարդիկը ելան տեսան որ Բաճաղու սեղանը կործանէր, անտառը ջարդուէր, եւ պարարակ եզը նորաշէն սեղանոյն վրայ ողջակէղ եղեր է. եւ իմանալով որ Յովասու որդին Գեղէոն ըրեր է այս, եկան հօրմէն ուզեցին զինքն որ մեռցընեն. բայց Յովաս իրենց բարկութիւնը իջեցուց ըսելով. « Թողուցէք. եթէ Բաճաղ աստուած է, ինքը վրէժ խնդրութիւն կընէ, ձեզի կարօտութիւն չունի » :

Զօրածողով Գեղէնի, Գզաթն, երեքհարիւր զինուորները : — Այն միջոցին Մադիանացիք եւ Ամաղեկացիք եկան Յեղրայելի հովիտներուն մէջ բանակեցան. Գեղէնի հոգւով Աստուծոյ զօրացաւ, փող զարկաւ, Ասերի՝ Զարուզնի եւ Նեփթաղիմայ ցեղերուն մարդիկ զրկեց ու հրաւիրեց զանոնք, եկան հետը միացան : Բայց Գեղէնի դեռ պատերազմը չըսկըսած՝ ուղեց որ Աստուած երկու հրաշքով ցուցնէ թէ իրաւընէ իւր ձեռքովը Խորայեւացիքը պիտի ազատէ : « Գըզաթ մը կ'զնեմ, ըսաւ, բոլոր երկիրը չոր մնայ, եւ գըզաթը միայն թրջի » : Առաւօտը կանուխ ելաւ տեսաւ որ ուզածին պէս եղեր է. գզաթը քամեց, եւ անկից կոնք մը լեցուն ջուր ելաւ : « Հիմա ալ բոլոր գետինը անձրեւ գայ թրջի, ըսաւ, եւ գզաթը միայն չոր մնայ » : Եւ երբոր այն եւս եղաւ, ալ ամենեւին տարակոյտ չունենալով՝ երեսուն երկու հազար Խորայեւացի ժողովեց ու պատերազմի պատրաստուեցաւ : Ժողովրդեան երախտամոռաց բնասորու թիւնն ու հպարտութիւնը գիտնալով, « Զօրք շատ է, ըսաւ իրեն Տէր, վասն զի չեմ ուզեր որ Խորայէլ զրուցէ թէ Ձեռն իմ՝ փրկեաց զիս : Թող մէջերնէն վատասիրաներն երթան իրենց տեղը » : Քսանուերկու հազար հոգի դարձան. եւ մնացին տասն հազար : « Անոնք ալ շատ են, ըսաւ Տէր, առ զամէնքը, ջրի մը քով տար, եւ տես թէ որոնք ջուրը ափով կ'առնուն կ'խրմեն, եւ որոնք ծունկի վրայ կուգան հանգիստ կ'խրմեն, եւ զանոնք իրարմէ զատէ » : Երեքհարիւր հոգի միայն առանց իրենց հանգստութիւնը վնասելու՝ ոտքի վրայ ձեռքով ջուրն առին խմեցին, եւ Աստուած ըսաւ Գեղէնի. « Խորայեւացիքը միայն ասոնցմով Մադիամու ձեռքէն պիտի ազատեմ. մէկալները ճամբէ » : Բայց ուղերով աւելի սիրտ տալ իրեն, եւ այնչափ քիչ հոգւով Մադիանացւոց ու Ամաղեկացւոց բիւրաւոր զօրացը վրայ ընելու յաղթութեանը զինքն անկասկած ընելու համար, հրամայեց որ ծառան առնու հեռն ու գիշերը գաղտուկ երթայ թշնամեաց բանակը տեսնէ թէ ինչ կ'սօսին : Գնաց Գեղէնի եւ լսեց որ զինուորին մէկը մէկալին երազ կ'ըստմէր թէ « Տե՛ս ա՛յ որ գարիէ նկանակ մը գլորեցաւ դէպ իմ ադիամու « բանակը, եւ զարկաւ կործանեց զայն : — Այդ Գեղէնի

« սուրն է; պատասխանեց ընկերը. Աստուած զՄագիամ
« բոլոր բանակաւ անոր ձեռքը մատնեց » :

Յաղթութիւն Գեղեղնի, եւ մահ նորա: — Այս երազն ու
անոր մեկնութիւնը որ լսեց Գեղեղն, մէկէն ընկաւ երկըր-
պագութիւն ըրաւ Աստուծոյ, եւ քաջալերուած՝ փազեց գը-
նաց Խորայեղացոց բանակը, « Արիք, գոչեց, Աստուած
« Մագիամու բանակը մեր ձեռքը մատնած է » . եւ երեք-
հարիւր հոգին երեք խումբ բաժնեց. ամենուն ձեռքը եղ-
ջերեայ փող տուաւ; սափորի մէջ ալ մէկմէկ ջահ; եւ ա-
պըսպրեց որ ամէն բան ճիշդ իւր ըրածին պէս ընեն՝ Սուր
Տեսուն եւ Գեղեղնի գոչելով: Կէս գիշերուն այն սակաւաթիւ
եռախումբ գունգը Մագիամու բանակին վրայ գիմեց. եւ
Գեղեղն նշան տալուն պէս՝ մէկէն փողերը հնչեցին; սա-
փորները խորտակեցին շառաչմամբ. այն գիշերուան խա-
ւարին մէջ ջահերը լուսապայծառ կծագին եւ երեքհա-
րիւր հոգի միաբերան « Սուր Տեսուն եւ Գեղեղնի » կազաղա-
կեն մեծաձայն: Մագիամացիք յանկարծակիի եկած՝ կար-
ծեն թէ բանակին առնուած ու կրակի մատնուած է. շը-
փոթած տագնապած՝ այն մթութեան մէջ մէկզմէկ կըս-
պանեն, փախչող փախչողի կլինին. ետեւէն կիյնայ Գե-
ղեղն, շտաբը կ'ջարդէ, յաղթանակը կատարեալ կ'ընէ,
եւ Խորայեղացիքը բոլորովին անոնց գերութենէն կազատէ:

Այն ժամանակ Հրեայք ուրախութեամբ ու երախտագի-
տութեամբ լեցուած, « Որովհետեւ զմեզ Մագիամու ձեռ-
քէն փրկեցիր, կ'ըսէին; դուն եւ որդիքդ մեր վրայ իշխե-
« ցէք: — Ոչ ես, եւ ոչ որդիս ձեր վրայ կուզեմ իշխել »
« ըսաւ Գեղեղն, այլ Տէր իշխեսցէ ձեզ »: Քառասուն տա-
րի զիրենք կ'դատէ, եւ կ'մեռնի ի բարւոյ ծերութեան:

Արիմեւէք, եւ իւր եղբայրասպանութիւնը: — Գեղեղն
այլ եւ այլ կանանցմէ եօթանասուն որդիք ունեցեր էր. ա-
սոնցմէ մէկը Արիմեւէք, որուն մայրը Սիկիմացի էր. բնու-
թեամբ սաստիկ անգութ եւ փառասէր լինելով՝ շուտ մը
եղաւ Սիկիմ գնաց, հոն իւր մօրեղբարցը ձեռքով՝ ժողո-
վրդեան սիրտն որսաց, որ մեր եղբայրն է ըսելով՝ զինքը
սիրով ընդունեցան, ուզածին չափ ալ ստակ տուին ի-
րեն: Անով շատ մը սրիկաներ վարձեց Արիմեւէք, գնաց

Եփրա քաղաքը հօրը տունը մտաւ, բոլոր եղբայրները բռնեց ու քարի մը վրայ դաժէնքն ալ մորթեց, մէջերէն Յովաթամ միայն փախչելով աղատեցաւ:

Առակ Յովաթամայ: — Այս Յովաթամը երբ լսեց թէ Սիկիմացիք իրենց վրայ թագաւոր դրեր են զԱրիմէլէք, զնաց Գարիգին լերան վրայ ելաւ, բարձրաձայն լացաւ ու սկսաւ կանչել.

« Լսեցէք ինձ, արք Սիկիմացիք, եւ Աստուած ձեզ լսէ: »
« Ծառերն ու զեցին իրենց թագաւոր մը գնել. զնացին ձի-
« թենւոյն ըսին. Մեր վրայ թագաւորէ. եւ նա պատաս-
« խանեց թէ Խնչ, թողում պարարտութիւնս որով Աստուած
« եւ մարդիկ զիս կիսառաւորեն, ու երթամ ծառերուն
« իշխեմ: — Այս որ լսեցին ծառերը, զնացին ու թղենւոյն
« աղաչեցին որ զայ իրենց վրայ թագաւորէ. այն եւս ըսաւ
« թէ Քաղցրահամ պտուղներս թողում ու զամ փայտերու
« իշխան պիտի լինիմ: Ելան որթին զնացին, ինքն եւս մեր-
« ժեց ըսելով թէ ես Աստուծոյ եւ մարդկան ուրախու-
« թիւն եղած գինիս չեմ թողուր ու փայտերու իշխելու
« չեմ գար: Այն ժամանակ ծառերը զնացին գոնրկին առա-
« ջարկեցին. նա մէկէն յանձն առաւ, ու թէ որ իրաւցրնէ
« զիս ձեր վրայ թագաւոր կգրնէք, ըսաւ, եկէք շուքիս տակը
« մտէք. ապա թէ ոչ՝ փուշերէս կրակ ելնէ ու բոլոր Լիբա-
« նանու եղենափայտները այրէ »:

« Արգ, ո՛վ Սիկիմացիք, կրկնեց Յովաթամ. հօրմէս այն-
« չափ բարիք տեսնելէն յետոյ, թէ որ իրաւունք եւ արդա-
« րութիւն էր անոր տանը դէմ ելնել եւ եօթանասուն որ-
« գէքը մորթել սպաննել, ապա օրհնուիք զուք եւ Արիմե-
« լէքով ուրախանաք, ինքն եւս ձեզմով ուրախանայ: Իսկ
« եթէ ոչ՝ Արիմէլէքէն կրակ ելնէ ու Սիկիմացիքն ուտէ.
« Սիկիմացեացմէ եւս ելնէ ու Արիմէլէքն ուտէ ». ըսաւ ու
փախաւ գնաց:

Մահ Արիմէլէքայ: — Արիմէլէք բռնութեամբ բոլոր Խա-
րայեւացւոց վրայ իշխեց. բայց հազիւ թէ վրան երեք տարի
անցեր էր, Յովաթամայ գուշակութիւնը սկսաւ կատարուիլ:
Սիկիմացիք Արիմէլէքին հետ աւրուեցան, եւ քիչ մը առաջ
որ մեր եղբայրն է ըսելով՝ իրեն օգնել ու թագաւորեցու-

ցեր էին, զինքը կործանելու համար դաւաճանութիւն մը պատրաստեցին: Լսեց Արիմելէք, բազմութեամբ զօրաց եկաւ Սիկիմն առաւ, պարիսպները կործանեց, եւ ամուր աշտարակի մը մէջ պահուրտած հազար հոգին կրակի տուաւ այրեց: Անկէց գազանամիտ յաղթանակը Թերէս քաղաքին վրայ գարձուց զօրքը, որ Սիկիմին պէս գլուխ քաշեր ու իւր բռնութեան լուծը թօթափել ուզեր էր: Սիկիմին կոտորածէն սարսափած՝ Թերեսայիբ արք եւ կանայք միջնաբերդը դիմեր ամրացեր էին: Վաղեց Արիմելէք որ զիրենք եւս Սիկիմացուց պէս հրոյ ճարակ տայ. բայց չէր գիտեր որ իւր անգթութեանցը վերջը հասեր էր, անոնց արգար պատուհասը՝ պիտի գտնէր: Մինչդեռ կմօտենար որ միջնաբերդին կրակ տայ, վերէն կնկան մէկը երկանաքարի կտոր մը գլխուն նետեց ու գազաթը ջախջախեց: Տեսաւ եղբայրասպան անգութ գազանը որ կմեռնի, քովի կապարձակրին « Հանէ սուրգ զիս մեռցուր, կանչեց, որպէս զի չըսեն թէ կին մը զիս սպաննեց »: Կապարձակիրը հրամանը կատարեց, եւ այսպէս Յովսէփամայ Արիմելէքին ու Սիկիմացուց վրայ բրած անէծքն անթերի կատարեցաւ:

Թովղա. Յայիր: — Արիմելէքին յաջորդեց հօրեղբօրդ գին Թովղա, որ քսանուերեք տարի Խորայեւացիքը գատեց: Իրեն յաջորդ եղաւ Յայիր Գաղատաացին, որ քսանուերկու տարի գատաւորութիւն բրաւ. սա երեսուն եւ երկու որդիք ունէր, որ երեսուն եւ երկու յաւանակի վրայ հեծած կպտրտէին, եւ մէյմէկ քաղաք ունէին՝ որը կըսուէին Աւանք Յայիրայ:

Վեցերորդ զերութիւն Խորայեւացուց: — Յայիրին մահունէն ետքը գարձեալ մոռացան Խորայեւացիք զԱստուած իրենց ազատիչն ու բարերարը, եւ գնացին օտար աստուածներ պաշտեցին՝ զԲահալ եւ զԱստարովթ: Բարկացաւ Տէր վրանին, Փղշտացուց ու Ամանացուց ձեռքը զիրենք մատնեց: Երբոր ամէն կողմէն ճարերնին հասաւ ու հոգին ըբրաննին եկաւ, նորէն առ Աստուած դիմեցին, « Մեղաք, ըսին. ինչ որ քեզ հաճոյ է՝ ըրէ մեզ, միայն թէ թշնամեաց ձեռքէն զմեզ ազատէ »: Օտարօտի աստուածները հալածեցին եւ զՏէր միայն պաշտեցին: Բայց Աստուած

մէկէն չներեց իրենց, որպէս զի դէժ այս անգամ իրենց գլխուն եկած թշուառութեամբը լաւ մը խրատուին, ու միւսանգամ այնպիսի հանգրաւութիւն ու լիութիւն տեսնելուն պէս՝ իրենց փոկիչն ու բարերարը չմոռնան:

Յեփթայէ: — Յեփթայէ Գաղաադացին, այր հօր զօրութեամբ, եղբարցը բռնութենէն փախեր ու եկեր Ասորոց Տովր ըստած երկրին մէջ բնակեր էր. վասն զի հօր անհարազատ որդին լինելուն համար՝ զինքը անարգեր ու հայրենական ժառանգութենէն մերժեր էին: Հոն Յեփթայէ հետը միացընելով շատ մը սրիկայ մարդիկ՝ աւազակութիւն կրնէր: Երբոր Ամոնացիք Իսրայէլացւոց վրայ պատերազմի ելան ի Գաղաադ, Գաղաադացիք յիշեցին Յեփթայեայ քաջութիւնը, եւ իրենց ծերերը յուղարկեցին որ երթան զինքն իրենց զօրավար դնեն: Առջի բերան յանձն չառաւ Յեփթայէ, «Դուք զիս ատեցիք, ու հօրս անէն հանելով՝ Գաղաադէն դուրս վաւրեցիք, ըսաւ. հիմա որ նեղուեր էք՝ եկեր յինէն ինչ կուզէք»: Եւ երբ շատ ազաչեցին որ ելնէ հեռերնին գալ Գաղաադ, եւ Ամոնացւոց հետ պատերազմի, «Կուգամ», ըսաւ. բայց թէ որ Ամոնացւոց յաղթեմ, խօսք կուտնք որ ձեր վրայ իշխան լինիմ»: ԶԱստուած վկայ բռնելով՝ ուզածը խոստացան իրեն: Մերոց հետ Գաղաադ հասնելուն պէս, ժողովուրդը զինքն իրեն գլուխ եւ առաջնորդ ընտրեց, եւ Յեփթայէ մէկէն գետնան զրկեց Ամոնացւոց թագաւորին թէ «Ինչո՞ւ համար եկեր երկրիս մէջ հետս կուգես պատերազմի»: Նա պատասխան տուաւ թէ «Ինչո՞ւ համար Իսրայէլ եգիպտոսէն «եղած ժամանակը երկիրս առաւ Առնոնէն մինչեւ ցԱրրոկ «եւ մինչեւ ցՅորդանան. ետ տուր ինձի զանոնք խաղաղութեամբ, եւ կենեմ տեղս կերթամ»: Նորէն մարդ զրկեց Յեփթայէ եւ ըսաւ որ «Մեք ձեր երկրէն ուզեր եմք անցնիլ, «եւ դուք թող չտալով՝ հեռերնիդ պատերազմեր ու առեր եմք զայն. քեզմէ յառաջ եղած թագաւորները բան «մը չբսին, դուն ինչ ելեր կպահանջես: Ես քեզ բան մը «չբրի, եւ դուն հետս չարութեամբ վարուելով կպատեքալմիս, մեր դատաստանն Աստուած տեսնէ»:

Յաղթութիւն Յեփթայեայ եւ ուխտ նորա: — Երբոր թա-
ղաւորը մոտիկ չբրաւ, Յեփթայէ Ասաուծմէ շարժած՝ շուտ
մը զօրը ժողովեց, պատերազմի պատրաստուեցաւ, եւ ճամ-
բայ չեւած՝ անխոհեմութեամբ ուխտ բրաւ որ եթէ Ամմոնա-
ցոց յաղթէ, տուն դարձած ժամանակն ո՞վ որ նախ առ-
ջեւն ելնէ՝ զնա Ասաուծոյ ողջակէզ ընէ: Գնաց յաղթեց, ա-
նոնց քաղաքներէն քսան հատն առաւ կործանեց. եւ երբոր
այնպէս յաղթական կղաւնար ի Մասեփաւ, իւր մէկ հատիկ
միամօրաղջիկը պարեւելով՝ թմբուկ զարնելով ուրախութեամբ
ընկերացը գլուխն անցած՝ հօրն առջեւը ելաւ: Զինքն որ
տեսաւ Յեփթայէ, աղիքը կտրբանցան, սրտին անտանելի
ցաւէն՝ վրայի հագուստը պատրուեց, որովհետեւ անկէց
զատ մանչ դաւակ ալ չունէր. «Վայ ինձ, գուտար իմ, կան-
« չեց. ուխտ բրեր եմ՝ Ասաուծոյ որ նախ առջեւ ելնողն
« իրեն նուիրեմ, եւ խօքս չեմ կրնար ետ դարձունել: —
« Մի դարձունել, հայր, ըսաւ խեղճ աղջիկը, միայն ինձ եր-
« կու ամիս ժամանակ սուր որ ընկերներուս հետ երթամ
« լեռնէ լեռ պտըտելով կուսութիւնս ողբամ»: Ընկերներովը
զնաց Գաղաադու լեռներուն վրայ լացաւ, ողբաց երկու
ամիս ու դարձաւ հօրը քով, որ բրած ուխտը կատարեց՝

Դինքը ողջակիզելով: Ոմանք կարծեն թէ զինքն ի ծառայու-
թիւն Ասաուծոյ սեղանոյն նուիրելով՝ կատարեց Յեփթայէ
իւր անխոհեմ ուխտը, եւ ոչ թէ աղջիկն սպաննելով, որ

ընդդէմ ալ էր Մովսէսի օրինացը: Այնուհետեւ Իսրայելացւոց մէջ սովորութիւն դարձաւ որ ամէն տարի աղջկունք կ'օղովուէին, ու չորս օր Յեփթայեայ աղջկան ցաւալի մօտ հը կողքային:

Եփրեմայ ցեղին կոտորածն ու Յեփթայեայ մահը: — Քիչ ժամանակէն Եփրեմայ ցեղին ու Դաղասագու ընակչաց մէջ մեծ կռիւ մը բացուեցաւ. Եփրեմայ որդիքը բարկանալով որ Ամոնացւոց դէմ եղած պատերազմին իրենցմէ մարդօգնութեան չկանչեցին, եւ իրենց եղբարց յաղթութեանցը վրայ նախանձելով՝ Յեփթայեայ վրայ պատերազմի ելան, որ զարկաւ յաղթեց, եւ իրենցմէ այն օրը քառասունուերկու հազար մարդ կոտորեց. վասն զի անոնց Յորդանանէն անցնելու կրճերը բռնեց, եւ երբոր փախըստականք կուգային որ անցնին, շխպօյեք բառն իրենց զրուցել կուտային՝ որ հասկ ըսել է. եւ որովհետեւ Եփրեմայ որդիքը չէին կրնար շատաւն արտաբերել ու սխպօյեք կըսէին, մէկէն թշնամի լինելնին կիմացուէր, կըռնուէին եւ կսպաննուէին:

Այն սոսկալի համագգային արիւնհեղութենէն յետոյ Իսրայելացիք խաղաղեցան, եւ Յեփթայէ վեց տարի զրբենք դատեց ու մեռաւ:

Եսերոն, Եղոն, Աբդոն: — Յեփթայեայ տեղ Իսրայելացւոց դատաւոր եղաւ Եսերոն Բեթղեհեմացին, որ երեսուն մանչ եւ երեսուն աղջիկ զաւակ ունեցաւ, եւ զամէն քրն ալ իւր ձեռօքը կարգեց: Եօթը տարի դատաւորութիւն ըրաւ: Իրեն յաջորդեց Եղոն, եւ տասը տարի դատեց զԻսրայէլ: Իսկ նորա յաջորդն Աբդոն՝ ութը տարի միայն. քառասուն որդիք ունեցաւ եւ երեսուն թոռուներ, որ եօթանասուն յաւանակի վրայ հեծած կսլորտէին:

Եօթներորդ զերութիւն Իսրայելացւոց. Մնունդ Սամիսոնի: — Իսրայելացիք նորէն կռապաշտութեան մէջ ընկան եւ բարկացուցին զԱստուած, որ զիրենք քառասուն տարի փղշտացւոց ձեռքը մատնեց: Երբոր նորէն զղջացին եւ առ Աստուած գիմեցին, իրենց աղատարար տուաւ ըգ Սամիսոն, որ փղշտացւոց ամենէն ահարկու թշնամին եղաւ:

Դանայ ցեղէն Մանուիկ անունով մէկը կար, որուն կինը

ամուլ էր. օր մը հրեշտակ Աստուծոյ իրեն կերեւնայ ու
«Տղայ մը պիտի ունենաս, կըսէ, որոյ գլխուն երկաթ
«պիտի չգըպցընես, վասն զինազուրկեցի՝ այսինքն ուխտա-
«ւոր Աստուծոյ պիտի լինի մօրը որովայնէն մինչեւ մա-
«հուան օրը. ոչ գինի պիտի խմէ եւ ոչ օղի, եւ ինքը իս-

«բայեւացիքը պիտի ազատէ Փղշտացւոց ձեռքէն»: Իրաւ-
ցընէ տղայն ծնաւ, Աստուած զինքն օրհնեց, եւ նորա հետ
էր իւր հոգին:

Քաջութիւնը Սամվիսոնի: — Տասնութը տարեկան որ
եղաւ, զօրմանալի ոյժը սկսաւ վրան երեւնալ: Փղշտացւոց
Թամնաթա քաղաքը գնացած ժամանակը աղջիկ մը տեսեր
հաւնեւ էր. դարձաւ ծնողացն ըսաւ որ այն աղջիկն իրեն
կին առնուն: Անոնք չգիտնալով որ այս բանս Աստուծմէ է,
այլազգի լինելուն համար չէին ուզեր. բայց երբ ճար
չեղաւ, հետն ելան Թամնաթա գնացին, որպէս զի աղջ-
կան հօրը մօրը հետ խօսին: Ճամբան այգիներուն մէջ մը-
տաւ Սամիսոն. առիւծի կորին մը վրան յարձակեցաւ.
մէկէն ձեռքովը բերանը բռնեց Սամիսոն, ձեղքեց, պատ-

ուեց, թողուց, դարձաւ ծնողացը քով ու բան մը չբռաւ:

Քիչ ժամանակէն երբոր հարմիր ընելու համար նորէն ծնողացը հետ Թամնաթա կերթար, առիծը սպանած տեղէն անցնելու ժամանակ՝ գնաց որ նայի թէ անոր մարմինն ինչ եղեր է, եւ տեսաւ որ բերնին մէջ մեղունները մեղր շիներ են. առաւ կերաւ, եւ բերաւ ծնողացն եւս տուաւ: Հասին Թամնաթա, եւ որովհետեւ հարսանիքը եօթն օր կտեւէր, Փղշտացիը վախցան իրմէ, եւ քովը իրեւ փեսաւէր՝ երեսուն կորովի երիտասարդներ գրին: Ջանոնք կանչեց եւ ըսաւ Սամիսոն. «Ձեզի հանելուկ մը գրուցեմ. «թէ որ հարսանեացս հանդիսին եօթն օրուանը մէջ գըտ. «նէք, ձեզի երեսուն պատմուճան կուտամ. իսկ թէ որ «չգըտնէք՝ դուք ինձ տուէք»: Եւ երբոր անոնք հաւանեցան, ըսաւ այս հանելուկը «Կերողէն ելաւ կերակուր, եւ հզօրէն ելաւ անոյշ»: Շատ աշխատեցան, չկրցան մեկնուլ թիւնը գտնել. եւ Սամիսոնի կնկանը դիմեցին որ բերնէն առնու, «Ապա թէ ոչ, անով տեղովդ գըեղ կայրեմք» կըսէին: Կինն սկսաւ լալ ու գանգաւիլ իրեն որ իբր թէ գինքը կատէ ու չսիրեր. վասն զի զիս սիրելու լինէիր, կըսէր, հանելուկին մեկնուլ թիւնը ինձ կհասկըցընէիր: «Հօրս մօրս չըսածս՝ քեզ պիտի գրուցեմ» կըսէր Սամիսոն: Բոլոր այն հարսանեաց հանդիսին եօթն օրը լացաւ աղաչեց կինը, եւ Սամիսոն անոր թախանձանքին չգիմանալով՝ ըսաւ. նա եւս գնաց մէկէն այն երիտասարդաց պատմեց, որոնք եօթներորդ օրը գեռ արեւը չմտած եկան ըսին Սամիսոնին. «Մեղրէն անոյշ ինչ կայ, եւ առիծէն ուժով ինչ: — Թէ որ դուք իմ երինջս (կինը) չնեղէիք, պատատխանեց Սամիսոն, հանելուկս չէիք գտներ»: Մէկէն ելաւ Փղշտացուց Ասկաղոն քաղաքը գնաց, երեսուն հոգի զարկաւ սպաննեց, հազուստնին բերաւ նոցա տուաւ. բայց եւ կնկանն բրած մասնութեանը վրայ սաստիկ բարկանալով՝ հոն ձգեց գինքը ու հօրը տունը դարձաւ:

Քանի մը օրէն բարկութիւնն անցաւ. ու մը առած կնկանը եկաւ, եւ երբ իմացաւ հօրմէն որ նա իւր փեսաւէրն երէն մէկուն հետ կարգուեր է, նորէն սաստիկ բարկացաւ, վրէժն առնելու համար գնաց երեքհարիւր աղուէս

բռնեց, պոչերնին իրարու կապեց, մէջաեզն ալ վառած մէկ մէկ ջահ կապեց ու զանոնք Փղշտացւոց արտերուն մէջ արձըկեց, որ կատաղաբար գնացին բոլոր ցորեններն, այգիներն ու ձիթենիները այրեցին աւրըշտըկեցին: Փղշտացիք Սամիսոնի սիրտն առնելու համար՝ այն անհաւատարիմ կնկան տանը կրակ տուին ու իւր հօրն ու նոր էրկանն հեռաւ այրեցին: Այնու եւս Սամիսոնին բարկութիւնը չիջաւ, Փղշտացւոց սոսկալի ջարդ մը տուաւ ու գնաց ետեմայ այրը բնակեցաւ: Փղշտացիք կատաղած՝ զօրքով Յուդայի ցեղին վրայ դիմեցին որ զՍամիսոն իրենց ձեռքը մատնեն: Անոնցմէ երեք հազար հոգի եկան Սամիսոնի «Չես գիտեր», ըսին, որ Փղշտացիք կիշխեն մեզ. այս ինչ «բան է որ մեզի ըրիր. ահա եկեր ենք որ դքեզ բռնենք «կապենք ու իրենց տանք որ ազատինք: — Երգում՝ բրէք «որ զիս չսպաննէք, ըսաւ Սամիսոն, եւ կապեցէք զիս ու «անոնց ձեռքը տուէք»: Երեք նոր չուաններով կապեցին զինքն ու տարին Փղշտացւոց յանձնեցին: Հաղիւ թէ անոնք իրենց սոսկալի թշնամին ձեռք ընկնելուն վրայ սկսան

ուրախանալ ու վրան թափել, Աստուծոյ հոգին Սամիսոնի վրայ եկաւ, թօթիվեց կարտեց կապանքը. նայեցաւ որ ուրիշ զէնք չունի, գետինը իշու ծնօտ մը գտաւ, անով քովիններէն հազար հոգի զարկաւ մեռուց ու զամէնքը սարսափեցուց հալածեց:

Սամիսոն դատաւոր կլինի. ուրիշ քաջութիւնները: — Իսրայելացիք Սամիսոնին այս քաջութիւնները տեսնելով՝ զինքն իրենց գառաւոր ընտրեցին, եւ քսան տարի այն պաշտօնը կատարեց: Փղշտացւոց վրայ ունեցած անհաշտ տառապանքը միշտ անոնց երկիրները կտորտէր՝ որպէս զի վնաս մը հասցունէ: Սր մը երբոր անոնց Գալա քաղաքը եկեր էր, Գաղացիք դռները գոցեցին՝ որպէս զի զինքը բռնեն ու սպաննեն: Սամիսոն անոնց դիտաւորութիւնը հասկընալով, կէս գիշերուն ելաւ քաղաքին գուռը դնաց, եւ երբ տեսաւ որ գոց է, հանգերձ սեմովքն եւ նգովք զայն տեղէն քաշեց հանեց, ուսը զտրկաւ ու տարաւ դիմացի լերան ծայրը դրաւ:

Սամիսոնին այս զարմանալի ոյժը մտերբուն վրայ էր. դանտը կտրելուն պէս մէկէն ուժէ պիտի իյնար ու հասարակ մարդու պէս պիտի լինէր. մինչեւ այն ժամանակ շատերն ուզեր էին խմանալ այն գաղտնիքն ու մէկը չէր կրցեր գիտնալ: Պիտի տեսնեմք այս երկրորդ անգամ՝ որ այն մարմնոյ սոսկալի ոյժ ունեցող Սամիսոնը չկրցաւ այնչափ մտքի ոյժ ունենալ որ կնկան մը փաղաքուշ խարդախ գգուանքէն ու շահասէր աղաչանքէն ու արտասուքէն չխաբուելով՝ իւր ծածուկը չյայտնէր անոր, եւ թշնամեացը ձեռքը չմասնուէր:

Դալիլա Սամիսոն կը բռնուի: — Դալիլա անուանով կին մը շատ կսիրէր Սամիսոն. Փղշտացւոց իշխաններն եկան անոր ըսին որ եթէ կարող լինի իմանալ թէ Սամիսոն ինչո՞վ իւր ոյժը կկորսընցունէ, ամէն մէկերնին իրեն հազար հարիւր արծաթի դրամ՝ կուտան: Այնուհետեւ սկսաւ Դալիլա Սամիսոնին աղաչել ու ըսել թէ «Պատմէ ինձ, ինչո՞վ է քու «մեծ գորութիւնդ, եւ ինչո՞վ պէտք է կապուիս որ տկարաւնաս»: — Թէ որ զիս եօթը դալար ջիւերով կապեն, ըսաւ «Սամիսոն, կտկարանամ ու հասարակ մարդու մը պէս կը լինիմ»: Իշխանները դալար ջիւեր բերին, շտեմարանին մէջ գարանակալ մարդիկ կեցուցին. Դալիլա իբր թէ կատակով կապեց զինքն ու «Սամիսոն, կանչեց, Փղշտացիք վրադ կհասնին որ դքեղ բռնեն»: Մէկէն թօթվեց կրտքեց Սամիսոն կապերը, վեր ցատքեց տեսաւ որ մարդ չկայ:

« Խաբեցիր զիս, ըսաւ Դաւիթ, ու սուտ ըսիր. գոնէ հիմա
 « պատմէ թէ ինչո՞վ կկապուիս: — Թէ որ եօթը նոր չգոր-
 « ծածուած չուաններով կապուիմ, կտկարանամ եւ կլինիմ
 « իբրեւ զմի իմարդկանէ » ըսաւ: Նոր ամուր չուաններ
 առաւ, կապեց զինքը Դաւիթ ու « Սամիսոն, փղշտացիք վը-
 ռադ կվաղեն » կանչեց: Իբր թէ գերձան լինէին, թե-
 ւերը թօթվեց փրցուց այն ամուր չուանները Սամիսոն,
 եւ տեսաւ որ մարդ չկայ: « Մինչեւ երբ զիս պիտի խաբես
 « ու սուտ պիտի խօսիս, ըսաւ Դաւիթ, արդ պատմէ ինձ
 « թէ ինչո՞վ կկապուիս: — Թէ որ գլխուս եօթը գիսակները
 « ազրին հետ հիւսես եւ ցիցերով պատին դամես, կտկա-
 « րանամ իբրեւ զմի իմարդկանէ » ըսաւ: Քնացուց զինքը
 Դաւիթ, եւ ըսածն ըրաւ, ու « Սամիսոն, փղշտացիք վրադ
 կվաղեն » կանչելուն պէս՝ քնէն արթնցաւ Սամիսոն ու ոս-
 տայնով եւ ազրով հանգերձ ցիցերը պատէն քաշեց հա-
 նեց, եւ ոյժը նորէն չիմացուեցաւ: « Ի՞նչ պէս կզրուցես,
 « ըսաւ Դաւիթ, թէ կսիրես զիս՝ երբ սիրող հետս ուղիղ
 « չէ. այս երրորդ անգամ է որ զիս կխաբես ու չես պատ-
 « մեր թէ ինչո՞վ է այդ մեծ զօրութիւնդ ». եւ բոլոր գի-
 շերը խօսք չմնաց որ չըսէ, ու մինչեւ իմա՜հ չպարտասե-
 ցնէ: Սամիսոնին ճարը հատած՝ ելաւ իւր գաղանկը այն
 անգամ կնոջն ըսաւ. « Մօրս որովայնէն ուխտաւոր եմ ես,
 « զրուցեց, անոր համար գլուխս ածելի պիտի չգըպչի. թէ
 « որ մաղերս կտրուին՝ կտկարանամ՝ կիյնամ ու հասարակ
 « մարդու մը պէս կլինիմ »: Երբ տեսաւ խաբեալ ու
 շահասէր կինն որ ճշմարիտը արդէն իրեն պատմեց, մէ-
 կէն զրկեց փղշտացուց նախարարները կանչեց, որ խոտա-
 ցած ստակնին հետերնին առած վաղեցին եկան. իսկ ինքը
 ծնկուրներուն վրայ քնացուց զՍամիսոն, վարսալիւրայ մը
 կանչեց, գլխոյն եօթը գիսակները ածիլել տուաւ. եւ երբ
 տեսաւ որ նա սկսաւ թուլնալ, ուժէ իյնալ, « Սամիսոն,
 փղշտացիք վրադ կհասնին » կանչեց: Արթնցաւ Սամիսոն,
 եւ չգիտնալով թէ Աստուած իրմէ հեռացեր էր, ամէն
 անգամուն պէս « ելնեմ, թօթալեմ, հալածեմ » ըսելուն
 չմնաց, հասան բռնեցին զինքը փղշտացիք, աչուրները
 բրեցին հանեցին, առին Գաղա տարին, երկաթի կապանօք

կապեցին ու ջաղացքի մը մէջ բանա դրին որ երկանաբար
դարձունէ։

Մահ Սամիսոնի։— Օր մը Փղշտացւոյ իշխանները մեծ
որահի մը մէջ ժողովուեցան, որպէս զի իրենց Դագոն կուռ-
քին զոհ ընեն իշխորհալաւթիւն որ իրենց սխերիմ
թշնամին ու երկրին ապականիչը ձեռքերնին մասնեց։
Հոն բերել տունն նաեւ խեղճ Սամիսոնը, ու վրան կիւնդային
կծիծաղէին։ Կայր Սամիսոնին մազերն սկսեր էին բուսնիլ։
ձեռքէն բանող պատանւոյն զրուցեց որ զինքը այն երկու
տեանց մէջտեղը տանի՝ որոց վրայ հաստատուած էր շէնքը։
Յայնժամ ցաւազին որաիւ աղաղակեց առ Տէր ու ըսաւ։
«Տէր, Տէր զօրութեանց, յիշէ՛ զիս, եւ այս անգամ եւս
զօրացուր որ երկու աչքերուս վրէժը Փղշտացիներէն
տունում», երկու սխները բռնեց ու «Մեռցի անձն իմ
ընդ ալլաղգիսս» գոչեւով՝ այնպէս ուժով շարժեց, որ

տունը վրաւ այն նախարարաց եւ երեք հազարէն աւելի հոն-
դիսականաց վրայ, եւ կենդանութեան ժամանակը մեռու-
ցածէն աւելի անդ իմահուան իւրում՝ մեռուց Սամիսոն։

եղբարքն ու ազգականներն եկան առին մարմինը ու տարին Տօրը դերեղմանը թաղեցին: Այսպիսի աղետալի վախճան ունեցաւ աշխարհիս ամենէն քաջ եւ ուժով մարդը՝ կնոջ մը խորամանկ խօսքերուն ու արտասուացն անալով:

Նոոմի եւ Հոուիթ: — Այն աստիճանները Իսրայէլացւոյ երկիրը ստատիկ սով իյնալով, Յուդայի ցեղէն ելիւնելիք աշունով մէկը իւր Նոոմի կնիկովն ու երկու որդւովքը Բեթ-ղեհեմէն ելաւ Մովաբացւոյ երկիրը դնաց բնակեցաւ, եւ որդւոցը մէյմէկ Մովաբացի աղջիկ հարս առաւ. մեծին կնոջ անունն էր Ուրիս եւ կրտսերոյն Հոուր: Քիչ ժամանակէն հայրն ու որդիքը անգլաակ մեռան: Նոոմին երկու հարսերովը մինակ մնալով՝ միտքը դրաւ որ գառնայ իւր ծննդեան քաղաքը իրեթղեհէմ. հարսերն ալ համբուրեց ու ըսաւ որ երթան Տօրերնուն տունը հանգիստ ապրին: Երկուքն եւս լացին. Ուրիս շատ դժուարութեամբ յանձն առաւ երթալ, բայց անկարելի եղաւ որ Հոուիթ իւր աղքատ ու պառւած սկեսրէն բաժնուի, մինակ թողու. «Մէր «որ երթաս, կրտէր, հետդ պիտի գամ, ուր որ հանդչիս՝ «պիտի հանդչիմ եւ ես. քու ժողովուրդդ՝ իմ ժողովուրդս «պիտի լինի, եւ Աստուածդ՝ իմ Աստուածս. ուր որ դուն «մեռնիս՝ ես ալ հոն կուգիմ մեռնիլ, եւ հոն թաղուիլ: Աս. «տաւած զիս պատժէ թէ որ մահուընէ՝ զատ մէկը զիս քեզ «նէ բաժնելու լինի»: Տեսաւ Նոոմի որ Հոուիթ հաստա-տութեամբ միտքը դրեր է որ հետը գայ, հաւանեցաւ, եւ եկան հասան իրեթղեհէմ՝ դարին հնձելու սկսուած օրերը:

Բոոս: — Ելիմելէք հարուստ ազգական մը ունէր Բոոս անունով, որ Նոոմիին բնակելու տուն տուաւ: Հոուիթ իրեն ու սկեսրոջը ապրուստ ճարելու համար հրաման ուղեց իր-մէն որ երթայ արտը հասկ քաղէ: Հաւանեցաւ Նոոմի, եւ Հոուիթ ելաւ արտ մը դնաց, եւ հոն հնձողաց ետեւէն հասկ կքողէր: Այն արտը Բոոսինը լինելով, երբոր եկաւ ու զինքը հոն տեսաւ, չճանչցաւ. հարցուց հնձողաց վերա-կացուին թէ՛ «Մով է այդ աղջիկը, — Նոոմեայ հետ Մովա-բացւոյ երկրէն եկած է, ըսին, եւ առաւօտուընէ իմեր «հասկ կքողէ»: Անոր անձնանուէր առաքինութեան համ-բաւն արդէն քաղաքին մէջ լսած լինելով, քովը եկաւ ու

« Կլանս, աղջիկս, ըսաւ. այսուհետեւ հասկ քաղելու համար
« ուրիշին արտը չերթաս, այլ հոս եկուր աղախնեացս հետ
« աշխատէ, ուղածիդ չափ քաղէ, եւ ես ծառաներուս պա-
« տուիրեցի որ քեզ չգրալին » : եւ երբոր Հռութ շնորհա-
կալութեան համար երեսի վրայ ընկաւ գետին երկրպա-
գութիւն ըրաւ, ու « ես որ, օտար մի եմ, ինչ արժանա-
« ւարութիւն ունիմ, որ այս շնորհն ինձ կրնես » ըսաւ,
« Էրկանդ մահուանէն իվեր սկեսրիդ բոլոր ըրածներդ պատ-

« մեցին ինձ, պատասխանեց Բոոս. ինչպէս հայրդ ու մայ-
« րդ եւ ծննդեան երկիրդ թողուցիր, եւ չգիտցած ժո-
« վրդեանդ մէջ եկար բնակեցար, որպէս զի սկեսուրդ հո-
« գաս : Հատուցէ քեզ Տէր ըստ վաստակոց քոց, եւ եղիցի
« լի վարձք իՏեառնէ Աստուծոյ Իսրայելի, որուն թեւե-
« րուն տակը դիմեցիր ապաստանեցար » : Նստեցուց կերա-
կուր կերուց իրեն, ծառայիցն ապսպրեց որ թողուն ու-
ղածին չափ հասկ ժողվէ, աղէկ նային : Մինչեւ երեկոյ
քաղեց Հռութ, ծեծեց, դարի ըրաւ, եւ սկեսրին տարաւ,
հեռը նսեւ իւր կերած կերակրէն աւելցուցածը : Երբ հար-
ցուց իմացաւ Նոսմին թէ այն օրը Բոոսին արան անցու-
ցեր է, եւ Բոոս իրեն այնչափ բարիք ըրեր է, « Օրհնեալ
« լինի, ըսաւ, որ Էրկանս վրայ ցուցուցած գութը՝ անոր
« մեռնելէն ետքն եւս կցուցրնէ. ուստի լաւ կրնես որ եր-
« թաս իւր աղջկանցը հետ հասկ քաղես, որպէս զի չլինի

« թէ ուրիշի արտին մէջ նախատուիս » : Հունձքէն ետքը Նոոմի « Այլջիկս, ըսաւ Հռութին, Բոոս մեզի մօտ ազգա-
« կան է. այս գիշեր կալին մէջ գարի ծեծել պիտի տայ.
« գուն լուացուէ օծուէ, նոր հաղուսաներդ հաղիր, եւ ծա-
« ծուկ կալ գնա կեցիր. եւ երբոր անիկայ քնանայ, դու
« ալ մօտը հանդչէ » :

Հռութ հլութեամբ սկեսրին հրամանը կատարեց. կէս
գիշերուն Բոոս արթընցաւ, տեսաւ զՀռութ, վախցաւ, ու
« Մի՛ կս դուն, ըսաւ. — Ես եմ, աղախին քո » պատաս-
խանեց Հռութ : Բոոս հասկըցաւ որ Հռութ կուզէր յիշե-
ցընել իրեն Մովսեսի այն օրէնքը, որով այրին պիտի առ-
նուր էրկանը ամենէն մօտ ազգականը. ուստի եւ ըսաւ ի-
րեն թէ « Խնդիրքդ կկատարեմ, բայց քան զիս աւելի մօտ
« ազգական կայ. լուսնալուն պէս մէկէն կերթամ իրմէ կի-
« մանամ թէ իրաւունքը կուզէ կատարել թէ չէ. թէ որ
« անիկայ հրաժարի, կերգնում յանուն Աստուծոյ՝ որ հետդ
« կկարգուիմ » :

Երկրորդ առաւօտը կանուխ ելաւ Բոոս, գնաց քաղաքին
դուռը նստաւ, եւ անկից այն մերձաւոր բարեկամն անցած
ժամանակը քովը կանչեց, եւ տասը ծերոց առջեւը առա-
ջարկեց անոր որ Նոոմեայ հարսը զՀռութ իրեն կին առ-
նու. եւ երբոր նա հրաժարեցաւ, այն ժամանակ Բոոս հաս-
կըցուց ծերոց ու բոլոր հոն կեցած ժողովրդեան որ ինքը
կուզէ առնուլ. ամէնքը միաբերան « Մեք վկայ եմք » կան-
չեցին. եւ ծերերը « Հռաքելին ու Լիային պէս Աստուած
« օրհնէ նաեւ զՀռութ, ըսին, որպէս զի ինքն եւս անոնց
« պէս օրինակ առաքինութեան լինի, եւ անունը Բեթղե-
« հեմին մէջ հռչակուի » :

Աստուած եւս օրհնեց զՀռութ. տղայ մը ունեցաւ՝ զոր
Նոոմի իւր գիրկը մեծցուց, եւ տեղացի կանայք ուրախա-
կից կլինէին ու կըսէին. « Ծնաւ որդի Նոոմեայ » : Անունը
դրին Ուրբէր, որ եղեւ հայր Յեսսեայ՝ հօր Դաւթի : — Այս-
պէս ահա Հռութ մովաբացին իւր առաքինութեամբը ար-
ժանի եղաւ Քրիստոսի ազգաբանութեանը մէջ մտնելու :

Հեղի քահանայապետ եւ զատաւոր Իսրայելի : — Սամի-
սոնէն ետքը կրօնական եւ քաղաքական իշխանութիւնը Հե-

զիւ ձեռքն անցեր էր, որ էր քահանայապետ եւ գառաւոր Իսրայելի միանգամայն :

Արդէն այն յեղափոխութիւնը՝ որով գառաւորութիւնը կործաներ ու անդր թագաւորութիւնը պիտի հաստատուէր՝ սկսեր էր շտաբերուն միտքը յաւգել : Երեք հարիւր տարուան խեղճութեամբ Իսրայելացւոց աչքը բացուեր էր, ու կրտսնէին կհասկընային որ տկարութիւննին իրենց անմարանութենէն եւ Մովսէսի օրէնքն ու Աստուծոյ պաշտօնը մոռնալէն յառաջ կուգայ : ցեղերը կջանային Աելով գալ տապանակին մօտենալ, որ այնչափ ժամանակ երեսի վրայ մնացեր էր, եւ քահանայապետը ազգին նսեւ աշխարհական իշխանն եղեր էր : Ասիսա որ Հելլին այն մեծ ու զրժուարին պաշտօնին մարդը չէր : Կիսովաքէր ժողովուրդը Աստուծոյ եւ օրինաց հարատակեցընել, բայց այն յիսկաքն իգործ զնելու կարողութիւն չունէր : Այն փառքն ու պատիւր ուրիշին պահուած էր, եւ Սաուել էր անուն նորա : որուն վրայ ծնեղենէն իվեր տեսնուեցաւ Աստուծոյ մասնաւոր խորհուրդն ու անտեսութիւնը :

Յնունդ Ամուելի : — Արիմսթեմ քաղաքին մէջ Եղիսնա անունով մէկը կար, որ երկու կին ունէր՝ Փեննանա եւ Աննա : Փեննանա որդիք ունէր, Աննա չունէր : Ամէն տարի ընտանեօր Սելով ուխտի կերթար Եղիանա : անգամ մը զոհ մատուցանելէն ետքը երբոր սեզանի նստան, Եղիանա Փեննանային որդւոցը մասերն եւս իրենին հետ մէկտեղ տուաւ : եւ Աննա անորդի լինելուն իրեն մէկ մաս միտցն տուաւ : Այս բանին վրայ Աննա այնչափ տրտմեցաւ ու սիրտն ելաւ որ սկսաւ լալ, ու ամենեւին բերանը կերակուր չգրաւ : Եղիանա որովհետեւ զինքը շատ կսիրէր, շատ ջանաց մխիթարել : « Աննան, ինչո՞ւ կուլաս, կրտէր, ինչո՞ւ չես ուտեր ու « սիրտդ կըլշտացընես. միթէ ես քեզի տասը տղոցմէ աւելի լաւ չեմ... » Բայց այսպիսի սիրալիր խօսքերով եւս Աննային սիրտը չէր կրնար մխիթարուիլ եւ անգլուակութեան ցաւը մոռնալ :

Այնպէս տրտում ախտը ելաւ Աննա սեզանէն : Կնաց Աստուծոյ տաղանակին առջեւն ընկաւ ու լալով, « Տէր Աստուած, բայց, թէ որ խեղճութեանս ողորմիս ու լնձ գա-

« Լակ մը տաս, բոլոր կենացը մէջ քու ծառայութեանդ »
 « պիտի նուիրեմ գոյն » : Եւ մինչդեռ այսպէս Աննա վշտա-
 ցեալ սիրտը Աստուծոյ առջեւը բանալով ուխտ կզնէր, Հե-
 զի քահանայապետը, որ տաճարին դրան առջեւը տօնաւոր
 կնատէր, տեսնելով որ այս կինը ժամերով հոն կկենայ, շրթ-
 քաւնքն անդադար կշարժին ու բերնէն ձայն մը չեմնէր,
 կարծեց թէ գինով է, ու « Մինչեւ երբ հոս գինով գինով
 « պիտի կենաս, ել, դուրս գնա » բտաւ անոր. — Տէր իմ, գի-
 « նով չեմ ես, պատասխանեց Աննա գառնակսկիծ հառաչա-
 « նօք. այլ ցաւագնեալ կին մի եմ, որ սրտիս ցաւն եկեր
 « Աստուծոյ առջեւը կթափեմ » : Զարմացաւ Հեզի, խան-
 գաղատեցաւ վրան, օրհնեց զինքն ու « երթ իխաղաղու-
 թիւն դուստր իմ, բտաւ, Աստուծոյ Խորայելի բոլոր իր-
 մէ ուղած խնդրուածքդ տայ քեզ » : Ծնորհակալ եղաւ Ան-
 նա, մխիթարուեցաւ ոչ սակաւ, գնաց էրկանը քով ուրա-
 խութեամբ նստաւ կերակուր կերաւ, եւ ոչ եւս երեսը
 տխրեցաւ :

Երկրորդ առաւօտը կանուխ ելան, Աստուծոյ երկրպագու-
 թիւն ըրին ու դարձան իրենց տեղը գնացին, Արիմաթեմ
 որ հասան, յիշեց Աստուած Աննային ջերմեռանդ տղօթքն
 ու խնդրուածքը, եւ անոր զաւակ մի առաւ, որուն անու-
 նը Սամուէլ դրաւ Աննա, որ Աստուծոյ շատը, կամ Աստուծոյ
 անունը կնշանակէ :

Սամուէլ Աստուծոյ կնուիրուի. — Սամուէլը կաթէն չը-
 կորած՝ չուղեց Աննա էրկանը հեռ. Սեղով երթալ. այն ժա-
 մանակ ընծաներով ելան գնացին, Աստուծոյ շնորհակալու-
 թեան զոհ մատուցին, եւ Աննա որդին Հեզիին տալով՝ « Տէր
 « իմ, ես այն կինն եմ, բտաւ, որ առջեւդ Աստուծոյ աղա-
 « չեցի որ ինձ զաւակ մը տայ, տուաւ, եւ ահա զսա իրեն
 « կնուիրեմ, որպէս զի բոլոր կենացը մէջ անոր ծառայէ » :
 Ընկան երկրպագութիւն ըրին Աստուծոյ, եւ Աննա գոհու-
 թեան փառաւոր տղօթք մը մատայց Աստուծոյ :

Մանուկն Սամուէլ հոն տաճարը մնաց խաղաւ Տեառն,
 եւ հայրն ու մայրը դարձան Արիմաթեմ. երբոր քիչ մը
 մեծցաւ՝ եփուդ հագաւ ու սկսաւ Աստուծոյ ծառայել. եւ
 մայրը ամէն տարի իրեն փոքրիկ կրկնոց մը խւր ձեռքովը

կշինէր կրեւէր: Աստուած Աննան օրհնեց, եւ Սամուելին տեղը իրեն երեք մանչ եւ երեք աղջիկ տուաւ:

Հեղի քահանայապետին անոգումը լինէր. որդւոցը անօրէնութիւնն ու Աստուծոյ սպառնալիքը: — Հեղի քահանայապետը ծերացած էր, եւ երկու քահանայ անկարգ ախտամու որդիք ունէր՝ Ոփնի եւ Փեննեն, որոնք չար օրինակ էին ժողովրդեան: Կտեսնէր Հեղի անոնց անպիտան վարքը, որ մինչեւ Աստուծոյ տանը մէջ ամէն անկարգութիւն ու ցոփութիւն կընէին, կմեղադրէր, թոյլ կերպով՝ «Մի բանէք, որդեակք, գէշ է, ձեզի չվայելք» բտելով կխրատէր, կգատապարտէր զանոնք, բայց չէր պատժեր: Նորա այս թուլութեանը վրայ բարկացաւ Աստուած. հրեշտակ մը զրկեց որ իրեն խմացընէ թէ զինքը երեսէ ձգեց, որդիքը մէկ օրուան մէջ պիտի մեռցընէ, զինքն ալ անոնց մեղացը ձայն չհանելուն համար չարաչար պիտի պատժէ, ու քահանայապետութիւնը բոլորովին իւր ցեղէն պիտի հանէ:

Իսկ անդին Սամուէլ երթալով կմեծնար, եւ թէ Աստուծոյ եւ թէ մարգկանց աչքը կմըտնէր. ցորեկը կծառայէր Աստուծոյ տանը մէջ, գիշերն ալ տապանակին առջեւը կը պառկէր: Երբ տեսաւ Աստուած որ Հեղի հրեշտակին ազդարարութենէն եւս չարթնցաւ, ուղեց Սամուելին ձեռքովն իրեն խմացընել՝ որ վրէժխնդրութեանը ժամանակը կմտենայ, փութայ առջեւն առնու: Ուստի գիշեր մը Սամուելին քնացած ժամանակը զինքը «Սամուէլ, Սամուէլ» կանչեց: Տղայն կարծելով թէ Հեղին զինքը կկանչէ, մէկէն ցատքեց անկողնէն, «Հրամիշ» ըսաւ, ու քովը գնաց որ նայի թէ ինչ կուզէ: «Ես զքեզ չկանչեցի, ըսաւ Հեղի, գնա պառկէ տղաս»: Նա եւս գնաց քնացաւ: Նորէն զինքը «Սամուէլ, Սամուէլ» կանչեց Տէր. ելաւ գնաց Հեղիին, ու «Ահա ասիկ եմ, ինչ կհրամայես» ըսաւ, — Ես զքեզ չկանչեցի որդեակ, ըսաւ Հեղի, գնա քնացիր»: Երրորդ անգամ կանչեց Տէր Սամուէլ. որ երբ նորէն գնաց Հեղիին, հասկըցաւ նա որ Աստուած է զինքը կանչողը. «Դարձիր նորէն քնացիր, որդեակ, ըսաւ. եւ թէ որ դարձեալ քեզ կանչէ՝ պատասխան տուր. Խօսէ, Տէր, ծառայ մտիկ կընէ»: Հաղիւ

Թէ՛ Սամուէլ քուն եղեր էր, Աստուծոյ ձայնը առաջին անգամներուն պէս զինքը «Սամուէլ, Սամուէլ» կանչեց. եւ երբոր «Թօսէ, Տէր, ծառագ մտիկ կընէ» պատասխանեց մանուկը, ըսաւ Աստուած. «Այնպիսի բան մը պիտի ընեմ, որ Իսրայելի մէջ ո՛վ որ զայն լսէ՝ երկու ականջները հըն-
«չեն. եւ այն օրը պիտի կատարեմ ըոյր ձեզիին ու նո-
«րա տանը վրայ ըսածներս, պիտի սկսիմ ու կատարեմ. «վասն զի ես իրեն առաջուց իմացուցի թէ՛ զինքը անով «տեղով պիտի ջնջեմ, որովհետեւ գիտէր թէ՛ որդիքը «զԱստուած կհայհոյէին ու զիրենք չէր պատժեր: Անոր «համար իսկ երգում ըրի որ ձեզեայ տունը չկարենայ «իւր անօրէնութիւնը քաւել մինչեւ յաւիտեան, ոչ խըն-
«կովք եւ ոչ զոհիւք»: Քնացաւ Սամուէլ, եւ առաւօտը կանուխ ելաւ տաճարին դռները բացաւ, եւ վախէն՝ ձե-
զիին բան չգրուեցեց: ձեզի կանչեց զինքը, «Սամուէլ որդեակ, ըսաւ, Աստուած քեզի ինչ յայտնեց». եւ շատ ըս-
տիպելէն յետոյ, երբոր Սամուէլ իրեն պատմեց, «Ինքն է Տէր, ինչպէս որ կուզէ՝ այնպէս ընէ» ըսաւ ձեզի, եւ այս ահաւոր ազգարարութեամբ եւս չզգատացաւ՝ չարթնեցաւ իւր անզգայ բնութիւնը. տարիքն իսկ առեր, եւ աչքերը սկսեր էին չտեսնել: Անդին որդիքն ալ իրենց չար ճանապարհէն ամենեւին ետ չկեցան. եւ իրենց ամէն մէկ նոր անօրէնութեամբը կորստեան խորխորատուն բերա-
նը կընային կըլայնցընէին: Իսկ Սամուէլ օրէ-օր կմեծնար, եւ Աստուած հետն էր:

ձեզի եւ որդիքը կպատմուին: — Փղշտացիք եկան Իսրայելացւոց վրայ յարձակեցան, եւ պատերազմի մէջ անոնցմէ չորսհազար հոգի ջարդեցին: Այն կոտորածն որ տեսան ծերերը, «Աստուծոյ տապանակը հետեւնիտ առնումք, ըսին, որպէս զի զմեզ թշնամեաց ձեռքէն փրկէ». եւ չէին մտածեր որ Աստուած իրենցմէ հեռանալէն ետքը՝ անոր ներկայութեան նշանն ինչ կընար ընել իրենց: Երբոր իրենց զրկած մարդիկներովը Սելովէն տապանակը Ուինի եւ Փենեհէս առին բանակը բերին: Ժողովուրդը այնպիսի սոսկալի ազաղակ մը փրցուց որ բոլոր օդը թնդաց: Փղշտացիք իմանալով որ այն հրաշալի տապանակն է եկեր,

սարսափեցան, ու մահը աչքերնուն առջեւ տեսնելով՝ սկըսան մէկզմէկ խրախուսել եւ քաջութեամբ պատերազմելու յորդորել։ Պատերազմին նշանը տրուելուն պէս երկու բանակները կատաղաբար իրարու վրայ դիմեցին, Հրեայք յուսով վառուած, Փղշտացիք ալ յուսահատութեամբ։ Բայց Աստուած Հրէից հետ չէր. շուտով լքան յաղթուեցան, եւ երեսունհազար հոգի կորսնցուցին. ընկան նաեւ Ուփնի եւ Փենեհէս, տապանակն ալ գերի բռնուեցաւ։

Պատերազմէն ազատողներէն մէկը հագուստը պատռւած, գլուխը հող ցանած՝ վագեց Հեղիին եկաւ, որ աթոռով դրան առջեւը նստեք՝ անհամբերութեամբ լուրի կրսպատէր. որովհետեւ տապանակին համար սիրտը գողի մէջ էր. երբ իրմէն լսեց ժողովրդեան առած սոսկալի հարուածը, որդւոցը մահն ու մանաւանդ տապանակին թըշնամեաց ձեռքն իյնալը, խեղքը գլխէն գնաց, նստած տեղէն կռնրկին վրայ ընկաւ, ողբ բեկաւ եւ մէկէն մեռաւ։ Իննսունըսլթը տարեկան էր Հեղի, եւ քառասուն տարի Խորայեթացիքը դաւոեց։ Փենեհէսի կինն եւս որ ծնանելու մօտ էր, սկեսրայրին ու էրկանը մահը լսելով՝ ցաւը բըռնեց ու տղաբերքին ժամանակը մեռաւ։

Տապանակին՝ թշնամեաց մէջ ըրած հարուածները։ — Փղշտացիք տապանակը տարին Ազովտոս քաղաքը Դագոն կուռքին տաճարը դրին, եւ երկրորդ օրը գնացին տեսան որ Դագոն տապանակին առջեւը երեսի վրայ կործաներ է. վերուցին տեղը կեցուցին։ Երկրորդ առաւօտ տեսնեն որ նորէն Դագոն կործաներ ընկեր է, գլուխն ու ոտքին երկու թաթերը՝ խորտակեր մէջ տեղը գետինը ցրուեր, ձեռքերը դրան սեմին վրայ ընկեր, եւ ողնայարը միայն տապանակին առջեւը մնացեր էր։ Ազովտացւոց վրայ եւս Աստուծոյ ձեռքը ծանրացաւ. ոչ միայն իրենք սոսկալի խոցերով կտանջուէին, այլ նաեւ արտերը մկներ կ'վրխտային ու զանոնք կապականէին։

Զգոստացան, իմացան որ տապանակին համար էր որ Աստուած զիրենք կհարչարէր. ոտք ելաւ ժողովուրդը, ու Փղշտացւոց նախարարները կանչեցին որ առնեն զայն ուրիշ տեղ փոխադրեն, եւ Գեթացւոց ուղեւորը Գէթ քաղա-

քը տարուեցաւ : Հոն եւս սկսաւ ժողովուրդը խոցերով տանջուիլ ջարդուիլ, մինչեւ մէջերնին խռովութիւն ելաւ, եւ առին տապանակն Ասիաղան տարին : Ասիաղանցիք չուզեցին ներս առնուլ, մարդիկ դրկեցին, բոլոր երկրին նախարարները կանչեցին. « Այս ի՞նչ է, կըսէին, ամէն « տեղ այնչափ մարդ մեռցրնելէն ետքը՝ հոս բերիք տապա-
 « նակը որ զմեզ եւս ջարդէ. մեք չեմք ուզեր, թէ որ չէք
 « ուզեր որ բոլոր Փղտացիքս ջարդուիմք, առէք զինքն ու
 « իւր տեղը յուզարկեցէք. վասն զի քանի որ քաղաքնիս մը-
 « տեր է՝ խոցերու եւ մահուան ձայնէն ուրիշ բան չլսուիր » :

Դարձ տապանակին եւ կոտորած Բեթսամիւսացւոց : —
 Նախարարները շուտ մը քուրմերն ու կախարդները կան-
 չեցին ու հարցուցին թէ տապանակն ի՞նչ բնէն. անոնք
 միաբերան խորհուրդ տուին որ նոր սայլ մի շինել տան,
 երկու անգրանկածին երկնջներ լծեն, տապանակը մէջը
 դնեն ու բնծաննրով ետ դարձունեն. « Երկնջներն առանց
 « առաջնորդի ճամբայ կհանէք, կըսէին. թէ որ իրենք ի-
 « րենցմէ Խորայեւացւոց երկիրը երթալով՝ Բեթսամիւսի ճա-

« նապարհը բռնեն, դիտցէք որ այս մեծամեծ չարիքը մեր
 « վրայ բերողը տապանակն է. ապա թէ ոչ՝ կխմանամք թէ
 « ինքը չէ, ու մեք սխալ կարծեցինք » :

Ըստ այսմ՝ ճամբայ հանեցին տապանակը, հինգ նախա-

բար եւս ետեւէն կերթային, եւ դէպ ի Բեթսամիւս շտկուեցաւ սայլը: Բեթսամիւսացիք ցորեն կհնձէին. երբոր հեռուէն տեսան զտապանակն Աստուծոյ, ուրախութեամբ ընդ առաջ վազեցին. սայլն եկաւ Ովսէէ բեթսամիւսացւոյն անդատանը մտաւ կայնեցաւ. հոն մէկէն քովը սեղան կանդնեցին, սայլէն վար առին, սայլը ջարդեցին, փայտերովը կրակ վառեցին, երինջները ողջակէզ ըրին, եւ նախարարները տեղերնին դարձան:

Բեթսամիւսացիք հետաքրքրութեամբ տապանակին մէջը նայելնուն համար՝ Աստուած վրանին բարկացաւ, ու իրենցմէ յիտունհազար եօթանասուն հօգի ջարդեց: Բեթսամիւսացիք սարսափած, մեծ սուգ մտան, Կարիաթարիմ մարդ զրկեցին որ գան տապանակն առնուն, վասն զի «Մկարիցէ շրջել առաջի Տեառն Աստուծոյ սրբոյս այսորիկ» կրսէին: Կարիաթարիմացիք եկան տապանակն առին, տարին ըլրի մը վրայ՝ Ամինադաբին տունը դրին. եւ որովհետեւ Ամինադաբ Ղեւեայ ցեղէն էր, եղիաղար որդին քահանայութեան նուիրեց, եւ պահապան կանգնեցին զինքը տապանակին Աստուծոյ՝ որ ութսունուիրեք տարի հոն կեցաւ:

Սամուէլ վերջին դատաւոր Իսրայելի. Փղշտացւոց ձեռքէն գլբեայս կազատէ ու կբարեկարգէ: — Տապանակին դառնալուն վրայ քսան տարի անցեր էր, եւ Իսրայելացիք՝ Փղշտացւոց հարստահարութեանը տակ կհնձէին. սակայն Սամուէլ կաշխատէր որ իւր հայրենակիցքը ազգային եւ կրօնական կապով միացունէ զօրացունէ. եւ երբ տեսաւ որ անոնք իրենց քաշած նեղութիւններէն խրատուած՝ նորէն առ Աստուած հարցն իւրեանց դիմելու յօժարութիւն կցուցընեն, գեղեցիկ առիթը չփախցունելով՝ ելաւ գըլխաւոր քաղաքները պտըտեցաւ, ամէն տեղ յորդորելով ըզըրեայս որ օտար աստուածները՝ զհաղահիմն եւ զԱստարովթ՝ մէջերնէն վերցունեն, եւ սրտերնին առ Տէր պատրաստեն, որպէս զի զիրենք Փղշտացւոց ձեռքէն ազատէ. եւ ընդհանուր ժողով մը գումարեց ի Մասեփաթ: Հոն բոլոր ժողովուրդը մեղքերը խոստովանեցաւ, Աստուծոյ բարկութիւնը իջեցունելու համար օրն ի բուն ծով կեցաւ,

եւ Սամուէլին ըրած այս մեծ բարւոյն համար որ զիրենք Աստուծոյ հետ հաշտեցուց, զինքը Հեղին տեղ դատաւոր Իսրայելի գրին:

Փղշտացիք լսելով որ Հրեայք ամէն կողմէն Մասեփաթ եկեր ժողովեր են՝ վախցան, եւ մէկէն բազմութեամբ վերանին գիմեցին, որպէս զի յանկարծակիի բերելով զիրենք ջարդեն: Սամուէլ գառնուկ մը ողջակէզ ըրաւ Աստուծոյ, եւ աղաչեց որ ժողովուրդը թշնամեացը ձեռքէն ազատէ, եւ դեռ ողջակէզը չէր լմնցած, մեծաւ բարբառով որոտաց Տէր ի վերայ Փղշտացւոց, որ շիտթեցան ու ընելիքնին չէին գիտեր: Այն ատեն Իսրայելացիք վրանին վազեցին, եւ սաստիկ ջարդ տալով հալածեցին զնոսա, եւ բոլոր անոնց իրենցմէ առած քաղաքնին ետ առին:

Այսպէս Իսրայելացիք ամօթալի լուծէ մը ազատելով՝ հանգիստ իրենց երկիրը բնակեցան, եւ Սամուէլ այն հանգարաութեան ժամանակը հին սովորութիւնները նորոգելու եւ մովսիսական օրինաց պատիւը վերահաստատելու անցուց: Այս մօրով իսկ՝ Արիմաթեմ, Հռամաթ, Բեթէլ, Մասեփաթ, Դաղգաղա, Երիքով եւ ուրիշ քաղաքներ մարգարէից գպրոցներ բացաւ. ասոնք ճարտասան ու բանաստեղծ մարդիկ էին, որ իւր առաջնորդութեամբը բանաստեղծութեան ու երաժշտութեան կանոններն ու ազգային աւանդութիւնները կտոյրէին, եւ յետոյ ժողովրդեան մէջ կցըրուէին, եւ իրենց աստուածազգեցիկ լեզուովը անոր հաւատքն ու ազգասիրութեան հոգին կլիառէին:

Մարգարէք: — Այս մարգարէից՝ հայրենեաց եւ իրենց ժողովրդեան ըրած մեծամեծ ծառայութիւններն ու աստուածախօս մարգարէութիւննին եւ քարոզութիւննին հետ զհետէ պիտի տեսնեմք: Եկեղեցին Քրիստոսի անոնցմէ առանձնը իբրեւ մարգարէս Աստուծոյ եւ թարգման պատգամաց նորա կոճնէ, եւ գրուածքները իբրեւ մասն սուրբ գրոց կպատուէ: Կրաժնուին ի Մեծ եւ ի Փոք մարգարէս:

Մեծերը չորս են. Նսայի, Երեմիա, Եզեկիէլ եւ Դանիէլ: Փոքրերը տասուերկու. Ովսէէ, Ամոս, Միքիէ, Յովէլ, Աբդիու, Յովնան, Նաուում, Ամբակում, Սոփոնիա, Անգէաս, Զաքարիա եւ Մաղարիա:

Հրեայք թագաւոր կուգեն Սամուէլէն: — Սամուէլ սովորաբար իւր ծննդեան քաղաքը Արիմաթեմ կընակէր, ուր եւ Աստուծոյ սեղան շինած էր. այլ եւ ամէն տարի Բեթէլ, Գաղգաղա եւ Մասեփաթ կերթար, ու ժողովրդեան դատաստանները կկըտէր: Երբոր ծերացաւ, իւր տեղը Յովէլ եւ Աբիա որդիքը Իսրայելացւոց դատաւոր դրաւ, եւ զիրենք Բերսաբէ քաղաքը բնակեցուց: Բայց Հեղեայ որդւոցը պէս՝ նոքա եւս իրենց Սամուէլ հօրը ճամբան չբռնեցին. զօշարադուծեան ետեւէ եղան, եւ կաշառքով անիրաւ դատաստաններ կընէին: Ուստի եւ Իսրայելացիք ամէն տեղէ եկան Արիմաթեմ ժողովեցան, եւ Սամուէլի «Դուն ծերացար, ըսին, որդիքդ քու ճամբուդ չեն հեռելիր. ուրեմն մեր վըրայ թագաւոր մը դիր որ ուրիշ ազգաց պէս զմեզ դատէ»:

Ժողովրդեան այս առաջարկութիւնը շատ ծանր եկաւ Սամուէլի. աղօթքի կեցաւ առ Տէր, որ Իսրայելացւոց առ ինքն ըրած ապերախտութիւնները յիշեցընելով՝ զինքը խըրախուսեց: «Ժողովրդեան խնդիրքը կատարէ, ըսաւ, վասն «զի ոչ եթէ զքեզ անարգեցին, այլ զիս մերժեցին որ վըրաանին չթագաւորեմ. զիրենք եզիպատէն հանած օրէս «ի վեր ինչ որ ինձ ըրին՝ նոյնը կընեն նաեւ քեզ. ասոնք «չեն որ զիս թողուցին ու գնացին օտար աստուածներու «ծառայեցին: Միայն թէ առաջուց հասկըցուր անոնց թագաւորին իրաւունքը»: Աստուծոյ այս պատգամը ժողովրդեան յայտնեց Սամուէլ, եւ «Ասոնք պիտի լինին ա- «հա, ըսաւ, ձեր թագաւորին իրաւունքը. մանչ զաւակ- «նիդ պիտի առնու, կառաւարներ ու հեծեալ զօրք, ու կա- «ռացը առջեւէն գնացող սուրհանդակներ պիտի ընէ. ա- «նոնցմէ ոմանց իւր հունձքը հնձել եւ կուծքը կթել պի- «տի տայ, եւ ոմանց՝ զէնք եւ կառքեր շինել պիտի տայ. «ձեր աղջկունքը պիտի առնու իրեն իւզագործ, խորտկա- «րար ու հացագործ պիտի ընէ. ամենէն լաւ տրտերնիդ, «այգինիդ եւ ձիթենինիդ պիտի առնու եւ իւր ստրկացը «պիտի տայ. սերմունքնիդ ու այգինիդ պիտի տասանոր- «դէ եւ իւր ներքինեացն ու ստրկացը պիտի տայ. ձեր ծա- «ռաներն ու աղախինները պիտի առնու, անասուննիդ եւս «պիտի տասանորդէ, եւ գուք իւր ծառաները պիտի լի-

« նիք : Յայնժամ ձեր այն ընտրած թագաւորին դէմ առ
« Աստուած պիտի ազաղակէք, բայց նա ձեզ մօտիկ պիտի
« չընէ » :

Զուգեցին Հրեայք մաքերնին փոխել . « Թող մեք եւս ու-
« րիշ ազգաց պէս լինիմք, կըսէին . թագաւորնիս զմեզ
« դատէ եւ առջեւնիս իյնայ, մեզի հետ մեր թշնամեացը
« դէմ պատերազմի : — Խօսքերնին կատարէ, ըսաւ Աստուած
« Սամուելին, եւ մէկը թագաւորեցուր իրենց » : Եւ Սա-
մուէլ կանչեց զիրենք, ըսաւ որ տեղերնին երթան, եւ ու-
ղած թագաւորնին ընդունելու պատրաստունին :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԹԱԳԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

Սաւուղ եւ Սամուէլ: — Սաւուղ Թագաւոր կրնորոյ: — Սաւուղ Ամնացոց կյաղութ: — Համալէս Թագաւորութեանն Սաւուղայ. Սամուէլ իշխանութենէն կիրաւարի: — Սաւուղի անհնազանդութիւնը: — Յովնամանայ քաջութիւնն ու ականայ երգմնազանցութիւնը: — Սաւուղ Աստուծոյ երեսէն կիլնայ: — Դաւիթ Թագաւոր կոծուի: — Դաւիթ քնարահար կլինի Սաւուղայ: — Պատե-
րազմ ընդ Փղշտացիս. Գողիամ: — Դաւիթ զԳողիամ կսպաննէ: — Յովնա-
մանայ սէրն առ Դաւիթ: — Սաւուղ Դաւիթ կնախանձի, եւ կուզէ սպաննել: — Դաւիթ կիվալդի. Յովնաման եւ Դաւիթ զաշինք կդնեն: — Դաւիթ Արի-
մելէք քահանայապետին քով կերթայ: — Դովել ասորի, եւ կոտորած քահա-
նայից: — Դաւիթ ի Գէն, յնդողումայ այրը եւ ի Կելիւ: — Դաւիթ Սաւուղայ
կենացը կիմայէ: — Մաֆ Սամուէլի: — Նարաղ եւ Արիգեա: — Դաւիթ վե-
հանձնութեամբ երկրորդ անգամ Սաւուղայ կենացը կիմայէ: — Փղշտացիք
Իսրայելացոց վրայ կսարձակին, եւ Սաւուղ Սամուէլ մարգարէին խորհուրդ
կհարցունէ: — Մաֆ Սաւուղայ եւ որդւոց նորա: — Դաւիթ Սաւուղայ եւ
Յովնամանու մահը կըսէ ու կողբայ:

(1080—1040)

Սաւուղ եւ Սամուէլ: — Այն ժամանակները Բենիամինի
ցեղին մէջ Կիս անունով հարուստ մարդ մը կար, որոյ որ-
դին Սաւուղ գեղեցիկ էր եւ անձնեայ, ուսովն ամե-
նէն բարձր էր, եւ բոլոր Իսրայելի մէջ իրեն պէս գե-
ղապաշտած մարմնով մարդ չկար: Այն օրերը Կիս իւր
էշերը կորանցունելով՝ ըսաւ որդւոյն որ ծառայի մը հետ
երթայ փնտրուէ: Շատ տեղ փնտրուելէն յետոյ երբ չգը-
տան, Սաւուղ ետ կուղէր գառնալ, որպէս զի հայրը էշե-
րը թողլով՝ իրենց ուշանալուն վրայ հօգ չընէ. բայց ծա-
ռան ըսաւ թէ, « Որովհետեւ մինչեւ հօս հասեր եմք, եկուր
մէյմը երթամք Տեսանողին ⁽¹⁾ հարցունեմք, կարելի է մեզ

(1) Առաջին ժամանակները մարգարէին Տեսանող կըսէին Հրեայք, իբրեւ
զԱստուած տեսնող:

ճամբայ մը ցուցնէ՝ : Առաջին օրուրնէ՝ Աստուած՝ ըսեր էր Սամուէլին թէ՝ « Կազը այս ժամուն Բենիամինի երկրէն մարդ մը պիտի դրկեմ, զանիկայ թագաւոր օծէ : Ինքը պիտի Փղշտացուց ձեռքէն ժողովուրդս ազատէ » : Եւ երբ Սաւուղ Սամուէլին առջեւն ելաւ, իմացուց իրեն Աստուած թէ ինքն է իւր ընտրած թագաւորը. « Հոգ մի ըներ ըսաւ Սամուէլ Սաւուղին. հօրդ էշերը դանսւած են : Իսկ « րայելի մէջ եղած ամենէն լաւ բաները որոնն համար են՝ « բայց եթէ քեզի ու հօրդ տանը համար : — Տէր իմ, պա- « տասխանեց Սաւուղ, ինչ է այդ ըսածդ. ոչ ապաքէն ես « Բենիամինի ցեղէն եմ՝ որ Իսրայելի ցեղերուն մէջ ամենէն « պղտիկն է, եւ հօրս տունը՝ Բենիամինի ցեղին մէջ ամենէն « աննշանն է : Ինչո՞ւ ուրեմն հետս այդպէս կիսօտիս » : Բայց Սաւուղ առանց պատասխանելու զինքն առաւ հետը, Բաւա ըսուած բարձր տեղը տարաւ, ուր զոհ եւ սեղան պատ- բաւտուած էր, եւ զինքը ամէն կոշնականներէն վեր նըս- տեցուց : Կերակրէն ետքը Բամայէն վար քաղաքն իջան, եւ հոն պառկեցաւ Սաւուղ :

Առաւօտը կանուխ հետը գնաց Սամուէլ մինչեւ քաղա- քէն դուրս, ըսաւ ծառային որ առջեւէն երթայ. եւ երբոր նա քիչ մը հեռացաւ եւ երկուքնին մինակ մնա- ցին, « Կայնէ՛ քիչ մը » ըսաւ Սաւուղին, եւ իւզոյն սրուակն առաւ, անոր գլուխը թափեց, համբուրեց զինքն ու « Աք- « տուած զքեզ իւր ժառանգութեանը վրայ իշխան օծեց, « ըսաւ. դուն պիտի իշխես Աստուծոյ ժողովրդեանը վրայ, « եւ չորս կողմն առած թշնամեացը ձեռքէն դուն զինքը « պիտի փրկես : Եւ որպէս զի իմանաս թէ զքեզ Աստուած « օծեց, ահա քեզ երեք նշան. այսօր յինէ՝ զատուելէդ յե- « տոյ Բենիամինի լեռան մէջ Հռաքելի գերեզմանին քով « երկու մարդ պիտի գտնես, որ վազելով վրադ պիտի գան « զրուցեն թէ փնտրուած էշերդ գտնուեցան, եւ հայրդ « քեզի համար հոգ կընէ : Անկէց քիչ մը յառաջ երթա- « լով՝ պիտի տեսնես որ երեք մարդ Բեթէլ կերթան Աս- « տուծոյ զոհ մատուցանելու. մէկը երեք ուլ վերուցած, « միւսը երեք հացի աման, եւ երբորդը տիկ մի գինի, ըզ- « քեզ պիտի ողջունեն ու երկու հաց պիտի տան քեզ, որ

« պիտի առնուու . յետոյ ի Գարաա պիտի գաս ի բլուրն Աստուծոյ . հոն քաղաքին մէջ մարգարէից պարուն պիտի հանդիպիս , որ առջեւնին սրինդ , թմբուկ , փող եւ քնար « ձգած՝ պիտի մարգարէանան . յայնժամ քու վրադ եւս Աստուծոյ հոգին պիտի գայ , դուն ալ հետեւնին պիտի մարգարէանաս ու պիտի փոխուիս՝ ուրիշ մարգ պիտի լինիս : Յինէ առաջ Գաղղաղա պիտի իջնաս . հոն եօթն օր « սպասէ ինձ մինչեւ որ գամ ու ինչ ընելիքդ քեզ իմա « ցունեմ » : Գասնուերկու տարեկան էր Սաւուղ :

Սամուէլէն բաժնուելուն պէս՝ մէկէն Աստուած Սաւուղին սիրաւ փոխեց , զօրացուց . Սամուէլին ըսած բոլոր նըշանները կատարուեցան : Աստուծոյ բլուրը որ հասաւ , մարգարէք առջեւն ելան , իւր վրայ եւս մարգարէութեան հոգի եկաւ , ինքն իսկ անոնց մէջ մտաւ ու սկսաւ մարգարէանալ . այնպէս որ բոլոր զինքը ճանչցողները ապշեցան մնացին ու զարմանքով իրարու կըսէին . « Միթէ Կիսեայ որդին չէ սա » . ուստի եւ այնուհետեւ առակ եղաւ Իսրայելացւոց մէջ որ իւր կարողութենէն վեր գործողութիւն ընողին « Եւ Սաւուղ ի մարգարէս » կըսէին :

Սաւուղ թագաւոր կընտրուի : — Սամուէլ Իսրայելացիքը Մասեփաթ ժողովեց՝ մէջերնէն մէկը վիճակաւ թագաւոր ընտրելու : Նախ տասուերկու ցեղից վրայ վիճակ ձգեց , եւ ելաւ Բենիամինի ցեղին . Բենիամինի ցեղին ալ իւրաքանչիւր տոհմին վրայ վիճակ ձգեց , եւ Մատտարայ տոհմին ելաւ , անկէց եւս Սաւուղին վրայ : Շուտ մը վնտրուեցին զինքը , եւ երբ չգտան՝ Աստուծոյ դիմեց Սաւուղ որ սըր լինե՞ն իրեն յայանէ , եւ իմացաւ որ հօրը տունը պահուր տեր է . գնաց գտաւ բերաւ ու ժողովրդեան ցուցուց . եւ որովհետեւ ամենէն ուսով չափ բարձր էր , « Տեսէք , ըսաւ ժողովրդեան , Աստուծոյ ընտրածին պէս մէջերնիդ մէկը չկայ » . եւ ժողովուրդն ուրախութեամբ « Կեցցէ՛ արքայ » կանչեցին . եւ Սաւուղ անոնց կարգաց թագաւորին իրաւունքն ու պարտքը , եւ թագաւորութեան օրէնքը ⁽¹⁾ . Գըր-

(1) Այս օրինադրութիւնը հիմա կորսուած է . միայն երկրորդումն օրինաց զբքին Ժէ գլխոյն 15—20 համարները կհրամայեն որ օտարազգի մարդ իրենց բագաւոր չլորոհի :

քի մի մէջ զանոնք գրեց; տապանակը գրաւ զայն. ժողովուրդն արձակեց; եւ ամէն մարդ տեղը դարձաւ: Սաւուղ եւս հօրը տունը դարձաւ ի Գաբաա. հետը գնացին նաեւ զօրաց մէկ մասը: Սակայն շատ մը մարդիկ կ'յուսային թէ իրենք լինին թագաւոր. յոյսերնին պարապն ելնելով, սկըսան անարգել զՍաւուղ իբրեւ աննշան մէկը: «Դա է, կըսէին նա՝ որ զԽորայէլ պիտի ազատէ»: Ամէն ժողովուրդը ընծայ տարաւ թագաւորին; բայց սոքա անարգեցին զինքն ու ընծայ չբերին:

Սաւուղ Ամոնացւոց կ'յաղթէ: — Բայց այդ նախանձող ժանաւորը շուտով խայտառակեցան, ու քիչ ատենէն իմացաւ Խորայէլ թէ Աստուած իրեն արժանի մէկն ընտրել էր ի թագաւոր, որ վեհանձնութեամբ գիտէր նաեւ ներել իւր հակառակորդացը, ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Հաղիւ ամիս մը անցեր էր վրան, Ամոնացւոց Նաաս թագաւորը զօրքով եկաւ Գաղաադու Յաբիս քաղաքին քովը բանակեցաւ: Յաբիսացիք յուսահատած՝ պատգամաւոր զրկեցին Նաասին, ու «Դաշինք դիր հետերնիս, կըսէին, եւ քեզ ծառայեմք: — Այն ատեն հետերնիդ գաշինք կըդնեմ, պատասխանեց վայրենամիտն Նաաս, երբոր աջ կողմի աչքերնիդ հանէք, եւ անով բոլոր Խորայէլը նախատեմ»: Եօթն օր ժամանակ ուղեցին, եւ Գաբաա մարդիկ յուզարկեցին առ Սաւուղ, ու իրենց սոսկալի խեղճութիւնը պատմեցին. ժողովրդեան սիրտը կտրրտեցաւ ու սկսաւ լալ: Այն միջոցին եղներովը արտէն կգառնար Սաւուղ. անգիէն ժողովրդեան լալու ձայնն առաւ, ու «Ինչո՞ւ կուլայ ժողովուրդը» հարցուց. եւ երբ պատճառն իմացաւ, Աստուծոյ հոգին վրան իջաւ, սաստիկ բարկացաւ. մէկէն եղներէն երկու հատը բռնեց կտոր կտոր ըրաւ ու ամէն տեղ Խորայէլացւոց զրկելով՝ սպառնացաւ թէ Ո՛վ որ Սաւուղայ եւ Սամուելի ետեւէն չգայ, այսպէս պիտի լինին անոր եղները: Ամենուն վրայ վախ ձգեց Աստուած, եւ շուտ մը երեքհարիւր երեսունհազար հոգի մէկ մարդու մը պէս ոտք ելան, եկան քովը ժողովեցան: Աչքէ անցուց Սաւուղ, կարգաւորեց, երեք գունդ բաժնեց, երկրորդ առաւօտը կանուխ Ամոնացւոց բանակին վրայ դիմեց, զարկաւ ցը-

բուեց զանոնք, եւ Յարիսացիքը ահագին թշնամոյն ձեռքէն աղատեց : Այն անակնկալ յաղթութեան վրայ ժողովուրդը սատարիկ ուրախացած՝ Սամուէլին գնացին, ու « Սաւուղին թագաւորելուն գէմ՝ կեցողները ձեռքերնիս տուր որ սպաննեմք » կրակին . բայց Սաւուղ գէմ՝ կեցաւ արքայատէր ժողովրդեան կամացը, ու ըսաւ վեհանձնութեամբ, « Այսպիսի ուրախութեան օր մը՝ պէտք չէ սգոյ օր դառնայ . վասն զի այսօր փրկեց Տէր զԻսրայէլ » :

Հանդէս Թագաւորութեան Սաւուղայ . Սամուէլ իշխանութեան կնիքաւարի : — Այն յաղթութեամբն ու գթութեան օրինակովը Սաւուղայ անունը մեծցաւ, ու ազդեցութիւնը բոլոր ժողովրդեան վրայ տարածուեցաւ : Բոլոր տարածայնութիւնները վերցան, ու ամէնքը զՍաւուղ կրկովէին : Ուստի յարմար ժամանակ համարեցաւ Սամուէլ օր թագաւորութեան հանգէտն ընէ, ու յետոյ բոլոր տէրութեան հոգը Սաւուղայ վրայ թողաւ : Մարդ զրկեց ամէն տեղ ու հրաւիրեց զժողովուրդն ի Գաղգաղա : Հոն Աստուծոյ եւ ժողովրդեան առջեւ կրկին թագաւոր օծեց զՍաւուղ, խաղաղական զոհեր մատուցին, եւ ուրախացան յոյժ : Այն ժամանակ ըսաւ Սամուէլ բաղմութեան . « Ահա խնդիրքնիդ կատարեցի ու ձեզի թագաւոր մը տուի, որ արդ առջեւնէդ կեր » : Թայ ու կպատե՞րազմի : Ալ ծերացայ ես, երթամ հանգչիմ : Տղայութենէս ի վեր մէջերնիդ եղայ . ահաւասիկ « պատասխան տալու պատրաստ կեցեր եմ . Աստուծոյ եւ իւր « օծելոյն առջեւը դրուցեցէք, թէ որ մէկուն եղը կամ « էջն առի, կամ ձեզմէ մէկը զրկեցի, կամ մէկուն ձեռքէն « կաշառք առի՝ դրուցեցէք, որպէս զի հասուցանեմ ձեզ » : Միաբերան աղաղակեց ժողովուրդը թէ « Գուն ոչ զմեզ նեղեցիր, ոչ զրկեցիր եւ ոչ մէկուն ձեռքէն բան մը առիր : — Ուրեմն մէջերնիս վկայ լինի Տէր եւ իւր օծեալը, ըսաւ Սամուէլ, որ վրաս բան մը չգտաք » . եւ բոլոր ժողովուրդը կրկնեց թէ « Վկայ լինին » :

Երբեք Սամուէլ սկսաւ եգիպտոսէն ելնելէն ի վեր Աստուծոյ բրած մեծամեծ բարիքը յիշեցունելով ցուցնել թէ անոնք թագաւորութեան դորձքերէն եւս վեր էին, վասն զի Աստուած էր իրենց թագաւորը եւ ոչ թէ մարդ :

ժողովրդեան փափաքած փոփոխութիւնը դատապարտեց, խոստացաւ որ Աստուած զիրենք դարձեալ պաշտպանէ՝ թէ որ թէ՛ իրենք եւ թէ՛ թագաւորնին իւր պատուիրանքը պահեն, իրեն հաւատարիմ մնան։ Ասոնք խօսելէն ու ժողովրդեան սիրտը շարժելէն ետեւ, որպէս զի չկարծուի թէ ինքիր կողմէն էր ըսած յանդիմանութիւնը՝ հրաշքով մի հատտաւեց։ Պաղեստին ամառն ամենեւին փոթորիկ ու անձրեւ չլինիր, ամպ եւս հազիւ երբէք կտեսնուի երկինքը. անձրեւի ամիսներն են նոյեմբեր, դեկտեմբեր, յունուար եւ փետրուար։ Դիտած էին այս բանը նաեւ Հրեայք։ «Գիտէք, ըսաւ Սամուէլ, որ ցորենի հունձքին ժամանակն է Հիմա. պիտի աղաղակեմ առ Տէր, եւ որոտմունք ու անձրեւ տայ ձեզ, որպէս զի հասկընաք թէ մեծ չարութիւն ըրիք ընդդէմ Աստուծոյ՝ ձեզի թագաւորմը ուզելով»։ Լսեց Աստուած մարգարէին ձայնը. երկինքը մթնցաւ, ահագին որոտմունք եղան եւ հեղեղի պէս սկսաւ անձրեւ գալ։ Զարհուրեցաւ սարսափեցաւ ժողովուրդը, Սամուէլին ոտքն ընկաւ մեղայ գոչելով, որպէս զի իրենց համար Աստուծոյ աղօթք ընէ եւ զարգար ցատումն նորա իջեցընէ։ Խնդիրքնին կատարեց Սամուէլ, ու իւր աղաչանքը երկինքը բացուեցաւ. եւ նորէն խրատ տուաւ իրենց Սամուէլ որ Աստուծմէ վախնան, ճշմարտութեամբ եւ յամենայն սրտէ անոր ծառայեն իրենք եւ իրենց թագաւորը՝ թէ որ չեն ուզեր Աստուծոյ երեսէն իյնալ ու կորսուիլ։

Սաւուղի անհնազանդութիւնը։ — Այնուհետեւ սկսաւ Սաւուղ իւր թագաւորութիւնը կարգի գնել. ընտրեց իրեն երկու հազար թիկնապահ զօրք. հազար մի ալ Յովնաթան որդւոյն տուաւ ու զինքը Գաբաա թողուց Փղշտացւոց դէմ. արձակեց ժողովուրդը, ու ինքը գնաց ի Մաքմաս։ Իւր հազարովը մտաւ Յովնաթան ի Գաբաա, եւ Փղշտացւոց պահապան զօրքը զարկաւ կոտորեց։ Փղշտացիք կատաղած՝ բոլոր ուժով Խորայեւլացւոց վրայ դիմեցին ի Մաքմաս, եւ ունէին երեսունհազար կառք, վեցհազար հեծեալ, եւ հետեւակ անբաւ։ Սաւուղ եւս բոլոր երկրին մէջ փող զարկեր ու Խորայեւլացիքը Գաղգաղա ժողովեր էր. բայց երբ որ թշնամեաց այն ահագին բանակը տեսան՝ այնպէս սար-

ստիեցան Իսրայելացիք որ սկսան փախչիլ Յորդանանէն անդին, որն ալ այրերու, գոմերու, ժայռերու եւ խորխորատներու մէջ պահուածիւ։ Սաւուղին քովը մնացողներն ալ մեծ վախի մէջ էին։ Սամուէլ Աստուծոյ կողմանէ Սաւուղին պատուիրեր էր որ եօթն օր զինքը Գաղգաղա ըսպատէ, որպէս զի գայ Աստուծոյ զոհ մատուցանէ եւ նորա օգնութիւնը խնդրէ։ Տեսաւ Սաւուղ որ եօթներորդ օրն ալ առաջ կերթայ, Սամուէլ չերեւնար, եւ զօրքը հետ զհետէ քովէն կ'թօթափին կերթան, չկրցաւ համբերել, եւ աստուածային պատուիրանին դէմ՝ ինքն առաւ ողջակէզը մատոյց։ Ողջակէզը լմննալու վրայ էր՝ մէյմըն ալ հասաւ Սամուէլ, տեսաւ եղած սրբապիղծ պատուիրանազանցութիւնը. «Այս ինչ էր որ ըրիր, ըսաւ. թէ որ Աստուծոյ պատուիրանին դէմ չգործէիր, այսօր նա քու թագաւորութիւնդ Իսրայելի մէջ յաւիտեան պիտի հաստատէր. բայց «արդ թագաւորութիւնդ չմնայ, եւ Տէր իւր սրտին համեմատ մարդ մը փնտրուէ ու իշխան գնէ իւր ժողովրդը՝ գեանը վրայ, որովհետեւ դուն՝ քեզի պատուիրածին «դէմ ըրիր»։ Այս ըսելով՝ ելաւ Սամուէլ գնաց ի Գաբաա, ուր էրն Յովնաթան։

Յովնաթանայ քաջութիւնն ու ակամայ երգմնազանցութիւնը։ — Ասով Սաւուղին քովը մնացած զօրաց մէկ մասն ալ իրմէ հեռացաւ, մնացին վեցհարիւր հոգի. անկարելի էր այնչափ զօրքով թշնամեաց բազմութեանը դէմ գնել, որ երեք գունդ բաժնուեցան ու բոլոր երկիրը կապականէին։ Այն յուսահատ վիճակին մէջ Յովնաթան՝ որ իւր անվեհեր արիութիւնը արդէն Գաբաայի մէջ ցուցուցած էր, «Աստուած քիչով եւս յաղթել կուտայ» ըսելով՝ կապարճակիրը հետն առած՝ գաղտուկ բանակէն դուրս ելաւ, ու ժայռերու մէջէն նեղ ճամբով մը գնաց թշնամեաց յառաջապահ գնդին մէջ մտաւ, ու առջեւն ելնողը սպաննեց։ Փղշտացիք յանկարծակիի գալով՝ կարծեցին թէ չըրեայք բանակին կոխեր են. Աստուած եւս վրանին սատիկ վախ մը ձգեց, սարսափեցան՝ տակն ու վրայ եղան, եւ սկսան մէկզմէկ խոցոտելով փախչիլ։ Անդին Սաւուղ անոնց գոռում գոչումը կլրսէ, եւ տեսնելով որ Յովնաթան չկայ,

կիմանայ թէ Աստուած անոր ձեռքովը թշնամեացը մէջ շփոթութիւն ձգած է, ինքն եւս այն սակաւաթիւ բանակովը անոնց վրայ կյարձակի. պահուրտած Հրեայք յաղթութեան ձայնն առնելով՝ չորս կողմէն կվաղեն քովը կուգան կփոլվին. զօրքը մէկէն տասն հազարի կհասնի, եւ

Սաւուղ ուղեւով Փղշտացիքը բոլորովին ջարդել՝ անխոհեմութեամբ մեծ սխալմունք մը կընէ ու «Անիծեալ լինի, կըտէ, այն մարդն որ իրիկուն չեղած հաց ուտէ, մինչեւ որ թշնամիներէս վրէժ առնում»։ Շուտ մը մեղուաց անտառի մը առջեւ կհասնին, եւ զօրքը անօթի ծարաւ՝ կըտենէ առատ մեղր, ու չհամարձակիր ուտելու զօրանալու, եւ կսկըսի գանգատիլ. Յովնաթան չգիտնալով թէ հայրը զփողովուրդը երգուընցուցեր էր որ մինչեւ իրիկուն բերանին բան չգնեն, սաստիկ անօթի լինելով՝ գաւազանը կերկնցունէ ու ծայրովը մեղրէն կառնու կուտէ, ու վրան քիչ մը ոգի կուգայ, աչուընները կըացուին. զինուորներէն մէկը կվաղէ կիմացունէ հօրը գրած արգելքը. եւ Յովնաթան «Ախսոս, կգոչէ, թէ որ իմ քիչ մը մեղր ուտելովս ուժս վրաս եկաւ ու աչքս բացուեցաւ, կըսէ, թէ որ

Ժողովուրդը թշնամեաց աւարէն ուտէր ու զօրանար, տարակոյս չկայ որ անոնց բոլորովին կյաղթէր»:

Սաւուղ ուղեկով նոյն գիշերն երթալ թշնամեաց բանակը կոտորել մինչեւ առաւօտ, քահանային ձեռքովը պատգամ հարցուց Աստուծոյ, որովհետեւ տապանակը բանակին հետն էր. եւ երբ պատասխան չտուաւ Տէր, իմացաւ որ մեղք մը գործուեր է. «Թէ որ այս մեղքը գործողը որդիս Յովնաթանն եւս լինի՝ պէտք է որ մեռնի» կանչեց: Վիճակ ձգել տուաւ, եւ վիճակը Յովնաթանին վրայ ելաւ: «Ի՞նչ ըրիր, պատմէ ինձ, ըսաւ Սաւուղ իւր որդւոյն: — Ձեռքի գաւազանիս ծայրովը քիչ մը մեղր կերայ, ըսաւ, եւ անոր համար պիտի մեռնիմ»: Ժողովուրդը այս լսելով՝ մէկ բերան «Ո՛չ, կանչեցին, չեմք թողուր որ Յովնաթան մեռնի. ինքն է որ զմեզ այսօր թշնամեաց ձեռքէն ազատեց. կենդանի է Տէր, որ գլխոյն մազերէն թել մը գետին պիտի չխյնայ. մեք Աստուծոյն անոր մեղաց համար թողութիւնը կառնուիք»: Այսպէս ահա ժողովրդեան ձեռքովը ազատեցաւ Յովնաթան՝ ինքն որ ազատեր էր զԺողովուրդը:

Այս անակնոնելի յաղթութեամբ կրկին ձեռք բերաւ Սաւուղ իւր թագաւորութիւնը. եւ այնուհետեւ որ կողմն ալ արշաւեց՝ յաղթական դարձաւ միշտ: Հետզհետէ Մովաբացիք, Ամոնացիք, եգիպտացիք, թագաւորն Սուբայ եւ Փղշտացիք՝ նորա ահարկու սուրն իրենց արեամբը ներկեցին, ու առջեւը խոնարհեցան:

Սաւուղ Աստուծոյ երեսէն կիյնայ: — Այն ազգաց մէջ ամենէն չարաչար պատժուողն եղան Ամաղեկացիք: Սամուէլ մարգարէն եկաւ Աստուծոյ կողմանէ Սաւուղին հրամայեց որ Ամաղեկացւոց վրայ երթայ, յաղթէ ու զամէնքն անխնայ թրէ անցընէ, էրիկ մարդ՝ կնիկ մարդ, ծեր եւ տըղայ, մինչեւ անասուններն անգամ, որովհետեւ Խարայեւացւոց եգիպտոսէն ելած ժամանակը Ամաղեկացիք չէին թողած որ իրենց երկրէն անցնին ու Քանան երթան: Երկու հարիւր հազար զօրքով դնաց Սաւուղ վրանին, յաղթեց, զամէնքը ի սուր սուսերի կոտորեց. բայց անոնց Ագադ թագաւորն ու ընտիր անասունները չմեռուց, եւ աւարին մէջէն թանկագին բաները պահեց:

Սաւուղին այս անհնազանդութեանը վրայ բարկացաւ Աստուած, ու Սամուէլին ըսաւ թէ «Սաւուղը թագաւոր դնելուս վրայ զգջացայ»: Բոլոր գիշերը տրամած աղօթք ըրաւ Աստուծոյ Սամուէլ, եւ առաւօտը կանուխ գնաց Գաղգադա, ուր Սաւուղ եւս դարձեր ու զոհ կմատուցանէր Աստուծոյ: Սամուէլը տեսնելուն պէս, յանցանքը գիտնալով՝ մէկէն առջեւն ելաւ, ու «Ահա, Աստուծոյ հրամանն կատարեցի» ըսաւ. «Հապա ինչ է այն ոչխարներուն ու կովերուն ձայնն որ ականջս կուգայ» ըսաւ Սամուէլ: Իդուր ջանաց Սաւուղ ինքզինքը արդարացունել՝ ըսելով թէ Ժողովուրդը զանոնք պահեց որ Աստուծոյ զոհ ընէ. «Լաւ է հնազանդութիւն, ըսաւ Սամուէլ, քան զզոհ ընտիր, որովհետեւ արհամարհեցիր Աստուծոյ խօսքը, ինքն եւս զքեզ արհամարհեց, եւ չուզեր որ այսուհետեւ Ժողովուրդեանը վրայ թագաւորես: — Մեղայ, ըսաւ Սաւուղ, Աստուծոյ աղօթք ըրէ որ մեղացս թողութիւն տայ», եւ կաղաչէր որ քովը կենայ. եւ երբոր նա «Ձեմ՝ կենար, պիտի գընամ» ըսելով՝ երեսը գարձուց որ երթայ, կրկնոցին ծայրէն բռնեց քաշեց պատուեց Սաւուղ. «Այսպէս պատուեց նաեւ Աստուած թագաւորութիւնդ, ըսաւ Սամուէլ, եւ ձեռքէդ առնելով քէզմէ լաւագունին պիտի տայ»: Բայց երբ տեսաւ որ կաղաչէր, «Մեղայ, զիս Ժողովուրդին առջեւ պզտի մի՛ ձգեր» կըսէր. թագաւորական պատիւը պահելու համար գարձաւ Սամուէլ մէկտեղ աղօթք ըրաւ, ու հրամայեց որ Ագագ թագաւորը առջեւը բերեն: Դողգըղալով եկաւ Ագագ, եւ խեղճ թափելով «Այսպէս դառն է եղեր մահ» ըսաւ. «Ինչպէս որ սուրգ այնչափ կանայք որդեկոտոր ըրաւ, նոյնպէս որդեկոտոր լինի նաեւ քու մայրդ, ըսաւ Սաւուղ, ու աստուածային վրէժինդ-թեմ թեմը զարկաւ սպաննեց զինքը: Անկէց ելաւ Արիմաթեմ գնաց Սամուէլ, եւ մինչեւ մահը մէյժըն ալ չուզեց Սաւուղը տեսնել, ու վրան սուգ կըռնէր: Սաւուղ ալ գնաց Գաբաա՝ իւր տունը քաշուեցաւ:

Դաւիթ թագաւոր կ'օծուի: — Վրան շատ օր անցնեցէն յետոյ՝ Սամուէլին ըսաւ Աստուած. «Մինչեւ երբ այս արհամարհած մարդուս վրայ սուգ պիտի բռնես. եղջիւրդ իւ-

« զալ լեցուր ու եկուր զքեզ զրկեմ առ Յեսսէ ի Բեթղե-
 « հէմ, վասն զի անոր որդւոցը մէկն ինձ թագաւոր ընտ-
 « րեցի: — Ի՞նչպէս երթամ, պատասխանեց Սամուէլ. հա-
 « պա թէ որ Սաւուղ լսէ՝ զիս կոպաննէ: — Հետզ երկնջ
 « մը առ, ըսաւ Ասատուած, եւ ձայն հանէ թէ զայն զոհ ը-
 « նելու կերթաս: Ելաւ Սամուէլ Բեթղեհէմ գնաց. քա-
 « ղաքին ծերերը զարհուրած առջեւն ելան. « Խաղաղութիւն է
 « է գալուստդ քո, տեսանողդ » ըսին. « Խաղաղութիւն է, պա-
 « տասխանեց Սամուէլ. Ասատուած զոհելու եկայ. սրբուեցէք
 « եւ հետս ուրախ եղէք այսօր »: Սրբեց նաեւ զՅեսսէն եւ
 « որդւոցը հետ զոհի սեղանոյն հրաւիրեց: Մէջերնէն եղիա-
 « րին փառաւոր տեսքն ու մեծ հասակը տեսնելով՝ անշուշտ
 « այս է, ըսաւ մտքէն, Սաւուղայ տեղ Ասատուած ընտրա-
 « ծը. բայց Տէր իմացուց իրեն որ ինքը մարդկանց պէս չը-
 « գատեր, « Զի մարդ հայի յերեսս, եւ Ասատուած հայի ի
 « սիրտ »: Յետ այնորիկ Յեսսէ կարգաւ իւր եօթն սրգիքը
 « Սամուէլին ներկայացուց եւ ամենուն համար եւս զրուցեց
 « թէ « Եւ ոչ զայս ընտրեաց Տէր »: Եւ դարձաւ Յեսսէին,

« Ա՞յսչափ են տղայքդ, ըսաւ. — Ուրիշ մըն ալ կայ, պա-
 « տասխանեց Յեսսէ, ամենէն պզտիկը », որ ոչխար արածե-
 « լու գնացած է: — Դրկէ բերել տուր, ըսաւ Սամուէլ, վասն
 « զի մինչեւ որ չգայ՝ սեղան չեմք նստիր »: Եկաւ պա-
 « տանեակը, անունը Դաւիթ էր, մտղերն էին խաբտեաշ,

աղւոր աչուքներ ունէր ու գէմքով գեղեցիկ : « Ելիր, Դաւիթն օծէ, ըսաւ Աստուած Սամուէլին, վասն զի ինքն է բարի ու այս է իմ ընտրածս » : Հանեց Սամուէլ զեղջիւր իւղոյն, օծեց զսրտանեակն Դաւիթ, ու Աստուծոյ հոգին Սաւու-ղէն ելաւ անոր վրայ եկաւ : Եւ ինքն Սամուէլ դարձաւ նո-րէն իւր տեղը Արիմաթեմ :

Դաւիթ քնարահար կլինի Սաւուղայ : — Սաւուղ Աստու-ծոյ հոգին կորսնցունելէն իվեր՝ մեծ արամութեան ու մաղ-ձոտութեան մէջ ընկած էր, վրան յանկարծական վախեր կուգային, միաբը զարհուրելի մտածմունքներով կլեցուէ-ին, երբեմն մինչեւ նաեւ կկառկէր ու կգիւհարէր, եւ չար ոգին զինքը խզգեւու պէս կընէր : Իրենները խոր-հուրդ տուին որ քաջ քնար զարնող մը քովը պահէ, որ թերեւս քնարին ձայնովը սրտին խռովութիւնը դադրի-եւ ծառաներէն մէկն ըսաւ թէ « Բեթղեհէմացի Յեսսէին

որդին կճանչնամ որ քաջ քնար կղարնէ, խելացի, կտրիճ, հանճարեղ, ճարտարաբան ու գեղեցիկ երիտասարդ մըն է, եւ Աստուած հետն է » : Մէկէն մարդ զրկեց Սաւուղ, բերել տուաւ զԴաւիթ, սիրեց զինքն եւ իրէն կապարձա-

կիր ըրաւ. եւ երբ չար ոգին վրան կուգար, Դաւիթ քնար կզարնէր: չար ոգին կերթար եւ Սաւուղ կհանգարաւ:

Պատերազմ ընդ Փղշտացիս. Գողիաթ: — Փղշտացիք՝ որ ոչ երբէք կուղէին Խորայեւացւոց հետ ունեցած ատելութիւննին գազրեցընել, նորէն եկան բաղմութեամբ զօրաց չրէաստանի Սսկըով բաղաբին մօտ բանակեցան: Սաւուղ զօրքը ժողվեց եւ ելաւ գիմացնին ճակատեցաւ: Քառասուն օր Փղշտացւոց բանակէն Գողիաթ անունով հսկայ մը կեղնէր, որուն հասակին բարձրութիւնն էր վեց կանգուն եւ մէկ թիզ, գլուխը երկաթէ սաղաւարտ եւ պղնձի վերադրահ հագած, պղնձի սունապաններ բարձիցը վրայ, թիկունքը պղնձի վահան, եւ ձեռքը ստուարաբուն գեղարդն ու տէգ ծանրակշիւ: Եկաւ կեցաւ, ձայն տուաւ Խորայեւացւոց բանակին ու ըսաւ. «Ի՛նչ պէտք է մեզի դէմ ելնէք «իսկատերազմ՝ ճակատիք. մարդ մը գիմացս հանեցէք որ «հետս մեծամարտի, եւ եթէ յաղթէ ինձ՝ մեք ձեզ ծառայ «լինիմք. իսկ թէ որ ես իրեն յաղթեմ՝ դուք մեզի եղէք «ծառայ: Հնապ ուրեմն, գիմացս մէկը հանեցէք»: Խորայեւացւոց մէջ մէկը չկար որ համարձակէր դէմն ելնէր, ու ըսոր զօրքը վախն առած սարսափած մտիկ կընէին:

Սաւուղ զօրաց սիրտ տալու համար խոստացաւ թէ ո՛վ որ քաջութեամբ ելնէ այն հսկային հետ կռուի ու յաղթէ՝ ի վարձ այն յաղթութեանն՝ իւր գուտարը տայ անոր կնութեան, ու իրեն փեսայացընէ: Բայց այս փառաւոր խոստմունքը բաւական չէր այն սոսկալի հսկային վախը փարատելու զօրացը սրտէն՝ որ գիմացը կգողային: Դաւիթ՝ որ Բեթղեհէմ գարձեր էր հօրը քով, անոր հրամանաւ բանակն եկաւ եղբարցը կերակուր բերելու, որովհետեւ անոնք ալ Սաւուղայ զինուոր գրուած էին: Եւ ահա տեսաւ որ Գողիաթ ելեր ու Խորայեւացւոց նախատինք չէր մնար որ չտար. ազգին արհամարհանացը վրայ սիրտը չգիմանալով՝ գնաց թաղաւորին ու հրաման կուղէր անոր գիմացն ելնելու: «Ի՛նչպէս այն հսկային հետ կրնաս կռուիլ, «ըսաւ Սաւուղ. դուն դեռ պատանի ես եւ անփորձ. իսկ «նա սարսափելի հսկայ եւ իմանկութենէ իվեր պատեալ «բաղմի վարժած մարդ: — Թէպէտ ես պատանի մըն եմ,

« պատասխանեց Դաւիթ, բայց հօրս ոչխարները արածե-
 « լու ժամանակս, երբոր առիւծ մը կամ արջ մը կռւգար
 « ոչխարներէս մէկը կ'յախշտակէր, ետեւէն կ'վազէի, կը-
 « ղարնէի ու բերնէն որսը կ'խլէի. եւ թէ որ վրաս յար-
 « ձակէր՝ վզէն կ'ըռնէի ու գետին զարնելս ու սպաննելս
 « մէկ կ'ընէի: Աստուած որ զիս առիւծուն ու արջոյն ձեռ-
 « քէն ազատեց՝ ինքը կազատէ զիս նաեւ այս այլազգւոյն
 « ձեռքէն, որ կ'համարձակի նախատել զբանակն Աստուծոյ
 « կենդանւոյ »: Այս անվահեր պատասխանւոյն յէ չկրցաւ ը-
 սել Սաւուղ. իմացաւ որ Աստուծոյ ազգեցութիւն մը պի-
 տի լինի այս, ուստի « Գնա, ըսաւ, եւ Աստուած հետդ
 լինի, որդեակ »:

Դաւիթ գողիւթ կսպանկէ: — Հրաման ըրաւ թագա-
 ւորը, իւր պատերազմական հազուստները բերել տուաւ ու
 Դաւիթին հազցուց. գլուխը պզնձի սաղաւարտ, մարմինը
 վարապանակ եւ զրահ, ու մէջքը սուր: Կտրիճ պատանին
 որ ոչ երբէք զրահ հագած էր, եւ տեսնելով որ աւելի իրեն
 ծանրութիւն ու նեղութիւն պիտի լինին քան թէ օգնու-
 թիւն, « Տէր իմ, ըսաւ, ասոնցմով քալելու ես չեմ վար-
 ժած »: Հանեցին վրայէն այն աւելորդ ամրակուռ զէնքե-
 րը, ցուպն ու պարսատիկը ձեռքն առաւ արիասիրտն Դա-
 ւիթ, հեղեղատին մէջէն հինգ սուր քար ընտրեց, հովուա-
 կան մախաղը դրաւ, եւ սոսկատեսիլ Գողիաթին առջեւն
 ելաւ աներկիւղ: Զինքն որ տեսաւ վիթխարին Գողիաթ,
 ծիծաղեցաւ ու չկրցաւ հաւատալ թէ այն էր Խորայեւացւոց
 ախոյեանը. « Միթէ շուն եմ ես, կանչեց, որ վրաս քարով
 ու գաւազանով կռւգաս: — Շունէն ալ վար ես » պատաս-
 խանեց Դաւիթ: Կատղեցաւ Գողիաթ, « եկուր, պուռաց, ե-
 « կուր, որ քեզ սովրեցընեմ իմ ուլ լինելս, ու այդ փա-
 « փուկ մարմինդ թուջնոց ու գազանաց կերակուր նետեմ »:
 « — Դուն վրաս սրով՝ գեղարգեամբ եւ վահանով կռւգաս,
 « պատասխանեց Դաւիթ. իսկ ես անուամբ Տեառն զօրու-
 « թեանց ճակատուռ Խորայելի՛ զոր այսօր նախատեցեր,
 « զքեզ Տէր ձեռքս պիտի մատնէ, պիտի սպաննեմ զքեզ,
 « գլուխդ զարնեմ կարեմ եւ դիակդ փղշտացւոցդ բանա-
 « կին դիակներուն հետ երկնքի թուջնոց եւ երկրիս դա-

« զաններուն կերակուր պիտի տամ», եւ բոլոր աշխարհս «պիտի խմանայ որ Իսրայելի Աստուած կայ»: Այս ծանր խօսքերուն՝ որ ողորմելի պատանի մը կհամարձակէր ըսել ու այսպէս զնա նախատել երկու ամբողջ բանակաց գիւմացը, զորս իւր վախովն ու անուամբն էր լեցուցեր, չը գիմացաւ այն գոռոզ հսկայն, վազեց՝ ու կուգէր զԴաւիթ կտոր կտոր բնել: Առանց ամենեւին շփոթելու աճառարեց քաջ պատանին ու զԱստուած օգնութեան կանչելով՝ մախաղէն քար մը հանեց, նշան առաւ ու պորտափկովը անանկ ուժով մը նետեց՝ որ քարը Գողիաթու սաղաւարտը ծակեց՝ ճակատը ջախջախեց, եւ ահագին հսկան թաւաղբոր գետին բնկաւ փռուեցաւ: Վազեց վըրան ելաւ քաջայայլթ պատանին, սուրը քաշեց հանեց տնոր մէջքէն, եւ զարկաւ գլուխը կտրեց: Այս որ տեսան

Փղշտացիք, սարսափեցան ու փախչող փախչողի եղան. իսկ Իսրայելացիք ուրախութեան ձայներով ետեւնէն ընկան եւ սոսկալի ջարդ մը տալով մինչեւ Ակիարոն զանանք քշեցին (1048):

Յովնաթանայ սէրն առ Դաւիթ: — Երբոր Դաւիթ Գողիաթու գլուխը ձեռքը Սաւուղայ գիւմացն ելաւ, վազեց Սաւուղ գրկեց պագաւ այն սիրուն եւ քաջ պատանին ու հրաման առաւ որ միշտ իւր քովը կենայ, եւ գունդ մը ղինուորաց վրայ ղինըրը զօրավար դրաւ: Արքայորդին Յով-

նախնիքն ալ տեսաւ զԴաւիթ, ու մեծ սիրով կապուեցաւ հետը, ու խաւ ըրաւ որ իւր անձին պէս սիրէ, վրայի զինուորական հագուստները հանեց անոր հագցուց, սուրբ մէջքէն հանեց հանդերձ կամարաւը՝ անոր մէջքը կապեց, եւ աղեղն ու կապարճը ձեռքը տուաւ: Յովնաթանայ այս զարմանալի սէրը՝ մինչեւ մահը տեսեց, եւ ամէն դիպուածոց մէջ յայտնապէս ցուցուց թէ իրաւքնէ իւր անձին պէս բարեկամը կսիրէր:

Սաւուղ Դաւթի կնախանձի, եւ կուզէ սպանանել: — Բայց նոյնպէս չեղաւ նաեւ Սաւուղայ սէրը: Այնուհետեւ սկսաւ Դաւիթ պատերազմի մէջ մտնել, ու մեծ մեծ քաջութիւններ ընել: Գողիաթու դէմ՝ ըրած յաղթութեամբը այնչափ անուշ հանեց բոլոր Իսրայելացւոց մէջ, որ սէր ալ երթար, բոլոր ժողովուրդն ու պարաւոր կանայք առջեւը կենդին ու թմբկօք եւ ծնծղաներով կերդէին ու կրսէին. « Սաւուղ հազարներ զարկաւ, Դաւիթ՝ բիրաւորներ »: Ասոր վրայ Սաւուղի նախանձը բորբոքեցաւ, եւ այն օրէն սկսաւ ծռռ աչքով վրան նայիլ. կղզար որ Դաւիթ այնպիսի քաջ մի էր՝ որ թէ փառացն եւ թէ թագաւորութեանը նախանձորդ մը կրնար լինել. կմտածէր որ չլինի թէ Սամուելի սպառնացած Ասուծոյ ընտրած մարդը նոյն ինքն լինի Դաւիթ: Այս նախանձով ու մտատանջ հոգերով նորէն սկսաւ իւր հիւանդութիւնը, որ ատենէ մը ի վեր անցած կերեւէր: Օր մը գիւահարութիւնը բռնած ժամանակը՝ երբոր Դաւիթ առջեւը քնար կզարնէր, յանկարծ ձեռքի գեղարդը վրան նետեց որ սպաննէ. նոյնպէս ըրաւ նաեւ ուրիշ անգամ մը. բայց Աստուած պահեց զԴաւիթ:

Սաւուղ տեսնելով որ վախճանին չհասաւ, ուրիշ հնարք մը մտածեց: Անանկ ձեւացուց թէ կուզէ զինքը վարձաւորել ու իրեն փեսայացնել: Երբ Դաւիթ խոնարհութեամբ մը « եո ով եմ, կրսէր, որ թագաւորին փեսայանամ ». Սաւուղ հասկըցուց իւր ծառաներուն ձեռքով թէ թագաւորը ուրիշ փոխարէն չուզէր, բայց եթէ նոր պատերազմաց յաղթութիւններ: Ասով կմտածէր Սաւուղ, որ զԴաւիթ այն պատերազմներուն մէջ թշնամեաց ձեռքով մեռցընել տայ. որով եւ ոչ որ կրնար հասկընալ թէ ինքն է պատ-

ճառ Դաւթի մահուանը, եւ ինքը կազատէր այն երկիւղալի քաջին ձեռքէն: Յանձն առաւ Դաւիթ, ու երբ քաջութեամբ դարձաւ պատերազմներէն իսպայմանեալ ժամանակի, Սաւուղ խօսքը չպահեց՝ եւ իւր խոստացած մեծ աղջիկը՝ զՄերովք ուրիշին տուաւ: Յետոյ երբ իմացաւ թէ իւր երկրորդ դուստրը Մեղիոյ կսիրէ զԴաւիթ, Դաւիթ ալ զինքը կսիրէ, նորէն յոյս առաւ Սաւուղ, եւ մտածեց որ թերեւս այնու կարող կլինի քաջին կեանքը վերցունել իշխանացը ձեռօք Դաւթին հասկըցուց որ կուզէ զՄեղքող իրեն տալ՝ եթէ հարկւր Փղշտացիի գլուխ իրեն բերէ: Դաւիթ գնաց երկուհարիւր մեռուց բերաւ, եւ թագաւորը սաիպեցաւ զինքն իրեն փեսայացընել:

Բայց վրան ունեցած նախանձն ու ատելութիւնը երթալով շատցան ու վերջի ծայրը հասան, մինչեւ որ իւր ծառայից ու Յովնաթանայ պատուիրեց որ զԴաւիթ սպաննեն: Ամէն ջանք ըրաւ Յովնաթան, հօրը միտքը փոխեց, երգում ընել տուաւ որ զԴաւիթ չսպաննէ, եւ տարաւ զինքը հետը հաշտեցուց: Բայց երբոր նորէն Փղշտացուց հետ պատերազմ եղաւ, եւ ըրած մեծամեծ քաջութիւններովը Դաւթին անունը փառաւորեցաւ, դարձեալ ուղեց Սաւուղ զինքը սպաննել, եւ մարդիկ զրկեց որ երթան տանը դուռը պաշարեն, ու առաւօտը բանեն զինքը մեռցընեն: Մեղքող գիշերանց զինքը պատուհանէն վար իջեցուց փախուց, ու տեղը անկողնոյն մէջ Դաւթի նմանութեամբ պաճուճապատանք մը դրաւ: Առաւօտը երբ դուռը զարկին Դաւիթն ուղեցին, «Հիւանդ է» ըսաւ, ու զիրենք ճամբեց: Սաւուղ նորէն մարդ զրկեց, ու «Մահիճովը առէք բերէք զինքն, ըսաւ, որ զարնեմ սպաննեմ», եւ եկան տեսան որ Դաւիթ չկայ, ու հիւանդը պաճուճապատանքն է եղեր: Շատ բարկացաւ Սաւուղ Մեղքողին. բայց նա ինքզինքն արդարացուց բռնելով թէ «Ի՛նչ ընեմ, եթէ չփախցունէի՝ զիս պիտի մեռցունէր»:

Դաւիթ կիփախչի. Յովնաթանայ հետ կտեսնուի: — Դաւիթ գնաց Արիմաթեմ՝ Սամուէլ մարգարէին քով, դըլխուծ եկածները պատմեց, եւ երկուքն ելան անկէց Նաւաթ—հռամաքաշուեցան: Ետեւէն երեք անգամ մարդ զըր-

կեց Սաւուղ որ Դաւիթը բռնեն բերեն, երեք անգամն եւս անոնք գնացին Հոն եւ սկսան մարգարէանալ: Բարկացաւ Սաւուղ, անձամբ գնաց, եւ Սամուելին առջեւն ելնելուն պէս՝ ինքն եւս սկսաւ մարգարէանալ. կատաղութիւնն անցաւ, Հանդարտեցաւ, եւ Դաւիթ կրցաւ անվտանգ փախչիլ երթալ: Ելաւ Յովնաթանին քովը գնաց, եւ դառնացեալ սրտիւ խօսեցաւ ու ըսաւ. «Ես ինչ ըրեր եմ, ինչ յանցանք գործեր եմ, եւ հօրդ ինչ վնաս հասուցեր եմ որ կուզէ զիս մեռցընել»: Սովորութիւն էր որ ամէն ամսոյն առաջին օրը թագաւորին պալատը մեծ սեղան կլինէր մեծամեծաց. երբ Յովնաթան ըսաւ Դաւթին թէ «Ինչ որ կուզես՝ զրուցէ, ընեմ քեզի. — Վաղը ամսամուտ է, պատասխանեց, եւ ես պէտք է որ գնամ հօրդ հետ սեղան նստիմ. բայց «գուն թող զիս որ երթամ դաշտը պահուլտիմ. եւ թէ որ հայրդ զիս հարցունէ՝ զրուցէ թէ Դաւիթ աղաչեց ինձ որ զինքը թողում Բեթղեհէմ երթայ, վասն զի ընտանիքն հոն զոհ պիտի ընեն եղեր: Եթէ լաւ է, ըսէ՝ նշան է թէ կրնամ անվտանգ քովը գալ. իսկ եթէ կիրք ելնէ՝ բարկանայ, կիմանամ որ մահս կուզէ»: Պագտուեցան, ու լալով իրարմէ բաժնուեցան: Ամսամոխն օրը թագաւորը սեղանի նստաւ, քովը նստաւ նաեւ Աբեններ զօրավարը. Յովնաթան ոտքի վրայ կեցած էր, եւ Դաւթին տեղը պարապ էր: Սաւուղ կարծեց թէ գիպուածով մը չկրցաւ նա գալ. երկրորդ օրն եւս երբ տեսաւ որ տեղը պարապ է, հարցուց Յովնաթանին, «Ինչո՞ւ համար որդին Յեսսեայ երէկ եւ այսօր սեղանս չեկաւ: — Դաւթին ընտանիքը Բեթղեհէմ զոհ պիտի ընեն եղեր, պատասխանեց Յովնաթան, ուստի յինչ հրաման ուղեց որ հոն երթայ»: Բարկացաւ, կրակ կտրեցաւ Սաւուղ, «Ո՛վ ապստամբ ու չար դաւակ, կանչեց. ես չեմ գիտեր որ դուն Յեսսեայ որդւոյն հետ դաշնաւոր ես յամօթ քո. վասն զի որչափ նա կենդանի է, թագաւորութիւնդ պիտի չհաստատուի. արդ՝ մարդ զրկէ: զինքը բռնել տուր, զի որդի մահու է»: Յովնաթան «Ինչո՞ւ պիտի մեռնի, ինչ բռաւ» ըսելու չըմնաց, Սաւուղ ձեռքի գեղարդը վերուց որ զինքը սպաննէ. բարկութեամբ դուրս ցատքեց Յովնաթան, հասկըցաւ որ

Հօրը չարութիւնը ծայրն հասեր է, եւ սիրտը Դաւիթին վրայ այնչափ վշտացաւ որ նոյն օրը բերանը բան չգրաւ:

Դաւիթ Աքիմելէք քահանայապետին քով կերթալ: — Առաւօտը կանուխ Յովնաթան գնաց գաշտը, ժամագիր եղած տեղը Դաւիթը գտաւ, Հօրը չարութիւնը պատմեց եւ կենացը մօտալուտ վտանգն յայտնելով՝ յորդորեց որ անկէց հեռանայ: Անքակտելի յաւերժական բարեկամութեան ուխտերնին նորոգեցին, պագտուեցան, երկար ժամանակ ջերմ արտօսք թափելով իրարու պլլուած կեցան, ու վերջապէս իրարմէ բաժնուեցան: Յովնաթան քաղաք դարձաւ, եւ Դաւիթ նոմրա գնաց՝ Աքիմելէք քահանայապետին քովը, եւ որովհետեւ իւր մարդիկներովը անօթի էր, այնպէս ձեւացուց թէ թագաւորին ստիպողական հրամանովը շուտով ճամբայ ելնելով եւ ոչ կերակուր ուտելու ժամանակ ունեցեր են, քիչ մը հաց ուզեց. քահանայապետն իսկ ուրիշ հաց չգտնելով՝ «Թէ որ սուրբ ես իմեղաց, ըսաւ, Առտուծոյ նուիրուած առաջաւորաց հացէն տամ»: — Հետո «զէնք եւս չկրցայ առնուլ, ըսաւ Դաւիթ քահանայապետին. հոս գեղարդ մը կամ սուր ունիմ ինծի տալու: — «Քու Ատուծոյ նուիրած Գողիաթին սուրը կայ, պատահա՞ խանեց Աքիմելէք, եթէ կուզես զայն՝ տամ: — Տուր» ըսաւ. առաւ մէջքը կապեց եւ ելաւ Գեթացուոց Անֆուս թագաւորին քովը գնաց:

Դովեկ ասորի եւ կոտորած քահանայից: — Սաւուղին հովուապետը Դովեկ ասորին՝ Աքիմելէքին Դաւիթի ըրած սիրալիր ընդունելութիւնը տեսնելով՝ կերթայ կպտամէ Սաւուղին, որ բարկացած՝ մէկէն մարդիկ կզրկէ, որ երթան Աքիմելէքն ու բոլոր քահանաները բերեն: Երբ Աքիմելէք քահանաներովը առջեւն ելաւ, «Ինչո՞ւ համար Յեստեայ «որդւոյն հեա ինծի դէմ՝ միաբաներ, անոր հաց եւ սուր «տուեր, եւ իրեն համար Ատուծոյ պատգամ հարցուցեր «ես, ըսաւ Սաւուղ. — Ծառայիցդ մէջ ո՞վ կայ հաւատա- «րամանի քոյ, եւ փառաւոր խաան քում, պատասխանեց «Աքիմելէք զարմանալով. եւ միթէ այս օրը միայն սկսեր «եմ անոր համար պատգամ հարցունել: Կաղաչեմ, Տէր,

« ծառայիդ վրայ այդպիսի կարծիք մի ունենար » . Սառուղ կատաղի նախանձէն աչքը դարձած՝ որ զինքը կուտէր, կը մաշէր, « Մահու մեռցիս, Աքիմելէք, ըսաւ, դու եւ ամենայն տուն հօր քո » . եւ մէկէն հրամայեց քովի թիկնապահացն՝ որ Աստուծոյ քահանաները զարնեն սպաննեն, « Զի ձեռն նոցա ընդ Դաւթի է, կըսէր . գիտցան որ նա կիտախչի, եւ ինձ չիմացուցին » : Թիկնապահներէն մէկն ալ չուզեց Աստուծոյ քահանայից ձեռք վերցընել : Յայնժամ՝ աստուածամարտն Սառուղ՝ անօրէն Դավեկ ասորիին « Դուն ելիր, սպանէ, պռաց » որ մէկէն հնազանդեցաւ, եւ կտաւի եփուտ հագած ու թսուներհինգ քահանայ հոն զարկաւ սպաննեց : Քահանայից նոմբա քաղաքն եւս Սառուղայ կատաղութենէն չազատեցաւ . հիմնայատակ կործանեցաւ, եւ բնակիչքը մինչեւ սանդիաց մահուկ եւ անասուն սրով սուսերի ջարդուեցան : Աքիմելէքին Աքիաթար որդին միայն կրցաւ այս սոսկալի կոտորածէն ազատիլ, եւ գնաց Դաւթի պատմեց : « Հօրդ տանը կործանմանը ես եմ պատճառ, պատասխանեց Դաւիթ . եկուր քովս նստէ, եւ մի վախճար . վասն զի ուր որ գլուխ գնելու տեղ մը վնասեմ՝ քեզի համար ալ պիտի վնասեմ, եւ հետս պիտի ապրիս :

Դաւիթ իԿէթ, յոգողմայ այրը եւ իկելաւ : — Դաւիթ Գէթ քաղաքին մէջ եւս չկըրցաւ հանգիստ կենալ . վասն զի փղշտացիք իմացան իրեն ու լինելն ու կուղէին մեռցունել, հազիւ խենդ ձեւանալով կրցաւ ձեռքերնէն ազատիլ, վասն զի սկսաւ քաղաքին դրան առջեւը խենդ խենդ պարել, չորս ոտքով քալել, եւ այսահարի պէս բերանը փրփրացընել . մինչեւ որ Անքուս թագաւորը ժողովրդեանը ըսաւ թէ « Կտեսնէք որ այսահար է, մեք այսահարէ ինչ վախ ունիմք, վնասեմք զինքը » :

Գէթէն ելաւ Դաւիթ եկաւ Ոգողմայ այրը մտաւ, ուր եղբարքն ու ազգականները եկան քովը ժողովեցան . հեռը միացան նաեւ ամենայն վշտահար, պարտապան ու տրժգոհ մարդիկ . չորս հարիւրի չափ եղան, ու զինքը իրենց վրայ զօրագլուխ դրին, եւ անոնցմով գնաց Յուդայի երկրին մէջ Կելիւ քաղաքը՝ փղշտացւոց յարձակմունքէն ազատեց ու հոն բնակեցաւ :

Դաւիթ Սաւուղայ կենացը կխնայէ: — Երբոր իմացաւ Սաւուղ թէ Դաւիթ Կելիւա է, շուտ մը եկաւ քաղաքը պաշարեց: Դաւիթ ելաւ Զիֆի կոչուած անապատը փախաւ: Հոն եւս ետեւէն գնաց Սաւուղ, եւ երբ քիչ մնացեր էր որ Զիփացիք զինքը Սաւուղի ձեռքը մատնէին, մէյմըն ալ յանկարծ գուժկան եկաւ թագաւորին որ շուտով հասնի, վասն զի Փղշտացիք երկրին վրայ արշաւեցին: Աճապարեց, դարձաւ Սաւուղ, եւ Դաւիթ ազատելով գնաց Մեռեալ ծովուն մօտ Անձուխ Գաղղայ բնակած ապահով լեռնամէջ տեղուանքը քաշուեցաւ: Սաւուղ Փղշտացիքը հալածելուն պէս, երեքհազար քաջընտիր մարդիկ հետն առած՝ նորէն Դաւիթի վրայ գիմեց. եւ օր մը սաստիկ յոգնած՝ մինակուիկ այրի մը մէջ մտաւ, որ քիչ մը հանգչի. նոյն այրին մէկ խորշն էր նաեւ Դաւիթ իւր մարդիկներովը, որ «Ահա, Աստուած թշնամիդ ձեռքդ մատնեց. թող տուր սպաննեմք», «կրտէին. — Ո՛չ, ո՛չ երբէք, պատասխանեց Դաւիթ. ես «ո՛վ եմ» որ Աստուծոյ օժելոյն ձեռք դպցնեմ»: Բայց Սաւուղայ հասկըցնելու համար իւր վեհանձնութիւնը, ելաւ կամացուիկ մը քովը գնաց ու վերարկուին ծայրէն կտրեց առաւ. թագաւորին մարդիկներէն մէկն ալ չիմացաւ զայն:

Երբ Սաւուղ քունն առաւ ու այրէն ելաւ կերթար, ետեւէն գնաց Դաւիթ, եւ հեռուէն վերարկուին կտորն իրենց ուցըրնելով՝ «Տէր իմ արքայ, կանչեց. ինչո՞ւ կհաւատաս «անոնց, որ կրտեն թէ Դաւիթ կուզէ քեզ սպաննել. ահա «կտանես թէ ինչպէս այրին մէջ այսօր քեզ ձեռքս մատնեց Տէր. եւ ես վերարկուիդ ծայրը միայն կտրեցի ու «կեանքիդ խնայեցի. իսկ դու ետեւէս ես, հայր իմ, որ «զիս բռնես մեռցունես: Աստուած տեսնէ մեր դատաստանքը»: Այս վեհանձն անյիշազարութեան վրայ զարմացաւ Սաւուղ, սիրան ելաւ, խորունկ մը հառաչեց, ու լալով՝ «Այդ քու ձայնդ է, որդեանի իմ Դաւիթ, կանչեց. դուն «ինձ միշտ բարիք ըրիր, եւ ես քեզ չարիք. Աստուած ըզքեզ վարձատրէ: Դիտեմ, որ դուն Խորայելի վրայ պիտի «թագաւորես. երգուիր ինձ իՏէր Աստուած, որ զաւակներս չմեռցնես, եւ իմ ու հօրս անունն աշխարհէս չըր-«ջնջես»: Երգուաւ Դաւիթ, եւ Սաւուղայ սիրտը հանգչելով՝ ելաւ տեղը դարձաւ:

Մահ Սամուելի: — Այն ժամանակները Սամուելը մեռաւ, բոլոր Իսրայելացիք ժողովուեցան, վրան սուգ առին լացին, ու մարմինը Արիմաթեմ թաղեցին: Ժողովրդեան այս սուգը բաւականապէս կցուցընէ թէ Սամուելի վրան ինչ սէր ու համարմունք ունէին: Ինքը Իսրայելացւոց մեծ մարդիկներէն մէկն եղաւ, ու երեմիա մարգարէն՝ ինչպէս նաեւ Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալները, կ'իշխէին զնա իբրեւ Մովսեսի հաւասար մարդ: Մեծ է ժողովրդեան վրայ ունեցած արդիւնքը, իրմով սրբուեցաւ Իսրայէլ իկոնապաշտութենէ, եւ իրմով նորոգուեցան Մովսեսի օրէնքները: Մարգարէութենէ ու հրաշագործութենէ զատ՝ նաեւ մատենագրութիւն ալ բրաւ Սամուել: Դատաւորաց ու Հռութայ գրոց՝ ինքն է հեղինակ, որպէս նաեւ առաջին թագաւորաց քսանըջորս գլուխներուն մինչեւ իւր մահը:

Նաբաղ եւ Աբիգեա: — Դաւիթ Սաւուղայ խօսքերուն չըվտաճանալով՝ չուզեց իրեն մօտենալ, մանաւանդ թէ աւելի եւս հեռացաւ, ու Մանայ անապատը գնաց քաշուեցաւ: Հոն Նաբաղ անունով հարուստ մարդ մը կար, որուն այծերն ու ոչխարները մօտ Կարմեղոս լեռը կ'արածուէին. կինը Աբիգեա՝ խելացի էր եւ գեղեցիկ. իսկ ինքը Նաբաղ, այր խիստ եւ չարամիտ: Երբոր լսեց Դաւիթ թէ Նաբաղ ոչխարները խուղելու Կարմեղոս գնացեր է, իւր մարդիկներէն տասը հոգի զրկեց, որ երթան իրմէ քիչ մը բան ուզեն. որովհետեւ ոչ միայն իւր հօտին ամենեւին չէին դպած՝ ոչ անապատին մէջ եւ ոչ ի Կարմեղոս, այլ եւ յափըշտակողաց ձեռքէն պաշտպաներ էին զանոնք: Բարկացաւ Նաբաղ, ու ժանտութեամբ « Ո՞վ է Դաւիթ, կամ ո՞վ է որդին Յեսսեայ, պոռաց. այս օրերս իրենց տէրերը ձեռքող փախչող ծառաները շատցեր են »: Այս ըսելով՝ Դաւիթի Սաւուղայ երեսէն փախչիլը կնախատէր:

Այս որ լսեց Դաւիթ՝ կրակ կտրեցաւ, մէկէն իւր մարդոցը « Սրերնիդ մէջքերնիդ կապեցէք » ըսաւ. կապեց նաեւ ինքը. ու չորսհարիւր հոգւով ելաւ գնաց որ զՆաբաղ բռնէ, ամով տեղով ջնջէ, սորվեցընէ թէ Դաւիթ ո՞վ է: Անդին իմաստուհին Աբիգեա՝ եղածը ծառաներէն իմանալով, շուտ մը էրկանէն գաղտուկ առատ հաց՝ կերակուր

ու պատուղ կապարաստէ, իշերու վրայ կշարկէ, ու կվազէ-
որ Դաւիթին առջեւն ելնէ՝ բարկութիւնն իջեցունէ: Ճամ-
բան անոր հանդիպելուն պէս՝ մէկէն էշէն վար կիջնայ, երե-
սի վրայ գետին կիյնայ երկրպագութիւն կընէ. «կազաչեմ»,
«տէր իմ, կըսէ, ժամոտ նաբազին ըրածին համար սիրադ-
«չվշտանայ, վասն զի ինքն եւս անուանը նշանակութեանը
«պէս (հրէարէն) յերաւի անգամ է: Ազախնոյդ համար այս
«անիրաւութեան ներէ. եւ որովհետեւ Աստուած քու թա-
«գաւորութիւնդ Իսրայելի վրայ պիտի հաստատէ, ձեռքդ
«անպարտ անմեղ արեան մէջ թաթխած չգտնէ, վասն զի
«քու ծառաներուդ գալը ամենեւին չէի խմացեր»:

Այսպիսի ողոր խօսքերով Դաւիթին սիրտն առաւ Արի-
գեա, ու իւր տեղը դարձաւ: Իսկ նաբազ բան չէր խմացեր,
լաւ մըն ալ գինի խմեր գինովցեր՝ աշխարհք իրենն էր.
ուստի լսեց Արիգեա: Երկրորդ օրը Էրկանը գինովութիւնն
որ անցեր էր՝ պատմեց իրեն Արիգեա Դաւիթի պատրաստու-
թիւնը, եւ թէ ինչ ճամբով անոր սիրտը առեր էր: Այն-
պէս սարսափեցաւ նաբազ, որ սաստիկ հիւանդացաւ ու
տասը օրէն ինկաւ մեռաւ: Լսեց Դաւիթ անոր մահը, «Օրհ-
նեալ է Աստուած, ըսաւ, որ նախատանացս վրէժինդ իր
եղաւ, եւ նաբազին չարութիւնը գլուխը դարձուց»:
Մարդ յուզարկեց Դաւիթ, ու Արիգեան իրեն կին առաւ:

Դաւիթ վեհանձնութեամբ երկրորդ անգամ Սաւուղայ կե-
նացը կխնայէ: — Սաւուղ Դաւիթի կինը զՄեղքող՝ Փաղսիկ
անունով մէկու մը տուաւ, եւ սկսաւ նորէն Դաւիթն ըս-
պաններու մտածել: Զիփացիք երբոր եկան ըսին թէ Դա-
ւիթ իրենց երկիրը Եքեղատու ըլլին վրայ է, մէկէն ե-
րեքհազար այրընտիր զօրօք ելաւ Զիփ անապատը եկաւ
բանակեցաւ: Հոն երկրորդ անգամ անոր կենացը վեհան-
ձնութեամբ խնայեց Դաւիթ. վասն զի գիշեր ատեն իւր Ա-
րեսա զինակրովը սիրտ ըրաւ բանակը գնաց, եւ տեսնե-
լով որ բոլոր զօրքն ու Արեւներ զօրավարը խոր քունի մէջ
են, մտան Սաւուղի վրանը. տեսաւ որ ինքն ալ խորունկ
կքնանայ, եւ գեղարդը գլխին քով գետինը ցցուած կկե-
նայ. «Ահա, Աստուած զինքը ձեռքդ մատնեց այսօր,՝ը-
«սաւ Արեսա. թող գեղարդովս զարնեմ գետինը քամեմ

« Թշնամիդ : — Այո, Թշնամիս է, բայց օձեալ Տեառն է
« նա, պատասխանեց վսեմախոհն Դաւիթ, չեմ ուզեր անոր
« ձեռք դոյցընել. եթէ Աստուած կամի՝ օր կուգայ որ վը-
« րէժս կառնու իրմէ : Միայն քովի գեղարդն ու ջրի կոյժը
« առ ու երթամք » : Գնացին իրենց բլուրն ելան, ու առա-
ւօտ որ եղաւ՝ սկսաւ Դաւիթ բարձրէն « Արեւններ, Արեւններ »
կանչել : Արթընցաւ զօրավարն ու դուրս ելաւ : Այն ատեն
Դաւիթ « Ո՛չ աղաքէն այր քաջ ես դու, ըսաւ իրեն. եւ
« քեզի պէս ո՞վ կայ Իսրայելի մէջ. եւ ինչո՞ւ համար տեսնող
« քում եւ թագաւորիդ լաւ պահպանութիւն չես ըներ :
« Որդի մահու էք դուք ամէնքնիդ, որ այդպիսի կերպով
« ձեր օձեալ թագաւորը կպահպանէք : Ահա զինուորներէս
« մէկը մինչեւ անոր քովը գնաց, եւ կրնար զինքը սպան-
« նել. վասն զի գլխին քովը անկուած գեղարդն ու ջրին
« կոյժը ահա քովս են » : Այս խօսքերուն վրայ նորէն ճան-
չցաւ Սաուղ Դաւիթի ձայնը, դուրս ելաւ ու տեսաւ զինքը
բլրին վրայ. խոնարհեցաւ վերստին, յանցանքը խոստ-
ովանեցաւ, Թշնամիս հանգերձեալ մեծութիւնը գուշա-
կեց, եւ լքեալ վհատեալ տունը դարձաւ եկաւ :

Փղշտացիք Իսրայելացոց վրայ կյարձակին, եւ Սաուղ
Սամուէլ մարգարէին խորհուրդ կհարցունէ : — Դարձեալ չը-
կրցաւ Դաւիթ Սաուղի զղջմանը վրայ վստահիլ, ու ելաւ
նորէն Փղշտացոց երկիրը՝ Անքուս թագաւորին քովը դը-
նաց, որ Սիկեւակ քաղաքն իրեն տուաւ. հոն չորս տարիի
չափ բնակեցաւ՝ եւ բոլոր օրը իրեններովը կերթար Հրէից
Թշնամի եղող ժողովրդոց վրայ կյարձակէր, զանոնք կառ-
պատակէր ու կդառնար : Սիկեւակին մէջ առաւ նաեւ Սա-
ուղի մահուան լուրը :

Փղշտացիք նորէն յարձակեր էին Հրէաստանի վրայ, եւ
Պաղեստինու հարաւային կողմի ցեղերը Նոմադի քահա-
նայից կատորածին վրայ տժգոհ՝ Սաուղէն պաղեր էին,
ու ամենեւին Թշնամեաց դէմ չէին դրած : Որով մինչեւ
Յեզրայելի գաշալը մտեր ու Ափեկ քաղաքին քով հասեր
էին : Եկաւ Սաուղ Գեղբուա բանակեցաւ. բայց երբ Թըշ-
նամեաց բազմութիւնը տեսաւ, սարսափեցաւ, ուզեց Աս-
տուծոյ գլխէլ : Պատգամ հարցուց, բայց Աստուած իրմէ

Հեռացեր էր, ուստի ոչ տեսիլքով, ոչ քահանայից եւ ոչ մարդարէից բերնովն անոր պատասխան տուաւ: Յայնժամ Աստուծմէ յոյսը կտրած՝ կախարդութեանց վրայ դարձուց աչքը, եւ անոնցմով կյուսար գէթ պատերազմին վախճանն իմանալ: Ատենով Սամուէլ մարդարէին խորհրդովը բոլոր կախարդներն ու վհուկները ջնջեր հալածեր էր, ըստ հրամանի Մովսիսի. անոր համար շատ փնտռելէն ետքը՝ Մանասէի ցեղին մէջ Ա. յենդովր քաղաքը վհուկ կին մը գտան:

Հագուստները փոխեց Սաւուղ, երկու ծառայով գիշերանց ելաւ հոն գնաց. եւ երբոր վհուկը յանձն չէր առնուր, թագաւորը արգիլած է՝ ըսելով, «Կերզնում՝ քեզ, ըսաւ Սաւուղ, որ թագաւորին կողմանէ ամենեւին գլխուդ չարիք չգար. միայն դուն ինձ Սամուէլ մարդարէն երեւցուր»: Եւ հաղիւ թէ Սաւուղ խօսքը լմնցուցեր էր, կինը Սամուէլը տեսաւ, մեծաձայն աղաղակեց ու «Ինչո՞ւ գիտաբեցիր, ըսաւ, դուն Սաւուղն ես եղեր, — Մի վախնար, պատասխանեց թագաւորը. ըսէ զո՞վ տեսար. — Ծեր մարդմը՝ որ երկրէս կենէր, ու վրան վերարկու մը առեր էր», պատասխանեց վհուկը. հասկըցաւ Սաւուղ թէ Սամուէլն է, մէկէն երեսի վրայ գետինն ընկաւ երկրպագութիւն ըրաւ. «Ինչո՞ւ գիտահանգիստ ըրիր՝ կանչեցիր, ըսաւ Սամուէլ. — Մեծ նեղութեան մէջ եմ, պատասխանեց Սաւուղ. Փղշտացիք պատերազմով վրաս ելեր են, եւ Աստուած հեռացեր է յինէ. զքեզ կանչեցի որ ինձ խորհուրդ տաս: — Ի՞նչ եկեր ինձ խորհուրդ կհարցընես. «միթէ չես գիտեր որ անհնազանդութեանդ համար Աստուած ձեռքէդ թագաւորութիւնդ առաւ ու ընկերիդ տուաւ... վաղը դուն եւ որդիքդ պիտի իյնաք մեռնիք, «եւ Աստուած Իսրայելի բանակը փղշտացուց ձեռքը պիտի մատնէ»: Այս ըսաւ, եւ աներեւոյթ եղաւ Սամուէլ:

Սաւուղ զարհուրած մեռելի պէս գետին ընկաւ. եկաւ ոտք հանեց զինքը վհուկ կինը, ստիպեց քիչ մը կերակուր կերուց, որ ամբողջ գիշեր մը ու ցորեկ բերանը բան չէր դրած. եւ երբ անով քիչ մը վրան հոգի եկաւ զօրացաւ, գիշերը ելաւ բանակը դարձաւ, լքեալ եւ յուսահատեալ:

Մահ Սաւուղայ եւ որդւոց նորա: — Երկրորդ օրը Գեղ-

բոն լերան վրայ սոսիայի կերպով պատերազմը սկսաւ, Իս-
րայելացւոց մէջէն վիրաւորեւոց ու մեռելոց թիւ չկար,
ետեւէ ետեւ Փղշտացւոց սրերուն բերանը գնացին նաեւ
Սաւուղայ երեք որդիքը Յովնաթան, Ամինադար եւ Մել-
քիսաւէ: Պատերազմը Սաւուղին վրայ ծանրացաւ: Փղշ-
տացւոց կորովի աղէղնաւորները զինքն եւս վիրաւորեցին,
եւ երբ տեսաւ որ կենդանւոյն անոնց ձեռքը պիտի խնայ,
իւր կապարճակրին «Սուրգ քաշէ՝ զիս մեռցուր, կանչեց,
որպէս զի մի գուցէ անթլիատը գան զիս խոցոտեն ու նա-
խատեն»: Եւ երբ տեսաւ որ նա կլալիւնայ Հրամանը կա-
տարելու՝ իւր սրոյն վրայ ընկաւ մեռաւ, եօթանասուն-
ուերկու տարեկան. կապարճակրն եւս յուսահատութենէն
իւր թագաւորին օրինակին հետեւեցաւ, ու սրոյն վրայ
ընկաւ մեռաւ: Հասան աղէղնաւորը, եւ տեսնելով որ զի

անկենդան մնացեր է Իսրայելացւոց թագաւորը, գլուխը
կտրեցին ու տարին օրդւոցը մարմնոյն հետ Բեթսան քա-
ղաքին պարսպէն յաղթանակաւ կախեցին:

Դաւիթ Սաւուղայ եւ Յովնաթանայ մահը կլսէ ու կողբայ:
Ամաղեկացւոյն մէկը պատերազմէն անմիջապէս ետքը վա-
զեց գնաց որ Դաւիթի աւետիս տայ. երբորդ օրը հա-
սաւ Սիկեւակ, առջեւը ելաւ, եւ Իսրայելացւոց կոտորա-
ծը պատմելէն յետոյ «ԶՍաւուղ իսկ Դեղբուա լերան վրայ
«եւ ձեռքովս սպաննեցի, ըսաւ. վասն զի երբոր քովէն

« Կանցնէի, տեսայ որ նիզակին կռթներ կեցեր է. կան-
« չեց զիս ու աղաչեց, որպէս զի քանի որ թշնամիք վրան
« չեն հասած՝ զինքը մեռցընեմ: Խնդիրքը կատարեցի, եւ
« ահա թագն ու ապարանջանքը քեզ կրերեմ»: Սրտին
սաստիկ ցաւէն վրայի չաթերը պատռւտեց Դաւիթ, « Ա-
րիւն քո իգլուխ քո » ըսաւ, ու հրամայեց որ ամազեկացին
մեռցունեն. որովհետեւ յանդգներ էր Սատուծոյ օծեալը
սպաննել: Մինչեւ իրիկուն անմխիթար լացաւ, Սաւուղայ
ու Յովնաթանու վրայ սրաառու չ ողբ մը բրաւ, ու պատուի-
րեց որ Յուդայի երկիրն ամէն տեղ տղոց սովբեցունեն:

Եւ ահա այս է այն գերազանց բանաստեղծութեան՝ նա-
խնեաց գեղեցիկ թարգմանութիւնը.

« Արձանացիր Իսրայէլ իվերայ բլրոցն իրարծունս քո վիրաւորաց. զիւրդ-
անկան զօրաւորքն:

« Մի պատմէք ի՞նչեմ, եւ մի տայք զայդ աւետիս յեւ Ասկաղնի. զի մի
երէք ուրախ լիցին դստերք այլազգեացն, եւ մի ցնծասցն դստերք անմըլ-
վատիցն:

« Լերինք Դեղրուայ, մի իջցէ իձեզ ցող. եւ մի եկեցէ իվերայ ձեր անձրեւ
անդատանք պտղոց. զի անդ ապականեցաւ ասպար զօրաւորաց. վահանն
Սաւուղայ ո՛չ օծաւ իւղով:

« Յարենէ՛ վիրաւորաց, եւ իճարպոյ զօրաւորաց. աղեղն Յովնաթանու ո՛չ
դարձաւ ունայն շետս. եւ սուրն Սաւուղայ ո՛չ ամփոփեցաւ դատարկացեալ:

« Սաւուղ եւ Յովնաթան սիրելիք, եւ գեղեցիկք եւ վայելուչք. չմկննակք
իկեղանութեան խրեանց, եւ ո՛չ մեկնեցան իմաքուան խրեանց. Թեթեւագոյնք
քան զարծուիս, զօրացան առաւել քան զառիւծունս:

« Դատերք Իսրայելի, լացէ՛ք իվերայ Սաւուղայ. լացէ՛ք իվերայ նորա որ բզ-
գեցուցանէր զձեզ կարմիրս՝ հանդերձ զարդուց ձերոց. որ արկանէր զարդս ոս-
կոյ իվերայ հանդերձից ձերոց:

« Զիւրդ անկան զօրաւորքն իմէջ պատերազմի. Յովնաթան իվերայ բար-
ձանց քոց վիրաւոր:

« Յնա է ինձ իվերայ քո, եղբայր իմ Յովնաթան, գեղեցկացար ինձ յոյժ. զար-
մանալի եղեւ սէր քո ինձ քան զսէր կանանց:

« Զիւրդ անկան զօրաւորքն, եւ կորեան անօթքն պատերազմականք: »

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԴԱԽԹԻ

Դաւիթ եւ Յերուսթէ. Բաղաքական պատերազմ: — Արեւներ Դաւիթ Յետ
դաշն կղնէ: — Մայ Արեւներայ: — Մայ Յերուսթէայ: — Մեմփրոսթէ. Դա-
ւիթ միապետ: — Սիւն եւ Երուսաղէմ: — Պարտութիւն Փղշտացոյ. ծարա-
Դաւիթ: — Տաւրնական Երուսաղէմ կիփաղորուի: — Մեղքող եւ Դաւիթ:
— Դաւիթ եւ Նաթան մարգարէ: — Յաղմութիւնք եւ աշխարհակալութիւնք
Դաւիթ: — Բերսաբէ եւ Ուրիա քննացի: — Նաթան մարգարէ եւ յանդիմա-
նութիւն Նորա. զղջումն Դաւիթ: — Համակամութիւն Դաւիթ: — Ամոն եւ
Արիսողոմ: — Ապստամբութիւն Արիսողոմայ եւ փախուստ Դաւիթ: — Սիրա
Դաւիթ առջեւ կեննէ: — Սեմէի: — Խորհուրդք Աքիտոփելայ եւ Գուսի Ա-
րաքացոյ: — Պատերազմ եւ մայ Արիսողոմայ: — Դաւիթ Արիսողոմայ մայր
կլնէ ու կողորայ: — Դաւիթ Երուսաղէմ կղաւնայ. Սիմէի, Մեմփրոսթէ, Բեր-
զելի: — Սարիէ եւ Կանաձ Խաւովութիւնք. Մայ Ամեսայ: — Պատերազմ Դա-
ւիթ ընդդէմ Փղշտացոյ: — Դաւիթ իւր ժողովուրդն Կանան կուտայ. Դադ-
մարգարէ. Ժանտամայ: — Աղոնիա եւ Սողոմոն: — Դաւիթ վերջին օրերը:
— Դաւիթ մայր: — Տեսութիւն ԻԴԱՎԻԹ:

(1040—1001)

Դաւիթ եւ Յերուսթէ. Բաղաքական պատերազմ: — Երե-
սուէն տարեկան էր Դաւիթ երբոր Սաւուղ մեռաւ, եւ
դեռ ընելիքը չգիտնալով՝ Աստուծոյ պատգամ հարցուց եւ
հրաման առաւ որ երթայ Գերբոն բնակի, ուր Յուգայի
ցեղը զինքը իւր վրայ թաղաւոր օծեց:

Արեւներ՝ Սաւուղի սպարապետն եւս անոր Յերուսթէ-
որդին բանակը տարաւ, եւ Իսրայէլի մնացած ցեղերուն
վրայ թաղաւորեցուց. որով եւ այս երկու բարձակալս թա-
ղաւորներն եօթը տարի միակերպ արինահէղ պատե-
րազմներ ըրին, յորս Արեւներ՝ Յերուսթէին կողմանէ, եւ
Յովաբ՝ Դաւիթի կողմանէ իրենց ճարտարութեամբն ու քա-
ջութեամբը մեծ անուն հանեցին: Այս պատերազմներէն
մէկուն մէջ յաղթուեցաւ Արեւներ. ետեւէն ընկաւ Շարու-

Հեայ որդիքն Ասայի, որ Յովաբին ու Աբեսայ եղբայրն էր, եւ « Դաշտի այծեմանց պէս թեթեւ էր թափւք », դարձաւ տեսաւ Աբեհններ՝ որ Ասայէլ ետեւէն կվազէ, « Դարձիր, եղբորդ Յովաբին քով գնա, ըսաւ, ապա թէ ոչ՝ ըզքեղ գետին կքամեմ, եւ այն ժամանակ ինչպէս Յովաբին երեսը պիտի նայիմ » . եւ երբոր նա մտիկ չբրաւ, զարկաւ նիզակը սնակուշտին ու զիտտէն դուրս Հանեց, որ մէկէն ընկաւ մեռաւ :

Աբեհներ Դաւիթի հետ դաշն կղցէ : — Աբեհներ Սաւուղին Հարճը իրեն կին առեր էր. Յեբուսիէ առանց մտածելու թէ անոր ձեռքովն ելեր էր թագաւորական դաշը, անոր ձեռքովն է որ եօթը տարուան միջոց զայն կպահէ, ուստի եւ պէտք է իրեն երախտագէտ լինի, յանդիմանեց քաջը՝ իբրեւ թէ թագաւորութեան աչք տնկած լինի :

Շատ ծանր եկաւ Աբեհներայ՝ թագաւորին այս ապերախտութիւնը . երեսը զարկաւ, եւ սպառնացաւ որ զԴաւիթ պիտի թագաւորեցնէ : Ելաւ ու Իսրայելի եւ Բենիամինի ծերերը Հաւանեցուց որ Աստուծոյ ընտրածն ընդունին իրենց թագաւոր, ու մարդ զրկեց Դաւիթի որ դաշինք դնեն մէջերնին : Հաւանեցաւ Դաւիթ, բայց իբրեւ պայման ուղեց իւր Մեղբոջ կինը ետ դարձուի : Առաւ զնա Աբեհներ յերկրորդ էրկանէն, ու բերաւ Դաւիթի տուաւ : Նոյն օրը մեծ ինջոյք բրաւ Դաւիթ, ու խոտաացաւ Աբեհներայ որ պահէ զնա իզօրալարութեան Իսրայելի : Այս որ շտեց Աբեհներ, ելաւ Քերբոնէն ու գնաց որ իւր տուած խօսքը կատարէ :

Մահ Աբեհներայ : — Այս բաները լինելու տուն Յովաբ պատերազմի էր գնացեր : Երբ Քերբոն դարձաւ ու եղածը լսեց, վախցաւ որ Աբեհներ իրմէն մեծ պիտի լինի . ուստի մէկէն Դաւիթի գնաց ու կուզէր անոր աչքէն Հանել, իբրեւ թէ խարդախութեամբ լրտեսելու եկած լինի Աբեհներ : Բայց տեսնելով որ Դաւիթ ահանջ չկախեր, նախանձու եւ եղբորը արեան վրէժովը վառուած՝ Աբեհներայ եւ տեւէն մարդ զրկեց՝ ու ետ դարձուց զնա ի Քերբոն : Հոն իբր թէ Հարկաւոր ծածուկ բան մը ունի ըսելու՝ առանձին տեղ մը քաշեց, ու յանկարծ տուրը սնակուշտը խօթելն ու սպաննելը մէկ բրաւ :

Այս մահուան գոյժն որ առաւ Դաւիթ, շատ ցաւեցաւ ու կանչեց. «Անպարտ եմ ես յարենէ Արեւնեւրայ. Յովաբայ գլուխը թափի անոր մահուան վրէժը»: Եւ ժողովրդեան դարձաւ «Չէք գիտեր, ըսաւ, որ այսօր Իսրայելի մեծ զօրավարն ընկաւ: Յովաբայ չարութեան հասուցումը թող Աստուած հասուցանէ: Պատուեցէք հանդերձնիդ ու քուրձ հագէք»: Ինքն իսկ Դաւիթ զազաղին ետեւէն կերթար, եւ երբոր զԱրեւնեւր Քերրոնի մէջ թաղեցին, գերեզմանին վրայ ձայնը վերուց լացաւ: Լացաւ նաեւ բոլոր ժողովուրդը, եւ արքայ Դաւիթ երգում՝ ըրաւ որ մինչեւ արեւը չմտնէ՝ բերանը բան չգնէ: Ասով հասկըցաւ ժողովուրդը, որ Դաւիթ կամակից չէր սպանմանն Արեւնեւրայ:

Մահ մեքուսթեայ. Մեմփիբոսթէ. Դաւիթ միապետ: — Յեքուսթէ՝ իւր սպարապետին անկարծելի սպանութեամբը բռնորովին լքաւ վհատեցաւ. օր մըն ալ զօրաց գլխաւորներէն երկու հոգի գնացին զինքը քնի մէջ մեռուցին, ու գլուխն առին Դաւիթի բերին, յուսով իշխանութեան կամ վարձուց մեծաց. բայց շատ խաբուեցան: Բարեպաշտ ու արդարասէր արքայն ոչ միայն վարձք չտուաւ, հապա նաեւ տիրասպաններուն ձեռքն ու ոտքը կտրել ու սպաննել տուաւ: Ինչպէս որ Սաւուղայ մահուան աւետիս բերողին ալ նոյն վարձքը տուեր էր իՍիկելի: Յովնաթանու Մեմփիբոսթէ որդին միայն մնացեր էր Սաւուղայ ցեղէն՝ ոտքը կալ. վասն զի հինգ տարեկան եղած ժամանակը՝ դաստիարակը իւր հօրը Յովնաթանու մահուան գոյժն առնելով՝ զինքը խուճապաւ փախցրնելու ատեն, դետին ձգեր ու ոտքը կտորեր էր: Դաւիթ լսելով որ Մեմփիբոսթէ կենդանի է, մարդ զրկեց՝ քովը բերել տուաւ, եւ իյշատակ հօրը (Յովնաթանու) անմոռանալի սիրոյն՝ Սաւուղայ բոլոր արտերն իրեն դարձուց, եւ զինքը իւր որդւոցը հետ թագաւորական սեղանը կնստեցրնէր: — Դաւիթ այս վեհանձնական գործերով Իսրայելացւոց սիրտը շահեցաւ. ուստի եւ բոլոր ցեղերուն ծերերն եկան ժողովեցան իՔերրոն, «Ահաւասիկ օսկերք քո եւ մարմինք քո եմք, ըսին. Աստուած ըսաւ որ գուն իւր ժողովուրդը պիտի հովուես ու անոր առաջնորդ պիտի լինիս»: Այս ըսելով հեռը դաճն դրին, եւ զինքը Իսրայելի վրայ միահեծան թագաւոր օծեցին:

Սիոն եւ Երուսաղէմ: — Մէկէն ուրիշ Դաւիթ իւր այս ընտրութեանն ունեցած արժանաւորութիւնը յաղթութեամբ ցուցընել: Երուսաղէմի վրայ յարձակեցաւ, որուն վերին մասը դեռ Յերուսաղէմի ձեռքն էր: Քաղաքին վրայ տիրող Սիոն ըստաւ՝ բլրին վրայի ածրոցին մէջ ամրացեր՝ աներկիւզ կեցեր էին Յերուսաղէմը, եւ Իսրայելի թագաւորը կնախատէին: Խոստացաւ Դաւիթ բովանդակ զօրացը՝ այսրսպէս անուանել զայն, որ ամենէն առաջ ամրոցին վրայ վազէ ելնէ: Արեւնեւոյ մահաւամբը Դաւիթ աչքէն ելեր էր Յովար. նորէն աչքը մոնելու համար ասկէջ յարմար առիթ չէր կարող գտնել, մահը աչքն առած՝ վազեց ելաւ, Սիոն առնուեցաւ, եւ արքայ Դաւիթ խոստումը կատարեց: Փափաքելով միանգամայն թագաւորութեանը մայրաքաղաքն ընել զԵրուսաղէմ, Սիոնի վրայ իրնակութիւն իւր փառաւոր պալատ մը շինել տուաւ, որուն գործաւորներն ու նիւթը Տիւրոսի Քերամ թագաւորն իրեն զրկեց, եւ Սիոն կոչուեցաւ քաղաք Դաւիթ:

Պարտութիւն Փղշտացւոյ. ծարաւ Դաւիթ: — Ասուղայ մահաւամբն Իսրայելացւոյ մէջ ծագած շփոթութիւններն առիթ առնելով Փղշտայիք՝ նորէն պատերազմի ելեր ու մինչեւ Հսկայից կամ Տիւսանաց ըստաւ՝ հովիտը յառաջեր էին: Դիմեց վրանին Դաւիթ, երկու անգամ յաղթեց, եւ իրենց քաղաքներէն շատերն առաւ այրեց: Այս պատերազմին մէջ երբոր Ոգոյումայ այրին մօտ թշնամեաց բանակէն պաշարուած կեցեր էր, սաստիկ ծարաւեցաւ ու ըսաւ. «Ո՛հ, ո՛ւր էր թէ մէկը Բեթղեհէմի դրան քովի ջրհորէն ինձ ջուր խմցընէր»: Մէկէն երեք քաջ զօրավարք վազեցին թշնամոյն բանակը պատուեցին անցան, ու Բեթղեհէմի դրան քովի ջրհորէն ջուրն առին բերին թագաւորին տուն, որ զարմացաւ անոնց անձնանուէր քաջութեանն ու տիրապիւրութեանը վրայ. «Քաւ լիցի ինձ, ըստաւ, որ այսպիսի քաջերուն արիւնը խմեմ». Այս ըսելով՝ այն ջուրը Աստուծոյ նուիրեց:

Տապաւնակն Երուսաղէմ կփոխադրուի: — Տապաւնակն Աստուծոյ դեռ Կարիաթարիմ՝ Ամինադար քահանային տունն

էր : Հասկըցաւ Դաւիթ թէ սրչափ իրեն պատիւ եւ օգուտ է այս ազգային միութեան նշանը քովն ունենալ, եւ ուզեց երուսաղէմ բերել զայն . ուստի եւ բազմաթիւ քահանաներով, ղեւտացիներով ու ժողովուրդներով ելաւ հոն գնաց մեծ հանդիսով : Նոր սայլի մը վրայ տապանակը դրին, Ամինադարայ որդին Ոգա՝ եղբարցը հետ քովէն կերթային, եւ Դաւիթ արքայ ժողովրդեանը հետ առջեւէն տաւջօք՝ երգովք, քնարօք, սրնդօք, թմբկօք, փողովք եւ ծնծղայիւք պարելով կերթար : Ճամբան յանկարծ զուարակին մէկը սայլը ծռեց եւ տապանակը իյնալու պէս եղաւ, Ոգա բռնեց զայն որ չիյնայ . բարկացաւ Աստուած Ոգային յանդգնութեանն ու թերահաւատութեանը վրայ, եւ մէկէն ընկաւ տապանակին առջեւը մեռաւ : Սարսափեցաւ Դաւիթ, արժանա-

ւոր տեղ մը չպատրաստած տապանակը երուսաղէմ տանելու վախցաւ, Գէթ քաղաքը տարաւ Արեղդարին տունը դրաւ . բայց երբ լսեց թէ Աստուած տապանակին համար օրհներ է զԱրեղդար, եւ բոլոր տունը յաջողութեամբ լեցուեր է, սիրտ առաւ նորէն, եւ երեք ամսէն մեծ հանդիսով եկաւ հանեց անկէ տապանակը : Ժողովրդեան ուրախութեանը չափ չկար . ինքն թագաւորն ալ առանց թագաւորական փառաւորութեան ու ծիրանեաց՝ ղեւտացիի մը պէս բեհեղեայ պարզ պատմութեան մը հագած, տապանակին առջեւը պար գալով տաւիղ կղարնէր ու կերգէր :

• Տեառն է երկիր լրիս խորով, աշխարհ եւ ամենայն բնակիչք նորա : Նա ինքն իվերայ ծովու հիմունս արկ նմա, իվերայ գետոց պատրաստեաց զնա :

• Ո՛վ ելցէ իւեառն Տեառն, կամ ո՛վ կացցէ խոնդւոջ սրբութեան նորա :

• Որ սուրբ է ձեռօք եւ ամբիժ սրտիս, որ ոչ էտու զնանրութիւն յանձն իւր :

• Այս ազգ է որ խնդրէ զՏէր, խնդրէ տեսանել զերեսս Աստուծոյ Յակօրայ :

• Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր իվեր, համբարձցին դրունք յաւիտենից եւ մոցէ Թագաւոր փառաց :

• Ո՛վ է սա Թագաւոր փառաց, Տէր հզօր զօրութեամբ խորով, Տէր հզօր ի պատերազմի :

• Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր իվեր, համբարձցին դրունք յաւիտենից եւ մոցէ Թագաւոր փառաց :

• Ո՛վ է սա Թագաւոր փառաց, Տէր զօրութեանց. սա ինքն է Թագաւոր փառաց » :

Եւ այսպէս մեծահանգէս փառօք ու ձայնիւ փողոյ անդադար առջեւը զոհներ զոհելով բերին, եւ Սիւնի ամրոցին մէջ պատրաստուած խորանին մէջ դրին տապանակը իբրեւ վերջին իւր բնակարանը, այնչափ ժամանակ Գաղգաղա, Սելով եւ Կարիաթարիմ պանդխտելէն յետոյ, եւ արքայ Դաւիթ առջեւը խաղաղական զոհներ մատոյց :

Մեղբորդ եւ Դաւիթ : — Դաւիթի տապանակին առջեւ կաթաւելն ու նուագարան զարնելը տեսեր էր Մեղբորդ պատուհանէն, ու մտքովը արհամարհեր էր զինքը. եւ երբոր հանդիսէն տուն դարձաւ Դաւիթ, առջեւն ելաւ Մեղբորդ, բարեւեց զինքն ու հեղձնելով « Բանի փառաւորեալ էր այսօր »

ըսաւ: արքայն Խորայելի: որ կարաւ չի մը պէս աղախ-
նանցն ու ծառայիցը առջեւ կկարաւէր: Դաւիթ այն կա-
նացի ունայնամիտ խորհուրդն ու ծաղրածութիւնը բանի
տեղ չդրաւ: արհամարհեց եւ առանց ամենեւին ըրածին
վրայ կարմրելու, պատասխանեց առ Մեղքող. « Օրհնեալ է
Տէր: որ զիս հօրդ տեղը ընտրեց ու ժողովրդեանը առաջ-
նորդ դրաւ: Թող Աստուծոյ առջեւը խաղամ կարաւեմ
միշտ: ու քու աչքիդ անպիտան երեւիմ»: եւ Աստուած
պատժեց զՄեղքող եւ ամենեւին զաւակ չբերաւ:

Դաւիթ եւ Նաթան մարգարէ: — Սիոնին մէջ տապանա-
կին համար պատրաստուած խորանն իսկ առժամանակեայ
բան մի էր. ուստի եւ Դաւիթ Աստուծմէ աւելի փառաւոր
ընակարան ունենալուն վրայ սիրտը կտագնապէր. եւ օր
մը « Նայէ՛ » կըսէր Նաթան մարգարէին, ես եղեւնափայ-
տեայ տան մէջ կընակիմ, եւ տապանակն Աստուծոյ՝ վրանի
մէջ կկենայ: Ուստի կիսափաքէր հոյակապ տաճար մը
կանգնել. բայց Նաթան մարգարէն Աստուծոյ կողմանէ ի-
մացուց իրեն, որ թագաւորական իշխանութեան զաւա-
ղանը ոչ երբէք իւր տնէն պիտի ելնէ ուրիշի անցնի, ո-
րով այն մեծ աւետիսը կուտար իրեն, որ իւր ցեղէն պիտի
դայ Փրկիչն աշխարհի՝ Յիսուս Քրիստոս: Զայս եւս իմա-
ցուց Նաթան, որ տաճարին շինութեան մեծ գործն՝ իւր
որդւոյն (Սողոմոնի) պահուած է: որովհետեւ ինքը պատե-
րազմող լինելով արիւն թափած էր, իսկ Աստուծոյ տաճա-
րը շինողն անարատ ու անբիծ յարենէ հարկ էր լինել:

Յաղթութիւնք եւ աշխարհակալութիւնք Դաւիթի: — Այս
պէս Դաւիթ Խորայելի թագաւորութեան միահեծան տէր
որ եղաւ, առաջին գործն այն ուղեց ընել՝ որ Խորայելա-
ցիքը ազատէ փղշտացուց ծառայութենէն, որոց շատ ժա-
մանակէ իվեր հարկ կուտային: Զարկաւ ցրուեց զանոնք,
եւ բոլորովին յաղթելով՝ իւր ժողովուրդն այն ամօթա-
պարտ հարկատու դերութենէն ազատեց:

Այնուհետեւ յաղթական զէնքը Մովաբացուց վրայ դար-
ձուց, անոնց կէսը Զարգեց եւ մնացածն հարկատու ըրաւ:

Յորդանանու հարաւակողմը՝ փղշտացուց ու Մովաբացուց
մէջտեղը կընակէին ուրիշ երկու ժողովուրդք: Ամաղեկա-

ցիք եւ եղովմայեցիք. զնոսա եւս հնազանդեցուց Դաւիթ : Դիչ ժամանակէն նոյն հարուածը պիտի ընդունէր նաեւ որդին Ամոնայ, որ Մովսէսացուց հիւսիսակողմը կլթագաւորէր :

Բայց Դաւիթի ամենէն ահաւոր թշնամին էր Սուբայ թագաւորը՝ Աքրագար : Եփրատայ մօտ անոր զօրքը զարկաւ խորտակեց Դաւիթ : Հազար եօթնհարիւր ձի գերեց, եւ քսանհազար մարդ : Այս յաղթութենէ իմիւս յաղթութիւն վազելով՝ Դամասկոսէն Ադրազարին օգնութեան եկած զօրքը զարկաւ հալածեց : քսանուերկու հազար մարդ սպաննեց, եւ Սաորուց երկրին մեծ մասը նուաճելով՝ մէջը պահապան զօրք թողուց : Եմաթայ թագաւորն որ Սուբայ թագաւորին թշնամին էր, իմանալով անոր պարտութիւնը, մեծագին ընծաներով յաղթականին ուրախակցութեան յուզարկեց իւր որդին : Թէ այս ընծաներն եւ թէ թշնամեաց աւարին ամենէն հարուստ մասը՝ բարեպաշտն Դաւիթ առաւ Աստուծոյ նուիրեց :

Տէրութեանը հիւսիսային կողմը այս սոսկալի հարուաները տալէն ետեւ, զնաց Դաւիթ հարաւային կողմի ժողովրդոց վրայ ծանրացունելու Իսրայելի լուծը : Ազտեաց ձորոյն մէջ եղովմայեցեացմէ տասնեւութ հազար հօգի զարկաւ, եւ բոլոր երկրին մէջ պահապաններ գրաւ, որպէս զի Կարմիր ծովուն ճամբան իրեն ապահովէ :

Իսրայելի արեւելակողմը անուանի մեծագոր ժողովուրդ մը կար, եւ էին Ամոնացիք. սակայն կյիշէր Դաւիթ անոնց նաաս թագաւորին իրեն բրած ծառայութիւններն, ու զէնքն անոնց վրայէն կհեռացընէր. եւ երբոր նաաս մեռաւ եւ Անոն որդին տեղն անցաւ, Դաւիթ անոր ցաւակցութեան գեոպաններ յուզարկեց : Բայց Անոն իւր իշխանաց գրգռութեամբը կարծելով թէ երկիրը լրտեսելու համար եկեր են անոնք, մարտընին գերծել տուաւ : Հագուստին մինչեւ կէս մէջքերնին կտրեց, եւ խայտառակաբար զիրենք վառեց : Սակայն գիտնալով նաեւ որ Դաւիթ այս ծանր նախատանաց վրէժ պիտի պահանջէր, բազմագունդ բանակ մը հանեց. երեսունհազար զօրք եւս իրեն օգնական զրկեցին Սաորիք եւ ուրիշ դաշնակիցք : Դաւիթ զօրավարներն Յովաբ եւ եղբայրը Աբեսաւ՝ կրկին

յաղթութեամբք զարկին քակեցին անոնց դաշնակցութիւնը : վախցան Ասորիք՝ որ Իսրայելացիք վրէժխնդրութեան հոգւով վառուած իրենց երկիրը չվազեն, եւ զօրաւոր նիւզակակցութիւն մը կազմեցին՝ յորում մտան Յորդանանէն մինչեւ Եփրատը բնակած ժողովուրդք : Օգնական գնդեր եկան նաեւ ուրիշ տեղերէ, եւ բոլոր այս նիւզակակից զօրաց գլուխն էր նա ինքն Ագբաղար :

Այս ահաւոր պատրաստութեան՝ արհամարհանօք կպատասխանէր թագապսակ սաղմոսերգուն, որոյ յոյսը Աստուած էր :

• Ընդէ՛ր խռովեցան հեծանոսք, եւ ժողովուրդք խորհեցան խնոտիս :

• Յանդիման եղին Քազաւորք երկրի եւ իշխանք ժողովեցան իմիասին, վասն Տեառն եւ վասն օծելոյ նորա :

• Խզնացուք զկապանս նոցա, եւ ընկեացուք իմէնջ զլուծ նոցա :

• Բնակեալն յերկինս ծիծաղեսցի զնոքօք, եւ Տէր արիամարհեսցէ զնոսա :

• Յայնժամ խօսեսցի ընդ նոսա Բարկուհեամը իւրով, եւ սրտմտոածեամբ իւրով խռովեցուցէ զնոսա :

• Երանի՛ ամենեցուն ոյք յուսացեալ են իՏէր :

Սակայն այս անգամ ուղեց Դաւիթ անձամբ պատերազմին հրամայել. Յորդանանէն անցաւ, եւ ելամայքով ջարդեց եօթնհարիւր կառք, քառասուն հազար ձիաւոր, ի մահ վիրաւորեց թշնամեաց բանակին Սորաք զօրավարը : յաղթութեամբք տիրեց բոլոր այն լայնածաւալ երկրին :

Այնուհետեւ զէնքը դարձուց Ամոնացւոց վրայ, եւ առջեւէն բազմաթիւ գնդերով Յովաբը զրկեց, որ թշնամոյն երկիրը գերելով գերբելով՝ հասաւ մինչեւ անոր Ռաբաթ մայրաքաղաքին ու պաշարեց : Ռաբաթ անձնատուր լինելու վրայ էր՝ երբոր այրբնաիր գնդերով հասաւ հոն Դաւիթ, եւ այն խրոխտապանծ քաղաքին խոնարհիւ առնուելը տեսաւ. բոլոր քաղաքացիք սոսկալի տանջանքներով ըսպաննուեցան, ոմանք կառքերու տակ կոխկըլուտուելով, եւ այլք ողջ ողջ հնոցներու մէջ նետուելով : Ամոնացւոց միւս քաղաքներն հեռ նոյնպիսի աղէտալի վիճակ ունեցան :

Բերսաբէ եւ Ուրիա քետացի : — Ռաբաթ քաղաքին պաշարման ժամանակը՝ մարդկային տկարութեան տխուր օրինակ մը տուաւ Դաւիթ, եւ ցուցուց թէ ինչպէս աս.

տուածային շնորհաց թէ եւ առ վայրկեան մը հեռանալը՝ բաւական է մեծամեծ եղեռնագործութեանց մէջ ձգելու զմարդ։ Երբ որ արթուն չկենայ։

Օր մը երբ պալատին տանեացը վրայ ժուռ կուգար, տեսաւ որ կին մը մօտակայ տան աւազանին մէջ կլուացուէր։ Անոր կարգէ դուրս գեղեցկութեան վրայ զմայլած՝ հարցուց Դաւիթ իմացաւ որ Բերսաբէ էր նա՝ կին Ուրիա քաջ սպային, որ Ռաբաթը պաշարող զօրաց մէջն էր։ Մեղանչեց Դաւիթ, բայց խմանալով որ իւր յանցանքին հետեւանքը կարելի չէ երկար ժամանակ անյայտ մնայ, կը մտածէր ճարտարութեամբ եղած ին գիմացն առնուլ, ուստի հրաման զրկեց Յովբայ, որ իրեն յուղարկէ զՈւրիա։ Երբ նա հասաւ՝ յորդորեց զինքը Դաւիթ, որ տունը երթայ հանգչի. յանձն չառաւ Ուրիա, «Աստուծոյ տապանակը, Իսրայէլ եւ Յուդա վրաններու տակ կրնակին, եւ Յովբա՝ իմ տէրս եւ ծառայք տեսուն իմոյ գետնի վրայ կը պառկին, կըսէր, եւ ես երթամ տունս ուտեմ խմեմ ու կնկանս քով հանգչիմ. քաւ լիցի. կենացդ վրայ կերգնում, տէր արքայ, չեմ կրնար զայդ առնուլ»։ Դաւիթ զինքը գինովցուց, յուսալով որ երգումը մօռնայ ու տունը երթայ։ Բայց երբ եւ այն պարագն ելաւ, յանցանքը պարտրկելու համար աւելի մեծ յանցանքի մը ձեռք զարկաւ։ Հրովարտակ գրեց Յովբային, յորում կհրամայէր զՈւրիան պատերազմին սաստկացած տեղը անօգնական թողուլ որ սղաննուի. եւ նամակը կնքած նոյն իսկ Ուրիային յանձնեց որ տանի։ Հնազանդեցաւ Յովբա թագաւորական հրամանին, որով զարնուեցաւ մեռաւ Ուրիա. այս լուրն առած ին պէս հանգչեցաւ Դաւիթ, զԲերսաբէն իրեն կին առաւ, որ եւ յանցանացը պտուղը ծնաւ։

Նաթան մարգարէ. զղջումն Դաւիթի։ — Աստուած տարի մը սպասեց՝ որ Դաւիթ ճանչնայ ըրած մեղքն ու զղջումի գայ. բայց նա աւելի ետեւէ եղեր էր որ իւր հպատակներէն յանցանքը ծածկէ՝ քան թէ զայն իւր Տիրոջը խոտովանի։ Օր մը Աստուծոյ կողմանէ եկաւ Նաթան մարգարէն՝ եւ այսպէս յանդիմանեց առական յանցաւոր թագաւորը. «Քաղաքի մը մէջ երկու մարդ կային, ըսաւ, մէկը մե-

« ծառուն եւ միւսը աղքատ : Մեծատունը բազմաթիւ եղն
 « ու ոչխարներ ունէր, իսկ աղքատը որոջ մը միայն՝ զոր
 « իւր որդւոցը հետ կանուցանէր, իւր հացէն կկերցընէր,
 « գաւաթէն կխմցնէր եւ ծոցը կառնուր կքնացընէր : Օր մը
 « ճամբորդին մէկն եկաւ մեծատան քով իջաւ : Մեծատու-
 « նը կերակուր ուզեց տալ, բայց փոխանակ երթալու իւր
 « հօտէն եղ մը կամ՝ ոչխար մը մորթելու, աղքատին որոջն
 « առաւ մորթեց ու հիւրին կերուց » : Այս անգթութեան
 « վրայ չգիմացաւ Դաւիթ, սաստիկ բարկանալով « Մահուան
 « արժանի է այդ մարդը, գոչեց. պէտք է որ եօթնպա-
 « տիկ հատուցանէ : — Այդ մարդը դուն ես, կրկնեց մար-
 « դարէն. այսպէս կըսէ Աստուած. ես զքեզ թագաւոր օ-
 « ծեցի, Սաւուղայ ձեռքէն քեզ ազատեցի, Իսրայէլն ու
 « Յուդան քեզ տուի, եւ թէ որ քիչ է՝ նոյնչափ եւս տամ

« Ինչո՞ւ համար իմ խօսքս անարդեցիր : եւ արդ անէդ սուր
 « պահաւ չլինի. քու անէդ քեզ չարիք պիտի հանեմ, աչ-
 « քիդ առջեւը կանայքդ պիտի առնում ու ընկերոջդ պի-
 « տի տամ. եւ զոր դուն ծածուկ ըրիր՝ ես բոլոր Իսրայել-
 « լին առջեւը պիտի ընեմ : — Մեղայ Տեառն, ըսաւ Դա-
 «ւիթ : — Աստուած քեզ ներեց, եւ պիտի չմեռնիս, պա-
 « տասխանեց նախնիս, բայց մեղքով ծնած որդիդ պիտի
 « մեռնի » ըսաւ ու դուրս ելաւ :

Դոկ Դաւիթ իւր ճշմարիտ զգջումը այս սրտառու չա-
ղօթքով յայտնեց, զոր եւ մեզ ժառանգութիւն թողուց.

« Ողորմեա ինձ Աստուած ըստ մեծի ողորմութեան քում, ըստ բազում գր-
եութեան քում քաւեն զանօրէնութիւնս իմ:

« Առաւել լուս գիս յանօրէնութենէ իմմէ, եւ իմեղաց իմոց սուրբ արա գիս:

« Չանօրէնութիւնս իմ եւ ինձէն գիտեմ, եւ մեղք իմ առաջի իմ են յամե-
նայն ժամ:

« Քեզ միայն մեղայ Տէր, եւ զբար առաջի քո արարի: . . .

« Յօղես յիս մշտկաւ եւ սուրբ եղէց. լուս, եւ քան զմիւս սպիտակ եղէց:

« Լսելի արա ինձ Տէր զցնծութիւն եւ զօրախօսութիւն, եւ ցնծասցեն ոսկերք
իմ տառապեալք:

« Դարձն զերեսս քո իմեղաց իմոց, եւ զամենայն անօրէնութիւնս իմ քա-
ւեա յինէն:

« Չսիրտ սուրբ հաստատեա յիս, Աստուած, եւ զհոգի ուղիղ նորոգեա:

« Մի ընկենուր գիս, Տէր, յերեսաց քոց, եւ զհոգի քո սուրբ մի հաներ յինէն. . .

« Տէր, եմէ զշրթունս իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս քո. . .

« Պատարագ Աստուծոյ հոգի խոնարհի, զսիրտ սուրբ եւ զհոգի խոնարհ Ա-
ստուած ոչ արհամարիէ. . . »:

Համակամովիւն Դաւթի: — Սակայն մարգարէին գու-
շակած վճիռը պէտք է կատարուէր: Բերստբէին ծնած սի-
րուն որդին ծանր հիւանդացաւ. Դաւիթ Աստուծոյ աղա-
չեց, պահք բռնեց, գետնի վրայ ընկած՝ ոչ կուտէր եւ ոչ
կիւմէր: Բայց եւ այնպէս եօթն օրէն մեռաւ: Ծառաները
վախցան Դաւթի այս սեւ լուրը տալու. սակայն նա անոնց
իրար անցումէն իմացաւ որդւոյն մահը: Գետնէն ելաւ,
լուացուեցաւ օծուեցաւ, վրան գլուխը փոխեց, զուարթա-
ցեալ Աստուծոյ տունը մտաւ, երկրպագութիւն բրաւ, եւ
յետոյ պալատը դարձաւ նստաւ կերակուր կերաւ: Ջարմա-
ցան քովիններն ու « Բրածդ չենք հասկընար, ըսին. տղադ
« երբ կենդանի էր՝ պահք կըռնէիր, կուլայիր ու անքուն
« կմնայիր. եւ երբ մեռաւ՝ ելար, կերար խմեցիր: — Մինչ-
« դեռ կենդանի էր մանուկն, պատասխանեց Դաւիթ, պահք
« կըռնէի, կուլայի ու կըսէի. Ո՞ր գիտէ, կարելի է ողորմի
« Աստուած, եւ տղայս ապրի. արդ՝ որովհետեւ մեռաւ, ին-
« չո՞ւ համար լամ ողբամ. միթէ կարող եմ նորէն զինքը
« հոս դարձունել. ես իրեն պիտի երթամ, ինքն ինձ չը-
« դառնար »:

Ամոն եւ Աբիսողոմ: — Այս մահն յառաջընթաց կարապետ եղաւ այն ամենայն աղետից, որ հետզհետէ Դաւթի ու տանը վրայ պիտի գային: Անգրանիկ որդին Ամոն՝ իւր Թամար քոյրը տառապեցունելուն համար՝ Աբիսողոմ եղբօրը վրէժխնդրութեանը մատնեցաւ, որ զինքը միւս եղբարցը հետ կոչունքի հրաւիրեց, հոն քրոջը նախատանաց վրէժն հանելու համար զինքը ծառայից ձեռքով սպան-

նեց, եւ ինքը փախաւ Ասորուոց Գեթիսուր քաղաքը գնաց, մօրը հօրն արքունեացը ապաւինեցաւ: Հոն երեք տարի տարագիր կենալէն ետքը մարդ զրկեց Յովաբայ, աղաչեց որ զինքը հօրն հետ հաշտեցընելու ճար ընէ: Յովաբ խելացի կին մը դտաւ, բերանը խօսք դրաւ, ու Դաւթի առջեւ հանեց. «Այրի կին մի եմ, ըսաւ, էրիկս մեռաւ եւ աղախինդ երկու որդիք ունէր. դաշտի մէջ իրարու հետ կռուեցան, մէկը չկար որ զիրենք խաղաղէր, եւ մէկը զմիւսը զարկաւ սպաննեց: Եւ ահա բոլոր ազգք վերաս ելեր կռգեն որ սպաննողը ձեռքերնին տամ որ մեռցունեն, որով եւ աշխարհիս վրայ անուանիս պիտի չմնայ: «— Գնա, տունդ գարձիր, ըսաւ Դաւիթ, Աստուած վկայ որ որդւոյդ գլխէն մազ մը գետին պիտի չխնայ»: Այն ժամանակ յիշեցուց իրեն կինը Աբիսողոմին նոյնպիսի պատճառաւ կրած սքսորանքն, ու խնդրեց որ յանցանքն իրեն

ներէ եւ հրաման տայ որ դառնայ գայ: Հասկըցաւ Դաւիթ որ Յովաբայ մատը կտր այս բանիս մէջ, խոստովանել տուաւ զայն կնիան, եւ հրաման զրկեց Յովաբ զօրավարին որ Արիստողոմը կանչէ երուսաղէմ: այս պայմանաւ որ հօրն երեսը չտեսնէ: Դարձաւ Արիստողոմ ու երկու տարի առանձին բռնակելով, երբ տեսաւ՝ որ Յովաբ դժուարութիւն կընէ զինքը բոլորովին հօրը հետ հաշտեցընելու, հրամայեց իւր ծառայիցը որ երթան Յովաբայ դաշտերն այրեն: Եկաւ Յովաբ, ու գանգատեցաւ Արիստողոմայ բրած անիրաւութեանը վրայ. վերջապէս հաւանեցաւ, գնաց խօսեցաւ Դաւիթի հետ, ու հրաման ընդունեցաւ որ Արիստողոմ յարքունիս մտնէ: Գիրկն առաւ համբուրեց արքայ զորդին ու լացաւ: Աւագ, չէր գիտէր որ աւելի դառն արցունքներ պիտի թափել տար իրեն ապստամբ ու հայրատեաց որդին:

Ապստամբութիւն Արիստողոմայ եւ փախուստ Դաւիթի: — Արիստողոմ թէպէտ թողութիւն ու ներում ընդունեցաւ հօրմէն՝ բայց ինքը չներեց հօրը ցուցուցած առջի խրատութեանը: Ատելութեամբ ու անսանձ փառասիրութեամբ լցուած՝ բոլոր Զանքն այն եղաւ որ ծածուկ հօրը դէմ հանէ ժողովուրդը, եւ այլեւայլ հնարքներով շատին սիրտը իրեն որսաց. եւ երբ ամէն բան շտկեց՝ պատրաստեց, հօրմէն հրաման ուղեց որ երթայ Քեբրոն զոհ մատուցանէ, զոր «Գեթսուր եղած ժամանակս ուխտ եմ բրեր» կըսէր:

Արիստողոմ Քեբրոն հասնելուն պէս՝ ինքզինքը թագաւոր հրատարակեց. այս լուրը երուսաղէմ հասաւ, հոն մէկէն իւր կուսակիցքը սոսկալի ապստամբութիւն մը հանեցին, այնպէս որ հարկադրեցաւ Դաւիթ մայրաքաղաքը թողուլ փախչիլ, իւր վեցհարիւր թիկնապահներովն ու մէկ քանի հաւատարիմ ծառաներովը Կեդրոնի հեղեղատէն անցաւ, Հռաբովթ անապատին ճամբան բռնեց: Սադովկ քահանայապետը՝ քահանայից ու զեւաացւոց հետ տապանակը վերուցած ետեւէն կերթային: Դաւիթ վախնալով որ տապանակին բան մը չհանդիպի, ուղեց զայն երուսաղէմ դարձունել, եւ ըսաւ Սադովկայ. «Թէ որ հաճոյ եմ Աստուծոյ, «եւ կուզէ որ իւր ոտը բնակարանը նորէն տեսնեմ» զիս «եւ կդարձունէ. բայց թէ որ բոյ թէ Ա՛լ քեզ չեմ ու-

«դեր, իւր կամքն օրհնեալ լինի: Քահանայից հետ դարձիր, «գնա քաղաքը, եռանապատը պիտի երթամք քաշուիմ», մին- «չեւ որ քեզմէ լուր մը առնուիմ»: Սաղովկ եւ Աբիաթար տապանակը գարձուցին յերուսաղէմ. եւ ինքը Դաւիթ սկսաւ լալով ու բորիկ սաքով Զիթենեաց լեռնէն վեր ել- նել. նոյնպէս կուլային ու կենէին նաեւ քովի ժողովուր- գը, եւ ինչան սգոյ գլուխնին լալով ծածկած էին: Հոն լսեց Դաւիթ, որ Աբիատիէլ իւր քաջ խորհրդականն եւս Աբիսողոմայ կողմն է անցեր, եւ աւելի շիթեցաւ, Ասաու- ծոյ աղաչեց որ Աբիատիւլայ խորհուրդը ցրուէ. ելաւ լե- րան գլուխը, Ասաուծոյ երկրպագութիւն ըրաւ. եւ իւր բարեկամը Քուսի արաքացին պատմածանը պատուած ու գլուխը հող ցանած, եկաւ զինքը հոն դառաւ: Դաւիթ չու- ղեց որ նա հետը գայ. այլ զինքն Աբիսողոմին քով զըր- կեց, որպէս զի Աբիատիւլայ խորհուրդը ցրուէ, եւ ա- մէն լաածը Սաղովկայ ու Աբիաթարայ որգւոցը ձեռքով իրեն խմացունէ:

Սիրա Դաւիթի առջեւ կեղեկ: — Հաղիւ թէ անկէց քիչ մը հեռացեր էր Դաւիթ, եւ մէյմըն ալ տեսաւ որ Մեմիի- ըտթէին ծառան Սիրա՝ երկու իշու վրայ հաց, կերակուր եւ գինի բեռնաւորած կուգար. եւ երբ հարցուց թէ որոն համար են անոնք, «էշերը բերի, որպէս զի արքայ վրա- նին նստի, ըսաւ. կերակուրներն ու գինին եւս, որպէս զի իւր ծառայքն ուտեն, խմեն եւ զօրանան»: Մեմիիըտ- թէին համար հարցուց Դաւիթ, եւ խմացաւ Սիրայէն որ նա երուսաղէմ գնացեր է որ հօրը թագաւորութիւնը ձեռք ձգէ, բարկացաւ ու բոլոր անոր հարստութիւնը Սիրային շնորհեց, զոր եւ երկրպագութեամբ ընդունեցաւ նա:

Սեմէի: — Դաւիթ Բաւուրիմ քաղաքն որ հասաւ, Սա- ւուղայ ցեղէն Սեմէի անունով մէկն ելաւ, սկսաւ անիծա- նել զնա ու վրան քար նետելով կանչել. «եկուր, եկուր» «այր արեանց եւ անօրէն. Աստուած Սաւուղայ տան ա- «րիւնը գլուխդ դարձուց, որովհետեւ անոր թագն յա- «փըշաակեցիր. ահա ուրիշին ըրած չարիքդ քեզի հասաւ. «այդ յափշտակած թագաւորութիւնդ առաւ Աստուած,

«սւ որդւոյդ Աբիսողոմայ տուաւ» : Յովարայ եղբայրը Աբեսաա՝ բարկութենէն չէր կրնար ինքզինքը բռնել. «Ինչո՞ւ սատկած շուն մը այսպէս զտէր իմ արքայ պիտի աշխտանէ, դոչեց. վաղեմ գլուխն առնում գամ : — Մի՞ այդպէս, պատասխանեց Դաւիթ. թող անիծէ, վասն զի Աստուած ըսած է անոր որ զԴաւիթ անիծանէ. ահաւա՛սիկ բուն իմ որդիս ինծի դէմ ելեր՝ գլուխս կլնատուէ. ո՛ւր մնաց ազգականն Սաուղայ. թողուցէք որ անիծէ. դուցէ Աստուած տառապանքս տեսնէ, եւ անոր այս օրուան անիծիցը փոխարէն բարիս ինձ հատուցանէ» : Այս ըսելով ճամբան առաջ տարաւ, թէպէտ եւ անօրէնն Սեմէի անդադար լեռնէն վրան քար ու հող կնետէր, ու զինքը կանիծանէր : — Ի՞նչպէս զարմանալի է Դաւիթի օրինակը, ինչպէս զմեզ կարիացընէ թշնամանք լսած ժամանակնիս :

Վերջապէս ոգեսպառ լեռնէն իջաւ Դաւիթ, ու նստաւ որ քիչ մը հանգչի, եւ հոն լալագին այս սաղմոսն ուղղեց առ Բարձրեալն՝ իւր խեղճութիւնը անոր դիմաց տարածելով եւ օգնութիւնը պաղատելով.

• Տէր, մի սրտմոռութեամբ քով յանդիմաներ զիս, եւ մի բարկութեամբ քով խրատեր զիս :

• Ողորման ինձ, Տէր, զի հիւանդ եմ եւ, բժշկեալ զանձն իմ՝ զի խռովեցան ոսկերք իմ :

• Դարձ, Տէր, եւ վրկեալ զանձն իմ, կեցո զիս Տէր ըստ ողորմութեան բում :

• Վաստակեցայ եւ իհեծութեան իմում. լուսցի զամենայն գիշեր զմահիմս իմ, եւ արտասուօք իմովք զանկողնս իմ Թացի :

• Իսկց կացէք յինէն ամենեքեան, ոչք գործէք զանօրէնութիւն :

• Լուաւ Տէր ձայնի լալոյ իմոյ, լուաւ Տէր աղօթից իմոց, եւ Տէր բզխնդրուածս իմ ընկալաւ :

• Ամաբեցն եւ խռովեցին յոյժ ամենայն Թշնամիք իմ, դարձցին յետս եւ ամաբեցն յոյժ վաղաղակի եւ խռովեցին :

Խորհուրդք Աբիսողոմայ եւ Քուսի արաքացոյ : — Սակայն Աբիսողոմ եկեր երուսաղէմ մտեր ու նախնի մարգարէին առ Դաւիթ բրած բոլոր սպառնալիքը՝ առանց խղճի եւ ամօթոյ կկատարէր : Խելացի խորհուրդ մը տուաւ իրեն Աբիսողոմէ, որ Դաւիթի կողմը չգորացած ու զօրքն յոգնութիւն չառած վրան գլմէ հալածէ. «Տասուերկու

Հազար մարդ տուր ինձ, կըսէր, եւ այս իրիկուն երթամ զօրքը կոտորեմ Հալածեմ, ու զԴաւիթ մեռցունեմ» :

Թէպէտեւ Հաւանեցաւ Արիսողոմ այս քաջ խորհրդոյն, Հաւանեցան նաեւ իւր խորհրդականքն, վասն զի միշտ իբրեւ պատգամ՝ Աստուծոյ կընդունէին Արիսողոմի խորհուրդները. սակայն կուրցուց Աստուած անոր միտքն՝ եւ ուղեց Քուսիին կարծիքն եւս իմանալ : Եկաւ Քուսի, ու Արիսողոմի տուած խորհուրդն որ լսեց՝ Հասկըցաւ թէ ինչ զօրաւոր խորհուրդ էր, որ եթէ կատարուէր՝ Դաւիթ բանը այնուհետեւ լնցած էր. ուստի ջանաց որ ճարտարութեամբ մը ցրուէ զայն, ու ըսաւ. «Ինձ կերելի որ այս «անգամ Արիսողոմի խորհուրդը շատ խելքով չէ. գիտես «Հօրդ ու իւր քովի մարդոց քաջութիւնը. Հիմա անոնց «սիրտը այրած է, ու ձագերնին կորսնցուցած արջերու «կնամանին : Թէ որ յանկարծ յարձակման մէջ քուկիներէդ «մէկ քանին իյնան մեռնին՝ պիտի ըսեն թէ Արիսողոմայ «զօրքը յաղթուեցաւ, որով եւ այն առիւծի սիրտ ունեւ «ցող կտրիճներդ պիտի լքանին յուսահատին. վասն զի բո- «լոր Իսրայէլ գիտէ թէ Հայրդ քաջ պատերազմող է, եւ «բոլոր քովի եղողները արիասիրտ են ու կեանքերնին Դաւ- «թի վրայ դրած : Ուստի ես խորհուրդ կուտամ, որ բո- «լոր Իսրայելէն ծովու աւաղին պէս բազմութեամբ զօրք «Ժողովել տաս, եւ գուն անձամբ անոնց գլուխ կենաս : Այն «Ժամանակ ամէն տեղ թշնամին կըարնեմք՝ կխորտակեմք «ու մարդ մը չեմք թողուր որ ազատի» : — Արիսողոմ եւ ծերքն Իսրայելի Հաւանեցան այս խորհրդին, որ իրենց կորուստն էր, վասն զի անով կուղէր Քուսին որ Դաւիթ վախճելու եւ զօրանալու ատեն ունենայ. եւ շուտ մը Սա- դովկայ ու Արիաթարայ ձեռքն ամէն բան իմացուց Դաւ- թի, ու յորդորեց որ աճապարէ Յորդանանէն անցնի : Հաս- կըցաւ Արիսողոմէլ Քուսիի խորհրդոյն դիտաւորութիւնը, եւ Արիսողոմայ կործանումը յայտնապէս գուշակելով՝ յու- սահատութենէն զնաց տունը ինքզինքը կախեց :

Պատերազմ եւ մահ՝ Արիսողոմայ : — Արիսողոմ իւր նոր բանակը կազմելու Ժամանակ՝ անդին Դաւիթ իրենները կարգի դրաւ, երեք զօրապետի յանձնեց, անոնց քաջու-

թիւնը վառեց, ու պատերազմի պատրաստեց: Կուզէ՞ր ինքն եւս հետեւնին իջնել. բայց ժողովուրդը միաբերան գէմ կեցաւ, վառն զի «Դու կեանքէդ կախուած է յազթու թիւնը, կրտէին: Դուն մեղի համար տառը հաղար մարդ կարժես. — Ձեզի ինչպէս որ լաւ կերեալայ, այնպէս կրնեմ» ըսաւ Դաւիթ. եւ երբ ժողովուրդը պատերազմի սկսաւ երթալ, ինքը քաղաքին դուռը գնաց կեցաւ որ զանոնք տեսնէ, եւ Յովաբայ ու միւս զօրավարաց ապստրեց որ Արիստղոմայ կենացը խնայեն: Թագաւորին այս հրամանը բոլոր զինուորները լսեցին:

Վերջապէս Արիստղոմ զօրքը ժողովեց, անոնց գլուխ դրաւ Ամեսային՝ որ Յովաբայ մօրքօջը որդին էր. ու Յօրգանանէն անցաւ. բայց Դաւիթ ալ ժամանակ ունեցեր էր զօրացը թիւն աճեցընելու: Պատերազմը եփրեմայ անտառին մէջ սկսաւ. Արիստղոմայ զօրքը թէպէտ թուով անհամեմատ աւելի շատ էր, բայց Դաւիթ զօրաց կատաղութեանն ու յուսահատ քաջութեանը չկրցաւ գիմանալ, յազթուեցաւ ու քսանհաղար հոգի ընկան մեռան. անտառն ալ իրենց շփոթութիւնն ու ջարդը աւելցուց, ու փախչող փախչողի եղան: Անգին Արիստղոմ տեսնելով որ ձեռք պիտի իյնայ, ճարը հատած սկսաւ փախչիլ, եւ թաւ կաղնիի մը ծառին քովէն վաղելու ժամանակ՝ իւր երկայն ծփովուն մագերը ծառին ճիւղերուն պլլուեցան, ջորին տակէն ելաւ, եւ ինքն այնպէս օգուռն մէջ ծառէն կախուած մնաց: Դաւիթ զինուորաց մէկը տեսաւ զինքն՝ ու չհամարձակելով ձեռք վերցնել, եկաւ Յովաբայ պատմեց. բարկացաւ Յովաբ, «Ինչո՞ւ չո՞ւ չտղաննեցիր, պօռաց. հիմա քեզի յիսուն արծաթ եւ սուր մը պարգեւ կուտայի: — Թէ որ հաղար ալ տայիր, պատասխանեց զինուորը, ես թագաւորին սրգւոյն ձեռք չէի գպցըներ, որովհետեւ մեր առջեւը կրկին եւ կրկին «ապստրեց արքայն» որ Արիստղոմին զգուշանամք: — Այժմ՝ «կորսնցնելու ժամանակ չունիմ» կանչեց Յովաբ, աճապարեց կապարճն առաւ՝ հեռն ալ տառը զինակիր, վաղեցին Արիստղոմայ չորս կողմն առին. քաշեց Յովաբ՝ ու երեք նետով զարկաւ սպաննեց զնա:

Յայնժամ՝ փող զարնել տուաւ Յովաբ, եւ զօրաց պա-

տուիրեց որ փախստէից ետեւէն չխնան՝ չհալածեն, եւ Արիստղոմը անառուին մէջ խորունկ վհի մը մէջ նետել տուաւ։ Այս վերջն ունեցաւ եղբայրասպանն ու հայրադատ Արիստղոմ, որ եթէ արտաքին գեղեցիկութեանը համեմատ հոգւոյ գեղեցիկութիւնն ալ ունենար՝ Դաւիթի արժանի որդի եւ ժառանգ կլինէր, եւ Աստուծոյ աշխատհաւոր գատառանը չէր ընդուներ, իխրատ ապստամբ որդւոյ։

Դաւիթ Արիստղոմայ մահը կլսէ ու կողբայ։ — Այս փառաւոր յաղթութենէ ետեւ՝ երկու հոգի վաղեցին աւետիս տալու Դաւիթի, որ անհամբեր սրտով քաղաքին դրան առջեւն էր նստած։ Ետեւէ ետեւ հասան աւետաբերք, առաջինն՝ որ Սաղովկայ որդին էր, ըսաւ. «Օրհնեալ է Աստուած, որ թշնամիներդ ձեռքդ մատնեց։ — Որդիս՝ Արիստղոմ, կենդանի է, հարցուց Դաւիթ։ — Լաւ մը չեմ գիտեր», պատասխանեց պատգամաւորը կմկմալով. «ասոր վրայ հասաւ միւս աւետաբերը, եւ էր ինքն Քուսի։ «Աւետիս, տեսուն խոյ արքայի, գոչեց։ — Որդիս՝ Արիստղոմ, կենդանի է», հարցուց Դաւիթ. եւ երբ նա պատասխան տուաւ թէ «Անոր պէս լինին նաեւ բոլոր քու թշնամիներդ», հասկըցաւ թագաւորը, խառվեցաւ, ու սրտին սաստիկ ցաւէն ելաւ վերնատունը գնաց, եւ գետի պէս արցունք թափելով՝ «Որդեանի իմ Արիստղոմ, կրտսէր, Արիստղոմ որդեակ իմ, սուր էր թէ ես քու տեղդ մեռնէի, քու տեղդ՝ Արիստղոմ որդեակ իմ, որդեակ իմ Արիստղոմ»։

Ո՛րչափ տարբեր էր Դաւթի լուր երկու որդւոցը մահաւանէն ետեւ ցուցուցած կերպը. Արիստղոմայ մահաւանը վրայ դառն արտասուք կ'իթափէր, եւ Բերսաբէի որդւոյն մահաւանը վրայ ոչ նոյնպէս. վասն զի անոր հոգւոյն փրկութեանը վրայ ապահով էր, սրպէս նաեւ Արիստղոմայ յաւիտենական կորստեանը վրայ տարակոյս չուէր:

Բոլոր բանակն ու ժողովուրդը իմացաւ թագաւորին ողբն ու յաղթութիւնն իսուգ դարձաւ. եւ իբրեւ թէ յաղթուած լինէին՝ այնպէս արտում տխուր զօրքն եկաւ քաղաքը մըտաւ: Տեսաւ Յովաբ, որ զօրաց ու ժողովրդեան սիրտը կը լքանի, վազեց բարկութեամբ Դաւթի քովն եկաւ, « Թէ որ, մէկէն չիջնաս ժողովրդեան չերեւնաս, եւ բրած յաղթութիւններնուս վրայ ուրախութիւնդ չյայտնես, ըսաւ, « Գիտցիր՝ որ այս գիշեր քովդ մարդ պիտի չմնայ, եւ այս « յետին չարը՝ չարագոյն պիտի լինի քեզ քան դամենայն « չարիս, որ եկին իվերայ քո իմանկութենէ մինչեւ ցայսօր »: Ճարը հասած ելաւ դուռը նստաւ Դաւիթ, եւ զօրքն ու ժողովուրդը եկան աւջեւէն անցան, եւ զինքը տեսնելով՝ ուրախացան:

Դաւիթ կդառնայ. Սեմէի, Մեմփիրոսթէ, Բերգելի: — Իսրայելացիք խորհուրդ ըրին մէջերնին, որ կանչեն նորէն զԴաւիթ. « Ինքն է, կըսէին, որ զմեզ Փղշտացոց ձեռքէն կազատէր. ինքն է մեր թագաւորը, ինչո՞ւ զինքը նորէն չկանչեմք »: Զասոնք գլխաւոր յորդորողն էր Ամեսայի զօրավարը, որուն մարդ էր զրկեր Դաւիթ ու խոստացեր էր որ Յովաբայ տեղ զինքը զօրավար դնէ: Յաջողեցաւ Ամեսայի, ու ոչ միայն Իսրայելի ցեղերը, հապա նաեւ Յուդայի ցեղն ալ հաւանեցուց. որ թագաւորին առաջ եկան ու առին Յորդանան տարին, որ անկէ անցունեն յերուտաղէմ:

Հոն Սեմէի եկաւ, Դաւթի օտքն ընկաւ ու աղաչեց որ իրեն թողութիւն տայ: Բայց անդիէն Յովաբայ եղբայրը՝ Աքեսաս, պուսաց թէ « Պէտք է մեռնի, որովհետեւ զօժեալն Աստուծոյ անիծեց »: Իսկ անյիշաչարն Դաւիթ՝ դարձաւ « Որդի՛ Շարուհայ, ըսաւ, ինչո՞ւ մահաւան խորհուրդ կուտաս ինձ. այսօր Իսրայելէն մարդ պիտի չմեռնի »: եւ Սեմէիին երդում ըրաւ, որ զինքը չմեռցնէ:

Յովնաթանու որդին Մեմիիրոսթէ եւս՝ Դաւթի ընդ առաջ եկաւ, որուն «Ինչո՞ւ հետո չեկար, ըսաւ. — Տէր « իմ արքայ, պատասխանեց Մեմիիրոսթէ, գիտես որ քա-
« լել չեմ կրնար, կաղ լինելուս համար: Սիրա ծառայիս
« ըսի՝ որ էշս պատրաստէ, եւ նա խօսքո արհամարհեց չը-
« կատարեց, եւ եկաւ զրպարտութեամբ զիտ աչքէդ հա-
« նեց: Դուն Աստուծոյ հրեշտակին պէս ես, տէր իմ ար-
« քայ, ինչ որ քեզ բարի երեւի՝ զայն ըրէ »: Կերեւայ թէ
Դաւիթ անոր խօսքին շատ չհաւանելով՝ չուզեց Սիրային
տուած խոտամունքն ետ առնուլ, եւ ըսաւ իրեն, որ Սի-
րային հետ ստացուածքը կէս կէս բաժնեն: « Թող բալօրն
իսկ Սիրան առնու, ըսաւ Մեմիիրոսթէ. խաղաղութեամբ
արքայիս իւր տեղը դառնալը բաւական է ինձ »:

Դաւթայ հետ Յորդանանէն անցնողներէն մէկն եղաւ
Բերզելի գաղաաղացին, որ հարուստ մարդ մի էր, եւ ա-
նոր Մանայիմ դանուած ժամանակը՝ զօրացը առատ կե-
րակուր զրկած էր: « Հետո երուսաղէմ եկուր, ըսաւ իրեն
արքայ, եւ քովս հանգիստ ապրէ »: Հրաժարեցաւ Բերզե-
լի, « ես ուխտուն տարեկան ծեր եմ, ըսաւ, զգայարանքս
« բթացած են, ու ակ բանէ մը համ չեմ կարող առնուլ.
« ինչո՞ւ ուրեմն բռն լինիմ տեառն իմոյ արքայի: Թող
« քիչ մըն ալ հետդ գամ, ու յետոյ կաղաչեմ՝ որ զիս թո-
« դուս քաղաքս դառնամ, որպէս զի հոն մեռնիմ ու նախ-
« նեացս գերեզմանը թաղուիմ: Բայց ահաւասիկ Քարևասև
« որդիս՝ քու ծառադ՝ կեցեր է, հրաման տուր որ հետդ
« գայ, եւ ինչ բանի որ կուզես՝ զինքը գործածէ: — Թող
« գայ հետս Քամօան, ըսաւ Դաւիթ, եւ ամէն ուղածդ ի-
« րեն կրնեմ »: Բերզելիին հետ պազտուեցաւ, օրհնեց, ու
իրարմէ բաժնուեցան:

Սաբէէ եւ հաւած խոռվութիւնը. Մահ Ամեսսայ: — Որով-
հետեւ զԴաւիթ Յորդանանէն անցնողը Յուդայի ցեղն էր
իրբեւ ցեղակից արքայի. միւս ցեղերը վրան նախանձելով՝
հոն կուլ հանեցին, եւ Բենիամինի ցեղէն Սաբէէ անունով
մէկը ելաւ փող զարկաւ, ու մեք Դաւթի հետ ինչ բան ու-
նիմը, կանչելով՝ զամէնքը գրգռեց նորէն ապստամբեցուց:
Բոլոր Իսրայէլ ետեւէն վազեց, եւ Դաւիթ փութաց երու-

սաղէմ մտաւ, եւ Հրաման տուաւ Ամեսայիին որ Յուդայի զօրքը երթայ Ժողովէ, ու ապստամբը նուաճէ: Երբ նա ուշացաւ դառնալու, եւ ապստամբութիւնը երթալով կը զօրանար, Դաւիթ Յովաբն ու Աբեսսան զրկեց Սաբէին դէմ, որ Աբէլ քաղաքը մտեր եւ ամրացեր էր: Դաբաւունի գիմաց Ամեսայի գիմացինն ելաւ, երկու զօրապետները իրարու հետ տեսնուեցան, ու երբ պլլուած կպագտուէին, յանկարծ Յովաբ սուրը քաշեց՝ ու Ամեսայիին սնակուշտը խոթեց. բնկաւ նա ու մեռաւ, եւ բոլոր զօրքը այն քաջ մարդուն վրայ ցաւեցաւ: Այս երկրորդ դաւաճանութեամբ՝ երկրորդ նախանձորդի մը ձեռքէն ազատելով Յովաբ՝ գնաց Աբէլ քաղաքը պաշտրեց, եւ սկսաւ սաստիկ նեղել: Խեղացի տիկին մը եկաւ պարսպին վրայէն Յովաբը յորդորեց որ բնակչաց խնայէ. «Մէկուն չեմ դպչիր, բսաւ Յովաբ, թէ որ Սաբէին գլուխն ինձ տաք»: Խոստացաւ կինը, գնաց քաղաքացիքը համոզեց, խռովարարին արիւնաթաթախ գլուխը պարսպէն վար նետեցին, պաշարումը վերցուեցաւ եւ պատերազմը դադրեցաւ: Տեսաւ արքայ իւր նոր թշնամոյն գլուխը, եւ Խորայէլ նորէն եկաւ իւր դրօշակին տակը մտաւ: Ընկաւ Դաւիթ Աստուծոյ առջեւ, ու շատ մը դոհութեան աղօթքներ երգեց:

Պատերազմ Դաւիթ ընդդէմ Փղշտացւոց: — Երբ ներքին պատերազմները դադրեցան, ու Դաւիթ կկարծէր թէ սը պիտի հանգչի, արտաքին ծանր պատերազմներ գիմացն ելան: Փղշտացիք գէնք առին, ու Դաւիթ վրայ եկան. չորս անգամ անձամբ անոնց դէմն ելաւ Դաւիթ, եւ մեծ աշխատանքով վերջապէս բաւորովին նուաճեց, եւ անգամ մը հաղիւ կրցաւ մահուանէ ազատիլ՝ Աբեսսայի ձեռքով: Այսպէս փառաբանեց Դաւիթ իւր վերջի յաղթանակը.

«Տէր վէմ իմ եւ ամրութիւն իմ, եւ փրկիչ իմ Աստուած պահապան եղիցի ինձ. յուսացեալ եղէց ինա. վերակացու իմ, եւ եղիք փրկութեան իմոյ. պաշտպան իմ եւ ապաւէն փրկութեան իմոյ, յանիրաւէ փրկեցէ զիս Տէր:

«Զօրհնեալն զՏէր կարգացից, եւ իմ-նամուսց իմոց ապրեցայց:

«Զի պաշարեցին զիս ջախջախանք մահու, ուղիս անօրէնութեան տագնապեցուցին զիս: Երկունք մահու պատեցին զինեա. ժամանեցին ինձ որդայոյք մահու: Ինեղութեան իմում կարգացից առ Տէր, եւ առ Աստուած իմ աղաղակեցից, եւ լուիցէ ինձ խառնարէ սրբոյ իւրմէ ձայնի իմում:

« Հայեցաւ եւ խռովեցաւ եւ շարժեցաւ երկիր, եւ հիմունք երկնից խռովեցան եւ տապալեցան. զի բարկացաւ նոցա Տէր: Եւ ծուխ իբարկուեալնէ նորա, եւ հուր իրերանոյ նորա կերիցէ, կայծակունք բորբոքեցան ինժանէ, եւ խոնարհեցոյց զերկինս եւ Էջ. եւ մէջ ինկրոյ ոտից նորա: Եւ նստաւ ի վերայ քրովքից, եւ Թռեաւ, եւ երեսեցաւ ի վերայ Թեոց հողմոց: Եւ գլխաւորն ծածկուեալն իւր, շուրջ զնովաւ խորան իւր, եւ խաւար ջրոց Թանձրացոյց զամպրս օդոց:

« Իշուտն առաջի նորա բորբոքեցան կայծակունք հրոյ: Եւ որոտաց յերկնից Տէր, եւ բարձրեալն ետ զմայն իւր: Եւ առաքեաց զնստս իւր, եւ ցրուեաց զնոսս. փայլատակեցոյց զփայլատակունս՝ եւ զարհուրեցոյց զնոսս. եւ երեսեցան յորդոմիւսն ծովու, եւ յայննեցան հիմունք տիեզերաց խաստէ Տևառն, իշնչելոյ հողմոց բարկութեան նորա:

« Առաքեաց իբարձանց եւ առ զիս, ձգեաց զիս իշուրց բազմաց. կորզեաց զիս իբռնութենէ Թշնամեաց իմոց, եւ յատեկեաց իմոց, զի սաստկացան քան զիս: Ժամանեցին ինձ առուրք նեղութեան իմոյ, եղև ինձ Տէր հաստատութիւն. եւ եհմն զիս յանդորր, եւ ապրեցոյց զիս, զի պահեցի զՅանապարհս Տևառն:

« Դու եւ Յրազ իմ, Տէր, եւ դու, Տէր, լռատուրեցես ինձ զխաւար իմ: Զի քեւ ընթացայց մնաղինեալ, եւ Աստուծով իմով անցից ընդ պարիսպս:

« Աստուած իմ հօր, ո՛վ է հօր բաց իքէն, Տէր, եւ ո՛վ է հաստիչ բաց յԱստուծոյ մարմնէ. հօր, զօրացուցանէ զիս զօրութեամբ, դնել զոտս իմ իբրեւ զեղբերուաց, եւ ի վերայ բարձանց կացուցանէ զիս: Ուսուցանէ զձեռս իմ ի պատերազմ, եւ հաստատեաց աղեղնս պղնձի զբազուկս իմ, եւ ոչ սասանեցան բարձք իմ:

« Հալածեցից զԹշնամիս իմ եւ ապականեցից զնոսս, եւ ոչ դարձայց մինչեւ պատեցից զնոսս: Խորտակեցից զնոսս՝ եւ մի կանգնեցին, անկցին ինկրոյ ոտից իմոց: Եւ զօրացուցես զիս չարութեամբ իպատերազմ, եւ կորա-

ցուցեն իննրորդ իմ գլարուցեալն իվերայ իմ: Եւ զԹշնամիս իմ գարծուցեն յետս յինէն, եւ զատելիս իմ կոտորեցեր:

« Կենդանի՛ է Տէր՝ եւ օրհնեալ է պահապան իմ, եւ բարձրացի Աստուած իմ պահապան փրկութեան իմոյ: Վասն այսորիկ գոհացայց զքէն իմէջ ազգաց Տէր, եւ անուան քում սաղմսս ասացից:

Դաւիթ իւր ժողովուրդը համբել կուտայ. Դադ մարգարէ. Ժանտամահ: — Բայց երբ Դաւիթ ներսէն ու դրսէն բոլոր թշնամեացը վրայ որ յաղթանակեց՝ չկրցաւ իւր սրբալին հպարտութեանը յաղթել: Փառաօրութեամբ ուղեց իւր ժողովրդեան թիւն իմանալ: Յովաբը կանչեց եւ իրեն յանձնեց, որ երթայ բոլոր Խորայէլը համբել տայ: Ջանաց սպարապետը թագաւորին միտքը փոխել, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն եղած Խորայեւացւոց աշխարհագիրները՝ Աստուծոյ հրամանաւը միայն կլինէին. բայց Դաւիթ հրամանէն ստիպուելով՝ դնաց, ու գրեթէ տասը ամէն դարձաւ, ու գրով բերաւ թագաւորին որ Յուդայի մէջ հինգհարիւր հազար հոգի կային՝ զէնք կրելու կարող. միւս ցեղերու մէջ եւս Բենիամինի ու Դեւեայ ցեղերէն զատ՝ ութհարիւր հազար հոգի. որ է ըսել մէկ միլիոն եւրեքհարիւր հազար կարիճ մարդիկ:

Այս աշխարհահամարէն Դաւիթի զգացած ուրախութիւնը շատ չտեսց. շուտով ճանչցաւ իւր սխալմունքը, ընկաւ Աստուծոյ առջեւը թողութիւն խնդրեց, բայց պատիժը պիտի քաշէր: Առաւօտը կանուխ Աստուծոյ կողմանէ Դադ մարգարէն եկաւ, ու այսպէս խօսեցաւ. « Տէրն այսպէս կըսէ. « երեք բան բեղ կառաջարկեմ, ընտրէ որն որ կուզես. « կամ եօթը տարուան սով, կամ երեք ամիս թշնամեացդ « երեսէն փախչիս, եւ կամ երեք օր երկրիդ վրայ ժան « տախտ լինի: — Ո՛հ, կանչեց Դաւիթ. երեքն ալ սարսա « փելի պատիժներ. . . բայց աւելի կուզեմ Աստուծոյ ձեռքն « իյնալ՝ որովհետեւ մեծ է նորա գթութիւնը, քան թէ « մարդուս: Եւ ընտրեց ժանտախտը:

Յորէն հնձելու օրերն էր, առաւօտը ժողովրդեան մէջ սատակումը սկսաւ, եւ մինչեւ իրիկուն եօթանասուն հազար հոգի մեռան ժանտախտէ: Աչքը վերուց տեսաւ Դաւիթ՝ որ հրեշտակն Աստուծոյ Ուռնս յերուսացւոյն կալին

վրայ կեցեր՝ ձեռքի սուրբ երուսաղեմի վրայ կերկնցրնէր որ զայն եւս ապականէ։ մէկէն դեռին ընկաւ Դաւիթ, «Տէր իմ, Տէր, գոչեց, ահաւասիկ կեցեր եմ, ես եմ որ մեղայ, ես հովիւս յանցանք գործեցի, իսկ այդ ոչխարներն ինչ ըրին։ Ձեռքդ՝ իմ ու հօրս տանը վրայ լինի»։ Շուտ մը Դադմարգարէն եկաւ, պատուիրեց իրեն՝ որ երթայ Ուռնա յերուսաղեմ իրաւ սեղան մը կանգնէ, Աստուծոյ զոհ մատուցանէ։ Վաղեց դնաց Դաւիթ, կալը գնեց, սեղանը շինեց հոն, Աստուծոյ ողջակէզ ու խաղաղական զոհեր մատուց։ — Խեց Աստուած անոր աղօթքը, եւ սատակումը դադրեցաւ։

Աղոնիա եւ Սողոմոն։ — Դաւիթ օրէ օր տարիքը կառնուր կճերանար. իւր վերջին օրերն եւս սրտի նոր ուրիշ ցաւ մի եւս ունեցաւ։ Բերսաբէին խոտացեր էր որ թաւորութիւնը իւր որդւոյն Սողոմոնի թողու։ Սակայն Աղոնիա՝ որդւոյը մէջ մեծը, Յովաբայ՝ Արիաթար քահանային եւ ուրիշ շատերուն սիրտն որոտալով՝ ուզեց հօրը տեղ թաղաւորել. ուտտի եւ անոնց մեծ խնջոյք մը տուաւ, եւ ինքզինքը քաջաւոր անուանեց։ Բայց նախնի մարգարէ եւ Բերսաբէ վաղեցին եկան, Աղոնիայի Յովաբայ հետ բրած ապստամբութիւնը պատմելով՝ Դաւիթի միտքը ձգեցին ըրած երգումը։ Հրամայեց Դաւիթ որ նախնի, Սաղոմկ ու Բանեան զօրավարը շուտով զՍողոմոն թաղաւորական

Զօրին հեծցրնեն, առնեն Գեհան տանին, ու բոլոր Իսրայելի վրայ թագաւոր օծեն: Հրամանը կատարուեցաւ, եւ ժողովուրդը «Կեցցէ՛» արքայ Սողոմոնն» կանչելով՝ իձայն փողոց եւ ցնծութեան, առին զինքը Գեհանէն երուսաղէմ՝ բերին: Լսեց Յովաբ փողին ձայնը, ու «Խնչ է այս» կըսէր, եւ ահա Աբիաթարու որդին հասաւ, ու պատմեց թէ ինչպէս Սողոմոն հօրը հրամանաւը թագաւորեց, եւ թէ ինչպէս Դաւիթ շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ՝ որ իւր որդին իւր դահը հանեց, եւ իշխանաց եւ ժողովրդեան՝ որ կրարեմաղթէին որ Սողոմոնի անունն ու աթոռը հօրն անունէն ու աթոռէն աւելի մեծցրնէ փառաւորէ: Այս որ լսեցին Ագոնիայի կուսակիցքը՝ սարսափած կերուխումնին թողուցին փախան, եւ Ագոնիա Աստուծոյ սեղանին գիմեց ապաւինեցաւ. ներեց իրեն Սողոմոն, գուրս հանեց զինքն այն տեղէն, եւ պայման դրաւ որ առաջին ճամբան չընէ:

Դաւիթի վերջին օրերը: — Տեսնելով Դաւիթ՝ որ մահը կըմօտենայ, տէրութեանը մեծամեծներն ու Սողոմոն որդին քովը կանչեց եւ ըսաւ. «Միտքս դրեր էի Աստուծոյ տա՝ «ճար մը շինել, եւ բոլոր հարկաւոր եղածը պատրաստեր էի. սակայն Աստուած ըսաւ ինձ թէ՛, Իփառս անուան ի՛մոյ նուիրուած տունը դուն պիտի չշինես, որովհետեւ «քու ձեռքդ շատ արիւն թափեց պատերազմներու մէջ.

« այլ Սողոմոն որդիդ պիտի շինէ զայն : Եւ արդ Աստուծոյ
 « առջեւը կազաչեմ ձեզի : որ բոլոր իւր պատուիրանքնե-
 « բր լաւ ճանչնաք ու պահէք : Եւ դուն, որդեանկ իմ Սո-
 « ղոմոն, սիրէ հօրդ Աստուածը իբրոյր սրտէ : ծառայէ ի-
 « րեն միամիտ սրտիւ : վասն զի ամենուն սիրտն ու մտած-
 « մանքը գիտէ Տէր : Թէ որ զինքը վնասուես՝ կդանես . բայց
 « թէ որ իրմէ հեռանաս՝ յաւիտեան ձեռքէ կթողու ըզ-
 « քեզ : Որովհետեւ զքեզ ընտրեց՝ որ իրեն տաճար շինես,
 « ջանաք քաջութեամբ այս մեծ դործը գլուխ տանել : Ահա
 « ես իմ աղքատութեամբս շէնքին բոլոր հարկաւոր եղածը
 « պատրաստեցի : հազար տաղանդ ոսկի, եւ մէկ միլիոն
 « տաղանդ արծաթ . իսկ պղինձ, երկաթ, փայտ եւ քար,
 « անթիւ են : Ձեռք զարկ ուրեմն այս մեծակառոյց շի-
 « նուածոյն, եւ շուտով իգլուխ տար աւարտէ » : Տաճարին
 շինութեան նկարագիրն ու ծախուց գումարն իսկ տալով՝
 « Այս յատակագիծը ինքն Աստուած ցուցուցած ու ինձ
 « տուած է, ըսաւ, եւ կուզէ որ իւր վեհալայր տաճարն
 « ըստ այնմ շինուի » : Իսրայելացւոց ծերերն եւս յորդո-
 « րեց, որ իրենց բարի խրատն ու օգնութիւնը Սողոմոնին
 « վրայէն չպակսեցնեն, որպէս զի կարող լինի այն մեծ
 « դործը կատարել : « Սողոմոն դեռ տղայ է, կըսէր, եւ շէն-
 « քը մեծ՝ հսկայադործ . վասն զի ոչ եթէ մարդու, այլ Աս-
 « տուծոյ պիտի լինի բնակարան : Ձեր մէջէն ալ եթէ մէ-
 « կը կայ՝ որ իւր ազատ կամօքն ուզէ Աստուծոյ բան մը
 « նուիրել՝ կարող է » : Եւ մէկէն զուարթառատ սրտիւ շատ
 « մը ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ ու ծանրագին քարեր
 « ընծայ տուին իշխանները Աստուծոյ տանն համար :

Շատ ուրախացաւ Դաւիթ, « Աստուած Իսրայելի, դո-
 « չեց, օրհնեալ լինիս, յաւիտեանս յաւիտենից . քո է մե-
 « ծութիւն եւ զօրութիւն, փառք եւ յաղթութիւն . քեզ
 « վայելեն օրհնութիւնք, վասն զի երկինք ու երկիր քու
 « ձեռացդ ստեղծուածներն են : Շնորհակալ եմք քեզ՝ Տէր
 « Աստուած մեր, եւ սուրբ անունդ կօրհնեմք կփառաւո-
 « ռորեմք : Ո՞վ եմ ես, եւ ո՞վ է իմ Ժողովուրդս, որ այս
 « բանս քեզ կմատուցանեմք : Ամէն բան քուկդ է . քեզմէ
 « ընդունածնիս քեզ կնուիրեմք : Առջեւդ օտարք եմք եւ

« պանդուխտք, օրերնիս ստուերի պէս կանցնին: Դիտեմ, « Տէր, որ ամենուն սիրտը կքննես, ու միամտութիւն կսիրես. անոր Համար ես ալ զայս ամենայն քեզ մատուցի ու « բախտութեամբ եւ միամտութեամբ սրտի, ժողովուրդս « եւս բերկրութեամբ իւր առատ նուէրն իմինիս խառնեց: « Տէր Աստուած, երբէք մի վերցուներ մեզմէ այս յօժա- « բախտից իմա՛րք: Տո՛ւր նաեւ որդւոյս սուրբ սիրտ, որ- « պէս զի կարող լինի պատուիրաններդ պահել: » Յետոյ Դաւիթ ունկնդրացը դառնալով՝ « Օրհնեցէք եւ փառաբա- նեցէք զՏէր Աստուած մեր » ըսաւ. եւ ամէնքը միաբերան օրհնեցին եւ փառաբանեցին զԱստուած Հարցն իւրեանց, ծնկի վրայ եկան, եւ երկրպագութիւն ըրին անուան նորա:

Երկրորդ օրը ողջակէզ մատուցին Տեառն Հազար զուարակ, Հազար խոյ եւ Հազար գառն. ուրախութեամբ կերան խմեցին առաջի Տեառն, եւ Սողոմոն երկրորդ անգամ թագաւոր օծուեցաւ: Եւ էր նա տասուերկու տարեկան:

Դաւթի մահը: — Իմանալով Դաւիթ՝ որ ալ վերջին օրը եկաւ եւ պիտի մեռնի, Սողոմոնը անկողնւոյն քովը կանչեց, ու ըսաւ. « Որդեակ իմ, ահա ես այն ճամբէն կեր- « թամ, ուսկից ամէնքս պիտի անցնիմք. դուն զօրացիր ու « մարդ եղիր. պահէ Աստուծոյ պատուիրանները, որ իդիրս « Մովսէսի գրուած են. Աստուծոյ ճանապարհէն դուրս մի « ելներ, եւ ամէն ըրածդ գիտցիր »: Յիշեցուց յետոյ Սե- մէիին իրեն ըրած նախատինքն ու Յովաբայ անիրաւու- թեամբ ու վատ նախանձով Արեւններ եւ Ամսսա գօրավար- ներն սպաննելը, եւ իւր իմաստութեանը յանձնեց, որ ա- նոնց արժանաւոր պատիժը տալով՝ զիրենք արեամբ գե- րեզման իջեցընէ. նոյնպէս պատուիրեց նաեւ որ Բերզե- լիին որդւոցը բարիք ընէ: Եւ քիչ մը ետքը երջանիկ մա- Հուամբ ննջեց ընդ Հարս իւր, եւ թաղեցաւ իւր մայրա- քաղաքը՝ յերուսաղէմ, ուր իւր գերեզմանը մեծ յարգ ու- նեցաւ թէ՛ Հրէից եւ թէ՛ վերջէն Քրիստոնէից մէջ: Եօթա- նասուն տարեկան էր, երբոր մեռաւ Դաւիթ, եւ քառա- տուն տարի թագաւորութիւն էր ըրեր. Քեբրոնի մէջ եօ- թը տարի, եւ երուսաղէմի մէջ երեսունեւերեք:

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԻԴԱԿԻԹ.

Հրէից Թագաւորութեան մէջ բազմամիւ փոփոխութիւններ ու նորոգութիւններ մտցընելով՝ շատ բարեկարգեր էր զայն Դաւիթ : Իւր օրը ցնդերուն նախապետական կեանքն եւս շատ փոխուեցաւ, որովհետեւ Թագաւորական իշխանութիւնը միացընելու ու զօրացընելու համար, անտեսական՝ դատաւորական ու զինուորական պաշտօններ հաստատեց, մայրաքաղաք մը, Թիկնապահ գտնող մը, մնայուն զօրաւոր բանակ մը կազմեց, եւ կրօնական իշխանութիւնը տէրութեան հետ սերտ միացուց : Ինքն իսկ քերթող ու երաժշտ վնկով՝ աստուածային պաշտամանց հոգին բրաւ քերթողութիւնն ու երաժշտութիւնը. չորս հազար զեւտացիք այլ եւ այլ դաս բաժնուած՝ անոնց այլ եւ այլ երաժշտաց եւ իւր շինած երգերն երգեցընել կուտար . եւ այլք՝ քաղցրանուագ սաղմոսարանաւ անոնց կերգակցէին : Քաղաքական ու զինուորական գլխոյն այսպէս աստուածային պաշտամանց մէջ խառնուելով՝ բնականապէս քաղաքացիական պաշտօնը կազմեցին : Քաղաքական իշխանութեան առջեւ քաղաքացիական իշխանութիւնը կիսնարհէր, եւ այս խոնարհումը երեւելով պիտի շատնայ : Հրէից տէրութիւնն եւս հետզհետէ երեւելով ասական միւս տէրութեանց ձեւն ու կերպը պիտի առնուի : Հէրմանացի պատմաբանը կրթէ Թէ . Սաուղ զօրավար մի էր միայն, որ Սամուելին ձեռօք Աստուծէ ընդունած հրամանին համեմատ կգործէր. ոչ արքունիք ունէր, եւ ոչ հաստատուն բնակարան : Ազգը դեռ ինքզինքը երկրագործութեան ու անասնադաբմանութեան առած ժողովուրդ մի էր. ոչ հարստութիւն ունէր, եւ ոչ պերճութիւն . բայց անզգալի կերպով պատերազմող ժողովուրդ մը կրաւնար : Դաւիթ ժամանակ՝ Թէ՝ ազգը եւ Թէ տէրութիւնը բոլորովին փոխուեցաւ . իրեն հաստատուն արքունիք կհաստատէ Երուսաղէմի մէջ, որ եւ ազգային սրբութեան ամբողջ կլինի, Աստուծոյ պաշտօնը ազգային ու միակ կրօն կը դառնայ . կամաց կամաց միապետութիւնն ու արքունեաց կառավարութիւնը կեննէ, որուն քաղաքական արգասիքը նոյն իսկ Դաւիթ Թագաւորութեան վերջերը իւր որդեացը ապաստմութեան վրայ յայտնի երևցաւ :

Դաւիթ վրայ լաւ դատաստան ընելու համար, պէտք է իւր ժամանակը մտքերնիս բերեմք, յորում դեռ Քրիստոսի Տեառն մերոյ գթութեան օրէնքը հաստատուած չէր, ուստի եւ խիստ վճիռներու մէջ՝ այն առննի բարուց կհետեւէր : Դաւիթի փառաց մեծութեան, եւ իւր հանձարոյն եւ օրինակին, ազգին բազդին վրայ ունեցած ազդեցութիւնը լաւ հասկընալու համար եւս պէտք է գիտնալ Հրէից վիճակն եւ կառավարութենէ ունեցած մեծ վտանգնին, ուսկից հարկ էր նոցա լաւ զգուշանալ : Կառավարանքէ շուրջ պաշարուած ժողովուրդը ընտրեալ չշմարտին Աստուծոյ, որ զինքը քան զամենայն ազգս եւ ապինս վեր պիտի բարձրացընէր, իրմէ պիտի ծնանէր Մեսիան . արդարեւ ապէս բան մը չկար որ նախախնամութեան անօր ընկիքը արգիլէր : Ապա ուրեմն այն ժողովրդեան կարեւոր առաքինութեանց առաջինը պէտք էր լինէր հաստատուն հաւատք . եւ տեսնք որ իրենց հաւատքին համեմատ եւս միշտ

վարձատրուեցան, և եւ կամ պատժուեցան յԱստուծոյ : Այս կողմանէ Թագաւորաց օրինակ եղաւ Դաւիթ : Բայց միայն այն չէր իւր առաքինութիւնը . մեծասիրտ էր միանգամայն, մեծահոգի և վեհանձն, որոյ յայտնի ապացոյցներն են Յովնանի վրայ ունեցած մեծ ու անյողդողդ սէրը, ժողովրդեան վրայ ունեցած հայրազունի խնամքը, աղետից ու Թշուառութեան մէջ արիւնթիւնն ու դիպցազնական համակամութիւնը : Թէ որ երբեմն անձնատուր եղաւ բարկութեան, Սաուղայ հետ ունեցած վարմունքը բաւական կցուցնեն Թէ ինչ աստիճանի մեծ էր նաեւ գթութիւնն ու երկայնմտութիւնը . և Թէ որ Ուրիային Թափուած անմեղ արեանք վրայ կտոսկամք, պէտք է նաեւ զարմանամք՝ տեսնելով Թէ ինչպէս յանցաւորը կատարեալ զղջմամբ, խոնարհութեամբն ու ցաւօքը Թողութիւն կզանէ :

Վսեմ բանաստեղծութեամբ յօրինած ու երգած սաղմոսացը մէջ եռանդուն ու աստուածասէր հոգին ակնյայտնի կիսայի : Մարդ մը չէ եղած որ Աստուծոյ առջեւ իրեն պէս խոնարհած լինի, Բարձրելոյն վրայ դրած լինի յոյն ու զօրութիւնը, սրտի մտօք անոր փափաքի և արժանաւոր փառաբանութիւններ երգած լինի .

• Որպէս փափաքէ եղջերու յաղբեալ ջուրց, կզոյէ տարիմամբ, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ քեզ Աստուած :

« Եւարաի է անձն իմ առ քեզ Աստուած, հզօր և կենդանի . ե՞րբ եկից երեսեցայց երեսացդ Աստուծոյ . . . » :

Քանի մը բառ բաւական են իրեն՝ այս աշխարհիս ընդունալնութիւնը հրաշալի կերպով հասկըցընելու, ինչպէս որ կըսէ .

« Ապաքէն որպէս իսպառնիկ շրջի մարդ, սակայն ի՞նչու խռովի . զանձէ՛ և ոչ գիտէ ո՛ւմ ժողովէ » :

Միւս սաղմոսներն եւս նոյնպիսի գեղեցիկ ու վեհ իմաստներով զեղուն Թափաղուն են . մէկուն մէջ չարագործաց վրայ նախախնամութեան ունեցած ծածուկ խորհուրդները կըացատրէ, ուրիշի մը մէջ Աստուծոյ ահաւոր մեծփայլչութիւնը, ամենակարող զօրութիւնն ու անհոռն գթութիւնը կնկարագրէ : Այս երգերէն շատերը ապագային մէյմէկ գուշակութիւններ են, որով և արժանացաւ Դաւիթ *բազմապատկ մարգարէ* կոչուելու : Տեսաւ Մեխիան որ իւր ցեղէն պիտի ծնանէր, և հրաշալի խօսքերով երգեց զայն . տեսաւ ու կանխաձայնեց նաեւ անոր կամաւոր չարբարանքն ու անզուգական խոնարհութիւնը, և այն չարբարանաց և խոնարհութեան փառաւոր հետեւանքը : « Շատ անգամ, կըսէ Պոսիւէ, ուրիշ բան չէր մտածէր, բայց եթէ որդւոյն Սողոմոնի փառքը հուգակել . և յանկարծ յափշտակուած՝ ինքիւրմէ դուրս ելած՝ կըտեսնէր զայն, որ իվեր է քան զՍողոմոն փառօք և իմաստութեամբ : Մեխիայն երեսցաւ իրեն բազմալ իվերայ անհոռոյ՝ մնայուն քան զարեւ և զլուսին : Տեսաւ բոլոր ազգերն յաղթուած՝ անոր ոտքը խոնարհած, ընկած և իրմով օրհնուած՝ ինչպէս որ Արքայամու խոտացուած էր : Տեսաւ զՆաբոքմալ ընդ աշմէ Աստուծոյ, որ երկնից բարձրութենէն իւր պարտեալ Թշնամեացը վրայ կնայէր : Այն հոյակապ տեսարանէն հիացած, և անոր փառքովը սքանչացած՝ զՈրդին իւր Տէրը կկանչէր, ինչպէս որ Որդին ալ (անկցընեմք Պոսիւէի վրայ) օր մը սիրով պիտի լսէր, որ զինքը կոչեն *Որդի Դաւիթ* » :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ

Մահ Ազոնիայ, Յովարայ եւ Աեմէի: Արիաթար ու Սաղովկ: — Սողոմոն Աստուծով: Իմաստութիւն կիմուրէ: — Իմաստուն դատաստան Սողոմոնի: — Մեծութիւն եւ զօրութիւն Սողոմոնի: — Շինութիւն տաճարին: — Նաւակատիք տաճարին: — Այլ շինուածք Սողոմոնի: — Թագութիւն Սարայ: — Կուսարշատութիւն Սողոմոնի: — Կործանումն Սողոմոնի: — Մահ Սողոմոնի, Տեսութիւնք: — Գիրք Սողոմոնի:

(1001—962)

Մահ Ազոնիայ, Յովարայ եւ Աեմէի: Արիաթար ու Սաղովկ: Դաւթի թագաւորութեան վերջի տարիներն ելած ապրտամբութեան չար սերմունքը մնացած լինելով՝ նորապըսակ արքայն Սողոմոն քանի մը խառութիւններ ընելու հարկադրուեցաւ, ինչպէս որ հայրն ալ խորհուրդ էր տուեր:

Հօրը ծերութեան ժամանակ առած կիներ Արիսակ սոմնացին, սիրելի էր ամենուն. Ազոնիա մտածեց որ Դաւթի վերջին թագուհոյն հետը կարգուելով՝ կարող է անոր ձեռքով իւր կողմն որսալ նորէն տէրութեան մեծամեծները, ուստի եւ զնաց Բերսաբէին ազաչեց որ Սողոմոնէն խնդրէ որ զԱրիսակ կին առնելու հրաման տայ իրեն: Մօրը բերնէն Ազոնիային խնդիրքն իմանալով՝ հասկըցաւ Սողոմոն անոր խորամանկ խորհուրդն, եւ մէկէն Բանիա զօրավարին հրամայեց, որ երթայ զայն սպաննէ:

Ազոնիայի յանկարծական սպանութեան գոյժն որ առաւ Յովար՝ տարստեցաւ, եւ որովհետեւ անոր կուսակից համարուած էր՝ վազեց Աստուծոյ սեղանն ապաւինեցաւ: Նոյն Բանեայ ձեռքովը զինքն եւս հոն սպաննել տուաւ Սողոմոն, իվրէժ այնչափ թափած անմեղ արեանցը:

Աեմէին կանչեց Սողոմոն՝ ու պատուիրեց որ երթայ երուսաղէմ՝ ընակի՝ մահ սպառնալով՝ թէ որ դուրս ելնէ: Հնազանդեցաւ Աեմէի, բայց երեք տարի ետքը օր մը ծա-

ուաները Գեթացւոց երկիրը փախան, վրան դրուած արգելքին գէմ՝ ելաւ ետեւնէն ինկաւ Սեմէի, որ բռնէ բերէ. իմացաւ Սողոմոն, եւ սպառնալիքը կատարեց:

Այնուհետեւ կարգն եկեր էր Աբիաթար քահանային, որ Յովթալայ հետ Ագոնիային կողմն էր բռներ. բայց որովհետեւ ատենօք հօրը բոլոր վշտացը վշտակից եղած ու արգիւնը ունեցած էր, չուզեց ուրիշ պատիժ տալ, այլ Անաթովթ իւր ազարակը աքսորեց, որով եւ քահանայապետ մնաց մինակ Սագովկ, եւ քահանայապետութիւնը նորէն միացաւ, որ Սաւուղայ եւ Դաւթի կախներուն պատճառաւ երկու բաժնուած էր. մէկը երուսաղէմ կկենար, եւ միւսը Գաբաւոն. եւ այնպէս քահանայապետութիւնը Ահարոնի իթամար որդւոյն ցեղէն ելաւ, ու նորէն անգրանկին (եղիազարու) ցեղին անցաւ:

Սողոմոն Աստուծմէ իմաստութիւն կկսկորէ: — Այսպէս Սողոմոն իւր թագաւորութեանը հետամուտ թշնամիներէն որ ազատեցաւ, նիզակակցութեամբ աւելի զօրանալու համար եզիպտացւոց Փաբաւոն թագաւորին աղջիկն իրեն կին առաւ, ու երուսաղէմը ամրացուց: Բայց ուզելով նաեւ երկնից հովանին իւր վրայ իջեցունել՝ ժողովեց բոլոր Իսրայելի մեծամեծներն ու զնաց անոնցմով Գաբաւոն՝ որ ժողովրդեան Աստուծոյ զոհ մատուցած Դան, Գաղզաղա ու Բերսաբէ բարձրաւանդակներէն ամենէն բարձրն ու մեծն էր, եւ հոն էր խորանն վկայութեան, որուն առջեւ Սողոմոն հաղար ողջակէզ մատոյց Աստուծոյ: Իւր այս բարեպաշտութիւնը անվարձ չթողուց Աստուծո, նոյն գիշերը քնոյն մէջ երեւցաւ իրեն ու ըսաւ, «Ի՛նչ որ կուզես՝ ինքրէ յինէ որ տամ՝ քեզ. — Տէր, դեռ ես մանուկ փոքր եմ, պատասխանեց Սողոմոն, եւ ինքզինքս կառավարել «անգամ՝ չեմ գիտեր. ինչպէս քու ժողովուրդդ պիտի «կառավարեմ, ուրեմն այնպիսի սիրտ մը տուր ինձ, որ «կարող լինիմ՝ ժողովուրդդ արգարութեամբ դատել, եւ «չարն ու բարին իմանալ»: Դեռահաստակ արքային այս խելացի խնդրուածքը շատ հաճոյ եղաւ Աստուծոյ, եւ ըսաւ իրեն. «Որովհետեւ ինձմէ ոչ երկարութիւն կենաց իրնդ, «րեցիր, ոչ մեծութիւն, եւ ոչ թշնամեացդ մահը, ահա

« տուի քեզ այնպիսի իմաստուն եւ հանճարեղ սիրտ մը ,
« զոր ոչ քեզմէ յառաջ մէկն ունեցաւ , եւ ոչ քեզմէ ետքը
« մէկը պիտի ունենայ : Չուղածներդ եւս տուի քեզ՝ մեծու-
« թիւն եւ փառք : այնպէս որ քեզմէ յառաջ եղած թագա-
«ւորաց մէջ՝ մէկը քեզի նման չեղաւ . եւ թէ որ հօրդ
« պէս ուղիղ ճամբէն դուրս չելնես , ու ամէն հրամաններս
« ու պատուիրանքներս պահես , կեանքդ եւս կերկնցնեմ » :

Ուրախութեամբ դարձաւ Սողոմոն յերուսաղէմ , եւ տա-
պանակին ուխտի առջեւն իՍիոն ողջակէզ ու խաղաղա-
կաններ մատոյց Աստուծոյ իշնորհակալութիւն , եւ մեծ
խնջոյք տուաւ իւր մեծամեծացը :

Իմաստուն դատաստան Սողոմոնի : — Վրան շատ չան-
ցաւ՝ այս աստուածապարգեւ իմաստութեան պատուրը ցու-
ցուց Սողոմոն : — Երկու կանայք գրեթէ մի եւ նոյն ժամանակ
մէյմէկ տղայ ծներ էին եւ նոյն սենեկի մէջ կրնակէին :
Գիշեր մը ինչպէս կլինի՝ մէկերնին քնոյն մէջ տղուն վր-
րայ կպառկի : որով եւ նա կմեռնի . մայրը իմանալուն պէս
կբռնէ զայն միւս կնկան քով կգնէ , ու անորը քովը կառնու .
առաւօտը ողջ տղուն մայրը կարթըննայ կտեսնէ որ տղան
իւրը չէ : մէջերնին վէճն ու կռիւը կմեծնայ , եւ մինչեւ
թագաւորին առջեւը կելնեն դատաստանի : Կտեսնէ Սողո-
մոն որ վկայ չլինելով՝ ճշմարտութիւնն իմանալու ճար չը-

կայ. երկուքն իսկ միաբերան «Մեռած տղան իմն չէ» կը-
պոռային: «— Սուր մը բերէք, կըսէ թիկնապահացը, ողջ
տղան երկու կարեցէք, եւ այս կանանց մէյմէկ կտոր
տուէք»: Մէջերնէն նա՛ որուն տղան մեռեր էր՝ թագա-
ւորին վճռոյն սիրով հաւանեցաւ. բայց միւսոյն մայրա-
կան աղիքը գալարեցան, գութը յուզեցաւ, եւ Սողոմոնի
ոտքն իյնալով՝ «Տէր իմ՝ արքայ, դռչեց. իրեն տուր, իրեն».
«Թող ողջ մնայ որդիս եւ իրեն լինի: — Ահա տղուն մայ-
րը, կանչեց Սողոմոն, տուէք իրեն որդին»: Ամէնքը զար-

մացան Սողոմոնին իմաստութեանը վրայ, որով անյայտ
ճշմարտութիւնը գութս հանեց. եւ որդեսէր մայրը զա-
ւակը գիրկն առած՝ օրհնելով զարքայ իւր տունը գար-
ձաւ խնդութեամբ:

Մեծութիւն եւ զօրութիւն Սողոմոնի: — Աստուծոյ խոստ-
մունքը կատարեցաւ, եւ Սողոմոնի փառքն ու զօրութիւնը
այնպէս մեծցաւ, որ թագաւորաց մէջ իրեն հաւատարը
չկար: Խաղաղութեամբ կտիրէր այն լայնածաւալ երկիր-

ներսուն, որոց տիրապետեր էր Դաւիթ եփրատէն մինչեւ Կարմիր ծովուն եզերքը, եւ իւր անունէն ամէնքը կպատկառէին ու կլախնային: Այն նուաճուած բազմաթիւ ազգաց եւ ժողովրդոց հարկն ու դաշնակից թագաւորաց ընծաները կարող կրնէին զինքը այնպիսի ճոխութիւն մը բանեցընելու՝ որուն նմանը դեռ չէր տեսած Իսրայէլ:

Իւր քովի թիկնապահացը համար երեքհարիւր վահան, եւ երեքհարիւր նիզակ շինել տուաւ Սողոմոն՝ ամէնն ալ ոսկի կռածոյ. բոլոր տանը անօթներն ոսկեղէն էին: Երուսաղէմ՝ հարստութեամբ լեցուեցաւ. « Ոսկին իւր յարգը կորսընցուց, եւ արծաթը քարի արժէք ունէր » կըսէ սուրբ Գիրքը: Թագաւորական պալատին համար ամէն օր կերթար երեսուն քոս նաշիհ եւ քառասուն քոս ճերմակ ալիւր. տասն ընտիր եղ, քսան կով արօտական եւ հարիւր ոչխար. թող եղջերուն, այծեամն ու ընտիր ընտիր պարարտ հաւերը. կապի համար քառասուն հազար մատակ ձի ունէր, եւ տասուերկու հազար հեծնալու ընտիր նժոյգ: Իւր նաւերէն ոմանք Կարմիր ծովուն նաւահանգստներէն կընէին, Թարսիս ու Սովիեր կերթային, եւ իրեն կրերէին առատ ոսկի, արծաթ, մարգարիտ, սակաւագիւտ փայտեր ու ագնիւ քարեր. իսկ ուրիշներն Միջերկրական ծովուն եզերքէն ամէն տեսակ ճոխութեամբք ծանրաբեռնեալք, կուգային ու բոլոր երկրին մէջ հարստութիւն ու հանգստութիւն կախէին: Չորս դին խաղաղութիւն, բարեկեցութիւն, վստահութիւն ու երջանկութիւն պատած էր, զոր եւ այսպէս դարձեալ կիմացունէ սուրբ Գիրքը. « Իւրաքանչիւր ոք, կըսէ, ընդ որթով եւ ընդ թփենեաւ իւրով ուտէին եւ ըմպէին իրանայ մինչեւ ցոյն երսարէէ ». այսինքն Հրէաստանի մէկ ծայրէն միւսը: Այն ժամանակէն սկսաւ Իսրայելացւոց մէջ ծաղկիլ ծովային վաճառականութիւնը. եւ ոմանք կկարծեն թէ Իսրայելացի ու եգիպտացի նաւեր Կարմիր ծովէն մեկնեցան, եւ Ափրիկէի չորս կողմը պտտելով՝ Միջերկրական ծովէն դարձան եկան:

Շինութիւն տաճարից: — Այսպիսի փառաւորութեան ու պերճութեան ժամանակ պիտի կանգնուէր Աստուծոյ հրաշակերտ տաճարը, որ իւր շքեղութեամբը բոլոր կուոց

մեհեանները պիտի գերազանցէր, եւ մէջը պաշտօնաւոր Աստուծոյն պէս աշխարհիս վրայ միակ պիտի լինէր : Սողոմոն՝ որ իյաւիտենից սաՀմանաւոր էր այս վեհապալար տաճարը՝ իլաւուցանելու, Տիւրոսի Քիրաւ թագաւորին հետ հօրն ըրած բարեկամութեան դաշինքը նորոգելովն իսկ գիւրացուց անոր մեծակառոյց շինութեան գծաւարութիւնը : Լիբանանու անտառներէն կտրուած մայրերն ու եղեւնափայտերը լատերով Միջերկրականէն կրերուէին Յովպէ, ու թոսն հազար քանանացիք զանոնք կկտրէին, կտաշէին ձեւի կրերէին, քարեր կկտփէին, եօթանասուն հազար բռնակիրք անդադար զանոնք կկրէին. երեք հազար վեց հարիւր վերակացուք՝ գործաւորաց վրայ կհօկէին, եւ երեսուն հազար ճարտարարուեստ Խորայեւացիք փոխանակաւ տանական հազար՝ եղած բաները կպատրաստէին առաջնորդութեամբ Ադոնիրամ՝ ճարտարապետին :

Այսպէս երեք տարի ամէն կարեւոր եղածը պատրաստելէն յետոյ, թագաւորութեանը չորրորդ տարին, եւ Խորայեւացուց եգիպտոսէն ելնելուն չորսհարիւր ու թոսներորդ տարին Աստուծոյ տաճարին հիմք ձգեց Սողոմոն (998) : Ամորհացուց լեւոր Ուռնա յերուսաղոյն կալին վրայ, ուր հայրը Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցուցեր էր. եւ ըստ Յովսեփոսի՝ Աբրահամ՝ իւր միամօր որդին իսեղան

հաներ էր իրօրորանուէր պատարագ. եւ եօթը տարուան ու եօթն ամսուան մէջ, տիւրացի Քիրամ քաջարուեստ ճարտարապետին ջանքովը շինուեցաւ լմընցաւ այն հրաշալի տաճարը՝ Մովսեսին անապատին մէջ շինել տուած վիպայութեան խորանին ձեւովը, միայն թէ իւրաքանչիւր մասունքը շատ աւելի մեծ եւ փառաւոր. վասն զի ներսէն դուրս ամէն տեղ ազնիւ փայտերով՝ քարերով ու զուտ ոսկեով դրուագած, ծեփած եւ ճարտարարուեստ քանդակներով, փորուածքներով, ու քերորէներով ու սերորէներով զարդարուած էր: Երեք կողմանոց կամ շրջապատ ունէր, եւ երեքն եւս սիւնաղարդ ու կամարակապ սրահներ ունէին, յորս էին քահանայից ու զեւտացւոց բնակարաններն ու զոհի հարկաւոր նիւթերու վաճառանոցներ: Առաջին շրջապատն ու ամենէն մեծը հեթանոսաց կամ օտարաց համար էր, որոնք աշխարհիս չորս կողմէն կ'աղէին երուսաղէմ կուգային ճշմարիտ Աստուածն պաշտելու, եւ տաճարին մէջ չէին կրնար մանել. երկրորդն Իսրայելացւոց համար, որ ժողովուրդն հոն կ'օղջուէր աղօթքի. իսկ երրորդն քահանայից ու զեւտացւոց համար, որ եւ սրան ֆահանայից կրտսէր, եւ հոն անսաշ քարերէ կամբառնար ողջակիզաց ահագին սեղանն ու զարմանալի քանդակներով զարդարուած ծովն պղնձի՝ որ տասուերկու պղնձաձոյլ եղներու վրայ կեցած էր. բարձրութիւնն էր հինգ կանգուն, լայնութիւնը տասը, եւ շրջապատն երեսուն, ասոր մէջը կլուացուէին կարբուէին՝ քահանայք ըստ օրինաց Մովսիսի՝ զոհագործութենէ յառաջ: Այս ծովուն երկու քովն ալ վեց աւազան կային՝ ողջակէզները լուալու մաքրելու համար: Այս բուն տաճարը այլ եւ այլ մասն կրածնուէր. առաջինը կկոչուէր տուն արուքիսն արուքեանց, յորում եօթնաստեղեան ճարտարագործ ոսկի մեծ աշտանակ մը կար, սակի սեղան մը եւ վրան հացն առաջադրուեան, այսինքն զօհի ժամանակ Աստուծոյ նուիրուած հացերը. եւ դարձեալ ոսկի սեղան մը, յորում գիշեր ցորեկ ոսկի բուրլառնեւրով անուշահոտ խունիքը կ'ծխուէին: Բայց ամենէն փառաւոր մասն՝ յորում քահանայապետն միայն կարող էր մրտնել, եւ այն տարւոյն մէջ մէկ քանի օր միայն էր դարբն:

դարձրայ, կամ արքայիս արքայեանց, ուր պիտի գրուէր քե-
րովբէից տարածեալ թեւերուն տակ տապանակն ուխտի
յորում էին օրինաց տախտակները, Ահարոնին ծաղկած
գաւազանը, սափորն մանանայի եւ Մովսէսի ձեռք գը-
րուած գրքերը: Համակ ոսկի էին նաեւ տաճարին դռնե-
րը: Այս երկու բաժանմունքն եւս երկբացիկ բազմագանձ
դռներով գոցուած, եւ ոսկեհուս տկանակապ վարագոյր-
ներով ծածկուած էին: Տաճարին ոչ միայն շէնքն հրաշա-
լի էր, այլ եւ այն կարգէ դուրս արագութեամբ լմննա-
լը, երբ կմտածէ որ՝ որ եփեսոսի Անահտայ տաճարը շի-
նուելու համար 210 տարի աշխատեցաւ բովանդակ Ասիա,
եւ 400 տարի զայն գեղազարդելու անցուց. եւ եգիպտո-
սի մէկ բուրգը կանգնելու համար վաթսունհազար գոր-
ծաւորք 20 տարի աշխատեցան:

Նաւակառօք տաճարին: — Երբոր տաճարին շինութիւ-
նը լմնեցաւ՝ ամէն կողմէն Իսրայելացիք վազեցին գունդա-
գունդ երուսաղէմ եկան: Տաղաւարահարաց տօնին ժամա-
նակը քահանայք եւ ղեւտացիք գնացին շքեղաշուք հանդի-
սիւ տապանակը Սիօնէն հանեցին տաճարը բերին, այն ազ-
գային կրօնից վեհ նշանին ետեւէն կերթար թագաւորը,
եւ հետը իւր պալատականքը, ծերք Իսրայելի, ցեղապետք,
տոհմապետք եւ աշխարհախումբ ժողովուրդք, անթիւ ան-
համար արջառ ու ոչխար զոհելով: Քահանայք տապանակը
գարբիբին մէջ քերովբէից թեւերուն տակ գրին, եւ այն
միջոցին՝ որ բեհեզեղէն պատմութեաններ հագած սաղմո-
սանուազ ղեւտացիք սեղանոյն արեւելակողմը կեցած, տա-
ւիղ, քնար, սրինգ եւ ծնծղայ կղարնէին. հարիւր քսան
քահանայք փող կղարնէին, ու միաբերան կոռչէին. « Խոս-
տովան եղբորս եւ օրհնեցէք զՏէր. խոստովան եղբորս
« Տեսա՛ն, զի բարի է զի յաւիտեան է ողորմութիւնն նո-
« րա ». եւ կբաշուէր այն վարագոյրն, որ Քրիստոսի մո-
հուան ժամանակ վերուստ իվայր պիտի պատուէր. բոլոր
տունը Աստուծոյ փառաց ամպովը լցուեցաւ, այնպէս որ
քահանայք չկրցան իրենց պաշտօնն յառաջ տանիլ:

Այն վեհ ու շքեղ տեսարանին ժամանակ, Սողոմոն բոլոր
իւր արքայապանձ մեծութեամբը խոնարհեցաւ գետին ըն-

կաւ Անոր առջեւը, որ միայն է մեծ եւ հզօր, եւ ձեռուր-
ներն երկինք տարածելով՝ «Տէր Աստուած իմ, գոչեց. թէ
որ երկինք՝ ու երկնից երկինք բաւական չեն քեզ, ինչ
պիտի լինի ասկա իմ շինած տունս». եւ երկար ու վսեմ
ազօթքով մը աղաչեց որ ամէն անգամ եթէ ժողովուրդը
հոն գայ իրմէ խնդրուածք մը ընէ՝ սիրով կատարէ, եւ
ամենայն յաջողութիւն ու երջանկութիւն պարգեւէ անոր:

եւ հազիւ թէ ձայնը կտրեցաւ՝ երկնքէն կրակ իջաւ, բո-
լոր ողջակէզներն այրեց. տեսան Իսրայելացիք բոցին իջ-
նալն ու Աստուծոյ փառաց տաճարին վրայ նստիլը, եւ
միաբան յերկիր անկեալ միաբերան օրհնեցին զԱստուած,
զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա: Այն ժա-
մանակ ոտք ելաւ Սողոմոն, եւ ահեղ ձայնով մը օրհնեց իւր
ժողովուրդը, եւ ամէնքն սկսան զոհեր մատուցանել: Իւր
մեծութիւնն ու բարեպաշտութիւնը ցուցուց թագաւորը
22 հազար զուարակ ու 120 հազար ոչխար զոհելով, որոց
միտը կերան ուրախացան մայրաքաղաքին մէջ ժողոված
բիւրաւոր ազգայինք եւ օտարք:

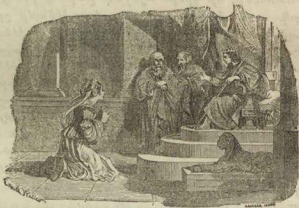
Այս հանդէսները, զոհերն ու հոգեւոր երգերը, երա-
ժիշտներն ու սաղմոսերգութիւնները շարունակուեցան
նաեւ յաջորդ վեց օրերն ու տաղաւարահարաց տօնին եօ-
թըն օրերը, որով եւ նաւակատեաց մեծահանգէս շքեղու-
թիւնն ու ցնծութիւնը տեւեց տասնըչորս օր:

Հանգէսէն ետքը երկրորդ անգամ երեւցաւ Աստուած Սողոմոնի, ու ըսաւ. « Ազօթքդ լսեցի, շինած տունդ ինձ « տուն զոհից ընտրեցի, եւ որբեցի զայն. որպէս զի ա- « նունս անոր մէջ յաւիտեան մնայ, եւ աչքս ու սիրտս « միշտ հոն լինին: Թէ որ դուն ալ հօրդ Դաւթի պէս պա- « տուիրաններս ու հրամաններս պահես ու ճամբէս չխո- « տորիս՝ Իսրայելի թագաւորութիւնը ցեղէդ չեմ վերցու- « ներ, Բայց թէ որ դուն կամ որդիքդ իմ հրամաններս « թողուք ու երթար օտար աստուածներ պաշտէք՝ կվեր- « ցընեմ զձեզ այս երկրէն, եւ այս տունը զոր իմ անուամբը « սրբեցի՝ երեսէ կձգեմ ու յառաի եւ իպատմութիւն կու- « տամ ամենայն ազգաց. այնպէս որ՝ անոր աւերակացը « քովէն անցնողն զարմացմամբ կենայ ու զրուցէ. — Ինչո՞ւ « համար այսպէս հարուածեց Տէր այս ժողովուրդն ու այս « տունը, եւ ուրիշ մը պատասխանէ. Վասն զի իրենց հար- « ցը Աստուածը թողուցին եւ գնացին օտար աստուածոց « երկրպագութիւն ըրին, եւ անոնց ծառայեցին. անոր հա- « մար Աստուած ալ այս ամենայն չարիքը վրանին բերաւ »: — Ո՞չ ապաքէն զայս կրսեմք արդ տրամազին, տեսնելով Աստուծոյ խօսքը ճշմարիտ ելած ահաւորապէս:

Այլ շինուածք Սողոմոնի: — Տաճարէն ետքը երկու մե- ծակաւոյց պալատներ եւս շինել տուաւ Սողոմոն, մէկն ի- բնէն, եւ միւսը եգիպտոսէի կնոջն համար: Իւր պալատին մէջն էր թագաւորական դահլը փղոսկրէ ու ոսկիէ շինած որուն նմանք դեռ չէր տեսնուած. վեց աստիճան ունէր, եւ անոնց երկու կողմը տասուերկու քական ահեղաստեղի ա- ուիւծներ կային: Երեսադէմը ամուր պարսպով ու աշտա- րակներով պատեց, շատ քաղաքներ նորոգեց ու հիմնեց, յորս ամենէն անուանին է Պալմիրա կամ Թաւմոր՝ Դամասկոսի ու եփրատայ մէջանդի անապատին մէջ, եւ մինչեւ ցայ- սօր կհիանան ուղեւորը անոր աւերակացը վրայ, որ Արեւելքի ճոխութեանցը համբարանոցն եղեր էր: Հին քանա- նացի ժողովրդոց շատերն դեռ նուաճուած չէին. զանոնք եւս նուաճեց հարկատու ըրաւ եւ իւր շէնքերուն գործա- ծեց՝ մինչդեռ զորդիան Իսրայելի իրեն զինուոր կրնէր, իշխան եւ պաշտօնեայ: Ինչ որ ցանկացաւ, ըրաւ ըստ

ցանկութեան իւրում, կրօն սուրբ Գիրքը, երեսադեմի՝
Լիբանանու եւ ըստ թագաւորութեանը մէջ:

Թագուհին Սարայ: — Սողոմոնի իմաստութեան ու մե-
ծագործութեանց համբաւը մինչեւ հեռաւոր տեղեր հա-
ռեր էր, եւ սուրբ Գիրքը «Մեծացաւ Սողոմոն, կրօն, քան
«զամենայն թագաւորս ընչիւր եւ իմաստութեամբ, եւ ա-
«մենայն թագաւորք երկրի կողէին զինքը տեսանել եւ
«իմաստութիւնը լսել»: Ասոնցմէ մէկն էր նաեւ երջանիկ
Արարիոյ (նէմէն) կամ Երուսիկոյ թագուհին, որ փափաքե-
լով անձամբ տեսնել այն համբաւատենչ թագաւորը, եւ
անոր իմաստութիւնը առակօր փորձել, ելաւ իւր Սարս
մայրաքաղաքէն ու բաղմութեամբ ծառայից եւ ուղտերու՝
բարձեալ կրերէր անուշահոտ խնկեր, առատ ոսկի եւ պա-

տուական քարեր. հասաւ առ Սողոմոն որ զարմանալի ի-
մաստութեամբը, անոր բրած ամէն դժուարին հարցմուն-
քը անվրէպ լուծեց: Տեսաւ թագուհին անոր իմաստու-
թիւնը, շինել տուած հոյակապ տունը, սեղանոյն մեծա-
ծախ կերակուրը, ծառայից փառաւոր աթոռները, պաշ-
տօնէից կարգը, անոնց պատմութեանները, իւր մատուակ-
ներն եւ անոնց շրջապատող զգեստը, Աստուծոյ տանը մէջ
մատուցած ողջակէղնէրը, զարմացաւ սրանչացաւ ու ըսաւ
արքային. «Երկրիս մէջ ինչ որ իմաստութեանդ վրայ լը-
«սեցի՝ ճշմարիտ է. չուղեցի հաւատալ մինչեւ որ չեկայ

« ու աչքովս չտեսայ. եւ ահա ինձ պատմուածք՝ տեսած իս
« կէսն անդամ չէ: Երանելի են քու մարդիկդ. ու կանայքդ եւ
« ծառայքդ որ հանապազ քովդ կկենան ու իմաստութիւնդ
« կլսեն: Սրհնեալ լինի Աստուած որ հաճեցաւ ընդ քեզ,
« եւ Իսրայէլը սիրելուն համար իրեն քեզի պէս թագաւոր
« մը տուեր է »: Եւ բոլոր բերած ընծաներն հանեց մատոյց
անոր: Սողոմոն եւս իւր կողմանէ արքայալայել պարգեւ-
ներ տուաւ անոր, եւ մեծ պատուով տեղը դարձոյց: ⁽¹⁾

Կռակաշուութիւն Սողոմոնի: — Սողոմոնին ցաւալի օրի-
նակէն իսկ քաջայայտ կանսնուի թէ մեծամեծ յաջողու-
թիւնք սրչափ վնասակար են նաեւ իմաստնադուռնից իմար-
դիկ: Սողոմոն՝ որ երկար ժամանակ իւր պարտքերն ան-
թերի կատարեր էր, ծերութեան ատեն ապերախտ գլու-
նուեցաւ Աստուծոյ որ զինքն այնչափ բարեօք լցուցեր էր:
Չորս կողմը պատած փառքով ու շքեղութեամբ շլացած՝
մոռցաւ այն ձեռքն որ զինքը այնպիսի բարձրութեան հա-
ներ վերուցեր էր. ինքզինքը իգտմոլութեան տալով՝ հա-
զարէն աւելի օտարոտի կանայք տուաւ այն աղգերէն՝ որոց
հետ խնամութիւն ընելն արդիւր էր Աստուած Իսրայէլա-
ցւոց, եւ էին եգիպտացիք, Մովաբացիք, Ամոնացիք, ե-
դովմայեցիք, Սաորիք, Քեաացիք, Ամորհացիք եւ այլք, որ-
պէս զի չլինի թէ սրտերնին իրենց կռոց ետեւէն մուրե-
ցընեն: Խառքեցուցին Սողոմոնի սիրտը զհետ աստուածոց
եւ օտարաց. մոռցաւ նա իւր Աստուածն ու բարերարը,
եւ գնաց Սիդոնացւոց Աստաբոտայ դարշելոյն, Քամովաայ
կռոցն, Մովաբայ եւ Ամոնացւոց Մեղքովայ դաւրոտոյ տա-
ճարներ շինեց, եւ կանանցը հետ խունկ ու զոհ մատոյց
անոնց: Չյիշեց թէ ո՞վ էր որ զինքն ու հայրը մեծցուց,
եւ որոն համար էր որ այն փառաւոր տաճարը շիներ,
ու այնչափ տարի պաշտեր էր:

Կործանումն Սողոմոնի: — Այս սոսկալի ապերախու-
թեան վրայ բարկացած Աստուած, երրորդ անգամ՝ երեւ-
ցաւ, բայց առաջիններէն բոլորովին տարբեր կերպով ու

⁽¹⁾ Երովպացիք առանդոսբիւն ունին քե Սարայ բագուհին Սողոմոնէ որդի
մը ծնաւ Մեհիկէհէք անունով, ուսկից իրենց բագաւորները կիշնան, կըսեն:

բառ . « Որովհետեւ հրամաններս ու պատուիրաններս չը-
« պահեցիր, ձեռքէդ պիտի պատռեմ առնում՝ թագաւո-
« րութիւնդ, ու ծառայիդ պիտի տամ . բայց հօրդ Դաւ-
« թին սիրոյն համար քու օրդ պիտի չընեմ զայն, այլ որ-
« գւոյդ օրը : Սակայն բոլոր թագաւորութիւնդ պիտի
« չառնում, այլ գաւազան (ցեղ) մը պիտի տամ որգւոյդ՝
« վասն Դաւթի ծառայի իմոյ, եւ վասն երուսաղէմի քաղա-
« քի զոր ընտրեցի » : Եթէ Սողոմոն հօրը սիրտն ունենար,
Աստուծոյ աշակերտի սպանալիք լսելուն պէս մէկէն խել-
քը գլուխը կժողովէր, ճամբան կիտխէր ու հօրը Դաւթի
պէս ճշմարիտ զղջմամբ մեղացը թողութիւն կգտնէր . բայց
ինքը անզեղջ մնաց, եւ այն օրէն սկսաւ ամենայն չարիք
վրան գալ զեղուլ : Նախ նուաճուած ազգեր գլուխ քաշե-
ցին . Դաւթի ժամանակ Յովար եզովմայեցիքը նուաճեր էր,
անոնց վերջի թագաւորին որդին Ագեր որ եգիպտոս փա-
խեր էր եւ Փարաւոնին սիրելի եղեր էր, դարձաւ եկաւ
ու հօրը թագաւորութիւնը նորէն ձեռք ձգեց : Ռազոն ա-
նունով մէկն ալ Դամասկոսի մէջ թագաւորեց, եւ Ագերին
հետ միացած սկսան Սողոմոնի գէմ դնել . բայց նոյն իսկ
իւր տէրութեանը մէջ ապստամբութիւն ելաւ :

Յերոբոամ՝ որդին Նաբատայ, քաջ, խելացի ու դարձուն-
եայ մարդ մը լինելով՝ Սողոմոն զինքը Յովսեփայ տանը, այս-
ինքն Մանասէի ու Եփրեմի ցեղերուն վրայ վերակացու դրեր
էր : Օր մը երուսաղէմէն դուրս ելնելու ժամանակ, Սիլոնացի
Աքիա մարգարէն իրեն հանդիպեցաւ, մէկդի տարաւ զին-
քը, իւր կանակի նոր վերարկուն քաշեց պատռեց, տա-
սուերկու կտոր բրաւ, ու « Առ քեզ, բաւ, տասը կտորը .
« վասն զի այսպէս ասէ Տէր . Ահա Սողոմոնի թագաւորու-
« թիւնը պատռեցի . տասը գաւազանը քեզ պիտի տամ,
« եւ պիտի լինիս թագաւոր Իսրայելի . եւ եթէ հրաման-
« ներս ու պատուիրաններս պահես՝ հեագ կլինիմ միշտ ու
« քեզ հաւատարիմ տուն կշինեմ՝ ինչպէս որ Դաւթի շի-
« նեցի, եւ զԻսրայէլ քեզ կուտամ » :

Մահ Սողոմոնի . Տեսութիւնք : — Լսեց Սողոմոն եւ ուզեց
Յերոբոամը բռնել մեռցընել, բայց նա փախաւ գնաց ե-
գիպտոս Սաւսակիմ թագաւորին քով կեցաւ, մինչեւ մե-

ուսւ Սողոմոնն սրտին տագնապէն եւ երուսաղեմի մէջ թա-
զեցաւ (962) :

Քառասուն տարի թագաւորեր էր . այնչափ մեծութեամբ
եւ իմաստութեամբ սկսած թագաւորութիւնը սրտի տագ-
նապալ ու արտոմութեամբ վերջացուց : Իւր փառացն արեւ-
ւը արգէն մտած էր՝ երբ մտաւ նա իգերեզման : Աւելի
ապրեցաւ նա քան զայն թագաւորութիւնն՝ որ մինչեւ ի
ծագս աշխարհի իւր փայլն էր տարածեր , ու ամենուն
վախ կամ զարմանք ազդեր էր : Այն աչքերն՝ որ հեռաւոր
թագաւորներու իւր գիմացը գալ խոնարհին էին տեսեր ,
տեսան եւ իւր ծառայից կամ հարկատուացը թշնամանքն
ու ապստամբութիւնը : Սողոմոնն օրինակ է մարդուս երկու
գիմացրեալ ծայրերուն . թէ որ իւր բարձրութեանն հա-
ւատարող շատ չեն գանուիր , բայց ընկած ցածութեանը՝
շատեր կան . սակայն յիրաւի աւելի մեղադրելի է նա քան
զբնութենակից մահկանացուս , որովհետեւ եթէ նորա կիյ-
նան՝ բայց ոչ արդեօք յետ այնչափ բարձրութիւն հասնե-
լու աջով Բարձրելոյն : Անոր համար եւ ապագայք չներե-
ցին իւր բրած ծանր սխալմանցը , եւ բազմադոյնը խտրը
Հարց դատաւարտութեան կնիքը տուին իճական Սողոմո-
նի : Բայց արդեօք եւ Աստուած նոյն խիստ գատառամբը
բրաւ սրգւոյն Դաւթի : — Մենք իւր ողորմութիւնը անբաւ
գիտենք , եւ քանի որ սուրբ Գիրքն որոշ վճիռ մը չկորեր
այս նիւթիս վրայ , աւելի կսիրեմք հաւատալ որ ողորմու-
թեամբ քաւած լինի նորա մեղքերը , բաւական պատիժ հա-
մարելով կենացը վերջի տարիներուն նորա քաշած ծանր
վշտերը : Ո՛չ ապաքէն ինքն իսկ Աստուած կխոստանայ Դաւ-
թի յայտնապէս թէ « Որդւոյդ Սողոմոննի ես հայր պիտի
« լինիմ ու նա ինձ որդի պիտի լինի . թէ որ անիրաւու-
« թիւն ընէ՝ ես զնա մարդկանց գաւազանաւ պիտի զար-
« նեմ , բայց ողորմութիւնս իրմէ պիտի չվերցընեմ , ինչ-
« պէս որ Սաւուլէն վերցուցի » . (Բ Թագաւորք . եր , 14) : Ուր
թողունք որ եթէ Դաւթի սիրոյն համար չուզէց Աստուած
զրկել զՍողոմոնն իթագաւորութենէ , որչափ եւս առաւել
իյաւ խոնախան կենաց : Այս է ահա մեր կարծիքը :

Գիրք Սողոմոնի: — Սողոմոնն ոչ միայն մեծագործ թագաւոր եղաւ, այլ եւ անուանի մատենագիր. ուրբ Գիրքն իրեն համար «Իմաստնացաւ քան զամենայն մարդիկ» բռնէն ետքը՝ վրայ կրերէ թէ երեք հազար առակ խօսեցաւ, հինգ հազար օրհնութիւն գրեց, եւ բոլոր փայտերու վրայ խօսեցաւ՝ Լիբանանու եղենափայտէն մինչեւ պատի վրայ ելնող զոպային վրայ, ինչպէս նաեւ անասնոց, թռչնոց եւ ձկանց վրայ: Բոլոր ասոնք կորսուած են հիմա. ձեռքերնիս հասածներն են Առակաց գիրքը, Ժողովողը, երգ երգոցը եւ Իմաստիւնը, որոց իւրաքանչիւրին վրայ խօսած եմք խսկիզքն մատենիս:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե .

ԻՐԱՅԱՆՄԱՆԼԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ԶՐԷԻՅ

ՄԻՆՁԵՒ ԱՔԱԱՐԻՆ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՎՐԱՅ ԹԱԳԱՒՈՐԵԼԸ

Ռորովամ եւ Յերովամ. Բաժանումն Թագաւորութեան: — Ռորովամ առաջին Թագաւոր Յուդայ, ամբարշտութիւն նորա եւ մահ: — Յերովամ առաջին Թագաւոր Իսրայելի, կռաւորշտութիւնն ու պատիժը: — Հիւանդութիւն որդւոյ Յերովամայ. Աքիա մարգարէ: Մահ Յերովամայ: — Աքիա եւ Ասա, Թագաւորք Յուդայ: — Նաբատ եւ Բասա, Թագաւորք Իսրայելի: — Ասային վերջը: — Էլա, Չամբրի եւ Ամրի, Թագաւորք Իսրայելի:

Ռորովամ եւ Յերովամ. Բաժանումն Թագաւորութեան: Սողոմոնի մահուանէն ետքը որդին Ռորովամ ելաւ Սիկիմ դնաց, ուր բոլոր Իսրայէլ ժողոված էր զինքը թագաւորեցնելու: Սողոմոն վերջի ատեններն ինքզինքը բոլորովին հոյակապ պալատներ ու կռատուններ շինելու տալով՝ ժողովուրդը ծանր հարկերով ու աշխատութեամբ շատ նեղեր էր. ուստի եւ նա իրեն բերան առնելով զՅերովամ որ Սողոմոնին մեռնիլը լսելուն պէս Եգիպտոսէ վազեր եկեր էր, ըսաւ նորապսակ թագաւորին. « Հայրդ՝ մեր առնուրը ծանրացուց, թեթեւցուր դուն զայն եւ ծառայեալք քեզ »: Պատասխան տալու համար երեք օր ժամանակ ուղեց Ռորովամ որ մտածէ. հօրը քովն եղած ծերերուն հարցուց, եւ անոնք խորհուրդ տուին որ ժողովրդեան կամքը կատարելով անոնց սիրտը վաստակի, որով եւ բոլոր կենացը մէջ իրեն կծառայեն հաւատարմութեամբ: Բայց ուղեց նաեւ իւր քովը կեցած անդաւիկց երիտասարդաց կարծիքն իմանալ, որոնք այս պատասխանը թելադրեցին. « Իմ ճկոյթս՝ հօրս մէջքէն հաստ է. հայրս ձեր վրայ ծանր անուր դրաւ, ես զայն աւելի պիտի ծանրացունեմ. հայրս « զձեզ դաւադանով խրատեց, եւ ես զձեզ քքովք »:

Այս իրիստ ու անմիտ պատասխանին վրայ կատղեցաւ ժողովուրդը, «Դաւթի հետ ինչ բան ունիմք, գոչեցին միաբերան, եւ Յեսսեայ որդւոյն հետ ինչ ժառանգութիւն, «պնդեանց իրենակութիւնս քո Իսրայէլ»։ Այս իրենց աղքատամբութեան սովորական դարձած խօսքն ըսելով՝ լի բարկութեամբ ու թշնամութեամբ գլուխնին քաշեցին գնացին։

Ռորովամ կարծելով թէ խռովութիւնը հանդարտեցաւ, Աղոնիրաւ հարկապետը զրկեց որ հարկերը ժողովէ. բայց ժողովուրդը զայն քարկոծելով մեռուց, եւ Յերորովամը իւր վրայ թաղաւոր դրաւ։ Այն գոյժն որ առաւ Ռորովամ՝ սարսափեցաւ, աճապարեց կառքը մտաւ ու փախաւ գնաց Երուսաղէմ, ուր Յուդայի ու Բենիամինի ցեղերն միայն հետը միացան ու իրեն հաւատարիմ մնացին։

Այսպէս Դաւթի ու Սողոմոնի միահեծան թաղաւորութիւնը երկուքի բաժնուեցաւ. Յուդայի թաղաւորութիւնը աւելի փոքր էր, բայց աւելի պատուաւոր. վասն զի իւր ձեռքն էր տապանակն ուխտի եւ տաճարը, եւ ամէն հաւատացեալ Հրեայ պարտական էր ամէն տարի իւր նուէրը բերելու տաճարին մատուցանելու. իսկ Իսրայելի թաղաւորութիւնը աւելի բազմամարդ էր եւ աւելի ընդարձակ, որով եւ զօրաւոր։

Հրէից թաղաւորութիւնն այսպէս երկու բաժնուելով՝ հարկաւ զօրութիւնն եւս կբաժնուէր ու կտկարանար, զի անգ է զօրութիւն եւ ոյժ՝ ուր է միութիւն։ Դաւթի ժամանակ մինչեւ Եփրատ տիրապետեր էր, բաժանմանէն ետքը Պաղեստին միայն ձեռքը մնաց։ Հրեայք չորս կողմերնէն թշնամիներէ պատած պաշարուած, փոխանակ միաբանութեամբ անոնց դէմ դնելու, երկպառակութեամբ իրարու դէմ կզինէին, իրարու արիւնը կծծէին. մինչեւ որ ետեւէ ետեւ Բաբելոնացոց իշխանութեան տակը մտան՝ կորսնցընելով իրենց ազգային թաղաւորութեան ու ազատութեան հետ նաեւ բոլոր իրենց փառքն ու պատիւը։

Ժամանակագրական ցանկ թաղաւորացն Յուդայ եւ Իսրայելի։ — Պատմութիւնը լաւ ըմբռնելու համար հոս դրնեմք Յուդայի եւ Իսրայելի թաղաւորաց ժամանակագրական ցանկը.

ԹԱԳԱՒՈՐԲ ՅՈՒԴԱՅ .

	Թագաւորե	Քրիստոսե տաւչ
1. Ռորովամ	17 տարի	963
2. Աբիա	5 »	946
3. Ասա	41 »	944
4. Յովսափատ	25 »	904
5. Յովրամ	7 »	880
6. Ոքոզիա	1 »	876
7. Դոգոզիա	6 »	876
8. Յովա	40 »	870
9. Ամասիա	29 »	851
10. Ոզիա	52 »	805
11. Յովաթամ	16 »	752
12. Աքազ	15 »	737
13. Եզեկիա	29 »	725
14. Մանասէ	55 »	—
15. Ամոն	2 »	—
16. Յովսիա	51 »	—
17. Յովաքազ	» 5 ամիս	—
18. Եզիակիմ	10 տարի	—
19. Յեքոնիա	» 5 ամիս	—
20. Սեդեկիա	9 տարի	—
Վերջ թագաւորութեան Յուդայ		587
Ռորովամայ թագաւորութեան սկզբէն 575 տարի տեւելէն յետոյ :		

ԹԱԳԱՒՈՐԲ ԻՍՐԱՅԵԼԻ .

	Թագաւորե	Քրիստոսե տաւչ
1. Յերորովամ Ա.	22 տարի	963
2. Նաբատ	2 »	943
3. Բաասա	24 »	942
4. Ելա	2 »	919
5. Զամբրի	» 7 օր	918
6. Ամրի	12 տարի	918
7. Աքաաբ	20 »	907
8. Ոքոզիա	2 »	888
9. Յովրամ	10 »	887

10. Յէռու	28	»	876
11. Յովաքաղ	17	»	848
12. Յովաս	16	»	852
13. Յերոբոլամ Բ.	31	»	817
14. Զաքարիա	»	6 ամիս	766
15. Սեղղում	1	»	763
16. Մանայիմ	11	տարի	763
17. Փակիա	2	»	754
18. Փակէէ	20	»	763
19. Ովսէէ	9	»	726

Իօրայելի Թագաւորութիւնը 244 տարի տեւելէն յետոյ 718-ին կվերջանայ :

Ռօբոլամ առաջին Թագաւոր Յուդայ, ամպարշտութիւնն նորա եւ մահ: — Երուսաղէմ հասնելուն պէս շուտ մը Ռօբոլամ Յուդայի ու Բենիամինի ցեղերէն հարիւր ութսուն հազար կտրիճ մարդ ժողկեց, եւ երբ զանոնք հետն առած ապստամբ ասոն ցեղերուն դէմ կերթար, Աստուած Սամիա մարգարէին ձեռքովը պատուիրեց իրեն որ եղբարցը դէմ չերթայ չպատերազմի: Հնազանդեցաւ Ռօբոլամ եւ դարձաւ նորէն եկաւ Երուսաղէմ:

Յերոբոլամայ ամպարշտութիւնը Ռօբոլամայ աթոռը հաստատեց եւ ժողովրդեանը թիւը շատցուց, որովհետեւ Յերոբոլամայ կռապաշտութեանը չհետեւել ուղղ ժողովրդականը, քահանայք եւ զեւտացիք կվաղէին Երուսաղէմ կուգային: Բայց ամսոս որ քիչ ժամանակէն ինքը Ռօբոլամ եւս Աստուծոյ ձայնին չլսեց անոր պատուիրաններն ու հրամանները մոռցաւ եւ ինքզինքը կռապաշտութեան տուաւ. ժողովուրդն իսկ նորա օրինակին հետեւեցաւ, եւ բարձր տեղուանք սուտ աստուածոց սեղաններ կանգնեց, անտառներ շինեց ու նուէրներ կրնէր: Ասով բարկացուցին յոյժ զԱստուած, եւ նա վրանին եգիպտացուց Սաւակիմ (*):

(*) Սաւակիմ կամ Սիսակ եգիպտոսի թագաւորը, պատմեաց Սեսոսքիս կամ Սեսոսքոսիս ըսած թագաւորը կերեւեալ, որ քսաներորդ չորրորդ հարիւր տարեան առաջին թագաւորն էր, որով եւ Սողոմոնի հետ խնամութիւնն ընող թագաւորներուն ցեղէն չէր: Թերեւ, Քարնաքի պալատին աւերակացը մեջ մնա-

Թագաւորը զրկեց որ հազար երկու հարիւր կառօք եւ վաթսուն հազար երիվարօք եւ անթիւ բազմութեամբ զօրաց յարձակեցաւ ի Հրէաստան, Յուդայի ամուր ամուր քաղաքաց տիրեց, հասաւ մտաւ Երուսաղէմ, տաճարն ու Թագաւորական պալատը կողոպտեց եւ մինչեւ Սողոմոնին շինել տուած ոսկի վահաններն առաւ տարաւ, որոց տեղը պղնձի շինուեցան: Բայց ասով իսկ ամպարշտութեան ճամբան չփոխեց Ռորովամ, եւ տասնըվեց տարի անյաջող Թագաւորութիւն մը անցընելէն ետքը մեռաւ եւ իրեն յաջորդ թողուց Արիաս որդին:

Յերոբովամ առաջին Թագաւոր Իսրայելի. կռապաշտութիւնն ու պատիժ: — Յերոբովամ Եփրեմի լերան վրայ Սիկիմը մեծցուց զարդարեց եւ հոն հաստատեց իւր աթոռը: Վախնալով որ չլինի թէ Ժողովուրդը տարուէ տարի տօներուն տաճարին մէջ զոհ մատուցանելու համար, Երուսաղէմ երթալով բարկութիւննին իջնայ ու Ռորովամին հնազանդին, ուզեց նորահնար կրօնքով մը իւր նորահաստատ աթոռը այն վտանգէն հեռացընել: Ահարոնին գիւտը միտքը եկաւ. մանաւանդ որ ինքն ալ երկար ատեն Եգիպտոս կեցած ու Եգիպտացւոց կռապաշտութեամբն էր տոգորուած. երկու Եգիպտական աստուածներ ոսկի երկնջներ շինեց, մէկը Դան գրաւ եւ միւսը Բեթել, եւ «Ահա ասոնք են քու աստուածներդ Իսրայէլ, ըսաւ, որ զքեզ Եգիպտոսէն հանեցին.» Անոնց մասնաւոր քրմեր գրաւ, զօհելու համար բարձրաւանդակներ շինեց, Երուսաղէմայ պէս տօներ հաստատեց, որպէս զի Ժողովուրդը տաճարն երթալու տեղ Դան ու Բեթէլ երթայ զոհէ ու Երուսաղէմի կարօտ չքաշէ, ինքն եւս սկսաւ երթալ զոհեր մատուցանել:

Յերոբովամին այս ապերախտութեանը վրայ շատ բարկացաւ Աստուած եւ այն միջոցին որ Յերոբովամ Բեթէլ զնացած կռոց խռնի կմատուցանէր, Յուդայի երկրէն մար-

ծատարած բարձրաքանդակ մը կտեսնուի մինչեւ հիմա, յորում նկարագրեալ է Սեռոնքիս կամ Սաւակիմ որ իւր նուաճած բազաւորները կապած դից առջեւը կհանէ: Անոնց մէջ կեցած է կապեալ նաեւ Յուդայի բազաւորը Ռորովամ որ յայտնի կհանգցուի իւր հրեական գծագրութենէն ու արձանագրութենէն: Երեք հազար տարուան հնութիւն է այս:

գարէ մը եկաւ առջեւը եւ սկսաւ բարձրաձայն կանչել. « Սեղան սեղան, այսպէս կըսէ Տէր. Դաւթի տնէն Յովսիս անունով մէկը պիտի գայ որ քրմերգ վրադ պիտի զոհէ ու մեռեւն երուն ոսկորները վրադ պիտի այրէ. եւ ըսած իս ճշմարտութեանը նշան այն լինի որ սեղանը պատուի եւ վրայի պարարտութիւնները թափին: » Այս որ լսեց Յերոբոամ, բարկութեամբ մը ձեռքն երկնցուց հրամայեց որ զինքը բռնեն, բայց իսկոյն ձեռքը դօսացաւ եւ չկրցաւ վար առնուլ, սեղանն իսկ պատուեցաւ եւ ըստոր վրայինները վար թափեցան: Խոնարհեցաւ թագաւորը « Ո՛հ, աղօթէ, ըսաւ մարգարէին, որպէս զի ձեռքս բժշկուի: » Աղօթեց այրն Աստուծոյ եւ առ ժամայն թագաւորին ձեռքը առաջին վիճակը դարձաւ: Յերոբոամ ուրախութենէն « եկուր տունս ճաշէ, ըսաւ մարգարէին, եւ պարգեւներ տամ քեզ: — Թէ որ տանդ կէսն իսկ տաս, պատասխանեց մարգարէն, հետդ չեմ գար, վասն զի Աստուած ապսպրեց ինձ որ ոչ հաց ուտեմ հօս, ոչ ջուր ըմպեմ եւ ոչ եկած ճամբովս ետ դառնամ, » եւ ուրիշ ճամբով սկսաւ երթալ:

Բայց Բեթէլ բնակող ծեր մարգարէ մը իւր որդւոցմէ իմանալով անոր ըրածներն եւ ո՛ր ճամբէն երթալը՝ շուտ մը էշը պատրաստել տուաւ եւ ետեւէն գնաց հասաւ որ կաղնիի մը տակ նստեր էր, եւ տունը հրաւիրեց զինքը, երբ որ նա Աստուծոյ հրամանը մէջ բերելով հրաժարեցաւ, « Ես ալ քեզի պէս մարգարէ եմ, ըսաւ ծերը, Աստուծոյ հրեշտակն երեւցաւ ինձ եւ պատուիրեց որ քեզ բերեմ տունս, ու առջեւդ ջուր հաց հանեմ որ ուտես խմես: » Հաւատաց նա ծերոյն խօսքին, եկաւ մտաւ տունը, եւ կերակուր կերած աւտեն Աստուած նոյն ծեր մարգարէին բերնովն իրեն իմացուց որ անհնազանդութեանը պատիժ՝ մարմինը հարցը գերեզմանը պիտի չմտնէ: Այնպէս իսկ եղեւ. վասն զի էշ հեծած ետ դառնալու ժամանակ՝ ճամբուն վրայ առիւծ մը յարձակեցաւ ու առանց իշուն գալչելու՝ զարկաւ սպաննեց զմարգարէն, եւ մարմնոյն քովը կեցաւ. քովը կկենայր նաեւ էշը: Անցաւորներն տեսան զայն եւ գնացին ծեր մարգարէին բնակած քաղաքը պատմեցին, որ նորէն եկաւ թշուառ մարգարէին մարմինը գտաւ, իշոյն վրայ

դրաւ տունը բերաւ, վրան լացաւ, իւր գերեզմանը տա-
րաւ թաղեց եւ որդւոցը ապսպրեց որ զինքն եւս մեռնելէն
ետեւ հոն նոյն գերեզմանին մէջ թաղեն ընդ առն Աստու-
ծոյ « Վասն զի բոլոր անոր սպառնալիքները պիտի կատա-
րուին, ըսաւ, գէթ իմ ոսկերքս իրեն պատճառաւ աղա-
տին յայրելոյ ընդ այլոց » :

Հիւանդութիւն որդւոյն Յերոբոլամայ. Աքիա մարգարէ.
Մահ Յերոբոլամայ :— Յերոբոլամ ձեռքին յանկարծական
գօտանալովն ու առողջանալովն եւս չզգաստացաւ՝ ճամբան
չփոխեց, բայց Աստուած ուրիշ պատժովմըն ալ զինքը վեր-
ջին անգամ խրատել ուզեց : Իւր Աքիա որդին հիւանդացաւ.
Յերոբոլամ կնիանը ըսաւ որ թագաւորական հագուստները
փոխէ ու ծպտեալ երթայ Սեւով, Ասիա մարգարէին հար-
ցունէ տղուն գլխուն դալիքը : Աքիային աչուքները ծե-
րութենէն կուրցեր՝ չէին տեսներ. բայց Աստուած յառա-
ջագոյն իրեն իմացուցեր էր թագուհւոյն գալը. այնպէս որ
հազիւ թէ անոր ոտքին ձայնն առաւ՝ կանչեց. « Եկուր, ներս
« մտիք Յերոբոլամայ կիներ, ինչո՞ւ կձգտիս. քեզի գէշ լուր
« մը ունիմ տալու : » եւ վրայ բերաւ թէ « Աստուած Յերո-
« բոլամին ապերախաութեանը վրայ բարկացած՝ իւր տու-
« նը հարեօք պիտի լցունէ, Յերոբոլամայ դիակունքը քա-
« ղաքին մէջ շուները պիտի ուտեն, եւ դաշտին մէջ թըռ-
« չունք. քաղաքը ոտք կոխածիդ պէս՝ հիւանդ տղադ պիտի
« մեռնի, եւ բոլոր Իսրայէլ զինքը պիտի լան ողբան ու թա-
« դեն, եւ նա միայն Յերոբոլամայ անէն գերեզման պի-
« տի մօնէ. Իսրայէլն եւս իպատիժ անօրէնութեանցը Աս-
« տուած պիտի հանէ այս բարութեան երկրէն ու Եփրատ
« գետէն անդին պիտի ցրուէ » : Այս սոսկալի մարգարէու-
թիւնը ահագողով լսեց խեղճ թագուհին ու դարձաւ
զնաց Սարիսս կամ Թեւա ուր փոխադրեր էր Յերոբո-
լամ աթոռը. եւ ոտքը տանը դնէն ներս գնելուն պէս՝
տղան մեռաւ. կոծեցին զինքն ու հանդիսով թաղեցին :

Այնուհետեւ Յերոբոլամայ ամէն բանը ձախորդ զնաց.
Ռոբոլամի Աքիաս որդւոյն գէմ պատերազմեցաւ, յաղթուե-
ցաւ, շատ քաղաքներ կորսնցուց՝ յորս էր նաեւ Բեթէլ,
Մեռաւ Յերոբոլամ քսան տարի թագաւորելէն ետքը՝ ա-

պերախառութեան դառն հետեւանացը ցաւալի օրինակ մի եւս ինքզինքը թողլով աշխարհի:

Աբիաս եւ Ասա, թագաւորք Յուդայ: — Ռորովամին յաջորդեց որդին Աբիաս: Երեք տարի թագաւորեց Երուսաղեմի մէջ, եւ մօրը անունն էր Մասա: Աբիաս եւս հօրը մեղացը հետեւեցաւ եւ սիրտը Աստուծոյ հետ կատարեալ չէր իրեւ զսիրտն Դաւթի հօր իւրոյ: Ինքն եւս հօրը պէս բոլոր կեանքը Յերորովամին հետ պատերազմելով անցուց: Յայն պատերազմունս ամենէն մեծն էր Եփրեմայ ցեղին մէջ Սոմերոն լեռան վրայ եղածը, յորում Աբիաս չորս հարիւր հազար մարտիգը եւ Յերորովամով հարիւր հազար զօրաւորօք ճակատեցան. բայց եւ այնպէս Աստուծոյ թոյլ տալովը յաղթուեցաւ Յերորովամ, շատ մարդ կորսնցուց եւ տկարացաւ յոյժ: Աբիայ ամէն գործողութիւնն այսպէս յաջող կերթար թէ որ հօրը մեղաց ճամբան չբռնէր՝ դառնար առ Աստուած: Երեք տարի թագաւորեցին ետքը մեռաւ: Տեղը նստաւ որդին Ասա:

Ասա իւր թագաւորութիւնը աստուածպաշտութեամբ սկսաւ. բոլոր կռօց սեղանները, արձաններն ու բարձունքը քանդեց կործանեց, անտառներն այրեց, եւ ժողովրդեան պատուիրեց որ զՏէր Աստուած հարցն իւրեանց պաշտեն եւ անոր պատուիրաններն ու հրամանները կատարեն. իւր Մաաքա մայրը կռապաշտութիւնը չթողլով Աստարտեայ պաշտօն մատուցանելուն համար տիկնութենէն հանեց. բոլոր երկիրը խաղաղուց, բարեկարգեց, նորօգեց ու զօրացուց: Թագաւորութեանը տասնեւհինգերորդ տարին եթովպացւոց Զարեն կամ Զարս թագաւորը մէկ միլիօն զօրքով ու երեք հարիւր կառօք եկաւ Սեփասա ձորոյն մէջ՝ Մարիսա քաղաքին մօտ վրան յարձակեցաւ: Քաջութեամբ ճակատեցաւ Ասա, բայց պատերազմը չսկսած, լի վստահութեամբ այս ազօթքն բրաւ Աստուծոյ. «Տէր Աստուած, «բազմօք եւ սակաւօք կարող ես դուն ապրեցուցանել. զօրացո՞ւ զմեզ Տէր Աստուած մեր, վասն զի քեզի յուսացանք «եւ քու անուամբդ եկանք այս բազմութեան վրայ: Տէր Աստուած մեր, թող մի տար որ մարդ քեզ յաղթահարէ:» Յանկարծ եթովպացւոց վրայ արհաւիրք ձգեց Տէր եւ

սկսան փախչիլ, ետեւնէն ընկաւ Ասա, զիրենք բոլորովին զարկաւ ջարդեց, եւ մեծ աւարաւ ու յաղթանակաւ զարձաւ յերուսաղէմ: Հոն Ագարիս մարգարէն գիմացն ելաւ եւ Աստուծոյ կողմանէ գովեց ու խոստացաւ Ասայի որ միշտ օգնէ իրեն՝ եթէ միշտ ուղղութիւն ընէ: Սիրտ առաւ թագաւորն ու ժողովուրդը, ջնջեց Յուդայի եւ Բենիամինի եւ տիրած տեղերուն միջի գտնուած կուռքերը, ու հանդիսաւոր զոհ մ'ալ մատոյց Աստուծոյ ճշմարտի իշնորհակալութիւն ըրած մեծ յաղթութեանը. ու եօթն հարիւր զուարակ եւ եօթն հազար խոյ մորթել տուաւ յաւարէ եթովպացւոց: Հոն հրաւիրած էր եւ Խորայելացւոց ցեղերէն շատ մարդիկ, եւ ամենուն գիմաց նորէն ուխտ դրաւ Աստուծոյ հետ որ այնուհետեւ զինքը միայն պաշտեն եւ իրեն հաւատարիմ մնան: Աստուած ալ իրօխարէն՝ երկար տարի խաղաղութեան մէջ թողուց զՅուդա, մինչդեռ Իսրայելի թագաւորութիւնը խռովութեամբ կծփէր:

Նաբատ եւ Բաասա, թագաւորք Իսրայելի: — Ասայի թագաւորութեան երկրորդ տարին Յերոբոամայ յաջորդեց որդին Նաբատ եւ բոլորովին հօրը ամպարշտութեան ճամբուն հետեւելով՝ անոր պէս առելի եղաւ Աստուծոյ:

Երկուք ու կէս տարի հազիւ թէ թագաւորեր էր՝ Փղըշտացւոց Գաթարոն քաղաքը պաշարած ժամանակ՝ իւր Բաասա զօրավարը զարկաւ զինքն մեռուց ու տեղն անցաւ, եւ որպէս զի կարող լինի անկասկած թագաւորել, Յերոբոամայ բոլոր ցեղը թրէ անցուց, որով եւ Աքիա մարգարէին բերնով Աստուծոյ անոր ըրած սպառնալիքը կատարեցաւ: Բայց Բաասա ալ Նաբատին կռապաշտութեան ճամբան չթողուց. եւ Յեռ մարգարէին բերնով իրեն իմացուց Աստուած որ եթէ չզգաստանայ՝ իւր գլուխն եւս Յերոբոամայ եկածը պիտի գայ: Յէռին վրայ բարկացաւ Բաասա, զինքը սպաննել տուաւ, եւ քսանըջորս տարի թագաւորելէն յետոյ մեռաւ:

Ասայիկ վերջը: — Բայց Ասա ոչ որպէս խոստացաւն մինչեւ վերջը իւր յոյսն ու վստահութիւնը Աստուծոյ վրայ դրաւ. որով եւ կենաց վերջի օրերը թշուառութեամբ անցուց: Իւր թագաւորութեանը երեսունըվեցերորդ կամ

մանաւանդ քաննըվեցերորդ տարին՝ Իսրայելի Բաասա թագաւորը ուզելով Իսրայելացւոց ցեղերուն Յուդայի թագաւորութեան հետ ունեցած երթեւեկութիւնն արգելել, Ռաւա քաղաքն (որ երկուց թագաւորութեանց սահմանադրւաւն էր) առաւ եւ ամրացուց ու պատերազմի կպտարատուէր Ասայի դէմ։ Վախցաւ Ասա, բայց փոխանակ առաջին անգամուան պէս Աստուծոյ ոգորմութեանը դիմելու եւ անոր պաշտպանութիւնը խնդրելու, տաճարին ու թագաւորական գանձին մէջ որչափ ոսկի արծաթ որ գտաւ՝ ժողկեց ընծայ զրկեց որդւոյն Ադերայ (Պենատտա) արքային Ասորւոց, որպէս զի գայ Իսրայելի Բաասա թագաւորը հալածէ։ Դիմեց նա բազմութեամբ զօրաց եւ ստիպեց զԲաասա կորուստով ետ քաշուիլ, եւ Ասա իւր զօրաւոր ստիւին ձեռքէն ազատելով՝ Ռամայ թերակատար պարիսպները կործանեց, եւ անոնց տւերակովը Գաբաւ ու Մաֆնաւ քաղաքներն ամրացուց։

Բայց Ասաուած Անանիաս մարգարէն զրկեց առ Ասա, եւ յիշեցընելով եթովպացւոց վրայի մեծ յազթուլութիւնը, եւ այժմու Աստուծոյ վրայ ցուցուցած թերահաւատութիւնը՝ կշտամբեց զնա եւ սպառնացաւ որ այնուհետեւ պատերազմը վրայէն անպակաս պիտի լինի, եւ ընաւ հանգիստ օր մը պիտի չունենայ։ Բարկացաւ Ասա եւ ըզմարգարէն բռնեց բանտ դրաւ, բայց անոր խօսքերուն կտտարումը չկրցաւ խափանել, Բաասայ հետ ունեցած պատերազմները անոր մահուամբը միայն վերջացան։ Հիւանդութեան ժամանակն իսկ դարձեալ իւր յոյսը փոխանակ Աստուծոյ՝ բժշկաց վրայ դրաւ, եւ երկու տարի տանջուելէն ետեւ մեռաւ քառասունըմէկ տարի թագաւորելով։ Յուդարկաւորութեան հանդէսը շատ փառաւոր եղաւ եւ իւր շինել տուած գերեզմանին մէջ թաղուեցաւ։

Ասայի վերջը թէպէտ գժբախտ եղաւ, բայց եւ այնպէս իւր երկար իշխանութիւնը Յուդայի թագաւորութեան լաւագոյն ժամանակներէն եղան։ Իրաւ անթերի չեղաւ իւր աստուածապաշտութիւնը, բայց եւ այնպէս երբ մտածեմք որ անդին Իսրայելացւոց վեց թագաւորներ Ասայի օրերը իրարու յաջորդելով՝ ամէնն ալ չար օրինակ

էին Յուդայի թագաւորութեանն, աւելի կրնամք ճանչնալ Ասայի արդիւնքը, ուստի եւ Ս. Գիւրքը իւր պակասութիւնը պատմելովն հանգերձ՝ դովեւատով զնա կշիշատակէ: Ասա արժանաւոր յաջորդ թողուց զորդին Յովսափաս:

Էլա, Զամբրի եւ Ամրի, թագաւորք Իսրայելի: — Յէռմարգարէին Աստուծոյ կողմանէ առ Բաասա ըրած ու արեամբը հաստատուած սպառնալիքը չէր կրնար անկատար մնալ. որդին էլա տեղն անցաւ ու հաղիւ թէ երկու տարի թագաւորեր էր երբ օր մը Թերսայ քաղաքապետին տունը կերուխումի մէջ գինովցած ժամանակ, իւր Զամբրի կամ Զիւնրի զօրավարը զինքը սպաննեց, տեղն անցաւ եւ Բաասա ու բոլոր ցեղը թրէ անցուց: Բայց չկրցաւ Զամբրի իւր այնչափ արեամբ ողողած պատիւը աւելի վայելել, վասն զի Իսրայելացւոց զօրքը անոր տիրասպանութեանը վրայ սատիկ բարկանալով՝ իրենց Ամրի կամ Հոնրի սպարապետը թագաւոր անուանեցին, եւ եկան Թերսա մայրաքաղաքը պաշարեցին: Տեսաւ Զամբրի որ քաղաքը պիտի առնուի, թշնամեացը ձեռքը չիյնալու համար թագաւորական պալատին կրակ տուաւ ու մէկտեղ այրեցաւ: Այն ժամանակ ժողովուրդն երկու բաժնուեցաւ, ոմանք զԱմրին կուղէին թագաւոր, եւ ոմանք Թաւնի կամ Թիպկի անուն իշխան մը, բայց չորս տարիէն ետեւ վերջապէս Ամրեայ կուսակիցքը յաղթեցին, եւ Թամնին մեռաւ: Միապետեց այնուհետեւ Ամրի, եւ երկու տարի Թերսա բնակելէն յետոյ՝ Սուհոռն լեռը Սամարեայ տիրոջմէն երկու արծաթ տաղանդի գնեց, Սամարիա քաղաքը շինեց՝ հոն փոխադրեց աթոռը, եւ այնպէս զարգարեց որ Երուսաղեմի նախանձորդ եղաւ Սամարիա եւ թագաւորական քաղաք Իսրայելի թագաւորացը: Տասուերկու տարի թագաւորեց Ամրի, Ասայի թագաւորութեան երեսունեւութերորդ տարին մեռաւ, եւ կռապաշտութեամբը բոլոր իւր նախորդներն անցուց. բայց եւ այնպէս՝ կերեւնայ թէ տեսչութեան գիտութիւնն ունէր, որով կրցաւ թշնամեացը վրայ զօրանալ եւ իւր ցեղը հաստատել, յոր քաղաքական տեսութեամբ Սիդոնացւոց թագաւորին դուստրը՝ իւր որդւոյն Ախասրու կին առաւ, խնամութեամբ թագաւորութիւնը ապահովցնելով:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԱՔԱԱՐԻՆ ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ԳՈԴՈՂԵԱՅ ՄԱՀՐ

Աքաար, Թագաւոր Իսրայելի. եղիւ մարգարէ: — Այրի կինը: — եղիւ Արդիու ձեռքով Աքաարու կիսօսի: — եղիւ Բափաղու քրմերը կիսայտառակէ: — Անձրեւ: — Փախուստ եղիայի. Աստուած կիսօսի եղիայի հետ: — եղիսէի ընտրութիւնը: — Պենատատ, եւ պատերազմն Յափեկայ: — Այգի Նարովթայ: — Միքիա մարգարէ: Սեղեկիա, սուտ մարգարէ: — Մահ Աքաարու: — Ոքողիւ, Թագաւոր Իսրայելի: — եղիւ յինասպետը կպատմէ: — եղիւ կվերափոխի: — եղիսէ Յորդանանը կպատմէ: — եղիսէ երիքովի ջրերը կրծչէ: — եղիսէ խեռ տղաքը կպատմէ: — Յովսափատ, Թագաւոր Յուդայ: — Յովսափատ եւ Յովթամ կյաղթեն Մովարացոց: — Մովարացիք ու Ամոնացիք Յովսափատայ վրայ կյարձակին ու կյաղթուին: — Մահ Յովսափատայ: — Յովթամ եւ Ոքողիւ: — Հրաշագործութիւնք եղիսէի: — Այրի կնոջ խղը կշացնէ: — Սոմնացւոյն որդին կկենդանացնէ: — Մարգարէից որդիքն ու բազմութիւնը կկերակրէ: — Որդւոց մարգարէից հետ փայտ կտրելու կերթայ: — Նէեման Ասորին կրծչէ: — Որդին Աղերայ եղիսէն բռնել կուզէ: — Մամարիոյ սովը կանցնէ: — Ագայէ: — Մահ Յովթամայ. Յէու: — Մահ Յեզարեկայ: — Յէու. Աքաարու տունը կջնջէ. Բափաղու տաճարը կայրէ: — Յէու. Ագայել կյաղթուի կմեռնի: — Գողոթիւ Յուդայի Թագաւորութիւնը կպափշտակէ: — Գողոթեայ մահը:

Աքաար, Թագաւոր Իսրայելի. եղիւ մարգարէ: — Աքաար Թագաւորական աթոռն ելնելուն պէս՝ մէկէն իմացուց թէ ամպարշտութեան մէջ զհայրն իսկ պիտի անցունէր, յոր իրեն առաջնորդեց կիսն իւր Յեզարեկ կամ Իգեպիլ՝ որ Սիդոնացոց Յովթաղ կամ Երպաղ Թագաւորին աղջիկն էր: Սամարիոյ մէջ Բահաղ կուռքին մեհեան ու սեղան կանգնեց, անտառ շինեց, եւ օրէ օր անօրէնութիւնները շաացունելով՝ իւր նախորդաց ամենէն աւելի զԱստուած քարկացուց: Ուստի եւ եղիւ մարգարէն որ Գաղաադու Թեգրե քաղաքը կընակէր, գնաց իրեն ըսաւ թէ « Գիտնաս որ ոչ ցօղ պիտի գայ եւ ոչ անձրեւ, քայց եթէ երբոր ես հրամայեմ: » Աստուծոյ հրամանովը անկէց ելաւ գնաց գէպ յարեւելս եւ Յորդանանու գիմացը Քոռաք կամ Քեոիք հեղեղատին քով պահուրտեցաւ. հոն ջուր կխմէր, եւ առաւօտն ու իրիկուն ագռաւք իրեն հաց ու միս կըերէին:

Այրի կինը:— Բայց երբոր երկար ժամանակ անձրեւ չգալով հեղեղատը ցամաքեցաւ, Աստուած իրեն հրամայեց որ ելնէ Սիզոնացւոց Սարկիսա քաղաքը երթայ, այրի կնոջ մը տունը նստի: Քաղաքին դուռն որ հասաւ եղիա՝ տեսաւ որ կին մը ելեր փայտ կծողովէր. «Քիչ մը ջուր բեր ինձ որ խմեմ» ըսաւ: Երբ կինը կերթար որ բերէ, «Հետը պատառ մըն ալ հաց բեր» կանչեց եղիա: Դարձաւ կինը «Հաւատան, Տէր իմ, պատասխանեց, որ բոլոր բոլոր ունեցածս ափ մը ալիւր է սափորիս մէջ, եւ շիշիս մէջն այլ քիչ մը իւղ. եւ ահա ելեր երկու կտոր փայտ կծողովեմ՝ որ աս ունեցածս այլ եփեմ, որդւոյս հետ ուտեմք ու մեռնիմք երթամք»: Այս ցաւագին պատասխանին վրայ գորովեցաւ եղիա, «Մի վախնար, ըսաւ, գնա ըսած իգ պէս ըրէ. բայց նախ փոքրիկ նկանակ մը ըրէ՝ բեր ինձ, եւ յետոյ քեզ ու որդւոյդ համար շինէ. վասն զի այսպէս կըսէ Տէր Աստուած Իսրայելի, սափորիգ մէջի ալիւրը պիտի չպակսի եւ շիշիգ մէջի իւղը պիտի չհատնի մինչեւ այն օրը՝ որ ինքն անձրեւ իջեցընէ երկրիս վրայ»: Եղիային ըսածին պէս ըրաւ կինը, եւ իրաւցընէ բոլոր սովոյն ժամանակ այրի կնոջ տնէն ոչ ալիւրն եւ ոչ իւղը լմնցաւ, որով թէ ինքը, թէ որդին եւ թէ եղիա առատապէս կերակրեցան: Բայց շատ չանցաւ՝ այրւոյն որդին հիւանդացաւ մեռաւ. խեղճ մայրը լալով եղիային ինկաւ, ու «Ինչո՞ւ համար տունս եկար մտար, կըսէր, որ մեղքերս յիշատակես ու տղաս մեռցընես»: Վրան գլխացաւ եղիա, գրկէն առաւ որդին, իւր բնակած վերնատունը տարաւ, անկողնոյն վրայ դրաւ եւ աղօթելով, «Տէր Աստուած իմ, գոչեց, կաղաչեմ որ այս տղուն հոգին իւր մարմնին դառնայ»: Լսեց Աստուած եղիայի, եւ մէկէն յարութիւն առաւ տղայն. եղիա վար բերաւ տղան, տարաւ մօրն ու «Տես որդիդ կենդանի է» ըսելով՝ գիրկը տուաւ տղան: Անակնկալ ուրախութենէն խեղճ մօրը խելքը գլխէն գնաց, «Ահա հիմա իմ մացայ, ըսաւ, որ այր Աստուծոյ ես գու, եւ բան Տեառն ճշմարիտ է իրերան քո»:

Եղիա Աբգիուի ձեռքով Աքաբու կիստի:— Սակայն երեք տարիէ իվեր անանձրեւ չորութիւնը կտեւէր, եւ

Սամարիա սաստիկ սովի ու նեղութեան մէջ էր. Աքաաբ ու Յեզարէլ սրտերնուն կատաղութենէն մարգարէները կրօնէին մեռցընել կուտային: Աստուած Եղիային երեւեցաւ ու «Գնա Աքաաբին զրուցէ ըսաւ, որ ահա գլխացոյ անձրեւ պիտի տամ»: Այն միջոցին ալ Աքաաբ ճարն հատեր իւր տանը Արդիու հազարապետին հետ ելեր երկրին աղբիւրներն ու հեղեղաները կալաւէր, որպէս զի իւր ձիերուն ու ջորիներուն քիչ մը ջուր գտնեն որ չստատկին: Եղիա ճամբան Արդիուին հանդիպեցաւ որ աստուածավախ իշխան մըն էր, եւ թագուհւոյն ու թագաւորին Աստուծոյ մարգարէները կոտորել տուած ժամանակ՝ ինքը անոնցմէ հարիւր հոգի երկու այրի մէջ յիսուն յիսուն պահեր ու հացով եւ ջրով ծածուկ կկերակրէր:

Եղիան տեսնելուն պէս՝ ինկաւ երկրպագութիւն ըրաւ: Հրամայեց մարգարէն որ երթայ տիրոջն իմացունէ թէ ահա Եղիա եկեր է: «Քեզ ինչ վնաս ըրի, պատասխանեց Արդիու, որ զիս Աքաաբին ձեռքը կուղես մասնել որ սպաննէ. կենդանի է Տէր Աստուած քո, որ ոչ ազգ մնաց եւ ոչ թագաւորութիւն ուր մարդ չյուզարկէ՝ զքեզ չվնասէ. հիմա եթէ ըսեմ որ Եղիան հոս է եւ հոգի Տեառն զքեզ առնու ուրիշ տեղ տանի, Աքաաբ զքեզ չգըտնելով՝ զիս կմեռցընէ. — Կենդանի է Տէր զօրութեանց, պատասխանեց Եղիա, այսօր Աքաաբին պիտի երեւիմ»:

Գնաց Արդիու պատմեց Աքաաբին, որ մէկէն ելաւ եկաւ ընդ առաջ Եղիայի, եւ զինքը տեսնելուն պէս՝ «Հո՞ս ես, պոռաց, խանգարիչդ Իսրայելի: — Իսրայելի խանգարիչն ես չեմ, պատասխանեց Եղիա, այլ դուն եւ հօրդ տունը, որ զՏէր Աստուած ձեր թողութիւն ու Բահայիմաց ետեւէն գնացիր»: Այս ըսելով՝ թագաւորին հրամայեց որ բոլոր Իսրայէլն ու Բահայու չորս հարիւր յիսուն քրմերն ու Յեզարէլի սեղանէն կերող Աստարովտայ չորս հարիւր սուտ մարգարէներն ժողովէ Կարմեղոս լեռը բերէ: «Հո՞ն պիտի տեսնես, ըսաւ Աստուծոյ զօրութիւնն ու կուց խայտառակութիւնը»:

Եղիա Բահայու քրմերը կխայտառակէ: — Կատարեց Աքաաբ Եղիայի հրամանն: Հոն ամենուն առջեւ ելաւ մար-

գարէն, « Ո՛վ Իսրայելացիք, գոչեց, մինչեւ ցերբ պայպէս յերկուս հետս պիտի կաղտք: մէյմը մէկուն՝ մէյմը միւսին կողմը բռնելով, թէ որ Տէր է Աստուած՝ անոր ետեւէն գնացէք, իսկ թէ որ Բահալ՝ անոր ետեւէն»: Եւ երբոր ժողովուրդը պապանձած պատասխան չտուաւ, դարձաւ անոնց եղիա, « Ահա ես միայն մնացեր եմ: Ըսաւ, Աստուծոյ մարգարէ, իսկ Բահաղու մարգարէք՝ չորս հարիւր յիսուն, եւ մարգարէք Աստարովտայ չորս հարիւր: Արդ իմանալու համար թէ ո՞վ է ճշմարիտ Աստուած, երկու զուարակ բերէք. թող մէկը Բահաղու եւ Աստարովտայ մարգարէներն առնուն կտոր կտոր քարքեն՝ փայտերուն վրայ դնեն, բայց կրակ չտան. նոյնպէս ընեմ նաեւ ես միւս զուարակը եւ կրակ չտամ. դուք ձեր աստուածները կանչեցէք, ես ալ իմ կանչեմ. եւ ո՞ր աստուածն որ երկնքէն կրակ իջեցընէ ու ողջակէզն այրէ՝ ըսել է թէ նա է ճշմարիտ Աստուած: Հաւանեցաւ ժողովուրդն այս առաջարկութեան: Այն ժամանակ եղիա ըսաւ Բահաղու մարգարէներուն որ իրենք առաջ սկսին: Ամէն բան պատրաստեցին նոքա, եւ ուռաւօտուրնէ մինչեւ կէսօր սեղանոյն չորս կողմը դառնալով, « Լուրմեղ Բահալ, լուրմեղ » գոչելով կպռային, բայց ոչ պատասխան տուող կար եւ ոչ կրակ: Երբոր կէսօր եղաւ, եղիա մարգարէն զիրենք ծաղր ընելով՝ « Ջայներնիդ աւելի բարձրացուցէք, կըսէր, վասն զի աստուած է, թերեւս զքօսանք մը ունի, զբաղեր է, եւ կամքուն է, պոռացէք որ արթըննայ: » Անմիտք, եղիային հեգնութեանը հաւատալով՝ լեղապատառ կպռաչքային, եւ յուսահատութիւններնէն եւ կոյր յիմարութիւններնէն ուղիւղով իրրեւ Բահաղու հաճոյական գործ ընել, մարմիննին սրերով ու գեղարգներով կկտրտէին, վրանին գլուխնին արեան մէջ կթաթխէին: Այն անձոռնի հանդէսը մինչեւ իրիկուն տեւեց, եւ արգիւնք մը չտեսնուեցաւ:

Այն ժամանակ եկաւ եղիա, « Մէկգլխ գնացէք, ըսաւ, ո՞վ յիմարներ, եւ արդ ես ողջակէզս մատուցանեմ»: Քովը կանչեց ժողովուրդը, տասուերկու քար առաւ ըստ թուոյ 12 ցեղիցն, անոնցմով սեղան շինեց, չորս կողմը փոս փորել տուաւ՝ գիղեց զո՛հին փայտը, զուարակը կտոր կտոր

ընելով փայտերուն վրայ դրաւ եւ հրամայեց որ տասուեր-
կու սափոր լեցուն ջուր բերեն եւ ողջակիզին եւ փայտե-
րուն վրայ թափեն, որպէս զի լաւ մը թրջի ողողի ու սե-
ղանոյն բոլորտիքի փոսն ալ ջրով լեցուի, որով ոչ որ
կարող լինի խարգախուծեան պատճառաւ մը դանել:
Այնուհետեւ աղօթքի կեցաւ եղիա աղաղակելով յերկինս.
«Տէ՛ր Աստուած Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ, որ-
պէս զի գիտնան սոքա թէ՛ դուն ես Տէ՛ր Աստուած Իսրայելի
եւ ես ծառայքո՛ւ, լուր ինձ եւ հրով այս ողջակէզն այրէ »:
Դեռ խօսքը բերանն էր եւ ահա կրակ իջաւ երկնքէն եւ
ողջակէզը փայտերովն ու սեղանովը եւ փոսին ջրովը մէկ-
տեղ լափեց ու սրբեց, Այս որ տեսաւ ժողովուրդը սար-
սափած երեսնուն վրայ ընկան ու խոստովանեցան թէ՛ «Աբ-
գարեւ ինքն է Տէ՛ր, ինքն է Աստուած»: Այն ատեն հրա-
մայեց եղիա որ Բահաղու սուտ մարգարէները բռնեն կա-
պեն ու մէջերէն մէկը չազատի: Կիսոնի հեղեղատը տա-
րաւ զիրենք, բոլորն ալ սպաննել տուաւ. որպէս զինորէն
ժողովուրդը չմոլորեցընեն զհետ Բահաղու:

Անձրեւ: — Յետոյ ըսաւ եղիա Աքաբին. «Ել, կեր խմէ,
վասն զի անձրեւի ոսնածայն կլսեմ»: Այս կրսէր, թէ եւ
օգը պարզ էր եւ ամենեւին նշան չկար անձրեւի: Ելաւ
եղիա Կարմեղոս լերան գլուխը, յերկիր խոնարհեցաւ, երե-
սը ծնգացը մէջ դրաւ եւ ըսաւ իւր սպասաւորին. «Ել,
նայէ գէպ իծով, բան մը կտեսնես»: Ելաւ նայեցաւ պա-
տանեակն, ու եկաւ ըսաւ որ բան մը չտեսնուիր. «Եօթն
անգամ դարձիր տես», ըսաւ: Եօթն անգամ դարձաւ նայե-
ցաւ պատանեակը, եւ Եօթներորդին եկաւ ըսաւ որ «Մար-
դու թաթի չափ փոքրիկ ամպ մը տեսայ որ ծովէն կել-
նէր»: Շուտ մը զինքն Աքաբին զրկեց ըսելու որ փութայ
կառքը լծէ երթայ, որպէս զի անձրեւի չբռնուի: Ճամ-
բայ ելաւ Աքաբ, եւ դեռ Յեզրայէլ չհասած՝ երկինք
ամպերով ու հողմով մթացաւ, սաստիկ անձրեւ մը եկաւ:
Քիչ ատենէն երկիրն սկսաւ նորէն պտուղ տալ, եւ սովը
դադրեցաւ, եւ հասկըցուց Աստուած ապերախտ Իսրայել-
լացւոց որ սով զրկելն ու դադրեցընելն ալ իւր ձեռքն է:

Փախուստ եղիայի. Աստուած կխօսի եղիայի հետ:—
 Յեզաբէլ Աքաբէն լսելով եղիային ըրածները, եւ Ռա-
 զու քրմերուն կոտորածին վրայ սաստիկ բարկանալով՝ մարդ
 զրկեց ու երգմունք ըրաւ որ վաղուան օրը նոյն ժամին
 չարաչար մահուամբ զնա մեռցնէ: Ելաւ եղիա Յուդայի
 երկիրը Բերսաբէ եկաւ, հոն թողուց իւր մանչը, եւ ինքը
 անապատին մէջ օրուան մը ճամբայ ընելով՝ բեւեկնիւի մը
 տակ յղճած նստաւ եւ սկսաւ Աստուծոյ աղաչել որ հոգին
 առնու մեռնի, եւ երբոր այսպիսի ակտը մտածմունքներով
 հոն քունը տարաւ քնացաւ, երկու անգամ Աստուծոյ հը-
 րեշտակը զինքն արթնցուց ու « Ե՛լ, կերակուր կեր ու խմէ,
 կրտէր, վասն զի ճամբագ երկայն է »: Ելաւ տեսաւ որ
 գլխոյն քով հաց ու կոյժ մը լեցուն ջուր կայ. առաւ կե-
 րաւ ու խմեց, եւ այնպէս զօրացաւ որ կարող եղաւ քառա-
 սուն օր եւ քառասուն գիշեր քալելով հասնիլ Քորէք լեռն
 ու այրի մը մէջ պահուրտեցաւ: Մէյմըն ալ Աստուծմէ-
 ձայն մը եկաւ որ իրեն կրտէր. « Եղիա, հոս լինջ կընես »:
 « Նախանձեցայ զնախանձ Տեառն ամենակալի, պատասխա-
 նեց եղիա. որդիքն Իսրայելի զքեզ թողուցին, Տէր, սե-
 ղաններդ կործանեցին ու մարգարէներդ սրով կոտորե-
 ցին, ես միայն մնացի, զիս ալ կրկնուեն որ սպաննեն »:
 Կրկնեց ձայնը. « Լաղը ել այրէդ ու լերան վրայ Աստուծոյ
 առջեւը կեցիր »: Աստուած անցաւ. լեռները քակող ու
 ժայռերը խորտակող սաստիկ հողմ մը ելաւ, եւ Աստուած
 այն հողմոյն մէջ չէր: Հողմէն ետքը երկրաշարժ եղաւ,
 եւ ոչ այն երկրաշարժին մէջ էր Աստուած: Երկրաշար-
 ժէն ետեւ՝ կրակ եկաւ, եւ ոչ կրակին մէջն էր Աս-
 տուած. կրակէն վերջը մեղմ օդոյ ձայն ելաւ, եւ ահա անոր
 մէջն էր Աստուած: Առով կուղէր Տէր հասկցընել եղիայի
 որ ինքը հեղութեան մէջն է որ կհանգչի, եւ ողոր-
 մութեամբ կնայի մարդկան մեղացն ու ապերախտութեա-
 նը վրայ: Եղիա այն ձայնն առնելուն պէս՝ մէկէն մաշկե-
 կաւը երեսը գոցեց եւ գնաց այրին բերանը կեցաւ: Եւ
 ահա նոյն ձայնն իրեն « Հոս լինջ կընես » եղիա, ըսաւ. ելիր
 « անապատին ճամբէն Դամասկոս գնա, Ազայէլը Ասորուց
 « Թագաւոր օծէ, Յեռն՝ նամեսեայ որդին՝ Իսրայելի թա-

« գաւոր, եւ զնդիսէ որդի Սափատայ՝ քու տեղդ մարգարէ:
« Աղայելի սրէն ազատողները պիտի սպաննէ Յէռն. եւ
« Յէռնին սրէն ազատողները պիտի սպաննէ Նդիսէ: Եւ մի
« կարծեր, ըսաւ իրեն Աստուած, որ դու միայն մնացած
« լինիս ինձ պաշտօնեայ. այսօրուան օրս Իսրայելի մէջ քեզ
« մէն գատ՝ գեռ ուրիշ եօթն հազար մարդ իկ կան՝ որ զիս
« կպաշտեն ու Բահաղու երկրպագութիւն ըրած չունին »:
Ասով կխրատէր զնա իխոնարհութիւն, եւ միանգամայն
կմխիթարէր իւր ազգին վրայ:

Նդիսէի ընտրութիւնը:— Մէկէն ճամբայ ելաւ Նդիա եւ
եկաւ Նդիսէն գտաւ որ տասուերկու զոյգ եզով երկիր
կհերկէր. իւր մաշկեակը կամ վերարկուն անոր վրան ձը-
գեց Նդիա: Շուտ մը Նդիսէ ամէն բան թողուց վազեց եւ
զիային քով, « Տէր իմ՝ ըսաւ, հրաման տուր որ նախ եր-
թամ հօրս ու մօրս հետ պագտուիմ, վերջի բարեւս տամ »:
Հաւանեցաւ Նդիա. վաղեց Նդիսէ, ծնողացը տուաւ իւր
վերջին հրաժարական ողջոյնը. զոյգ մը եզ մօրթեց, ա-
րօրին փայտովը զանոնք եփեց, ժողովրդեան բաժնեց, եւ
Նդիային ետեւէն գնաց եւ կծառայէր անոր:

Պենատատ Զ, եւ պատերազմն Յափեկայ:— Այն ժամա-
նակները Ասորուց թագաւորը Պենատատ (*) կամ որդին Ա-
դերայ, որդի եւ յաջորդ այն Պենատատին զոր Ասա օգնու-
թեան կանչեց ընդդէմ Բասայ թագաւորին Իսրայելի,
ըսոր զօրքովն եկաւ Սամարիան պաշարեց. հետն էին ի-
րենց ձիերովն ու կառքերովը նաեւ ուրիշ երեսունուեր-
կու թագաւորք: Պենատատ Աքաաբու մարդ զրկեց ու ը-
սաւ. « Այսպէս կըսէ Պենատատ, ըսոր քու արծաթդ եւ ոս-
կիդ իմն է. իմն են նաեւ կանայքդ ու որդիքդ »: Աքաաբ
խոնարհութիւն կեղծելով ուղեց չտրեաց գիմացն առնուլ,
ուստի այս պատասխանը զրկեց. « Տէր իմ՝ արքայ, ըսածիդ
պէս՝ ես ալ, իմիններս ալ քուկդ ենք »: Բայց երբ Ասորուց
թագաւորը նորէն մարդ զրկեց իրեն ու կպահանջէր որ
եթէ իւրն են՝ ապա ուրեմն թող տայ զանոնք. սոսկաց

(*) Պենատատ՝ ցեղ մը Ասորի քաղաքացի հասարակ անունն էր՝ իրենց
նիմանդիր Ասատ կամ Հատատին անուամբը. Պեն — Ասատ ըսել է Որդի
— Աստուայ, վասն որոյ եւ մեր քաղզմանութիւնը կկոչէ զնոսա որդի Այերայ:

Աքաաբ, խորհուրդ հարցուց ծերոց եւ ժողովրդեան, եւ ամէնքը միաբերան ըսին որ մոիկ չընէ, յանձն չառնու
այն անիրաւ առաջարկութիւնը, Բարկացաւ Պենատատ ու
մարդ զրկեց սպառնացաւ Աքաաբու որ Սամարիան հիմ
նայատակ քանդէ: Ասոր վրայ մարգարէ մը եկաւ Աստու
ծոյ կողմանէ, սիրտ տուաւ խրախուսեց զԱքաաբ «Կտես
նես, ըսաւ, սա մեծ ամբօխը, այսօր Աստուած ձեռքդ պի
տի մատնէ զայն, որպէս զի գիտնաս թէ ինքն է Տէր»: Հարցուց Աքաաբ. «Ո՞վ սկսի պատերազմը.—Դուն», պատաս
խանեց մարգարէն: Աստուծոյ խոտտումը թագաւորն ու
ժողովուրդը արիացուց, թէեւ բոլոր բոլոր եօթն հազար
զօրք ունէին ներսը. բայց յանկարծ քաղաքէն դուրս ելան
Պենատատայ եւ անոր երեսունեւերկու օգնական թա
գաւորացը վրայ ինկան, որ վստահելով իրենց ահագին
զօրութեանը վրայ, իրենք զիրենք կերուխումի էին աը
ւեր եւ յանկարծակիի գալով սոսկալի ջարդ մը կերան,
բոլոր բանակը թրէ անցաւ, եւ հազիւ որդին Ադերայ
կրցաւ փախչելով ազատիլ:

Ասորիք՝ Իսրայելի աստուածը լերանց աստուած է եւ ոչ
դաշտաց՝ եւ անոր համար յաղթեցին» ըսելով՝ յորդորեցին
իրենց թագաւորը որ այն պարտութեանը վրէժն առնու
մէյմըն ալ դաշտի մէջ զարնուելով: Ուստի երկրորդ տա
րին աւելի ահաւոր բանակով մը Իսրայելացւոց վրայ վա
զեց Պենատատ եւ Ափեկայ դաշտին մէջ ճակատեցաւ:
Այրն Աստուծոյ նորէն եկաւ Աքաաբին, ու «Այսպէս ասէ
Տէր, ըսաւ. որովհետեւ Ասորիք զրուցեցին թէ աստուած
լերանց է Տէր Աստուածն Իսրայելի եւ ոչ աստուած դաշ
տաց. ես այն մեծ զօրքը ձեռքդ պիտի տամ՝ որպէս զի գիտ
նան թէ ես եմ Տէր»: Ասորուոց բաղմագունդ բանակին
առջեւը Իսրայելացւոց զօրքը այծերու երամակի կնամ
նէր, բայց Աստուծով զօրացած՝ քաջութեամբ անոնց առ
ջեւն ելաւ. երկու բանակները լից օր գիմացէ գիմաց
ճակատած կեցան. եօթներորդ օրը պատերազմը սկսաւ,
եւ մէկ օրուան մէջ թշնամեացմէ հարիւր հազար մարդ
ջարդեց Իսրայել. մնացածները Յափեկա կամ Ապիեյ՝ քա
ղաքնին փախան ապաւինեցան ուսկից ելեր եկեր էին. բայց

Հոն եւս պարիսպը վրանին փլաւ, եւ քսանըօթն Հազար մարդ տակը սպաննեց: Որդին Ագերայ դարձեալ ազատեցաւ, վաղեց գնաց պալատը մտաւ ու սենեկէ սենեակ փախչելով՝ ծածուկ տեղ մը պահուրտեցաւ: Բայց իւր իշխանները «Իսրայելի թագաւորներն ողորմած կլինին» ըսելով՝ մըտածեցին որ քուրձ Հազնին ու գլուխն չուան կապեն՝ սըգաւորի պէս երթան Աքաաբէն իրենց ու իրենց թագաւորին կենաց փրկութիւնը խնդրեն: Հետերնին գնաց ծածուկ նսեւ որդին Ագերայ, եւ երբ Աքաաբ ներեց իշխանաց եւ կհարցընէր թէ «Ո՛ւր է, սղջ է իմ եղբայրս Պենատա»։ սիրտ առին նորա, «Այո՛, ըսին, ողջ է եղբայրդ որդին Ագերայ, եւ Հոս է»։ Բերել տուաւ զնա Աքաաբ, իւր կառքը հանեց նստեցուց, եւ քաղաքականութեանը օգուտը միայն մտածելով՝ այն կռապաշտ թագաւորին հետ բարեկամութեան ուխտ դրաւ ու ազատ արձակեց զինքն այն պայմանով միայն որ Իսրայելացւոցմէ առած երկիրներն ետ տայ: Բայց Աստուած որ իրեն հրամայեր էր որդւոյն Ագերայ չխնայել, բարկացաւ անոր անհնազանդութեանը վրայ, եւ Սամարիա դառնալու ժամանակ մարգարէ մը զրկեց որ իրեն ըսաւ. «Այսպէս ասէ Տէր, որովհետեւ այն վնասակար մարդը դուն ձեռքէդ հանեցիր, եղիցի անձն քո փոխանակ անձին նորա, եւ Ժողովուրդ քո փոխանակ Ժողովրդեան նորա»։ եւ Աքաաբ արտում տխուր դարձաւ ի Սամարիա:

Այգի նաբովթայ:— Վրան շատ չանցաւ այս անհնազանդութենէն աւելի մեծ մեղք գործեց Աքաաբ: Նարովք Յեղրայեւացին Սամարիոյ մէջ Աքաաբու կալին քով այգի մը ունէր: Կանչեց զինքը թագաւորն ու «Այգիդ ինձ տուր, ըսաւ, որպէս զի պարտեղ բանջարոյ ընեմ, որովհետեւ տանս մօտ է. եւ եթէ կուզես տեղը ուրիշ այգի տամքեղ՝ անկէց լաւ, իսկ եթէ ոչ՝ ստակ տամ:— Աստուած չընէ, պատասխանեց նաբովթ որ հարցս ժառանգութիւնը օտարացընեմ»։ Աքաաբ սաստիկ արտմած՝ տունը դարձաւ, եւ առանց բերանը բան մը գնելու անկողին մտաւ պառկեցաւ, երբոր թագաւորին եկաւ իմացաւ այն մեծ արտմութեան պատճառը, «Չես ամբչնար, ըսաւ՝ որ

այսպիսի ոչինչ բանի մը վրայ տրտմիս. հապա ինչո՞ւ թագաւոր եղեր ես: Եւ հանգիստ կերակուրդ կեր, իմ վրաս թող այդ այգիին հողը»: Երկրորդ օրը մէկէն Յեզարէլ քաղաքին իշխանացը հրովարտակ դրեց ու Աքաարու մատանեաւը կնքեց, հրամայելով որ երկու սուա վկայով դատաւարտեն Նաբովթը՝ իբրեւ հայհայիչ Աստուծոյ եւ արքայի, եւ քաղաքէն դուրս հանեն ու քարկոծելով մեռցունեն: Անօրէն Յեզարէլին կամքը կատարեցաւ. անմեղն Նաբովթ քարկոծեցաւ մեռաւ, եւ Աքաար այգին ժառանգեց եւ փափաքած պարտէզը ձեւացընել տուաւ: Եւ ահա Եղիա մարգարէն Աստուծոյ հրամանաւը թագաւորին ու թագուհւոյն առջեւն ելաւ ու ահաւոր գէմբով մը ըտաւ. «Մեռցուցիր արդարը ու կժառանգես ալ: Այսպէս կըսէ Տէր. Ինչպէս որ անմեղին Նաբովթայ արիւնը շուները լափեցին, նոյնպէս ալ օր մը քու արիւնդ պիտի լափեն: Յերօրովամայ պէս քու տունդ ալ պիտի ջնջուի, եւ Յեզարէլի մարմինը՝ Յեզրայէլ քաղաքի պարսպին քով

շունք պիտի ուտեն»: Այս աստուածատաստ պատգամին վրայ սարսափեցաւ Աքաար, բրածին զղջաց, պատմուճանը պատառեց, մարմնոյն վրայէն քուրձ հագաւ, պահք բռնեց լալով, վասն որոյ եւ Աստուած իւր ամենողորմ գրթութեամբը խոստացաւ իրեն որ տանը համար սպառնացած՝ չարիքը փոխանակ իւր օրը գալու՝ որդւոյն օրը գան:

Միփիա մարգարէ. Սեղեկիա սուտ մարգարէ: — Բայց Աքաաբու զգջումը շատ չափեց, ուստի եւ Եղիայի մարգարէացած վախճանը չուշացաւ վրան. Աքաաբին ու Պենատատու մէջ եղած դաշամբըը Գաղաադու Ռաւովք քաղաքը Խորայեւացոց չէր դարձած: Միտըը դրաւ Աքաաբ որ զայն նուաճէ. եւ որովհետեւ այն օրերն Յուդայի Յովսափատ թագաւորն իրեն այցելութեան գնացեր էր՝ զինքն եւս յորդորեց որ հետը գայ պատերազմի: Սամարիոյ գրան առջեւը նստեր էին փառօք երկոքին թագաւորը, ու չորս կողմերնին աւաճ սուտ մարգարէք՝ իբրեւ Սատուծոյ կողմանէ՝ սուտ պատգամներ կուտային: Սեղեկիա անուշով մէկն ալ երկաթէ եղջիւրներ գլուխը կապած կպոռար. «Այսպէս կըտէ Տէր, ասոնցմով պիտի զարնես ու բնաջինջ բնես զՍամարիա»: Յովսափատ հարցուց Աքաաբու թէ արդեօք ճշմարիտ մարգարէ մըն ալ չկայ, որ անով Սատուծոյ բուն կամքն իմանամք:—Միփիա անունով մէկը կայ, ըսաւ Աքաաբ. բայց միշտ չարիք մարգարէանալուն համար՝ առեւի իրեղծ է»: Սակայն Յովսափատայ խնդրանօքը Աքաաբ ներքինի մը զրկեց Միքիան բերելու: Գնաց նա եւ կաղաչէր մարգարէին որ ինքն ալ 400 սուտ մարգարէից պէս բարիք խօսի որ թագաւորին սիրտը չկտորի, կըսէր:—Ի՛նչ որ Սատուած բերանս զնէ՝ զայն պիտի խօսիմ», պատասխանեց Միքիա: Աքաաբ անտեւելուն պէս, «Միքիա, ըսաւ, զրուցէ ինձ, Գաղաադու Ռամովթ քաղաքին վրայ պատերազմի ելլողմ թէ չէ:—Ել, պատասխանեց Միքիա հեգնելով, ել եւ կյաջողիս. ել որ Սատուած զնա ձեռքդ մատնէ»: Այս անակնկալ պատասխանին վրայ ուրախութենէն չկարենալով հաւատալ Աքաաբ, «Երգմնեցուցանեմ զքեզ ըսաւ, ո՛վ Միքիա, որ յանուն Տեառն ճշմարտութեամբ հետս խօսիս:—Ուրեմն Սատուծոյ խօսքը մահիկ ըրէ, կրկնեց մարգարէն. Տեսայ զԽորայէլ հովիւ չունեցող հօտի մը պէս լեռներու վրայ ցրուած. եւ Սատուած ըսաւ, ասոնք տէր չունին, թող երթան տներնին դառնան խաղաղութեամբ: Եւ հիմա ահա Տէրը՝ քու այս բոլոր մարգարէիցդ բերանը սուտ ոգի գրեր է. վասն զի քու կորուստդ կնքեալ է յՍատուծոյ»: Բարկացաւ Աքաաբ, եւ Յովսափատին դառնալով՝

Չըտի, ըսաւ, որ նա միշտ ինձ չարիք կմարդարէանայ: Այն ատեն Սեդեկիա սուտ մարդարէն՝ Միքիայի քովը գնաց ու ապտակ մը իջեցնելով ճշմարտախօս մարդարէին, «Տիրոջը սիր հոգին յինչ ելաւ քեզի հետ խօսելու համար» պոռաց: — Երբոր սենեակէ սենեակ սկսիս փախչիլ՝ այն օրը կիմանաս», պատասխանեց հանգարտութեամբ Միքիա: Հրամայեց Աքաաբ որ բանտ գնեն զմարդարէն ու հաց եւ ջուր նեղութեան կերցընեն ու խմցընեն մինչեւ որ, ըսու, գառնամ գամ խաղաղութեամբ: — «Թէ որ դուն խաղաղութեամբ գառնաս՝ Աստուած հետս խօսած չլինի, պատասխանեց Միքիա. թող բոլոր ժողովուրդը լսէ ու վկայէ»:

Մահ Աքաաբու: — Ելաւ Աքաաբ Յովսափատայ հետ Ռամոթ գնաց եւ լսած լինելով թէ Ասորոց թագաւորը պատուիրեր է իւր զօրացը որ բոլոր ջանքերնին Աքաաբը բռնելու կամ սպաննելու տան, թագաւորական ղգեստները հանեց Աքաաբ ու ծպտեցաւ, որպէս զի թշնամիք չկարենան զնա ճանաչել, Պատերազմն սկսաւ. Ասորիք տեսնելով զՅովսափատ, թագաւորական ղգեստներով, կարծեցին թէ նա է Աքաաբ, ուստի վրան գիմեցին, չորս կողմն առին, «Ահա Աքաաբ» պոռալով: Աղաղակեց Յովսափատ, տեսան որ ինքը չէ. թողուցին հեռացան: Բայց Աքաաբ զուր տեղը կկարծէր Աստուծոյ ձեռքէն փախչիլ, թէպէտ թշնամին խաբուեցաւ, բայց Աստուած՝ ոչ: Եւ ահա Ասորոց բանակէն լարուած սաստկաձիգ նետ մը եկաւ իրրեւ.

Թէ նշան առած լինէր՝ շիտակ Աքաաբու սիրտը մտաւ : Զօրքը եղածը չիմանալով մինչեւ երեկոյ պատերազմը շարունակեց, եւ Աքաաբը բանակին ետեւը կառքին մէջ նըստած իւր բանակին ջարդը կտեսնէր ու արիւնն ալ վերքէն կվազէր կառքը կլեցընէր, մինչեւ ինկաւ հողին տուաւ :

Արեւուն մօտեցող ժամանակ բանակին մէջ քարոզ կարգացուեցաւ Թէ մեռաւ արքայ, եւ իւրաքանչիւր ոք իւր տեղը դառնայ : Առին զինքը Սամարիա բերին Թաղեցին, եւ կառքը քաղաքին աւաղանին առջեւ լուացած ժամանակնին՝ խողեր ու շներ արիւնը կլղէին, ըստ բանի մարգարէին՝ Նաբովթի անմեղ արեանը վրէժ խնդրելով : Բայց եւ Յեզաբէլ անպատիժ չմնաց, ինքն ալ գտաւ իւր արժանաւոր փոխարէնը, ինչպէս որ յետոյ պիտի տեսնեմք : 22 տարի Թագաւորեց Աքաաբը, եւ յաջորդ Թողուց զորդին Ոֆոդիս :

Աքաաբու Թագաւորութիւնը գուցէ ամենէն աւելի փոփոխականն եղաւ Իսրայելի եւ Յուդայ Թագաւորացը մէջ : Ինքը սրտի լաւ յատկութիւններ ունէր, բայց Յեզաբէլ իրեն մեծ կործանման պատճառն եղաւ : Վայ այն մարդուն՝ Եւս առաւել Թագաւորին, որոյ առաջնորդ է անդգամ կին մը :

Որոգիա, Թագաւոր Իսրայելի : — Ոքողիա բոլորովին իւր Աքաաբ հօրն ու Յեզաբէլ մօրը անօրէնութեան ճամբան բռնելով բահաղիմաց ծառայեց, անոնց երկրպագութիւնը բաւ եւ բարկացոյց զՏէր Աստուած Իսրայելի : Թագաւորութեանը երկրորդ տարին Սամարիոյ մէջ տանը վերնատան վանդակապատէն վար ընկաւ ու չորս կողմը ջախջախեց : Ոքողիա՝ փոխանակ յոյսը Աստուծոյ վրայ դնելու, Ակկարոնի ձանճիկ (Բեեղզերուդ) աստուծոյն մարդիկ զրրկեց հարցունելու Թէ արդեօք պիտի բժշկուի : Աստուծոյ հրամանաւն անոնց ընդ առաջ գնաց եղիա մարգարէն, եւ « Միթէ Իսրայելի մէջ Աստուած չկայ ըսաւ, որ Ակկարոնի ձանճիկ աստուծոյն հարցունելու կերթաք : Գնացէք զրուցեցէք ձեր Թագաւորին որ անկողնէն չելած՝ պիտի մեռնի » : Այս որ լսեցին՝ դարձան : Հարցուց Թագաւորը Թէ « Ինչէն այսպէս շուտով դարձաք » անոնք ալ ըսին Թէ

«Մարգ մը ելաւ գիմացնիս ու մեզի այսպէս խօսեցաւ : — Ո՞րպիսի մարգ էր նա : Հարցուց Որոզիւն : — Թաւարծի մազոտ մարգ մը : Ըսին : մէջքը մաշկեղէն դօտի կապած : — Եղիա թեզդրացի է այն » Ըսաւ Որոզիւն : եւ ետեւէն յիտուն հոգւով յիսնապետ մը զրկեց որ գնա բռնին իրեն բերեն :

Եղիա յիսնապետները կպատմէ : — Եղիա լերան մը գլուխը ելեր նստեր էր . գնաց յիսնապետը գոռոզութեամբ մը « Մարգ Աստուծոյ : պոռաց : թագաւորն զքեզ կկանչէ : շուտ ազկէց վար իջիր : — Թէ որ ես Աստուծոյ մարդն եմ : պատասխանեց Եղիա : երկնքէն կրակ իջնայ ու զքեզ եւ յիտուն հոգիդ ուտէ . » այս ըսածին պէս՝ երկնքէն կրակ իջաւ եւ զամէնքն իսկ լափեց լմնցուց : Որոզիւն ուրիշ յիսնապետ մը զրկեց եւ հետը յիտուն գինուոր : Բայց այս յիսնապետն ալ իւր խիտ ու ամբարտաւան կերպին համար՝ առաջինին պէս կրակով պատժուեցաւ : Աստուած կուգէ որ իւր ծառայից պատիւը մարդիկ պահեն : ուստի եւ զանոնք արհամարհողներն ալ խտրել կդատէ : Պէտք է բամբասել զԵղիա իբրեւ անգութ կամ պատուաւէր . վասն զի եթէ յիրաւի այնպէս լինէր նա : Աստուած իրեն համար երկնքէն կրակ չէր զրկեր երկու անգամ :

Որոզիւն երրորդ անգամ 50 հոգւով յիսնապետ մը զրկեց . եկաւ նա Եղիային առջեւը խոնարհութեամբ ծունկ չգրեցաւ ու : « Կաղաչեմ զքեզ սյրդ Աստուծոյ : Ըսաւ . իմ ու հետս եզոզ ծառաներուդ կենացը խնայէ . մի գուցէ առջի երկու յիսնապետաց եւ հետերնին եղած յիսնից վրայ իջածին պէս երկնքէն մեր վրայ եւս կրակ իջնէ ու զմեզ եւս ուտէ » : Նոյն միջոցին հրեշտակ Տեառն ըսաւ Եղիային որ ելնէ հետը երթայ ու ամենեւին չվախնայ : Թագաւորին առջեւը ելաւ Եղիա : եւ այսպէս խօսեցաւ անոր . « Որովհետեւ իբրեւ թէ Իսրայելի մէջ Աստուած չկար՝ Աղկարոնի ճանճիկ աստուծոյն գիմեցիր : գիտցիր որ պառկած անկողնէդ պիտի չելնես ու պիտի մեռնիս » : Մարգարէին խօսքը կատարեցաւ . մեռաւ Որոզիւն անորդի : երկու տարի թագաւորեւն ետքը՝ եւ աթոռը թողուց իւր Յովրամ եղբորը :

Եղիա կվերափոխի : — Աստուած ուզեց որ Եղիայի վախճանը այնչափ աւելի փառաւոր լինի՝ որչափ որ միթին էր

ծնունդը, ուստի իմացուց նմա թէ՛ զինքը ողջ ողջ պիտի յերկինս վերափոխէ, որպէս երբեմն զեկովի: Եղիա խոնարհամուտեամբ ջանաց որ ծածկէ զայն իւր աշակերտէն յեղիսէ: Բայց Աստուած ոչ միայն եղիսէի, այլ եւ այլոց մարդարէից որ յերիկով եւ իմերիկ՝ յայտներ էր զայն: Ուստի երբ եղիա կուգէր զեղիսէ Բեթէլ ձգել, որպէս զի իւր հրաշալի վերափոխմանը ականատես չլինի, յանձն չառաւ եղիսէ. «Կենդանի է Տէր, որ երբեք զքեզ չեմ թողուր», կըսէր: Ուստի հետը առաւ ու Յորդանանի եզերքն հասաւ եղիա, մաշկեալն առաւ ծալեց եւ ջրոյն զարնելուն պէս՝ գետը երկու բաժնուեցաւ, եւ իբրեւ ընդ ցամաք մէջէն անդին անցան: Հոն եղիա ըսաւ եղիսէին. «Քանի որ քեզմէ չեմ վերացեր՝ խնդրէ՛, ինչ կուզես որ քեզ ընեմ: — Կրկին սգիգ վրառ գայ, պատասխանեց եղիսէ: — Դժուարին բան խնդրեցիր, ըսաւ եղիա. բայց թէ որ քեզմէ վերանալու տեսնես՝ թող խնդրածդ լինի, ապա թէ ոչ՝ չլինի»: —

Եւ մինչ այնպէս խօսելով կերթային, ահա հրեղէն կառք մը ու բոցեղէն երկվարներ իջան յերկնից ու զիրենք իրարմէ բաժնեցին. եւ եղիա մըրթիկով մը երկինք վերացաւ. եղիսէ կնայէր ու կաղաղակէր. «Հայր, հայր, կառքդ Իսրայելի եւ հեծեալքդ նորա». եւ երբ այնչափ վերացաւ նա որ աչքէն աներեւոյթ եղաւ՝ որովն անմխիթար ցաւէն քաշեց պատուեց վրայի հանդերձը ու ետ դարձաւ:

Եղիսէ Գորգանանը կ'պատուէ: — Եղիա վերանալու ժամանակ իւր մաշկեակը եղիսէին նետեր էր. առաւ նա զայն, դարձաւ Գորգանանու քով եկաւ, « Ո՛ւր ես, Տէր Աստուած Եղիայի » գոչելով՝ ջրերուն զարկաւ. մէկէն պատահեցան երկու բաժնուեցան, եւ մէջէն անցաւ միւս կողմն ելաւ եղիսէ, Որդիքն մարգարէից որ դիմացի երիւթով քաղաքը կեցած կ'գիտէին, այս հրաշքն որ տեսան՝ սկսան աղաղակել թէ « Հանդեաւ ոգին Եղիայի իվերայ եղիսէի » . եւ եկին ընդ առաջ, ինկան դիմացն երկիր պագին, եւ ըսին. « Ահա ասիկ ծառայիցդ հետ 50 զօրաւոր մարդիկ, երթան փնտռեն զեղիան. գուցէ զինքը ոգի Տեառն առած ու Գորգանանու քով լերան մը կամ բլրոյ վրայ տարած ձգած լինի: — Պէտք չէ, ըսաւ եղիսէ » . բայց երբ շատ վրայ տուին՝ « Առաքեցէք » ըսաւ: Գնացին յիսուն հոգի երեք օր ամէն տեղ փնտռեցին զեղիա, եւ չգտնելով դարձան եկան երիւթով ուր նստեր էր Եղիսէ, եւ ըսաւ իրենց. « Ես ձեզի չգրուեցելի որ չերթաք »: Բայց այս ալ առանց Աստուծոյ թոյլտուութեանը չէր. որպէս զի Եղիայի վերափոխման պատմութիւնը մի գուցէ իւր աշակերտին գիւտը կարծուի, որովհետեւ նա միայն եղեր էր ականատես:

Եղիսէ երիւթովի ջրերը կը ժշկէ: — Երիւթովի բնակիչքն եկան ըսին Եղիսէին. « Ինչպէս որ տէրդ կոեսնէ՝ ընակութիւն քաղաքիս բարի է, բայց ջուրը գէշ է եւ երկիրն անգաւակ ». եւ աղաչեցին որ բանիս դարման մը ընէ: « Նոր կուժ մը բերէք, ըսաւ, մարգարէն. եւ երբ բերին, առաւ կուժը գնաց ջրերուն բղիած տեղը, աղ ցանեց հոն ու ըսաւ », « Այսպէս ասէ Տէր. կրժշկեմ այդ ջուրերը. մէյմ ալ ասկէ մահ եւ անգաւակութիւն չլինի ». եւ մէկէն ջրերը բժշկեցան եւ անուշցան:

Եղիսէ խեղ տղաքը կ'պատմէ: — Երիւթովէն մեկնեցաւ հրաշագործնոր մարգարէն որ Բեթէլ երթայ, եւ քաղաքին մօտեցածին պէս մէջէն շատ մը մանր տղայք առջեւը վաղեցին ու գլխոյն կնդութիւնը ծաղր ընելով՝ « Ե՛լ կնդակ, ե՛լ կնդակ » կ'կանչէին: Դարձաւ ետեւը նայեցաւ Եղիսէ, անիծեց զիրենք յանուն Տեառն, եւ ահա մէկէն անտառէն երկու կատաղի արջեր վրանին վաղեցին եւ մէջերնէն քա-

առատունդերի ու տղայ պատուեցին : Ասով եւս յայտնի ըրաւ Աստուած թէ ինչպէս վրէժխնդիր է ծերոց եւ իւր պաշտօնէից պատուոյն :

Յովսափատ, թագաւոր Յուդայ : — Երեսուն տարեկան էր Յովսափատ երբոր Հօրը Ասային յաջորդեց, եւ առաջին հոգն եղաւ Իսրայելի թագաւորաց յարձակմունքներէն իւր երկիրը պաշտպանել ու ամրացնել : Այն կողմանէ տէրութիւնն որ ապահովեց՝ կռապաշտութեան մնացորդներն եւս ջնջելու ետեւէ եղաւ. անտառները ջարդեց, բարձրաւանդակաց վրայ կանգնուած կուռքերը կործանեց, եւ ամէն տեղ ղեւտացիք յուդարկեց, որոնք օրինաց գիրքը ձեռքերնին քաղաքէ քաղաք կ'պտըտէին եւ ժողովրդեան իւր հարցը կրօնքն ու բարքը կը բարոյէին կոտորեցնէին : Տարակոյս չկայ որ այսպիսի բարենախանձ աստուածատաշտութեամբ երկնից պաշտպանութիւնը իւր վրայ հովանի պիտի ունենար Յովսափատ, եւ ամենայն յաջողութիւն պիտի գտնէր : Իւր համբաւը շրջակայ ազգաց մէջ տարածեցաւ : Արարացիք եւ Փղշտացիք հարկ կուտային իրեն առատ արծաթ եւ անտառն. իւր հպատակներն իսկ իրենց ինքնայոժար տուրքերովն արքունի գանձը կ'ծոխացնէին : Այս հարստութեամբք տէրութեանը քաղաքները պարսպօք պատեց ամրացուց, բերդեր շինեց եւ բազմազունգ բանակ մը զարդարեց որ մինչեւ հեռաւոր երկիրներ իւր անունը պատկառելի ըրաւ : Քաղաքական տեսութեամբ անօրէն Աքաաբու հետ բարեկամութիւն հաստատեց, որ իրեն աստուածապաշտութեանը չէր իյնար ընել : Անոր համար եւ Աստուած թէեւ պատերազմին մէջ անշուշտ մահուանէ գթացաւ ու փրկեց զնա ինժամով, ինչպէս վերը տեսանք, բայց եւ այնպէս կշտամբեց զնա իդարձին, Յեու մարգարէին ձեռքով :

Աքաաբու մահունէն ետքը դարձաւ Յովսափատ ու սկսած բարեկարգութիւններն յառաջ տանելով՝ ամէն քաղաք դատաւորներ կարգեց, եւ ասոնց տուած դատաստանաց դէմ կրնար բողոքուիլ գերագոյն ատենի մը՝ որ իւր աջքին դիմաց երուսաղէմ կ'գումարէր : Սողոմոնին պէս ինքն եւս իւր ժողովրդեան առջեւ բացաւ Արեւելքի բազմա-

դանձ աշխարհաց ճամբան. նաւատորմիղ մըն ալ շինեց ոսկի բերելու համար Մովսիս եւ Թարսիս երթալու. բայց որովհետեւ անօրէն Աքաաբի որդւոյն Ռեդիայի նաւերն եւս մէկտեղ առեր էր Յովսափատ՝ Գասիոնգարերի նաւահանգստէն դուրս ելնելու ժամանակ՝ փոթորիկէ խորտակեցան: Եղիազար մարգարէին ձեռօք խմացաւ Յովսափատ այն ձախորդութեան պատճառն եւ յանձն չառաւ նորէն նաւ շինել զրկել: Ինչպէս որ կ'ընդրէր Ռեդիա (*): Սակայն ժամանակէ մը ետքը Ռեդիայի յաջորդ Յովրամ թագաւորին հետ միաբանեցաւ Մովաբացոց Մովսս կամ Միսս թագաւորին դէմ: որ ապստամբեր էր ու Աքաաբին ժամանակը տուած 400 հազար մարին եւ 400 հազար դեղմնաւոր խոյր չէր ուղեր տալ Իսրայելացոց թագաւորին:

Յովսափատ եւ Յովրամ կ'աղթեն Մովաբացոց: — Յովրամ եւ Յովսափատ արքայքն Իսրայելի եւ Յուդայ՝ Եդոմացեցոց թագաւորն եւս հետերնին առած ճամբայ ելան, Եդոմայ անապատին մէջ եօթն օր ճամբայ ըրին եւ բանակին ջուրը հատաւ: Երեք թագաւորք սարսափեցան որ կենդանւոյն Մովաբացոց ձեռքը պիտի մատնուին. Յովսափատայ միտքը եկաւ Աստուած եւ իւր ամենակարող զօրութիւնը. « Մարգարէ Տեառն չկայ հոս » հարցուց, եւ Իսրայելի թագաւորին ծառայից մէկն երբ ըսաւ թէ « Հոս է Եզիսէ: որ Եզիս մարգարէին ձեռքը ջուր կ'եցունէր », սիրտ առին, եւ երեք թագաւորք ելան անոր վազեցին: Դարձաւ Եզիսէ ու ծանր ձայնով մը ըսաւ Յովրամայ, « Ինձի հետ ինչ բան ունիս, հօրդ ու մօրդ մարգարէներուն դնա: Կենդանի է Տէր, որ եթէ Յովսափատէն չակնածէի՝ եւ ոչ երեսդ կնայէի »: Եւ որովհետեւ սաստիկ այլայլած էր, հրամայեց իրեն որ սաղմոսասաց մը բերել տայ: Սաղմոսարանին քաղցրանուագ ձայնովը Եզիսէի սիրտն հանգար-

(*) Այս կերպով կմկնեմք եւ կմիարանեմք Գ քաղաւորաց ԻԲ 50, ու Բ Մնացորդաց Ի 35 այս նիւթիս մեջի երեցուցած հակասութիւնը, որովհետեւ այս երկրորդը կըսէ քէ Թարսիս զրկելու նաւերուն ընկերացաւ Յովսափատ ընդ Ռեդիա. իսկ առաջինը կըսէ քէ Ռեդիա խնդրեց՝ բայց Յովսափատ յանձն չառաւ: Մեր տուած մեկնութեամբը ամէն հակասութիւն կ'իյնայ:

տեցաւ, Աստուծոյ ոգին վրան եկաւ, եւ քսաւ. «Լսեցէք Աստուծոյ պատգամը, ոչ հոգմ' պիտի տեսնէք եւ ոչ անձրեւ, այս հեղեղատը ջրով պիտի լցուի, եւ դուք եւ ձեր անասունները պիտի խմէք: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ ձեռքերնիդ պիտի մատնէ Տէր զՄովսէս, անոր ամէն ամուր քաղաքները պիտի զարնէք կործանէք, եւ բոլոր երկիրն աւեր անապատ պիտի դարձունէք »:

Երկրորդ առաւօտ կանուխ մարգարէին խօսքը կատարեցաւ. խմեցին զօրքն ու անասունք, կենդանացան զօրացան, գիմեցին Մովսէսը և զպատեւրացւոց վրայ, պատեւրացւոց օտար կտաւէս, զարկին յաղթեցին, փախուցին զանոնք, եւ Մովսէս թագաւորինն մայրաքաղաքին մէջ պաշարեցին: Խեղճ թագաւորին ճարը հատած՝ զօրացմէ չգտած յաղթութիւնը իւր կուռքերէն յուսալով, անդրանիկ որդին որ եւ իւր թագաւորութեան յաջորդն էր՝ հանեց պարսպին վրայ զօհ մորթեց: Այն որ տեսան հրեայք սարսափեցան քստմնեցան եւ պաշարումը թողուցին երկիրնն դարձան:

Մովսէսը և Մարգարէն Յովսափատայ վրայ կյարձակին ու կյաղթուին. — «Իրան քիչ մը անցաւ՝ Մովսէսը վրէժխնդրութեամբ լցուած՝ Ամնացւոց ու շրջակայ ազգաց գիմեցին, եւ անբաւ բաղմութեամբ վազեցին եկան Գադի քաղաքին մօտ բանակեցան, որ Յուդայի երկիրն մէջ էր՝ Մեռեալ ծովու մօտ, Երուսաղեմէ վեց բիւրմեթբը հեռու: Յովսափատ այն սոսկալի գոյժն առածին պէս մէկէն առ Աստուած գիմեց, անոր ամենազօր գթութեանն ապաւինեցաւ. բոլոր թագաւորութեանը մէջ քարոզ կարգաւ տուաւ որ ամէնքը պահք բռնեն, եւ զան Երուսաղեմ տաճարին մէջ իրեն հետ զԱստուած աղաչեն, եւ այն միջոցին որ բարեպաշտ թագաւորը խուռներամ ժողովրդեանը մէջ կեցած իտաճարին աղօթք կրնէր, եւ երկնից թագաւորին ողորմութիւնն ու օգնականութիւնը թեւատարած կ'աղաատէր, յանկարծ Ոգիւղ զհետացին հոգւով Տեառն լցուած՝ ելաւ կանգնեցաւ, «Մի փախնաք, ու մի զարհուրիք, կանչեց: Ելէք վաղը թշնամոյն առջեւը. Աստուած հետերնիդ է, եւ ինքը ձեր տեղը պիտի պատեւրազմի»: Այս մեծ աւետիսն որ լսեցին թագաւորն ու ժո-

դովուրդքը՝ իբրեւ մի այր ընկան երկրպագութիւն ըրին Աստուծոյ եւ օրհնեցին զՏէր ձայնիւ մեծաւ :

Երկրորդ առաւօտ կանուխ ճամբայ ելան, եւ այն միջոցին որ յառաջընթաց ղեւտացիք սկսան երգել « Խոստովան եղերուք Տեառն, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա », թշնամիք յանկարծակի գարանահալներէ բռնուելով՝ շփոթեցան ու զէնքերնին իրարու վրայ դարձունելով մէկ-զմէկ ջարգեցին կոտորեցին. այնպէս որ երբ Հրեայք լերան վրայ հասան՝ տեսան որ վարի դաշտը թշնամեաց գիակներով լցուեր է. ուրախութեամբ եւ զԱստուած փառաբանելով վազեցին իջան, գտած անբաւ աւարնին հազիւ երեք օրուան մէջ կրցան կողոպտել, այն դաշտը Հովիտ օրհնութեան անուանեցին, եւ չորրորդ օրը յաղթականաւ դարձան մասն յերուսաղէմ քնարօք եւ տաւղօք եւ փողովք խառն Տեառն, եւ գոհութիւն եւ փառս մատուցին նմա :

Մահ Յովսափատայ : — Այս փառաւոր յաղթութիւնը չորս կողմի ազգաց աչքը սատիկ վախցուց, Յովսափատայ թագաւորութիւնը խաղաղացաւ, եւ ինքը քսանեւհինգ տարի թագաւորելէն յետոյ վախճանեցաւ, աթոռը թողլով իւր անդրանիկ՝ բայց անարժան որդւոյն Յովրամայ : Յովսափատ թէ հանձարեղ եղաւ, թէ բարեպաշտ եւ թէ քաջ թագաւոր մը :

Յովրամ ու Ռքոզիա, թագաւորք Յուդայ : — Յովրամ դահըն ելնելուն պէս՝ մէկէն ցուցուց յայտնապէս թէ պատուոյ մէջ ելնել բարձրանալը ցած սիրտ մը չբարձրացըներ : Յովրամայ առաջին դործն եղաւ իւր հարազատ եղբարց արեամբը լուալ հօրը քսանեւհինգ տարի փառաւորած դահըն : Այս անգթութեան զինքը յորդորոյն էր իւր Գոյոդիս կամ Արալիս կինը՝ դուստր անօրէնն Աքաաբու եւ Յեղաբելայ, զոր անխոհեմաբար հարսնացուցեր էր իրեն Յովսափատ : Անպարիշտ Գոգոզիային խորհրդովն ու յորդորանօքն էր դարձեալ որ Երուսաղեմի մէջ նորէն մտաւ կռպաշտութիւնը, եւ շուտով անկէց բոլոր երկիրը տարածեցաւ, Յովրամին անօրէնութիւնը չէր կրնար աստուածակոյս կողմանէ անպատուհաս մնալ, թէ ինքը եւ թէ ժողովուրդը չարաչար պատժուեցան : Եգովմայեցիք գլուխ

քաշեցին ապտտամբեցան եւ անկախութիւննին վերտոին հաստատեցին: Փղշտացիք եւ Արաբացիք վաղեցին երկիրը կոխեցին: Հասին մինչեւ յերուսաղէմ: մայրաքաղաքն ու թագաւորական պալատը կողոպտեցին: եւ անպարիշտ թագաւորին հարստութենէն զատ՝ առին գերի տարին նաեւ բոլոր կանայքն ու որդիքը: յորոց հազիւ ազատեցաւ կրթութեան Ոսկիա: Ինքն եւս սաստիկ փորհարութիւն մը ունեցաւ, որ անկարելի եղեւ բժշկուիլը. երկու տարի չարաչար տանջուեցաւ եւ սաստիկ ցաւօք մեռաւ՝ 7 տարի թագաւորելով: Կենդանութեանը ժամանակ քաշած խեղճութիւնն ու ցաւերը իբրեւ թէ բուական չլինէին՝ մահուանէ ետքն եւս իւր գիակը պիտի նախատուէր. ժողովուրդը ոչ յուղարկաւորութեան եւ ոչ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու արժանի համարեցաւ այն վատ թագաւորը: Ինքնաբարբառ աղետալի օրինակ ապերախտից եւ անոնց զուխը դալիք թշուառութեանց:

Յովրամին յաջորդեց որդին Ոսկիա: որ փոխանակ հօրը թշուառութենէն զգաստանալով առ Աստուած դառնալու եւ պատուին շաւղացը հետեւելու: ուղեց Աքաաբու տանը ճամբան բռնել եւ անօրէն մօրը՝ Գոգողիայի տմպարիշտ խորհրդօքը կառավարուիլ: Ասորուց Ագայի թագաւորին գէմ գնաց իւր մօրեղբօրը Իսրայելի Յովրամ՝ թագաւորին օգնելու: եւ անոր պէս ինքն եւս Յեռէն ըսպաննուեցաւ: զոր իւր վրէժխնդրութեանցը գործադիր ընտրեւ էր Աստուած: ինչպէս որ պիտի տեսնեմք: Հազիւ մէկ տարի թագաւորեց Ոքողիա:

Հրաշագործութիւնք եղիսէի: — Երբոր այսպէս Իսրայելի ու Յուդայի մէջ կռապաշտութիւնը նորէն գրեթէ ընդհանուր տարածեցաւ: եւ Աբրահամու եւ Յակոբայ որդիքն իրենց հարցը Աստուածը սուտ աստուածոց հետ կիփեցին: անոր հաւատքն ու պաշտօնը կմոռնային: Աստուած իւր ամենողորմ գթութեամբը կջանար զանոնք մարգարէից քարոզութեամբը մոլորութեան ճանապարհէն դարձունել: եւ եղիսէ անդադար նոր նոր հրաշքներ կգործէր:

Այրի կնոջ իւրը կշատցնէ: — Օր մը մարգարէին այրի կին մը եկաւ ըսաւ որ էրկանը պարտատէրները կու-

զեն աննելիքի տեղ երկու որդիքը գերի առնուլ, « Տունդ-ինչ ունիս », հարցուց անոր Եղիսէ. եւ երբ պատասխան տուաւ այրին թէ « Բոլոր բոլոր ունեցածս քիչ մը եղ է : — Գնա, ըսաւ մարդարէն, գրացիններէդ սրչափ կրնաս պարապ ամաններ առ, աղոցմովդ սենեակդ մօտիւր, վրայէդ դուռը փակէ, եւ ունեցած եղզ այն ամաններուն մէջ պարպէ » : Վազեց կինը առած պատուէրը կատարեց, եւ բոլոր ժողոված ամանները լեցուելէն յետոյ հազիւ այն ունեցած կտոր մը եղը հատաւ. եւ այն իւզալից ամանները վաճառելով ոչ միայն էրկանը պարտքը վճարեց, այլ եւ որդւոցը ապրուստ ճարեց :

Սոմնացւոյն որդին կկենդանացրնէ : — Անգամ մի եւս Եղիսէ Խաֆաթի ցեղին մէջ Սոմնա քաղաքէն անցնելու ժամանակ բարեպաշտ ազնուական կին մը զինքը սեղանի հըրաւիրեց, եւ իրեն յարուեցաւ. ուստի ամէն անգամ որ Եղիսէ Սոմնա կուգար մէյմը իրեն կհանդիպէր : Բարեսէր Սոմնուհին էրկանը ըսաւ որ « Այր Աստուծոյ է այս մարդը, եկուր իրեն համար մասնաւոր սենեակ մը պատրաստեմք որ քաղաքը իջած ժամանակ՝ դայ հոն մեր քովը հանդչի » : Սոմնացւոյն այս բարեսիրութեանը փոխարէն մը ուզեց ընել Եղիսէ. եւ լսելով իւր Գեւգի սղասաւորէն որ անորդի է եւ կփափագի որդի մը ունենալ, սենեակը կանչել տուաւ ու իրեն աւետեց որ յաջորդ տարին նոյն ժամանակ գիրկը որդի մը պիտի ունենայ : Կինը սրտին ուրախութենէն « Կազաչեմ, Տէր իմ, կըսէր, պարապ յոյսեր մի տար ինձ » : Մարդարէին գուշակութիւնը ճիշդ կատարեցաւ. տարիներ անցան՝ տղայն մեծցաւ, եւ օր մը ուրախ զուարթ հօրը հետ արտը կեցած հնձողները գիտած առնն յանկարծ սկսաւ « Գլնւխս գլնւխս » պոռալ. մէկէն հայրը ծառայի մը հետ տուն զրկեց մօրը քով, որ ծնկուրներուն վրայ պառկեցուց զինքը եւ կէսօրուան գէմ մեռաւ : Առաւ զինքը մայրը Եղիսէին սենեակը տարաւ, անոր անկողնոյն վրայ ընկողմանեցուց, շուտ մը էշը հեծաւ, գնաց Եղիսէին գտաւ, լալով ոտքն ընկաւ ու « Տէր իմ, ըսաւ, քեզ չգրուցեցի որ ինձ պարապ յոյս մի տար » : Եւ ազաչեց պաղատեց որ հետն ելնէ գայ : Խզճաց Եղիսէ, ելաւ հետը գնաց,

սենեակը մտաւ, գռռը գոցեց, աղօթք բրաւ Աստուծոյ, տղուն մարմնոյն վրայ ընկաւ՝ բերանը բերնին, աչքը աչաց՝ ձեռքը ձեռաց վրայ դրաւ, ու տաքութիւն առաւ, եւ ահա մէկէն կենդանացաւ մանուկն ու աչքը բացաւ:

Ներս կանչեց զմայրն, որ մեռած մէկ հատիկ որդին ողջացած ոտքի վրայ տեսնելով՝ մէկէն մարգարէին ոտքն ընկաւ երկիր եղադ, եւ ուրախութենէն չէր գիտեր ինչ ընելիքը:

Մարգարէից որդիքն ու բազմութիւնը կկերակրէ. — Անկէց զնաց եղիսէ իմաղաղա. բոլոր երկիրը սաստիկ սով տիրած էր. որդիք մարգարէից եկան քովը ժողովեցան, տեսնելով եղիսէ որ անօթի են՝ հրամայեց սղասաւորին որ մեծ ամանով անոնց կերակուր ելիէ: Նա դաշտը զնաց որ խոտեղէն ժողովէ, վայրի թռչնաւոր բոյս մը գտաւ եւ լաւ խոտ մը համարելով շատ մը քաղեց, առաւ տուն բերաւ, ջարդեց, եփեց ու որդւոց մարգարէից առջեւը դրաւ որ ուտեն: Անոնք պատառ մը որ բերաննին տարին՝ այնպէս լեղի գտան որ աղաղակեցին միաբերան «Այրդ Աստուծոյ, կաթնային մէջ մահ կայ. — Բիչ մը ալիւր բերէք ու կաթնային մէջ ձգեցէք» ըսաւ եղիսէ. բերին խառնեցին, «Հիմա կերէք» ըսաւ: Կերան՝ աեռան որ իրաւցընէ բոլոր թոյնը զնացեր էր, եւ ամենեւին մէկուն վնաս չբրաւ:

Նոյն սովին ժամանակը մարդուն մէկը իրենքանի մը գարեղէն հաց ու կտոր մը չոր թուղ ընծայ բերաւ: Սպասա-

ւորին ըսաւ Եղիսէ որ զանոնք քովի ժողովրդեան տայ ու տելլու: Եւ երբ նա «Այսչափ բան հարկւր հոգւոյ մէջէն որոնն պիտի բաւէ, ըսաւ: — Քեզի տուր կըսեմ, պատասխանեց Եղիսէ. վասն զի ոչ միայն պիտի բաւէ, այլ եւ պիտի աւելնայ»: Յիրաւի, կերան՝ կշտացան եւ գեռ աւելցաւ:

Որդւոց մարգարէից հետ փայտ կտրելու կերթայ: — Որգէք մարգարէից Յորգանանու եզերքը իրենց բնակարան մը ուզելով շինել՝ զինքն եւս հետերնին տարին, եւ հոն փայտ կտրելու ժամանակ մէկուն տապարին երկաթը ցատրեց գեան ընկաւ: Խեղճը վազեց «Ո՛հ տէր, հիմա ինչ պիտի ընեմ, ըսաւ, ուրիշէ փոխ առեր էի: — Ո՛ւր ընկաւ», հարցուց Եղիսէ. եւ տեղը երբոր իմացաւ, փայտի կտոր մը հոն նետեց, երկաթը վեր ելաւ տնկուեցաւ: «Գնա առ», ըսաւ. եւ պատանին ձեռքն երկնցուց առաւ:

Նէեման ասորին կրժշկէ: — Ասորւոց թագաւորին զօրաց սպարապետն ու սիրելին Նեեման կամ՝ Նաւան բորոտեր էր: Իւր կինը քովը Խորայեւացի աղախին մը ունէր զոր ասորի ասպատակաւորներ գերի բռներ ու բերեր վաճառեր էին: Սա իւր տիկնոջը ցաւը տեսնելով էրկանը վիճակին վրայ, «Երանի թէ, ըսաւ, տէրօ երթար իմամարիա Աստուծոյ մարգարէին, անշուշտ կրժշկէ նա»: Աղախնին այս խօսքը կինը էրկանը պատմեց, նա եւս թագաւորին, որ «Գնա, ըսաւ, եւ Խորայելի թագաւորին հրովարտակ եւս ձեռքդ կուտամ»: Հրովարտակին հետ շատ մը ոսկեղէն եւ արծաթեղէն ընծաներ, ստակ ու ծանրագին պատմութեաններ առած՝ ճամբայ ելաւ Նէեման, հասաւ իմամարիա, թագաւորին առջեւն ելաւ ու հրովարտակը արւաւ, յորում «Գիացիր, կըսէր, որ Նէեման ծառայս քեզ կյուղարկեմ, որպէս զի բորոտութիւնը բժշկես: Արքայն Խորայելի այս որ կարգաց՝ վրայի հազուսոր պատուեց. «Ո՛ր թէ աստուած եմ ես, ըսաւ, որ կարող լինիմ մեռցրնել կամ ապրեցընել. ինչ ելեր ինձ զրկեր է որ այս մարդուն բորոտութիւնը բժշկեմ: Ահա պատճառ կլինաւ վրասա պատերազմ բանալու»: Երբոր լսեց Եղիսէ թէ թագաւորը յուսահատութենէն հանգերձը պատառեր է, մարդ զրկեց իրեն ըսաւ որ «Ինչո՞ւ հոնգերձդ պատառե-

ցիր, թող ինծի գայ Նէեման, եւ տեսնէ թէ կայ Իսրայելի մէջ մարգարէ՝ որ Աստուծով՝ կարող է բժշկել զնա ։

Եւ Նէեման ձիերով կառքերով ելաւ եկաւ Եղիսէին գըրան առջեւը կեցաւ ։ Մարգարէն մարդ զրկեց իրեն, « Գնա՛րսաւ, եօթն անգամ Յորդանանու մէջ լուացուէ՛ ու կբժշկու-ւիս ։ Արհամարհեց Նէեման, « Է՛հ, ըսաւ, մոտ է եղեր այն մեծ մարգարէն, ես ալ կարծէի թէ՛ ըսաւ, քովս պիտի գայ, ձեռքը վրաս պիտի դնէ, իւր Աստուծոյն աղօթք պիտի ընէ ու բորոտութիւնս պիտի բժշկէ ։ Մի՛թէ Դա-մասկոսի Աքանս եւ Փարփարս գետերը լաւ չեն քան զամե-նայն ջուրս Իսրայելի, ինչո՞ւ չերթամ անոնց մէջ չլուա-ցուիմ ։ Եւ բարկութեամբ ելաւ զնաց ։ Մառաներն եկան « Տէր, ըսին, թէ որ մարգարէն դժուարին բան մըն ալ զրուցեր՝ պէտք էր ընել, ո՛ւր մնաց այսպիսի թեթեւ բան մը ։ Հաւանեցաւ Նէեման, զնաց Յորդանան եօթն անգամ լուացուեցաւ, բորոտութիւնն անցաւ եւ մարմինը մատաղ մանկան մարմին դարձաւ ։ Եկաւ շնորհակալ եղաւ Եղիսէ-ին. « Հիմա իմացայ, ըսաւ, որ յամենայն երկրի՝ Իսրայելի Աստուծմէն զատ ուրիշ աստուած չկայ. կաղաչեմ որ ծառայիդ այս ընծաներն ընդունիս ։ Եւ շատ ստիպեց, բայց անկարելի եղաւ Եղիսէն հաւանեցընել որ բան մը ընդունի ։ Երբոր Նէեման մեկնեցաւ՝ Գեեզին ուղեւով ան-կէց բան մը փրցընել, վազեց ետեւէն հասաւ. զինքը տես-նելուն պէս՝ մէկէն կառքէն վար իջաւ Նէեման, առջեւն եկաւ « Ողջո՞յն է » ըսաւ. — Ողջոյն է, պատասխանեց Գեե-զի, Քու երթալէդ ետքը երկու մարգարէից որդիք եկան որ բան մը չունին, ուստի տէրս զիս քեզ զրկեց ու կինդրէ որ անոնց քիչ մը ստակ ու երկու պատմուճան տաս ։ Հա-ւատաց Նէեման եւ ուրախութեամբ հանեց անոր ուղածէն շատ աւելին տուաւ եւ երկու ծառայիցը յանձնեց որ հետը տանին ։ Իրիկունը տուն հասան ձեռքերնէն առաւ Գեե-զի, պահեց ու Եղիսէին առջեւն ելաւ. բայց նա որ մարգա-րէական ոգւով ամէն բան տեսեր էր, անոր շինած սուտն ու մանաւանդ ընչասիրութիւնը երեսը զարնելով՝ յանդի-մանեց զինքն ու անիծեց որ Նէեմանին ընչիցը հետ նաեւ անոր բորոտութիւնն առնու, եւ Գեեզի մէկէն բորոտեցաւ

բոլոր անով տեղով:—Այսպէս ահա անիրաւ շահը ոչ միայն մարդուս իւր թշուառութեանը պատճառ կլինի, այլ եւ իւր որդւոցը:

Որդին Աղերայ եղիսէն բռնել կուզէ: — Որդին Աղերայ՝ կամ Պենատատ Ասորոց թագաւորը՝ Իսրայելի Յովրամ թագաւորին՝ Աքատրու որդւոյն դէմ պատերազմ բացաւ, բայց բանակին մէջ մտած բոլոր ծածուկ հնարքները Յովրամ կիմանար եւ ըստ այնմ՝ կզգուշանար: Այս բանիս վրայ սաստիկ նեղանալով Պենատատ՝ կանչեց իւր պաշտօնակալներն ու հարցուց անոնց թէ ով է որ զինքը Իսրայելի թագաւորին կմտնէ: Եւ անոնցմէ իմանալով որ այդ լրտեսը չէ թէ Ասորի մըն է, այլ եղիսէ մարդարէն որ տունը Դովթայիմ նըստած՝ Պենատատայ ծածուկ բաներն ալ կտեսնէ, կառքերով ձիերով բազմաթիւ զօրք զրկեց որ երթան գիշերանց քաղաքը պատեն պաշարեն, եւ զեղիսէ բռնեն իրեն բերեն: Առաւօտը եղիսէի սպասաւորը դուրս ելնելով տեսաւ այն զօրաց սպառազէն բազմութիւնը, եւ սարսափելով վաղեց, «Տէր, ըսաւ, ինչ պիտի ընեմք: — Մի վախնար դուն, պատասխանեց մարդարէն, մեր զօրքն անոնցմէ աւելի է»: Եւ ազօթք ըրաւ Աստուծոյ որ պատանեկին աչքը բանայ որ տեսնէ. եւ մէկէն աչքը բացուեցաւ, տեսաւ որ քովի լեռը ձիաւորօք լեցուն էր, եւ եղիսէին չորս կողմը հրեղէն կառք պատած էին: Նորէն ազօթքի կեցաւ եղիսէ եւ խնդրեց Աստուծմէ որ թշնամեաց աչքը շլացընէ. խրնդրուածքը կատարեցաւ, անոնց առջեւն ելաւ եղիսէ, «եկէք, ըսաւ, ես ձեզ ուզած մարդերնուդ տանիմ»: Եւ առաւ շիտակ Սամարիա տարաւ եւ հոն նորէն խնդրեց Աստուծմէ որ աչքերնին բանայ. բացուեցան, տեսան որ թշնամեաց մայրաքաղաքը Սամարիա են, եւ սարսափեցան: Ուզեց Յովրամ զանոնք մեռցընել. չթողուց եղիսէ, եւ պատուիրեց որ առջեւնին ջուր ու հաց հանէ եւ տեղերնին դարձունէ:

Սամարիոյ սովը կանցընէ: — Վրան շատ չանցաւ, որդին Աղերայ եկաւ Սամարիան պաշարեց. եւ անով քաղաքին մէջ այնպէս սաստիկ սով եղաւ որ սկսան մինչեւ կենդանիներն ուտել, այն եւս հաղիւ թէ կգտնուէր, այնպէս որ իշու գլուխ մը յիտուն սկեղ արծաթոյ կվաճառուէր:

Օր մը երբ Յովրամ ապրսպին վրայ կապարտէր ու այս սոսկալի սովոյն վերջը կմտածէր, կնոջ մէկը «Ապրեցո՛ղիս» տէր իմ արքայ, ազադակեց: — Աստուած որ գքեզ չապրեցընէր, ես ինչպէս ապրեցընեմ, իկալոյ թէ ի՜նչ ձանե՛կ հանչեց թագաւորը: Եւ երբ «Ի՜նչ ունիս» հարցուց, պատասխանեց, «Այս կինն ըսաւ ինձ որ բեր այսօր քու որդիդ ուտեմք եւ վաղը իմն: Նոյն օրն որդիս եփեցինք կերանք, եւ երկրորդ օրն երրոր իրենր պիտի եփէինք՝ պահեց ու չուղեց տալ»: Մօր մը բերնէն այս սոսկալի պատմութիւնն որ լսեց թագաւորը՝ վրայի լաթերը պատուեց, տեսնուեցաւ որ տակէն քուրձ հագեր էր, երգումըրաւ որ նոյն օրը եղիսէին գլուխը կտրել տայ, եւ մարդ մը զրկեց որ հրամանը կատարէ: Նոյն միջոցին եղիսէ տունը ծերոց հետ նստած էր, եւ դահիճը դեռ չեկած՝ ըսաւ անոնց. «Սպանողին որդին մարդ զրկեց որ գլուխս կտրէ: Ներս մտնելուն պէս դրան քով բռնեցէք զինքը, վասն զի տէրն եւս ետեւէն կուգայ»: Խօսքը դեռ եղիսէին բերանն էր թագաւորը ներս մտաւ, եւ մարգարէն ըսաւ թագաւորին, «Այս պէս ասէ Տէր. վաղը այս ժամուն Սամարիոյ դռները գրիւ մի աղնիւ ալիւր մէկ սկեղ պիտի վաճառուի, եւ երկու գրիւ ք գարւոյ՝ մէկ սկեղ»: Թագաւորին քովը կեցած զօրավարաց մէկը՝ «Աստուած երկնքէն հաց ալ անձրեւելու լինի: Ըսաւ, դարձեալ ըսածդ անկարելի է: — Ահա աչքովդ պիտի տեսնես, կրկնեց եղիսէ, եւ անկէց պիտի չուտես»:

Քաղաքին դրան քով չորս բորոտ կային. ասոնք իրարու ըսին. «Ի՜նչ հոս կեցեր՝ անօթութենէ կմեռնիմք. եկէք Ասորոց բանակը դիմեմք, թերեւս գթան մեր վերայ ու զմեզ կերակրեն: Այսպիսի մտածմամբ առաւօտը կանուխ արշալուսին ելին Ասորոց բանակը դնացին, բայց հոն մարդ չգտին. վասն զի Աստուած ակամջնուն կառաց շաչիւն եւ բազմագունդ զօրաց ձայնը լսել տալով՝ սաստիկ վախերնէն թէ արքայն Իսրայէլի Քեսապոց եւ եգիպտացոց թագաւորները վարձեր վրանին կվազէ՝ գիշերը մը թուն ձգեր փախեր էին՝ թողլով իրենց բանակն լոյլոր մէջի ձիերովը: Էշերովն ու պաշարովը: Բորոտները տեսնելով որ մարդ չկայ, քանի մը վրան մտան: Ըաւ մը կերան

խմեցին, շատ մը ոսկի արծաթ, զգեստ կողոպտեցին, եւ ըսին իրարու. « Զէ, այս այսպէս չլինիր. պէտք է երթամք իմացընեմք մեր եղբարցը որ դան նոքա եւս վայելեն » . այս ըսելով՝ դարձան եկան Սամարիա եւ տեսածնին դրան պահապանաց պատմեցին. անոնք շուտ մը լուրը թագաւորին ականջն հասուցին, որ գիշերանց ելաւ ու բովանդակ քաղաքին մէջ մնացած հինգ ձիերէն երկուքը երկու հեծելով խրկեց որ երթան բանը ստուգեն: Ասոնք մինչեւ Յորդանան Ասորւոց ետեւէն գնացին եւ տեսան որ ճամբան լի էր հանգերձիւ եւ կահիւ, զորս թշնամիք խուճապելով փախած ժամանակնին ձգեր էին: Եկին պատմեցին թագաւորին. ժողովուրդը լի ուրախութեամբ վազեց յափըշտակեց Ասորւոց բանակը, եւ յանկարծ քաղաքին մէջ այնպիսի առատութիւն մը տիրեց որ եղիսէին խօսքը կատարեցաւ, աղնիւ ալեր գրիւը մէկ արծաթ սկեղ վաճառեցաւ, եւ երկու գրիւն գարւոյ՝ մէկ սկեղ. եւ թերահաւատ զօրավետն ալ թագաւորին կողմանէ քաղաքին դրան քով բարեկարգութեան վերակացու դրուելով՝ խուռնընթաց ժողովրդեան ոտքին տակը կոխկռտուեցաւ մեռաւ, ինչպէս որ գուշակեր էր իրենն եղիսէ:

Դամասկոս. Ագայէլ: — Անկէց ետքը եղիսէ որդւոց մօրգարէից մէջէն մէկը կանչեց ապսպրեց որ իւր իւղոյն սրուակն առնու երթայ Գաղատա ու Ռամոլք քաղաքն ու հոն առանձին սենեկի մը մէջ՝ Յիւզ զօրավարը Իսրայելի թագաւոր օծէ, եւ դուռը բանայ ձգէ փախչի: Իսկ ինքը եղիսէ Աստուծոյ հրամանաւը Դամասկոս գնաց, Նոյն ժամանակ որդին Ադերայ Ասորւոց թագաւորն հիւանդ էր. եւ իմանալով որ մօրգարէն իւր մայրաքաղաքն է, Ագայիլ զօրավարը քառասուն ուղտ մեծագին ընծաներով անոր զրկեց որ իրեն հարցունէ թէ հիւանդութիւնը պիտի անցնի. « Գընա զրուցէ, ըսաւ եղիսէ, թէ պիտի առողջանաս. բայց Աստուած ցուցուց ինձ որ պիտի մեռնի »: Սիրտը շարժեցաւ ու չկրցաւ արցունքը բռնել. եւ երբ Ագայէլ զարմանքով « Տէր իմ, ըսաւ, ինչո՞ւ կուլաս: — Կուլամ, պատասխանեց մօրգարէն, վասն զի գիտեմ Իսրայելացւոց գլուխը բերելու չարիքդ. ամուր ամուր քաղաքնին պիտի այրես կործանես,

երկտասարգնին թրէ անցունես, կանայքնին պիտի մեռ-
ցնես ու տղաքնին պիտի սատակես : Ազայէլ աւելի եւս
զարմանալով « ես ո՞վ եմ, ըսաւ, որ այսպիսի բան կարող
լինիմ ընել : — Աստուած ինձ յայտնեց, պատասխան տը-
ւաւ եղիսէ : որ դուն Ասորուց վրայ պիտի թագաւորես » :
Եւ յիբաւի, երկրորդ օրը Ազայէլ զօրգին Ագերայ անկող-
նոյն մէջ խզգեց, տեղը թագաւորեց. եւ մէկէն սկսաւ
Իսրայելի թագաւորութեան վրայ յարձակուելու պատ-
րաստութիւն տեսնել :

Մահ Յովրամայ. Յէու, Թագաւոր Իսրայելի : — Յովրամ
որդի Աքաաբու եւ եղբայր Ռթղեայ՝ Աստուծոյ հրաշքով
զինքը թշնամեացը ձեռքէն՝ եւ Սամարիա մայրաքաղաքը,
սոսկալի սովէն ազատելէն իսկ չզգատտանալով, Յովրամայ
ու իւր ամպարիշտ հօրը ճամբան յառաջ կտանէր : Ազա-
յէլ եկաւ Գազաադու Ռամովթ քաղաքին տիրեց : Յովրամ,
Իսրայելի Ռթղեայ թագաւորին օգնութեամբը ջանաց զայն
ետ առնուլ. բայց պատերազմի մէջ վերաւորեցաւ, զօրաց
հրամանատարութիւնը Յու զօրավարին յանձնեց, եւ ին-
քը Ռթղեայ հետ Յեզրայէլ եկաւ որ վէրքը դարմանէ :
Այն միջոցին Յէուին քով եկաւ հասաւ եղիսէին զրկած մար-
դարէ պատանեակը. բոլոր զօրավարները նստած էին. մը-
տաւ մէջեքնին ու « Իշխան, ըսաւ, խօսք մը ունիմ զրու-
ցելու : — Մեզմէ որո՞ւն, հարցուց Յէու : — Քեզ, իշխա-
նըդ » պատասխանեց. եւ առաւ զինքը ներսի սենեակը տա-
րաւ, իւզը գլուխը թափեց, եւ « Այսպէս ասէ Տէր Աս-
տուած Իսրայելի, ըսաւ. Զքեզ թագաւոր օծի իվերայ Իս-
րայելի. բայց պէտք է որ Աքաաբու տունը ջնջես, եւ ծա-
ռայից իմոց մարդարէից արեան վրէժը Յեզրայէլէն հա-
նես. Յեզրայելի վիճակին մէջ շունք զինքը պիտի ուտեն
եւ մարդ զինքը պիտի չթաղէ » : Եւ գուռը բացաւ փա-
խաւ : Յէու ընկերացը քով դարձաւ. եւ երբոր մարդարէ-
ին դալուն պատճառն հարցուցին եւ ստիպեցին որ զրու-
ցէ՝ եղածը պատմեց, եւ մէկէն ամէնքը վերարկունին հա-
նեցին, վրայէ վրայ գրին, տեսակ մը աթոռ ձեւացուցին
եւ Յէուն վրան նստեցընելով փող զարկին ու « Թագաւո-
րեաց Յէու » կանչեցին :

Շուտ մը Յէու զօրք ժողովեց եւ սկսաւ Յովրամի վրայ երթալ Յեզրայէլ: Դէտը աշտարակին վրայէն Յէուին զօրացը գալուն փռչին տեսաւ եւ իմացընելուն պէս՝ մէկէն Յովրամ ձիաւոր մը անոր ընդ առաջ յուղարկեց, որ պէս զի հարցունէ թէ խաղաղութիւն է: «Խաղաղութենէ քեզի ինչ, եկուր ետեւէս» ըսաւ իրեն Յէու: Եւ հետը միացուց: Դէտն երբոր իմացուց որ հրեշտակն հասաւ անոնց եւ ետ չդարձաւ, Յովրամ ուրիշ ձիաւոր մի եւս յուղարկեց. եւ երբոր անոր ետ չդառնան եւս դէտը ծանոյց եւ զրուցեց որ Յէուն է զօրաց գլուխը, շուտ մը Յովրամ եւ Որոգիա կառքերնին մտան եւ անոր ընդ առաջ գնացին մինչեւ նարովթայ Յեզրայելացւոց վիճակը: Յովրամ զՅէուն տեսնելուն պէս «Ողջոյն է Յէու» հարցուց. եւ երբ նա «Ի՛նչ ողջոյն կուզես, ըսաւ մինչդեռ մօրդ Յեզարեւայ անօրէնութիւնն ու կախարդութիւնը տակաւին կշարունակեն»: Այս սպառնալից ու անակնկալ պատասխանէն հասկըցաւ Յովրամ գլխուն եկածը, եւ «Դաւ է, Որոգիա, փախչիմք» ըսելու ջմնաց, Յէու աղեղը քաշեց, եւ նետը գնաց կռնդին մէջէն մտաւ: Սրտէն ելաւ. ընկաւ մեռաւ Յովրամ, եւ Յէու զինքը նարովթայ այդին նետել տուաւ ըստ րանին Տեառն: Այս որ տեսաւ Որոգիա թագաւորը, տարտափած փախաւ. ետեւէն վագեց Յէու, «Հնազ, եւ լողա եւս» ըսաւ, ու զարկաւ. եւ Որոգիա վիրաւոր փախաւ գնաց Մակեդոն, հոն մեռաւ, եւ ծառայքը առին տարին երուսաղէմ՝ եւ հարցը գերեզմանը թաղեցին:

Մահ Յեզարեւայ: — Յէու եկաւ մտաւ Յեզրայէլ. եւ Յեզարէլ իմանալով անոր դալը՝ աջուրները ծարրեց, գլուխը շտկտեց զարգարեց, պատուհանը ելաւ կնայէր. եւ Յէուն առջեւէն անցնելու ժամանակ՝ սկսաւ զինքը երգիծանելով «Ողջոյն իցէ Զամրի տիրասպան» կանչել, Վեր պատուհանը նայեցաւ Յէու. «Ո՞վ ես դու, վնք իջիր, ըսաւ. իրեն նայեցան երկու ներքինիք. «Վար նետեցէք այդ դարշիկ պառաւը» գոչեց. մէկէն նետեցին, ձիերու ոտքին տակ կոխկոտուեցաւ եւ արիւնը չորս գին ցայտեց. ներս մը տաւ Յէու, կերաւ խմեց, եւ «Տեսէք, ըսաւ, ինչ եղաւ անիծեալը. առէք թաղեցէք զի դուստր թագաւորի է»:

Գնացին որ թաղեն եւ դագաթը, ոտուքներն ու ձեռքի թաթերն միայն դառն, դարձան պառմեցին. եւ ըսաւ Յէու- թէ եղիա թեղըացւոյն բերնով Ասառծոյ բաժը կատարե- ցաւ թէ Յեղրայելի վիճակին մէջ շուրջ Յէղաբէն ուտեն, եւ նորա դիակը աղբի պէս լինի իսկերայ անդոյ վիճակին, որպէս զի անցող դարձողն դրուցեն թէ՛ «Այս Յէղաբէլ»:

Յէու Աքաաբու տունը կցնշէ, Բահաղու տաճարը կայրէ:— Աքաաբ Սամարիա քաղաքին մէջ եօթանասուն որդիք ու թոռուք ունէր. Յէու հրովարտակ զրկեց Սամարիոյ իշ- խանաց ու ծերոց որ զանոնք ամէնքը բռնեն մեռցընեն. հրամանը մէկէն կատարեցաւ. ըստ իւր փափաքանաց անոնց գլուխները կողովներով Յեղրայէլ բերուեցաւ, եւ պալա- տին դրան երկու կողմը զանոնք բրդաձեւ դիզել տուաւ: Յեղրայելի մէջ Աքաաբու տնէն մնացածները, արքունեաց մեծամեծները, բարեկամներն ու քուրմերը սղաննելէն յե- տոյ ճամբայ ելաւ դէպ ի Սամարիա, եւ քաղաքը դեռ չհա- սած՝ Արողիայի քառասունեւերկու եղբայրքը հանգիպե- ցաւ եւ զամէնքն ալ ողջ ողջ բռնել ու մեռցընել տուաւ:

Յաղթական Սամարիա որ հասաւ՝ ըսաւ ժողովրդեան. «Աքաաբքիչ ծառայեց Բահաղու, Յէու անոր շատ պիտի ծա- ռայէ»: Եւ բոլոր Հրէաստան քարոզ կարդալ տուաւ թէ Բա- հաղու մեծ զոհ կայ, ամէն տեղէն բոլոր անոր մարգարէները, ծառաներն ու քրմերը զան ժողովին, չեկողը մահապարտ է: Ամէնքը վազող վազողի եկին եւ Բաղաշու տունը ծայր իծայր լցաւ: Քրմական զգեստանին հազցուց անոնց, եւ իմա- ցաւ որ մէջերնին ամենեւին մարգարէ Տեառն չկայ. զոհի ժամանակ մահէնին դուրսը 580 սպառազէն զինուոր կայնե- ցուց եւ ըսաւ անոնց որ «Եթէ ձեռքերնիդ մատնելու մար- գոցմէս մէկն աղատի՝ դուք տեղը պիտի մեռնիք». եւ զոհը լմնալուռն պէս «Մաէք ներս, զամէնքը սպաննեցէք, ըսաւ անոնց, եւ մէջերնէն մէկը չաղատի»: Բոլոր Բահաղու պաշ- տօնեայքը թրէ անցուցին, անոր արձանը վար առին այ- րեցին, մեհեանը կործանեցին եւ տեղը լուալիք բրին:

Յէու Ազայելէ կյաղթուի կմեռնի:— Այսպէս Յէու Իս- րայելի մէջէն Բահաղը ջնջեց, բայց Յերոբոամայ կանգ- նած օսկի երինջները դարձեալ թողուց իմեթէլ եւ ԻՒսան:

Բաճաղու պաշտօնը դիւրութեամբ Յէու վերցուց յիսրայէլէ՝ որովհետեւ նորամուտ էր, բայց ոչ նոյնպէս եւ ոսկի երնջաց պաշտօնը, վասն զի շատ ատենէ իվեր արմատացած էին ժողովրդեան մէջ, ուստի եւ զանոնք վերցնել ուզելովը կրնար Յէու ժողովրդեան անհաճոյ լինել: Այսպէս ահա քաղաքականօրէն մտածեց Յէու, բայց սխալեցաւ. վասն զի Աստուած որ իրեն անկարծելի թագաւորութիւն մը տուեր էր՝ կարող էր պահել զնա յայնմ՝ երբ տեսնէր անոր աստուածապաշտական ջանքը. այն Աստուած՝ որ միայն անոր համար Աքաաբայ տանը վրայ ըրած վճիռը հաւատարմութեամբ կատարեց Յէու, իբրեւ իվարձ մինչեւ չորրորդ որդիքը Իսրայելի աթոռը թագաւոր նստին, ըսաւ: Բայց որովհետեւ բոլորով սրտիւ իրեն չճառայեց՝ իրաւամբ զինքը երեսէ ձգեց Աստուած, ու անօգնական թողուց, Ասորւոց Աղայէլ թագաւորը եկաւ իրեն յադթեց, եւ շատ աւերմունք ըրաւ ըստ գուշակութեան եղիսէի: Յէու մեռաւ իՍամարիա. քսանեւութ տարի թագաւորեց, եւ թագաւորութիւնը թողուց իւր Յովաբազ որդւոյն:

Գողովիա Յուդայի թագաւորութիւնը կյալիշտակէ: — Մինչդեռ Յէու Սամարիոյ մէջ Աքաաբու ցեղը կջնջէր՝ նոյնպիսի արիւնհահեղ կոտորածներ կլինէր նաեւ Երուսաղէմ: Գողովիա՝ դուստր Աքաաբու եւ Յեզաբելայ, իւր Ոֆոզիա որդւոյն մահը լսելուն պէս՝ իւր բոլոր թագաժառանգ թոռունքը թրէ անցուց եւ ինքը թագաւորեց: Այն կոտորածէն հազիւ կրցաւ Յովսաբէր՝ (կին Յովիդայի քահանայապետի) իւր Ոքողիա եղբօրը կրտսեր որդին՝ միամեայ Յովսաբ աղատել, եւ վեց տարի տաճարին մէջ պահեց զայն: Անօրէն Գողովիան իւր ամպարիշտ մօրը հետեւեւելով՝ Աստուծոյ տաճարին դանձերը կողոպտեց, կռոց մեհեմանները զարգարեց, եւ Երուսաղեմայ մէջ կռապաշտութիւնը վերստին հաստատեց: Բայց Աստուած շուտով անոր անօրէնութեանցը վերջ դրաւ ու Դաւթի տանը ժառանգ տուաւ:

Երբ եօթն տարեկան եղաւ Յովսա, Յովիդայէ քովը ժողովեց զօրավարները՝ զօրքն ու զեւտացիքը, եւ իրենց իմացուց որ Դաւթի ցեղէ արքայազն իշխան մը կենդանի պահուած էր կոտորածէն, եւ թէ Աստուծոյ առ Դաւիթ ըրած

խոստմանը համեմատ հարկ էր որ այն իշխանը իւր հարց
աթոռը նստի : Արքայորդւոյն հաւատարմութեան երգում
ընել տուաւ անոնց, տաճարին մէջ պահուած Դաւթի գե-
ղարդներն ու զէնքերը իրենց բաժնեց, Յովսէփը բերաւ
անոնց ցուցուց, զիրենք անոր չորս կողմը շարեց իպահպա-
նութիւն, թագաւորական պսակը գլուխը դրաւ, տաճա-
րին դռները բացաւ ժողովուրդը ներս առաւ, ամենուն
առջեւ արքայորդին թագաւոր օծեց, եւ բովանդակ հան-
դիսականք ծափ զարնելով «Կեցցէ արքայ» կանչեցին :

Գողովեայ մահը : — Յնձալից աղաղակներով ժողովրդ-
դեան դէպ իտաճարը վազելուն ձայնն որ առաւ Գող-
ղիա, ինքն եւս վազեց դնաց հօն, եւ ներս մտնելով երբոր
տեսաւ որ երգիչներ ու փողարներ ըստ սովորութեան նո-
րապսակ թագաւորին քով կեցեր են՝ եւ ժողովուրդը փող
կզարնէր ու ծափաձայն խնդութեամբ «Կեցցէ արքայ» կա-
ղաղակէր, վրայի հագուստը պտտաւեց ու «Դաւաճանու-
թիւն, դաւաճանութիւն» սկսաւ կանչել : Յովիդայէ քահա-
նայապետը հոգւով Աստուծոյ լցուած՝ յանկարծ ժողովրդ-
դեան մէջ ելաւ կայնեցաւ, «Ինչո՞ւ խոտորեցայք իպատուի-
րանաց Տեառն, ըսաւ . զԱստուած թողուցիք դուք, Աստուած
եւս զձեզ պիտի թողու» . հրամայեց զօրաց մեծերուն որ
անօրէնը դուրս հանեն, որպէս զի տաճարին մէջ արիւն

չթափուի : Հրամանը մէկէն կատարեցաւ . դուրս հանեցին
ՂԳողղիա, եւ քաշեցին պալատին առջեւը սպաննեցին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Է.

ՅՈՎԱՍՍՅ ԹԱԳԱՌՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԹԱԳԱ-

ԻՐՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆԻԼԸ

Յովաս արքայ Յուդայ: — Մահ Յովիդայեայ եւ քարկոծումն Չաքարիայ: — Յովաքազ եւ Յովաս, արքայք Իսրայելի: — Մահ Եղիսէի: — Ամասիա, Թագաւոր Յուդայ: — Յեղորովամ Բ, Թագաւոր Իսրայելի: — Ամոլս մարգարէ: — Յովնան մարգարէ: — Յովնանու քարոզութիւնք ինկնուէ: — Չաքարիա, Սեղդում, Մանայեմ, Փակիա: — Ոզիա եւ Յովնաման, Թագաւորք Յուդայ: — Ամպորիշտն Աքազ: — Եսայի մարգարէ: — Փակէէ եւ Ովսէէ, Թագաւորք Իսրայելի: — Կործանումն քագաւորութեան Իսրայելի: — Սամարացիք:

Յովաս արքայ Յուդայ: — Այն միջոցին որ Դողադիա տաճարէն դուրս ի պատիժ անօրէնութեանցը կտաննուէր, ներսը Յովիդայէ քահանայապետը Աստուծոյ թագաւորին ու ժամովրդեան մէջ ուխտ կդնէր: Խոստացաւ մանկահասակ թագաւորը որ Աստուծոյ հաւատարիմ մնայ. ամէնքը վազեցին Բահաղու մեհեանն ու սեղանք կործանեցին, արձանք խորտակեցին, Մաքան քրմապետը բոլոր քրմերովը մեռուցին. եւ անկէց հանգիստը տարին զՅովաս իւր հարցը պալատը թագաւորական աթոռը նստեցուցին:

Մահ Յովիդայեայ եւ քարկոծումն Չաքարիայ: — Յովիդայէ քահանայապետին իմաստուն խրատներովը երեսուն եւութ տարի ամենայն դուրսութեամբ, բարեկարգութեամբ ու աշխարհաշինութեամբ թագաւորեց Յովաս. բայց երբոր վախճանեցաւ իւր առաջնորդը եւ անոր բարի խրատներէն զրկուեցաւ՝ մինչեւ այն ժամանակ սանձակոծուած կրքերը դուրս ելան եւ անձնատուր եղաւ անոնց: Թագաւորին եւ իշխանաց օրինակովը նորէն բոլոր երուսաղէմ կռապաշտութեան մէջ ընկաւ. մարգարէից յորդորանաց եւ սպառնալեաց ոչ որ մտիկ կրնէր: Յայնժամ Յովիդայէ քահանայապետին որդին ու յաջորդը՝ թագաւորին անկարգութիւնը կշտամբեց եւ յիշեցուց անոր Աստուծմէ:

ընդունած բարիքն ու հաւատարիմ մնալու տուած խոստումը: Անսանձ կրքերովը կուրցած Յովսէփ Աստուծոյ հետ մոռցաւ նաեւ իւր բարերարն ու խնամակալը Յովիզայէն, եւ հրամայեց անտիրա ապերախա ժողովրդեան որ անոր որդին Զաֆախս քահանայապետը քարկոծեն: Նոյն իսկ տաճարին սրահին մէջ անողորմաբար քարկոծեցաւ Զաքարիա, բայց հոգին չաւանդած՝ իւր վրէժն ու դատաստանը արդարադատ ատենին Աստուծոյ յանձնեց. «Տեսցէ՛ Տէր եւ գտեսցի» ըսաւ: Արդարեւ յաջորդ տարին Ասորոց Աղայէլ թագաւորը սակաւաձեռն զօրքով եկաւ մտաւ Յուդայի երկիրը, գերելով գերփելով հասաւ մինչեւ Երուսաղէմ, կողոպտեց զայն, ժողովրդեան իշխանները մեռուց, Յովսէփ եւս իսկ պիտի մեռցրնէր թէ որ տաճարին ոսկին ու Յովսափատայ գանձերն իւր անձին փրկանք չտար նա:

Այս սոսկալի հարուածոյն վրայ սաստիկ հիւանդացաւ Յովսէփ, գլուխ քաշեցին իրմէ իւր ծառաներն, անկողնոյն մէջ զարկին սպաննեցին զինքը ի վրէժ արեան Զաքարիայ, եւ թագաւորաց գերեզմանին մէջ զինքը չթաղեցին՝ յօրինակ եւ իխրատ ազերախաից: Քառասուն տարի թագաւորեր էր. իրեն յաջորդեց որդին Ամսախս:

Յովաբազ եւ Յովսա, արքայք Իսրայելի: — Յովասայ թագաւորութեան քսաներորդերորդ տարին Յէռէին յաջորդեց որդին Յովաբազ, եւ հօրը կռապաշտ շաւղացը հետեւելով բարկացուց զՏէր, Ասորոց Աղայէլ թագաւորն եկաւ շատ քաղաքներ ձեռքէն առաւ, եւ զօրացն այնպիսի Զարդ մը տուաւ ու փռշիի պէս ցրուեց զանոնք, որ անթիւ բազմութենէն միայն տասը կառք եւ տասը հազար հետեւակ մնաց: Այս սոսկալի կոտորածոյն վրայ խոնարհեցաւ Յովաբազ, եւ Աստուծո՛՛ որ պատրաստ է միշտ զղջացելոց ներելու՝ խոտաացաւ իրեն որ իւր Յովսա որդին փրկէ՛ յարուցանէ Իսրայելի: Եւ ինքը Յովաբազ մեռաւ՝ տասնեւեօթ տարի թագաւորելէն ետքը:

Յովսա հօրը յաջորդելուն պէս՝ ըստ խոստման Աստուծոյ ուղեց Իսրայելի զինուց նախատանաց վրէժն առնուլ: Լսելով որ Եղիսէ մարգարէն մեռնելու հիւանդ է, զնաց որ զինքը տեսնէ, լացաւ վրան եւ անոր տաննով առ Եղիա

մարգարէ ըսածն իրեն զրուցեց. « Հայր, հայր, կառքդ իս-
րայելի եւ հեծեալք նորա: — Նեա առ ձեռքդ, աղեղդ լա-
րէ եւ նետէ ». ըսաւ անոր եղիսէ: Երեք անգամ նետեց եւ
փեցաւ Յովաս: Անոր վրայ շատ տրամեցաւ եղիսէ. « Թէ որ
հինգ վեց անգամ նետէիր, ըսաւ, Ասորոց բոլորովին կը-
յաղթէիր. եւ արդ երեք անգամ միայն պիտի յաղթես »:
եւ խօսքը կատարեցաւ: Աղայելի յաջորդին երեք անգամ
յաղթեց եւ հօրը տիրած երկիրները ձեռքէն առաւ: Յու-
գայի Ամասիա թագաւորին եւս յաղթեց, գերի բռնեց
երուսաղեմի պարսպէն չորսհարիւր կանգուն տեղ փլցը-
նելով յաղթանակաւ ներս մտաւ, եւ բոլոր տաճարին
հարստութիւններն ու թագաւորական գանձը Սամարիա
տարաւ: Յովասայ թագաւորութիւնը տասնըվեց տարի
տեւեց եւ լի եղեւ յաջողութեամբ, որում ոչ եթէ ինքն
արժանի էր՝ վասն զի իւր նախորդաց կռապաշտութենէն
եւ չկեցաւ, այլ Աստուած ուղեց անոր հօրն ըրած խոս-
տումը կատարել:

Մահ եղիսէի: — Եղիսէ որ արդէն ծերացած ու հի-
ւանդ էր՝ առ Յովաս ըրած գուշակութենէն յետոյ շատ
չաղբեցաւ վախճանեցաւ ու թաղուեցաւ: Բայց Աստուած
ուղեց իւր հաւատարիմ ծառայն մահուանէ ետքն եւս փա-
ռաւորել՝ որուն կենդանութեան ժամանակ այնչափ զար-
մանալի հրաշքներ ընել տուեր էր: Յաջորդ տարին Մո-
վաբացի աւաղակներ եկեր երկիրը կոխեր էին. Իսրայելա-
ցիք մարդ մը թաղելու տարած ժամանակինն այն աւա-
ղակները տեսն եւ վախերնէն մեռելը եղիսէի գերեղ-
մանին վրայ նետեցին ու ձգեցին փախան. մէկէն մեռեալը
կենդանացաւ ու ելաւ ոտքի վրայ կայնեցաւ:

Եղիսէ Հրէից կարգէ գուրս անձինքներէն մէկն է: Առանց
եղիայի տասակութիւնն ունենալու՝ անոր իշխանութիւնն
ու հրաշագործ զօրութիւնը ունեցաւ: Եթէ Պօղոս առա-
քեալը նմանութիւն ունէր եղիայի բուռն ոգւոյն, եղիսէին
կնամանէր հեղաշամբոյրն Յովհաննէս աւետարանիչ:

Ամասիա, թագաւոր Յուդայ: — Յովասու թագաւորու-
թեան երկրորդ տարին Յուգայի վրայ տիրեց Ամասիա.
եւ քսանեւհինգ տարեկան էր: Աթոռոյն վրայ հաստա-

տուեւրուն պէս՝ զհայրն սպաննողները մեռուց։ Եղովմայեցւոյ գէմ՝ պատերազմ՝ բանալ ուղեւորով՝ իւր ժողովուրդը համբել տուաւ իբրանամենից եւ իվեր, եւ երեքհարիւր հազար զօրաւոր մարդ գտաւ. երբոր զանոնք բաւական չհամարելով՝ հարիւր տաղանդ արծաթով Իսրայելէն եւս հարիւր հազար զինուոր վարձեց, մարգարէին մէկն եկաւ ըսաւ իրեն. «Տէր արքայ, Իսրայելի զօրքը հետդ չերթայ, «վասն զի Աստուած Իսրայելի հետ չէ. եւ թէ որ անոնց «մով զօրանալ կկարծես» ընդ հակառակն գլխդ թշնամեացդ «առջեւը իպարտութիւն պիտի մասնէ Տէր. վասն զի իր «մով է որ մարդ կզօրանայ եւ իրմով կյաղթուի : — Հապա «անոնց տուած հարիւր հազար տաղանդս ինչ ընեմ, ըսաւ «Ամասիա : — Կարող է Տէր, անկէց աւելին քեզ տալ» պատասխանեց այրն Աստուծոյ : Խօսքին մօտիկ ըրաւ Ամասիա, վարձկան զօրքը տեղն արձակեց եւ իրեններովը գնաց Աղսից հոյճին մէջ յաղթեց Եղովմայեցւոյ : Բայց ապերախ տութեամբ իրեն այս փառաւոր յաղթութիւնը տուողը մոռացաւ, Եղովմայեցւոյ գերիներուն հետ անոնց կուռքերն եւս բերաւ, իրեն աստուած ըրաւ զանոնք, եւ առջեւնին երկրպագութիւն կրնէր ու զոհեր կմատուցանէր : Բարկացաւ վրան Աստուած, մարգարէի ձեռքով զինքը խրատեց. բայց երբ տեսաւ որ նա ուղղուելու միտք չունի՝ թողուց որ ամբարտաւանութեամբ ինքն իւր կորստեան խորխորատը փորէ : Ամասիա Եղովմայեցւոյ վրայ ըրած յաղթութեամբը հպարտացած ուղեց Իսրայելի գնդին վրէժն առնուլ, որ տեսնելով թէ Ամասիա զիրենք ետ ճամբեց որով եւ զրկուեցան Եղովմայեցւոյ աւարէն՝ Յուդայի երկիրն աւրշտիկեր ու աշնպէս էին դարձեր : Իսրայելի Յովթա թագաւորը չուղեւորով որ ընտանի պատերազմ մը բացուի երկուց թագաւորութեանց մէջ, մարդ զրկեց Ամասիայի ու կրտէր. «Եղովմայեցւոյ յաղթելուդ վրայ մի հպարտանար ու հանդանրա կեցիր տեղդ. ինչո՞ւ կուղես որ Իսրայել Յուդայի հետ կուռքտի» : Մտիկ չըրաւ Ամասիա, պատերազմի ելաւ, յաղթուեցաւ՝ գերի ընկաւ, անոր յաղթանակին զարդ եղաւ, եւ ամէն հարստութենէն կողոպտեցաւ : Այս խեղճութեամբ եւս չխրատուեցաւ Ամասիա. դարձեալ Աստուծոյ գէմ

գործեց, զօրքն իրեն գէժ ելաւ, ձեռքերնէն փախաւ զնաց իւրաց, հոն ետեւէն հասան, բռնեցին զինքը մեռուցին, գին ձիւս վրայ գրին երեսադէմ բերին ու թաղեցին, Քսանեւինն տարի թաղաւորեք էր, աեղը իւր Ազարիս կամ Ազիսս որդին թաղաւորեցուց ժողովուրդը:

Յերոբովամ Բ, թագաւոր Իսրայելի: — Ազիսսին Յուդայի աթոռն ելած ժամանակը Իսրայելի վրայ կթաղաւորէր Յերոբովամ Բ, որդի Յովասու, որ թէպէտ չար արարաւաջի Տեառն, բայց Աստուած Իսրայելացւոց տառապանքը տեսնելով գթացաւ վրանին, Յովնան մարգարէին քարոզութեամբը Յերոբովամը զօրացուց որ թշնամեաց յաղթեց, եւ Իսրայելի սաՀմանը նորէն տարածեց իմոց եմաւոյ, այսինքն իւրեանանէ՝ մինչեւ իծովն Անապատին (Մեռեալ կամ Ասիսդեսան ծով): Ամենայն յաջողութեամբ ու փառօք քառասուն եւ մի տարի թաղաւորեց Յերոբովամ, եւ իրեն ժամանակակից մեծամեծ մարգարէներ ունեցաւ, որովհետեւ Աստուած ամէն անգամ իւր ժողովուրդը պատժելէն յառաջ իւր ծառայից ձեռքով անոր ազդարարութիւն կրնէր ու կոպտանար: Այս մարգարէից անուանինքէն են Ամովս եւ Յովնան:

Ամովս մարգարէ: — Ամովս Յուդայի Բեկուս քաղաքէն էր. Բեթելի քրմայեաին առջեւ համարձակ խոտովանեցաւ՝ թէ ինքն ոչ մարգարէ էր եւ ոչ որդի մարգարէի, այլ « Հովիւ էի, ըսաւ, եւ թուրթ քաղէի, եւ առաւ զիս Տէր հօտէս եւ ըսաւ. Գնա դու եւ մարգարէաց իվերայ ժողովրդեան իմում Իսրայելի », Ուստի եւ իւր ծննդեան քաղաքը թողուց եկաւ Իսրայելի մէջ մտաւ, եւ սկսաւ սպառնալեօք անոր քարոզել ապաշխարութիւն: Բայց մտիկ ընող չեղաւ: Իսրայելացիք ոչ Աստուծոյ բարութենէն օգուտ քաղել գիտէին եւ ոչ պատուհասէն, կռոց սեղանները անկործան մնացին, եւ Յերոբովամայ թաղաւորութենէն մինչեւ Իսրայելի կործանումը երկիրը նշաւակ եղաւ ներքին երկպառակութեանց, արտաքին յարձակմանց եւ ասպատակութեանց:

Յովնան մարգարէ: — Բայց Աստուած իւր մարգարէաքարոզ ազդարարութիւններն միայն ընտրեալ ազգին չէր

զրկեր: Այն ժողովուրդներն — որով իւր ժողովուրդը կ'աւտ-
 ժէր եւ նոցա վախովն ու տուած տառապանօքը իրեն կը-
 յանկուցանէր զայն՝ զոր անթիւ անհամար երախտեօք չէր
 կրցեր հաւատարիմ պահել — իրենք եւս աղետալի մոլորու-
 թեանց եւ անկարգութեանց մէջ թաղուած էին: Եւ ըստ
 յաւիտենական օրինաց նախախնամութեան որ վճռած է
 թէ ժողովուրդ մը երբ անկարգութեան ու անպահանջութեան
 ծայրը կ'հասնի՝ երթայ աներեւոյթ կորսուի եւ նոր ժողո-
 վրոգոց տեղ տայ բանայ, այն ամենայն աղգերն որ այլ եւ
 այլ ժամանակ չրէից հետ պատերազմեցան եւ զանոնք նուա-
 ճեցին, իրենք եւս ընկան նուաճուեցան: Յերոքովամ՝ երկ-
 րորդին թագաւորութենէն սկսեալ այս ազգաց դէմ մար-
 գարէից գրքերն լի են սոսկալի անիծիւք: Ամովս ահաւոր
 գտտակնիքներ որոտաց Դաւաակուի եւ Տիւրուսի, եւ Եղոմայե-
 ցոց, Մովաբացոց, Ամոնացոց եւ Փղշտացոց մօտալուտ
 կործանումն սպառնացաւ:

Յովնանու քարոզութիւնը ինիւնուէ: — Յերոքովամայ
 ժամանակը տեսնը նաեւ զՅովնան մարգարէ, զորդի Ա-
 մաթեայ: Աստուած իրեն ըսաւ. «Ե՛լ գնա Նիւոէ մեծ քա-
 ղաքը ու քարոզէ հոն, որ չարութեան ազաղակնին ինձ հա-
 սաւ»: Յովնան Նիւոէ երթալու վախցաւ, եւ գնաց Յոդ-
 պէ (Եսաֆ), նաւահանգիստը նաւ մտաւ որ Աստուծոյ ձեռ-
 քէն Թարսիս փախչի: Բայց Աստուած ծովուն վրայ սաստիկ
 հողմ հանեց, մեծ մրրիկ ելաւ ու նաւը խորտակելու վտան-
 գի մէջ ընկաւ: Նաւաւարք սաստիկ վախերնէն սկսան ամէն
 մէկն իրենց աստուածներն օգնութեան կանչել, եւ նաւը
 թեթեւցրնելու համար ունեցածնին չունեցածնին ծով
 նետել: Այն միջոցին Յովնան նաւուն խորշ մը քաշուած
 խորունկ խորունկ կ'ընանար ու կ'խորդար: Նաւապետն ե-
 կաւ զինքը արթնցուց. «Այս մինչեւ երբ պիտի խորգաս,
 գոչեց, ելիր դու ալ քու Աստուծոյդ աղօթք ըրէ, որ
 թերեւս զմեզ մահուընէ ազատէ»: Նաւուն մարդիկը «եկէք
 ըսին, վիճակ ձգեմք ու իմանամք թէ որոն պատճառաւ
 այս փորձանքը վրանիս եկաւ». եւ վիճակը Յովնանին ելաւ,
 եկան վրան թափեցան, «Զրուցէ մեզ, ըսին, թէ ինչ
 ըրած ես, ուսկից կուգաս, ուր կ'երթաս, որ աշխարհէն

ես, եւ ո՞ր ժողովրդեանն»։ Պատմեց Յովնան իւր յանցանքը, եւ երբոր իմացան թէ Աստուծոյ երեսէն փախեր է՝ սաստիկ վախցան. «Այդ ինչ բան ըրեր ես, ըսին. քեզի ինչ ընեմք որ Հանդարտի ծովը»։ որ երթալով աւելի կիսուվէր ու վրանին մեծ մրրիկ կհանէր։ «Բռնեցէք զիս ծովը նետեցէք, ըսաւ Յովնան, եւ ծովը կհանդարտի, վասն զի աղէկ գիտեմ որ ինձ համար է այս մրրիկն ելած»։ Մարգիկը կջանային նաւը ցամաք դարձնել եւ չէին կրնար որովհետեւ ծովը եւս քան զեւս կիսուվէր ու կսաստկանայր։ Երբ տեսան որ ամէն ջանքերնին պարապը կենէ ուրիշ ճար չկայ, բռնեցին զինքը ծովը նետեցին եւ ալէկոծութիւնը մէկէն խաղաղացաւ։

Աստուծոյ հրամանաւը խոյն մեծ կէտ մը զՅովնան ողջ ողջ կլեց. երեք օր այն խոշոր ձկան փորը կեցաւ Յովնան, եւ այսպէս իփոր կխաին զզջացեալ սրտիւ կազութէր մարգարէն առ Աստուած։

«Ինեղութեան իմում աղաղակեցի առ Տէր Աստուած իմ, եւ լուաւ ինձ յորովայնէ դժոխաց աղաղակի իմում. լո՛ւր՝ Տէր ձայնի իմում։

«Ընկեցեր զիս իխորս սրտից ծովու, եւ գետք պաշարեցին զիս։

«Ամնայն զրօսանք քո եւ ալիք քո անցին իվերայ իմ. եւ ասացի՝ քե մերժեցայ յաջաց քոց։

«Արդ՝ իցի՞ քե յաւելից նայել խաճար սուրբ քո։

«Հեղան զինեւ ջուրք մինչեւ յոգիս, անդունդք անհնարինք պաշարեցին զիս։

«Եմուտ զլուխ իմ ընդ փապարս լերանց։

«Իջի յերկիր որոյ նիգք իւր աղիք յափտոնից, ելցեն յապականութենէ կեանք իմ։

«Առ քեզ Տէր Աստուած իմ ինուաղիւ հոգւոյ իմոյ կարդացի՝ զՏէր լիշեցի, եւ եկեացեն աղօթք իմ խաճար սուրբ քո։

«Իձայն օրհնութեան եւ խոտովանութեան՝ մատուցից քեզ պատարագ զոր ուխտեցի, եւ հատուցից փրկութեան Տեսն»։

Երբորդ օրը դարձեալ Աստուծոյ հրամանաւը կէտը ցամաք բերաւ զինքը ու ողջանդամ բերնէն դուրս հանեց։ Նորէն պատուիրեց իրեն Աստուած որ նինուէ երթայ ու քարողէ, Գնաց Յովնան նինուէ եւ սկսաւ անոր մէկ ծայրէն մինչեւ միւսը քարողել որ «Երեք օրէն նինուէն պիտի կործանի»։ Խօսքին հաւատացին նինուէացիք, ամէն տեղ պահք քարողեցին եւ իմեծամեծաց մինչեւ ցփոքունս քուրձ

Հազան: Բանը նաեւ թագաւորին ^(*) տկանջն հասաւ. մէկէն աթոռէն ելաւ, պատմութեանը հանեց, քուրձ հազաւ, մոխրի վրայ նստաւ. եւ բոլոր նինուէի մէջ քարոզ կարգալ տուաւ թէ մարդ եւ անասուն, խաշն ու արջառ ոչ կերակուր ուտեն եւ ոչ ջուր խմեն: Ամէնքն աղաղակեցին առ Աստուած որտի մօտ, իրենց չար ճանապարհէն ետ կեցան եւ անօրէնութեանցը վրայ զղջացին: Տեսաւ Աստուած նոցա կատարեալ զղջումը, տղորմեցաւ վրանին, իրենց յանցանացը ներեց, եւ քաղաքնին չկործանեց:

Բայց Յովնան տրտմեցաւ, գնաց քաղաքին գիմացը բլրի մը վրայ նստաւ եւ այսպէս կըսէր Աստուծոյ. « Ո՛վ Տէր, գիտէի որ դուն զղջացողին թողութիւն կուտաս, եւ անոր համար կուզէի փախչիլ, որպէս զի այդպէս ստախօս չերենամ. արդ գոնէ կեանքս առ որ աղատիմ»: Նիւթական օրինակով մը Աստուած ուզեց իւր մարդարէն խրատել. նստած տեղը մէկ գիշերուան մէջ գդմենի մը բուսոյց որ մէկէն մեծցաւ՝ ուսճացաւ եւ տերեւնեքովը վրան շուք կընէր: Բայց երկրորդ առաւօտ որդ մը զրկեց որ գդմենին արմատէն կրծեց չորցուց: Յովնան Արեւուն հրատապ ճառագայթներէն նեղուած՝ սկսաւ գդմենւոյն վրայ ցաւիլ ու Աստուծոյ աղաչել որ մեռնի երթայ: Այն ժամանակ Աստուած ալ իրեն ըսաւ. « Եթէ դուն գդմենւոյ մը համար այնչափ կցաւիս՝ որ մէկ գիշերուան մէջ ինքիրմբուսաւ եւ մէկ գիշերուան մէջ չորցաւ, հապա ես ինչպէս այսպիսի մեծ քաղաքի մը չորորմիմ, յորում հարիւր քրտան հազար միայն անմեղ աղայք կան:

Յովնանու երեք օր եւ երեք գիշեր իւրոր կիտին կենայր օրինակ էր Քրիստոսի Տեառն մերոյ երեք օր գերեզմանի մէջ կենալուն, ինչպէս որ ինքն իսկ կըսէ յայտնապէս: (Մատթ. ԺԲ. 40) Նախնի քրիստոնեայք ալ յօրինակ Քրիստոսի կնկարէին զձուկն կամ զՅովնան, ինչպէս որ մինչեւ հիմայ մնացած առաջին դարերու արձանագրութեանց եւ հնութեանց վրայ կերեւի շատ տեղեր:

(*) Կերեւի րե այս բազաւորը Սարգանաբաղայ նայրը պիտի լինի, զոր Ս. գիրքը Փուղ կամ Փուս կկոչէ. եւ արտաքինք Անակիւտարաքսա կամ Անակարաքսա:

Զաքարիա, Սեղդում, Մանայեմ, Փակիա: — Յերոքովամ երկրորդին յաջորդեց որդին Զաքարիա, եւ իրմով կատարեցաւ Աստուծոյ Յէութիւն ըրած խոստումն որով խոստացեր էր նմա իւր ցեղէն չորս հոգի ետեւէ ետեւ թագաւոր նստեցընել: Հարցը չար օրինակին հետեւեցաւ Զաքարիա եւ վեց ամիս միայն թագաւորեց. վասն զի Սեղդում անունով մէկը իրեն դէմ դաւաճանութիւն հանեց, եւ հրապարակաւ զինքն սպաննելով տեղն անցաւ: Բայց ինքը Սեղդում եւս չկրցաւ մէկ ամսէն աւելի վայելել իւր ռճրագործութեան դառն պտուղը. իրեն վրայ իսկ դիմեց Մանայեմ անուն մէկը, Սամարիոյ մէջ զինքն սպաննեց ու աթոռը նստաւ: Տասը տարի տեւեց Մանայեմի թագաւորութիւնը. բայց որովհետեւ մեղանչեց Աստուծոյ առջեւ, եւ Սերափաղաբին բնակչացը հետ՝ իրեն հնազանդիւ չուղելնուն համար շատ անգթութեամբ վարուեցաւ, Աստուած եւս իւր վրայ զրկեց Ասորեստանեայց Փուս թագաւորը, եւ շատ ստակ տալով հազիւ կրցաւ Մանայեմ զինքը ետ դարձունել: Տասնըմէկ տարի թագաւորեց Մանայեմ, եւ տեղը յաջորդեց որդին Փակիա, իրեն պէս ամպարիշտ, եւ երկու տարի միայն աթոռը կեցաւ. վասն զի Փակիե զօրապետը սպաննեց զինքն ու տեղն անցաւ:

Ոգիաս եւ Յովնաթան, թագաւորք Յուդայ: — Այն միջոցին որ Իսրայելի աթոռն այսպիսի արիւնհեղութիւններով կնեւրկուէր, Յուդայինը իւր Ոգիաս թագաւորովը կփառաւորուէր: Ոգիաս կամ Ազարիա տասնըվեց տարեկան էր երբ հօրը Ամասիային յաջորդեց, եւ անոր բարեպաշտութեանը հետեւելով՝ ամենայն յաջողութիւն տուաւ Աստուած իրեն: Բազմագունդ զօրքով Փղշտացւոց վրայ դիմեց, յաղթեց եւ շատ քաղաքներ ու ամրոցներ ձեռքերնէն առաւ. զարկաւ հալածեց նաեւ Արաբացիքը, Կարմիր ծովուն վրայ Ելսրայ նաւահանգստին տիրեց ու նորոգեց, Ամոնացիքը նուաճեց, եւ զօրութիւնն ու համբաւը մինչեւ Եգիպտոսի սահմանը տարածեց: Այսպիսի շքեղ յաղթութեամբք դարձաւ, եւ իւր բոլոր ուշագրութիւնը թագաւորութեանը ներքին բարեկարգ տեսչութեանը տուաւ. երուսաղեմին պարիսպները նորոգեց, աշ-

տարակներով զարգարեց ու ճարտարարուեստ մանդղիսն-
ներով, բաղիստրներով պատեց, եւ երեքհարիւր հազար
պատերազմափորձ զօրաց բանակ կազմեց պատրաստեց. իւր
օրը երկրագործութիւն, վաճառականութիւն, նաւուղղու-
թիւն, ամէն բան նոր կերպարանք առաւ ծաղկեցաւ, հա-
սարակաց շինութիւններով երկիրը զարգարուեցաւ։ Այլ
աւանդ, այսպիսի յաջողութեամբ ու փառօք Ողիասայ աչքը
շլացաւ, բարձրացաւ սիրտն ու թագաւորական անունը ի-
րեն բաւական պատիւ չհամարելով՝ քահանայական ու քա-
հանայապետական պատուոյն եւս ցանկացաւ, մտաւ տա-
ճարը խնկոց սեղանոյն վրայ խունկ ծխելու, որ քահանայ-
ից որդւոց Անարոնի միայն հրամայեալ էր։ Իզուր Ազարիա
քահանայապետն ութսուն քահանայիւք անվեհեր քաջու-
թեամբ առջեւն ելաւ արգիլեց. բարկացաւ Ողիաս, եւ
ձեռքի բուրվառովն անոն ցտպառնացած ժամանակ՝ մէկէն
ճակատէն սկսեալ բոլոր մարմինը բորոտեցաւ։ Այն յայտ-
նաբարբառ հրաշքով զԱստուած բարկացընելն իմացաւ
Ողիաս, սարսափեցաւ ու ամօթապարտ ելաւ տաճարէն,
գնաց քաղաքէն դուրս պալատ մը քաշուեցաւ եւ հոն մին-
չեւ մահը բորոտ կեցաւ։ Յիսուսուերկու տարի փառաւո-
րապէս թագաւորելէն յետոյ։

Ողիասայ բորոտութեամբը թագաւորութիւնը երեսի
վրայ չմնաց. իւր քսանամեայ Յովնաբաւ որդին իրեն
տեղ սկսաւ տէրութիւնը կառավարել։ Հօրը մահունէն
ետքը ինքնագլուխ թագաւորելով՝ արար ուղղութիւն
առաջի Տեառն, տաճարին ամենէն մեծ դուռը շինել
տուաւ, Յուդայի լեռան վրայ քաղաքներ կանգնեց եւ սահ-
մանագլուխները թշնամեաց յարձակմանցը գէմ ամրա-
ցուց, Ամոնացւոց յաղթեց, հարկ դրաւ վրանին, եւ բո-
լոր երկիրը խաղաղացուց։ Իրեն ժամանակն էր որ Միֆիա,
Ամոն, Ովսէ, Յովկէ մարգարէք, եւ մանաւանդ մեծն
Եսայիաս սկսան Իսրայելի ու Յուդայի վրայ գալու չարիքը
կանխաձայնել, որպէս եւ Բաբելոնի դերութիւնն ու իրա-
զեատին դարձը, եւ Գրիստոսի Տեառն մերոյ Ծնունդը,
կեանքը, մահն ու երկնային Վարդապետութիւնը։ Մեռաւ
Յովնաթան անաղօտ փառօք, եւ իրեն յաջորդեց որդին Ափալ։

Ամպարիշտն Աբազ: — Աբազ հօրը աթոռոյն հետ չէր ժառանգած նաեւ նորա առաքինութիւնն ու դովելի բարեմասնութիւնները: Քսան տարեկան էր երբոր թագաւորեց, եւ Իսրայելի թագաւորաց ամպարիշտ ճամբան բռնելով՝ կռապաշտութիւնը նորոգեց եւ ամէն տեսակ անկարգութեանց ու մոլութեանց ետեւէ եղաւ: Իւր չար օրինակին հետեւեցաւ նաեւ բոլոր ժողովուրդը, մոռացան զԱստուած, սաստիկ բարկացուցին զինքն ու իւր արգար վրէժխնդրութեան շանթիքը իրենց վրայ դարձուցին:

Ասորւոց Ռասոն թագաւորն ու Իսրայելի Փակեթ թագաւորը իրարու հետ նիզակակցեցան, եկան Յուդայի թագաւորութեան հիւսիսակողմը աւերեցին, մինչդեռ Փղշտացիք արեւմտակողմն ու եգիպտացիք հարաւակողմը զօրքը կը ջարդէին ու ամուր ամուր տեղերուն կտիրէին: Ասորիք բոլոր երկիրը գերեցին գերիեցին, Իսրայելի թագաւորը սոսկալի ջարդ տուաւ Աբազու զօրացն ու գերեց, անհամար բազմութիւն երիտասարդաց, կանանց ու աղջկանց եւ անչափ աւարաւ Սամարիա կղաւնար. բայց Ուիկոյ մարգարէն եփրեմի իշխաններովն եկաւ՝ յորդորեց զինքն որ իւր համարին եղբարցը ողորմի ու զիրենք տեղերնին արձակէ: Այս գլխոյ առաջարկութեան հաւանեցաւ Փակէէ, իւր յաղթական բանակը մարգարէին խօսքը կատարեցին, գերիներուն կերակուր ու հագուստ տուին երիքով տարին, եւ իրենք դարձան իՍամարիա:

Սակայն պատերազմը դեռ չէր լմնցած. Իսրայելացւոց ու Ասորւոց թագաւորաց մէջ հատտատուած նիզակակցութիւնը տակաւին կշարունակուէր. Փղշտացիք ու եգիպտացիք եւս երկիրը կկոխէին կկողոպտէին: Աբազու ճարն հատած՝ ընելիքը չէր գիտեր. «Զարհուրեցաւ անձն նորա, կըսէ Նաայի մարգարէն, ինչպէս որ անտառի մէջ ծառը կշարժի իհողմոյ». բայց փոխանակ բրածնուն վրայ զղջալու առ Աստուած գլխելու, տաճարին ու թագաւորական գանձուն ոսկին ու արծաթը Ասորեստանեայց Թազար-փաղաւար՝ կամ՝ Նինու կրասեր՝ թագաւորին զրկեց, աղաչելով որ գայ զինքը թշնամեացը ձեռքէն ազատէ: Թագղաթ-փաղասար նոր յաղթութիւններով տէրութեանը սահման

ներն ընդարձակելու եւ վախը ամէն տեղ ձգելուն յարմար առիթ գտնելով զայս՝ մէկէն երկու նիզակակից թագաւորաց վրայ գիւմեց հասաւ իրամասկոս, զիտսոն սպաննեց եւ բնակիչքը անով տեղով Կիւրեակ կամ Իրեխա գրկեց։ Աքաղ մէկէն ելաւ Դամասկոս դնաց որ իւր շնորհակալութիւնը յաղթականին յայտնէ. եւ մեհենի մը մէջ Մողոֆայ կռոց սեղանոյն շատ հաւնելով՝ օրինակը Ուրխա քահանայապետին զրկեց, հրամայելով որ իսկոյն անոր նմանը տաճարին մէջ շինել տայ հանգերձ ուրիշ շատ փոփոխութիւններով։ Վատ քահանայապետը փոխանակ ընդդիմանալու՝ կատարեց թագաւորին ամպարիշտ հրամանը, որով եւ Աստուծոյ տաճարը պղծեցաւ, Սողոմոնի կանգնած պղնձեղջակիկաց սեղանոյն տեղը Մողոքայ սեղանը դրուեցաւ։ Այնուհետեւ Աքաղ բոլորովին զԱստուած մոռանալով՝ տաճարին սրահին մէջ զոհ կմատուցանէր կռոց ու կըսէր. « Ասորեստանեայց աստուածները զօրաւոր են, անոնց այսուհետեւ զոհեմ որպէս զի ինձ օգնեն »։ Այսչափ ամպարշտութեամբ եւս զոհ չեղաւ Աքաղ. տաճարին դռները փակել տուաւ, երուսաղեմի ամէն անկիւնն ու Յուդայաստանի ամենայն քաղաքաց մէջ սուտ աստուածոց սեղաններ ու բարձրաւանդակներ կանգնել տուաւ, եւ իւր որդւոցը մէկն ալ ողջակէզ բրաւ կռոց։

Իպատիժ եւ իվրէժինդրութիւն այսչափ անօրէնութեանց՝ Թագաւոր-փաղասարին քաջայաղթ զօրքը Աքաղին վրայ դարձուց Աստուած. եկան ասոնք Յուդայի երկիրը, քանդեցին կողոպտեցին. Թագաւոր-փաղասար իբրեւ տէր եւ աշխարհակալ մտաւ Երուսաղէմ, ու Կարմիր ծովուն վրայ Ելքա նաւահանգիստն գրաւելով՝ Հրէից Ափրիկէի ու Հնդկաստանի հետ ունեցած վաճառականութիւնը ջնջեց, եւ այսպէս լի աւարաւ եւ երկրակալութեամբ դարձաւ իւր մայրաքաղաքն իրաքիլոն։ Այնչափ աստուածառաք հարուածոց վրայ չկրցաւ Աքաղ ապրիլ ու անդեղջ մեռաւ, ատելի իւր ստեղծողին, ատելի նաեւ իւր ժողովրդեանը՝ որ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու անարժան համարեցին զինքը։ Այլէկ որ տասնըվեց տարի միայն տեւեց իւր նախատալից թագաւորութիւնը եւ ոչ աւելի։ Իրեն յաջորդեց 23 տարեկան որդին Եզեկիա։

Եսայի մարգարէ: — Զորս մեծ մարգարէից առաջինը-
Ամովսաժինն (որդի Ամովսայ) Եսայի, եղբորորդի էր Ամա-
սիա թագաւորին Յուդայ ըստ Հին աւանդութեան, որ
եւ յայտնի կերեւի իյարաբերութեանց զոր ունեցաւ նա
միշտ ընդ արքունիս Յուդայ, Ողիաս, Յովաթամ, Աքազ,
Եղեկիա եւ Մանասէ թագաւորաց ժամանակը: Դարձեալ
եւ իւր գրուածքին զարգարուն, պերճախօս ու բազմա-
Հմուտ ոճէն կիմնացուի որ ընտիր գոտտարակութիւն մը
առած է: Մարգարէութեան պաշտօնին կոչուած այսպէս
կոչաւմէ ինքնին. « Ողիա թագաւորին մեռած տարին տեսի
« զԱստուած որ բարձր աթոռի մը վրայ նստած էր,
« եւ տաճարը լի էր փառօք: Զորս կողմը վեց թեւեան սե-
« րովբէք կային, որ երկու թեւով երեսնին կծածկէին, եր-
« կուքով ոտքերնին եւ մնացած երկուքով կթռչէին ու
« կաղաղակէին. Սուրբ Սուրբ, Տէր զօրութեանց, լի է
« ամենայն երկիր փառօք նորա: Սերովբէից այս աղաղակին
« ձայնէն դռները բացուեցան, բոլոր տաճարը լի եղեւ
« ծխով. եւ ես ըսի. Վնյ ինձ, ես այր տառապեալ եմ,
« պղծաշուրթն ժողովրդեան մէջ բնակած եմ, եւ զՏէր զօ-
« րութեանց աչքովս տեսի: Այն ժամանակ սերովբէից մէկը
« ձեռքի ունեւեօքը սեղանէն կայծ մը առաւ բերաւ բե-
« րանս դրաւ ու ըսաւ. Ահա այս որ շրթունքդ դպաւ՝
« անօրէնութիւններդ պիտի Հանէ, եւ մեղքերդ պիտի սրը-
« բէ: Եւ լսեցի Աստուծոյ ձայնն որ կըսէր. Զով զրկեմ,
« կամ ով երթայ այն ժողովրդեան, եւ ես պատասխանեցի.
« Ահա ես, զիս զրկէ: Եւ Աստուած՝ Գնա, ըսաւ »:

Այն ժամանակէն սկսաւ Եսայի մինչեւ իւր մահը ծանու-
ցանել ժողովրդեան եւ թագաւորաց նորա՝ երկնից պատ-
գամներն, այնպիսի վսեմ՝ պերճ ու ազգու բարբառով՝ որ
մարգարէից պարագլուխ զինքը կհանգիսացրնէ: Իրմէ
ետեւի մարգարէք ստէպ զինքը վկայութիւն կառնուն,
մանաւանդ երեմիա, նոյնպէս նաեւ նոր կտակարանին մէջ
ստէպ կյիշուին իւր անունն ու խօսքերը. հարիւրաւոր
աարի յառաջ կտեսնէր Մեսիային գալն ու յայտնապէս
կուեստէր զայն անօրէն Աքազին առջեւ՝ յոյս եւ վստահու-
թիւն ազգեւոյ ամենեցուն յողորմութիւնն Աստուծոյ. « Ահա

կոյսն յդասցի, կըսէր, եւ ծնցի որդի եւ կօչեսցեն զանուն նորա էմմանուէլ»։ Գրեթէ հարիւր քսան տարեկան էր եւ գեռ չէր գագորեր Աստուծոյ պատգամներն որոտալ յականջս խտասիրտ ժողովրդեանն, եւ մանաւանդ ամպարիշտ թագաւորին Մանասէի, որ չկարելով գիմանալ մարգարէին կշտամբանացն ու սպառնացած գերութեանը՝ անգթարար սղոցել տուաւ ծերունազարդ մարգարէն, ինչպէս կաւանդեն։ Թէ որ արտաքին մատենագրաց հետ բազմատու թեան առնումք զեսայի՝ կրնամք քսել թէ Հրէից Դեմոսթենէսն է. ինչպէս կկոչէ Գրոտիոս։

Փակէէ եւ Ուսէէ, Թագաւորք Իսրայելի։ — Փակէէ որ Փակիան սպաննելով աթոռն յափշտակեր էր՝ քսանեւութ տարի պահեց զայն։ Իւր նախորդացը ամպարշտութեանը հետեւելուն համար՝ Աստուած եւս զինքը Թագաւոր-փառասարին մատնեց, որ Գալիլիայէն շատ քաղաքներ առաւ եւ նեփթաղիմի բոլոր երկրին տիրեց։ Այն միջոցին Ուսէէ դաւաճանութեամբ սպաննեց զՓակէէ եւ տեղն անցաւ։

Կործանումն Թագաւորութեան Իսրայելի։ — Երբոր Ուսէէ եւս մեղանչեց Աստուծոյ առջեւը, եւ ժողովուրդը չըդարձաւ անօրէնութեան ճանապարհէն, Աստուած մերժեց զիրենք մարգարէից բերնովը ահաւոր պատգամներ տալով նոցա, բայց դարձեալ չզգաստացան։ Այն ժամանակ Թագաւոր-փառասարին յաջորդը Սալմանասար՝ Ասորեստանեայց թագաւորը, գունդադունդ զօրօք եկաւ յաղթեց ու անդեղջ՝ անապաշաւ՝ ապերախտ ազգին վրայ հարկ դրաւ, բայց իմանալով որ Ուսէէ օգնութիւն կուզէ եգիպտացւոց Սոլա թագաւորէն (ըստ արտաքնոց Սեղեֆոս), որպէս զի խոստացած հարկը չտայ, նորէն եկաւ Սալմանասար, երեք տարի Սամարիան պաշարեց առաւ, ժողովրդեան մէկ մասը ջարդեց, մնացածն եւս իւր շղթայակապ թագաւորին հետ գերի տարաւ Ասորեստան, որով եւ Իսրայելի թագաւորութիւնը կործանեցաւ երկուհարիւր քառասունըջորս տարիի չափ տեւելէն յետոյ։

Յայնժամ՝ ապա սկսաւ Ուսէէ մարգարէն սրտառուչ եւ եղերական ձայնիւ գոչել, «Մոռացաւ Իսրայել իւր արարիչը, ընկղմեցաւ Իսրայել, արդ տյժմ՝ աղգաց մէջ իբ-

րեւ անպիտան անօթ մը եղաւ. արդ յիշէ՛ Տէր նոցա անիրաւութիւններն եւ անիրաւութեանցը վրէժ խնդրէ՛, վասն զի իրենք դէպի եգիպտոս դարձան, եւ Ասորեստանեայց մէջ պղծութիւն ուտեն։ Հասած են վրէժ-խնդրութեան օրերը, հասած են հատուցման օրերը, եւ պիտի չարչարուի Իսրայէլ իրրեւ այսակիր մարդ մը... Պանդուխտ պիտի լինին Շամրինի (Սամարիոյ) բնակիչքը, իրենց սեղանները փռւել եւ տատակ պիտի բռնեն, եւ լերանց պիտի ըսեն թէ ընկէք մեր վրայ, եւ բլրոց թէ ծածկեցէք զմեզ... »:

Սամարացիք։ — Սաղմանասար ուղելով Իսրայելացւոց երկրին աշխարհակալութիւնը բոլորովին հաստատել՝ իԲուրեյոնէ իԲուրայ, յԱյայ, յԵմարայ եւ իՍեփարուիմայ գաղթականներ յուղարկեց որ եկին բնակեցան իՍամարիա եւ յայլ քաղաքս, փոխանակ որդւոցն Իսրայելի։

Բայց երկիրն երկար ժամանակ անբնակ ամայի մնալուն համար՝ վայրենի գաղաններ ու առիւծներ մէջը շատցեր էին եւ այս նորեկ գաղթականները կուտէին. որոնք կարծելով թէ Իսրայելացւոց աստուածը չպաշտելնուն համար է այս, Ասսւրասն կամ Ասորդսն թագաւորէն խնդրեցին որ իրենց քահանայ մը զրկէ՝ Հրէից աստուածոյն պաշտօնն նոցա սովրեցընելու համար։ Ասարատոն խնդիրքնին կատարեց, եւ այն ժամանակէն սկսաւ ճշմարիտ Աստուծոյն պաշտօնը սուտ աստուածոց պաշտամանց հետ խառնուիլ։ Այս գաղթականաց գլխաւոր քաղաքն եղաւ Սամարիա, որով եւ կոչուեցան Սամարացիք։

Կերեւի թէ շատ չանցաւ ճշմարիտ Աստուծոյն պաշտօնն ընդունեցան Մովսիսի հնգամատենին հետ. եւ երբ Հրեայք գերութենէ դառնալով սկսան տաճարը շինել, Սամարացիք ուղեցին նոցա օգնել, բայց Հրեայք յանձն չառնելով՝ մէջերնին մեծ հակառակութիւն եղաւ ու անհաշտ առեւելութեան դարձաւ, եւ շատ կռիւներու եւ մատնութեանց եւ արիւնհեղութեանց պատճառ եղաւ։ Այս առեւելութիւնը կտեւէր մինչեւ իԲրիստոս, ինչպէս յայտնի է յԱւետարանէն. եւ կտեւէ եւս մինչեւ ցայսօր՝ ընդ մէջ Հրէից եւ Սամարացւոց, որ այժմ՝ հազիւ 600—700-ի կհասնին։

Սամարացիք եւս իրենց տաճար մը ունէին շինած Գարիգիմ լեւրան վրայ ուր կպաշտէին զԱստուած, ունէին նաեւ իրենց քաջանայապետ եւ քաջանայ որ իրենք զիրենք Ահարոնէ իջած կհամարէին։ Հիմա ալ դեռ Գարիգիմ լեռը իրենց ուխտատեղի է, թէ եւ տաճարը՝ երուսաղեմայ տաճարին պէս կործանեալ է իկայսերաց։

Գ Լ ՈՒԹ ԺԸ.

Պ Ա Տ Մ ՈՒԹ Ի Ի Ն Տ ՈՎ Բ Ի Թ Ա Յ

Բարեպաշտութիւն եւ եղբայրսիրութիւն Տովրիթայ : — Աշուրները կկոսնայ . իւր ցամբերութիւնը : — Խրատք Տովրիթայ առ որդին իւր : — Ճանապարհորդութիւն Տուրիայ ի Հազաւ : — Տուրիայ ամուսնութիւնը : — Դարձ Տուրիայ , եւ իորը աչքերուն բացուիլը : — Ռափայէլ իրելշտակ : — Մայ Տովրիթայ :

Բարեպաշտութիւն եւ եղբայրսիրութիւն Տովրիթայ : — Սաղմանասարայ իւր Նինուէ մայրաքաղաքը գերի տարած իսրայելացւոց մէջ էր նաեւ Տովրիթ : Իւր սրտաշարժ պատմութիւնը գեղեցիկ օրինակ է աստուածաշնորհութեան , համբերութեան եւ անձնանուէր եղբայրսիրութեան :

Տովրիթ Նեփթաղեմի ցեղէն էր . պղտիկուց իվեր երեւելի եղած էր իւր կենդանի հաւատքովն ու առատ ողորմածութեամբը : Յերոդովամայ ոսկի երնջոց երկրպագութիւն ընողներէն կիսախէւր . Երուսաղէմ կերթար զԱստուած պաշտելու , երկիւղածութեամբ անոր պատուիրանները կպահէր , եւ չկար նեղութիւն կամ ուրախութիւն մը որ դանոնք մոռցնել տար իրեն : Իւր Աննա կնոջմէն որդի մը ունեցաւ Տուրիա անուն , եւ մատղաշ հասակէն սովրեցուց անոր Աստուծմէ վախնալ , մեղքէ փախչիլ ու ըստ իս գործել :

Սամարիոյ առնուելովը երբ Նինուէ գերի գնաց , այն տեղ եւս իւր գերեկից եղբարցը չար օրինակին չհետեւեցաւ , եւ իւր ճշմարիտ Աստուածը դարձեալ պաշտեց . ասոր փոխարէն Աստուած ալ զինքը Սաղմանասարին սիրելի ըրաւ , եւ գերութենէ ազատեց : Այս ազատութիւնը նորէն իւր եղբարցը օգտին կգործածէր Տովրիթ . ամենուն բարիք կընէր , ամենուն ողորմութիւն կըածնէր . « Հացս քաղցելոց կուտայի , կըսէ , եւ հագուստս մերկոց , եւ երբ ազգայիններէս մէկը կտեսնէի մեռած ու պարսպէն դուրս

նետուած՝ կերթայի կթաղէի»։ Բայց երբ Սաղմանասարայ որդին ու յաջորդը Սենեֆերիմ՝ Յուդայի երկրէն յաղթուած փախաւ եկաւ, Իսրայելացւոցմէ ռին ուղեւով առնուլ՝ սկսաւ զանոնք նեղել ու մէջերնէն շատերը կմեռցրնէր պատուիրելով որ անթաղ նետուին։ Տոլբիթ կերթար զանոնք կժողովէր ու կտանէր կթաղէր։ Բայց Սենեքերիմ՝ կիմանայ եւ կհրամայէ որ զինքը բռնեն մեռցընեն։ Տոլբիթ կփախչի, կեանքը կաղատէ, կաղատին հետը նաեւ կինն ու որդին, բայց բոլոր ստացուածքը յարբունիս կըգրաւի։ Աղէկ որ յիսուն օրէն Սենեքերիմին Ադրամէլեֆ եւ Սանասար որդիքը զինքը կսպաննեն, Հայաստան կփախչին, եւ նոր թագաւորին (Ասորդանայ) տակառապետ եւ սիրելի լինելով Ափաֆարու Տոլբիթայ եղբորորդին՝ հօրեղբօրը համար կբարեխօսէ, եւ կգառնայ Տոլբիթ ինինուէ։

Աչուրները կկուրնայ. իւր համբերութիւնը։ — Վրան շատ չանցաւ՝ մեծ տօնի մը օր փառաւոր հացկերոյթ մը բրաւ Տոլբիթ՝ եւ կերակուրի նստելով երբոր տեսաւ իւր գիմացը բազմապատիկ խորտիկներ, «Գնա, ըսաւ որդւոյն, եւ մեր աղքատ եղբարցմէ զո՞ եւ գտնես առ բեր, եւ ես քեզ կսպասեմ»։ Հնազանդեցաւ պատանեակը հօրը հրամանին, ելաւ գնաց եւ դարձաւ իմացուց որ հրապարակին մէջ Իսրայելացի մը տեսեր է մեռեալ, Իսկոյն Տոլբիթ սեղանը թողուց, գնաց առաւ տուն բերաւ, որպէս զի արեւը մտնելէն յետոյ գիշերը թաղէ զայն, Լուացուեցաւ, նորէն սեղան նստաւ, արտօմութեամբ կերակուրը կուտէր, եւ Ամոյս մարգարէին այս խօսքը միտքը բերելով որ Իսրայելացւոց համար «Դարձցին տարեկանք ձեր իսուգ, եւ ամենայն ուրախութիւնք ձեր խորտմութիւն» ըսեր էր, սաստիկ լացաւ։ Եւ երբ արեւը մտաւ, գերեզման փորեց ու մեռելը թաղեց։ Բայց աղգականները զինքը կմեղադրէին ու «Մեռնելէն իսկ չվախնար, կըսէին, այս բանիս համար դեռ նոր հալածուեցաւ, եւ դարձեալ եկեր գիտկները կթաղէ»։ Զէին գիտեր որ Տոլբիթ աւելի Աստուծոյ կվախնար քան թէ թագաւորէն, եւ նորա անիրաւ հրամանին համար չէր կրնար առ ընկերս իւր եւ առ եղբարս ունեցած պարտքը չկատարել։ Սակայն Աստուծո՞ւ ուղեւով որ նորա համ

բերութիւնը օրինակ լինի աշխարհի՝ թողուց որ Տովբիթ իւր այս անվարձ եղբայրսիրական ծառայութեանը փոխարէն աչքը կորսնցունէ։ Նոյն գիշերը թաղումէն երբոր կգառնայ, որովհետեւ ըստ օրինաց պղծեալ կհամարուէր, գաւթին պատին քով կպռակի կքնանայ եւ երեսը չծածկեր, եւ որովհետեւ հոն առաստաղին մէջ ճնճղուկներ կան եղեր՝ տաք տաք խեղճին աչքերուն մէջ կծրտեն եւ աչքերը կկուրնան։ Բժիշկներուն շատ ստակ կերուց Տովբիթ, բայց օգուտ մը չտեսաւ, եւ այնպէս աղքատացաւ որ մինչեւ հարկ եղաւ Աննա կնոջը մանած կտաւովը ապրին։ Անգամ մը Աննային մանածը գնողներն իրեն ուլ մը պարգեւ տուին, երբոր Տովբիթ կենդանւոյն մայելու ձայնն առաւ՝ կարծելով թէ կինը գողցեր բերեր է զայն՝ սկսաւ հետը կռուիլ ու ստիպել որ տանի տիրոջը դարձունէ, եւ «Գողունի բան չեմ կարող ուտել» կկանչէր։ Հազիւ կրցաւ նա համոզել զինքն որ գողունի չէր, այլ իրեն պարգեւ տուեր էին, եւ կիրքն ելնելով բերանը բացաւ ու գժգոհալով մը «Ո՛ւր են, ըսաւ, այնչափ ըրած ողորմութիւններդ ու արդարութիւնդ, այս պիտի լինէր անոնց արդատիքը»։

Այս դառն գանգատանաց վրայ արտմեցաւ Տովբիթ, հառաչեց, սիրտը խռովեցաւ, եւ արտասուօք սկսաւ աղօթել առ Աստուած, ու «Լաւ է ինձ մեռանել քան զայս կեանքս իմ» ըսելով՝ կաղաչէր որ հոգին առնու ու զինքը վըշտագին ու նախատալից կեանքէն ազատէ։ Մանաւանդ որ գեռնոյն օրը լսեր էր Մարաց Եկրասակ քաղաքը բնակող Հոռա գուկ ազգականին Սառա աղջկանը գլխուն եկած աղետալի դիպումը. վասն զի այս տարաբաղդ աղջիկը եօթն անգամ կարգուեր էր, եօթն անգամ եւս հարսանեաց առաջին գիշերը Ազմայ անունով սատանան իւր փեսան խեղդեր էր, որով եւ խեղճ աղջկան անունը աւրուեր էր, եւ երբ անգամ մը բանի մը համար աղախինները կյանդիմանէր, նորա ալ նախատելով զինքը ըսեր էին. «Եօթն հօգի խղդեցիր, երանի թէ նոցա հետ գուն եւս մեռնէիր ու ձեռքէդ ազատէինք»։ Այս նախատալից խօսքին վերայ աղջիկը սաստիկ արտմելով կուգէր ինքզինքը խեղդել, բայց

մտածելով որ ինչ մեծ ցաւ պիտի պատճառէ ծնողացը սրտին իւր այս յուսահատական գործը, առ Աստուած գիմեց, եւ «նայեան առ իս եւ ողորմեա ինձ» աղաղակելով բոլորով սրտիւ աղաչեց առ նա որ եթէ իւր մահը չուզեր՝ զինքը այս անտանելի նախատինքէն ազատէ: — Երկու վըշտացելոց ազօխքն եւս լսելի եղեն առաջի Աստուծոյ, որ Ռափայէլ Հրեշտակապետին ձեռքով երկուքին խնդիրքն եւս կատարեց, ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Խրատք Տովբիթայ առ որդին իւր: — Նոյն օրը յիշեց Տովբիթ որ Մարաց Հոագաւ քաղաքը բնակող իւր Գաբայի աղգականին ատենով տասը քանքար արծաթ փոխ տուեր էր. եւ մահը մօտեցած տեսնելով՝ մտածեց որ որքին Տուբիան կանչէ (որքան տարեկան երիտասարդ մը եղեր էր), խրատէ զինքը ու այն ստակին բանն եւս իմացունէ: Ուստի քովն առաւ զինքը, ու այս գեղեցիկ խրատները խօսեցաւ.

«Որդեակ իմ, բաւ, երբ մեռնիմ՝ զիս բաղէ, եւ մի անարգեր կամ երեսի վրայ մի ձգեր զմայրդ, այլ բոլոր կեանքդ զինքը պատուես, ամեն ուզածը ընես ու երբէք զինքը չտրամեցունես, մտածելով որ շատ նեղութիւն քաշած է քեզի համար. եւ երբ մեռնի՝ նոյն շիրմին մէջ զինքն եւս նետս բաղես:

«Կեանքիդ մէջ օր մը չանցնի որ մոռնաս զՏէր Աստուածդ. մեղք մի գործեր. Աստուծոյ պատուիրանները պահէ, յամենայն կեանս քո արդար եղիր, անիրաւութեան ճամբան մի երբար, վասն զի երէ ճշմարտութիւն եւ արդարութիւն ընես՝ ամենայն գործք քո յաջող կերբան:

«Յրնչիցդ առատ ողորմութիւն տուր, աղքատէ մը երբէք երեսդ մի դարձուներ, որպէս զի Աստուած եւս քեզմէ իւր երեսը չդարձունէ: Ունեցածիդ համեմատ տուր ողորմութիւնդ. երէ շատ ունիս՝ շատ տուր, երէ սակաւ՝ սակաւ:

«Ողորմութիւն ընելու մի ուշանար, վասն զի զանձս բարիս զանձնացես քեզ կենացդ վերջին օրուան համար, զի ողորմութիւնք փրկին իմանուանէ. եւ ոչ տան մտանել իխաւարն: Պարգեւք բարիք են ողորմութիւնք ամենեցուն որ առնեն զնա առաջի Աստուծոյ:

«Բարի վարք ունեցիր, որդեակ իմ, եւ ողջախոհ եղիր. օտար ազդէ քեզի կին չառնուս՝ այլ իզատակ հարց քոց:

«Որդեակ իմ, եղբարքդ սիրէ, անոնցմէ երեսդ մի դարձուներ:

«Փախիր յամբարտաւանութենէ եւ իպղծութենէ, վասն զի առաջինն կորուստ են խռովութիւն. եւ երկրորդն պակասութիւն եւ կարօտութիւն կձնանի:

«Վարձկանի վարձքը քովդ մի պահեր, այլ հատո՞ւ առժամայն:

«Զգո՛յշ լեր, որդեակ, յամենայն գործս քո. եւ չեր խրատեալ յամենայն կեանս քո. եւ այն բանն որ դուն չես ուզեր՝ դուն եւս ուրիշին մի ընէր:

«Երբէք այնչափ զինի չխմես որ զինովնաս:

« Զաքէդ քաղցեցոց տաս, հանդերձեղ մերկոց, եւ ինչ որ քեզմէ աւելնայ՝ ողորմութիւն տուր :

« Խելացի մարդէն խորհուրդ հարցուր, եւ նոցա տուած օգտակար խորհուրդը երբեք մի արհամարհնէր :

« Յամենայն ժամ օրհնեսցես զՏէր Աստուած քո, եւ իրմէ խնդրես որ ինքն ուղղէ քու ճամբադ եւ ամենայն զործքդ յաջողէ :

« Եւ արդ, որդեակ իմ, յիշէ միշտ այս պատուիրաններս զորս պատուիրեմ քեզ, եւ սրտեղ չշնջուիս անոնք »:

Այս բարի խրատներէն ու յորդորանքէն յետոյ, — զոր ամենայն բարի ծնողք պարտական են իրենց որդւոցը տալ, եւ նոցա մատղաշ հասակէն սրտերնուն մէջ զանոնք դրոշմել՝ իբրեւ իրենց կենացը մէյմէկ անմոլար առաջնորդ, — Տովբիթ իմացուց իւր որդւոյն որ ժամանակաւ Մարաց Հռազաւ քաղաքը բնակող իւր Գաբայէլ ազգականին տասը քանքար փոխ տուեր էր. եւ պատուիրելով իրեն որ երթայ այն ստակն առնու, « Մի երկնչիր, որդեակ իմ, ըսաւ, զի աղքատացաք յոյժ. ինչքդ ու ստացուածքդ կշառնան թէ որ Աստուծմէ վախնաս, մեղքէ հեռանաս, եւ Աստուծոյ հաճոյքը կատարես: Գնա՛ ուրեմն, հաւատարիմ՝ մարդ մը գտիր որ հեադ գայ ճամբան ցուցնէ քեզ »:

Ճանապարհորդութիւն Տուբիայ իշխազաւ: — Տուբիան գնաց որ վարձով ուղեցոյց մը գտնէ եւ Ռափայէլ հրեշտակապետին հանդիպելով՝ առանց անոր նվ լինելը դիտնալու, « Կրնաս հետս Մարաց Հռազաւ քաղաքը գալ, ըսաւ. « ճամբուն տեղեմիկ ես: — Հեադ կուգամ, պատասխանեց « հրեշտակը, ճամբուն տեղեակ եմ եւ Գաբայէլը կճանաչեմ: « — Քիչ մը գուն հոս կեցիր, ըսաւ անոր Տուբիա, մինչեւ « որ երթամ հօրս հարցունեմ: — Գնա՛, բայց մի ուշանար » կրկնեց հրեշտակը: Վաղեց պատմեց Տուբիա հօրը. Տովբիթ ուղեց որ քովը գայ նա, որպէս զի հետը խօսի ու որ աղգէ լինելն իմանայ: Ներս մտաւ հրեշտակը, իրարու ողջոյն տուին, եւ Տովբիթ՝ « Եղբայր, ըսաւ, պատմէ ինձ թէ մեր որ ցեղէն ես »: Եւ երբ իրմէ հասկացաւ թէ Անանիայի որդին Ագարիան է, շատ ուրախացաւ, վասն զի Անանիան լաւ կճանաչէր, խոստացաւ նորա օրը դրամ մը վարձք, որդւոյն կերածին չափ կերակուր, եւ եթէ ողջ առողջ որդին ետ դարձունէ՝ աւելի վարձատրութիւն մի

եւս ընէ : Հաւանեցաւ հրեշտակը , եւ Տովբիթ որդւոյն պատուիրեց որ ճանապարհի պատրաստութիւն տեսնէ : Երբոր պաշարը պատրաստեց Տուբիա , օրհնեց զինքը Տովբիթ , « Այս մարգուէն հետ գնա զու , որդեակ , ըսաւ , այլ որ բնակեալն է իյերկինս Աստուած ' յաջողեսցէ զճանապարհ ձեր , եւ հրեշտակ նորա ուղեկից լիցի ձեզ » : Երկուքը ճամբայ ելան գնացին , Տուբիային շունն եւս հետերնին գնաց :

Բայց հազիւ թէ պատանեակը տնէն մեկնեցաւ , եւ ահա մայրը սկսաւ լալ ու ըսել Տովբիթին թէ « Ինչո՞ւ համար « որդիս զրկեցիր . ինքն էր մեր ծերութեան ցուպը , երա-
« նի թէ այն ստակը երբէք ունեցած չլինէինք եւ որդեակ-
« նիս հոս քովերնիս մնար . վասն զի Աստուծոյ մեզի պատ-
« րաստածը բաւական է մեզ : — Մի՛ լար , մի՛ արամիր , քոյր ,
« ըսաւ Տովբիթ . ողջ առողջ կգառնայ մեր որդեակն ու
« աչուրներդ կտեսնեն զայն , վասն զի նորա բարի հրեշ-
« տակն իրեն կառաջնորդէ , ճամբան կյաջողէ , եւ ողջու-
« թեամբ հոս կգառնայ նորէն » : Համոզուեցաւ մխիթա-
րուեցաւ Աննա , եւ լալէն դադարեցաւ :

Իսկ անգին ճանապարհորդները Տիգրիս գետին եզերքը հասան , գիշերը հոն անցուցին , եւ Տուբիա սուրբ երկընցուցած լուացած ատենը յանկարծ խոշոր ձուկ մը վր-
բան ցատքեց եւ կուգէր զինքը կլնել : Սոսկաց Տուբիա , բայց

հրեշտակը քաջաբերեց զինքը, « Բռնէ՛ ցամաքը հանէ, ա-
սաց, փորը բաց, սիրտը՝ լերդն ու լեզվն հանէ եւ զգու-
շութեամբ պահէ »: Բռածին պէս բրաւ պատանեակը, եւ
ձուկը խորովեցին կերան, եւ ճամբանին յառաջ տանելով
Մարաց եկրաստն մայրաքաղաքին մօտ հասան: Տուրխային
հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ հարցուց հրեշտակին. « Ա-
« զարիա եղբայր, որո՞ւն համար ձկան սիրտը՝ լերդն ու լե-
« զվն պահեցինք: — Երբոր մէկը դեւ ունենայ, պատաս-
« խանեց Ազարիա, այս սիրտն ու լերդը առջեւը կծխեն,
« եւ ոչ եւս կդիւահարի. իսկ երբ մէկուն աչքին լոյսը
« պակսած է՝ այս լեզվն որ քսէ կբժշկուի »: Ասով չէ թէ
ըսել կուզեր թէ ամէն դիւահարի կամ կուրի գեղ է ձը-
կան լեարդն ու լեզվն. այլ թէ այն ձկանը՝ զոր Տուրիա
բռնեց՝ գեղ պիտի լինէր Աստուծոյ մասնաւոր հրաշքովը,
ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Տուրխայ ամուսնութիւնը: — Եկրատան չմտած հրեշ-
տակն բտաւ պատանւոյն, « Եղբայր, այսօր քու աղջակաւ
« նիդ. Հռազուելայ քով պիտի հանգչինք, Ասուա անունով
« բարի, զգաստ եւ խմաստուն աղջիկ մը ունի, կուզես խօ-
« սիմ հետը որ քեզի կին տայ զայն, որ եւ քեզ կէնայ,
« որովհետեւ դու միայն մնացած ես նորա ցեղէն: — Եղ-
« բայր Ազարիա, պատասխանեց պատանեակը հրեշտակին,
« ես այնպէս լսած եմ որ այն աղջիկը եօթը մարդու տուեր
« են. եօթն եւս առաքատին մէջ մեռեր են. եւ ես հօրս
« մէկ հատիկ զուակն եմ, կվախնամ որ եւ ես առաջնոց
« պէս կմեռնիմ եւ հայրս ու մայրս ցաւօք գերեզման կի-
« ջնեցնեմ. խեղճերը ուրիշ սրգի եւս չունին որ զիրենք
« թաղէ: — Դուն գեւին համար ամենեւին հօգ մ'ըներ,
« ըտաւ հրեշտակը. յիշէ հօրդ պատուէրն որ ապստրեց
« քեզ ազգէդ կին առնուչ. առ այս աղջիկը քեզ կնու-
« թեան, եւ առաքատ մտած ատենդ ձկան լեարդն ու սիր-
« տը կրակին վրայ դիր ծխէ. դեւը անոնց հօտն առնե-
« լուն պէս՝ մէկէն կփախչի կերթայ եւ յաւիտեան չը-
« դառնար: Այն ժամանակ երկուքնիդ մէկտեղ ազօթք
« ըրէք Աստուծոյ, նորա ռոգրմովեանը ապաւինեցէք,
« երկուքնիդ եւս կապրիք եւ որդիս եւս կունենաք »:

Այս որ լսեց Տուբիա՝ աղջկան վրայ դուրս ունեցաւ եւ ոգին նորա սիրովը կապուեցաւ :

Եկբատան որ մտան՝ շիտակ գնացին Հռադուելին տունն իջան . առջեւին ելաւ Սառա, աղջուկն զիրենք եւ առաւ ներս տարաւ : Հռադուել զիրենք տեսնելուն պէս՝ դարձաւ իւր Հեղնա կնոջը, « Կտեսնես, ըսաւ, այս պատանեակը ինչպէս Տովբիթ եղբորորդւոյս կնամանի » . եւ հարցուց իրենց, « Ուստի էք, եղբարք » . պատասխան տուին, « Նինուէ գերի տարուած նեփիթաղիմայ որդոցմէն եմք : — Մեր Տովբիթ եղբայրը կճանաչէք : — Կճանաչեմք : — Ի՞նչպէս է, լմա է : — Կաւ է » . եւ Տուբիա ըսաւ, « Հայրս է » : Այն որ լսեց Հռադուել՝ ցտաքեց հետը պագտուեցաւ, ուրախութենէն լացաւ, օրհնեց զինքն ու « Բարւոյ եւ բարեբարի հօր որդի ես », ըսաւ . եւ երբ խմացաւ թէ Տովբիթայ աչքը կուրցեր են՝ լացաւ, եւ Հեղնա կինն ու Սառա դուռտրն եւս շատ տրտմեցան : Առին զիրենք հանգուցին, խոյ մը մորթեցին եւ տեսակ տեսակ կերակուրներ շինեցին առջեւին հանեցին : Տուբիա չուզեց բերանը բան դրնել մինչեւ որ Հռադուել չխոստանայ իւր Սառա դուռտրը իրեն կին տալ : Հռադուելին միտքը դալով մեռած իւր եօթը փեսաներուն դառն յիշատակը, սարսափեցաւ, ու երբոր ինչ ըսելիքը չէր գիտեր, « Մի վախճար, ըսաւ իրեն հրեշտակը, աղջիկդ տուր պատանւոյս կնութեան, « որովհետեւ իրեն պահուած է այն, եւ նորա համար իսկ է « որ ոչ ոք անոր փեսայ կրցաւ լինել : — Արդ կխմանամ, « պատասխանեց Հռադուել, որ Աստուած աղօթքս լսելով « զքեզ հոս յուղարկեց, որպէս զի աղջիկս ըստ օրինաց « Մովսիսի՝ իւր ազգականին հետ կարգուի » : Յետոյ Սառային աջ ձեռքն առաւ, Տուբիային աջ ձեռքը տուաւ ու ըսաւ, « Աստուածն Աբրահամու, Իսահակոյ եւ Յակոբոյ ձեր հետն լինի, ինքը զձեզ միացունէ ու օրհնէ » : Մուրհակօք հարսանեաց դաշինքը կնքեցին, եւ սկսան ուտել խմել եւ ուրախանալ : Յետոյ մայրն առաւ աղջիկը առադաստը տարաւ . Սառա գլխուն եկած թշուառութիւնները միտքը բերելով կուլար, մայրն եւս նորա արցունքը սրբելով « Միբա առ, աղջիկս, կըսէր, մի լար, հոգիս . երկնից եւ

երկրի Տէրը քու այս տրամութեանդ փոխանակ՝ ուրախութիւն եւ ցնծութիւն պիտի տայ քեզ ։

Տուրիա աղջկան քով տարուելուն պէս յիշեց հրեշտակին խօսքը, խնկոց աճիւնախառն կրակն առաւ եւ ձկան սիրան ու լերդը վրան գրաւ ծխեց, եւ գեւը նոցա հասն որ առաւ՝ մինչեւ վերին եգիպտոս փախաւ զնաց, ուր Ռափայէլ հրեշտակը զինքը բռնեց կապեց ։ « Եկուքոյր, ըսաւ Տուրիա Սառային, աղօթք ընեմք որպէս զի Աստուած մեզ ողորմի »։ Եւ սկսան ըսել միաբերան « Օրհնեալ ես գու Տէր Աստուած հարցն մերոց, եւ օրհնեալ է անուն քո սուրբ եւ փառաւորեալ մինչեւ յաւիտեան »։ Այսպիսի խօսքերով սրտանց միաբան աղօթեւնէն ետեւ, Աստուծոյ ողորմութեանը վրայ վստահացած՝ Հանգիստ քուն եղան ։

Իսկ անդին Հազգուէլ որ միշտ սիրտը վախի մէջ էր որ Տուրիան ալ չմեռնի՝ գիշերանց զնաց գերեզմանը փորեց պատրաստեց, եւ տուն դարձաւ ըսաւ կնոջը. « Աղախին, ներէն մէկը զրկէ նայի տեսնէ թէ կենդանի է, ապա թէ ոչ՝ թաղենք զինքը որպէս զի մարդ չիմանայ »։ Գնաց նայեցաւ աղախինն որ երկուքն եւս Հանգիստ քուն կլինին, դարձաւ պատմեց, եւ անպատմելի եղաւ խեղճ ծնողաց ուրախութիւնը ։ Եւր փառք տուաւ Աստուծոյ Հազգուէլ, խնդրեց որ ըլլոր նոցա կեանքն ողջութեամբ եւ ուրախութեամբ անցընել տայ, ստացուածքին կէսը նոցա պարգեւեց, մնացածն եւս խոտտացաւ տալ իւր եւ կնոջը մեռնելէն յետոյ, հրամայեց ծառայիցն որ գերեզմանը փակեն, եւ տասնըչորս օր մեծահանգէս հարսանիք կատարեց ։

Այն միջոցին Տուրիան իւր առաջնորդը կանչեց, « Եղբայր Աղախի, ըսաւ, հետգ սպասաւոր մը ու երկու ուղտ առած զնա Հոսպիւս, ստակն առ, Գաբայէլն եւս հետգ բեր հարսանեաց, որպէս զի շուտով գառնամք, վասն զի հայրս օրերը կհամրէ, եւ եթէ ուշանամք՝ շատ պիտի տրտմի »։ Գնաց հրեշտակն ու երկրորդ առաւօտ Գաբայելին հետ դարձաւ ։

Անդին Տովբիթ որ որդւոյն ըսածին պէս մեծ անհամբերութեամբ օրերը կհամրէր, երբ տեսաւ որ ժամանակն հասաւ ու գեռ Տուրիա չերեւիր, սկսաւ ըսել թէ

«Արդեօր Գարայէլ մեռան եւ մարդ չուզեց որդւոյս ստակ վճարել, ինքն եւս ամօթէն չսկզեր գառնալ» . եւ սաստիկ կտրտմէր: Իսկ խեղճ Աննան «Վահ, տղաս կորուսի» ըսելով՝ անմխիթար կուլար կողբար. «Ինձ բան պէտք չէ, որդեակ իմ, կիրկնէր հառաչանօք, ինչո՞ւ զքեզ թողի որ երթաս, լոյս աչաց իմոց»: Գիշերները տղբով ու հեծու թեամբ կանցունէր, ցորեկն եւս բերանը հաց չէր դնէր, կերթար որդւոյն դնացած ճամբուն վրայ կտպասէր ու աչուները կհալէին մինչեւ որ հարսանեաց տասնըչորս օրը լմրնցաւ:

Տուբիա խնդրեց Հռագուէլէն որ ալ զիրենք արձակէ, «Վասն զի հոգէ մամուռքէ հօրս մօրս բանը լմրնցած է» կըսէր: Ուզեց աներն որ գեռքիչ մը եւս կենայ, «Ես մարդ կորկեմ ծնողացդ կիմացընեմ որ հոգ չընեն», կըսէր: Եւ երբ տեսաւ որ անկարելի է, Տուբիա ծնողացը պատճառաւ յանձն չառնուր ուշանալ, ընչիցը կէսը տուաւ նոցա, օրհնեց զիրենք, «Տէր Աստուած իմ ամէն բաներնիդ յաջողէ» ըսաւ. Սառայի ալ գարձաւ՝ «Ազջիկս, ըսաւ, սկեսորդ ու սկեսրայդ պատուէ, վասն զի այսուհետեւ նոքա պիտի լինին քու հայրդ ու մայրդ». այո ըսելով՝ լալագին համբուրեց ազջիկը: Հեղնա մայրն ալ «Եղբայր սիրելի, ըսաւ Տուբիային, Աստուած ողջ առողջ զքեզ տունդ տանի. եւ Սառա ազջկանս զաւակն ինձ տեսցընէ որ ուրախանամ. քեզ կյանձնեմ զինքը, երբէք մի տրտմեցընէր»: Եւ ծառաներով, աղախիններով, ուղտերով ու անասուններով ճամբայ ելին:

Գարձ Տուբիայ, եւ հօրը աչքերուն բացուիր:—Նինուէ գեռ չհասած, հրեշտակն ըսաւ Տուբիային. «Ձեռ գիտեր, եղբայր, թէ ինչ վիճակի մէջ զհայրդ թողուցիր. եկուր մեր կնոջմէդ յառաջ անցնիմք եւ երթամք տունը պատրաստեմք. ձեռքդ առ ձկան լեղին»: Ետեւնէն դնաց նաեւ շուներ: Աննա ըստ սովորութեանը ճամբուն վրայ նստեր որդւոյն կտպասէր. եւ մէյմըն ալ ինչ տեսնէ, որդւոյն շուներ հեռուանց կուգար. ետեւէն ալ որդին իւր Տուբիա, վաղեց առջեւը դնաց, վիզը պլլուեցաւ պագաւ, «Ձքեզ տեսայ, որդեակ իմ, կըսէր, ալ կրնամ անհոգ մեռնիլ».

եւ երկուքն եւս լացին: Իսկ Տովբիթ դռնէն դուրս կել-
նէր, կխաբխափէր կզլորէր. վազեց Տուբիա, զհայրը վեր
վերուց կանգնեց. շուտ մը ձկան լեզին հանեց նորա աչքին
ցանեց, եւ որովհետեւ շատ կցաւցընէր, « ժուժեա, հայ-
րիկ, եւ համբերեա » կըսէր. եւ ահա աչքէն լուսունքը
կեղեւեցան ընկան, տեսաւ Տովբիթ իւր որդին, պարանո-
ցին վրայ ընկաւ, կուլար, անյազարար կհամբուրէր զնա
ու փառք տալով Աստուծոյ կըսէր. « Օրհնեալ ես Տէր Աս-
տուած, եւ օրհնեալ է անուն քո յաւիտեանս, եւ օրհնեալ
են ամենայն սուրբք քո հրեշտակք. զի խրատեցեր եւ ո-
ղորմեցար ինձ, զի տեսնեմ ես զՏուբիա զորդի իմ »:
Խնդութեամբ ներս մտան, եւ Տուբիա Մարաց երկիրն իրեն
պատահած մեծամեծ դէպքերն հօրը պատմեց: Ուրախու-
թեամբ Տովբիթ իւր հարսին ընդ առաջ գնաց մինչեւ
Նինուէին գուռը զԱստուած օրհնելով. նորա բաց աչքով
քալելուն վրայ ամէնքը կզարմանային, եւ ինքը նոցա առ-
ջեւ դահանալով կպատմէր թէ ինչպէս Աստուած ողորմե-
ցաւ իրենց: Երբոր հարսին մօտեցաւ, օրհնեց զինքը Տով-
բիթ, « Բարի եկար, աղջիկս, ըսաւ. օրհնեալ է Աստուած
որ զքեզ մեզ բերաւ. օրհնեալ լինին նաեւ հայրդ ու մայ-
րդ »: Եւ եօթն օր հարսանեաց մեծ հանդէս ըրաւ:

Ռափայէլ հրեշտակ: — Երբոր ալ ամէն բան լմնցաւ,
Տովբիթ Տուբիան կանչեց, « Որդեակ իմ, ըսաւ, արդ պէտք
է առաջնորդիդ վարձքը տամք, եւ կարժէ որ բան մի
եւս վրան աւելցունեմք: — Հայր, պատասխանեց երախ-
տագէտն Տուբիա, թէ որ բերած ընչիցս կէսն իսկ իրեն
տամ՝ դարձեալ քիչ է: որովհետեւ զիս ողջ առողջ քոյ
գիրկդ բերաւ, թէ կինս եւ թէ հայրս ողջացուց, ու բու-
տակս ալ ինքն է որ ձեռք ձգեց բերաւ: — Այնպէս է, պա-
տասխանեց ծերունին, կարժէ որ լաւ մը զինքը վարձա-
տրեմք »: Հրեշտակը կանչեց եւ զրուցեց անոր որ բերած
ամէն բանին կէսն իրեն առնու: Յայնժամ հրեշտակը ինք-
զինքն յայանեց. « Օրհնեցէք դուք զԱստուած, ըսաւ ա-
նձնց, եւ փառք տուէք անոր: Բարիս գործեցէք եւ ձեզի
« չար չպատահիր: Բարի են աղօթք՝ պահօք, եւ ողորմու-
« թեամքք եւ արդարութեամբք. այլ աղէկ է քիչ մը բան

« ունենալ արդարութեամբ՝ քան թէ անիրաւութեամբ »
 « Հարստութիւններ ձեռք բերել, բարի է աւնել ողորմու-
 « թիւնս քան թէ ոսկւոյ գանձեր դիզել, վասն զի ողորմու-
 « թիւնը կիրկէ իմահաւանէ, եւ նա ինքն զմարդ կորել յա-
 « մենայն մեղաց : Ոյ որ ողորմութիւն ու արդարութիւն կը-
 « նէ՝ պիտի լցուի կենօք, իսկ մեղք գործողները՝ իրենք ի-
 « րենց կենացը կարճեցընողներն են : Երբոր դուն Տուբի,
 « Սառա հարսիդ հետ աղօթքի կեցաք՝ ես մատուցի զյիշա-
 « տակս աղօթից ձերոց առաջի Աստուծոյ, եւ երբոր դուն,
 « ոյ Տուբիթ, կենէիր մեռեալները կթաղէիր՝ ես հետդ էի,
 « եւ երբոր չգանդաղեցար ճաշդ ձգեցիր ու ելար գնացիր
 « մեռելը թաղելու՝ դարձեալ հետդ էի : Եւ Աստուած զիս
 « զրկեց որ դքեզ եւ զՍառա հարսդ բժշկեմ : Ես եմ Ռափա-
 « յէլ, այն եօթն սրբոց հրեշտակաց մէկը՝ որ կհանեն կը-
 « մատուցանեն զաղօթս արդարոց առաջի փառաց Սրբոյն » :
 Այս լսելուն պէս Հայրն ու որդին սարսափեցան ու երեսի
 վրայ ընկան իգեալին : Վեր հանեց զիրենք հրեշտակը, սիրտ
 տուաւ քաջալերեց. « Ոչ եթէ իմոյ ինչ շնորհօք եկի ես,
 ըսաւ, այլ կամօք Աստուծոյ ձերոյ, օրհնեցէք ուրեմն զնա
 յաւիտեան եւ այս սքանչելիքը պատմեցէք, ես զիս զրկո-
 զին քով նորէն կերթամ » : — Այս ըսաւ եւ աներեւոյթ եղաւ,
 թողլով զանոնք լի հիացմամբ եւ երախտագիտութեամբ :

Մահ Տուբիթայ : — Այն զգացմունքներով լցուած Տուբի-
 րիթ գոհութեան փառաւոր երգ մը երգեց՝ Աստուծոյ ըս-
 քանչելիքը պատմելով : Այս գիպուածէն ետքը գեռ երկար
 ժամանակ ապրեցաւ երանելի ծերունին, 58 տարեկան էր
 երբ աշուրները կուրցան, 8 տարիէն նորէն բացուեցան,
 իւր թուանց որդիքը տեսաւ, եւ մինչեւ կենաց վերջին
 վայրկեանը խաղաղութեամբ եւ ուրախութեամբ անցուց :
 Երբոր հարիւր յիսուն տարեկան խոր ծերութեան հասաւ,
 իմացաւ որ մահը մօտ է, ընտանիքը քովը ժողովեց, յայտ-
 նեց նոցա նինուէին մօտալուս կործանումը, Իսրայելա-
 ցւոց աւետեաց երկիրը գառնալը, տաճարին աւրուելէն
 յետոյ նորոգութեան ու աստուածապաշտութեան վերստին
 հաստատութիւնը, պատուիրեց որդւոյն որ բոլոր կենացը
 մէջ վայրկեան մը զԱստուած չմոռնայ, արգար լինի միշտ

եւ ողորմած, եւ զմայրը իւր քովը թաղելէն յետոյ՝ ելնէ ընտանեօքը Մարաց երկիրն երթայ:

Մեռաւ Տովբիթ, եւ Տուբիա մեծ պատուով զինքը թաղեց. նոյնպէս թաղեց անոր քով նաեւ իւր Աննա մայրը. եւ անով տեղով նինուէէն ելաւ Եկրատան գնաց իւր Հռուսդուէէլ աներոջ քով. հոն ծերացաւ մեծաւ պատուով, թաղեց փառօք իւր աներն ու զորանչը, եւ անոնց ամէն ստացուածքը ժառանգեց: Ինքն եւս բարի ծերութեամբ հարիւր քսան եւ եօթն տարեկան վախճանեցաւ՝ առանց վայրկեան մը Աստուծոյ ճանապարհէն խոտորելու յամենայն կեանս իւրում: (*)

(*) Տովբիթայ գրոց վրայ տարակուսեցան ոմանք իրենարանից, մեք ժամանակագրական քանի մը անշղութիւն տեսնելով. բայց բնագիր քաղդէականը կորսուած փնեկուն համար՝ չեմք կարող զիտնալ թէ բարգմանութեանց մեջ երևցած այս անշղութիւնները իրօք Տովբիթայ գրոց մեջ կային արդեօք: Իսկ եթէ ոմանք կտարակուսին նաեւ Ռափայէի հրեշտակին ձկան լերդին րըծրչկական գօրութեանը վրայ ըսածին, բոլ յիշեն՝ որ կաւր ինքիրմէ գօրութիւն մը չունի, բայց Արարչին ձեռօքը մեր նախածնողին մարմին եղաւ. ըսքանչելի, եւ իծնէ կուրին աչքը բացաւ: Թող որ այս սրտաշարժ պատմութիւնը՝ մեզի շատ տեսակ առաքինութեանց օրինակ մի է, որ եւ կրօնական մեր սիրտը որ չլքանիմք յերեսաց նեղութեանց եւ փորձութեանց, վասն զի ամենողորմն Աստուած պատրաստ է օգնել մեզ, եւ մեր բարի գործերը վտակ վարձաարել՝ ի ձեռն սուրբ Հրեշտակաց իւրոց:

Գ Լ ՈՒԽ ԺԹ.

ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆՄԱՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՅՈՒ-
ԴԱՅԻ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

Եզեկիա . իւր բարեպաշտութիւնը : — Եզեկիայի պատերազմները . Սեննքերիմ եւ Ռափսակ : — Սեննքերիմայ բանակին կոտորածը : — Մահ Սեննքերիմայ . Արծրունիք եւ Գնունիք իշայաստան : — Հիւանդութիւն Եզեկիայ , եւ բժշկութիւն նորա : — Եզեկիայ ցուցամուրումիւնն ու մահը : — Մանասէ եւ գերութիւն նորա : — Մանասէի աղօթքն ու ազատութիւնը : — Հողովեռնէս Հրէաստան կարչաւ : — Հրեայք սովի կրօնութիւն : — Յուդիմ : — Յուդիմ կազմնէ զՀողովեռնէս : — Յուդիմ Բնտիղուա կղաւնայ : — Հողովեռնեի զօրքը ցիրոցան կլինի : — Յուդիայ փառքը : — Ամեն եւ Յովսիա , Թագաւորք Յուդայ : — Յովսիայ բարեպաշտութիւնը : — Մահ Յովսիայ : — Յովսիայ : — Յովսիայ : — Սկիզբն եօթնամասնական գերութեան Բաբելոնի : — Երեմիա , Բարուք . մահ Յովսիայի : — Յերոնիա : — Սեղեկիա , վերջն Թագաւոր Յուդայ : — Վերջ Թագաւորութեան Յուդայ : — Շամբատ եւ Բագաւորութիւնը : — Ողբ Երեմիայ : — Գողգոթիա իշխան : — Երեմիա մարգարէ :

(718—587)

Եզեկիա . իւր բարեպաշտութիւնը : — Իսրայելի Թագաւորութեան կործանման ժամանակը վեց տարիէ իվեր Յուդայի վրայ կ'Թագաւորէր Եզեկիա : Առաջին դործն այն եղաւ որ Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցունէ , զոր հայրը Աքազ սոսկալի ամբարշտութեամբը իւր եւ ժողովրդեանը վրայ շարժեր էր . ուստի մէկէն տաճարին դռները բանալ տուաւ , քահանայքն ու ղեւտացիքը ժողովեց , ապաւրեց նոցա որ սրբուին եւ տաճարը սրբեն , մէջէն կուոց ամէն աղտեղութիւններն ու արձանները հանեն վերցընեն . նոցա սեղանները կործանեց , արձանները վերցըն ' Կեդրոնի հեղեղաւոր նետեց . խորտակեց նաեւ Մովսիսի անապատին մէջ շինել տուած պղնձի օձը ' որոյ առջեւ ժողովուրդը զոհ կ'ընէր իբրեւ աստուածային բանի մը , բարձրաւանդակները քանդեց , գիցանուէր անտառները ջարդեց , ամէն տեղ իրանայ մենչեւ ցֆերսաքե սուրհանդակներ յու-

զարկեց, յորդորելով զբոլոր Հրեայս որ գան պատերի տօնը
կատարեն, եւ այնպիսի փառաւորութեամբ կատարեց այն
մեծ տօնն որ տասնեւչորս օր տեւեց, եւ Սողոմոնէն ի վեր

երուսաղէմայ մէջ այնպիսի շքեղ հանդէս ու անհամար
բազմութիւն հանդիսականաց չէր եղած:

Եզեկիայի պատերազմները. Սենեքերիմ եւ Ռախսակ: —
Այնուհետեւ Եզեկիա յոյսն ու վստահութիւնը Աստուծոյ
պաշտպանութեանը վրայ դրած՝ զէնք առաւ, Փղշտացւոց
վրայ դիմեց, յաղթեց նոցա, բոլոր տիրած քաղաքնին ու
բերդերնին ետ առաւ եւ երկիրնին մինչեւ Դազա զարկաւ
ապականեց: Այս յաջողութեամբ եւս սիրտ առած՝ Թաղ-
ղազ-փաղասարին իւր հօրը վրայ դրած հարկը չուղեց Ա-
սորեստանեայց վճարել: Բայց Սողոմոնասարայ յաջորդելով
որդին Սենեկերիմ՝ ահադին բանակաւ վրան եկաւ, շատ
քաղաքներու առանց պատերազմի տիրեց, եւ Եզեկիա սար-
սափած՝ Մեղոն, բռաւ անոր, եւ 300 արծաթ եւ 50 ոսկի
տաղանդ հարկ տուաւ, զոր եւ ճարելու համար հարկա-
գրեցաւ տաճարին դրանց վրայի զարդերն եւս հանել:

Սենեքերիմայ դէմ զօրանալու համար Եգիպտացւոց
թագաւորին հետ դաշնակցութիւն ըրաւ Եզեկիա. եւ Սե-
նեքերիմ որ հազիւ քիչ մը հեռացեր էր, այն դաշնակցու-
թեան լուրն առածին պէս ետ դարձաւ, եկաւ Երուսաղե-
մայ մօտ Լաբիսը պաշարեց, եւ իւր Ռափսակ զօրավարը զօ-

բօք բազմօք երուսաղէմայ վրայ զրկեց։ Պարսպին քով բանակեցաւ Ռափաակ, եղեկիայի կողմանէ իւր տանը հազարապետը, հրովարտակաց գալիրն ու յիշատակաց գալիրն եկան որ հեաը խօսին իհաշտութիւն, եւ Ռափաակ ըտաւ նոցա. « Գնացէ՛ք զրուցեցէ՛ք եղեկիային, այսպէս ասէ մեծարքայն Ասորեստանեայց, Որո՞յ վրայ յոյսդ դրեր ես, միթէ խորհրդով կամ խօսքով պատերազմ կլինի, ուրեմն ինչ բանի վրայ յուսացեր ես որ ինձ չես հնազանդիր։ Գիտեմ որ քո յոյսը՝ եղեգնեայ ցուսն՝ ջախջախ եգիպտացին է, որուն թէ որ մէկը կռթընի՝ կխորտակի ու ձեռքը կվիրաւորէ։ այնպէս է Փարաւոն արքայն եգիպտացւոց, եւ ամենեքեան որ յուսացեալ են ինա, եկէ՛ք հնազանդեցէ՛ք տեառն իմում արքային Ասորեստանեայց, եւ ես ձեզ երկու հազար ձի տամ թէ որ կրնաք անոնց վրայ նստեցունելու հեծեալ գտնել։ Հապա ինչպէս ուրեմն դէմ պիտի զնէ՛ք տեառն իմոյ . . . »։ եղեկիային զրկած պաշտօնեաները մտածելով որ անոր բերնէն հանած ապառնագին խօսքերը ժողովուրդը լսելով աւելի եւս սիրտը պիտի կտորի Լքանի, « Հետեւնիս ասորերէն խօսէ, ըսին, որովհետեւ կհասկընամք, եւ մի խօսիր հրեարէն՝ որպէս զի պարսպին վրայ գիղուած ժողովուրդը չլսէ։ — Միթէ ձեզի կամ ձեր տիրոջը հետ խօսելու զիս զրկեց ասէրս. ո՞չ ապաքէն պարբսպին վրայ նստած ժողովրդեան հետ խօսելու համար », ըտաւ ու ոտք ելաւ, ազաղակեաց իձայն մեծ հրեարէն ու ըսաւ. « Լսեցէ՛ք թագաւորին մեծի արքայի Ասորեստանեայց պատգամը, այսպէս կրսէ արքայ, Չխաբէ՛ դձեղ եղեկիա այնպիսի խօսքով որով չկրնար զձեզ փրկել, մի լսէ՛ք իրեն նաեւ երբոր ըսէ թէ աստուած զձեզ կփրկէ եւ քաղաքնիդ Ասորեստանեայց թագաւորին ձեռքը չմատնուիր։ Միթէ փրկեցին աստուածք ազգացն զիւրաքանչիւր երկիր իձեռաց արքային Ասորեստանեայց։ Ո՛ւր է աստուած եմաթայն եւ Արփաթայ, եւ ո՛ւր է աստուած քաղաքին Սեփարուխմ, միթէ կարացին փրկել զՍամարիա իձեռաց իմոց։ Այն ազգաց աստուածներէն ո՞րն իւր երկիրը կրցաւ ձեռքէս ազատել որ ձերը կարող լինի երուսաղէմը ձեռքէս ազատել »։

Սեներքերիմայ բանակին կոտորածը: — Այս որոտընդոտ սպառնալեաց առանց բառ մը պատասխան տալու՝ Հադուստին պատուելով եկան եղեկիային պատմեցին: Ինքը եղեկիա եւս լսելուն պէս՝ վրայի պատմուճանը պատուեց, քուրճ զգեցաւ: Վազեց տաճարը Աստուծոյ գիմեց, շուտ մը իւր Հաղարապետն ու Հրովարտակաց գպիրը քանի մը ծեր քահանայից հետ ետայի մարգարէին զրկեց, որպէս զի աղաչեն իրեն որ Աստուծմէ օգնութիւն խնդրէ: Եւ մինչդեռ ինքն Աստուծոյ ոտքն ընկած անոր գիթութիւնը կը պապատէր: Եկաւ Հասաւ ետայի ու ըսաւ իրեն. «Սենեքերիմայ Համար ըրած աղօթքդ լսեց Աստուած եւ այսպէս կըսէ անոր.

• Անգոսնեաց արձամարձեաց գրեզ դուստր Սիովնի. գլուխ շարժեաց իմերայ դուստր երուսաղեմի. զո՞ն նախատեցեր եւ գրգռեցեր, եւ առ ո՞ր արձրացուցեր գրարբառ քո. եւ ոչ ամբարձնր զաջս իրարձուսն իՍուրբն Իսրայելի. զի իձեռն նրկշտակաց նախատեցեր զՏէր: Արդ զկայս ճանգստեան քո, եւ զկ եւ զմուտ ճանապարհաց քոց եւ ինձե՞ն զիտեմ. եւ սրտստուրիւն քո զոր սրբամտեցեր, եւ դառնութիւն քո կը առաջի իմ. եւ արկից վարսպան իցուակս քո, եւ դանդախաւեղ իկզակս քո, եւ դարձուցից գրեզ ընդ նոյն ճանապարհ՝ ընդ որ եկիր: Վասն այսորիկ այսպէս ասէ Տէր իմերայ արքային Ասորեստանեայց. Մի մտցես իբաղաքս յայս, եւ մի նետս արկցես իմերայ դորա, եւ մի վակեցես զդա վաճանօք, եւ մի պաշարեցես զդա պատնիշօք: Ջի վերակացու եղեց քաղաքիդ այգմիկ ասրեցուցանել զդա, վասն իմ եւ վասն Գաւրի ծառայի իմոյ »:

Նոյն գիշերը հրեշտակ Տեառն մտաւ Ասորեստանեայց բանակը եւ հարիւր ութսունեւհինգ հաղար մարդ ստաւկեց: Առաւօտն ելաւ տեսաւ Սենեքերիմ որ գաշտը գիակով լցուեր է: Հասկըցաւ որ Հրէից Աստուծոյն ձեռքն էր զանոնք ջարդողը: Վախեցաւ ինքնուէ:

Մահ Սենեքերիմայ. Արծրունիք եւ Գնունիք իՀայաստան:— Սենեքերիմ մահուընէ ազատելու համար իւր մայրաքաղաքը հասնելու կաճապարէր: Եւ չէր գիտեր որ օտար երկիր չգտած ու սարսափած մահն հոն պիտի գտնէր սրախողխող: Եւ այն եւս՝ Նոյն իսկ իւր որդւոցը ձեռքով ինչպէս որ աստուածակոյս կողմանէ սպառնացեր էր իրեն ետայի: Նինուէ հասնելուն պէս՝ իւր նասրաֆ կոռոց մեհհանը աղօթքի զնաց, եւ մինչդեռ առջեւն ընկած երկրպագու.

Թիւն կրնէր, Ադրամելիք եւ Սարսաւար որդեքը վրան վազեցին, սրով զարկին մեռուցին ու փախան դնացին Հայաստան, եւ սիրով ընդունելութիւն գտան Հայոց Թագաւորէն, ու իբրեւ արքայական իշխանք մեծ պատուի մէջ մընացին: Իրենցմէ սիրեցան Արծրունի եւ Գնունի մեծ նախարարութիւնները որ միշտ անուանի եղան, եւ Արծրունիք վերջապէս Հայոց մէկ մասին վրայ Թագաւորեցին. ինչպէս որ մարգարէացեր էր Սուրբ Քերթողահայրն մեր Մովսէս Խորենացի:

Հիւանդութիւն եղեկիայ եւ բժշկութիւնն նորա: — Վրան շատ չանցաւ՝ ծանր հիւանդացաւ եղեկիա, եւ Եսայի մարգարէն եկաւ Աստուծոյ կողմանէ իմացուց անոր մօտահաս մահը, եւ ըսաւ որ չմեռած՝ տանը համար հարկաւոր եղած հրամանները տայ: Մահուան ձայնն որ լսեց եղեկիա, եւ

րեսը պատին դարձուց, «Յիշեան զիս, Տէր, զի գնացի առաջի քո արդարութեամբ եւ ճշմարտութեամբ սրտիւ, եւ զհաճոյս առաջի քո արարի» ըսաւ, ու սկսաւ դեռի պէս արցունք Թափել: Իգութ շարժեցաւ Տէր վրան, նորէն Եսային զրկեց իրեն որ եկաւ ըսաւ. «Այսպէս ասէ Տէր Աստուած Դաւթի հօր քո. Ազօթքդ լսեցի, արտասուքդ տեսայ եւ ահա տասնըհինգ տարի դեռ կեանքդ կաւելցունեմ, եւ երեք օրէն պիտի ոտք ենես ու տաճարն երթաս: — Ինչէն իմանամ թէ իրաւքնէ Աստուած զիս պիտի բժշկէ

եւ երեք օրէն տաճարը կարող պիտի լինիմ երթալ. հարցոց եղեկիա : — Այս նշան լինի քեզ : պատասխանեց ետալի : որ արեւու ժամացուցին վրայի շուքը տաճան աստիճան

եա դառնայ » : Եւ երբ յանկարծ շուքը մարդարէին ձայնին հնազանդելով տաճան աստիճան եա դարձաւ : հաւատաց եղեկիա : ետայեայ հրամանովը վէրքին վրայ չոր թուղ դնել տուաւ եւ մէկէն առողջացաւ : — Եւ այս շնորհակալութեան գեղեցիկ աղօթքն երգեց եղեկիա :

« Ես ասացի իմերանալ առաջ իմոց գնացից իղրունս դժոխոց : Թողի բզմնացորդս ամաց իմոց : Ասացի քե ոչ ես տեսից գիրկուքին Աստուծոյ իմերայ երկրի, ես ոչ ես տեսից գմարզն րնակչօք իւրովք : Պակասեցայ ես յազգատոճմէ իմմէ : րողի գմնացորդս կենաց իմոց. ելին ես գնացին յինեն՝ որպէս որ քակէ զտաղաւար կանգնեալ : Եղեւ հոգի իմ առ յինեն որպէս ոստայն սատարաց մերձ ինաստանել : Յաւուր յայնմիկ մատնեցայ մինչեւ յառաւօտ : Իրբեւ զառիւժ այնպէս խորտակեաց զոսկերս իմ, զի խառնջենէ մինչեւ իզիշեր մատնեցայ : Իրբեւ զծիծառն այնպէս ճշնցի, եւ իրբեւ զաղամանի այնպէս մնջնցի. զի նուաղեցան աչք իմ ինայելոյ իրարձոնս երկնից առ Տէր որ փրկեացն զիս, եւ փարտեցոյց զցաւս անձին իմոյ : Եւ ինքն կարգեաց զամենայն ամս իմ իղառնութիւն անձին իմոյ : Տէր վասն այսորիկ պատմեցաւ քեզ, զարբուցեր զհոգի իմ, մխիթարեցայ՝ եւ կեցի : Անաւասիկ ինաղաղութիւն դարձաւ դառնութիւն իմ. փրկեցեր զանձն իմ զի մի կորեայց, եւ րնկեցեր յետոյ իմ զամենայն զմեղս իմ : Զի ոչ քե որ իղժոխս եմ խոստովան առնիցին առ քեզ. եւ ոչ մեռալք օրհնեացնն զքեզ, եւ ոչ յուսացնն յողորմութիւնս քո՝ ոչք իշանն իզուր : Այլ կենդանիք օրհնեացնն զքեզ. որպէս ես եսս այսուհետեւ մանկութեւ ծնայց՝ որ պատմեցնն զարդարութիւն քո, Տէր փրկութեան իմոյ : Եւ ոչ զաղարեցից օրհնել զքեզ սաղմոսարանաւ զամենայն առուրս կենաց իմոց, յանդիման տաճարիդ Աստուծոյ » :

եղեկիայ ցուցամուրթիւնն ու մահը: — Բաբելոնի Մարոյիս-Բաղդան (կամ Պարոսիս-Պարսան) թագաւորը լսելով որ եղեկիա մահացու հիւանդութենէն ազատեր է՝ ու արեւուն ետ դառնալուն մեծ հրաշքն եւս իրեն համար է բեր Աստուած: շատ մը ընծաներով ուրախացութեան գետպաններ յուզարկեց իրեն: Սիրով եւ պատուով ընդունեցաւ զանոնք եղեկիա: բոլոր Երուսաղեմի մէջ զիրենք պատգնել տուաւ ցուցուց ամէն բան, մինչեւ անգամ բոլոր իւր պալատին գանձին մէջ ինչ որ ունէր չունէր: Իւր այս ցուցամուրթեանը վրայ բարկացաւ Տէր. Եսայի մարգարէն զրկեց որ եկաւ ըսաւ. «Աստուծոյ խօսքը լսէ. օր պիտի գայ որ բոլոր քու եւ հարցդ գիղած գանձերը Բաբելոն պիտի տարուին, եւ որդիքդ Բաբելոնացոց թագաւորին ներքինիները պիտի լինին»: Խոնարհեցաւ Եղեկիա, «Բաբի է բան Տեառն զոր խօսեցաւ, ըսաւ, միայն գոնէ իմ օրս խաղաղութիւն եւ հանգստութիւն լինի»: Եղեկիայի վերջին խնդրուածքն եւս կատարեց Աստուած. խաղաղութեամբ եւ հանգստութեամբ մնացած օրերն անցուց, Երուսաղէմը շէնցուց, բնակչաց ջրի նեղութիւնը վերջնելու համար ջրաբաշխ ու ջրմուղ մը շինելով՝ քաղաքին մէջ առատ ջուր բերել տուաւ: Գասնեւինն տարի թագաւորելէն յետոյ վախճանեցաւ, եւ իգերեզմանս թագաւորաց թաղուեցաւ: — Եղեկիա այնչափ աւելի Աստուծոյ սիրելի եղաւ, որչափ որ հայրն Ա. քաղ իւր ամբարշտութեամբը գրգռեր էր զբարկութիւն նորա: Ա. Դիրբը շատ գովեստով կ'իշատակէ զնա: Աստուած պաշտութեան հետ նաեւ աշխարհաշէն եղել եւ սիրելի ժողովրդեանն:

Մանասէ եւ զերութիւնն նորա: — Տասուերկու տարեկան էր Մանասէ երբոր հօրը աթոռն ելաւ, եւ մինչդեռ ամէնքը կ'յուսային եղեկիայի աստուածապաշտութիւնը վրան տեսնել լիովին, նա իւր չար խորհրդականացն հետեւելով, որ վրան մեծ աղբեցութիւն ունեցան՝ կուսպաշտութիւնը հաստատեց, հօրը կործանած բարձունքը նորէն շինեց, Բահաղու սեղան կանգնեց, անտառներ տնկեց, երկնքի աստղերը պաշտեց, եւ մինչեւ Աստուծոյ տաճարին մէջ կուոց սեղան շինել տուաւ, Հմայէր, հաւահարց լինէր,

վհուկներ ու կախարդներ շատցուց եւ շատ անպարտ ա-
րիւն թափեց : եւ ոչ այսչափ միայն , այլ ահաւոր անգթու-
թեամբ նաեւ բուն իւր որդիքը ողջակէզ բրաւ նոցա :
Շատ անգամ իձեռն մարգարէից խրատեց զնա Աստուած .
բայց արհամարհեց Մանասէ ու տանջեց զանոնք : Սոցա
մէջ աւելի համարձակասօս յանդիմանիչն էր մեծն Եսայի .
ամպարիշտ թագաւորը ոչ նորա թագաւորական ցեղէ լի-
նելը նայեցաւ եւ ոչ հարիւրամեայ ծերութենէն պատկա-
ռեցաւ . հրամայեց որ սղոցեն զաստուածառաք մարգարէն :
Այս սոսկալի անօրէնութեանց վրայ սաստիկ բարկացաւ
Աստուած , « Երուսաղեմի հետ եւս Սամարիոյ ու Աքաւորին
տանը պէս պիտի վարուիմ ու երկրիս վրայէն զինքը պի-
տի ջնջեմ վերցունեմ » ըսաւ : եւ յիրաւի , քիչ ժամանակէն
Սենեքերիմայ որդին Ասորդան (կամ Ասսուսոն , Էզար-Հասոն)
որ այն ինչ Բաբելոնի եւս աիրապետեր էր , եկաւ մօտա-
Յուդայաստան , Երուսաղեմի տիրեց եւ զՄանասէն շրջ-
թայակապ գերի տարաւ ի Բաբելոն :

Մանասէի աղօթքն ու ազատութիւնը : — Մանասէ գը-
խուն եկած այս սոսկալի թշուառութենէն՝ հասկըցաւ ճշ-
մարիտ Աստուծոյն զօրութիւնն ու վրէժխնդրութիւնը ,
խոնարհեցաւ անկաւ առաջի նորա , եւ զղման այս սքան-
չելի աղօթքն բրաւ .

• Տէր ամենակալ Աստուած Աբրահամու՝ Իսահակայ՝ Յակոբայ եւ զաւակի
նոցա արդարոց . ամենակալ Տէր՝ բոլ զմեզս իմ :

Որ արարեր զերկինս եւ զերկիր՝ եւ զամենայն զարդ նոցա . ամենակալ՝
Որ կապեցեր զծով բանիս հրամանի քոյ , փակեցեր զխորս , կնքեցեր ահաւոր
եւ փառաւորեալ անուամբ քով սրբով . ամենակալ՝

Որ ամենայն ինչ սարսի եւ զողայ յերեսաց ահի զօրութեան քոյ . ամեն՝

Անրա . ե մեծվայելութիւն փառաց սրբութեան քոյ , եւ սաստիկ բարկու-
րիւն սպառնալեաց քոց իմերայ մեղաւորաց . անբախ եւ անքնին են ողորմու-
րիւնք աւետեաց քոց . ամենակալ՝

Դու Տէր բարձրեալ՝ զբաժ . երկայնամիտ , բազումօղորմ , եւ զղջանաս
իմերայ չարեաց մարդկան . ամենակալ՝

Դու Աստուած ոչ եղեր ապաշխարութիւն վասն արդարոցն Աբրահամու ,
Իսահակայ եւ Յակոբայ , որք ոչ մեղան քեզ . ամենակալ՝

Այլ եղեր ապաշխարութիւն վասն իմ մեղաւորիս , զի մեղան աւելի քան
զաւագ ծովու , եւ բազմացան անօրէնութիւնք իմ . ամենակալ՝

Ձեմ արժանի հայիլ՝ եւ տեսանել զբարձրութիւնս երկնից իրազմութենէ
անօրէնութեան իմոյ . ամենակալ՝

Կորացեալ եմ ես իրոնութենէ կապանաց երկաթից . եւ ոչ գոյ ինձ հանգիստ . ամենակալ Տէր՝ բող զմեզս իմ :

Բարկացոցի զարմամութիւն , եւ զլար առաջի քոյ արարի . կանգնեցի պատկեր՝ եւ բազմացոցի զցասումն . ամենակալ :

Եւ արդ , Տէր՝ խոնարհեցուցանեմ զծունր սրտի իմոյ , եւ հայցեմ իբրազրութենէ քումմէ . ամենակալ :

Մեղայ Տէր՝ մեղայ , եւ զանօրէնութիւնս իմ եւ ինձէն զխտեմ . ամենակալ :

Աղաչեմ եւ խնդրեմ իքեւն , բող ինձ Տէր , բող ինձ . եւ մի կորուսաներ զիս ըստ անօրէնութեան իմոյ . ամենակալ :

Մի յաւիտեան բարկանար ինձ Տէր , եւ մի յիշեր զլարիսն իմ , եւ մի պարտաւորեր զիս ընդ իշեալսն ինէրքոյ երկրի շարեօք . ամենակալ :

Ջի դու Աստուած՝ Աստուած ապաշխարողաց եւ , եւ յիս ցոյց զբարերարութիւնդ քո , զի անարժան եմ . ամենակալ :

Կեցուցես զիս ըստ բազում ողորմութեան քում . եւ ես օրհնեցից զքեզ զամենայն աւուրս կենաց իմոց . ամենակալ :

Ջքեզ Տէր օրհնեն ամենայն զուարթունք՝ երկնից . եւ քո են փառք յաւիտեանս . ամեն :

Այս ցաւագին զղջմանն ու ապաշխարութեանը վրայ գլխաւ Աստուած , եւ ազատելով զնա Ասորեստանեայց թագաւորին ձեռքէն՝ Երուսաղէմ իւր աթոռը դարձուց : Անոր վրայ գեռ երեսունեւերեք տարի ապրեցաւ Մանասէ , նոր կեանք մը սկսելով իւր աստուածապաշտ հօր անուանը արժանի . կանգնել տուած սեղանները կործանեց , կարգ կանոն դրաւ թագաւորութեանը , Երուսաղէմի պարիսպները նորոգեց ամրացուց , ու մինչեւ կենաց վերջին օրը հաւատարիմ մնաց իւր հօրցը Աստուծոյն , որոյ ահաւոր է արդարութիւնը , բայց մեծ է եւ ողորմութիւն նորա :

Հոգիփեռնէս Հրէաստան կարչաւէ : — Սակայն Աստուած նորէն ուզեց փորձել զՀրեայս եւ անոնց ցուցունել իւր ամենակալ զօրութիւնը : Ասորդանի որդին ու յաջորդը Նաբուքոդոնոսոր (*) կամ ըստ արտաքնոց Սաւդոֆին , Ասորեստանեայց հզօր թագաւորութեան աթոռն ելնելուն պէս՝ խօլ ամբարտաւանութեամբ մը միտքը զնելով բոլոր աշ-

(*) Այս նաբոքոդոնոսորայ վրայ շատ տարակոյսներ կան , ինչպէս նաեւ Յուդայ գրոց ժամանակագրութեան ու մեջի յիշուած քանի մը պարագաներուն վրայ : Մեր հաւանականագոյն երեւցած կարծեաց հետեւեցանք այնպիսի նիւթի մը մեջ՝ զոր կատարեալ լուծել կարենալը անկարելի կերպի մեզ , եւ զոր հոս աւելորդ կնամարիւք բացատրել :

խաբհիս տիրապետել, բազմագունդ բանակաւ իւր Հողովինսն զօրավարը զրկեց որ երթայ արեւմտեան թագաւորութիւններն իրեն հնազանդեցնէ։ Անհամար ձիաւորներով, հետեւակ զօրքերով ու սպառազէն կռքերով ճամբայ ելաւ Հողովեանէս, եւ սոսկալի հեղեղի պէս ամէն անցած տեղերն արհաւիրք, աւերակ եւ կոտորած ձգելով՝ շատ քաղաքներ ու ազգեր անդիմադարձ անձնատուր եղան իրեն. միայն Յուդայի որդիքը բոլոր վստահութիւննին իւրեանց հարց Աստուծոյն վերայ հաստատելով՝ սիրտըրին նորա դէմ դնելու, վասն զի յայտնի գիտէին թէ Հողովեանեսի միտքը այն էր որ Յուդայաստանն ալ ոչ միայն Ասորեստանեայց գերի ընէ ու թագաւորութիւննին վերցընէ, հապա նաեւ ճշմարիտ աստուածալաշտութիւնը ջնջէ ու Ասորեստանի կռոց պաշտօնը հաստատէ։ Այս անակնկալ դիմադարձութեան զարմացաւ՝ կատաղեցաւ Հողովեանէս, շուտ մը զօրքը Բեթլիոնայի վրայ խաղացուց, որ լեռնապատ գրիւք Հրէաստանի ամենէն ամուր քաղաքն ու դուռը կհամարուէր. եւ միանգամայն իրեն եկած հնազանդած իշխանները կանչեց եւ հարցուց անոնց թէ ո՞վ է այդ ժողովուրդն որ իրեն դէմ դնելու կհամարձակի։ Ամենացուց Ախիովր իշխանն յառաջ անցաւ, «Հրեայք են անոնք, ըսաւ. զօրաւոր Աստուած մը ունին որ անյաղթելի է. ուստի եւ իրենց յաղթելու համար պէտք է սպասել որ յանցանքով մը իրենց Աստուածը բարկացունեն ու նորա պաշտպանութենէն զրկուին»։ Այս անախորժ պատասխանին վերայ Հողովեանէս ահռելի ձայնով մը՝ «Նաբուքոդոնոսորէն զատ ո՞վ է աստուած, գոչեց. լեռներն այն սինլքոր մարդոց արիւնովը պիտի արբուցանեմք, եւ դաշտերը գիւհամբք նոցա պիտի լցունեմք. այն ժամանակ կիմանաս թէ ո՞վ է Նաբուքոդոնոսոր»։ Այս ըսելով՝ հրամայեց որ Աքիովրին ձեռքն ու ոտքը կապեն՝ Բեթլիոնայի պարսպին տակը նետեն, որպէս զի անոր առնուիլը տեսնէ եւ Հրէից հետ ինքն ալ հոն չարաչար սպանուի։

Հրեայք սովի կըռնուին։ — Հրեայք Աքիովրը ներս առին եւ իրմէն իմանալով Հողովեանեսին սոսկալի կատաղութիւնն ու մեծ պատրաստութեամբ վրանին դիմելը՝ սար-

ստիեցան, աւելի եւս շատցաւ իրենց սարսափն երբ քիչ ժամանակէն նա հասաւ ու հարիւր քսան հազար հետեւակով եւ քսանուերկու հազար ձիաւորօք քաղաքն շուրջանակի պատեց պաշարեց, եւ խմելու ջրերնին կտրեց, Գուբերու եւ աղբիւրներու մէջ ունեցած ջրերնին շուտով հատաւ, արք եւ կանայք, երիտասարդք եւ մանկունք սկսան հրապարակներու մէջ ծարաւահիւծ՝ ծարաւատանջ գլորել թաւալիլ, միահամուռ Ողիս քաղաքապետին վրայ գիմեցին աղաչելով որ հզօր թշնամոյն յաւար մատնէ քաղաքը, «Ձի լաւ է մեզ, կրսէին, որ Ասորեստանեայց գերի լինիմք ու նոցա իշխանութեանը տակ ծառայելով ապրիմք, քան մեր աչօքը տեսնեմք մեր տղայոց եւ կանանց մահը»։ Այս ասացին ու ամէնքը ձայներնին վերուցած սկսան լալ՝ ողբալ եւ առ Աստուած աղաղակել որ նայէ ողորմի իրենց խեղճութեանը։ Սիրտ տուաւ նոցա Ողիս, «Քաջալերեցարո՛ւք, եղբարք, ըսաւ, եւ հինգ օր եւս համբերեցէք, եւ թէ որ այն հինգ օրուան մէջ Աստուած մեզ չողորմի ու տեղէ մը մեզ օգնութիւն չգրկէ՝ ուզածնիդ կկատարեմ»։ Համոզեց զիրենք ու աներնին արձակեց։

Յուդիթ։ — Այն ժամանակ Բեաիղուայ քաղաքին մէջ Շմաւոնի ցեղէն՝ Մերարեայ գուստր Յուդիթ անուանով մանկահասակ այրի կին մը կար՝ որուն չքնաղ գեղեցկութեանը հաւասար էր նաեւ իմաստութիւնը։ Մանասէ էրկանը մեռնելէն իվեր երեք տարին անցեր էր, եւ բոլոր այն ժամանակ քուրձ ու այրութեան զգեստ հագնելով՝ շաբաթ ու տօն օրերէն զատ ամէն օր պահք կպահէր։ Էրիկն իրեն շատ ոսկի, արծաթ, ծառաներ, աղախիններ, արտեր, ագարակներ ու անասուններ թողեր էր, զօրս անձամբ կհագար կգարմանէր Յուդիթ, եւ այնպէս երկիւղած էր իճեառնէ՝ որ երբէք մէկը չէր համարձակած վրան չարախօսութիւն մը ընել։ Ազգակցացը թշուառութեանը վրայ շատ ցաւելով՝ միտքը դրաւ որ ջանայ զանոնք ազատել վտանգաւ անձին իւրոյ, Գնաց նոյն գիշերը Ողիային ու ժողովրդեան ծերերուն իմացուց որ Բեաիղուայէն դուրս պիտի ելնէ՝ դռները բանան առջեւը. խնդրեց որ իրեն համար աղօթք ընեն, բայց իւր միտքը չյայտնեց նոցա։

Դարձաւ տունը, անկաւ Աստուծոյ առջեւն, ու լալով՝
 « Տէր Աստուած իմ, լուր ձայնի աղախնոյ քոյ եւ նայեաց
 ի խնդրուածս այրւոյս. փրկեա՛ն զմեզ ինեղութենէս եւ ցը-
 րուեա՛ն զզօրութիւնս թշնամոյն՝ Տէր ամենակալ, որ խո-
 նարհաց ես Տէր Աստուած, կարօտելոց օգնական, տկարաց
 ընդունելութիւն, եւ անյուսից փրկիչ » ըսելով՝ խնդրեց
 իրմէ որ ժողովրդեան խեղճութեանը վրայ ողորմի եւ զին-
 քը իւր գիտաւորութեանը մէջ զօրացընէ։ Եւ յիրաւի, զօ-
 րացած ու քաջալերուած մերկացաւ վրայի քուրձը, քա-
 շեց հանեց նաեւ այրութեան հանգերձը զոր երեք տա-
 րիէ ի վեր չէր հանած, մարմինը լուաց, անուշ իւղով
 օծեց, գլխոյն մազերը հիւսեց ոլորեց, ապարօշը ճակատը
 կապեց, զգեցաւ ուրախութեան հանգերձը զոր էրկանը
 Մանասէին կենդանութեանը ժամանակ կհագնէր, ոսկե-
 ղօժ կօշիկները ոտքն անցուց, ձեռքն ապարանջանը դրաւ,
 մարգարտաձեւ՝ ականակուռ մանեակ պարանոցը կախեց,
 մատուրներուն մատանիս եւ գլուխը գորշապահանգս ան-
 ցուց, եւ ամենայն կերպով չքնաղազեղ կապուեցաւ զար-
 գարուեցաւ իհիացումն տեսողաց։ Մախաղի մը մէջ գը-
 րաւ փոխինդ, պաղատիտ, մաքուր հաց, հաղադակով գի-
 նի եւ սրուակ մը իւղ, աղախնոյն տուաւ զայն, եւ նորա
 հետ Բեաթիղուայի դուռը գնաց։ Հոն այլափոխեալ գեղա-
 զարդեալ տեսան զինքը Ոգիա, զօրավարք, ծերք եւ քա-
 հանայք, եւ գէմքին հրաշատեսիլ գեղեցկութեանը վե-
 րայ զարմանալով, « Աստուած Աստուած հարցն մերոց տացէ
 քեզ զճորհս, եւ կատարեցէ՛ զկամս սրաի քոյ իցնճու-
 թիւն եւ յուրախութիւն որդւոցն Իսրայելի եւ իբրաւ-
 թիւն Երուսաղեմի » ըսին մէկ բերան, ընկան երկրպագու-
 թիւն ըրին Աստուծոյ, եւ հրամայեցին դռնապանաց որ
 քաղաքին դուռը բանան։ Աղախնոյն հետ ելաւ Յուդիթ.
 բոլոր քաղաքացիք ետեւներէն կնայէին մինչեւ որ լերան
 տակը մտան՝ ծործորէն անցան աներեւոյթ եղան։ Երբոր
 բաւական առաջ գնացին Ասորեստանեայց պահապաններն
 գիմացնին ելան, եւ Յուդիթայ գեղեցկութեանը վրայ հիա-
 նալով՝ առին զինքը Հոգովեռնեսի առջեւը տարին. զար-
 մացաւ նա Յուդիթայ կերպին ու տեսքին վրայ. եւ երբ լսեց

իրմէ գալստեանը պատճառը, հրամայեց որ զինքն իւր
գանձուց խորանին մէջ հանգիստ պահեն, եւ հրաման տը-
լաւ որ ամէն երեկոյ կարող լինի ազատօրէն ուղած կողմն
երթալ իւր Աստուածը պաշտելու :

Յուդիթ կապանցէ զՀողովեռնէս: — Այսպէս Յուդիթ
երեք օր անցուց, եւ ըսածին պէս գիշերները միայնակ
բանակէն դուրս կեցնէր, աղօթք կընէր Աստուծոյ որ իւր

գործը յաջողէ խիրկութիւն ազգին իւրոյ . եւ հետը բերած պաշարէն զատ՝ բերանը բան չէր գներ, որպէս զի անհաւատից անսուրբ ձեռքը պատրաստած կերակուրն ուտելով չպղծուի: Զորորդ օրը Հողովեռնէս իւր խորանին մէջ մեծահասց կոչուեալ մը բրաւ բոլոր իւր զօրացը, հոն բերել տուաւ նաեւ զՅուդիթ, խռովեցաւ՝ յիմարեցաւ ի գեղ ի գութ երեսաց նորա, ինքզինքը կորսնցուց, այնչափ գինի խմեց որ կեանքին մէջ բնաւ չէր խմած. գիշեր լինելուն պէս փութացոյց ճամբեց կոչնականքը, եւ ինքը միայն մնաց Յուդիթին հետ. բայց որովհետեւ սաստիկ գինի խմելէն գլուխը թմբրած՝ ոտքի վրայ չէր կարող կենալ, գահոյից վրայ ընկաւ ու քունը կոխեց: Յայնժամ քաջասիրտն ու հայրենասէրն Յուդիթ՝ ազախինը դրան քով դէտ կայնեցուց, անվեհեր գնաց գահոյից քով, ձեռուրներն ու աչուրները երկինք վերուց, «Տէր Աստուած զօրութեանց, գոչեց, ահա ժամանակն է որ այցելութիւն ընես քու ժառանգութեանդ». ու տեսնելով որ Հողովեռնէս խոր քունի մէջ է՝ կամացուկ մը քաշեց ազգերէն թու-

րը հանեց, մազերէն բռնեց «Զօրացն զիս Աստուածդ. Իսրայելի» ըսաւ. բոլոր ուժովն երկու անգամ պարանոցին զարկաւ, կտրեց գլուխն հանեց եւ մարմինը գահոյից վըրայէն գլտորեց գետին, գլուխը ձեռքը վրանէն դուրս ելաւ ազախնոյն տուաւ որ կերակրոյ մախապին մէջ ծած-

կեց, ու զօրաց մէջէն անցաւ զնաց իրր թէ բանակէն ազօթքի համար գուրս կենէր, ուրիշ երկկուններու պէս:

Յուդիթ Բեաիդուա կղաւնայ: — Այսպէս առանց վառնգի քալելով Բեաիդուա որ հասան, հեռուէն Յուդիթ գըրանց պահապաններուն «Բացէք, բացէք, դռնէց, վասն զի մեզի հետ է Տէր Աստուած մեր»: Յուդիթայ ձայնը լսելուն պէս՝ ամէնքը վազող վազողի եղան, քաղաքին դռները բացին, զինքը ներս առին, եւ լապտերներ վառելով եկան խուռներամ քովը ժողովեցան որ տեսնեն թէ ինչ է: Յայնժամ բարձրաձայն բարբառով ըսաւ նոցա քաջն Յուդիթ. «Որդիք Իսրայելի, օրհնեցէք զԱստուած որ իւր ողորմութիւնը Իսրայելի վրայէն չհեռացուց, այլ այս գիշեր իմ ձեռքովս մեր թշնամին զարկաւ տապալեց». այս ըսաւ եւ Հողովեռնեայ արիւնաթաթաւ ահռելի գլուխը մախաղէն հանեց ցուցուց նոցա, ու «Ահաւասիկ, ըսաւ, գլուխն Հողովեռնեայ՝ զօրագլխի զօրացն Ասուրայ»: Ժողովրդեան անկարծելի ուրախութեանը չափ չկար. ինկան երկիր պագին Աստուծոյ եւ ամէնքն միաձայն «Օրհնեալ ես դու Տէր Աստուած մեր, կըսէին, որ այսօր ժողովրդեանդ թշնամին ամօթապարտ թողուցիր»: Եւ Ողիա Յուդիթայ քաջագործ հայրենասիրութիւնը գովելով որ իւր անձը հայրենեայ ու ազգին ազատութեանը վրայ դրաւ մտադիւր, ըսաւ անոր. «Օրհնեալ ես դու դուստր յԱստուծոյ բարձրելոյ, քան զամենայն կանայս որ իվերայ երկրի, եւ օրհնեալ Տէր Աստուած որ մեր թշնամւոյն գլուխը կտրելը յաջողեց քեզ. անունդ գովութեամբ եւ փառօք յիշատակուի յաւիտեան, Աստուծոյ եւ մարդկան առջեւ». եւ բոլոր ժողովուրդը լիաբերան «Եղիցի, եղիցի» գոչեց: Այն ժամանակը Յուդիթ կանչել տուաւ նաեւ վերը յիշուած Ամոնացի Աքիւլը իշխանը, որ ամբարհասած Հողովեռնեային անբարբառ գլուխը տեսնելուն պէս՝ սաստիկ ապշութենէն թաւալեցաւ գետին ընկաւ, եւ խելքը գլուխը գալով՝ Յուդիթայ ոտքն ընկաւ երկրպագութիւն ըրաւ, եւ շատ մը գովասանքներ ու օրհնենքներ տալէն յետոյ, աղաչեց զՅուդիթ որ իրեն պատմէ թէ ինչպէս կարող եղեւ այս հրաշալի գործը կատարել. եւ երբ ամէն բան տեղն իտեղ լսեց իրմէն, յայտ-

նապէս Աստուծոյ մատը մէջը տեսնելով՝ ամենայն սրտիւ հաւատաց յԱստուած ու թշխատեցաւ հրեայ եղաւ:

Հողովեռնեսի զօրքը ցիրուցան կլինի: — Յուդթայ խորհրդովը Հողովեռնեսի գլուխը պարսպին վրայէն կախեցին, եւ արեւը ծագելուն պէս զինեալ գուրս ելան Հրեայք, Ասորեստանեայց վրայ յարձակեցան: Անոնք դեռ բան մը չիմացած լինելով՝ յանկարծակիի եկան խռովեցան, սպայք եւ զօրավարք վաղեցին Հողովեռնեսի վրանը գնացին որ ինչ ընելիքնին իմանան, եւ զայն անգլուխ արեան մէջ թաւալած գտնելով՝ զարհուրեցան, պատմութեանն պատառեցին, լալով ու ողբով գուրս ելան: Սպարապետին գլխատման գոյժն ռազմէ ռազմ՝ թռչելով ամէն տեղ հասաւ, ամենուն սիրտն ահով գողով լցոյց, եւ ամէնքը լեռներէն դաշտերէն ձորերէն փախչող փախչողի եղան: Ետեւէն ընկան Հրեայք, հալածեցին ու Զարգեցին զիրենք, եւ երեսուն օրուան մէջ հազիւ կրցան թշնամեաց բանակի կապուտ կողոպուտը ժողովել:

Յուդթայ փառքը: — Այս հրաշալի յաղթութեան համբարը բոլոր Յուդայի քաղաքները տարածեցաւ, Յովսիփ կամ Յեսու քահանայապետն անգամ ձերոց հետ երուսաղէմէն եկաւ Յուդիթը տեսնելու եւ շնորհակալ լինելու բովանդակ աղգին կողմանէ. օրհնեցին զինքը միաբան, «Դու բարձրութիւն երուսաղեմի, դու ցնծութիւն Խորայի, դու պարծանք աղգիս մերոյ, օրհնեալ եղիջիք դու յամենակալէն Աստուծոյ մինչեւ յաւիտեան» կրօնէին, եւ բոլոր ժողովուրդը «Եղիցի» կկանչէր: Հողովեռնեսին խորանը մէջի ամէն կահ կարասիքով, արծաթեղէն ու ոսկեղէն սպասներովը Յուդիթին տուին. նա եւս երուսաղեմի տաճարին նուիրեց: Զորս կողմէն կանայք գունդագունդ կվաղէին կուգային որ իրենց դիւցազնուհին տեսնեն, գովեն, պարուք երգեր կնուագէին իգովեստ նորա, պսակազարդ գեղեցկահասնդերձ աղջկունք նորա չորս դին փառաբանութիւններ ու օրհնութիւններ կերգէին: Յուդիթ ուրախութեամբ սոցա մէջ կեցած ամենուն ձիթեւնոյ արմուենոյ ոտներ ու ծաղիկ կրածներ, նոցա քաղցր երգերուն կձայնակցէր, գոչելով. «Օրհնեցից զՏէր Աս-

տուած իմ յօրհնութիւն նոր. Տէր մեծ եւ գու եւ փառաւորեալ, սրանչեւի՛ր զօրութեամբ անպակաս: Այսպիսի ցընծալից հանդիսիւ հասան երուսաղէմ, հոն տաճարին մէջ շնորհակալութեան զոհեր, ողջակէզներ ու պատարագներ բրին, Յուդիթ ալ Հողելիեռնեոի կահ կարասին տաճարին նուիրեց, երեք ամիս ժողովրդեան հետ այն տեղ կեցաւ ուրախացաւ, եւ յետոյ դարձաւ իմեալիդուա: Բոյոր կեանքը առաքինութեամբ ու պատուով անցուց Յուդիթ. հարիւր հինգ տարեկան վախճանեցաւ, էրկանը գերեզմանը թաղեցաւ եւ եօթն օր վրան սուգ առին Իսրայէլացիք:

Յուդիթայ պատմութիւնը անչափ աւելի զարմանալի է, որովհետեւ կին մը եւ այրի կին մըն է դիւցազնուհին: Ինչ մեծ եւ վեհ է սէրն հայրենեաց, եւ ինչ մեծութիւն եւ վեհութիւն կուտայ հայրենասէր առաքինեաց: Աստուածաշունչը մասնաւոր գիրք մը նուիրելով հայրենասէր դիւցազնուհւոյ մը՝ կցուցընէ յայտնապէս թէ ինչպէս աստուածահաճոյ է այս առաքինութիւնը՝ որովհետեւ ինքն իսկ Աստուած յերկնից օգնութեան կհասնի հայրենասիրին, կլուսաւորէ նորա սիրան ու ողին, կզօրացընէ նորա բազուկը, եւ անմահ կընէ նորա գործն ու անունը:

Ամոն եւ Յովսիա, Թագաւորք Յուդայ: — Մանասէին յաջորդեց որդին Ամոն. քսանուերկու տարեկան էր երբ աթոռն ելաւ, եւ փոխանակ հետեւեւոլ հօրը վերջի աստուածապաշտ ընթացքին՝ նորա նախկին ամպարշտութեանը հետեւեցաւ, եւ ինոյն անդեղջ ու անդարձ մնաց, մինչեւ որ թագաւորութեանը երկուսասաներորդ տարին ծառայքը զինքը սպաննեցին:

Ժողովուրդն արքայասպանները բռնեց մեռոյց, եւ տեղը թագաւորեցոյց նորա որդին Յովսիա, եւ որովհետեւ շատ մատաղ ու թամեայ մանուկ էր Յովսիա, մայրը Յեղիշա տէրութիւնը կառավարեց որդւոյն անունովը:

Յովսիայ բարեպաշտութիւնը: — Յովսիա իչափ հասնելուն պէս տէրութեան սանձը ձեռք առաւ եւ մէկէն սկսաւ իւր բարեպաշտական խորհուրդներն իգործ դնել. կռապաշտութիւնը հալածեց, Բեթելի մէջ Յերոբոամայ կանդնած սեղանը կործանեց, նորա մօտ թաղուած քրմաց ու

կռապաշտից ոսկորները գերեզմաններէն հանեց եւ աւերակացը վրայ այրեց, եւ այնպէս կատարեց մարգարէին բերնով երեք հարիւր տարի առաջ Աստուծոյ ըրած այս սպառնալիքը. «Սեղան, սեղան, Դաւթի տնէն Յովսիա առնուն մէկը պիտի ծնանի որ քամերուգ ու զքեզ պաշտողներուն ոսկորները վրագ պիտի հանէ այրէ»:

Երբոր ամէն տեղ բարձրաւանդակներու սեղանները քանդեցան կործանեցան, կուռքերը փշրեցան՝ Յովսիա տաճարին մէջ մեծամեծ նորոգութիւններ ընել տուաւ. շէնքին ժամանակ Քեղկիս քահանայապետը Օրինաց գիրքը դրտաւ որ Մովսիսի բուն ձեռագիրը կկարծուի. Յովսիա առջեւը կարգաւ տուաւ զայն, եւ տեսնելով որ մէջի պատուէրները բոլոր մոռցուած են, եւ զանոնք չպահպանեցան, որոնք դէմ եղած սպառնալիքը լսելով սարսափեցաւ, ահու գողի մէջ ընկաւ. Այն չարեաց առջեւն առնելու համար ջանաց որ ժողովուրդը առ Աստուած գիմէ, ինքն անձամբ տաճարին մէջ իլուր ամենեցուն Օրինաց գիրքը կարգաց, եւ նորա խօսքերը պահելու համար բոլոր ունկնդրաց երգում ընել տուաւ: Զայն ալ բաւական չհամարելով՝ եղեկիային պէս ուղեց պատեքի (ղատկի) տօնը փառաւոր հանդիսիւ կատարել, եւ այն վերջին անգամ գերութենէն յառաջ եկան ժողովեցան յերուսաղէմ առտուածասէրքն Յուդայ եւ Իսրայելի: Սամուէլ մարգարէի ժամանակէն իվեր այս տօնը այսպէս մեծահանգէս շքեղութեամբ չէր կատա-

բուած: Սակայն ապականութիւնը այնչափ խոր արմատ
ձգեր էր Յուդայաստանի մէջ՝ որ բարեպաշտ թագաւորի
մը օրինակը չէր կարող նորա բազմադարեան վէրքը բժըշ-
կել. կարող չեղան նաեւ երեմիա մարգարէին սոսկալի
կանխասացութիւնները ոչ այն խտտապարանոց ժողովուր-
դը զգաստացունել, եւ ոչ երկրին վրայ գալու թշուառու-
թիւններն արգելուլ, իվերայ այսր ամենայնի Յովսիա իւր
տարածամ՝ մահուամբը դէթ այն աղետից ականատես չը-
գտնուեցաւ, ինչպէս որ Ողղա կամ Հողա կին մարգարէն
Աստուծոյ կողմանէ գուշակեր էր իրեն:

Մահ Յովսիայ: — Եգիպտացւոց Փարաօն Նեխաւով կամ
Նեֆօ թագաւորն Ասորեստանեայց ու Քաղզէացւոց Նաբուպո-
սար թագաւորին վրայ պատերազմի ելնելով՝ հարկ էր
որ Իսրայելի երկրէն անցնէր. բայց որովհետեւ նոյն մի-
ջոցին այն երկիրը Յուդայի թագաւորաց ձեռքն էր՝ Ասո-
րեստանի թագաւորին հարկատու եւ նիզակակից մնալու
պայմանաւ, տոկոսուեցաւ Յովսիա պատերազմով չթողուլ
որ Նեքաւով անցնի: Մակեդով քաղաքին քովի դաշտին մէջ
Նեքաւովի զօրացը հեռ զարնուեցաւ եւ նետահար վիրաւո-
րեցաւ. առին զինքը երուսաղէմ տարին. հոն վախճանե-
ցաւ, թագաւորաց դերեզմանը թաղուեցաւ եւ բոլոր եր-
կիրը սուգ առաւ վրան. երեմիա մարգարէն ալ գեղեցիկ
ողբ մը շարագրեց զոր բոլոր ժողովուրդը լալով կրօնէր:
Երեսունեւմի տարի թագաւորեր էր Յովսիա:

Գերմանացի հեղինակ մը կնիմանցընէ զՅովսիա արեւու
վերջին նշուլին որ փոթորկալից երեկոյի մը ամպերէն
կիայլի կընկնի, ու յաջորդող գիշերուանը մէջ կընկղմի
կերթայ: Յովսիայէն ետեւ հասաւ նաեւ Յուդայի խաւարը:

Յովսրազ: — Ժողովուրդը Յովսիայի տեղ թագաւորե-
ցուց նորա Յովսրազ կամ Սեղոս որդին, որ փոխանակ
հօրը առաքինական շաղաքը հետեւեւու՝ ինքզինքը կռա-
պաշտութեան տուաւ. բայց հաղիւ երեք ամիս թագաւո-
րեր էր՝ երբ Նեխաւով Քաղզէացւոց յաղթելով՝ զինքն ալ
բռնեց շղթայակապ գերի տարաւ յեգիպտոս: ուսկից մէյ-
մըն ալ չգարձաւ: Տեղը Յուդայի թագաւոր պսակեց նորա
եղիակիս եղբայրն, որուն անունը փոխեց Յովակիս գրաւ:

եւ իրմէ պահանջեց առաւ հարիւր տաղանդ արծաթ եւ տասը տաղանդ ոսկի :

Յովակիմ : — Յովակիմ իւր մետասանամեայ թագաւորութեանը ժամանակ բոլոր Մանասէի անօրէնութիւնները նորոգեց եւ իւր օրինակաւը զէրեայս յետին ամպարշտութեան մէջ ընկղմեց. իզո՛ւր աստուածադէցիկ անձինք ոմանք ապագային մէջ ազգին կօրծանումը ակնյայտի տեսնելով կողբային, իզո՛ւր երեմիա մարգարէն վիզն անուր անցուցած՝ երբեմն տաճարին դրան եւ երբեմն երուսաղեմի դրանց առջեւ ողբաձայն գուշակութիւններով դալու սոսկալի թշուառութիւնները կիմացունէր. խտապարանոց ու կոյր շրեաները՝ իրենց թագաւորին հետ մէկտեղ ծաղր կընէին այն ահագին սպառնալիքն ու կանխաձայնութիւնները, եւ քիչ մնաց որ երեմիայն ալ պիտի բռնէին մեռցունէին :

Սկիզբն եօթնասնամեայ գերութեան Բաբիլոնի : — Այն ժամանակ Աստուած իրենց վրայ հանեց Ասորեստանեայց Նաբուքոդոնոսոր Բ թագաւորը, որ Նաբուբաշարայ որդին էր, իմանալով որ Յուդայաստան եգիպտացւոց հարկատու եղեր է՝ եկաւ զերուսաղէմ պաշարեց առաւ, տաճարը կողոպտեց, Յովակիմը բռնեց շղթայի զարկաւ որ հեռը Բաբիլոն տանի. անոր հետ գերի տարաւ նաեւ շատ մը արքայազուն երիտասարդներ, յորս էին եւ Դանիէլ, Անանիա, Ազարիա եւ Միսայէլ (606) : Այս թուականէն ահա կսկսի երեմիայ եւ այլոց մարգարէից գուշակած Բաբիլոնի եօթնամանամեայ գերութիւնը : Նաբուքոդոնոսոր Յովակիմին վրայ ծանր հարկ դնելով իւր աթոռը դարձուց զինքը, եւ նա գլխուն եկած սոսկալի թշուառութեամբ խրատուելու տեղ՝ իւր ամպարշտութեան ճամբան շարունակեց, իրեն հետ նաեւ անուղղայ ժողովուրդը :

Երեմիա, Բարուք. մահ Յովակիմայ : — Յայնժամ հրամայեց Աստուած երեմիային որ Յովիա թագաւորի օրէն մինչեւ նոյն օրերը՝ բոլոր իւր բերնովն ըրած սպառնալիքը գիր անցունէ ու ժողովրդեան տայ կարգալու, որ գուցէ անով իւր չար ճանապարհէն դառնայ, եւ ինքն անօրէնութեանցն ու մեղացը գթոյ եւ քաւիչ լինի :

Երեմիա այն մարգարէութիւնները գրել տուաւ իւր Բա-
րոյ աշակերտին, եւ պատուիրեց որ տանի պահոց օր մը
տաճարին մէջ ժողովրդեան առջեւ կարգայ: Բարութիւն
մանը կատարեց. իշխաններն իմացան եւ ուզեցին լսել նո-
ցա առջեւն ալ կարգաց Բարութիւն սոսկացին: Լսեց նաեւ
թագաւորը մարդ զրկեց գիրքը բերել տուաւ, եւ երբ ե-
րեք չորս էջ կարգացին՝ բարկացաւ զմելինով կտրեց
մագաղաթը եւ գիմացի կրակարանին մէջ նետեց այրեց:
Բայց Աստուած Հրամայեց Երեմիայի որ նորէն գրել տայ
զայն եւ Յովակիմայ վրայ եղած սպառնալիքն աւելի եւս
սաստկացնէ, ու երթայ անոր զրուցէ որ իւր դիակը ցո-
րեկը արեւուն պիտի նետուի եւ գիշերը ցրտին:

Յովակիմ կուրցած՝ շուտով մօքէն Հանեց Նաբուքոդո-
նոսորայ շղթայից դառն յիշատակը: Եւ դարձեալ նորա
գէմ՝ նեքաւովին Հետ միացաւ: Նաբուքոդոնոսորայ զօրա-
վարները չորս տարի անխնայ տալնուվրայ ըրին զէրէաս-
տան, մինչեւ որ ինքն իսկ թագաւորը Եգիպտացոց յաղ-
թելով եկաւ մտաւ յերուսաղէմ, Յովակիմը մեռուց եւ
մարմինը անթաղ նետեց ըստ մարգարէութեան Երեմիայ,
իպատիժ իւր անօրէնութեանցն եւ Ուրիա մարգարէն ըս-
պաններուն ու մարմինը անթաղ նետել տալուն:

Յեքոնիա: — Ասորեստանեայց երթալէն ետքը աթոռն
եկաւ Յովակիմի որդին Յեքոնիա կամ Յովակիմ, որ Հօրը
ամպարշտութիւնն եւս միանգամայն ժառանգելով՝ երեք
ամիս միայն թագաւորեց: Նաբուքոդոնոսոր երրորդ ան-
գամ՝ երուսաղեմայ առջեւ եկաւ երեւցաւ, տիրեց, տա-
ճարը կողոպտեց, թագաւորը պղնձէ շղթաներով Բաբելոն
տարաւ, Հեան ալ նաեւ քաղաքին երեւելիներէն Հազա-
րաւոր մարդիկ:

Սեղեկիա, վերջին թագաւոր Յուդայ: — Յեքոնիայի տեղ
նորա Մարսակա Հօրեղբոր որդին թագաւորեցուցեր էր
Նաբուքոդոնոսոր, եւ անունն ալ փոխեր Սեղեկիա գրեթե
էր: Բայց Սեղեկիա ոչ Նաբուքոդոնոսորայ եւ ոչ Աստու-
ծոյ Հաւատարիմ մնաց որ յաջողութիւն գտնէր ու թա-
գաւորութեանը մէջ Հաստատուէր: Երեմիա, թագաւորու-
թեան եւ տաճարին մօտալուտ կործանման ողբովը ամէն

տեղ ամէն ականջ կլեցունէր. բայց սուտ մարդարէք նորա հակառակ՝ մեծամեծ յաջողութիւններ ժողովրդեան կաւեաէին, եւ մէջերնէն Անանիա անուն մէկն եւս յանդերձնեցաւ մինչեւ բազմութեան առջեւ երեմիայի պարանոցէն անուրբ քաշել հանել եւ գետինը զարնելով խորտակել ու ըսել «Այսպէս ասէ Տէր. Այգպէս խորտակեցից զլուծ նաբուքդոնոսորայ արքայի Բաբելացւոց յեա երկուց ամաց աւուրց իպարանոցէ ամենայն ազգաց»։ Բայց Աստուած երեմիայի բերնովն իմացուց որ Անանիային խորտակած փայտեղէն անուրին տեղ երկաթէ պիտի գնէ զոր ոչ որ կարող լինի խորտակել, եւ ինքն Անանիա իպատիժ ստախտութեանը նոյն տարւոյն մէջ մեռնի, որպէս եւ մեռաւ իսկ։

Վերջ թագաւորութեան Յուդայ։ — Սակայն Սեդեկիա եւ ժողովուրդն անով ալ չդարձաւ առ Տէր. եւ սուտ մարդարէից խոստացած անհիմն յաղթութիւններով խրախուսած՝ եւ ներաւովի յաջորդ Վափուսին (կամ Էֆրե, Զոֆրս) վրայ յոյսերնին դրած՝ Բաղդէացւոց ինքնակալութենէն գլուխ քաշեցին։ Վազեց նաբուքդոնոսոր Եգիպտոսի վրայ, յաղթեց, գէնքը Հրէաստանի վրայ գարձուց, ամէն տեղ տիրելով աւերակ գարձունելով հասաւ այն վերջին անգամ երուսաղեմայ առջեւն ու պատեց պաշարեց զայն. իրեն օգնական ունէր նաեւ Հայոց զօրաց քաջագունդը։ Տասնեութ ամիս յուսահատ քաջութեամբ գէմ դրին Հրեայք, բայց սովը զիրենք սասանեցոյց, Յուլիսի 9-ին (587) թըշնամիք պարիսպը խրամատեցին ներս մտան, նոյն խրամատէն իրեններովը գէպի Յորդանան փախաւ Սեդեկիա՝ Ասորւոց երկիրը գլմելու. բայց երկրովի մօտ բռնուեցաւ, նաբուքդոնոսորայ բերուեցաւ, անոր հրամանաւը օրդիքն աչքին առջեւը սպաննուեցան հանդերձ ամենայն իշխանօք Յուդայ. իսկ նորա աչուրները կուրցուց յաղթականը, շղթայի զարկաւ ու տարաւ իմաբիլոն բանտ դրաւ, ու մինչեւ իմահ հոն մնաց, ինչպէս որ մարդարէացիք էր երեմիա։ Հաղիւ թէ ամիս մը անցեր էր նաբուզարդան գահաւակարար մտաւ Երուսաղէմ եւ կործանումն ու քանդումը սկսաւ. տաճարն ու թագաւորական պալատը կողոպտեց հրոյ ճարակ տուաւ, նոցա հեա նաեւ քաղաքին բոլոր տը-

ները, պարիսպները քակեց կործանեց, քահանայապետն ու քաղաքին գլխաւորներէն վաթսուն հոգի սպաննեց, եւ սրէ ու կրակէ ազատած բնակիչքը գերի տարաւ ինքեւրն, միայն սակաւաթիւ ազքատ սինլքոր մարդիկ թողուց հոն, որպէս զի արտերն ու այգիները մշակեն ու երկիրը բոլորովին չխոտանանայ:

Շամբատ եւ Բագրատունիք:— Դաւթի թագաւորական ցեղէ գերեւոյց մէջ անուանի իշխաններէն մէկն ալ Շամպար կամ Շամբաք կոչուէր: Հայոց թագաւորը իբրեւ իսխարէն իւր օգնականութեանը նաքուքողմնոսորէն ուզեց զնա, անով տեղով Հայաստան տարաւ, եւ հոն բնակեցոյց զնա ոչ իբրեւ գերեալ՝ այլ իբրեւ պատուաւոր իշխան: Ասոր ցեղէն էր Բագարաս նախարարը, զոր Վաղարշակ թագադիր ըրաւ Հայոց թագաւորութեանը, եւ իրմով ցեղն ալ կոչեց Բագրասունիք, որ ժամանակաւ այնչափ զօրացան քաջութեամբ եւ առաքինութեամբ, որ ըստ մարգարէութեան Ս. Մովսիսի Խորենացւոյ, զիրենք գերող ազգին վերայ տիրեցին ու Հայ-Յուդայական թագաւորութիւն մը հիմնեցին Բագրասունաց անունով, ինչպէս որ մեր աղգային պաամութիւնը կսովրեցընէ: Բագրատունեաց մէկ ճիւղը տիրեց նաեւ Վրաց թագաւորութեանը, ուրիշ մէկ ճիւղն ալ Ռուրիկեանց անունով տիրեց Կիլիկիոյ. եւ թէպէտ այժմ այս փառաւոր ցեղը թագաւորական գահէն զրկուած է, բայց միշտ պատուաւոր իշխանական տներէն մէկն է Հայոց եւ Վրաց մէջ:

Ողբ երեմիայ:— Երեմիա մարգարէն իւր տխուր մարգարէութեանց կատարումը աչքովը տեսնելու ցաւն ունեցաւ: Տաճարին ու սրբոյ քաղաքին շեղծակոյտ աւերակացը վրայ նստած՝ լալահառաչ ձայնիւ այսպէս կողբար ու արձագանգներուն կրկնել կուտար իւր ողբերը.

« Զիարդ գտաւ, նստաւ միայնացեալ քաղաքն բազմաժողով, եւ եղեւ իբրեւ կին մի այրի լցեալ տրամուրեամբ իմեջ ներանոսաց. իշխանն աշխարհի եղեւ նարկատու: Լալով ելաց իգիշերի, եւ արտասոսք իւր իվերայ ծնօտից

խրոց . եւ ոչ գտաւ մխիթարիչ նմա յայնմ առուր իսիրելեաց իւրոց . ամենայն բարեկամք նորա անարգեցին զնա . եւ եղեն նմա իբրեւ բշնամիք : Վարեցաւ իզերութիւն Յուդայ , իրազում տառապանս . ինեղութեան , ստրկութեան , ծառայութեան . նստաւ իմէջ հերանոսաց , եւ ոչ եզիտ հանգիստ : Ամենայն հաւածիչք իւր հասին նմա իմէջ բշնամեաց իւրոց : Սուգ առին ճանապարհք Սիոնի , զի ոչ գոյր երբեակ տօնից տարեկանաց նորա . ամենայն դրունք նորա եղեն յապականութիւն : եւ քահանայք նորա հաբեն ' հառաչեն ' եւ յոգոց հանեն : Կուսանք եւ տղայք նորա իզերութիւն վարեցան , եւ ինքն դառնացեալ յանձն իւր : Տեսին ատելիք նորա , սոսն հարին եւ ծիծաղեցան իվերայ զերութեան նորա : Մեղս մեղաւ նրուսաղեմ , վասն այստրիկ ամենայն զովիչք նորա կոր իզլութիւն առնէին զնա . զի տեսին զանազական նորա . սղծութիւն նորա առաջի ոտից իւրոց , եւ ոչ յիշեաց նա զյետինս իւր . իջոյց արտասուս մեծամեծս , եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր զնա : Տես Տէր զտառապանս իմ , զի բարձրացան բշնամիք իմ իվերայ իմ : Չեզ ասեմ , ձեզ ասեմ անցաւորք ճանապարհաց ' դարձայք հայեցարօք եւ տեսք , քէ իցնն երբեք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ ' որ իվերայ իմ հասին : Բարբառեցաւ յիս Տէր , եւ կորացոյց զիս յառուր բարկութեան եւ սրտմտութեան իւրոյ : Կարձանց իւրոց առաքեաց հուր յոսկերս իմ . ցանց ձգեաց ոտից իմոց , եւ դարձոյց զիս յետս իմ . արար յապականութիւն զանձն իմ , զօրձանապազ խտտապանս տրտմութեան : Կանխեաց Տէր իվերայ ամբարշտութեան իմոյ , եւ արկ զինեւ զբան իւր : Ծանրացոյց զլուծ իւր իվերայ սլարանոցի իմոյ . տկարացաւ զօրութիւն իմ : Մատնեաց զիս Տէր իձեռս ցաւոց իմոց , եւ ոչ կարեմ հանդարտիլ : Ջնջեաց իմիջոյ իմմէ զընտիր ընտիր զօրաց իմոց : Կոչեաց իվերայ ընտրելոց իմոց ժամանակ բեկման : Հնձան եհար Տէր կուսի դստերն Յուդայ : Վասն այստրիկ եւ անառաքիկ իլալ մատուցեալ եմ : Ակն իմ իջոյց արտասուս , զի հեռի եղեն յինեն մխիթարիչք իմ , որ դարձուցանեն զանձն իմ յիս : Մատնեցան որդիք իմ յապականութիւն , զի զօրացան բշնամիք իմ : Տարածեաց Սիովն զբազուկս իւր առ Աստուած , եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր զնա . շուրջ զնովաւ նեղիչք նորա : Եղեւ նրուսաղեմ աղտեղեալ իբրեւ կին մի իմիջ նոցա : Արդար է Տէր Աստուած . զի եւ դառնացուցի զնա : Լուարօք զայս ամենայն ժողովուրդք եւ տեսք զցաւս իմ : Օրիորդք իմ եւ երիտասարդք իմ վարեցան իզերութիւն : Կոչեցի եւ զսիրելիսն իմ , եւ նոքա արհամարհեցին զիս . քահանայք իմ եւ երիցունք իմ աստեն իբաղաքիս սատակեցան : Խնդրեցին կեբակուր զի դարձուցնեն զոգիս իւրեանց , եւ ոչ գտաւ : Տես Տէր զի նեղեալ եմ . ոսկերք իմ խռովեցան , սիրտ իմ զելաւ յիս , եւ եւ գտայ դառնացեալ . արտաքուստ ժառանգեաց զիս սուր , որպէս եւ մահ ինեղքուստ : Լուարօք , լուարօք զայս . զի եւ հեծնմ հառաչեմ , եւ ոչ ոք է որ մխիթարէր զիս . ամենայն բշնամիք իմ լուան զջարիս իմ , եւ ոտն հարին ինձ . զի դու արարեր զօրն զայն , եւ դու կոչեցեր զժամանակն զայն . եւ եղեւ ինձ վնայ վնայ : Մտին ջարիքն ամենայն առաջի քո , եւ ճառքաղ արարեր դու զնոսա , զոր օրինակ արարեր ճառքաղ զիս իվերայ ամենայն մեղաց իմոց . զի բազում են հեծութիւնք իմ , եւ սիրտ իմ չի եղեւ տրտմութեամբ , :

Այսպէս երեմիա Սիոնի խեղճութիւնն ողբալով եւ որդւոցը անօրէնութիւններն երեսնին զարնելով եւ կորսնցուցած բարիքնին յիշեցընելով՝ սրտերնին խշխշացընելէն յետոյ Աստուծոյ առջեւ խեղճ կ'իթափէ, անոր անհուն ուղորմութենէն կ'ազաւատի որ զիրենք նորէն իրենց առաջին փառաւորութեանը դարձունէ։

Յիշեալ Տէր, որ ինչ անցք անցին ընդ մեզ. նայեաց եւ տես զնախատեսս մեր։ Ժառանգութիւն մեր զարձաւ յօտարութիւն, եւ բնակութիւն մեր ինչդեմութիւն։ Որք մնացաք մեք՝ եւ ոչ գոյր մեր հայր. հարքն մեր մեղան, եւ չիք ուրեք իմիջի. եւ մեղք հարցն այն ընդ մեզ ելին։ Ծառայք տիրեցին մեզ. եւ այն որ փրկէրն զմեզ ի ձեռնաց նոցա՝ չիք իմիջի։ Լքան յուրախութենէ սիրտք մեր, եւ զարձան խուզ օրհնութիւնք պարուց մերոց։ Անկաւ պատկն իզկտոց մերոց, վայ մեզ վայ մեզ՝ զի աղբատեցաք։ Վասն այսորիկ տուաւ մեզ սիրտ ցաւագին. վասն այսորիկ խաւարեցան աչք մեր ի վերայ լերին Սիոնի, զի զարձաւ յապակսնութիւն. եւ աղուէք մուտ եւ ել առնէին իսրահայն նորա։ Եւ դու Տէր յաւիտեան կաւ, եւ արեւ քո ազգէ մինչեւ յազգ։ Ընդէր մինչեւ իսպառ. մոռացար զմեզ. հարկի բողիք եւ լքես զմեզ մինչեւ յերկար ժամանակ։ Դարձն զմեզ Տէր՝ եւ զարձցուք։ Նորոգեա զմեզ Տէր իրեւ զաւուրսն զառաջինս։ Զի մերժելով մերժեցել զմեզ. բարկացաւ սրտատուրսն բարկութեան քոյ ի վերայ մեր մինչեւ իսպառ։

Գոթողիա իշխասն։ — Նաբուքոդոնոսոր Հրէաստանի կառավարութիւնը Գոթողիա անունով կուսակալի մը յանձնէր էր։ Նաբուքարդան երեմիա մարգարէին վրայ մեծ համարում ստանալով հրաւիրէր էր զինքը ի Բաբելոն. բայց նա նախամեծար համարեցաւ այն տեղ կենալ եւ մնացած ուղորմելի հայրենակցացը մխիթարիչ ու օգնական լինելը՝ քան թէ Քաղդէացւոց ու Ասորեստանեայց մայրաքաղաքին փառքն ու մեծութիւնը վայելելը, ուստի եւ խնդրեց որ իւր Բաբելոն աշակերտովն Հրէաստան մնայ։ Մարգարէին բարի խրատուցն անսալով՝ գթութեամբ ու սիրով կկառավարէր Գոթողիա զՀրեայս։ Բայց ամիսս որ իշխանութիւնը երկու ամիս միայն տեւեց, վասն զի Յուդայի թագաւորական ցեղէն Իսմայէլ անունով իշխան մը կոչուիքի մը մէջ զինքն սպաննեց եւ ընդունայն տեղ ուղեց իշխանութիւնը ձեռքն առնուլ, ժողովուրդը ոչ միայն մարգաստանին հետը չմիացաւ, այլ եւ նաբուքոդոնոսորայն որ վրէժ-խնդրութենէն վախնալով՝ ուղեց եգիպտոս փախչիլ. շատ

Ջանաց Երեմիա մտքերնին փոխելու՝ հոն գլուխնին գալու խեղճութիւնները առջեւնին նկարագրելով, եւ երբ տեսաւ որ ծար չկայ՝ զիրենք հոն եւս մինակ չթողլու համար Բարուքայ հետ ետեւնէն գնաց։ Չկար բարիք՝ խրատ ու պատուհաս մը որ այս անուղղայ խտապարանոց ժողովուրդը Աստուծոյ մէջ ընդունած՝ լսած ու կրած չլինէր. եւ սակայն դարձեալ կմոռնար իւր բարերարը, խրատիչն ու պատուհասիչը։ Եգիպտոս հասնելուն պէս ինքզինքը նորէն կռապաշտութեան տուաւ։ Աստուծոյ ապերախտ գտնուողը հարկաւ անկարելի էր որ նորա պաշտօնէին երախտագէտ լինէր. մէկ վայրկեանի մէջ Երեմիային իրենց համար բոլոր քաջածնները մոռցան, եւ կռապաշտութենէն ետ կենալու համար անոր յորդորանքէն ու խրատներէն ձանձրացած՝ քարկոծեցին մեռուցին։ Իւր գերեզմանը մինչեւ հիմա կը ցուցնեն Իթանիւրե յեգիպտոս։ Յայնժամ վերստին հասաւ վրանին Աստուծոյ արդար վրէժխնդրութեան գաւազանը. նաբուքոդոնոսոր Եգիպտոսի տիրեց, եւ զիրենք անխնայ ջարդեց կոտորեց։

Երեմիա Մարգարէ։ — Ինչպէս տեսանք՝ Երեմիա Աստուծոյ տաճարին ու երուսաղեմայ կործանման սպառնալեացը բերանն եղաւ. ինքը քահանայական ցեղէն էր ու տասներչորս տարուան մանուկ՝ երբ կոչեց զնա Աստուծոյ տաճար պաշտօնը յանձնելու՝ զոր մինչեւ իմա՛հ ամենայն հաւատարմութեամբ եւ եռանդեամբ կատարեց, յոչ ումեքէ ակնածելով, որոյ վասն եւ շատ թշնամիս ունեցաւ Երեմիա, բայց ոչ եթէ այնու հովացաւ նա իւր հայրենիքը սիրելէն ու անոր փրկութեանը համար աշխատելէն, (գեղեցիկ օրինակ հայրենասիրաց) մինչեւ որ ազգակցացը հետ հայրենիքը թողելէն յետոյ՝ զո՛հ եղեւ անոնց ապերախտութեանը. Ա՛յս է հայրենասիրաց վախճանը. —

Երեմիա գրով եւս թողուց իւր մարգարեկոտրիւնները, որոց մէջ յայտնի կերեւի իւր փափուկ սիրտն ու պերճախոս բարբառը։ Իսկ ողբը՝ զոր համառօտելով մը վերը գրինք՝ իւր կատարելագոյն գործն է, զոր չկրնար որ կարգաւ առանց յարտասուս շարժելու, եւս առաւել հայրենակորոյս Հայ մը . . .

Գ Լ Ո Ւ Թ Ի

Գ Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ողբ Հրէից գերեւոյ : — Եզկիէլ : — Տեսիլք Եզկիէլի : — Դանիէլ եւ իւր ընկերքը : — Նուշան : — Դանիէլ Նաբուքոդոնոսորայ երազը կմկնէ : — Երեք մանկունք իննոցի : — Նաբուքոդոնոսոր գազանի կերպ կառնու : — Իդմարովդաք , եւ Յովակիմ արքայ Յուդայ : — Տեսիլք Դանիէլի : — Կոջունք Բաղդասարայ եւ առումն Բաբելոնի : — Դանիէլ առիւծոց գութը կծգութի : — Պանիելի տեսիլքն իվերայ Մեսիային : — Կիւրոս . Դանիէլ բնկայ քուրմերը կխայտառակէ : — Դանիէլ միւս անգամ առիւծոց գութը կծգութի : — Վախճան Դանիելի :

(587—536)

Ողբ Հրէից գերեւոյ : — *Յեքոնիա թագաւորին հետ եւ երուսաղեմայ առման ժամանակ Ասորեստան եւ Բաբելոն գերի տարուած Հրէից մեծադոյն մասը խեղճութեան մէջ մնացին . եւ շատերը Քուրս գետոյն եզերքը ընակութիւննին հաստատելով՝ իրենց դառնահոս արտասուաց կաթիլներովը նորա ականակիտ ջրերը կաղտորէին , ընդէմ գերողաց իւրեանց լալահառաջ ձայնիւ՝ երկնից վրէժինդրութիւնը կաղաղատէին , եւ զերուսաղէմ յիշելով՝ ողբանուագ ձայնիւ այսպէս կերգէին .*

• Առ զետ Բաբելացոց , անդ նստեաք եւ լայաք . որպէս յիշեցաք մեք անդ գժիռն :

Իմեջ ուռեաց նորա կախեցաք զկտակարան մեր :

Անդ նարցանէին զերիջք մեր զբանս օրննութեան . զերեկարք մեր տոիպէին զմեզ եւ ասէին . Օրննեցէք մեզ յօրննութենէ Սիօնի :

Իսկ զխաղ օրննեցուք զօրննութիւնս Տեառն՝ յերկիր օտար :

Թէ մոռացայց զքեզ Երուսաղէմ , մոռացի զիս աջ իմ :

Կցեսցի լեզու իմ իբիմս իմ , քէ ոչ յիշցից զքեզ . քէ ոչ նախ նուագեցից զքեզ Երուսաղէմ , սկիզբն ուրախութեան իմոյ :

Յիշես Տէր զօրդիսն Եղովմայ՝ յաւերսն Երուսաղեմի .

Ոյք ասէին՝ քակեցէք քակեցէք , մինչեւ ինիմն հատուցէք :

Դուստր Բաբելացոց թշուառական , երանի որ հատոյց գնատուցումն քո՝ զոր զու մեզ հատուցեր :

Երանի որ կալաւ զմանկունս քո , եւ եմար զքարի :

եւ կամ թագապսակ մարգարէին այս գուշակախառն եղբերեզու թիւնը կ'ընչեցընէին .

Որպէս փափաքի եղբերու յաղրերս ջուրց , այնպէս փափաքի անձն իմ առ քեզ Աստուած :

Մարտի է անձն իմ առ քեզ Աստուած , հօգօր եւ կենդանի . երբ եկից երեսնցայց երեսացդ Աստուծոյ :

Եղին ինձ արտասուք իմ կերակուր իտոռէ եւ իգիշերի . եւ այն զի ասէին ցիս զօրճանալագ քէ ո՛ր է Աստուած քո :

Չայս որպէս յիշիի , տառապէր յիս անձն իմ . քաջալերիի , զի մտից ընդ յարկաւ սքանչեկաց տանն Աստուծոյ :

Իձայն ցնծութեան խոստովանութեան , եւ իձայն բարեկենդանութեան :

Արդ ընդէր տրտում ես անձն իմ , կամ ընդէր խոռովս զիս . յուսան առ Աստուած , խոստովանեն անձա՛ փրկիչ երեսաց իմոց Աստուած է :

Անձն իմ յոյժ խռովեցաւ . վասն այտորիկ յիշցի զքեզ յերկրէն Յորդանանու , իշերմունէ իշեռնէ փոքունէ :

Խորք իխորոց կարդացին առ քեզ , իձայն սաճանաց քոց :

Ամենայն զօրսանք քո եւ ալիք քո անցին իվերայ իմ :

Ընդէր մերժեցեր զիս Տէր . ընդէր տրտում գնամ եւ իննդել բշնամույ իմոյ :

Արդ ընդէր տրտում ես անձն իմ , կամ ընդէր խոռովս զիս . յուսան առ Աստուած , խոստովանեն անձա՛ փրկիչ երեսաց իմոց Աստուած է :

Եզեկիէլ : — Մեծ Մարգարէից կարգն է նաեւ Եզեկիի , որ քսանուերկու տարի կատարեց մարգարէութեան պաշտօնը : Իւր ժամանակակից Երեմիա մարգարէին պէս ինքն եւս քահանայական ցեղէ էր : Յեփոնիա թագաւորին հետ Բաբելոն գերի գնացողներուն մէկն էր նաեւ ինքը , եւ այն օտարութեան մէջ կխրատէր իւր գերեկիցքը եւ յԱստուած կխրախուսէր :

Տեսիլք Եզեկիի : — Շատ տեսիլք տեսած է Եզեկիէլ . մեք երկու երեւելիները պատմեմք : Բովբար գետոյն քով ահաւոր կերպարանքով մը երեւցաւ իրեն Աստուած : Հիւսիսային կողմէն յանկարծ սաստիկ հողմ'եփնելով՝ լուսաւոր մեծ ամպ մը բերաւ , ուսկից հուր կիպլատակէր . մէջը չորս կենդանւոյ կերպարանք կային , որոց իւրաքանչիւրը չորս չորս գէմք ունէր . աջակողմնին մարդու եւ առիւծու կերպարանք , եւ ձախակողմնին եզի եւ արծուոյ : Ամէն մէկերնին չորսական թեւ ունէին . երկուքով իրենք զիրենք կծածկէին , միւս երկուքով կթռչէին . կռնակնին

եւս աչքով լի էր: Ետեւնէն մէյմէկ հրագոյն եւ փայլա-
կնացայտ անիւ կշարժէր, եւ իրենք ուր որ երթային՝
այն ալ ետեւնէն կերթար, եւ կարծես թէ մէջերնին կեն-
դանի ոգի կար: Մարգարէն այս ահաւոր տեսիլքէն զար-
հուրած՝ երեսխիւրայ ընկաւ. եւ յանկարծ երկնքէն ձայն
մը եկաւ որ կըսէր. «Որդի մարգոյ, ո՞տք ել, կայնէ».
մէկէն ելաւ կայնեցաւ եւ Աստուած ժողովրդեան ապերախ-
տութեանն ու անօրէնութեանցը վրայ գանգատ ու սպառ-
նալիք ըրաւ: Յետոյ ձեռք մը երկնցաւ առ եզեկիէլ, գիւրք
մը բացաւ առջեւն, որուն ներսն ու դուրս ողբ ու վայ
գրուած էր: Աստուած իրեն հրամայեց որ այն գիւրքն ու-
տէ ու ներսը ողբով ու վայով լեցուի: Եզեկիէլ կերաւ ու
բերանը մեզրի քաղցրութեան պէս անուշցաւ. եւ Աստուծոյ
հրամանովը դնոց որ լսած պատգամներն Հրէից պատմէ:

Անգամ մի եւս Աստուծոյ հոգին առաւ զինքը դաշտ մը
տարաւ, որուն երեսը մարդկային չոր ոսկորներով լեցուն
էր: Աստուած ըսաւ իրեն. «Հրամայէ որ անոնք ողջանան»:
Եւ հազիւ թէ մարգարէն բերնէն հրամանն հանեց, մէկէն
այն չորցած ոսկորները ջղով, մարմնով ու մորթով պառե-
ցան: Բայց որովհետեւ կենդանութիւն չունէին՝ Աստուած
վրանին փչելուն պէս հոգեւորեցան եւան կանգնեցան այն
մեռելներն ու անթիւ անհամար մարդկան բազմութիւն
ձեւացուցին: Առաջին տեսիլքով որչափ որ սպառնացաւ

Աստուած Հրէից, երկրորդով ալ խրախուսեց՝ գերութեան գարձն ու երուսաղէմայ կրկին շինութիւնը աւետելով. օրինակ մի եւս տուաւ անով մեռելոց յարութեանը:

Դանիէլ եւ իւր ընկերքը: — Գիտեմք որ Նաբուքոդոնոսորին Յովակիմայ հետ Բաբելոն գերի տարածներուն մէջ բաց յեղեկիւնէ՝ կային նաեւ Դանիէլ, Անանիա, Ազարիա եւ Միսայէլ գեղեցկադէմ, մտաւարժ եւ ազնուական պատանիները: Նաբուքոդոնոսոր հրամայեց Ադիսակու ներքին նապետին որ այս պատանեկաց քաղցէացեաց լեզուն ու գիտութիւնները սովորեցընէ, իւր սեղանէն զանոնք կերակրէ, եւ երեք տարի զանոնք կրթէ. ներքինապետը թագաւորին հրամանը կատարեց, անուննին եւս փոխեց, Դանիէլը՝ Բաղսասար անուանեց, Անանիայն՝ Սեդրաք, Միսայէլը՝ Միսաք, Ազարիայն՝ Աբեղնագով: Դանիէլ եւ իւր ընկերքը մտածելով որ մի արգելօք թագաւորին սեղանէն եկած մեքրուն մէջ զոհեալ եւս զտնուելով ուտեն եւ Աստուծոյ օրինաց գէմ գործեն, Դանիէլի ձեռքով խնդրեցին ներքինապետէն որ իրենց ընդեղէն միայն տայ: Ներքինապետը վախցաւ որ գուցէ ընդեղէն միայն ուտելով՝ նիհարանան եւ ինքը թագաւորէն յանդիմանութիւն լսէ, ուստի չուղեց խնդիրքնին կատարել. բայց երբ շատ աղաչեցին՝ ուղեց տանն օր մը փորձել. եւ տեսաւ որ փափուկ մսեղէն ուտող երիտասարդներէն շատ աւելի գիրցան ու երեսնուն գոյնը կայտառցաւ գեղեցկացաւ: Իրենց այս օրինապահութեանը փոխարէն՝ Աստուած ալ իմաստութիւն, հանձար ու գիտութիւն, եւ երազ ու տեսիլք մեկնելու կարողութիւն պարգեւեց նոցա, այնպէս որ երեք տարիէն Նաբուքոդոնոսոր հետերնին խօսելով վրանին զարմացաւ, եւ անոնց իմաստութիւնն ու գիտութիւնը թագաւորութեանը մէջ եզոզ իմաստնոց՝ մոգուց ու մոգպետաց իմաստութեանէն ու գիտութեանէն տասնպատիկ առաւել գտնելով՝ զիրենք քովը իւր պալատն առաւ ու սիրելեացը կարգը դրաւ:

Շուշան: — Տասուերկու տարեկան եղած ժամանակէն Դանիէլ իւր գերբնական իմաստութիւնը արգէն յայտներէր իւր հայրենակցացը: Երկրորդ անգամ՝ Բաբելոն գերի տարուած Հրէից մէջ Յովակիմ անունով երեսելի մարդ մը

կար: Սորա կինը Շուշան՝ իւր սակաւագիւտ գեղեցկութեանն ու գովելի բարեպաշտութեանը հետ՝ ունէր նաեւ չքնաղ առաքինութիւն: Յուգայի ցեղէն լինելով՝ ծնողքը պղտիկուց նորա մատղաշ սրտին մէջ աստուածապաշտութեան ու արդարութեան զգացմունքը գրոշմեր էին. որով եւ կարող եղաւ յետոյ ինքզինքը օրինակ ընծայել երկիւղածութեան եւ օրինապահութեան: Բարեբաստիկ պտուղը եւ անգին գանձք բարեկիրթ դաստիարակութեան՝ քան զոր լաւագոյն ու պատուականագոյն եւ անկապտելի ժառանգութիւն չեն կրնար թողուլ ծնողք իրենց որդւոցը:

Շատ հարուստ էր Յովակիմ. եւ իւր բազմագանձ ճոխութիւնը հայրենակցացը օգտին ու բարեկեցութեանը կգործածէր՝ նոցա գերութեան տառապանքը թեթեւցընելու: Բաց էին նոցա առջեւը Յովակիմայ պալատն ու պարտէզները, եւ այն տեղ կփողվուէին նաեւ դատաստանի, վանդի յաղթականն այս արտօնութիւնը շնորհեր էր իրենց, որ յանցաւորները մէջերնին դատեն ըստ օրինացն Մովսիսի (*): Այն տարին դատաւոր ընտրուեր էին երկու չար ծերերը՝ որ իրենց կեղծուպատիր իմաստակութեամբը ժողովուրդը խաբեր էին: Սըբա եւս Յովակիմայ տունը գալով երթալով՝ շատ անգամ Շուշանը կանսնեն, եւ փոխանակ նորա պարկեշտութենէն բարի օրինակ առնելու՝ գէմքին գեղեցկութենէն կյալիշտակուին ու կսկսին յարմար առիթ մը փնտռել իրենց անօրէն գիտաւորութեանը:

Կէսօրուընէ ետքը երբոր ժողովուրդը կերթար՝ Շուշան կենէր պարտիզին մէջ կղբօսնուր. ուստի եւ օր մի սաստիկ տաքէն նեղանալով՝ ուղեց այն տեղ աւաղանը մոնել լուացուելու, եւ երբ քովի նաժշտացը ըսաւ որ պարտէզին դռները գոցեն ու երթան իրեն օճառ ու իւղ բերեն, չար ծերերն որ ցանկութիւննին իրարու բանալով խօսքը մէկ ըրեր եւ ետեւէն գնացեր պարտիզին մէկ ծայրը պա-

(*) Բոլոր գերութեան ժամանակ առանձին ազգ մնացին Հրեայք եւ իրենց սեպական դատաւորներ ունեցան, որով եւ կատարեցաւ Յակոբայ մարգարէութիւնը լիովի, որ ըսեր էր քե «Մի պակասեցէ իշխան Յուգայ մինչեւ եկեաց եւս որոյ իւրն է հանդերձեալքն» այսինքն Քրիստոս, Տերն մեր:

հուրտեր կսպասէին, մէկէն վազեցին Շուշանի վրայ հասան, անօրէն կամքերնին անոր յայտնեցին, եւ «Ահա պարտիզին դռները գոց են ու մարդ չկայ որ զմեզ տեսնէ, ըսին, եւ եթէ յանձն չառնուս մեր կամքը կատարել, կերթամք կվկայեմք ամենուն թէ հետը մեղսակից երիտասարդ մը տեսանք, եւ այն էր անտաճառ որ ազախնները քովէն հեռացոյց» :

Արիասիրտ ու պարկեշտագեղ Շուշանը որ Աստուծոյ երկիւղը իմանկութենէ հետէ վայրկեան մը մոռէն ու սրտէն չէր հանած, խորունկ մը հառաչեց եւ ըսաւ, «Տագնապ է ինձ յամենայն կողմանց. եթէ կատարեմ զայն՝ մահ է ինձ, եւ եթէ չկատարեմ՝ ձեռքերնէդ պիտի չապրիմ. բայց լաւ է ինձ չկատարել զայն ու ձեր ձեռքն ընկնիլ, քան թէ Աստուծոյ առջեւը մեղանչել». այս ըսելով բարձրաձայն աղաղակեց Շուշան օգնութեան կանչելով. աղաղակեցին նաեւ գագաշոտ ծերերը, վասն զի իւրեանց կրած արհամարհութիւնն ու ամօթը՝ զգացած անտանձ ցանկութիւննին իկատաղութիւն դարձուց: Շուշանի ընտանիքն որ արգէն այն ճշոյն ձայնն առեր էին, վազեցին որ տեսնեն թէ ինչ հանգիպեցաւ Շուշանին: Պարտէզը մտան չմտան՝ անխիղճ ծերերը մէկէն սկսան զրպարտել զՇուշան նորա ծնողաց դիմացը, ասելով թէ «Մեր պարտեզին մէջ զբօսնելու ժամանակնիս՝ տեսանք զՇուշան պատանւոյ մի հետ

էր, եւ երբ վրանին երթալու եղանք, երիտասարդը ձգեց փախաւ : Այս քսածնեւի լուրը լսելուն պէս՝ զարմանալով ամչցան Շուշանի ծնողքը, վասն զի ոչ երբէք իրենց պարկեշտասուն աղջկան վրայ այնպիսի բան լսեր էին : Բոլոր բնականիբը լաց ու ողբի մէջ էր :

Երկրորդ օրը, ըստ սովորութեան՝ ժողովուրդն եկաւ Յովակիմայ տունը գատաստանի, եկան նաեւ ամպարիշտ ծերերը, իրենց գատաւորական աթոռը նստան եւ ժողովրդեան հրամայեցին որ Յովակիմայ կինը զՇուշան առջեւնին հանեն գատելու, եկաւ նա, հեան ալ ծնողքը՝ որդիքն ու ամէն աղգականքը : Մահուան տագնապն իսկ չէր կարողացեր Շուշանայ մարմնոյն փափկութիւնն ու գեղեցկութիւնը եղծանել : — Յոյ ծերերը իրենց գարշելի ցանկութիւնը գէթ նորա գեղովը քիչ մը յաղեցունելու համար՝ հրամայեցին որ Շուշանայ երեսին քօղը վար առնուն : Յայնժամ քարասիրտ ծերերն ոտը ելան ատենին մէջ եւ ձեռքերնին առաջին անգամ այն անմեղին գլխուն վրայ գրին, որպէս զի վկայութիւն տան, ուստի եւ լրբարբար նորա չգործած յանցանքը պատմեցին զրօտարտութեամբ : Ատենը հաւատալով իրենց ծերոց ու գատաւորաց վկայութեանը, որոշեց եւ իմահ գատապարանց զանմեղը : Բարեպաշտ Շուշանը, որովհետեւ իւր յոյսը Աստուծոյ սղորմութեան վրայ գրեր էր, աչքերը արտասուք լի երկինք վերուց, եւ այն ծերոց անխղճմտանք զրօտարտութեանն ու ատենակալաց անիրաւ գատաստանին գէմ՝ քողորելով, բարձր ձայնով աղաղակեց ու ասաց. « Աստուած յախտեալան՝ ծածկագէտ ամենայնի, դու որ ամէն գաղտնիք գիտես գեռ չեղած, գիտես նաեւ զայս՝ որ սոցա վկայածը սուտ է իմ վրաս, եւ ահա, Տէր, այնպիսի մեղաց համար կմեռնիմ, որ ոչ թէ գործած՝ այլ մտքէս անգամ անցուցած չեմ » :

Լսեց Տէր անմեղին սրտառու ձայնը. եւ երբոր զինքը մեռցնելու կտանէին՝ իւր սուրբ հոգւովը լեցուց Դանիէլ մանուկը, որ բաղմութեան մէջ ելաւ ի ձայն բարձր « Անմեղ եմ ես յարենէ դուր » աղաղակեց : Տղու մը բերնէն այս անակնունելի խօսքը լսելով շփոթեցաւ ժողովուրդը,

գարձաւ իրեն պատճառն հարցուց. — «Այդպէս անմիտք էք, որդիք Իսրայելի, կանչեց, որ առանց քննելու եւ իրաւունք հասկընալու՝ այն արդարը գատապարտեցիք: Դարձէք նորէն ատեան դնացէք, քանզի սուտ վկայեցին նոքա»: Մէկէն գարձաւ ժողովուրդը, եւ ըսին Դանիէլի, «եկ, դու կտրէ գատաստանը, որովհետեւ Աստուած քեզ տուաւ երիցութիւնը: — Իրարմէ զատեցէք այդ ծերերը, պատասխանեց Դանիէլ»: Եւ երբ բաժանեցին, անոնցմէ մէկուն կանչեց ու ըսաւ. «Այ հնացեալ աւուրբք չարու թեան. ահա հասաւ ժամանակ որ յառաջագոյն բրած մեղքերուդ պատիժը կրես, վասն զի անիրաւութեամբ կկտրէիր Աստուծոյ ժողովրդեան գատաստանը, անմեղները կգատապարտէիր եւ վնասակարները կարձակէիր. ուր Աստուած ըսեր էր թէ զանմեղն եւ զարդարն մի սպանանիցես: Բայց արդ՝ ասան տեսնեմ թէ ո՞ր ծառին տակ գտար զՇուշան եւ պատանին: — Հեռի ծառին տակ, պատասխանեց առաջինը: — Բարւոք ստեցեր ի քոյին գլուխդ, կանչեց Դանիէլ. Աստուծոյ հրեշտակը մէջքէդ ներսէ երկու կտոր ընէ զքեզ»: Եւ երբ երկրորդն ալ բերել տուաւ եւ լաւ մը երեսը վար տանելէն յետոյ հարցուց, եւ նա եւս պատասխան տուաւ թէ «Սղոցի ծառին տակ տեսի. — Բարւոք ստեցեր եւ դու իրոյն գլուխդ, ըսաւ: Ահա հրեշտակն Աստուծոյ ձեռքը մերկ սուտեր կեցեր է մէջքէդ զքեզ սղոցերու ստաակելու»:

Այս արդար գատաստանաւս իմանալով ժողովուրդը այն գարշելի ծերոց սուտ վկայութիւնը, օրհնեցին զԱստուած որ կապրեցուցանէ իրեն յուսացեալները. եւ իրաւացի մրէժինդրութեամբ յարձակեցան անօրէն ծերոց վրայ, ըստ օրինաց Մովսէսի զիրենք քարկոծեցին, ու ազատեցաւ այն կնոջ անպարտ արիւնը: Ամեղն Շուշան ու խնդութեան արտասուօք լցուած ծնողքը, էքիկն ու բոլոր ազգականք եւ բարեկամք՝ ձեռքերնին տարածած՝ աչքերնին երկինք վերուցած փառք տուին Աստուծոյ անհաս անօրէնութեանը. եւ Դանիէլ այն օրէն սկսեալ մեծարեցաւ ժողովրդեան առջեւը:

Դանիէլ Նաբուքոդոնոսորայ երազը կմեկնէ: — Նաբուքոդոնոսոր զԴանիէլ եւ իւր ընկերները պալատին մէջ բրնակեցրնելէն երեք տարի ետքը ահաւոր երազ մը տեսաւ. բայց բոլորովին մտքէն ելնելով՝ ուղեց նորէն գիտնալ զայն եւ մեկնութիւնն իմանալ: Այս մտքով կանչել տուաւ որչափ որ տէրութեանը մէջ գէտ, մոգ, իղձ, կախարդ, եւ քաղցեայ կզտնուէր, եւ նոցա պատուիրեց որ տեսած երազը գտնեն ու մեկնեն: Եւ երբ նոքա պատասխան տուին թէ մինչեւ որ տեսած երազն ինքն իրենց չպատմէ՝ իրենք չեն կարող անոր մեկնութիւնը տալ: սաստիկ բարկացաւ Նաբուքոդոնոսոր եւ հրամայեց որ Բաբելացոց բոլոր իմաստունները ջարդեն: Սկսաւ թագաւորին հրամանը Արիով գահճապետը ի գործ գնել. զԴանիէլ ու նորա բարեկամներն եւս կրնտուէր որ մեռցունէ: Աստուածատէր մանկունքը մահուան սոսկալի գոյժն որ առին՝ մէկէն ազօթիւք առ Աստուած գիմեցին, որ խոտելեան գիշերոյ յայտնեց Դանիէլի Նաբուքոդոնոսորայ երազն ու անոր մեկնութիւնը: Ուրախութեամբ գոհացան զՏեսանէ, եւ Դանիէլ Արիովքին ձեռքով Նաբուքոդոնոսորայ առջեւն ելաւ ու ըսաւ. «Առջեւդ կեցած մեծ ու ահաւոր «պատկեր մը կտեսնէիր, արքայ, որուն գլուխը դուռ ու «կիւէ էր, ձեռքը, լանջքն ու բազումները արծաթէ, մէջ- «քըն ու բարձքը պղնձէ, սրունքը երկաթէ, ոտքին կէսն «ալ երկաթէ եւ կէսը խեցիէ: Եւ այնպէս նայած ատե- «նդդ յանկարծ վէժ՝ մը ինքն իրեն գլորեցաւ ընկաւ ու «պատկերին երկաթեղէն ու խեցեղէն ոտքերուն զարնե- «լով ջարդուբուրդ բրաւ զանաւր: Յայնժամ առ հասա- «րակ մանրեցան խեցին ու երկաթը, պղինձն ու արծաթը «եւ ոսկին, ու ամառուան կալի փոշի գարձան զօր հովը «առաւ տարաւ եւ ոչ հետքը թողուց. իսկ վէժը մեծ լեռ «եղաւ որ բոլոր երկիրը լեցուց: Այս է ահա տեսած երա- «զըդ: Հիմա լսէ անոր մեկնութիւնը: Դու ես արքայից «արքայ, որում՝ Աստուածն երկնից՝ հօր ու պատուական «թագաւորութիւն տալով քեզ, ամէն տեղ բնակող մար- «դիկը, գաղանները, երկնքի թռչուններն ու մինչեւ ծռ- «ւիւռ ձկունքը քու ձեռքդ տուաւ, եւ զքեզ տէր կացոյց

« ամենայնի: Դուն ես ոսկի գլուխը. եւ քեզմէ ետքը ու-
 « րիշ թագաւորութիւն պիտի գայ՝ խոնարհագոյն քան ըզ-
 « քեզ. եւ թագաւորութիւնն երբորդ որ է պղինձը՝ բոլոր
 « երկրի պիտի տիրէ. եւ չորրորդ թագաւորութիւնը՝
 « Հօր իբրեւ զերկաթ, եւ ինչպէս որ երկաթը ամէն քան
 « կմանրէ ու կմաշէ, նոյնպէս ամէն քան պիտի մանրէ ու
 « մաշէ: եւ որովհետեւ ստուըններն ու մատուընները կտես-
 « նէիր՝ կէս կողմը երկաթէ եւ կէս կողմը խեցիէ, թա-
 « գաւորութիւնը պիտի բաժնուի. մէկ կողմը տկար պիտի
 « լինի՝ միւսը Հօր. այն թագաւորութեան ժամանակ Աս-
 « տուած ուրիշ թագաւորութիւն մը պիտի յարուցանէ որ
 « յաւիտեան պիտի մնայ, եւ բոլոր թագաւորութիւնները
 « պիտի մանրէ, ցրուէ, ինչպէս տեսար որ լեռնէն վէմ
 « Հատաւ առանց ձեռին, եւ փշրեց խեցին ու երկաթը,
 « պղինձն ու տրծաթը եւ ոսկին » (9) :

Նաբուքոդոնոսոր տեսած երազն եւ անոր ճիշդ մեկնու-
 թիւնն որ լսեց՝ երեսի վրայ ընկաւ երկրպագութիւն ք-
 րաւ Դանիելի, Հրամայեց որ իրեն զոհս եւ խունկս անու-
 շութեան մատուցանեն. « Արգարեւ, ըսաւ, Աստուածն
 ձեր՝ նա է Աստուած աստուծոց եւ Տէր տերանց եւ Քա-
 գաւոր թագաւորաց որ այսպէս յայտնէ զխորհուրդս » :
 եւ մեծարելով զԴանիէլ՝ մեծամեծ պարգեւներ տուաւ, եւ
 զինքը Բաբելոնացոց աշխարհին Հրամանատար եւ նախարա-
 րաց եւ ամենայն իմաստնոց վրայ իշխան դրաւ: Դանիելի
 խնդիրքովը Սեդրափ՝ Միսափ եւ Արեղնագով եւս մէկմէկ գա-
 ւառաց վրայ կուսակալ դրուեցան :

Երեք մանկունք իմնոցի: — Նաբուքոդոնոսոր (երեմիա
 եւ եղեիկել մարգարէից գուշակութեանը համեմատ), երբոր
 Հրէից պարտութեանը վրայ ուրախացող ազգերը նուա-
 ճեց, Եգիպտոսի բոլորովին տիրապետեց, Տիւրոս քաղաքը
 տասուերկու տարի պաշարեց առաւ, Սիդոնացիքը, Ամո-

(9) Ոսկիով, արծաթով, պղնձով ու երկարով նշանակուած բազաւորու-
 րիւնները Բաբելոնացոց, Պարսից, Տունաց եւ Հռովմայեցոց բազաւորութիւն-
 ներն են. իսկ յաւիտեան տեսող բազաւորութիւն՝ Տեսան մերոյ Քրիստոսին է :

նացիքը, փղշտացիքը, Մովսէսացիքն ու եգիպտացիքը հնա-
զանդեցուց, ալ միտքը զբաւոր Աստուած մի է, եւ ուզեց որ
ամէնքը իշխանք եւ ժողովուրդք զինքն իբրեւ Աստուած
պաշտեն: Դեհայ դաշտին մէջ վաթսուէն կանգուն բարձ-
րութեամբ ու վեց կանգուն լայնութեամբ վիթխարի ոսկի
արձան մը կանգնել տուաւ, եւ հրամայեց որ նորա նաւա-
կառիքը կատարուած ժամանակ՝ ամէնքն առջեւն ընկնին եր-
կրպագութիւն ընեն, քովն ալ հնոց մը պատրաստել տը-
ւաւ, որ հրամանը կատարել յանձն չառնողը՝ այն հնոցին
մէջ նետուի այրուի: Թագաւորին հրամանը տարածուե-
լուն պէս՝ երբ չորս կողմէն իշխանք, կուսակալք, զօրա-
վարք, զօրագլուխք, պետք եւ բռնաւորք ժողովեցան եկան,
բարձր ձայնով քարոզել տուաւ նաբուքոգոնոսոր եւ ըսաւ.
« Զեզ կրտսմ աղգք եւ ազինք եւ լեզուք՝ երբոր լեք փողոյ,
« սրնգի, թմբկի, քնարի եւ տաղի եւ երգոց միաբանու-
« թեան եւ ամենայն աղգաց արուեստականաց ձայները, ընկ-
« նէք՝ երկրպագութիւն ընէք պատկերին զոր կանգնեաց
« նաբուքոգոնոսոր արքայն, եւ ո՞վ որ նրեսի վրայ չգայ
« երկրպագութիւն չընէ՝ ինմին ժամու պիտի նետուի ի-
« հնոց հրոյն բորբոքելոյ »:

Նուազարանաց ձայնը հնչելուն պէս ամէնքն ընկան եր-
կրպագութիւն ըրին: Այս հանդիսիս առաջիկայ չէր Դա-
նիէլ, իւր երեք ընկերքը ներկայ էին, բայց աւելի յանձն
առին երկրաւոր թագաւորին սպառնացած պատուհասը
քաշել սրչափ ալ սոսկալի էր, քան թէ երկնից թագաւո-
րին միայն վայելած երկրպագութիւնը արարածի մը ար-
ձանին տալ: Չարախօսաց ձեռքով խմացաւ նաբուքոգոնո-
սոր, բարկութեամբ լեցուած կանչել տուաւ զանոնք, ըսաւ
որ եթէ չընկնին երկրպագութիւն չընեն՝ մէկէն պիտի
նետուին իհնոց հրոյն բորբոքելոյ. « եւ ո՞վ է Աստուած որ
փրկեցէ՛ զձեզ իձեռաց խնց » կոչչէր: Իսկ նորա Աստուծով
զօրացած՝ աներկիւղ պատասխան տուին ու ըսին. « Գիա-
ցիր, արքայ, որ զգիս քո մեք ոչ պաշտեմք, եւ պատկերիդ
ոսկւոյ զոր կանգնեցեր՝ երկիր ոչ պագանեմք. ունիմք մեք
Աստուած յերկինս որ կարող է փրկել զմեզ իհնոցէ հրոյդ-
բորբոքելոյ »: Այս համարձակ պատասխանին վրայ լի եղեւ

սրտմառթեամբ նաբուքոդոնոսոր, երեսին գոյնը նետեց, «Հնոցը եօթնպատիկ բորբոքեցէք, գոչեց, որպէս զի ոսկերքն եւս չմնան. եւ արք Հինգ՝ զօրաւորք զօրութեամբ կապեն զՍեդրաք, Միսաք եւ զԱբեղնադով, եւ բորբոքեալ հրով Հնոցին մէջ նետեն»։ Թագաւորին հրամանը սաստկացաւ, Հնոցին կրակը եօթնպատիկ առաւել բարձրացաւ, շուտ մը իրենց պատմութեանօքը կապուեցան ու Հնոցին մէջ նետուեցան, ուր երեքը մէկ բերան սկսան օրհնել

գովել, փառաւորել զԱստուած ու երգել. «Օրհնեալ ես գու
«Տէր Աստուած հարցն մերոց, գովեալ եւ առաւել բարձ-
«րացեալ յաւիտեանս . . . Մի իրացէ առներ զողորմու-
«թիւնս քո իմէնք վասն Աբրահամու սիրելոյ քոյ, եւ վասն
«Իսահակայ ծառայի քոյ եւ Իսրայելի սրբոյ քոյ . . . Փրկեա
«ղմեղ վասն սրանչեւեաց քոյ, եւ տուր փառս անուան
«քում Տէր։ Յամօթ լիցին ամենեքեան ոյք ցուցանեն չա-
«րիս ծառայից քոյ, եւ ամաչեսցին յամենայն բռնութեան
«իւրեանց, եւ զօրութիւն նոցա խորտակեսցի, եւ ծանի-
«ցեն զի դու ես Տէր Աստուած միայն, եւ փառաւորեալ
«իվերայ ամենայն տիեզերաց»։

Թագաւորին սպասաւորները Հնոցին կրակը աւելի եւս սաստկացրնելու համար մէջը նաւթ, ձիւթ, վուշ եւ որթ կլեցունէին, եւ բոցը կելնէր կղիղանայր Հնոցէն քառասունեւինն կանգուն վեր, Հնոցին չորս գին կշրջէր կը-

պատէր, եւ գտածը կայրէր կմրկէր: Բայց երեք մանկանց եւ ոչ մէկ մաղին կգալէր. վասն զի Աստուծոյ հրեշտակն իջեր հնոցը մօտեր, կրակն անոնցմէ հեռացուցեր եւ հօղմ' մը հաներ էր որ ցօղագին կշնչէր եւ զանոնք կղովացընէր: Նաբուքոդոնոսոր որ անոնց մօխիրը տեսնելու կուգար՝ երբ տեսաւ որ անոնք անվնաս՝ ուրախ՝ զուարթ զԱստուած՝ կիսաւաքանեն գոչելով, «Օրհնեցէք զէք, զի իձեռաց մահու տարեցոյց զմեզ, եւ փրկեաց զմեզ իհնոցէս եւ իմիջոյ բորբոքեալ բոցոյս, եւ իմիջոյ հրոյս փրկեաց զմեզ: Գոհացարուք զՏեառնէ, զի քաղցր է զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա»: Եւ այլեցաւ մնաց. եւ հրնոցին մէջ չորս հօգի տեսնելով որ արձակ համարձակ կպտըտէին, քովիներուռն կհարցունէր տաքակուսանօք. «Մի՞թէ կպտուած երեք հօգի չնեսեցիք»: Հնոցին դուռը կմօտենայ, «Սեգրաք՝ Միսաք եւ Արեգնագով՝ ծառայք Աստուծոյ բարձրելոյ, գնւրս ելէք» կազաղակէ: Հնոցէն ելան կանգնեցան նօքա, եւ ահա իսկոյն նախարարք՝ կուսակալք, զօրավարք եւ զօրաւորք թագաւորին քովն եկան ժողովեցան, եւ տեսնելով որ Աստուծոյ ծառայիցը գլուխներուն մօզն անգամ չէ խանձօտեր, ոչ ճերմկղեննին այլազուններ է եւ ոչ վրանին կրակի հոտ կայ՝ հիացան զարմացան: Անոնց առջեւն ընկաւ թագաւորը երկրպագութիւն բրաւ Աստուծոյ. «Օրհնեալ է Աստուած Սեգրաքայ, Միսաքայ եւ Արեգնաքովի, ըսաւ, որ իւր հրեշտաւ «կը զրկեց եւ ծառայքը փրկեց, որ իրեն վրայ յոյսեր «նին դնելով՝ թագաւորին խօսքն անարգեցին, եւ իրենց «Աստուծմէն զատ՝ աստուած չպաշտելու համար մարմին «նին իհուր մատնեցին: Եւ արգ հրաման տամ որ ամենայն «ազգք եւ ազինք եւ լեզուք որ Սեգրաքայ, Միսաքայ եւ «Արեգնագովի Աստուծոյն հայհոյութիւն խօսին՝ իրենք «իկորուստ մատնուին եւ աներնին իյափշտակութիւն: «վասն զի չկայ ուրիշ Աստուած մը որ կարող լինի այնպէս «փրկել»: Այս ըսելով զիրենք աւելի մեծ պատիւներու հասոյց, շքեղացոյց, ու թագաւորութեանը մէջ գտնուող հրէից վրայ իշխան դրաւ:

Նաբուքոդոնոսոր զազանի կերպ կառնու: — Վրան շատ չանցաւ՝ Նաբուքոդոնոսոր երկրորդ երազ մըն ալ տեսաւ՝

որ առաջնայն պէս զինքը խռովեց ու շատ վախցուց. առ-
ջեւն եկան ամենայն գէտք եւ մոգք, իղձք եւ քաղզեայք,
եւ կարող չեղան նորա մեկնութիւնը տալ: Կանչեց Դա-
նիէլը եւ պատմեց տեսած երազը. «Անկողին եղած ժա-
«մանակս երկրիս վրայ բարձր ծառ մը տեսայ, ըսաւ, որ
«մեծցաւ զօրացաւ եւ բարձրութիւնը մինչեւ երկինք հա-
«սաւ, եւ լայնութիւնը բոլոր երկրիս բռնեց: Տերեւները
«գեղեցիկ էին, շատ պտուղ ունէր. տակը կընակէին գա-
«ղանք վայրի, եւ ոստերուն վրայ թռչունք երկնից կհանգ-
«չէին: Մէյմըն ալ տեսայ որ երկնքէն հրեշտակ մը իջաւ
«եւ բարձրաձայն բարբառով ըսաւ, Կտրեցէք այն ծառը,
«ոստերն քշտեցէք, տերեւները թօթափեցէք, եւ պտուղ-
«ները ցրուեցէք. բայց արմատոյն շառաւիղը թողէք յեր-
«կրի. երկաթապատ ու պղնձապատ խոտի վրայ կենայ,
«երկնքի ցօղին տակ հանգչի, մարգկային սիրտը փոխուի,
«գաղանի սիրտ առնու, անապատի գաղաններու հետ բնա-
«կի եւ վրան եօթն ժամանակք փոխուին, որպէս զի ամէնքն
«իմանան եթէ տիրէ Բարձրեալն թագաւորութեան մարգ-
«կան, եւ ում կամի տայ զայն»:

Մէկ ժամի չափ մտայոյզ հիացած կեցաւ Դանիէլ. տե-
սաւ թագաւորն նորա տագնապը, եւ «Բաղտասան, ըսաւ,
մի արգեօք երազն ու նորա մեկնութիւնը կտագնապեն
դքեդ, մի վախեր, ըսէ համարձակ»: Այս խօսքէն փոքր
մի քաջալերուած Դանիէլ, սիրտ ըրաւ ու ըսաւ. «Տէր
«արքայ, երազն ատելեաց քոց, եւ մեկնութիւնն նորա
«թշնամեաց քոց, Այն տեսած մեծացեալ զօրացեալ ծառն
«որոյ բարձրութիւնն երկինքը կհասնէր, դու ես, եւ այս
«է նորա մեկնութիւնը: Դատաստանք Բարձրելոյն հասեալ
«են իվերայ տեսուն իմոյ արքայի. մարգկանց մէջէն պի-
«տի հալածուիս, անապատի գաղաններուն հետ պիտի
«բնակիս եւ արջաւի պէս խոտ պիտի ուտես. եւ եօթը
«տարի վրան պիտի անցնի մինչեւ որ ճանչնաս թէ տիրէ
«Բարձրեալն թագաւորութեան մարգկան եւ ում կամի
«տայ զայն: Անոր համար, արքայ, խրատ իմ հաճոյ թը-
«ւեոյցի բեզ' եւ մեղքերդ ողորմութեամբ քաւէ եւ անօ-
«րէնութիւններդ գթովք տնանկաց, թերեւս երկայնամիտ
«լինիցի իվերայ յանցանաց քոց Աստուած»:

Դանիելին բարի խորհուրդը չկատարեց Նաբուքոդոնոսոր, եւ նոյն տարին այն ահաւոր դուշակութիւնը կատարեցաւ: Օր մը Բաբելոնի մէջ թագաւորական պալատին վրայ ամբարտաւանութեամբ լցուած կճեմէր, ու «Միթէ այս այն մեծ Բաբելոնը չէ որ ես շինեցի իմ հաստատուն ու զօրաւոր թագաւորութեան եւ փառացոս ու պատուոյս համար» կաղաղակէր գոռողութեամբ. բայց դեռ խօսքը բերանն էր, եւ ահա յանկարծ երկնքէն ձայն մի լսեց՝ որ կըսէր. «Քեզ կըսեմ, Նաբուքոդոնոսոր արքայ. թագաւորութիւնդ աւնուեցաւ, մարդկանց մէջէն պիտի հալածուիս ու երթաս անապատի գաղաններուն հետ ընակիս, արջաւոյ պէս խօտ ուտես, մինչեւ որ ճանչնաս զԲարձրեալ Տէրն ամենայն թագաւորութեանց մարդկան»: Այս սոսկալի սպառնալիքը իսկոյն կատարեցաւ Նաբուքոդոնոսորայ վրայ. յանկարծ խեղքը գլխէն գնաց, ինքզինքը գաղանի փոխուած տեսաւ, վրան կատաղութիւն մը ընկաւ (*), հալածեցաւ իմարդկանէ, վազեց անապատ՝ վայրենի գաղանաց հետ ընակեցաւ, մարմինը բրտացաւ, մաղերը մեծցան գիզուեցան, եղնդունքը թռչնոց մազիւններու պէս երկնցան, երբոր սահմանուած ժամանակն անցաւ, աչքը երկինք վերուց, խեղքը գլուխն եկաւ, օրհնեց զԲարձրեալն, զկենդանին յաւիտենից գովեց եւ փառաւորեց, առաջին կերպարանքը մտաւ. մեծամեծք նորա եւ իշխանք գնացին զինքը փնտռեցին գտան, բերին իւր աթոռը նստեցուցին, ու տարի մի եւս թագաւորեց փառօք, եւ մեռաւ քառսունուիրք տարի թագաւորելէն ետեւ: Նաբուքոդոնոսոր (որ եւ Նեպոլիսնասար) Աստուծոյ ձեռքի գաւազանն եղաւ շատ ազգաց վրայ, մանաւանդ Յուդայի եւ Երուսաղեմի:

Իզմարովղաք, եւ Յովակիմ արքայ Յուդայ: — Երբոր Նաբուքոդոնոսորայ յաջորդեց որդին Իզմարովղաք (կամ

(*) Նաբուքոդոնոսորայ նիւանդութիւնը կերելի րէ *Հեախա* (insania canina) կամ *գալլախա* (lupina) բուսածներն են. յորս մարդ երեսօկայութեան խտեգարմամբը ինքզինքը շուեն, գայլու, կովու կամ ուրիշ կենդանիի փոխուած կկարծէ, ու մարդկութենէ դուրս կկենէ: Բանավարութիւնը կորսնցնելով: Մեր Տրդատ բազաղդին նիւանդութիւնն ալ այս էր:

էլիլ-Մեհաս) Յուդայի Յովակիմ թագաւորին խեղճութեանը վրայ կարեկցելով՝ զինքը երեսնեւեօթնամեայ բանտէն հանեց, հետք քաղցրութեամբ խօսեցաւ, բերաւ իւր պալատը բնակեցուց, Բաբելոն գտնուած թագաւորաց ամենէն վեր դրաւ նորա ակօղար, առանձին ռոճիկ կարգեց, եւ իրեն սեղանակից ըրաւ իւր կենաց ամէն օրերուն մէջ։ Դանիէլի վրայ ալ մեծ համարում ունենալով՝ հօրը տրւած պաշտօնին ու պատուոյն մէջ զինքը հաստատեց։

Տեսիլք Դանիէլի։ — Իդմարովգաբին յաջորդեց իւր քեռայրը Ներիգլիսարոս (կամ Ներիկլիսսոս). անոր ալ որդին Լաբեսուրասոս (կամ Լապօրոգուարչոս). ասոր ալ տեղն անցաւ Բաղսասար։ Այս թագաւորաց ժամանակը Դանիէլ կերելի թէ քաշուած էր. Բաղտասարայ առաջին եւ երկրորդ տարին հետեւեալ տեսիլք տեսաւ.

« Ես Դանիէլ կրօնէ, կտեսանէի գիշերային տեսլեանս մէջ, որ երկնքին չորս կողմէն քամիներ փչելով՝ մեծ ծովը կբախէին. եւ այն ծովէն չորս մեծամեծ ու իրարմէ այլակերպ գազաններ կընէին։ Առաջինը մատակ առիւծ մըն էր ու արծուոյ թեւեր ունէր. եւ մինչդեռ կնայէի՝ թեւերը թափեցան, գետնէն ելաւ՝ մարդու պէս երկու ոտքի վրայ կեցաւ եւ մարդկային սիրտ իրեն տրուեցաւ։ Երկրորդ գազանն արջու կնմանէր, եւ բերանը ժանեացը մէջ երեք կողեր կային եւ ձայն մի իրեն կըսէր. Արի կեր դմարմինս բաղմաց։ Անկէց ետեւ ուրիշ գազան մը տեսայ՝ ընձու (գաիլանի) նման, որ թռչնոյ չորս թեւ ունէր եւ չորս գլուխ, եւ իշխանութիւն տրուեցաւ իրեն։ Անոր ետեւէն տեսայ չորրորդ գազանը, որ ահեղ էր ու զարմանալի եւ աւելի հզօր, եւ ժանիքը երկաթէ. կուտէր եւ կմանրէր, եւ մնացորդն ալ ոտքին տակը կիշըէր։ Տասը եղջիւր ունէր. եւ պշուցեալ անոնց նայած ժամանակս՝ յանկարծ մէջերնէն ուրիշ փոքրիկ եղջիւր մը ելաւ, եւ տառաջիներէն երեքը փրկեան։ Եւ ահա մարդոյ աչքի նման աչք մը այն եղջիւրին վրայ երեւեցաւ, եւ բերան՝ որ մեծամեծ բաներ կխօսէր։ Մէյմըն ալ տեսայ որ ակօղաներ գրուեցան, հինաւուրցն Աստուած նստաւ. հանդերձը սպիտակ էր իրրեւ զձիւն, եւ գլխոյն մազերը

մարութ քուրդի նման, աթոռն իբրեւ զբոց հրոյ, անիւ-
ներն իբրեւ զհօւր բորբոքեալ, առջեւէն գետ հրոյ յոր-
դեալեւանէր, հազարք հազարաց զինքը կալաշտէին եւ բիւրք
բիւրուց կային առաջի նորա: Ատեան նստաւ եւ գրքերը
բացուեցան: Կնայէի, եւ այն եղջիւրին մեծամեծ բաներ
խօսած ատենը գլուխը կտրուեցաւ եւ մարմինը կրակը
նետուեցաւ: Միւս գազանաց եւս իշխանութիւնը փոխուե-
ցաւ, եւ երկայնութիւն կենաց տրուեցաւ անոնց մինչեւ
ի ժամանակ: Ասոնք գիտելու ատենս տեսայ որ իբրեւ Որ-
դի մարդոյ մէկը երկնից ամպերուն վրայէն կուգար, եւ
հասաւ մինչեւ ի հինաւուրցն ու առջեւը կայնեցաւ, եւ
իրեն տրուեցաւ իշխանութիւն եւ պատիւ եւ արքայու-
թիւն, եւ ամենայն ազգք եւ ազինք եւ լեզուք իրեն պիտի
ծառայեն, եւ իշխանութիւն նորա յաւիտենական եւ ան-
անց, եւ թագաւորութիւնը անեղծ: Բաղաստարայ թա-
գաւորութեան երկրորդ տարին տեսիլ երեւեցաւ ինձ,
մինչդեռ ինօշ էի յերկրին Ելամայ: Աչքս վերուցի ու տե-
սայ որ խոյ մը կար Ուրաղայ գիմացը, եղջիւրները բարձր
էին, եւ մէկը բարձրագոյն էր քան զմիւսը, եւ բարձր
եղածն յետոյ կենէր: Կտեսնէի որ այս խոյն եղջիւրներովը
ծովուն հիւսիսի ու հարաւին հետ կկռուէր, գազաններն
առջեւէն կփախչէին, մէկը ձեռքէն չէր ապրեր, ամէն
բան ըստ կամաց իւրոց կրնէր ու կմեծանար: Ուշադրու-
թեամբ կնայէի, եւ ահա արեւմուտքէն քօշ մը եկաւ
որ կյառաջէր առանց դետնին զպչելու, եւ երկու աչուր-
ներուն մէջտեղը եղջիւր մը ունէր. մինչեւ եղջերաւօր
խոյին հասաւ, բոլոր ուժովն նորա վրայ յարձակեցաւ,
զարկաւ եւ երկու եղջիւրները խորտակեց, գետին ձգեց
զայն ու ոտքին տակն առաւ կոխկռտեց, եւ մէկը չկար
որ զխոյն քօշին ձեռքէն ազատէր: Քօշը շատ մեծցաւ.
եւ այնպէս զօրացած ժամանակը իւր մեծ եղջիւրը խոր-
տակեցաւ, եւ տակէն ուրիշ չորս եղջիւրներ ելան դէպ
երկնից չորս հողմերը (*) »:

(*) Չորս գազանները կցուցընեն Քաղդէացոց, Պարսից, Յունաց եւ Հռով-
մայիցոց մեծամեծ ինքնակալութիւնները. սակայն ոմանք իմեկնցաց Հռով-

Կոչուներ Բաղտասարայ եւ առումն Բաբիլոնի: — Այս տեսիլքներով կյայտնէր Աստուած Դանիելի Ասիոյ մտաւորաւ մեծ յեզափոխութիւնը. վասն զի Եսայի եւ Երեմիա մարգարէից կանխաձայնած Բաբիլացոց մեծադօր ինքնակալութեան կործանման, Պարսից ինքնակալութեան ձեւանալուն ու զօրանալուն, եւ Հրէից գերեզարձին ժամը հասեր էր: Ածրասնակայ կամ Սաուերոսի քաջութեամբն ու խորագէտ հնարիւքը՝ Մարաց թագաւորութիւնը շատ ծաղկեր զօրացեր էր, ու աշխարհակալութեան սէրը կաճէր կասսականար: Աժգահակայ տիրապետութեան այս րդձի զօրութեանը առջեւ գիւրառիկ որս մի էր Բաբիլոն՝ իւր վատ ու կնամարդի զբօսասէր Բաղտասար թագաւորովը. ուստի եւ Դարեհ Կիւսսար որդւոյն հետ զիւր քաջարի թուր զիւրոս՝ բազմադունդ բանակաւ վրան զրկեց, որ շուտ մը հասան ու պաշարեցին զայն: Բաղտասար հաստակաւոյց պարսպացը վրայ յոյսը գնելով՝ փոյթը չեղաւ, եւ իւր զուարճասէր կեանքէն ետ չկեցաւ: Օր մըն ալ որ իւր իշխանաւորացը մեծահաց ընթրիք կուտար, երբ զուարթացաւ իրինւոյ, հրամայեց որ նաբուքոդոնոսորին երուսաղեմայ տաճարէն հանած արծաթէ ու ոսկիէ սպասները բերեն, որպէս զի անոնցմով ինքը՝ մեծամեծները՝ հարճերն ու կանայքը գինի խմեն: Սպասները բերուեցան, եւ սկսան անոնցմով գինի խմել ու իրենց ոսկեղէն, արծաթեղէն, պղնձէ ու երկաթէ, փայտեղէն ու քարեղէն աստուածներն օրհնել. եւ զԱստուածն յաւիտենից չօրհնեցին՝ որուն նուիրուած էին այն անօթները: Եւ ահա յանկարծ մարդու ձեռք մը երեւցաւ ու գլխացի պատին վրայ բան մը գրեց: Տեսաւ զայն թագաւորը, երեսին գոյնը նետեց, ծնկուքներն սկսան իրարու զարնուիլ, ուրախութիւնն ու զուարթութիւնը իխոր տրտմութիւն եւ յարհա-

մայեցոց ինքնակալութեան տեղ՝ Սելեւկացոցն եւ Դազսեանցը կոչեն: Սուրբ Հարք կկարծեն քե Աստուած Գաբրիել նրշտակապետին ձեռօքն յայտնեց իւր մարգարէին Անաիոքոս եպիփանին հալածանքը, կրած նրաշալի պատուհասը եւ Մակարայեցոց յաղթութիւնները: Կկարծեն նաեւ քե Մեծն Աղեքսանդր լինի քօչն, ու Պարսից Դարեհ Կոզմանոս քագաւորը խոյր՝ որ կպարօսի կիցնայ. եւ քօչին ձակաւեն ելած եղջիւրներն լինին յաջորդը Աղեքսանդրի:

ւիրս փոխուեցաւ . հրամայեց որ շուտով առջեւը կանչեն զմոգս, զքաղդեայս եւ զգէտս . եկան հասան, եւ այն Բաբելացւոց իմաստուններուն ըսաւ արքայ . « Ո՞վ որ այս գիրը կարգայ ու մեկնութիւնը տայ, ծիրանի պիտի հագնի, պարանոցը մանեակ ոսկի պիտի գնէ, եւ իմ երբորդս պիտի լինի » :

Իմաստունք Բաբելացւոց ամէն ջանք ըրին, բայց չկրցան ոչ այն խորհրդաւոր գիրը կարգալ եւ ոչ մեկնութիւնը տալ : Թագաւորին այլայլութիւնն ու սարսափը աւելի սաստկացաւ, հետը խռովեցան նաեւ բոլոր մեծամեծք, Յայնժամ յիշեց զշխոյն նաբուքոդոնոսորայ երազոց մեկնիչը . իսկոյն Դանիէլ կանչուեցաւ, եւ թագաւորը մոգերուն խոստացած պարգեւներն իրեն եւս խոստացաւ՝ եթէ տեսած գիրը կարգայ ու մեկնութիւնը տայ . « Պարգեւներդ քեզ լինին, ըսաւ Դանիէլ, եւ տանդ պատիւը ուրիշին տուր . բայց գիրդ ահա կկարգամ եւ մեկնութիւնը քեզ կցուցնեմ : — Արքայ, ամենակալն Աստուած նաբուքոդոնոսորայ մեծութիւն եւ թագաւորութիւն եւ պատիւ եւ փառք տուաւ, այնպէս որ ազգք եւ ազինք եւ լեզուք կզոզային իրմէ, եւ զո՞վ որ կուզէր՝ կզարնէր կսպաննէր, կբարձրացընէր կամ կխոնարհեցընէր : Բայց երբոր սիրտը բարձրացաւ՝ հպարտացաւ, թագաւորութեանը աթոռէն վար ընկաւ, պատիւը կորսընցուց, անասնոյ կերոյ առաւ, մինչեւ որ ճանչցաւ թէ կտիրէ Բարձրեալն թագաւորութեան մարգկան, եւ որոն որ կուզէ՝ կուտայ զայն : Եւ դու՝ Բաղտասար, որ նորա աթոռն ելար, չխոնարհեցար առաջի Աստուծոյ՝ ուսկից այնչափ բարիք գտար, եւ ընդդէմ Աստուծոյ երկնից հպարտացար, նորա տաճարին ըսպաններն առջեւդ բերել տուիր, դուն եւ մեծամեծքդ, հարձերդ ու կանայքդ անոնցմով գինի խմեցիք, ձեր անշունչ անզգայ աստուածներն օրհնեցիք, եւ զԱստուած՝ որուն ձեռքին մէջն է շունչդ ու հոգիդ՝ չփառաւորեցիր : Ուստի եւ իրմէ զրկուեցաւ թաթ ձեռքինն եւ այդ գիրը գրեց, որ է ՄԱՆԷ, ԹԵԿԷՂ, ՓԱՐԷՍ (*) : — Մանկ,

(*) Կամ ըստ քաղդեարեն գրուածքին ԶԻՂ ԲԱՌԵՐՈՆ, ՄԵՆԵ, ԹԵՔԷԼ, Ուֆարսին :

չափեց Աստուած թագաւորութիւնդ ու վերջն հասուց թեկեղ, կշռուեցար ու պակաս գտնուեցար. Փարսէս, թագաւորութիւնդ բաժնուեցաւ ու Մարաց եւ Պարսից տըրուեցաւ: Այս սոսկալի մեկնութիւնը խելովն ալ հանգերձ՝ հրաման տուաւ Բաղտասար եւ իրեն ծիրանի հագցուցին, ոսկի մանեակ անցուցին պարանոցն ու առջեւէն կգոչէին թէ թագաւորութեան երրորդ իշխանն է:

Բայց նոյն գիշերը մարգարէին տուած մեկնութիւնը կատարեցաւ: Քաղաքին մէջէն կանցնէր Եփրատ գետը. հնարագիւտն կիւրոս նորա ջուրն ուրիշ տեղ դարձուց եւ ցամաքած յատակին մէջէն զօրքը ներս մտուց: Բաղտասար սպաննուեցաւ, հետն ալ բնակչաց մէկ մասը:

Դանիէլ առիւծուց զուրը կձգուի: — Երբոր Բաղտասարայ մահուամբը Քաղգէացւոց ինքնակալութեան տէր եղաւ Դարեհ-Վիսթար, հարիւր քսան նախարարութիւն բաժնեց զայն ու մէկմէկ նախարարներու յանձնեց. այն հարիւր քսան նախարարաց վրայ եւս երեք հրամանատար դրաւ, որոց մէկն էր Դանիէլ, որ զարմանալի խելքովն ու իմաստութեամբը իւր իշխանակիցներէն շատ աւելի թագաւորին սիրելի կլինէր, եւ նա կամաց կամաց զինքը բոլոր թագաւորութեանը վրայ իշխան դրաւ. Ստարի մը տրուած այս կարգէ դուրս պատուոյն վրայ՝ ոստաիկ նախանձեցան նախարարք եւ հրամանատարք. նորա կորստեանը պատճառ մը կ'փնտռէին ու բան չէին գտներ, որովհետեւ հաւատարիմ էր Դանիէլ: Մտածեցին որ նորա օրինապահութիւնը ձեռք առնուն, եւ գնացին թագաւորէն խնդրեցին որ հրովարտակ մը հանէ թէ երեսուն օր սվ որ թագաւորէն զատ Աստուծոյ կամ՝ մարգու մը խնդրուածք ընէ՝ առիւծուց դուրը նետուի: Առանց մտքերնուն չարութիւնը իմանալու՝ հաւանեցաւ Դարեհ. հրովարտակն ելաւ, եւ իշխանք իրենց վախճանին հասան. վասն զի Դանիէլ Աստուծոյ օրէնքը մարգկային օրէնքէն շատ աւելի վեր գնելով՝ դարձեալ առջինին պէս օրը երեք անգամ վերնատանը երուսաղէմի կողմը նայող պատուհանին առջեւ մէյ-մէկ ժամ ծունկ կ'չոքէր, կաղօթէր եւ շնորհակալ կլինէր Աստուծոյ: Այս օր գիտեցին տեսան, մէկէն եկան թագաւորին

իմացուցին եւ ստիպեցին զինքն որ հրատարակած օրէնքը իգործ դնէ: Շատ Զանաց Դարեհ ճար մը գտնելու զԴանիէլ ազատել, զոր յոյժ կսիրէր, բայց ճար չեղաւ. Դանիէլ առջեւը բերուեցաւ, եւ «Պաշտած Աստուածդ փրկէ զքեզ» ըսաւ: Հրաման տուաւ որ առիւծուց գուրը ձգուի. եւ մեծ յոյս ունէր որ Աստուած իւր սիրելին առիւծուց ձեռքէն ողջ կպահէ. բայց եւ վախճալով որ չարամիտ իշխանը գուրին մէջ ալ անոր չարութիւն մը չընեն՝ խոշոր քար մը բերել տուաւ, գուրին բերանը անով փակեց եւ մատանեաւ կնքեց: Անկէց տուն դարձաւ, սաստիկ տրտմութենէն առանց բան մը ուտելու պառկեցաւ, բոլոր գիշերը քուն չեղաւ. առաւօտը կանուխ ելաւ գնաց գուրին բերանն ու բարձրաձայն աղաղակեց. «Դանիէլ, ծառայ Աստուծոյ կենդանոյ. պաշտած Աստուածդ կրցան զքեզ առիւծուց բերնէն ազատել»: Եւ երբ Դանիելի ձայնն առաւ

որ վարէն կկանչէր, «Արքայ, յաւիտեան կեաց. Աստուածս իւր հրեշտակը զրկեց որ առիւծուց բերանը գոցեց ու ինձ չգպան», ուրախացաւ զուարճացաւ յանձն իւր, Հրամայեց որ զԴանիէլ գբէն հանէն, եւ նորա տեղը իւր չարա-

խօսները նետեն իրենց որդւոցն ու կանանցը հետ. եւ նորա գեռ յատակը չհասած՝ առիւծները բռնեցին զանոնք, բոլոր սպիորնին մանրեցին բզիկ բզիկ ըրին կերան. Հիւսաւ թագաւորը, եւ բոլոր տէրութեանը մէջ հրաման հանեց որ ամէնքը Դանիելի Աստուծմէն վախնան, ու զինքը պատուեն մեծարեն:

Դանիելի տեսիլքն իվերայ Մեսիային: — Դանիէլ այն բազմադրազ պաշտօնին ու մեծ պատուոյն մէջն ալ ժամանակ կգտնէր սուրբ գիրք կարգալու. եւ Երեմիայի մարգարէութեանը մէջ տեսնելով որ Երուսաղեմի ակերուժը եօթանասուն տարիէն պիտի վերջանայ, աղօթիւք եւ պահօք Աստուծմէ խնդրեց որ այն բանին ինչ կերպով լինելիքն իրեն իմացունէ: Լսուեցաւ նորա խնդրուածքը. Դարիէլ հրեշտակն եկաւ, ու խնդրածէն զատ՝ իրեն առելի մեծ ու կարեւոր բան մըն ալ յայտնեց, որ էր Օծեալ առաջնորդին կամ Մեսիայի մահն ու զոհը՝ որ պիտի կատարուէր եօթանասուն եօթներորդաց վերջը. եւ որովհետեւ իւրաքանչիւր եօթներորդ՝ եօթնական տարիէ ձեւացած էր, ըսել կլինէր թէ չորս հարիւր իննսուն տարի ետքը:

Կիւրոս. Դանիէլ Բելայ քուրմերը կխայտառակէ: — Երբոր Դարեհ-Կիարսարին ձեռքէն Կիւրոս առաւ թագաւորութիւնը, արդէն Դանիելի վրայ մեծ սէր ու համարում առած լինելով՝ իշխանութեանը մէջ հաստատեց, իրեն կենաց կցորդ ըրաւ զինքն ու փառաւոր քան զամենայն բարեկամս իւր:

Բարիլացիք Բել անունով կուռք մը ունէին, որուն ամէն օր ռոճիկ կտրուէր տասուերկու արգու նաշիհ, քառասուն ոչխար եւ վեց մար գինի. թագաւորն եւս Բէլը կպաշտէր, ու հանապաղ կերթար երկրպագութիւն կընէր նորա. եւ որովհետեւ Դանիէլ իւր Աստուծոյն միայն երկրպագութիւն կընէր, օր մը ըսաւ Կիւրոս. «Ինչո՞ւ համար դուն ալ Բելայ երկրպագութիւն չես ընէր: — Վասն զի ձեռագործ կուռք չեմ պաշտեր, պատասխանեց Դանիէլ, այլ զԱստուած կենդանի, զարարիչն երկնի եւ երկրի, որ ամէն մարդու վրայ իշխանութիւն ունի: — Միթէ Բէլ քեզի կենդանի չերեւիր, կրկնեց թագաւորը. միթէ չես տեսներ սրչափ

կուտէ կիսմէ հանապազ : Ծիծաղեցաւ : « Դու մի խաբուիր , արքայ , ըսաւ . վասն զի անոր ներսը կաւ է ու դուրսը պղինձ . երբէք ոչ կերած ունի եւ ոչ խմած » : Բարկացաւ թագաւորը , անոր քուրմերը կանչեց ու « Թէ որ չգրուցէք , ըսաւ , թէ ով կուտէ այն սեղանի կերակուրները , կմռցընեմ զձեզ . իսկ թէ որ յայտնապէս ցուցնէք թէ բէլն է որ կուտէ զայն ամենայն , Դանիէլ պիտի մեռնի , որովհետեւ զբէլ հայհոյեց : — Ըսածիդ պէս լինի » ըսաւ Դանիէլ : Բեւայ քուրմերն եօթանասուն հոգի էին , թող անոնց կանայքն ու որդիքը : Թագաւորը Դանիէլին հետ Բեւայ մեհեանն եկաւ , եւ քուրմերն ըսին . « Ահա մեք գուրս կեննմք , եւ դու , արքայ , գիր անոր առջեւ կերակուրն ու գինին , դռները գոցէ ու մատանեալ կնքէ , եւ առաւօտն եկ տես . թէ որ բէլ այն կերակուրները կերած չլինի՝ մեռցուր զմեզ . իսկ թէ որ կերած լինի՝ մեռնի Դանիէլ որ վրանիս սուտ խօսեցաւ » : Վտառհ էին իրենք , որովհետեւ սեղանոյն տակէն անյայտ մուտք մը շինած էին ու միշտ անկէց կրմանէին կուտէին :

Երբոր իրենք թողուցին գուրս ելան , եւ թագաւորը կերակուրները Բեւայ առջեւը դրաւ , Դանիէլ իւր սպասաւորացը հրամայեց որ մոխիր բերեն , եւ ըտլոր մեհեանին մէջ ցանել տուաւ . յետոյ գուրս ելան , գուռը փակեցին , թագաւորին մատանեալը կնքեցին ու գնացին : Նոյն գիշերը քուրմք՝ ըստ սովորութեան իւրեանց , իրենց կանամբքն ու որդւովք ներս մտան , կերան խմեցին եւ բան չըթողուցին : Առաւօտը կանուխ թագաւորը Դանիէլին հետ գնացին , եւ տեսնելով որ կնքոյն ձեռք գալած չէ « Ողջ են կնիքդ , Դանիէլ » հարցուց թագաւորը : — « Ողջ են , արքայ » պատասխանեց Դանիէլ : Դուռը բացին , եւ տեսնելով որ սեղանը պարպուեր է , բարձր ձայնիւ աղաղակեց թագաւորը . « Մեծ ես բէլ , եւ ոչ գոյ նենդութիւն իրեզ եւ ոչ մի » : Ծիծաղեցաւ գարձեալ Դանիէլ , բռնեց զինքը որ ներս չմտնէ , ու « Աղէ , յատակին նայէ տես , ըսաւ , որոն են այդ ոտքի նշանները , — Արանց՝ կանանց ու տղոց ոտքի տեղեր կտեսնեմ » զարմանալով պատասխանեց Կիւրոս , եւ քուրմերուն խաբէութիւնը հասկընալով՝ բռնեց զանոք

Հանգերձ կանամբք եւ որդւովք, ցուցնել տուաւ անոնց զազոնի դուռը ուսկից կմտնէին՝ սեղանը կպարպէին, եւ զիրենք կոտորեց. իսկ Բէլը Դանիելին տուաւ որ մեհնին հետ մէկտեղ կործանեց:

Դանիէլ միւսանգամ առիւծուց զուրը կձգուի: — Բաբելոնացիք մեծ վիշապ մըն ալ կպաշտէին. օր մը ըսաւ թագաւորը Դանիելին. «Միթէ ասոր համար եւս կրնաս ըսել թէ պղնձի է ու կենդանի աստուած չէ. ահաւասիկ կենդանի է, կուտէ կիսմէ. եկուր երկրպագութիւն ըրէ իրեն: — Իմ՝ Տէր Աստուծոյն միայն կերկրպագեմ ես, պատասխանեց Դանիէլ, վասն զի ինքն է միայն Աստուած կենդանի. եւ թէ որ կուզես՝ իշխանութիւն տուր ինձ, եւ առանց օրոյ ու դաւաղանի վիշապը առջեւդ մեռցունեմ: — Տուի՞» ըսաւ թագաւորը. եւ Դանիէլ շուտ մը եղ՝ ճարպ ու մազ առաւ, մէկտեղ եփեց, կլոր գնդակներ ըրաւ ու վիշապին բերանը ձգեց, որ ուտելուն պէս ճաթեցաւ. ու «Տեսէք, ըսաւ, թէ որպիսի Աստուած կպաշտէք»:

Այս որ լսեցին Բաբելոնացիք՝ սաստիկ բարկացան, եւ թագաւորնիս հրեայ եղեր է, Բէլն ու մեհեանը կործանեց, քուրմերը ջարդեց, վիշապը սպաննեց ըսելով՝ կատղած վրան վաղեցին ու «Չեռքերնիս տուր զԴանիէլ, կպոռային, ապա թէ ոչ՝ անով տեղովդ գըբեղ կմեռցունեմք կջնջեմք»: Երբոր շատ նեղը մտաւ թագաւորը՝ խնդիրքնին կատարեց, եւ մէկէն տարին զԴանիէլ առիւծուց գուրը նետեցին, ուր եօթը առիւծ կային, որոց օրը երկու մարդ եւ երկու ոչխար կուտային. եւ նոյն օրը բան մը չտուին, որպէս զի շուտով զԴանիէլ ուտեն: Հրէաստանի մէջ Ամբալուս անունով մարգարէ մը կար. սա մշակներուն համար թան շիներ ու մէջը հաց բրդեր՝ արտը տանելու վրայ էր. հրեշտակն Աստուծոյ երեւեցաւ իրեն ու ըսաւ որ ձեռքի ճաշը Բաբելոն տանի առիւծուց գուրը՝ Դանիելին տայ: Եւ երբ նա պատասխանեց թէ «Տէր, ես զԲաբելոն չեմ տեսեր, եւ առիւծուց գուրն սուր լինելը չեմ գիտեր», հրեշտակն անոր գլխոյն մազերէն բռնելուն պէս՝ տարաւ զինքը Բաբելոն, առիւծուց գըբին վրայ կայնեցուց, ու Դանիելին «Եւ առ, ըսաւ, այս ճաշը, Աստուած քեզ զրկեց»:

ելաւ առաւ Դանիէլ, եւ կերաւ՝ շնորհակալ լինելով Աստուծոյ որ իւր սիրելիքը չմոռնար, եւ հրեշտակը նորէն բռնեց իւր տեղը տարաւ զԱմբակում, եօթներորդ օրը թագաւորն եկաւ որ Դանիէլի վրայ լայ, եւ երբ ծռեցաւ տեսաւ որ նա նստեր է այն տեղ անխռով, զարմանալով գոչեց ու բռաւ. « Մեծ ես Տէր Աստուած Դանիէլի, եւ քեզմէ զատ ուրիշ Աստուած չկայ ». զինքը վեր հանել տուաւ, եւ տեղը նորա չարախօսները նետել տուաւ, որ գուրը հասած չհասած՝ առիւծները վրանին վազեցին ու գէշ գէշ պատառեցին:

Վախճան Դանիէլի: — Դանիէլի վրայ ասկէց աւելի որոշ բան չեմք գիտեր. ինչ կերպով եւ ո՛ւր վախճանիլն ալ անյայտ է մեզ. հաւանականաբար 190 տարիի չափ ապրեցաւ ու մեռաւ իԲաբելոն, Դանիէլ ոչ միայն օտարաց, այլ եւ իւր ազգայնոց սիրելի եղաւ եւ ակնածելի. իւր բարեպաշտութեան համբաւը այնչափ մեծ էր որ ժամանակակից մարգարէ մը եզեկիէլ՝ ընդ Նոյի եւ ընդ Յօրայ զնա կ'իշխատակէ, նոյնպէս նաեւ իմաստութիւնը կ'գովաբանէ: Իւր աստուածապաշտութիւնը օրինակ էր եւ յորդոր գերեկից եղբարցը, եւ իւր իշխանութիւնը նոցա օգնական եւ ապաւէն: Դանիէլ ոչ միայն մխիթարեց զնոսա իվիշտս գերութեան իւրեանց ազատութիւնը աւետելով, այլ եւ ձեռնտու եւս եղաւ նա յայն. Դանիէլի միջնորդութեամբն ու նորա սիրոյն եւ մեծարանացը համար էր որ հրատարակեց Կիւրոս Հրէից գերեգարձին այն հռչակաւոր հրովարտակը, որ ժողովրդեանն Աստուծոյ նոր ու յաւերժայիշատակ դարագլուխ եղաւ: Տեսաւ զայն ծերունի մարգարէն, եւ լի մխիթարութեամբ աչուրները գոցեց:

Գ Լ ՈՒԽ ԻՍ.

Գ Ե Ր Ե Դ Ս Ր Ձ Հ Ր Է Ի Յ

Դարձ Հրէից յերուսաղէմ. Շինութիւն տաճարին: — Զօրաբարէլ: — Խափանումն շինութեան տաճարին: — Կրկին շինութիւն տաճարին. Անգէոս մարգարէ: — Զաքարիա մարգարէ: — Եզր քանանայ: — Նեեմի, եւ շինութիւն պարսպաց երուսաղէմի: — Մաղաքիա մարգարէ:

(536—454)

Դարձ Հրէից յերուսաղէմ. Շինութիւն տաճարին: — Կիւրոսէն Հարիւր տարիի չափ յառաջ ետայի մարգարէն յայտնաբարձաւ քարոզեր էր նորա դալուստն ու միանգամայն աւետեր էր որ նորա ձեռօք Աստուած գերութեան տառապանքէն իւր ժողովուրդը պիտի ազատէ ու հայրենիքը պիտի դարձունէ բնակեցընէ, ասելով.

« Ուրախ եղիցին երկինք, զի ողորմեցաւ Աստուած Իսրայելի. փոռ հարեք նիւունք երկրի, զոռեցէք լերինք զուրախութիւն, բլուրք եւ ամենայն ծառք, զի փրկեաց Աստուած զՅակոբ, եւ Իսրայել փառաւորեցի. . . Եւ եւմ որ ասեմ ցերեւստեմ թէ բնակեսցիր, եւ ցքադաքս Հրեաստանի թէ շինեսցիր փրտտին եւ զաւերակա նորա կանգնեցից: Որ ասեմ ցանդունդս թէ աւերեսցիր, եւ զգետս նորա ցամաքեցուցից: Որ ասեմ ցկիւրոս թէ իմաստնասցիր, եւ զամենայն կամս իմ արասցես: Որ ասեմ ցերեւստեմ թէ շինեսցիր, եւ զտաճարն իմ սուրբ հաստատեցից: Այսպէս ասէ Տէր Աստուած ցօծնալն իմ ցկիւրոս, զորոյ կալայ զաջոյ ձեռանէ նորա ննազանդեցուցանել առաջի նորա զազգս, եւ զգօրութիւն քաղաքաց խորտակեցից, եւ քացից առաջի նորա զզրունս, եւ քաղաքք մի փակեսցին: Եւ երբայց առաջի քո. զլերինս հարբեցից, զզրունս պղնձին խորտակեցից եւ զնիգս երկաթիս փշրեցից »:

Թագաւորութեանը առաջին տարին եւ Քրիստոսէ 536 տարի յառաջ՝ Հրատարակեց Կիւրոս այն անուանի Հրովարտակն սրով կվերջանար Երեմիա մարգարէին կանխաձայնած եօթանասնամեայ գերութիւնը: Եւ այս էր Հրովար-

տակին բովանդակութիւնը . « Թագաւորն ամենայն տիեզե-
րաց Տէր Աստուած Իսրայելի , երկնքի ու բոլոր երկրի թա-
գաւորութիւններն ինձ տուաւ . եւ յայտնելով պատուիրեց
որ իրեն Հրէաստանի երուսաղէմ քաղաքին մէջ փառաւոր
տաճար մի շինեմ : Արդ սրջափ որ զինքը պաշտող Հրեայք
կան Հոս , ամէնքն ալ երթան Հոն շինեն Իսրայելի Աստու-
ծոյ տաճարը . եւ ամէն մարդ ոսկով , արծաթով եւ անաս-
նով օգնեն նոցա » : Միանգամայն հրամայեց Կիւրոս որ երու-
սաղեմէն բերուած ոսկեղէն ու արծաթեղէն ամանները , որ
հաղարաւոր զոհարաններ , սկաւառակներ եւ ուրիշ կահեր
էին՝ բոլորն ալ ետ դարձուն :

Զօրաբաբէլ : — Այս հրովարտակն ու սրբազան անօթ-
ները յանձնուեցան Զօրաբաբէլ Սաղաթիւքեանց իշխանին ,
որ Յեքոնիա թագաւորին թուռն էր , եւ Հրէաստանի կու-

սակալ դրուեցաւ : Յետո Յովսէփէկեանց քահանայապետով
ու քառասունուիրեք հազար երեքհարիւր վաթսուն Հրեա-
ներով , թող նոցա ծառաներն ու աղախնները՝ որ եօթն
հազարէն աւելի էին , ճամբայ ելաւ Զօրաբաբէլ եւ հասաւ
երուսաղէմ : Հոն ամէնքը յօժարամիտ սրտիւ առատ նը-
պաստներ տուն իշխնութիւն տաճարին , իծախս աստուա-
ծային պաշտաման եւ ինորոգութիւն քաղաքին : Նախ ող-
ջակիզաց սեղանը կանգնուեցաւ . վասն զի ըստ օրինաց
Մովսէսի՝ առաւօտ եւ իրիկուն անոր վրայ պիտի նուի-

րուէին զոհերը . աստուածային պաշտամունքը նորէն սկսան եւ Տաղաւարահարաց տօնը Հանգիսիւ կատարեցին : Զորս կողմէն արուեստաւորներ , հիւաններ ու քարահաւաններ ժողովեցան . հիւրոսի հրամանին անսալով՝ Տիւրացիք ու Սիդոնացիք Լիբանանէ մայր փայտ բերին , շէնքին վերակացուներ դրուեցան , եւ երկրորդ տարւոյն երկրորդ ամիսը համագումար ժողովրդեան առջեւ՝ երկրորդ տաճարին հիմունքը ձգուեցան : Քահանայք եւ որդիք Ասափայ Ղեւտացիք իրենց պճղնաւորներովն ու պատմունճաններովը՝ զարդարուած՝ ներկայ էին այս բարեպաշտական ու սրտառու Հանգիսին , եւ ծնծղայից ու փողոց ձայներով երգեր ու օրհնութիւններ կերգէին իգոհութիւն եւ խիառս Բարձրելոյն , եւ ամէնքն իրարու կըսէին . « Խոստովան եղբերուք եւ գոհացարուք զՏեառնէ , զի քաղցր է , զի յաւիտեան է ուղորմութիւն նորա իվերայ Իսրայելի » : Զուարթամիտ երիտասարդները կիսայտային , եւ ցնծալից ուրախութեան ձայներով օգը կլիծեցանքնէին . իսկ քահանայից , Ղեւտացւոց , հազարապետաց եւ ծերոց շատերը , որ Սողոմոնեան մեծակառոյց տաճարին փառաւորութիւնը տեսեր էին , սորա խոնարհ հիմանցը վրայ կհառաչէին ու գառն արտասուք կթափէին : Բայց այնչափ մեծ էր ժողովրդեան հրճուալից ցնծութեան սաստկագոյն աղաղակը , որ նոցա կողկողանքն ու հառաչանաց եւ հեծութեան ձայները հազիւ կլսուէին :

Խափանումն շինութեան տաճարին : — Այսպիսի համաշունչ միաբանութեամբ ու մեծարորոք եռանդեամբ սկսուած շէնքը հարկաւ շուտով պիտի բարձրանար լմբնար : Սակայն Սամարացիք , որ ինչպէս տեսանք՝ Իսրայելացւոցմէ ու Սաղմոնասարայ զրկած ասորեստանցի դազթականներէն խառնուած ժողովուրդ մի էին , որով եւ զճշմարիտն Աստուած եւ զկուռս խառն կալաշտէին , ուղեցին տաճարին շինութեանը օգնել նպաստել : Հրեայք որ իրենց կռապաշտութեանը պատճառաւ քաշած գերութեան անտանելի տառապանքէն դեռ նոր սկսեր էին քիչ մը աղատիլ , բացէ իրաց մերժեցին նոցա կենակցութիւնն ու օգնութիւնը : Սամարացիք կատղած՝ սկսան ամէն ջանք ընել

որ շէնքը խափանեն. եւ Կիւրոսի որդւոյն Կամբիւսի իշխանները կաշառելով՝ հասկըցուցին որ Հրեայք ամէն ժամանակ իրենց տեարցը դէմ ապստամբեր են. հիմա ալ Պարսից տէրութենէն բոլորովին գլուխ քաշելու համար՝ երուսաղեմայ պարիսպները կշինեն կնորոգեն: Անոնց նենգամիտ խօսքերուն հաւատաց Կամբիւս, եւ հօրը հրովարտակը խափանեց. որով եւ իրեն ու յաջորդ Շմեոյ մագին ժամանակը շէնքը կախ մնաց գաղբեցաւ մինչեւ Դարեհ Վշասպակայ թագաւորին թագադրութեանը երկրորդ տարին, որ Կիւրոսի հրովարտակը հաստատելով՝ շէնքին յառաջ երթալուն հրամանն տուաւ:

Կրկին շինութիւն տաճարին: Անգէոս մարգարէ: — Այն ժամանակն Անգէոս մարգարէն եկաւ, ու խրախուսիչ խօսքերով ժողովրդեան մարած եռանդը նորէն վառեց բորբոքեց, որոնք «Դեռ Աստուծոյ տունը շինելու ժամանակը հասած չէ» ըսելով՝ իրենց համար միայն փառաւոր տներ շինելու կըբաղէին. ուստի եւ Աստուած մարգարէին բերնովը գանգատանօք ըսաւ նոցա. «Միթէ ձեզ միայն հասեր է ժամանակ որ դմբեթեայ տներու մէջ բնակիք, երբ իմ տունս երեսի վրայ ու աւեր է: Ի՞նչ կեցեր էք. ելէք լերան վրայ, փայտ կտրեցէք ու տունս շինեցէք»: Ժողովուրդը քաջալերուած՝ մեծ եռանդով շինութեան ձեռք զարկաւ վերստին. եւ երբոր շէնքը արագ արագ յառաջ երթալով լմբնալու մօտեցաւ, ըսաւ նորէն մարգարէն. «Ձեր մէջէն անոնք որ այս տանս առաջին փառաւորութիւնը տեսած են, այս նորա քովը ոչինչ կհամարին: Սակայն զօրացիր դու, Զօրաբաբէլ, կըսէ Աստուած, եւ զօրացիր Յեսու Յովսեփեկեայ քահանայ մեծ, եւ զօրացի ամենայն ժողովուրդը երկրիդ, եւ գործեցէք՝ զի ես ըստ ձեզ եմ: ասէ Տէր ամենակալ: Դարձեալ միւսանգամ շարժեցից զերկինս եւ զերկիր, եւ զծով եւ զցամաք, եւ միանգամայն շարժեցից զամենայն ազգս, եւ եկեցցէ ընտիր ընտիր ընչից ամենայն ազգաց, եւ լցուցից զտունդ զայդ փառօք. զի մեծ եղիցի փառք տանդ այդորիկ վերջինդ քան զառաջինն, ասէ Տէր ամենակալ»:

Զաքարիա մարգարէ: — Անգէլի այս փառաւոր խոստ-

մունքները Ձաքարիա մարգարէն կուգար կհաստատէր ուրիշ նոր ու բերկրալից խոսամամբք երջանիկ ազադայի.

• Այսպէս կրսէ Տէր. Սիոն պիտի դառնամ եւ Երուսաղեմի մէջ բնակիմ. եւ կոչուի Երուսաղեմ ճշմարիտ քաղաք, եւ ամենակալին Աստուծոյ սուրբ լեռան: — Երուսաղեմի ծերերն ու պառաւները մէկմէկ գաւազան ձեռքերնին առած նստին հրապարակին մէջ, որ պիտի լցուի խաղացող պատանիներով ու աղջիկներով: Այգիները պառուղներ, երկիրը բոյսեր եւ երկինքը խրեանց ցօղը պիտի տան:

• Սիրտ առէք եւ զօրանան ձեր ձեռքերը: Յուդայի եւ Խորայելի որդիք, զիտցէք որ ինչպէս անեծքի մէջ բնկաք, այնպէս ալ պիտի հանեմ զձեզ իմ օրհնութեամբս: Ինչ կերպով որ միտքս զրի չարքարել զձեզ ձեր հօրերուն մեղացը վերայ բարկանալուս, եւ չզոջացայ, այն կերպով եւս պատրաստուած ու միտքս զրած եմ այս օրերս՝ ողորմիլ Երուսաղեմի ու ներել Յուդայի որդեացդ. ուրախ կեցէք:

• Այսուհետեւ ձեզմէ ամեն մէկը բող անկեղծութեամբ վարուի իւր բնկերին հետ, եւ իրենց դատաստանը խաղաղութեամբ ու արդարութեամբ վճռուի: Ոչ մէկը իւր բնկերին չար զկամենայ, եւ սուտ երդնույր չսիրէ. վասն զի այն ամէնը ատեցի, կրսէ ամենակալ Տէրը:

• Ուրախ եղիւր, Սիոնի դուստր եւ քարոզի՝ րէ ահա քո քաղաքը պիտի զայ առ լեզ, հեզ ու խոնարհ կերպով, նստած իշոյ եւ նորա յաւանակին վրայ: Եփրեմի կառքերն ու ձիերը պիտի սատակեցնէ ու հանէ Երուսաղեմէն, եւ կտարտէ ձեր վրայ պատերազմող աղեղները. որպէս զի իւր խաղաղութիւնը տփռուի ազգաց մէջ, եւ տիրէ ջրերուն՝ այս ծովէն մինչեւ իմիսը, եւ այս գետէն մինչեւ իծագս երկրի:

Յետոյ կաւեալէ մարգարէն նաեւ նոր օրէնք մը՝ որ մօլ-սիսական օրինաց նիւթական խտրութիւնները մէկգի թողլով՝ իպաշտօն եւ յերկրպագութիւն միոյն եւ ճշմարտին Աստուծոյ պիտի կանչէ զամենայն ազգս եւ ազլինս.

• Չարբող, հինգերորդ, չօրհնորդ եւ տասներորդ պահքը, կրսէ. Յուդայի որդեաց ճամար ուրախութեան եւ խնդութեան փոխարկուի. եւ ուրախ լինիք, եւ ճշմարտութիւնն ու խաղաղութիւնը սիրէք:

• Այն օրերը կենդանի ջուր բղխի Երուսաղեմի մէջ, եւ Տէրը լինի ամեն երկրի քաղաքը:

• Այն օրերը լինի ձեր Աստուածն ու իւր անունը մի միայն. եւ ամեն ազգ զան յերուսաղեմ երկրբազանել Տնառն Աստուծոյ ամենակալի, եւ կատարել Տաղաւարանարաց տօներ:

Եզր քահանայ: — *Վերջապէս գերեզարձէն քսան տարի յետոյ՝ Պարսից Դարեհ Վշսապէսայ թագաւորին վեցերորդ տարին տաճարը ըմնցաւ, եւ փառաւոր հանդիսիւ*

Նաւակատեաց նուիրեցաւ Աստուծոյ (516)։ Գարեհի որդին Քսերֆսէս եւս՝ իւր հօրը տուած բոլոր արտօնութիւնները Հրէից շնորհեց։ Նոյնպիսի եւ աւելի շնորհիւ պատուեց զիրենք նաեւ Քսերքսեսի յաջորդը՝ Երկայնաձեռն Արտաշէս, եւ թագաւորութեանը եօթներորդ տարին (468) աւան- ձին հրովարտակով մը հրաման տուաւ սիրելւոյն Աստուծոյ եւ իւր՝ եզրի քահանայի ու վարդապետի օրինաց, որ լայնա- ծաւալ տէրութեանը մէջ ակռուած Հրեաներէն ուղղորդ կարող լինի ժողովել տանիլ ի Հրէաստան, տաճարին հա- մար շատ ստակ ու մեծամեծ պարգեւներ շնորհեց, եւ ի- րեն իշխանութիւն տուաւ դատաւորներ ու կուսակալներ գնելու, եւ օրինաց չհնազանդողներն իրենց յանցանքին մեծութեանը համեմատ դատելու, եւ մահու, տանջանաց, տուգանքի եւ կամ կապանաց մատնելու։

Մէկէն եզր հասարակաց ազօթիւք եւ պահօք Աստուծ- մէ գիւրութիւն ու յաջողութիւն խնդրեց, եւ բազմու- թեամբ ճամբայ ելաւ, հետը տանելով շատ ոսկի, ար- ծաթ եւ տաճարին մնացած սրբազան անօթներն ու զար- դերը։ Աստուծոյ օգնութեամբը այս վտանգաւոր եւ թըշ- նամիներէ պաշարուած ճամբորդութիւնն անվտանգ անցը- նելով՝ ողջամբ եւ խաղաղութեամբ հասան յերուսաղէմ, երեք օր հանգչեցան, եւ չորրորդ օրը զօհեր մատուցին Աստուծոյ՝ ի շնորհակալութիւն այս երկրորդ գերեզարձին։

Հանդէսն աւարտելէն յետոյ՝ իւրեանց մէջ գանուած նահապետներն ու իշխանները եկան, եւ ցաւելով պատ- մեցին եզրին՝ թէ ժողովուրդը հեթանոսաց ու այլազգեաց հետ խառնակեցաւ խնամութեամբ, եւ քահանաներն ու Ղեւտացիներն անգամ այս մեղքէն ազատ չմնացին։ Ժողո- վուրդոց այս օրինազանցութիւնն որ լսեց եզր, մտածելով այն խառնակութեան չար հետեւանքը՝ որով Հրեայք նո- րէն իկռապաշտութիւն պիտի զառածանէին, իւր հան- դերձը պատուեց, գլխոյն մազերն ու մօրուքը փետեց ողբալով, եւ այնպէս տրտում տխուր սուգի մէջ անբար- բառ նստաւ տաճարին սրահը մինչեւ երեկոյեան զօհերու ժամանակ։ Յայնժամ ոտք ելաւ եւ այնպէս պատըռտած հագուստովը, փետած մազերովն ու մօրուքովը, եւ այլա-

գումեալ երիթացեալ դէմքովը խուռներամ ժողովրդեան մէջ կանգնեցաւ, ձեռքերն երկինք վերուց ու բարձրաձայն «Տէր, կամաչեմք ու կողովմք քու առջեդ, վասն զի մեզքերնիս գլխու մագերէս աւելի շատցան, եւ անօրէնութիւննիս մինչեւ երկինք բարձրացան» ըսելով՝ սրբաշարժ ազօթք մը ըրաւ։ Բոլոր ժողովուրդը, աբք եւ կանայք, երիտասարդք եւ կուսանք, սկսան յորդահոս արտասուքնին նորա արտասուացը հետ խառնել Աստուծոյ իրենց անօրէնութեանցն ու մեղացը թողութիւն խնդրելով՝ եւ մէջերնէն Յեփոնիա անունով մէկն ալ ելաւ ըսաւ եզրին. «Այլազգիներէն կին առնելով՝ Աստուծոյ դէմ մեղանչեցինք. առ Աստուած երգումնիս նորոգեմք, ուխտ գնեմք նորա առջեւն որ առած կնիկնիս հանեմք եւ զըրկեմք հանգերձ իւրեանց որդւօքը՝ ինչպէս որ օրէնքը կհրամայէ։ Եւ ուրեմն, եզր, եւ ինչ որ պէտք է՝ պատուիրէ մեզ, ամէն բաներնիս ձեռքդ է, հեղեմք մեք, եւ ինչ որ հրամայես՝ կկատարեմք»։ Ելաւ եզր, բոլոր քահանաները, Ղեւտացիներն ու Իսրայելի ցեղապետները երգումնացուց, որ Յեքոնիային առաջարկութեան կատարումն յանձն առնուն, եւ ամէնքը յօժարեցան։

Տաճարին սրահէն տուն դարձաւ եզր, եւ նոյն իրիկուն բերանը ոչ հաց դրաւ եւ ոչ ջուր. շուտ մը բոլոր երես ստղեմի ու ձրէաստանի մէջ քարոզ կարգալ տուաւ, որ գերութենէն դարձած բոլոր Հրեաները ժողովուրն գան յերուսաղէմ. եւ ո՞վ որ չուզէ դալ՝ իշխաններէն ու ծերերէն պիտի նղովուի, ստացուածքը պիտի գրաւուի, եւ ինքը Իսրայելացուց ժողովրդեան մէջէն դուրս պիտի հանուի։ Երեք օրուան մէջ չորս կողմէն ամէնքը վազեցին եւկան, եւ հրապարակին տաճարին ու նորա ընդարձակ սրահին մէջ ժողովեցան։ Ելաւ կանգնեցաւ մէջերնին եզր, ու բարձրաձայն «Ո՛վ ժողովուրդ ըսաւ, օտար կանայք առնելով՝ Աստուծոյ օրինաց դէմ գործեցիք ու Իսրայելի մեղացը վրայ նոր մեզք մը աւելցուցիք. փառք տուէք մեր հարց Աստուծոյն, նորա կամքը կատարեցէք, ելէք զատուեցէք հեթանոսներէն եւ անոնցմէ առած կանայքնիդ արձակեցէք»։ Այս լսելուն պէս՝ մէկէն ազադակեց բազմութիւնը.

«Ըսածիդ պէս կընեմք» . եւ խսկոյն հրաման տրուեցաւ, փնտռուեցան՝ իմացուեցան այլազգի կանայք ունեցողներն ու զանոնք Հրէաստանէն դուրս արձակելու ստիպուեցան:

Նեեմի, եւ շինութիւն պարսպաց Երուսաղեմի: — Սակայն Երուսաղեմի պարիսպները կիսակործան լինելով՝ անպաշտպան ժողովուրդը թշնամեաց յարձակմունքներէն ու հարստահարութիւններէն ազատ չէր: Նեեմի՝ որ Արտաշէս թագաւորին տակառապետն ու սիրելին էր, Հրէաստանէն եկողներէն լսելով որ իւր հայրենակիցքը մեծ նեղութեան ու նախատանաց մէջ են՝ շատ ցաւեցաւ, սիրաբ կտրտեցաւ, նստաւ լացաւ, սուգ մտաւ, պահք բռնեց, ծունկի վրայ եկաւ, ձեռուրներն առ Աստուած վերուց աղօթեց որ ժողովրդեան խեղճութեանը վրայ ողորմի, եւ այնպէս արտում տխուր թագաւորին առջեւն ելաւ որ պաշտօնը կատարէ: Ձեռքէն գինին առնելու ժամանակ Արտաշէս նորա գէմքին խոր տխրութիւնն ու այլալուծիւնը տեսնելով՝ «Ինչո՞ւ երեսդ տրտում տխուր է, քսաւ . — Արքայ, յաւիտեան կեաց, պատասխանեց հայրենասէրն Նեեմի. ինչպէս երեսս տրտում տխուր չլինի, երբ հօրս քաղաքն ու տունը աւերակ մնացեր է: Թէ որ ծառայդ առջեւդ շնորհ գտեր է, զիս Հրէաստան՝ մեր հարց յիշատակարանաց քաղաքը զրկէ, եւ ես քու հրամանաւդ զայն շինեմ՝ պայծառացնեմ»: Արտաշէս տեսնելով նորա հայրենեաց վրայ ունեցած սէրը, ոչ միայն խնդիրքը կատարեց, այլ եւ զինքը Հրէաստանի կօստակալ դրաւ, եւ թագաւորական հրովարտակաւ ճամբայ ելաւ Նեեմի (443):

Երբոր Երուսաղեմ հասաւ՝ երեք օր ինքզինքը չճանչցուց, եւ երեք գիշեր միակերպ քաղաքին պարիսպներն աչքէ անցուց պտըտեցաւ: Չորրորդ օրն առաւօտը կանուխ քահանաները, իշխաններն ու ժողովրդեան մեծամեծները իւր քովը կանչեց, պատմեց նոցա թէ ինչպէս Աստուծոյ օգնութեամբը կարող եղեւ Արտաշէս թագաւորէն ոչ միայն սուրբ քաղաքին պարսպաց շինութեանը հրամանն առնուլ, հապա նաեւ շատ օսկի արծաթ . եւ այսպէս վերջացուց իւր խօսքը . «Ո՞վ հայրենասէր եղբարք, ինչ խեղճութեան մէջ լինելնիս կտեսնէք, քսաւ . եկէք քաղաքիս

պարիսպները շինեմք, որպէս զի այսուհետեւ գէթ չըջակայ ազգաց խաղալիկ ու նախատինք չլինիմք»։ Իւր խրախուսիչ խօսքերովն ու խոստամունքներովը քահանայից ու ժողովրդեան հայրենասիրութիւնը վառեցաւ, եւ պարսպին կախ թողուած շինութիւնն սկսաւ մեծ եռանդով յառաջ երթալ։ Ընդունայն տեղ մօտակայ ազգեր Սամարացոց գրգռութեամբը ջանացին զայն խափանել. բոլոր ժողովուրդը զինեց նեեմի, եւ Աստուած նոցա թշնամեաց ամէն ջանքն ու հնարքը խափանեց։ Արեւուն ծագելէն մինչեւ մարը մոնելը ժողովրդեան կէսը շէնքն յառաջ կտանէր, կէսը սպառազէն պահպանութիւն կրնէր եւ պատերազմի պատրաստ կկենար. եւ մինչեւ այն հասաւ որ շինողներն իսկ հարկադրեցան մէկ ձեռքով դործել եւ միւսով թուրը բռնել։ Յիսուսներկու օրուան մէջ պարսպին շինութիւնը լմընցաւ, եւ նորա մեծահանգէս նաւակատեացը պատրաստութիւններ տեսնուեցան։ Քահանայք եւ Դեւտացիք զժողովուրդը, քաղաքին դռներն ու պարիսպը սրբեցին. երկու կարգ երգիչներ հանդերձ աշխարհախումբ բազմութեամբ պարսպին չորս կողմը պտըտեցան՝ իրենց քաղցրաձայն երգոցն հետ խառնելով ծնծղաներու, թմբուկներու, սաղմոսարաններու եւ փողերու սաստկաշառաջ հրնչմունքները։ Երբ տաճարին առջեւը հասան, այն տեղ եւս գոհութեան նոր երգեր ու փառաբանութիւններ հրնչեցուցին առ Աստուած. բազմաթիւ զոհեր ու ողջակէզներ մատուցին, արք եւ կանայք եւ մանկունք ուրախութեամբ կզուարճանային եւ նոցա ցնծալից աղաղակէն բոլոր երեսնադէմ՝ կլիմեգար։

Այսպիսի ուրախութեամբ լցուած՝ տաղաւարահարաց տօնն եւս մեծ հանդիսով ուզեց ժողովուրդը կատարել. եւ եղբէն որ օրինաց վարդապետ էր՝ խնդրեց որ Մովսէսի օրէնքն իրեն կարգայ։ Խնդիրքնին ընդունելի եղաւ. տաճարին առջեւը փայտեղէն բարձր բեմ մի շինուեցաւ. տօնին առաջին օրը առաւօտը կանուխ գրիչն օրինաց Տեառն (*)

(*) Աւանդութիւն է Հրէից մեջ թէ եղբ նաւաբաժն է Մովսէսին սկսեալ մինչեւ իւր օրերն եղած մարգարից այլ եւ այլ զրոյթիւնները, եւ զանոնք

ելաւ հոն, եւ երբոր սուրբ գիրքը բացաւ եւ անով բաղմախումբ ժողովուրդն օրհնեց, ամէնքը ձեռքերնին երկինք տարածեցին եւ երեսի վրայ ընկան երկրպագութիւն ըրին Տեառն Աստուծոյ. եւ քանի որ օրէնքը կլսէին՝ նոցա դէմ ըրածնին յիշելով կուլային կողբային. եւ կէսօրուան դէմ ողբոց եւ արտասուաց ձայներնին այնչափ սաստկացաւ որ մինչեւ հարկ եղաւ որ նեւեմի՝ եզր եւ Ղեւտացիք ժողովուրդեան մէջ մտնեն, զիրենք քաջալերեն հանգարտեցընեն, «Մի լայք, մի արամիք, օրս այս՝ օր սուրբ է Տեառն Աստուծոյ մերոյ» կանչելով՝ եւ զիրենք յորդորելով որ երթան ուրախ զուարթ ուտեն խմեն, եւ չունեցողներն ալ կերցընեն խմցընեն ուրախացընեն: Երկրորդ օրն ալ դարձեալ ժողովեցան, եւ լսելով որ ըստ օրինաց պէտք է եղեր տողաւարահարաց տօնին եօթն օրերը՝ ճիւղերէ շինուած տաղաւարներու տակ ընակիլ, իրենք ալ ուղեցին շինել. եւ եզրին հրամանաւը դնացին լեռնէն ձիթենիի, սօսիի, մրտենիի, խնկենիի եւ արմաւենիի ճիւղեր կտրեցին բերին, տաղաւարներ շինեցին ու մէջը ընակեցան: Շարունակ եօթն օրն ալ եզր իրենց կարգաց օրինաց գիրքն ու ամէն հարկաւոր մեկնութիւնը տուաւ. ժողովրդեան վրայ այնպիսի լաւ ազդեցութիւն ըրաւ այս հոգեւոր կրթութիւնն որ զանոնք ամենայն զգուշութեամբ պահելու մեծ փափաք ցուցուցին, պահք բռնեցին, քուրձ հագան, եւ գլուխնին մոխիր ցանելով՝ Աստուծոյ առջեւն ընկան, մեղքերնին խոստովանեցան, թողութիւն խնդրեցին իրմէ, նորոգելով միանգամայն Աստուծոյ հետ իրեն հաւատարիմ մնալու ուխտերնին, եւ իշխանք եւ քահանայք եւ Ղեւտացիք սոորագրեցին զայն: Հարուստներն աղքատաց գանգատը դադրեցընելու համար դերիններն արձակեցին, պարտապանաց պարտքը թողուցին եւ ամէն յափշտակած բաներնին ետ դարձուցին: Անշահասիրութեան օրինակ

իրարու նետ միացնելով՝ Սուրբ գիրքը, Աստուածաշունչ կամ Հին կտակարանը բաժնիս կազմեր է: Ինքն ալ չորս գիրք գրած է, յորոց երկուքը միայն վաւերական կրնդունի եկեղեցին: Ինքը նաեւ ժողովրդեան մէջ պատմութեամբ աւանդութիւնները ժողովեց ու կարգի դնելով՝ Մեացորդաց երկու գիրքը շարադրեց:

տուեր էր նեեմի, իւր ամէն ունեցածը պարսպաց շինութեան եւ կարօտելոց օգնութեան հասնելու գործածելով:

Նեեմի խոստացեր էր իւր բարերարին որ հայրենիքը վերականգնելէն ու կարգաւորելէն ետքը՝ նորէն անոր քովը դառնայ իւր հաւատարիմ ու անձնանուէր սպասաւորութիւնն յառաջ վարելու: Տասուերկու տարի հայրենեացը մեծամեծ ծառայութիւններ ընելէն ու թշնամեաց հարստահարութեանցը ձեռքէն զոյն ազատելէն յետոյ, դարձաւ նեեմի Արաաշեսին քով (455): Բայց հազիւ թէ հեռացեր էր Հրէաստանէն՝ իւր եւեղրին ջանքովը ջնջուած անկարգութիւնները նորէն երեւան ելան ժողովրդեան մէջ. դարձեալ այլազգեաց հետ խնամութիւնն սկսաւ: շաբաթօրը սուրբ չէր պահուեր, եւ տաճարին ու քահանայից պահպնութեան ու ապրուստին համար որոշուած տասանորդը չէր տրուեր: Յաւօք սրտի լսեց նեեմի հայրենակցացն եպերելի ընթացքը: Եւ հարկ համարեցաւ նորէն գալ անձամբ դարման տանիլ անոր: Հասաւ, օրինաց դէմ եղած՝ զեղծմունքը խախտեց, առած այլազգի կնիկնին արձակել չուզողներն արտօրեց: Սոցա մէջն էր նաեւ Յովիդայէ՝ քահանայապետին Մանառե որդին, որ Սամարիոյ Սանաքապաս կոչակալին աղջիկն իրեն կին առեր էր. որ եւ արտօրեալ Հրէից հետ իւր աներոջը քով գնաց իսամարիա, եւ Սամարացեոց հետ միացաւ. Սանաքապաս ալ Գարիգին լերան վրայ տաճար մը շինել տուաւ՝ երուսաղէմայ տաճարին նախանձորդ, եւ զՄանասէն անոր քահանայապետ դրաւ. որով եւ այն երկու ժողովրդոց մէջ եղած ատելութիւնը աւելի սաստկացաւ՝ արմատացաւ, եւ ամէն ժամանակ իրարու վնաս հասցընելու եւ մէկըմէկ կործանելու աշխատեցան, ինչպէս որ յիշեցինք:

Գարիգին լերան տաճարին մէջ եւս արարողութիւններն ըստ մովսիսական օրինաց կկատարուէին: Սամարացիք կը պնդէին թէ Գարիգին լեռը իսպաշտօն Աստուծոյ նուիրուած էր՝ Յեսուայ իսկ ժամանակէն՝ վրան տրուած օրհնութիւններով. Աբրահամ, Իսահակ եւ Յակոբ հոն զԱստուած պաշտած են, եւ թէ Մովսէս հրամայած էր որ այն լերան վերայ միայն տաճարը շինուի. ուստի եւ իրենք Մովսիսի

Հնգամատեանէն ուրիշ գիրք կամ մարգարէութիւն չէին ընդուներ, թէպէտեւ Մեսիայի գալուն՝ հրեշտակաց գոյութեան եւ վերջին դատաստանի կհաւատային :

Հրեայք գերութեամբ Քաղզէացւոց մէջ ցրուելով՝ կամաց կամաց սկսեր էին իրենց լեզուն թողուլ՝ մոռնալ եւ անոնցը սովբիլ. եւ տառերն ալ երբայեցերենէն շատ աւելի դիւրութեամբ գրուելուն համար՝ սուրբ գիրքն ալ սկսեր էին անոնցմով գրել : Միայն Սամարացիք անփոփոխ պահեցին միշտ երբայեցերենի սովորութիւնը, եւ իրենց ձեռքովն է որ մինչեւ մեզ հասաւ Մովսեսի Հնգամատեանին հին երբայեցի տառերով գրուած օրինակը :

Մաղաքիա մարգարէ : — Նեեմիին կառավարութեանն ու կենացը վրայ ասկէց աւելի բան չեմք գիտեր. բայց հաւանական կերեւի որ երուսաղէմ վախճանած, եւ իւր վերականգնած հայրենեաց սուրբ հոգոյն մէջ թաղուած է : Իրեն ժամանակակից էր Մաղաքիա՝ մարգարէից վերջինը, որ նոր տաճարին մէջ նուիրուած արատաւոր զոհերն ու ողջակէզները կյանդիմանէր, եւ ակն յանդիման կտեսնէր այն անարատ ողջակէզն որ նոյն տաճարին մէջ պիտի նուիրուէր իբաւութիւն ամենեցուն : Մարգարէութիւնները քանի որ վերջերնին կհասնէին՝ աւելի պարզ ու դիւրիմաց կլինէին. եւ Մաղաքիա Քրիստոսի գալուստը գուշակելով՝ Հրեշտակ մեծի խորհրդոյ կկոչէ զնա, եւ կիմացընէ թէ առջեւէն մէկը պիտի գայ (Յովհաննէս Մկրտիչ) ճանապարհ պատրաստելու. եւ այսպէս հին օրինաց ժողովրդեան վերջին մարգարէն կաւետէ նոր օրինաց ժողովրդեան առաջին մարգարէին գալուստը. եւ որպէս զի մինչեւ այն ժամանակ ժողովուրդն Աստուծոյ ուրիշ մարգարէի ընդունայն ակնկալութիւն չունենայ, այլ Մովսեսի օրէնքը բաւական համարի իրեն, Աստուծոյ կողմանէ ըսաւ Մաղաքիա. «Յիշեցէք զօրէնսն Մովսեսի ծառայի իմոյ, ինչպէս որ Քորէբ լերան վրայ պատուիրեցի անոր իմ ամէն հրամաններս ու իրաւունքները » :

Գ Լ Ո Ւ Խ ԻՔ.

Ե Ս Թ Ե Ր.

Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի Հրեաները. Մուրդքէ: — Եսմեր Թագունի կրնարուի: — Մուրդքէի եւ Եսմերայ տագնապը: — Եսմեր Թագաւորին դիմաց կենէ: — Մուրդքէի վարձատրութիւնը: — Համանայ մահը: — Հրէից ցնծակց տօնը: — Գիրք Եսմերայ, եւ գերեզման նորա:

Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի Հրեաները. Մուրդքէ: — Պարսից թագաւորաց՝ գերութեան դարձին համար հեռ-գհեռէ տուած հրովարտականքով՝ բոլոր Հրեայք իրենց հայրենիքը չէին դարձած. մէջերնէն շատերը հաստատուած տեղերնին մնացեր էին Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի մէջ՝ երբեմն սիրելի եւ երբեմն ատելի լինելով իրենց գերեզմաններուն: Սոցա մէջ էր նաեւ Մուրդի, որ Արա-շէս Երկայնաձեռն թագաւորին տանը հոգաբարձուն էր, եւ Ամինադար եղբօրը մահունէն ետքը՝ անոր անհայր ու անմայր մնացած ետքեր անունով ազջիկը քովը առեր կր-մնուցանէր ու աստուածաշտուութեան մէջ կկրթէր:

Եսմեր Թագունի կրնարուի: — Արաշէս՝ թագաւորու-թեանը երրորդ տարին՝ իւր սիրելեացը, աէրութեանը նախարարացն ու մեծամեծացը փառաւոր կոչունք մը բ-րաւ, որ ըստ արեւելեան շքեղապանծ պերճասիրութեան հարիւր ութսուն օր տեւեց: Եօթն օր ալ ուղեց թագա-ւորական պալատին դաւիթը ռամկին ուրախութեան հան-դէս ընել. դաւիթը վարդաշատակ զարդարուեցաւ, պա-տերը բեհեզովք, ծիրանեօք, ոսկեհուռ կերպասովք, ոս-կեխոյակ սիւներով ու գոյնագոյն նկարներով դարդարուե-ցան, ոսկեղէն ու արծաթեղէն աթոռք եւ գահայք դրուե-ցան՝ ընդելուզեալք մարդարտով եւ ակամբք պատուա-կանօք, եւ ոսկեղէն ու արծաթեղէն թակոյկներու ու ա-մաններու մէջ բազմատեսակ ըմպելիներ բերուեցան, եւ ուրախութեան հանդէսն սկսաւ: Նոյնպիսի կոչունք կրնէր

նաեւ կանանց Ասրիկե թագուհին իւր պալատին մէջ : Եօթ-
ներորդ օրը երբոր զուարճացաւ յանձն իւր Արտաշէս, ու-
ղեց Ասիինէն արքայապան՝ Հագուսաներովը բերել տալ,
ու անոր զարմանալի գեղեցկութիւնը իւր մեծամեծացն
ու ժողովրդեանը ցուցնել. ուստի եւ ներքինեացը հրա-
մայեց որ երթան շուտով Ասիինէն բերեն. բայց նա յանձն
չառաւ դալ, ինքզինքը այն քաղաքաժողովը բաղմութեանը
տեսարան ընել : Այս անհնազանդութեան վրայ շատ բար-
կացաւ Արտաշէս. յանկարծ սէրն ատելութիւն փոխեցաւ,
իշխանաց խորհրդովը զինքը թագուհիութենէն հանեց,
որպէս զի ուրիշ կանայք ալ իրմէ չար օրինակ առնելով՝
իրենց էրիկներուն անհնազանդ չլինին. եւ զինքը բոլո-
րովին ժողովաւ համար՝ մէկէն հրաման հանեց որ տէ-
րութեանը մէջ ամենագեղեցիկ աղջիկներ փնտռուին, եւ
անոնց մէջ ամենէն գեղեցիկն տայ Ասիինէին աթոռը,
փառքն ու պատիւը :

Ամէն կողմէն չքնադադեղ աղջիկներ Հագուած զարդա-
րուած Սիսիս (Շօշ) թագաւորանիստ քաղաքը բերուեցան
ու ներքինապետին յանձնուեցան : Սոցա մէջ էր նաեւ պար-
կեշտադեղն Եսթեր. իրմէ զատ նոցա ամենուն խելքն
ու միտքը Ասորեստանեայց՝ Պարսից եւ Մարաց մեծազօր
ինքնակալութեան թագուհի լինելու վրայ էր. սակայն ա-
մենուն ալ յոյսը պարապ պիտի ելնէր. ինքնազարդ գե-
ղեցկութեամբը անոնց պաճուճազարդ գեղոյն պիտի յաղ-
թանակէր Եսթեր : Արտաշէս զինքը տեսնելուն պէս՝ զմայ-
լեցաւ, ու գլուխը թագ դնելով՝ Ասիինէին տեղ զինքը
թագուհի ու տիկնաց տիկին անուանեց. եւ Մուրդ-քէին
խորհրդովը Եսթեր իւր աղգն ու հայրենիքը չյայտնեց
թագաւորին :

Համան : — Երկու ներքինիք խորհուրդ կընէին զԱրտա-
շէս սպաննելու. կիմանայ Մուրդ-քէ, Եսթերայ ձեռքովը
թագաւորին կհասկըցընէ. գաւաճանք յանցանքնին կը-
խոստովանին կսպաննուին, եւ թագաւորը կհրամայէ որ
Մուրդ-քէին տիրասիրութիւնը յիշատակարանին մէջ գը-
րուի : Բիշ ժամանակէն Արտաշէս իւր սիրելի Համան իշ-
խանը իւր երկրորդն ընելով՝ հրաման հանեց որ ամէնքն

անոր առջեւ երկրպագութիւն ընեն : Այն հրամանին երկիւղածն Մուրգքէ միայն չհնազանդեցաւ՝ Աստուծոյ պատիւը չուզելով անոր ստեղծուածոյն տալ. բայց եւ անով համանին անողորբելի ոխն ու վրէժխնդրութիւնը իրեն եւ իւր ազգին վրայ շարժեց : Համան լսելով թէ Մուրգքէ չրեայ է, գնաց թագաւորին առջեւ, չրէից ազգին վրայ ամէն չարիք խօսեցաւ, ամբաստանեց զանոնք իբրեւ ամենայն օրէնքէ ապստամբ, եւ տէրութեան մէջ մնալնին ամենալնասակար ցուցընելով՝ հրաման առաւ Արտաշէսէն որ ընդհանուր հրովարտակաւ մը զանոնք մի եւ նոյն օրուան եւ ժամուն մէջ՝ ամէն տեղ մեռցընել տայ ջնջէ, ծերերէն սկսած : մինչեւ մանուկ տղայքը : Իւր սիրելոյն խնդրոյն հաւնեցաւ թագաւորը, չրէից կոտորածին հրովարտակը նորա մատանեաւ վաւերացաւ ու բոլոր թագաւորութեան մէջ կարգացուեցաւ :

Մուրգքէի եւ Եսթերայ տալեկալը : — Այն մահադոյժ լուրն որ առին չրեայք՝ մեծ սուգ մտան, եւ տներնին ողբով ու կոծով լցուեցան : Մուրգքէ պատմուծանը պատառեց, քուրձ հագաւ, գլուխը մօխիր ցանեց, եւ «Ազգս ինչ բրաւ որ պիտի ջնջէք» ազաղակելով՝ քաղաքին հրապարակը կտրեց անցաւ, հասաւ արքունեաց դուռը. եւ քրձազգած ու մօխրապատ լինելուն համար՝ գաւիթը ներս չկարենալով մտնել՝ դուրսը կեցաւ, եւ ներքինեաց ու նաժշտաց ձեռքով բանը Եսթերին խմացուց : Այն սոսկալի հրամանին վրայ սարսափեցաւ Եսթեր. մարդ զրկեց որ Մուրգքէին վրայէն քուրձը հանեն, իւր սովորական փառաւոր հագուստը հագցընեն՝ քովը բերեն : Յանձն չառաւ նա զարդարուիլ քանի որ իւր հայրենակցաց կեանքը ապահովցուցած չէր. որով եւ Եսթեր՝ իւր հաւատարիմ Զառնաքս ներքինին զրկեց, որպէս զի տեղն իտեղը Մուրգքէէն իմանայ ճշմարտութիւնը : Մուրգքէ Սիսիսին մէջ կարգացուած մահադոյժ հրովարտակին օրինակը զրկելով՝ պատուիրեց որ երթայ թագաւորէն խնդրէ, աղաչէ որ ժողովրդեանը խնայէ, հրովարտակը ետ կանչէ. եւ սիրտը շարժելու համար կշիռեցընէր իրեն թէ որպիսի տառապանօք պատիկուց մեծցուց կրթեց զինքը : «Մուրգքէին

գնա գրուցէ, ըսաւ Եսթեր Զառնաթեւին, որ ամէնքը գիտեն թէ մինչեւ որ թագաւորը մէկը չկանչէ՝ մարդ քովը չկրնար երթալ, եւ գնացողը կսպաննուի, եթէ թագաւորը իւր ոսկի գաւազանովը չգըպչի անոր. եւ ես երեսուն օրէ ի վեր թագաւորին երեսը չեմ տեսած: — Մի կարծեր, Եսթեր, պատասխանեց Մուրգքէ, որ եթէ բոլոր Հրեայք սպաննուին՝ դուն միայն կկարողանաս ապրիլ. թէ որ դուն Հիմա լուռ կենաս՝ Աստուած իւր ժողովուրդը փրկելու համար ուրիշ ճամբայ մը կգտնէ, բայց դուն հօրդ տանը հետ կկորսուիս: Յիշէ խեղճութեանդ օրերը. « գիտէ, գուցէ Աստուած անոր համար զքեզ բարձրացուց՝ որպէս զի իւր կամացը գործադիր լինիս մեզ »: Այն յորդորանքին վրայ Եսթերայ սիրտը շարժեցաւ, միտքը դրաւ որ իւր ազգն ու ժողովուրդը փրկելու համար եթէ կեանքը կորսնցընել անգամ հարկ լինի՝ յօժարանայ, եւ Մուրգքէին իւր որոշումը յայտնելով՝ ապսպրեց որ Սիսիսի Հրէից երեք օր երեք գիշեր ծով՝ բռնել տայ:

Ինքն ալ հանեց վրայէն իւր թագաւորական փառաւոր հանդերձը, քուրձ հագաւ եւ պահօք ու աղօթիւր Աստուծմէ օգնութիւն կխնդրէր ու կըսէր. « Աստուած իմ եւ թագաւոր, դու միայն օգնեա ինձ միայնումս, որ քեզմէ զատ օգնական չունիմ. դու՝ որ զՅովնան խփոր կիտին ապրեցուցիր, երեք մանկունքը իհնոցէ հրոյն փրկեցիր, զԻսնիէլ առիւծուց գըլին մէջ ողջ պահեցիր, եղեկիա թագաւորը մահացու հիւանդութենէն բժշկեցիր ու տասնըհինգ տարի կեանքն երկնցուցիր, Աննային աղօթքն ու խնդրուածքը ընդունելով՝ անոր զաւակ շնորհեցիր զմեծն Սամուէլ. լսէ ուրեմն նաեւ իմ պաղատանքս, ողորմէ մեզ, մի թողուր որ թշնամիք ժողովրդեանդ կործանմանը վրայ ուրախանան. եւ դու որ թագաւորդ ես ամենայն թագաւորաց՝ համարձակութիւն տուր ինձ՝ պէտք եղածը թագաւորին խօսելով առջեւը շնորհ գտնեմ. դու օգնէ ինձ միայնումս որ քեզմէ զատ օգնական չունիմ: Դուն որ ամենուն սիրաբ գիտես ու կճանաչես, գիտես նաեւ թէ ինչպէս դարչելի է ինձ այս թագը՝ զոր առանց ստիպուելու գլուխս չեմ գներ: Թագաւորէն ընտրուած օրէս ի վեր

ոչ երբէք ուրախ եղած է քո աղախինդ, բայց եթէ քեզ մով՝ Տէր, Տէր Աստուած Արրահամու։ Աստուած հօր, լսէ մեր յուսակողուր ձայնին արտասուալից մաղթանքները, զմեզ չարչարողաց ձեռքէն փրկէ. փրկէ նաեւ զիս այս սոսկալի երկիւղէս, եւ ապրեցուր քո ժողովուրդդ»։

Եսթեր թագաւորին զիմաց կելկէ։ — Այս աստուածախրախօսյա ազօթքովը քաջալերուած ու զօրացած՝ ելաւ Եսթեր, սգոյ հանգերձր վրայէն հանեց, ծիրանիներն հաղաւ շքեղացաւ, զԱստուածն ամենայնի նորէն իրեն օգնութեան կանչեց. հեան առաւ իւր սիրելի երկու նաժիշտներն որ զգեստին տոորօտը վեր կվերցնէին, եւ պալատին մէջէն անցնելով գնաց մինչեւ Արտաշիսին սենեակը, ուր նստած էր նա իւր թագաւորութեան աթոռը՝ հազած արքայական փառաց պատմութեանը, որ ընդեւուզեալ էր ռսկով եւ մարգարտով եւ պատուական քարերով, եւ ահաւոր էր յոյժ։ Գլուխը բարձրացուց որ նայի, սարսափէն եօթերայ գոյնը փոխեցաւ, խեղքը պտըտեցաւ, ու գլորեցաւ նաժիշտին

վրայ ընկաւ։ Այն ժամանակը Աստուած թագաւորին գութը շարժելով՝ աթոռէն իջաւ, վազեց շուտ մը, Եսթերը գիրկն առաւ կանգնեցուց եւ խաղաղութեան խօսքերով աղաչեց մխիթարեց զինքն ու բաւաւ. «Ի՞նչ ունիս, Եսթեր տիկին. ես քու եղբայրդ եմ, մի վախնար, չես մեռնիր, վասն զի իմ եւ քու հրամանգ մէկ է։ Զեռքդ առ ռսկի

գաւազանս եւ հետս խօսէ՝ ըսելով՝ զինքը կհամբուրէր։ Գիչ մը սիրտ առաւ նսիւթեր, «Աստուծոյ հրեշտակի մի պէս տեսի զքեզ՝ տէր, ըսաւ, եւ քու փառացի ահէն սիրտս խառնեցաւ»։ Խօսքը հազիւ թէ ըմբոսցեր էր՝ նորէն գլորեցաւ ընկաւ։ Խռովեցաւ թագաւորը, տակնուվրայ եզան նորա ամենայն ծառաներն ու սպասաւորները, եւ նսիւթերին կաղաչէ ին։ Դարձեալ դրկեց վերուց զինքը թագաւորն ու սրտառուչ ձայնիւ մը «Ինչ կուզես, նսիւթեր, ըսաւ, ինչ է աղաչանքդ. հաւատան, կըսեմ, որ եթէ մինչեւ թագաւորութեանս կէսն ուզես՝ կխոստանամ տալու։ — Օրս նշանաւոր է, պատասխանեց նսիւթեր, եթէ հաճիս՝ այսօր Համանին հետ կոչունքս հրամես դաս»։ Արտաշէս մէկէն կանչել տուաւ Համանը, եւ իմիասին նսիւթերայ կոչունքին գնացին։ Գլինի խմելու ժամանակ «Ինչ կուզես, նսիւթեր տիկին, ըսաւ թագաւորը. ամէն ուզածդ պատրաստ եմ կատարելու։ — Աղաչանքս ու խնդրուածքս այս է, ըսաւ նսիւթեր, որ տէր իմ արքան վաղուան կոչունքիս ալ Համանին հետ հրամէ գայ»։ Խոստացաւ թագաւորը, եւ երբոր Համան մեծ ուրախութեամբ ու զուարթութեամբ իրմէ բաժնուեցաւ կերթար, պալատին դուռը տեսաւ ըզՄուրդըէ որ քրճաղգեաց մարմնով ու մխրացան գլխով նստեր էր, եւ ոտք չելաւ երկրպագութիւն չբրաւ իրեն։ Այս անարգանաց վրայ յանկարծ երեսին զուարթութիւնը գնաց, տխրագէմ տուն դարձաւ, կանչեց իւր բոլոր սիրելիքն ու Զովսարբա կինը, եւ պատմելով նոցա թէ ինչպէս ինքը միայն թագաւորին հետ նսիւթերայ կոչունքը հրաւիրուելու պատիւն ունեցեր էր, եւ երկրորդ օրուան համար եւս նոյնպէս հրաւիրուած էր, իմացուց թէ իւր երջանկութեան մի միայն գառնացուցիչն է Մուրդըէ չրեայն՝ իրեն երկրպագութիւն ընել չուզելովը։ Յայնժամ Զովսարբա եւ իւր սիրելիքը խորհուրդ տուին իրեն որ յիսուն կանգնաչափ փայտ մը պատրաստել տայ, առաւօտը կանուխ թագաւորին ըսէ ու զՄուրդըէն անկէց կախել տայ, եւ սիրտը հանգչեցընելով՝ երթայ նսիւթերայ կոչունքն ուրախանայ։ Այն խորհրդոյն հաւանեցաւ Համան, հրամանը տրուեցաւ եւ փայտը պատրաստեցաւ։

Մուրդքէի վարձատրութիւնը: — Նոյն գիշերն Աստուած Արտաշիսին քունը կտրեց. ելաւ նստաւ ու սրտի նեղութեանէն հրամայեց դպրապետին որ յիշատակարանները բերէ կարգայ: Երբոր կարդալով՝ Մուրդքէին ըրած տիրասիրութեան պատմութեանը հասաւ, հարցուց թագաւորը թէ «Այս հաւատարմութեան փոխարէն ինչ շնորհ ըրինք կամ փառաց արժանացուցինք զՄուրդքէ»: Եւ երբոր քովիններն «Եւ ոչ ինչ» պատասխանեցին, ոտքի ձայն մը առաւ թագաւորը, եւ «Նայեցէք ո՞վ է» ըսաւ. եկան իմացուցին որ Համանն է, վասն զի առաւօտը կանուխ եկեր էր որ զՄուրդքէն փայտէ կախելու հրամանն ընդունի թագաւորէն: «Ներս կանչեցէք» ըսաւ Արտաշէս. ուրախութեամբ մտաւ Համան, եւ թագաւորն իրեն հարցուց. «Փառաւորե՞լ ուզած մարդուս ինչ պէտք է ընեմ». Համան մտածելով թէ թագաւորն իրմէ զատ զո՞վ պիտի ուզէ փառաւորել, ըսաւ. «Թագաւորական պատմութեանը պէտք է իրեն հագցընել, թագաւորին հեծած ձին զինքը հեծցընել, եւ թագաւորին սիրելի ու փառաւոր իշխաններէն մէկը՝ ըլլոր քաղաքին մէջ զինքը պտըտցընէ, եւ առջեւէն քարոզ կարգայ թէ Ահա այսպէս կ'փառաւորեարքայ իւր սիրելին: — Շատ լաւ ըսիր, պատասխանեց Արտաշէս, գնա շուտով նոյն բանն ըրէ Մուրդքէ հրեային՝ արքունական տանս խնամակալին, եւ ըսածէդ բան մը պակաս չընես»: Ո՛րչափ ալ անտանելի լինէր Համանին

Թագաւորին այս նոր հրամանն, պէտք էր անարտունջ եւ անթերի կատարէր. ուստի եւ առաւ արքունի պատմութեան ու ձին, Մուրդքէին հագցուց, հեծուց զինքը, եւ քաղաքին փողոցներէն անցնելով՝ առջեւէն կաղապակէր ու կրօէր. « Այսպէս պէտք է լինի այն ամէն մարդուն որ արքան կկամենայ փառաւորել » :

Համեմատ մահր : — Մուրդքէ Թագաւորական պալատը դարձաւ փառաւորեալ փառք, եւ Համան տունը գնաց գլուխը կախած եւ լի տրտմութեամբ, եւ գլխոյն եկած թշուառութիւնը Ձովսարային ու սիրելեացը պատմեց. որոնք միաբերան խորհուրդ տուին իրեն որ եթէ Մուրդքէ չրեայ է, եւ իշխան եղաւ, հնազանդէ իրեն. վասն զի չես կրնար անոր չար հատուցանել, որովհետեւ Աստուած հետն է, եւ նա զինքը մեծցուց » : Եւ այսպէս ցաւագին խօսած ժամանակնին՝ երկու ներքինի եկան զՀաման Թագաւորին ճաշին հրաւիրեցին : Երբոր ճաշի նստան, եւ Արտաշէս գինիով զուարթացաւ, ստիպեց զեսթեր որ խնդիրքն իրեն համարձակ յայտնէ, եւ խոստացաւ մինչեւ թագաւորութեանը կէսն իրեն տալ : « Տէր իմ արքայ, պատասխանեց եսթեր, թէ որ առջեւդ շնորհք գտայ՝ աղաչանքս ընդունէ եւ զիս ու ազգս մահու ընէ ազատէ » : Բարկացաւ Թագաւորը, « Ո՞վ է այն որ պիտի համարձակի ազգդ մեռցընել, ըսաւ : — Համան, պատասխանեց եսթեր, այր բանասրկու, թշնամի եւ չար » : Այս որ լսեց՝ սարսափեցաւ Համան ու պառնձեցաւ. Թագաւորը կրակ կտրած ելաւ սեղանէն ու գնաց քովի ծաղկոցին մէջ վեր վար զայրագին կքալէր : Համան եսթերայ ոտքն ընկած կաղաչէր որ կենացը ինայէ. վրայ հասաւ Թագաւորը եւ զՀաման Թագաւորին ոտքը պլուած աննկելով՝ բարկութեան չափն անցաւ, արիւնը գլուխը ցառեց « Այգ չափի հասար, ըսաւ, մյ անօրէն, որ տանս մէջ իմ կ'ինս կուզես բռնադատել » : Այն խօսքէն կայծակէ զարնուածի նման կրնկնի Համան : Նոյն միջոցին ներքինեաց մէկը կրօէ Թագաւորին որ Համան տանը մէջ յիսուն կանգնաչափ փայտ մը պատրաստեր է՝ վրայէն զսիրելին արքայի զՄուրդքէ կախելու : « Հնապա ուրեմն անոր վրայ զինքը կախեցէք » կանչեց Արտաշէս : Մէկէն

հրամանը կատարուեցաւ. կախուեցաւ Համան, եւ թաղաւորին բարկութիւնն իջաւ :

Հրէից ցնծալից տօնը: — Նոյն օրը պարգեւեց եսթերայ նաեւ բանասրկու Համանին դանձը. իրմէն իմանալով եւս թէ Մուրդ-քէ իւր ազգականն է, կանչել տուաւ զինքը, Համանայ մատանին մասն անցուց, նորա պաշտօնը անոր յանձնեց, ծիրանիով ու բեհեզով փառաւոր հագուեցուց, գլուխը ոսկի պսակ դրաւ, եւ այնպէս շքեղաշուք հանգիսիւ բոլոր քաղաքին մէջ պտրացընել տուաւ: Եսթերայ աղաչանքովը՝ Համանայ առաջին հրովարտակին հակառակ նոր հրովարտակ մը հանեց՝ ամէն տեղի կուտակալացն ու նախարարացը պատուիրելով որ Հրէից լաւ աչքով նային, եւ այն օրն որ իրենք պիտի ջարդուէին՝ իրենց թող տրուի որ ուղածնին ջարդեն մեռցընեն: Համանայ տառն որդիքը ըստպանուեցան, Սխիսի մէջ միայն ութ հազար հոգի մեռան, եւ տէրութեանը միւս քաղաքաց ու գաւառաց մէջ եսթանասունը հինգ հազար: Եսթեր եւ Մուրդ-քէ այս մեծ պատահարին յիշատակն անմոռաց պահելու համար՝ Փարսի կամ Վիսակի ըսուած մեծ տօնը հաստատեցին, որովհետեւ Համան Հրէից ազգը կոտորելու համար վիճակ ձգեր էր, եւ որոշեցին որ այն տօնը ազօթիւր եւ պահօք կատարուի Ադար ամսոյն 14-ին եւ 15-ին. վասն զի նոյն օրերն իրենց կորստեանը աշխատող հեթանոսները կոտորեր էին: Այն ժամանակէն մինչեւ հիմա Հրեայք մեծ հանգիսով եւ ծովապահութեամբ այս տօնը կկատարեն:

Գիրք Եսթերայ, եւ գերեզման նորա: — Այս հրաշալի գէպքը տեղն իտեղը կպատմէ եսթերայ զիրք, որուն հեղինակը կերելի թէ նոյն ինքն է Մուրդ-քէ: — Այս գրոց վրայ իրաւամբ կզմայլի գերմանացի Հեքեհն անուն պատմաբանը, եւ այն ժամանակի պատմութեան գլխաւոր եւ գեղեցիկ ազգիւրը կհամարի զայն:

Եսթեր եւ Մուրդ-քէ՝ ըստ աւանդութեան մի եւ նոյն գերեզմանի մէջ թաղուեցան յեկրատան (Հաւսասն)։ Բէր-Փօրթըր անգղիացին Հայաստանի եւ Պարսկաստանի ճարտարները մէջ կպատմէ թէ 1818-ին ինքը գնացեր է հոն անձամբ, տեսեր է այն գերզմանը զոր մեծապէս կպատուեն

Հրեայք՝ մնացորդք նախնի գերութեանն, եւ դրան բանալին իրենց գլխաւորին ձեռքը կպահուի, կըսէ. գերեզմանին պահապանն ալ ռաբբի մըն է որ Հրէից ուխտաւորաց աղօթքն ու նուէրը կընդունի:

Արդարեւ մեծ էր Եսթերայ եւ Մուրդքէի արդիւնքը, բայց մեծ է նաեւ Հրէից երախտագիտութիւնը:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՊԱՐՍՊԱՅ ՇԻՆՈՒԹԵՆԷՆ ԻՆՉԵՒԻ ՅՈՒԴԱ

ՄԱԿԱՐԷՆ ՄԱՀՐ

Պարսից վերջի թագաւորաց ժամանակ Հրէից վիճակը: — Մեծն Աղեքսանդր: — Հրեայք Ղազոսեանց իշխանութեան տակ: — Եսթանասնից Թարգմանութիւնը: — Հրէից Պտղոմէոս եւպատորէն հալածութիւնը: — Հրեայք Սելեւկեանց իշխանութեան տակ: — Ռնիա, Սիմոն եւ Լեղիոդորոս: — Անտիոքոս Եպիփան. Յասոն եւ Մենեղաոս: — Մահ Ռնիայ: — Վերջ Յասոնի: — Հալածմունք Անտիոքոս Եպիփանոս: — Նախատակութիւն Եղիազար քահանայի: — Դիւցազնական նախատակութիւն Եսթն եղբարց: — Մատթիա եւ իւր որդիքը: — Մահ Մատթիայ: — Յուդա Մակարէ: — Հրեայք Երուսաղէմն ու տաճարը կ'նորոգեն: — Երկիւղ շրջակայ ազգաց: — Յուդա յաղթանակաւ Երուսաղէմ կ'առնայ: — Մահ Անտիոքոս Եպիփանոս: — Անտիոքոս Եւպատոր. Պատերազմ Բեմսովրայ: — Դեմետր Սոտեր՝ Անտիոքոս Եւպատորին տեղը կ'ազատէ: — Ազգատեացն Յակիմոս. Բաբիլոն Հրէաստան կ'ըրկուի: — Յուդա կ'հալածէ զՅակիմոս. Նիկանովր: — Հայրոյանք Նիկանովրայ, պարտութիւն նորա եւ մահ: — Յուդայի նիզակակցութիւնը Հռովմայեացոց հետ: — Պատերազմ Բերեթայ, եւ մահ Յուդայի:

(454—161)

Պարսից վերջի թագաւորաց ժամանակ Հրէից վիճակը: — Նեեմիի մահուընէն յետոյ Հրեայք ոչ թագաւոր ունեցան եւ ոչ կուսակալ մինչեւ Մակարայեցւոց ժամանակը: Հրէից հոգեւոր եւ մարմնաւոր իշխանութիւնը քահանայապետից ձեռքն էր անցած, որ Սանեհրիւմ ըսուած ծերակու-

տին գործակցութեամբը ժողովուրդը կկառավարէր։ Սանեարիմը եօթանասունուերկու ծերօք կազմեալ ժողով մի էր, որ երկրին կառավարութեանը կհսկէր, դատաստանարանաց բոլորը կքննէր, օրէնքները կմեկնէր եւ անոնց պահպանութեանը համար հարկաւոր եղած անօրէնութիւնները կընէր։

Յուդայի եւ Իսրայելի վաղեմի թագաւորութեանց առած սոսկալի հարուածներն այն գերութենէն դարձած Հրէից մօքէն ոչ երբէք կեղնէր. երբէք նոր տաճարին վրայ չէին նայեր առանց Սողոմոնի տաճարին փռութեամբ, մեծութիւնն ու կործանմանը պատճառն յիշելու. միշտ աչքերնուն առջեւն էին մարգարէութիւնը որ այն մեծամեծ գէպքերը գուշակեր կանխաձայներ էին, եւ գերութենէն դառնալուն պէս իսկզբան Աստուծոյ հաւատարիմ ու կռապաշտութենէն հեռու մնացին։

Երկայնաձեռն Արաաշեսին եւ նորա յաջորդաց ատենը, որոց թեթեւ հարկ մը կվճարէին, Հրէաստան հետզհետեւ լաւ այն անարգութենէն ու անզգայ թմբութենէն յոր ընկրզմուէր էր Բաբելոնի գերութեամբը։ Երկիրը մշակեցաւ, քաղաքներն ետեւէ ետեւ կանդնեցան շէնցան, բնակիչքը բազմացան, եւ Հրեայք Անգէլի ու Զաքարիայ մարգարէացած խաղաղութիւնը, լիութիւնն ու առատութիւնը վայելեցին, եւս եւ Պարսից տէրութեան կործանմանէն յետոյ ու Մեծին Աղեքսանդրի եւ նորա առաջին յաջորդաց ժամանակ։

Մեծն Աղեքսանդր։ — Մեծն Աղեքսանդր իւր քաջայայտ աշխարհակալութիւնն սկսաւ Յարրոս քահանայապետին օրերը։ Երբոր Պարսից Դարեհ Կոդոմանոս թագաւորին յաղթելով՝ տէրութիւնը ձեռքէն առաւ եւ Հրէաստան իւր իշխանութեան տակը մտաւ, վրէժխնդրութեան ոգւով լցուած՝ երուսաղեմի վրայ դիմեց. որովհետեւ Տիրոս քաղաքը պաշարելու գնացած ժամանակը Հրեայք չէին ուղած իրեն օգնական զօրք տալ։ Բայց Յադդոս՝ քահանայապետական փառաւոր հագուստներովը, քաղցրաձայն քահանաներով, Ղեւտացիներով ու ժողովրդովք իրեն առջեւ ելաւ։ Աղեքսանդր քահանայապետին խուրին վրայ ոսկե-

դրոշմ՝ ճառագայթարձակ Աստուծոյ անունը կարգալով՝ մէկէն ձիէն վար իջաւ, երկրպագութիւն ըրաւ: Այնպիսի նորատեսիլ յաղթանակաւ մտաւ Երուսաղէմ (532), անոր ծաղկասփիւռ փողոցներէն անցաւ, գնաց տաճարը մտաւ եւ զոհ մատոյց Աստուծոյ, որ խոնարհան գիշերոյ Յագագոսի կերպարանօքն իրեն երեւցեր ու պատուիրեր էր որ աներկիւղ քաջութեամբ Եղիսպոնսոսէն անցնի, խոստանալով իրեն որ ձեռքը մասնէ Պարսից ինքնակալութիւնը: Եւ Յովսեպոս կպատմէ որ երբ քահանայապետը բերաւ առջեւ կարգաց նաեւ Դանիելի գիրքը, յորում մարգարէն նորա երկրակալութիւնը յայտնապէս գուշակեր էր, ուրախութիւնն անպայման եղաւ, եւ ամէն տեսակ հարկէ ազատ ընելով զՀրեայս՝ հրաման տուաւ որ համարձակ ամէն տեղ իրենց օրինօքը վարուին: Պատժեց նաեւ նոցա ուխտերիմ թշնամի Սամարացիքն որ իւր գրած Ասորւոց կուտակալն սպաններ էին. զանոնք Սամարիայէն հալածեց որ գնացին Սիւսեմ կամ՝ Նապոլոս բնակեցան, եւ այն եղաւ այնուհետեւ իրենց մայրաքաղաքը:

Հրեայք Ղազոսեանց իշխանութեան տակ: — Բայց ըստ կանխաձայնութեան մարգարէին՝ այս աշխարհակալին կեանքը երկար պիտի չտեւէր: Տասուերկու տարի թագաւորելէն յետոյ՝ երեսունուիրեք տարեկան մեռաւ ինքիւն, եւ զօրավարներն երկար ժամանակ իրարու ձեռքէ անոր լայնածաւալ տէրութիւնը յափշտակել ուզելէն ետքը՝ մէջերնին բաժնեցին զայն: Պշդոմեոս Սոսեր՝ Ղազոսի որդին, առաւ Եգիպտոսը, եւ Սելեւկոս Նիկանոր՝ Ասորւոց երկիրը. եւ որովհետեւ Հրէաստան կամ Պաղեստին այս թագաւորութեանց մէջտեղը կիյնար, ուստի երբեմն մէկուն եւ երբեմն միւսոյն իշխանութեանը տակ կմտնէր: Պշդոմեան կամ Ղազոսեան հարիւր տարիի չափ տիրեցին Հրէաստանի եւ քաղցրութեամբ վարուեցան հետը: Պշդոմեոս Փիլադեղիոս կամ Եղբայրսուք, որդի եւ յաջորդ Պրոդոմեայ Սոսերի, Ագիքսանդրիա քաղաքին մէջ հօրը շինել տուած մեծահամբաւ գրատունը շատ զարգարելով ու ճոխացընելով՝ փափաքեցաւ որ մէջը գտնուի նաեւ սուրբ գրոց թարգմանութիւնը, որուն վրայ շատ բաներ լսեր էր.

ուստի եւ մարդ զրկեց եղիազար քահանայապետին որ իրեն զրկէ օրինաց գիրքն ու զայն երբայեցեւրենէ յունաբէն դարձնելու քաջ թարգմանիչներ :

Եօթանասնից թարգմանութիւն: — Շուտ մը քահանայապետը երկոտասան ցեղերէն վեց վեց ծեր յուզարկեց : որոնք Փարոս կղզւոյն մէջ եօթանասութեակ օրուան միջոցին իրենց յանձնուած երկասիրութիւնը կատարեցին (285) ինչպէս աւանդութիւն է . որ եւ պատուով Պտղոմէանց մատենադարանին մէջ գրուեցաւ : եւ այն է հռչակաւոր Թարգմանութիւն եօթանասնից ըսուածն : ուսկից թարգմանուած է նաեւ մեր աստուածաշունչը իձեռն Մեծին Սահակայ Պարթեւի եւ իւր քաջուշիմ աշակերտացը :

Հրէից Պտղոմէոս Եւպատորէն հալածուիլը : — Բայց Հրեայք միշտ այս հանգստութեան մէջ չմնացին . եղբայրասէր Պտղոմէոսին թողը՝ Պտղոմէոս Եւպատոր կամ Հայրստէր զիրենք շատ չարչարեց : Այս թագաւորը երբոր Պաղեստինու Հոսիա (Ռէֆազ) քաղաքին ու նաւահանգստին քով Ասորոց թագաւոր Մեծին Անտիոքոսի յաղթեց (216), անկէց շիտակ երուսաղեմայ վրայ գնաց : առաւ : մտաւ տաճարը զոհ ըրաւ : եւ հետաքրքրութեամբ ուղեց մինչեւ ի Սրբութիւն սրբութեանց մասնէ՝ ուր քահանայապետն անգամ տարին մի անգամ միայն կրնար մտնել : Բահանայք եւ Ղեւտացիք շատ դէմ դրին : ճար չեղաւ՝ մըտաւ . բայց մէկէն չորս դին զարնուելով՝ անդամալոյծ ու մարած գետին ընկաւ : Ծառաները վրայ հասան : վերուցին գուրս տարին զինքը : եւ շատ ժամանակ անցնելէն յետոյ հազիւ խելքը գլուխն եկաւ : Աղեքսանդրիա որ դարձաւ՝ այս պատուհասին վրէժն առնելու համար՝ հրաման հանեց որ իւր աւերութեան մէջ գտնուող բոլոր Հրեայք կուռք պաշտեն : եւ յանձն չառնողները կապուած Աղեքսանդրիա բերուին : Շատերը բերուեցան ու հրապարակի մը մէջ գիղուեցան . եօթը հարիւր կատաղի փղեր ալ պատրաստուեցան որ վրանին արձակուելով զանոնք ջարդեն : Լսեց Աստուած Հրէից աղօթքն ու պաղատանքը . օրն ու ժամը հասաւ : փղերն արձակուեցան . բայց անոնք երկու անբեւոյթ Հրեշտակաց զօրութեամբը՝ փոխանակ Հրեաներուն

վրայ վազելու՝ թագաւորին զօրացը վրայ գիմեցին ջարդեցին։ Այս անակնկալ գէպքին վրայ Պտղոմէոսին միաքը փոխուեցաւ, եւ առաջին հրամանին հակառակ նոր հրաման մը հանեց որ Հրեայք եօթն օր Ալեքսանդրիոյ նոյն հրապարակին մէջ իւր ծախքովն ուտեն խմեն ուրախանան, եւ զիրենք ազատ թողուց։

Հրեայք Սելեւկեանց իշխանութեան տակ։ — Փիլոպատորին մահուանէն ետքը Հրէաստան եգիպտոսէն բաժնուեցաւ ու Ասորոց երկրին հետ միանալով՝ Մեծին Անտիոքոսի ձեռքն անցաւ (203), որ ամէն հարկէ ազատ ըրաւ զանոնք ու թոյլ տուաւ որ իրենց սեպհական օրինօքը վարուին։ Որդին ու յաջորդը Սելեւկոս Փիլոպատոս ոչ միայն հօրը տուած ազատութիւնները հաստատեց, այլ եւ հրամայեց որ տաճարին բոլոր ծախքը իւր գանձէն տրուի։ Բայց ափսոս որ ազգատեաց Հրէի մը մատնութեամբը թագաւորին այս բարեսիրութիւնը փոխուեցաւ. եւ այն ժամանակէն սկսաւ Հրէից ազգին կրած սոսկալի հալածմունքը, զորս Մակարայեցւոց գիրքը երկարօրէն ու սրտառուց պերճախօսութեամբ կ'առամէ։

Ոճիա, Սիմոն եւ Հեղիոդորոս։ — Ոնիա քահանայապետին բարեպաշտ ու չարատեաց սրբութեամբն ու ինամօքը ազգը երջանկացեր ու տաճարն Աստուծոյ կարգաւորուեր զարգարուեր էր դարձեալ տրօք եւ պարգեւօք թագաւորաց եւ իշխանաց։ Տաճարին վերակացուն էր Սիւնոն անունով մէկը, սա շատ անգամ իւր անկարգութեանցը համար Ոնիայէն յանդիմանուելով՝ հետը թշնամացաւ, եւ Ապոդոնիոս սպարապետին ձեռօքը Սելեւկոսին իմացուց որ տաճարին մէջ երեսի վրայ մնացած անբաւ գանձ կայ։ Սելեւկոս մտածելով որ Հռովմայեցւոց իւր հօրը վրայ դրած ծանր հարկը կրնայ անով գլուրութեամբ վճարել, շուտ մը իւր Հեղիոդորոս իշխանը զրկեց որ երթայ այն գանձերն առնու բերէ։ Հասաւ Հեղիոդորոս յերուսաղէմ, եւ զալուռն պատճառն որ լսեց Ոճիա՝ «Արգարեւ» ըսաւ, գանձուն մէջ ստակ կայ, բայց ոչ թէ անօրէն Սիմոնին հասկըցուցածին չափ. եղածն ալ այրեաց եւ որբոց աւանդներն են։ Բայց Հեղիոդորոս թագաւորին հրամանը մէջ բերելով՝ օր

եւ ժամ սահմանեց որ մտնէ տաճարին դանձը վերցընէ : Այս աղետալի գոյժը տարածուելուն պէս՝ բոլոր քաղաքը խռովութեամբ ու ցաւով լցուեցաւ . քահանայք սրբութեան պատմունճանով սեղանոյն առջեւն ընկած կաղաչէին : Յաւագին տեսարան մը կրնճայէր մանաւանդ քահանայապետը . կերպարանքն ու երեսին գոյնը սրտին թախծութիւնը կցուցընէր : Եւ ահ եւ երկիւղ եւ սոսկումը բոլոր մարմինը կպատէր : Խուռն բաղմութիւն ժողովրդեան կաղաչէին զԱստուած : որպէս զի չթողու որ իւր տաճարին պատիւը անարգուի . կանայք քրճագգած՝ հրապարակներուն մէջ կողբային . արդելական կուսանք կուսաստաններէն դուրս ելած՝ դէպի դռներն ու պարիսպը կլաղէին : Եւ ոմանք պատուհաններէն դուրս կարկառէին : Եւ ամէնքն առհասարակ ձեռքերնին երկինք վերուցած՝ Աստուծոյ օգնութիւնը կպաղատէին . եւ ասկէց աւելի ինչ սրբտաշարժ տեսարան կրնար լինել . այս տեղքահանայք իրենց արտասուօքը Աստուծոյ սեղանը կողոզեն . պատկառելի ծերունի քահանայապետը վշտալից կեցած՝ ահագոյնով արգէն աչքին առջեւը կտեսնէ որբոց եւ այրեաց ստացուածքին յափշտակութիւնն ու Աստուծոյ տաճարին մերկ կողոպուտ մնալը . այն տեղ ժողովուրդը սարսափած իրար անցած՝ ընելիքը չէր գիտեր : Բայց սակայն այս ամենայն աղէտները Հեղիոդորոսին քարացեալ սիրտը չկրցան շարժել : Որոշուած ժամանակը հասնելուն պէս՝ իւր սպասաւորօքը մտաւ դանձատուներ : Եւ հագլիւ թէ սկսաւ պտրտիլ : Եւ ահա յանկարծ սկիի դէնքերով մեծաշուք ձիաւոր մը երեւցաւ որ ձիոյն տակն առաւ կոխկըռտեց զինքը . նոյն միջոցին երկու գեղեցիկ զարգարուած երիտասարդներ եւս երեւեցան՝ որոնք լաւ մը ծեծեցին զինքը : Եւ անղգայ կիսամեռ գետին ձգելով՝ աներեւոյթ եղան : Ապասաւորքն որ սարսափած կեցեր էին . եկան զինքը վերուցին դուրս տարին : Եւ Ռնիա քահանայապետին ոտըն ընկած կաղաչէին որ Աստուծմէ անոր բժշկութիւնը խնդրէ : Մտածեց Ռնիա որ գուցէ թագաւորը կարծէ թէ ինքը կամ Հրեայք դաւով զՀեղիոդորոս այն խեղճութեան հասուցեր են : Խնդրուածքը բաւ : քաւութեան զոհ մատոյց Աստուծոյ : Եւ շուտ մը նոյն

երիտասարդներն իրենց փառաւոր հագուստներովն եկան Հեղիոդորոսին առջեւը կեցան ու «Գնա, շնորհակալ եղիր Ոնիա քահանայապետին, ըսին. վասն զի իւր սիրոյն համար Աստուած ոգիդ քեզ դարձուց, եւ ամէն տեղ Աստուծոյ մեծ զօրութիւնը պատմէ», եւ մէկէն վերացան: Երբոր Հեղիոդորոսին խելքը գլուխն եկաւ, Աստուծոյ շնորհակալութեան ողջակէզներ ու զոհեր մատոյց, մեծ պարգեւներով մեծարեց զքահանայապետն ու դարձաւ թագաւորին քով դնաց: Երբոր հարցուց Սեւեւկոս թէ ինչպէս կատարեց իրեն յանձնուած դործն ու ճրջափ բան բերաւ, սկսաւ գանգատելով ըսել. «Ո՛հ, Երուսաղէմ՝ ձեր թշնամին միայն երթայ, վասն զի ապահով էք թէ դանալից չարագան պիտի դառնայ, բաւական է որ ողջ մնայ. որովհետեւ ճշմարիտ մեծ զօրութիւն մը կայ այն տաճարին մէջ, եւ Աստուածն երկնից ու երկրի պաշտպան եւ այցելու է անոր»:

Անտիոքոս եպիփան. Յասոն եւ Մենեղաւոս: — Այս յայտնանշան հրաշքով ալ Ոնիային թշնամեաց կատաղութիւնը չանցաւ, եւ ամպարիշան Սիմոն մինչեւ այն տեղը հասոյց իւր անօրէն զրպարտութիւններն ու մատնութիւնները՝ որ հարկ եղաւ ծերունի քահանայապետն անձամբ երթայ զանոնք թագաւորին խմացրնէ ու զինքը պատժել տայ: Բայց քիչ ժամանակէն Սեւեւկոս մեռաւ եւ տեղը յաջորդեց եղբայրը Անտիոքոս եպիփան կամ Երեւելի (175):

Այս արժաթասէր ու անգութ թագաւորին օրը քահանայապետութիւնը սկսաւ ոսկւոյ կշռով վաճառուիլ. օրինաց նախանձայոյզ ու վրէժխնդիր Ռնխան պաշտօնէն ձգուեցաւ, եւ տեղն անցաւ իւր անարժան եղբայրը Յաւան, որ երուսաղեմայ մէջ Յունաց պէս թէւատրոններ, կրկէսներ ու երիտասարդանոցներ հաստատեց, եւ այն արտաքին տեսարանաց ու խաղուց տալով խելքը միտքը՝ աստուածային պաշտամանց անփոյթ եղաւ, եւ քահանաներն ու ժողովուրդը ամէն տեսակ անկարգութեանց մէջ ընկղմեց, եւ մինչեւ Տիւրացւոց Վանազն աստուծոյն տօնին օրը անամօթաբար նուէր զրկեց անոր։ Ազէկ որ այս խառնավար իշխանութիւնը երկար չտեւեց. կրտսեր եղբայրը Մենեղաւոս՝ թագաւորին աւելի ստակ խոստանալով քահանայապետութիւնը ձեռքէն առաւ։ Յայնժամ երուսաղէմ խռովութեամբ ու արիւնհեղութեամբ լցուեցաւ. Յասոն երեք հազար հոգւով եկաւ քաղաքը մտաւ, կորսընցուցած իշխանութիւնը ձեռք ձգելու համար՝ ամենայն ջանք ու կտտորած ըրաւ. բայց զօրացաւ Մենեղաւոս եւ զինքը Ամոնացւոց երկիրը փախուց։

Մահ Ոճիայ։ — Մենեղաւոս չկարողանալով թագաւորին խոստացած մեծ գումարը վճարել, սկսաւ տաճարին ոսկի ամանները գողանալ. եւ երբոր այս բանիս համար աստուածասէրն Ռնխա յանդիմանեց զինքը, Անդրոնիկոս զօրավարին ձեռքովը Անիոյ քաղաքին մէջ զինքը սպաննել տուաւ։ Առաքինի քահանայապետին տարապարտ մահուանը վրայ ոչ միայն Հրեայք եւ հեթանոսք մեծ ցաւ ցուցուցին, այլ եւ նոյն իսկ Անտիոքոս թագաւորը վրան ցաւելով լացաւ, որովհետեւ նորա սրբութիւնն ու իմաստութիւնը լաւ հասկըցած էր. եւ սաստիկ բարկանալով՝ հրամայեց որ անօրէն մահապարտ Անդրոնիկոսին զօրավարութեան ծիրանին հանեն, եւ այնպէս քաղաքին մէջ պտրտցընելով տանին՝ զքահանայապետը մեռուցած տեղը զինքն ալ գլխատեն։ Իսկ Մենեղաւոս շատ ստակ տալով՝ հազիւ կրցաւ թագաւորին բարկութիւնը իւր վրայէն իջեցընել։ Եւ որովհետեւ այս ստակը ճարելու համար ստիպուած էր մէկ կողմէն Աստուծոյ տաճարին զարդերը կո-

ղողաեւ մերկացնել, եւ միւս կողմէն ժողովուրդը կեղեքել, երուսաղեմացոց համբերութիւնը հասնելով՝ քաղաքին մէջ մեծ խռովութիւն հանեցին, եւ սեղանազերծ տաճարակապուտ քահանայապետին արբանեակներէն երեք հազար հոգի ջարդեցին: Բայց Մենեղաւոս դարձեալ ստակի զօրութեամբ արդարացաւ՝ անյադ արծաթասէր թագաւորին առջևը:

Վերջ Յասոնի: — Այս համազգեաց ներքին պատերազմները, քահանայապետութեան արիւնահեղ յափշտակութիւնն ու վաճառումը տեսնելով՝ խելացի մարդիկ չարաղէտ գուշակութիւններ կրնէին. ժողովուրդն ալ քառասուն օր քառասուն գիշեր օգոյն մէջ ոսկեզարդ տիգաւոր ձիաւորաց գունդեր կտեսնէր, եւ վահանաց թնդիւն, աղեղանց շկահիւն, սուսերաց շողիւն, նշանաց շաչիւն, նետից շառաչիւն եւ ոսկի զինուոց փայլիւն կլսէր եւ կտարտափէր: Մէյմըն ալ յանկարծ ձայն ելաւ թէ Անտիոքոս եգիպտացոց վրայ բրած արշաւանքին մէջ մեռեր է. բոլոր երուսաղէմ ուրախացաւ: Յասոն քահանայապետութիւնը նորէն ձեռք բերելու յարմար առիթ գտնելով՝ շուտ մը քսան հազար զօրքով հասաւ քաղաքը մտաւ, եւ իւր տոհմային քաղաքակցացը մէջ իբրեւ իմէջ օտար թշնամեաց մեծամեծ կոտորածներ ըրաւ (169): Բայց Անտիոքոս մեռած չէր. Հրէից իւր մահուանը վրայ ցուցուցած ուրախութիւնը լսելով՝ կրակ կտրեցաւ, գազանացեալ սրտիւ եգիպտոսէն վազեց եկաւ, սրով նիզակով երուսաղէմը առաւ, Յասոնը հալածեց, ութսուն հազար մարդ ջարդեց ու իբրեւ գերի վաճառեց, տաճարը կողոպտեց, մէջէն հազար եօթն հարիւր քանքար առաւ, ու հպարտացեալ մտօք դարձաւ զնաց: — Անտիոքոս որ կարծէր թէ կարող է ծովը ցամաք եւ ցամաքը ծով փոփոխել, արդեօք ինչ պատճառաւ Հեղինոդորոսին պէս չպատժուեցաւ. «Քաղաքին բնակչաց մեղացն ու անօրէնութեանը համար բարկացեր էր վրանին Աստուած» կըսէ սուրբ Դիրքը. եւ կաւելցրնէ, «Ոչ թէ ազգը տեղւոյն համար, այլ տեղը ազգին համար բնորեց Աստուած»: — Իսկ ինքը Յասոն քաղաքէ քաղաք կփախչէր՝ ատելի հալածական յամենեցունց

իրբեւ ապստամբ յօրինաց, պղծեալ ու գարշեցեալ իրբեւ հայրենեաց մատնիչ եւ դահիճ, վերջապէս եգիպտոսի մէջ ստակեցաւ. շատերը իւր աշխարհէն օտարացոյց, ինքն ալ օտարացեալ իմէջ օտարաց կորեաւ անտուգ անխնամ, անհանդերձ, եւ գերեզմանացն հայրենեաց չեղեւ արժանի:

Հալածմունք Անտիոքոս եպիսկոպոս: — Անտիոքոս երուսաղեմէն ելնելու ժամանակ իւր կատաղութեանը գործադիր երկու իշխան թողեր էր, որ Սիոն միջնաբերդը ամբարցնելով՝ բոլոր քաղաքին տիրապետեցին, շարժւաթ օր մը յանկարծ անդէն անպատրաստ ժողովրդեան վրայ յարձակեցան, շատ մարդ ջարդեցին, եւ ամենուն սրտին ահն ու սարսափը սաստկացուցին: Մնացած ընակչաց մեծ մասը ձգեցին փախան, որդեկորոյս երուսաղէմը անհաւատից ընկալարան դարձաւ, սուրբ տաճարը ամայի աւերակ մնաց, եւ ուրախութեան ու տարեկանաց օրերը լաց ու սուգի փոխուեցան:

Ասորւոց թագաւորին համար ամենահարկաւոր էր Հրէաստան. վասն զի եգիպտոսի վրայ գիմելու ժամանակը՝ իրեն յառաջապահ գունդ մըն էր այն, եւ հանգիստ երկիրը կեցած ժամանակ՝ կպաշտպանէր Ռոմի գետոյն հովիտը, եւ Փիւնիկիէի ճանապարհները որ գէպի մայրաքաղաքը կտանէին: Բայց Անտիոքոս չէր գիտեր որ աշխարհակալութիւն մը պահելու համար՝ երկրի մը տիրել բաւական չէ, այլ անհրաժեշտ հարկ է նորա ընակչաց սրտին եւս տիրել քաղցրութեամբ եւ մարդասիրութեամբ: Եւ երբ տեսաւ որ ընտելութեամբ ու արեւհեղութեամբ չկարողացաւ Հրէից սիրտն որսալ, միտքը դբաւ որ նոցա օրէնքն ու կենցաղավարութիւնը փոխէ Յոյն դարձնէ, եւ հալածանօք, չարչարանօք ու մահուամբ զՄովսէս եւ զԱստուած մոռցնել տայ իրենց: — Անմիտ խորհուրդ. չէր մտածեր որ հալածանքն ու նեղութիւնները զմարդիկ կեփեն՝ կըսրտապնդեն ու իրենց կարծեացը մէջ առաւել կհաստատեն, եւ քաջ քաջ նահատակներով երկիրը կփառաւորեն:

Տաճարը հեթանոսական պղծութիւններով եւ արձաններով լեցուց, սուրբ սեղանոյն վրայ Ողիմպեան Արամազդայ արձանը կանգնել տուաւ. արգիլեց որ օրէնքը

չբռնուի, շաքաթ օրերը սուրբ չպահուին ու ասները չկատարուին. եւ այս արգելքին դէմ ընողները չարաչար կ'պատժուէին: Երկու կանայք իրենց որդիքը ըստ օրինաց թիփառելուն համար բռնուեցան, դաւալնին ծոցերնէն կախուած՝ խայտառակաբար բոլոր քաղաքին մէջ քաշկըստուեցան եւ պարսպին վրայէն անգթաբար վար նետուեցան կտոր կտոր եղան: Շատերը գաղտուկ մօտակայ այրերը կերթային ու շաքաթ օրերը սրբութեամբ կանցընէին. բայց իմացուելուն պէս՝ կրօնուէին ու ողջ ողջ կայրուէին: Նոյնպէս սատիկ հրաման հաներ էր Անտիոքոս որ ամէնքը իւր կուռքերը պաշտեն եւ նոցա զոհուած միտն ուտեն, եւ չհնազանդողները չարատանջ մահուամբ ոտակին: Չարչարանաց եւ մահուան վախով ոմանք խոնարհեցան անօրինին կամքը կատարելու. բայց շատերն ընդդիմանալով՝ իւրեանց մահկանացու կեանքը դիւցազնական արիութեամբ կնքեցին:

Նահատակութիւն եղիազար քահանայի: — Այն քաջ նահատակաց պարագլուխն եղաւ եղիազար քահանայն, որ իւր ծերացեալ հասակաւը՝ գեղեցիկ դէմքովն ու առաքինական վարուքը պատկառելի եղած էր ժողովրդոց մէջ. սորա բերանը գայլ (հելիլէ) դրած՝ կտրիպէին խոզի միս ուտելու (որ արգիւլուած էր օրէնքով): Առաքինի ծերունին աւելի յանձն առաւ ընդունիլ զմահ քաջ անուամբ, քան զկեանս խղճիւ եւ ամենէն պարսաւուելով: Իւր բարեկամներէն ոմանք, որ իրենց վատ ու անձնասէր բարքովը բռնաւորին կամակատար եղեր էին, քովն եկած կյորդորէին զինքը որ կեղծեօք մը ինքզինքը այն սոսկալի մահւորնէն ազատէ. «Յանձն առ, կրտէին, թագաւորին հրամանը, եւ մեր խոզենիի տեղ քեզի ուրիշ միս կուտամք ուտելու»: Բացէ իրաց մերժեց սուրբ ծերունին այն վատութեան խորհուրդը. «Մեր հասակին չվայելեր, պատասխանեց, կեղծաւորութիւն ընել. երկտասարդաց շատերը վրաս ծուռ նայելով պիտի ըսեն իրաւամբ թէ «իննանամեայ եղիազարոս մահուան դուռն հասած՝ յայլադ գութիւն դարձաւ. եւ կամ ինձմէ չար օրինակ առնելով՝ իրենք ալ կեղծաւորելով օրինաց դէմ գործեն. եւ

« ես ծերութեան հասակիս աշխարհիս մէջ թողում՝ այս
 « խիղճ մտաց եւ կեղտ անունս : եւ արդ՝ թէ որ թագաւորն
 « նոյնչափ ժամանակ կեանք եւս շնորհէ ինձ, եւ մարդ-
 « կանց ձեռքը մէյմըն ալ չմտնուիմ, սակայն յաւիտե-
 « նականին Աստուծոյ ձեռքէն ոչ կենդանութեանս ատեն
 « եւ ոչ մահուանէս ետքը կրնամ փախչիլ : Անոր համար
 « քաջութեամբ որոշեցի մեռնիլ՝ ելնել այս աշխարհէս,
 « որպէս զի ծերութեանս արժանի երեւիմ, եւ ապագայիցս
 « բարեաց եւ առաքինութեան օրինակ թողում, այնպէս
 « որ կարող լինին յօժարութեամբ եւ քաջութեամբ մա-
 « հուչափ ջանալ օրինաց սրբութիւնը պահպանել » : Այս
 կրսէր ու երկնային յուսով զուարթերես եւ անվեհեր
 կերպով մահուն եւ տանջանաց կռիւէր : Երբոր տանջանքը
 սարսափելի կերպով սաստկացաւ, երանելի ծերունին տե-
 սաւ իւր մահն ու « Աստուած իմ, բաւ, դուն որ ամէն
 բան կիմանաս, գիտես որ այս ինձ սոսկալի ցաւեր տուող
 տանջանքներէս ազատուիլը ձեռքս էր ու չուղեցի. բայց
 սրչափ սիրտս ուրախ է ասոնք քու սիրոյդ համար քաջե-
 լուս » : Եւ այս մինչդեռ կրսէր, իւր սուրբ հոգին աւան-
 դեց ստեղծողին ամենայնի, անմահ յիշատակ թողլով իւր
 ազգին ու աշխարհիս :

Դիւցազնական նահատակութիւն եօթն եղբարց : — Ամ-
 բողջ ընտանիք մը, մայրն ու եօթն որդիքը՝ որ Մանարայե-
 ցի կկոչուին, աւելի վսեմ օրինակ ընծայեցին համակեր-
 պութեան՝ օրինապահութեան եւ յուսոյ աստուածային
 սղորմութեան, եւ զարմանալի եղեն ամենայն աշխարհի :
 Բռնեցին ասոնք թագաւորին ատեանը բերին, եւ սառ-
 տիկ կտտիպէին որ խողենի ուտեն : Ամենէն յառաջ երէցը
 նահատակուեցաւ. « Ի՞նչ կեցեր կտտիպէք ու կհարցընէք
 մեզ, բաւ. պատրաստ եմք մեռնիլ քան թէ հայրենի
 օրինաց դէմ գործել » : Բարկութեամբ սրամտութեամբ
 լցաւ թագաւորը. հրամայեց որ տապալկներ՝ կատտաներ՝
 անիւներ տաքցընեն ու տեսակ տեսակ տանջանաց գոր-
 ծիքներ պատրաստեն. եւ երբոր ամէն բան պատրաստուե-
 ցաւ՝ հրամայեց որ զնահատակն յառաջ բերեն կեցընեն.
 Նախ լեզուն կտրեցին, գլխոյն մորթը հանեցին՝ երեսին

վրայ դարձուցին, եւ ասպա ձեռքերն ու ոտքերը մօրն ու եղբարցը առջեւ ծայրաքաղ ըրին կտրտեցին. յետոյ ողջ ողջ ջնուցեալ տապակին մէջ իջեցընելով՝ այրեցին. եւ երբ ճենճերը տապակէն կելնէր օդոյն մէջ կըարձրանար, մայրն ու եղբարքը փոխանակ լքանելու՝ մէկզմէկ կմխիթարէին ու կըտէին. «Քաջութեամբ մեռնիմք, մեր անունն ու հոգին մշտնջենապէս ժառանգեմք. եւ Աստուած՝ որ կտանէ իւր սիրոյն համար մեր խաբարապարտուց քաշած սոսկալի տանջանքները՝ կվարձատրէ զմեզ»:

Երբ այսպէս առաջինը տապակամահ ելաւ յաշխարհէս, զերկրորդը մատուցին իտեղի տանջանաց. գլխոյն մորթը մազերովը հանդերձ երեսին վրայ դարձուցին, եւ հարցուցին. «Քանի որ մարմինդ անգամ անգամ կտրուած է՝ խողենի կուտե՞ս»: Բացէ իրաց մերժեց, եւ մեծ եղբօրը պէս տապակին վրայ այրուելու ժամանակը «Այ հըպարտ եւ ամբարտաւան բռնաւոր, կանչեց թագաւորին, թէպէտեւ աշխարհիս կեանքէն կզրկես զմեզ, բայց գիտցիր որ Ամենակալ Տէրը՝ որ աշխարհաց թագաւորն է, անոր փոխարէն յաւիտենական կեանքը պիտի պարգեւէ մեզ» բտելով՝ հոգին աւանդեց:

Անոր ետեւէն երրորդը յառաջ բերին ու կուղէին որ

լեզուն գուրս հանէ . մէկէն գուրս հանեց , տուաւ որ կըտրեն . մինչեւ թագաւորը զարմացաւ սրտին քաջութեանը վրայ , որ սոսկալի ցաւը այնպէս բանի տեղ չէր գներ :

Ետեւէ ետեւ անվահեր քաջութեամբ սարսափելի տանջանքներու համբերելով նահատակեցան չորրորդն ու հինգերորդը . իսկ վեցերորդը մեռնելու ժամանակ ըսաւ անագորոյն բռնաւորին . « Ինքզինքդ մի խաբեր . մեք մեր մեղացը համար կիրեմք այս ամէնը . բայց դուն , ով աստուածամարտ , մի կարծեր թէ անպատիժ պիտի մնաս » :

Եւս առաւել յիշատակի արժանի է նոցա մեծահաւատ մայրը , որ մէկ օրուան ու մէկ ժամուան մէջ այնպիսի եօթն որդիքը կորսընցընելով եւ նոցա ամէն մէկուն սիրտը Աստուծոյ սիրովը բորբոքելով՝ կքաջալերէր , կմխիթարէր իրենց լեզուովը , եւ կանացի սիրտն ու միտքը կտրճի պէս վառելով՝ քաջութեամբ յառաջ կերթար ու կըսէր . « Որդեակք իմ սիրելիք , ձեր հոգին ու կեանքը տուողն ես չեմ , եւ ոչ ձեր իւրաքանչիւրին կերպարանքն ես նկարեցի , եւ ոչ հասակնիդ աճեցուցի ու սնուցի : Նա՛ որ աշխարհիս արարիչն ու մարդկան ծնունդը աճեցնողն է , իւր գալստեան ժամանակը ձեր կեանքն ու ոգիքը իրեն անհուն ողորմութեամբը ձեզ կգարձընէ » : Երբ տեսաւ Անտիոքոս որ այս սոսկալի սպառնալեօքն ու տանջանքներովը չկարողացաւ իւր վախճանին հասնիլ , ուղեց քաղցրութեամբ ու մեծամեծ խոստմունքներով մնացած կըրտսեր եղբօր սիրտն որսալ ու նախնեացը օրէնքէն դարձընել զինքը . ուստի սկսաւ անոյշ խօսքերով երգմամբ խոստանալ որ զինքը մեծ պատուոյ հասցընէ , երանելի ընէ աշխարհիս մէջ , եւ բարեկամ թագաւորաց անուանել տայ : Բայց երբոր արիասիրտ պատանեկին մտաց անգրդգուելի հաստատութիւնը տեսաւ , զմայրը կանչեց եւ կաղաչէր որ գէթ այն օրդւոյն կեանքը փրկելու համար խրատ տայ անոր որ իւր կամքը կատարէ ու ազատի մահէն : Մայրը թէպէտ իսկզբան չուղեց , բայց երբ շատ ստիպուեցաւ՝ որդւոյն քովը մօտեցաւ ու զհպարտ եւ զամբարտաւան թագաւորը ծաղրելով՝ « Խնայէ ինձ , որդեակ իմ , ըսաւ . յիշէ որ զքեզ ինն ամիս արդանգիս

մէջ կրեցի, եւ երեք տարի գիրկս սնուցի ստեամբք եւ Հասուցի զքեզ յայդ-չափ մեծութիւն Հասակի: Արդ կաղաչեմ զքեզ, որգեակ, նայէ մէյմը երկինք ու երկիր եւ նոցա մէջն եղած արարածներուն. գիտցիր որ ինչպէս յոչնչէ ստեղծեց Աստուած զանոնք, նոյնպէս ստեղծեց եւ մարդկան ազգը: Մի զարհուրիր չարաշուք գահճէն, այլ եղբարցդ արժանի լինելով՝ աշխարհիս կեանքէն աւելի մահն ընտրէ, որպէս զի այն եղբարցդ Հետ նորէն գիրկս ընդունիմ զքեզ Աստուծոյ ողորմութեամբը»: Արի պատանեակը մօրը խօսքը կտրեց՝ կանչելով. «Ի՞նչ կեցեր էք, ինչո՞ւ կուշանաք. թագաւորին հրամանը պիտի չկատարեմ, այլ պիտի հնազանդիմ միշտ մեր հարց օրինացը որ Մովսիսի ձեռօք մեզ տրուեցան: Բայց դու որ երբայեցւոյց գլուխն ամենայն չարիք Հասուցիր, դուն Աստուծոյ ձեռքէն պիտի չաղատիս: Եղբարցս պէս ես պատրաստ եմ շունչս ու մարմինս հարցս օրինացը համար տալու. յուսացեալ կարգամ առ Աստուած որ ազգիս մեղացը քաւութիւն շնորհէ, եւ քեզ մեծամեծ տանջանք եւ հեծութեամբ խոստովանել տայ որ նա միայն է Աստուած եւ չիք այլ ոք»: Բաղմութեան առջեւ պատանւոյ մը բերնէն այս աներկիւղ ու նախատալից խօսքերը լսելով՝ վերջի աստիճանի կատղեցաւ Անտիոքոս. մէկէն հրամայեց որ միւս եղբարցմէն աւելի սատիկ տանջեն զինքը. սարսափելի տանջանքներով մեկնեցաւ եւ նա յաշխարհէս անարատութեամբ եւ սրբութեամբ յուսացեալ իճէր: Որդւոցն ետեւէն արիաբար նահատակեցաւ նաեւ մայրն երանելի, եւ արժանի եղաւ որ սուրբ եկեղեցին տօնէ եւ զնա ընդ սուրբս իւր:

Մատաթիա եւ իւր որդիքը: — Մինչդեռ այսպէս Անտիոքոս Եպիփան զՀրեայոս կհալածէր, Մասարիս անուամբ սրբակաց քահանայ մը ելաւ գնաց իւր ծննդեան Մովդիլիմ քաղաքը քաշուեցաւ, հեան առնելով իւր հինգ որդիքը, Յովնաննէս, Շնառն, Յուդա Մակարէ, Եղիազար եւ Յովնաթան: Հոն երբոր հայրենեաց ու հայրենակցաց խեղճութեանն ու սրբոյ տաճարին անարգանացը վրայ կողբային ասոնք, Անտիոքոսի մարգիլը Մովզիլիմ ալ Հասան որ ժողովուրդը գարձընեն իկապաշտութիւն. Մատաթիային վրայ հա-

սարակաց ունեցած մեծ համարումն իմանալով՝ եկան իւրեն, « Ով մեծ իշխան, ըսին. դու՝ որդւովքդ ու եղբայրներովդ. նախապատիւ կհամարուիս քաղաքիս մէջ. թագաւորին կամաց հրամանը կատարէ, ինչպէս որ երուսաղէմ՝ բնակող ամենայն Հրեայք կատարեցին. որով դու, որդիքդ ու եղբայրներդ թագաւորին բարեկամ կկոչուիք, եւ ոսկի արծաթ ստանալէն զատ՝ արքունական հրովարտախօսք եւս կմեծարուիք » : Արիասիրտ ու աստուածասէր Մատաթիան, որ իմանկուիթենէ հեռէ Աստուծոյ սէրը իւր որսին մէջ անշիջանելի լապտերի պէս վառ պահած էր, բարձր ձայնով պատասխանեց ու ըսաւ. « Թէ որ ամենայն ազգք եւ ազինք իրենց հարցն օրէնքները թողուն ու դան թագաւորին պատուէրը կատարեն, զարձեալ ես եւ որդիքս ու եղբարքս մեր հարց պատուիրանները պիտի պահեմք. Աստուած չընէ որ թողումք մեր օրէնքն ու իւր իրաւունքը՝ թագաւորին բռնի հրամանը կատարելու համար, մեք չեմք թողուր մեր հարցը պաշտօնը, չեմք խոտորիր ոչ յաջ եւ ոչ յահեակ, եւ չեմք լսեր թագաւորի հրամանին » : Եւ երբ դեռ խօսքը բերանն էր՝ անդիէն Հրէին մէկն եկաւ որ բազմին առջեւը զոհ մատուցանէ, կրակ կտրեցաւ Մատաթիա, երիկամունքը դող ելան, նոր Փեննէհ-սի մը պէս օրինաց սուրը նախանձովը վառուած՝ զարկաւ սղաննեց անօրէն Հրեայն, հետը նաեւ թագաւորին կողմանէ եկող՝ զոհ մատուցանելու զիրենք ստիպող իշխանը. բազմինը կործանեց, մեհեանն աւերեց, եւ գոչեց առ Հրեայս ասելով. « Հնապա, ամենայն մարդ որ վրէժիսդիր է օրինաց, եւ նոցա հաստատուիլունը կուզէ՝ ետեւէս թող գայ » : Եւ ինքը Մատաթիա իւր որդիքն ու եղբարքը առած՝ լեռները գնաց ամրացաւ՝ ամէն ունեցածը քաղաքին մէջ թողլով. նոցա օրինակին հետեւեցան նաեւ շատ մը մարդիկ եւ գնացին անապատը քաշուեցան :

Երուսաղեմի մէջ եղող Անտիոքոսի իշխաններն որ լսեցին թէ շատ մարդիկ արքունի հրամանը ոտքի տակ առնելով՝ ելեր լեռները քաշուեր են, սաստիկ բարկացան, եւ բազմազունդ զօրք սրկեցին վրանին որ զանոնք հնազանդեցընեն թագաւոր կամքին եւ կամ խոտը սուտերի

Ջարդեն: Շաբաթ օր մը յանկարծ հասան յարձակեցան սորա անդէն Հրէից վրայ, որոնք՝ «Լաւ է մեզ մեռանել քան թէ օրինաց դէմ շաբաթը պղծել» ըսելով՝ ամենեւին դէմ էգրին, եւ մէջերէն հազար հոգի սպաննուեցան, թող գերի բռնուողները: Այս սոսկալի դոյժն որ լսեց Մատաթիա, վրանին իշխաններ, հազարապետներ, հարիւրապետներ, յիսնապետներ եւ տասնապետներ դրաւ, եւ զօրքն առաւ եկաւ եմամուսի ետեւը բանակեցաւ. քաջալերեց զիրենք որ պատրաստուին երկրորդ օրը հետանսաց հետ պատերազմելու՝ որ ժողովեր էին զիրենք եւ իրենց հաւատքը ջնջելու, եւ «Աւելի լաւ է մեզ, կրտսեր, պատերազմի մէջ մեռնիլ՝ քան թէ ազգերնուս չարչարանքը եւ սրբութեանց անարդուութիւնը տեսնել. Աստուծոյ կամքը ինչպէս որ է՝ այնպէս լինի»:

Յանկարծ այլազգիք աչքերնին վերուցին տեսան որ Հրեայք զինուած պատրաստուած կեցեր են. աճապարեցին, առանց բոլոր ուժերնին ժողվելու յարձակեցան վրանին: Փող զարկաւ Յուդա, աստուածազգեցիկ քաջութեամբ

վառուած գումարտակովը ճակատեցաւ աներկիւղ, յարձակեցաւ առիւծաբար, երեք հազար հոգի անոնցմէ սատակեց, շատերն ալ դաշտին երեսը փախստական տարաւ, եւ անբաւ հարստութեամբ լցուած նոցա բանակին տիրեց: Իւր խորհրդովը Հրեայք այն բաղմազանձ աւարին ձեռք

չդպցուցած՝ գոհութիւն մատուցին Աստուծոյ, եւ միաբերան « Զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա » գոչելով՝ օրհնեցին զՏէր :

Անդին իւստիա այս պարտութեան գոյժն առնելով՝ օտոտիկ կտրտմի, եւ նոր զօրք ժողովելով՝ յաջորդ տարին անձամբ կենէ պատերազմի վաթսուն հազար հետեւակով եւ հինգ հազար հեծելովք, եւ կուգայ Բեթսովրայ կողմերը կրնակի : Առ Աստուած ապաւինելով՝ արիաբար առջեւը կենէ Յուգա, եւ տան հազար զօրքովը հետը կզարնուի, ու մեծ ջարդ տալով կփախցընէ զինքը՝ Բեթսովրը երկրորդ անգամ իւր յաղթանակին վերայ հիացընելով :

Հրեայք երուսաղէմն ու տաճարը կնորոգեն : — Այս փառաւոր յաղթութիւններովը երբոր իւր ազգին թշնամեաց խորտակումը տեսաւ Մակարէ, չմոռանալով երբէք որ զինքն ու իրենները այնպէս առիւծաբար զօրացնող ու մշտայաղթ ընողն Աստուած էր, որոշեց որ երուսաղէմն ու տաճարը կործանմանէն կանգնէ : Ժողովեց զՀրեայս, եւ « Ահաւասիկ մեր օտքին տակը խորտակեցան թշնամիք մեր, ըսաւ. եկէք երթամք Աստուծոյ տաճարը մաքրեմք՝ սրբեմք, եւ մէջը նաւակատիք ընեմք », հաւանեցան ամէնքն ու ճամբայ ելան :

Ասորի զօրաց ձեռքն էր երուսաղէմ. հասաւ Յուգա մինչեւ Միջնաբերդը, հալածեց զանոնք եւ քաղաքին տիրեց. երկիւղած լռութեամբ բոլոր զօրքովը Սիոն լեւան վրայ ելաւ, եւ երբոր ամէնքը տեսան տաճարը քանդուած կողոպտուած ամայի, սեղանը պղծած աղտեղած, դռներն այրած, սրահներուն մէջ անտառի պէս թփեր խոտեր բուսած, կոնքերն աւրուած, վարադուրաձիգքը խանգարած, — ձայներնին վերուցին լացին, ու բոլոր այն յաղթական զօրականք գետին ընկած՝ գլուխնին հող ու մոխիր ցանեցին : Անարատ եւ օրինաց նախանձայոյզ քահանաներ ընտրեց Մակարէ, եւ յանձնեց նոցա որ տաճարը նորոգեն՝ մաքրեն՝ սրբեն, եւ Աստուծոյ պաշտօնը վերստին հաստատեն. ողջակիզաց սեղանը կործանեց, եւ տեղը անկոփ քարերով նոր մը շինել տուաւ. կործանել հրամայեց նաեւ հեթանոսաց շինած բոլոր բազինները :

Երբոր ամէն բան կատարեցաւ պատրաստեցաւ, ութ օր նաւակառիւր ըրին Հրեայք՝ օրհնութեանց, փողոյ, քնարի եւ սրնգի ձայներով, եւ փրկութեան պատարագներ մատուցին Աստուծոյ: Եւ որպէս զի հեթանոսք նորէն չբզան ու տաճարը չաւերեն, Սիոն լեռը բարձրաբերձ պարիսպներով պատեցին շուրջանակի:

Երկիւղ շրջակայ ազգաց: — Երբոր սահմանակից ազգերը լսեցին թէ Երուսաղեմի տաճարին մէջ Հրէից Աստուծոյն պաշտօնը վերստին հաստատուեր է եւ սուրբ քաղաքին պարիսպներն ու աշտարակները շինուեր նորոգուեր են, սաստիկ վախցան, եւ միաբանեցան որ երթան Իսրայելացւոց ազգը ջնջեն. բայց Յուդա եղովմայեցւոց մէկ քաղաքը կործանելով՝ աչքերնին վախցուց, եւ շատ անգամ Ամոնացւոց յաղթեց. Փղշտացիք եւս թշնամութիւն կրնէին գիմեց վրանին, եւ նոցա Դագեր (Ագեր) քաղաքը առաւ:

Յուդա յաղթանակաւ Երուսաղեմ կղաւնայ: — Քաջն Մակաբէ Պաղեստինու հարաւակողմը այսպիսի յաղթութիւններով իւր ազգին թշնամիքը դողացունելու ժամանակ, լսեց որ Յորդանանու միւս կողմը Դաղապ գնահող Հրէից վրայ յարձակեր էր Անտիոքոսի Տիմոթեոս զօրավարը բազմախումբ զօրօք, եւ Պտղոմայիսէն՝ Տիւրոսէն եւ Սիգոնէն եւս բանակ մը հասեր՝ Դալիլիան ասպատակել աւերել կապառնար: Շուտ մը զօրքը բաժնեց. Շմաւոն եղբայրը երեք հազարով գէպ իհիւսիս զրկեց, ինքը Յովնաթանին հետ արեւելք վաղեց, եւ Երուսաղեմի մէջ ժողովրդեան եւ զօրաց գլուխ դրաւ Յովսեպոսն ու Զաքարիան, իստիւ պատուիրելով որ մինչեւ իւր դարձը պատերազմի ձեռք չզարնեն, Շմաւոն եւ Յուդա այլ եւ այլ ճակատամարտից մէջ յաղթեցին թշնամուոյն. Շմաւոն մինչեւ Պտղոմայիս քաղաքը հալածական տարաւ ղթշնամին. Յուդա Դաղապու երկիրը նուաճեց, շատ քաղաքներ առաւ յարձակմամբ, յաղթուողներն իսուր սուերի կոտորեց, Անտիոքոսի նիկանոս անունով տեղապահին յաղթեց, երկու անգամ Տիմոթէոսին բանակը զարկաւ ցրուեց փախուց, եւ յաղթանակաւ Երուսաղեմ գառնալով՝ իւր ազա-

տած ժողովրդենէն ծափաձայն ցնծութեամբ ընդունուեցաւ, եւ մխիթարեց զիրենք այն երկու հազար Հրէից մահուանը վրայ որովք Յովսեփոս եւ Զաքարիա իւր հրամանին դէմ՝ քաջութեան անուն ժառանգելու փափաքով թշնամեաց վրայ պատերազմի ելեր, ու յաղթուելով ետ դարձեր էին կորակոր:

Մահ Անտիոքոս Նալիփանու: — Անտիոքոս Պարսկաստանը նուաճելու գնացեր էր. երբոր յաղթուած՝ ետ կրգառնար մեծաւ անարգանօք, ճամբան լսեց Յուդա Մակաբէին քաջութիւնները, եւ սաստիկ կատաղած՝ միտքը դրաւ որ սրտին բարկութիւնը Հրէից վրայ թափէ. հրամայեց կառավարին որ շուտով զինքը հասցընէ Հրէաստան: Բայց չէր գիտեր որ աստուածային վրէժին գրուածութիւնն իւր ետեւէն կիսութար կհասնէր աւելի արագ քան թէ իւր ճեպընթաց կառքը. եւ այն միջոցին որ հպարտութեամբ լցուած՝ «երթամ՝ երուսաղէմը գերեզման Հրէից ընեմ» կըսէր, աներեւոյթ հարուածով զարկաւ զնա Աստուած: Այնպիսի սաստիկ ցաւ մը ընկաւ փորը՝ որ աղիքը կկտրտուէին, եւ ինքզինքը կորսնցընելով՝ կառքէն ալ վար ընկաւ: Այն տմբարհաւած թագաւորն որ քիչ մը առաջ կարծէր թէ ծովու ալեացը կհրամայէ, երկնից աստղերը կամփափէ, լեռները տեղերնէն կշարժէ՝ կփոփոխէ, իմացաւ որ Աստուծոյ ձեռքը վրան ծանրացեր էր: Բոլոր մարմնէն՝ մինչեւ աչքերէն որդեր կվխտային, մարմինը բզիկ բզիկ կլինէր՝ գետին կթափթըփէր ինքնիրեն, եւ ելած գարշելի հոտէն մարդ չէր կարող քովը մօտենալ: Խոնարհեցաւ Անտիոքոս, եւ խոստանալով ուխտ դրաւ որ Հրէից ազգն ազատ ընէ, եւ փառաւորապէս զարդարէ երուսաղէմն ու տաճարը զոր կողոպտեր մերկացուցեր էր, դառնայ հրեայ լինի, եւ ամէն տեղ պտըտելով՝ Հրէից Աստուծոյն ամենազօր կարողութիւնը հռչակէ: Բայց բանը բանէն անցեր էր. շատ ուշ արթնցաւ հպարտութեանն ու ամպարշտութեանը խոր քնէն: Մահուան սարսափովը միայն եղած զղջումը մերժեց՝ չընդունեցաւ գերադոյն դատաւորն սրտից, եւ Անտիոքոս անհնարին ցաւօք մեռաւ օտար երկրի մէջ:

Անտիոքոս Եւպատոր. Պատերազմ Բեթսովրայ: — Անտիոքոս Եպիփանին մահուան լուրը հասնելուն պէս, Լիւսիաս՝ նորա որդին Անտիոքոս հիկեկորոյը տեղը թագաւորեցուց, եւ անունը դրաւ Եւպատր կամ Հորամոյն: Նորապսակ թագաւորը ուրացեալ Հրէից ոմանց սագրանօքը միաքը գրաւ որ հօրը գիտաւորութիւնն առաջ տանելով՝ երուսաղէմն ու Հրէից ազգը բոլորովին նուաճէ: Հարիւր հազար հետեւակ զօրք ժողվեց, քսան հազար ձիաւոր, երեսունուերկու պատերազմափորձ վոյներ, եւ այն հզօր բանակաւ եկաւ հասաւ երուսաղէմի ճամբուն վրայ, Բեթսովր բերդաքաղաքը պաշարեց, Վաղեց Յուդա իւր արիագունդ զօրքովը իպաշտպանութիւն Բեթսովրայ, եւ երկու կողմէն պատերազմի պատրաստուեցան: Ասորիք իրենց ահագին փղերը զօրաց այլ եւ այլ գնդերուն մէջ ցրուեցին. իւրաքանչիւր փղին վրայ աշտարակ մը կար՝ պատերազմական մենքենաներով լի, եւ երեսունուերկու քաջընտիր զինուորք քովը կեցած կպաշտպանէին զայն. ձիաւորաց մէկ մասը փղերուն հետ կերթար, մնացածը՝ հետեւակազօրին երկու թեւը կզօրացընէր: Երբոր առաւօտն արեւը ծայր արձակեց եւ այն զօրաց վրայ զարկաւ, առ հասարակ զրահաւոր պղնձապատ վահաններէն ելած նշոյլները լեռներուն վրայ կփայլատակէին, եւ այն ահագին բազմութեան խառնաձայն աղաղակն ու գոչիւնը, զինուց շաչիւնը, կառաց շառաչիւնը, երիվարաց ոտնաձայնն ու վահանաւոր վառելոց թնդիւնը բոլոր մօտաբնակ ժողովրդոց սիրտը ահիւ եւ դողութեամբ կլկեցընէր, որք լեռնէ լեռ կփախչէին սարսափմամբ: Նոցա արիասիրտ Մակաբէոս գիւցազնը միայն իւր քաջ գնդաւը անսասան էր. Աստուծով զօրացած՝ յարձակեցաւ թագաւորին գնդին վրայ, եւ նորա առջեւը վեց հարիւր հեծեալ սպառաղէն գիւթաւալ կացոյց: Իւր արիագունդ զօրացը մէջէն քաջն եղիազար Աւարան աչքը կլկեցունէ, կտեսնէ թագաւորական զարդուք զարգարուած փիղ մը, կարծէ թէ անոր վրայ նստած է թագաւորը, կնետուի թշնամեաց գնդին մէջ, յաջ յահեակ կկոտորէ: Կհասնի մինչեւ այն նշանաւոր փիղը, կխօթուի կմանէ տակը, կզարնէ չարաչար կվիրա-

ւորէ կկործանէ զայն. բայց ահագին կենդանւոյն տակը ինքն ալ կճըմլուի: Եղիազարու գիւցաղնական արիութիւնը օգուտ չունենար. Հրեայք թշնամւոյն բազմութեանը առջեւ չգիմանալով ետ կքաշուին, եւ Բեթսովր քաղաքը պաշար չունենալով՝ անձնատուր կլինի: Անկէջ շուտ մը զօրքը երուսաղեմի վրայ կգարձունեն Անտիոքոս եւ Լիւսիաս. երկարատեւ պաշարմանէն յետոյ՝ կխոստանան տեղացւոց քաղաքին չդպչիլ, եւ թող տալ որ Մովսեսի օրէնքը համարձակ կատարեն, եւ այնպէս ներս կմանեն. բայց տուած երգումնին ոտքի տակ առնելով՝ Սիոն լեռան պատուարները քանդել կործանել կուտան: Շատ աւելի չարիք կհասցընէին երուսաղեմի՝ թէ որ Դեմետրի յԱսորիս դալուն ու թագաւորելուն գոյժն առնելով՝ հոն հասնելու չփութային:

Դեմետր Սոսեր՝ Անտիոքոս Եւպատորի ցտեղը կթագաւորէ: — Դեմետրիոս՝ մականուանեալն Սոսեր կամ Փրկիչ, որդի Սելեւկոս չորրորդի, եւ եղբօրորդի Անտիոքոս Եպիփանոս, Հռոմէն փախաւ՝ ուր հայրը պատանդ զրկած էր զինքը քանի մը հօգւով, եկաւ Ասորւոց ծովեզերեայ մէկ քաղաքը ելաւ, ինքզինքը թագաւոր ճանչցնել տուաւ եւ սկսաւ մայրաքաղաքին վրայ երթալ: Երբ այս լուրն առաւ զօրքը, որ արգէն երիտասարդ թագաւորէն գոհ չէին, եւ նորա Լիւսիաս աստիկանն ու զօրավարը կատէին, երկուքն ալ Ասորիք հասնելուն պէս բռնեցին մեռուցին, եւ Դեմետրիոս անարգել թագաւորեց:

Ազգատեացն Յակիրմոս. Բաքիդ Հրէաստան կղրկուի: — Յակիրմոս փառասէր ու ազգատեաց քահանայն շատ ստակ կերցընելով Անտիոքոս հինգերորդին՝ քահանայապետ եղեր էր. բայց տեսնելով թէ քանի որ Յուդա կենդանի է՝ պիտի չկարողանայ իւր անօրէն գիտաւորութիւններն իգործ դնել, շատ ընծաներ տարաւ Դեմետրին, եւ ըսաւ թէ ցորչափ կենդանի է Յուդա՝ երկիրը ոչ երբէք պիտի խաղաղի. եւ անոր դէմ՝ օգնութիւն խնդրեց արքայէն: Դեմետր հատատեց զինքը քահանայապետութեանը մէջ, եւ իւր սիրելի Բաքիդ իշխանին յանձնեց զինքը, որ տանի երուսաղէմ՝ իշխանութեան ակոռը նստեցընէ: Սոսկալի

տրինհեղութեամբ հասաւ Յակիմոս փափաքին, Երուստղեմի տիրապետեց, եւ Բաբելոն դարձաւ Ասորեստան:

Յուդա կնալածէ զՅակիմոս յերուսաղեմէ. Նիկանովր: — Յակիմոս խաղաղութեան եւ հաշտութեան պատճառաւ Յուդայի ընկերներէն վաթսուն հոգի քովը բերեր եւ նենգութեամբ զանոնք մեռցընել տուեր էր. այս անօրէնութեան վրայ կատղեցան նաեւ Ասիւրացիք, այսինքն խաղաղասէրք — որ իւր իշխանութեան հասնելուն օգներ էին՝ յուսալով որ անով երկիրը խաղաղի — զինքը ձեռքէ թողուցին: Իւր ընկերաց մահուան վրէժն առնելու համար եկաւ Յուդա, մտաւ Երուսաղէմ, եւ մարդասպան քահանայապետն անկէց հալածեց: Դեմետրին գնաց Յակիմոս, եւ Յուդային ըրածը պատմեց. Հրէից սխերիմ թշնամի՝ Նիկանովր ասորին մեծ զօրքով զրկեց Դեմետր որ զՅուդան բռնէ ու Հրէաստանն ասպատակէ: Հասաւ Նիկանովր Երուսաղէմ, որոշեց խարդախութեամբ ձեռք ձգել զՅուդա՝ հետը խաղաղութեամբ տեսնուիլ ուզելով: Իմացաւ Յուդա նորա անօրէն գիտաւորութիւնը. պատերազմի պատրաստուեցաւ, զարնուեցան երկու կողմէն, եւ Նիկանովր հինգ հազար հոգի կորսընցընելով ետ քաշուեցաւ մտաւ վերստին յերուսաղէմ:

Հայհոյանք Նիկանովրայ, պարտութիւն նորա եւ մահ: — Սիոն լեռը ելաւ Նիկանովր. առջեւն եկան քահանայք, եւ խաղաղութեան ողջոյն տուին իրեն, եւ թագաւորին կենացը համար հանապազօրեայ մատուցուած ողջակէզները կցուցընէին: Անարգեց զանոնք Նիկանովր, եւ վրանին ծիծաղելով՝ մեծաւ ամբարտաւանութեամբ ու բարկութեամբ ըսաւ նոցա. « Թէ որ Յուդան իւր գնդովը ձեռքս չտաք, գիտցէք որ այս տաճարը մոխիր պիտի դարձընեմ եւ ձեզմէ վրէժ պիտի առնում ». եւ ելաւ գնաց՝ յողը եւ իւաց թողով ըտոր քահանայքն ու ժողովուրդը, որք Աստուծոյ առջեւը գետին ընկած կաղաչէին կաղաղատէին որ ինքը փրկէ իւր տաճարը անօրինին ահագին սպառնալիքներէն:

Նիկանովրին բանակը Բեթսուր կեցած էր. հոն գնաց եւ ինքը. հոն եկաւ ճակատեցաւ նաեւ Յուդայ իւր երեք հազար զօրքովը, եւ պատերազմը չսկսած աղօթքի կեցաւ առ Աստուած եւ ըսաւ, « Դու Տէր, երբոր Սենեքերիմ

« Թագաւորին զօրքը քու սուրբ անունդ հայհոյեցին, հրեշ-
 « տակդ զրկեցիր որ եկաւ անոնցմէ հարիւր ութսունեւ-
 « հինգ հազար հոգի սատակեց. նոյնպէս սատակէ նաեւ
 « այսօր այս բանակը, որպէս զի ամէնքը գիտնան որ Նի-
 « կանովր ընդունայն անդ սպառնացաւ, եւ ըստ չարու-
 « թեան իւրում կգատէ զինքն Աստուած »:

Երկու պատերազմող բանակներն իրարու վրայ յարձա-
 կեցան, ուժգնապէս զարնուեցան, եւ խաբարութիւն
 մատնեցաւ գունդն Նիկանովրայ, անկաւ եւ ինքն խուր
 սուտերի: Երբ տեսան զօրքը որ իրենց սպարապետն ալ
 ընկաւ, զէնընկէց եղան փախան: Ետեւնէն վազեց Յուդա,
 հալածեց Զարդեց զիրենք ամբողջ օր մը. յաղթական
 փողերուն ձայնն առնելով՝ շրջակայ քաղաքներէն ու գե-
 դերէն հասան Հրեայք օգնութեան, եւ գրեթէ կենդանի
 մարդ չթողուցին Նիկանովրայ բանակէն: Անօրէն Նիկա-
 նովրին Աստուծոյ տաճարը հայհոյող աջ ձեռքն ու գլու-
 խը կտրել տուաւ Յուդա, տաճարին առջեւը կախել տը-
 ւաւ. եւ ժողովուրդը սաստիկ ուրախութենէն մեծ տօն
 տարեկանաց կարգեց այն յաղթութեան օրը, որ էր երեք-
 տասան Ագար ամսոյն:

Յուդայի ճիգակակցութիւնը Հռովմայեցոց հետ: — Այս
 փառաւոր յաղթութեամբը թէպէտ խաղաղացաւ Հրեաս-
 տան, սակայն գիտէր Յուդա որ այն խաղաղութիւնը չէր
 կարող երկարատեւ լինել. լսեց Հռովմայեցոց արեւելքի
 ու եւրոպայի մէջ ըրած մեծամեծ յաղթութիւններն ու
 մեծ զօրութիւնը, եւ ուզեց հետեւին ընդհանրութիւն
 ընել: Դեսպան յաղարկեց Հռոմ, խնդրած ճիգակակցու-
 թեանը դաշինքը գրուեցաւ, եւ Դեմետր սաստիկ սպառնա-
 լիք ընդունեցաւ Հռոմայ ծերակուտէն՝ որ Հրեայք վրան գան-
 գատ մը ընելուն պէս Հռովմայեցիք ծովէն ու ցամաքէն
 իւր երկիրը պիտի դիմեն:

Պատերազմ Բերթայ, եւ մահ Յուդայ: — Մերակուտին
 այս հրամանը դեռ չընդունած՝ Դեմետրիոս քսան հազար
 հետեւակօք եւ երեք հազար հեծելովք Յակիմոսին հետ
 Բաքիդը Հրեաստան զրկեց, որոնք եկան բանակեցան Բեթք:
 Յուդա երեք հազար հոգի միայն ունէր անոնց դէմ հա-

նելու. անոնք ալ սարսափած թօթափեցան, եւ ութ հարիւր հոգի միայն մնաց քովը: Այն ձախորդութեան վրայ Յուդային սիրտը շատ կոտորեցաւ, մանաւանդ որ մնացածներն ալ թշնամւոյն բազմութենէն սոսկալով՝ պատերազմիւ չէին համարձակեր, եւ ետ դառնալ կուզէին. իւր աներկիւղ օրինակաւը քաջալերեց զանոնք Յուդա. « Դաւ լիցի ինձ, ըսաւ, որ անոնց առջեւը փախչիմ. եթէ ժամանակնիս հասեր է՝ մեռնիմք քաջութեամբ մեր եղբարցը վրայ, եւ չխառնեմք վատութեան անունը մեր քաջութեանցը հետ »: Երկու բանակներէն զօրքերն ելան եւ ճակատեցան գէմ՝ յանգիման միմեանց, եւ ահեղագոյ փողերու ձայներով եւ երիվարաց խնջիւններով իրարու վրայ յարձակեցան: Թշնամեաց աջ թեւին անձամբ կզօրավարէր Բաբիլ. ա. նոր վրայ գիմեց Յուդա, զարկաւ կոտորեց, եւ մինչդեռ ետեւէն ընկած կհալածէր զնա, թշնամւոյն ձախ թեւը իրեններուն վրայ կզօրանայ, կդառնայ ետեւէն զինքը կըպաշարէ. հոն կսկսի սարսափելի ու երկարատեւ պատերազմ մը. երկու կողմէն ալ անհամար վիրաւորներ յերկիր կթաւալին. վերջապէս կիյնայ նաեւ Յուդա իւր քաջընտիր նահատակացը հետ, եւ իւր մահուամբը այն ահագին պատերազմը կդադրի՝ որ յառաւօտէ մինչեւ երեկոյ տեւեր էր:

Նմաւոն եւ Յովնաթան եղբարքը դարձան եկան, առին մարմինը տարին Մովգիիմ քաղաքը՝ հարցը շիրմին մէջ

Թաղեցին. վրան լացին կոծեցան Իսրայելի որդիքը, սուգ
բռնեցին շատ օրեր. եւ այնչափ տարի բազմաթիւ պա-
տերազմաց մէջ միշտ զինքը քաջայաղթ տեսած լինելով՝
նորա մահուանը հաւատալնին չէր գար, եւ մեծապէս
զարմանալով կըսէին իրարու, « Զիւնդ անկաւ կործանեցաւ
հօրն փրկիչն Իսրայելի » : Դաւթէն ալ կերպով մը վեր
դրուելու արժանի եղաւ Յուդա. վասն զի առանց նորա
մեղքը գործելու՝ նորա քաջութիւնն ու աստուածաշատու-
թիւնը ունեցաւ անթերի. որում եւ արձան անջնջելի
պիտի մնայ միշտ մահուանէն յետոյ ժողովրդեան այս
ինքնայորդոր վկայութիւնը. « Զիւնդ անկաւ կործանեցաւ
հօրն փրկիչն Իսրայելի » :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Գ.

ՅՈՒԳԱ ՄԱԿԱՐԷԻ ՄԱՀՈՒԱՆԷՆ ՄԻՆՁԵԻ ՅՈՎՀԱՆ ՀԻՐ-
ԿԱՆՈՍԻՆ ՄԱՀԸ

Հարստահարութիւնք Բաքիդայ, եւ մահ Յակիմոսի : — Բաքիդ Ատրեստան կը-
դառնայ եւ Հրէաստանը կիսադադի : — Յովնաթան Հռովմայեցւոց հետ դաշին-
քը կնորոգէ : — Յովնաթան Ապոլոնիոսի կյաղթէ. մահ Աղեքսանդրոս : —
Յովնաթան զԴեմետր մահուանէ կազատէ : — Դերուծիւն Յովնաթանու : —
Շմաւոն եղբորը տեղը կանցնի : — Մահ Յովնաթանու : — Թաղումն Յովնա-
թանու : — Աշխարհաշինութիւն Շմաւոնի, եւ վարձ նորա : — Անտիոքոս Սի-
դիստէս : — Կենդեքոս. Շմաւոնի որդւոց զօրավարութիւնը : — Մահ Շմաւոնի
եւ երկուց որդւոց նորա : — Յովնան հօրը իշխանութեանը կյաջորդէ : —
Փարիսեցիք : — Սագուկեցիք :

(161—107)

Հարստահարութիւնք Բաքիդայ, եւ մահ Յակիմոսի : —
Յուդայի մահուամբը ցրուեցան բոլոր իւր զօրքն ու կուսա-
կիցքը, ինքնագլուխ տէր մնաց երկրին Բաքիդ, եւ սկսաւ
սոսկալի անգթութիւններ ընել. իբրեւ թէ այն բաւական
չէր՝ սովն ալ վրայ եկաւ, եւ սկսաւ անտէրունչ ժողո-
վուրդը սոսկալի կերպով ջարդուիլ : Դարձեալ Մակա-
բայեցւոց գիւցազնական ազգատոհմին վրայ դարձուցին
Հրեայք արտասուալից աչքերնին, եւ անկէց կյուսային
իրենց փրկութիւնը. ժողովեցան Հայրենասէրք, կանչե-
ցին Յուդայի Յովնաթան եղբայրն ու աղաչեցին որ ազ-
գին գլուխ կենայ, ու եղբօրը պէս ազատէ զայն անողորմ
թշնամուոյն ձեռքէն : Բաքիդ երբոր լսեց թէ Յովնաթան
գլուխ եւ առաջնորդ ընտրուեր է Հրէից՝ յիշեց Յուդայի
քաջութիւնն ու սարսափեցաւ. ուզեց խարդախութեամբ
ձեռք ձգել զՅովնաթան եւ մեռցրնել. բայց նա իմացաւ,
Շմաւոն եղբօրը հետ գնաց Թակոլ անապատը քաշուեցաւ,
եւ անկէց ժամանակ ժամանակ թշնամեաց վրայ կյարձա-
կէին ու ջարդ կուտային : Անգամ մը Յորդանան գետոյն

եղբրքը յանկարծակի վրայ հասնելով՝ պաշարեց Բաքի գետնաթան . քաջութեամբ պատերազմելէն յետոյ՝ գետը նետուեցաւ Յովնաթան եւ թշնամեաց տեղատարաւի նետերէն ազատելով անցաւ միւս գետեղբրքը, եւ նորէն սկսաւ իւր յանկարծական յարձակմունքները : Բաքի գետէն ձանձրացած՝ ալ ետեւէն չընկաւ, Հրէաստանը բերդերով պատեց եւ երեւելի ազդատոհմերու որդիքը պատանդ դրաւ յերուսաղէմ : Այն ժամանակն էր ահա որ անորէնն Յակիմոս հրամայեց որ տաճարին սրահներուն շրջապատ պարիսպը քակեն . բայց պարսպաց տեղ իւր բերանը քակուեցաւ, պապանձեցաւ եւ չէր կրնար խօսիլ, եւ այնպէս մեծաւ տանջանօք սատակեցաւ :

Բաքից Ասորեստան կղաւնայ եւ Հրէաստանը կխաղաղի : — Դարձեալ հարկադրեցաւ Բաքից Յովնաթանի վրայ յարձակելու, բայց յաղթուեցաւ, եւ Հռովմայ ծերակուտին գրած նամակն ալ վրայ հասնելով՝ հարկադրեցաւ Յովնաթանի հետ դաշինք դնելու . Հրէից գերիներն ետ դարձուց եւ երգուաւ որ միւսանգամ չդայ Հրէաստան, զիրենք չնեղէ : Անով առ ժամանակ մի պատերազմը դադրեցաւ, ժողովուրդը խաղաղութեան եւ հանգստութեան երես տեսաւ : Յովնաթան Մաֆաւ քաղաքը բնակեցաւ, եւ սկսաւ ժողովուրդը դատել, եւ սատակել անօրէնները Խորայելացոց մէջէն (157) :

Յովնաթան Հռովմայեցոց հետ դաշինքը կնորոգէ : — Հրէաստանի այս խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնը մըշտընջենաւ որելու փափաքով՝ նորոգեց Յովնաթան Յուդայի Հռովմայեցոց հետ ըրած նիզակակցութեան դաշինքը . եւ այն իւր քանի մը տարուան հանգարտութիւնը Հրէաստանը բարեկարգելու եւ աւերմունքը կանգնելու նորոգելու անցուց : Այն միջոցին Աղեսաւնոր Բաղաւանունով մէկը յանկարծ դուրս կելնէ, եւ Անտիոքոս եպիփանու որդին եմ՝ բռնելով՝ կուզէ Ասորոց թագաւորութիւնը Դեմետրի ձեռքէն առնուլ : Երկուքն ալ կջանան իրենց կողմն որսալ զՅովնաթան . Աղեքսանդր իւր ձեռքովն անոր նամակ մը կգրէ՝ զինքը իրեն եղբայր ու բարեկամ եւ քահանայապետ անուանելով, եւ պարգեւ կղրիէ ոսկիէ պսակ եւ ծիրանի :

Այն թղթով իւր իշխանութիւնը զօրացուց Յովնաթան Երուսաղեմի մէջ, պարիսպները նորոգեց ամրացուց, պատանգները իւրաքանչիւր ընտանեաց դարձուց, եւ զօրք ժողովեց Աղեքսանդրին օգնելու Դեմետրին դէմ՝ մերժելով նորա բարեկամական խոստմունքներն ու պաաիւր, եւ չմոռնալով նորա իւր հայրենեացն ու ազգին գլուխը բերած անթիւ չարիքը։ Աղեքսանդրի դէմ՝ բրած պատերազմին մէջ յաղթուեցաւ եւ մեռաւ Դեմետր։ Աղեքսանդր մէկէն կիմացընէ իւր յաղթութիւնն ու թագաւորութիւնը եգիպտացուց Պտղոմէոս Փիլոմէոսը թագաւորին, եւ նորա Կլեոպատրա գուտարը իրեն հարս կուգէ. կհաւանի Պտղոմէոս Աղեքսանդրի խնդրոյն, եւ հարսանեաց հանգէսը կկատարուի Պտղոմէոս քաղաքը, ուր հրաւիրեալ կուգայ նաեւ Յովնաթան. կհրամայէ թագաւորն որ վրայի հազուտը հանեն, ծիրանի կհագցընէ, քովը կնստեցընէ, եւ իւր առաջին բարեկամացը հետ գինքը կփառաւորէ (450)։

Յովնաթան Ապողոնիոսի կյաղթէ. մահ Աղեքսանդրու։ — Սակայն Դեմետր Սոտերին որդին Դեմետրիոս Նիկանովը հօրը թագաւորութիւնը կպահանջէր. հետը միացաւ նա. եւ սոտրին Ասորուց կուսակալ Ապողոնիոս քաջ զօրավարը, եւ քիչ ժամանակի մէջ՝ տէրութեան մեծ մասն իրեն հնազանդեցուց։ Եւ որովհետեւ այն յաղթութիւններովն հպարտացած՝ մարդ զրկեր էր յերուսաղէմ, եւ նախատանօք պատերազմի հրաւիրեր էր զՅովնաթան, յարձակեցաւ վրան գիւցազնն Իսրայելի տասն հազար զօրօք. երկու գունդ բաժնեց զանոնք, մէկը յանձնեց իւր նմաւն եղբօրը, եւ միւսոյն ինքը գլուխ կենալով գնաց Յուպկն (Եափա) առաւ, Ագովսոս քաղաքին դաշտին մէջ Ապողոնիոսին յաղթեց, Ագովսոսը իւր հօչակաւոր Դագոն կուռքին մեհենովն այրեց, եւ լի աւարաւ եւ փառօք դարձաւ յերուսաղէմ։ Այն ծառայութեան փոխարէն՝ աւելի եւս փառաւորեց Աղեքսանդրոս զՅովնաթան. ոսկի շինդդ զրկեց նմա, զոր արքայազուն իշխանք միայն կրնային գնել, եւ Ալիարոնը ամենայն սահմանօքն հանգերձ ժառանգութիւն տուաւ անոր։

Բայց չկարողացաւ Աղեքսանդր երկար ժամանակ վայելել իւր նիւակակցին այս յաղթութեանց պտուղը։ Նոյն

իսկ իւր աները իրեն թշնամի դարձաւ, վրան յարձակեցաւ եւ այնպէս նեղը ձգեց զինքն որ ստիպեցաւ աթոռը թողուլ եւ Արաբացւոց երկիրը փախչիլ, ուր եւ մեռուցին զինքը: Սակայն Պաղովէոս եւս չկարողացաւ իւր յափշտակութիւնը վայելել. վառն զի երեք օրէն ինքն ալ մեռաւ, եւ Դեմետր առանց արգելքի ելաւ նստաւ Ասորւոց թագաւորութեան աթոռը:

Յովնաթան զԴեմետր մահուանէ կազատէ: — Քանի մը քահանաներով դնաց Յովնաթան Դեմետրին ներկայացաւ, եւ ծանրագին ընծաներ տարաւ նմա. սիրով զինքն ու բերած ընծաներն ընդունեցաւ Դեմետր, քահանայապետութեանը մէջ զինքը հաստատեց, եւ երեք հարիւր քանքարով ամէն տուրքէ ազատ բրաւ զՀրէաստան, Սամարիան եւ Գալիլիան, եւ պատուով արձակեց զՅովնաթան յերուսաղէմ, ուսկից շուտով սպառազէն պիտի դառնար նա զինքն ազատելու:

Տրիփոն զօրավարը՝ Աղեքսանդր Բաղային որդի Անտիոքոս պատանեակն Արաբիայէն բերեր՝ հօրը կորսնցուցած աթոռը նստեցընելու կաշխատէր. շատ ժողովուրդ հետը միացընելով եկաւ Անտիոք մայրաքաղաքը պաշարեց առաւ, եւ թագաւորական պալատին վրայ կ'յարձըկէր՝ երբոր Յովնաթանը օգնութեան հասաւ պաշարեալ թագաւորին: Իսկոյն թշնամեացը յաղթեց, զանոնք քաղաքէն հալածեց, եւ Դեմետրի սասանեալ աթոռը հաստատեց: Այն մեծ ծառայութիւնը՝ մեծաց վարձուց արժանի էր. բայց Դեմետր երախտիք հասկըցող ու վարձատրող մարդ չէր. փոխանակ իւր բարերարը մեծ պատուով ու պարգեւներով մեծարելու՝ վրան նախանձեցաւ, եւ կարծելով թէ ալ անոր օգնութեանը կարօտութիւն չունի՝ ուզեց կեանքը վերցընել: Իմացաւ Յովնաթան երախտամոռաց թագաւորին նենգութեան խորհուրդը, եւ թողուց հեռացաւ իրմէ:

Կերութիւն Յովնաթանու: — Մանուկն Անտիոքոս Զ, մականուանեալն Թէոս կամ Ասուած, փութացաւ Յովնաթանի հետ դաշինք դնելու, մեծամեծ արտօնութիւններ տուաւ անոր, առաջին բարեկամաց կարգը դասեց զինքը, ոսկի բաժակ զրկեց եւ անով խմելու իշխանութիւն տուաւ,

նոյնպէս նաեւ ծիրանի հագնելու եւ թագաւորական նշան կրելու. Շմաւոն եղբայրն ալ Տիւրոսէն մինչեւ եգիպտոսի սահմանը իշխան զօրավար դրաւ: Նորընտիր թագաւորին ձեռնուռ օգնական լինելու խօսք տուաւ Յովնաթան, Ասովրայ գաշտին մէջ զարկաւ հալածեց Դեմետրի զօրքը, եւ Անտիոքոս Թէոսին հնազանդեցուց մինչեւ Դամասկոս եղած երկիրը: Բայց իւր այս անձնանուէր հաւատարմութիւնը՝ մահուանը պատճառ եղաւ: Վասն զի կասկածի երթալով թէ Տրիփոն կուգէ թագաւորութիւնը Անտիոքոսի ձեռքէն առնուլ, քառասուն հազար զօրքով նորա վրայ դիմեց: Տրիփոն քաջ գիտելով որ պատերազմով կարող չէ յաղթել Յովնաթանին, ջանաց նենգութեամբ անոր ձեռքէն ազատիլ. եկաւ հետը տեսնուեցաւ, համոզեց զինքը որ միտքը դրածը անհիմն է եւ ընդունայն կասկած, եւ անոր նշան՝ ուղեց իւր ձեռքը տալ Պտղոմայիս քաղաքը: Հաւատաց Յովնաթան տիրանենգ զօրավարին խաբէական խօսքին. հազար հօգի միայն հեռն աւաճ՝ գնաց Պտղոմայիս, եւ ներս մանեւնուն պէս՝ դռները վրան գոցել տրւաւ Տրիփոն, զինքը գերի բռնեց եւ բոլոր զօրքը թրէ անցրնել տուաւ:

Շմաւոն եղբորը տեղը կանցնի: — Իսրայելացիք Յովնաթանու գերի բռնուիլն ու հազար այրընտիր զինուորաց սոսկալի կոտորածն որ լսեցին՝ խուզ մտան, կոծ առին ու անմխիթար կուլային: Երբոր լսեց Շմաւոն որ Տրիփոն զօրք ժողոված՝ անտէր Հրէաստանին վրայ կուգայ որնուսձէ աւերէ, գնաց երուսաղէմ, ժողովուրդը ժողովեց, մխիթարեց զանոնք եւ բսաւ. «Դուք ինքնին դիտէք սրչափ դործ գործեցինք՝ ես եւ եղբարք իմ եւ տուն հօր իմոյ. քանի մարտ պատերազմի մղեցինք, կամ սրչափ նեղութեան համբերեցինք իվերայ սրբութեանցն օրինաց եւ քաղաքին. զի վասն Իսրայելի եւ ձեր ամենեցուն կորեան եղբարքն իմ ամենեքեան, եւ ես մնացեալ եմ միայն: Եւ արգ քաւ լիցի որ ես անձիս խնայեմ եւ նեղութենէ քաշուիմ. արութեամբ ինչ՝ չեմ լաւ քան զեղբարսն իմ. բայց սակայն զօրացայց խնդրել զվրէժ ազգի մերում, սրբութեանցն օրինաց, կանանց եւ որդւոց. զի ահաւասիկ ժողովեալ են

հեթանոսքն ամենայն, հասանել սատակել ջնջել զյիշատակս մեր յերկրէ» :

Այս արխական ու անձնանուէր ատենաբանութեան վերայ մխիթարուեցաւ զուարթացաւ լքեալ վհատեալ ժողովուրդը . միաբերան ու բարձրաձայն սկսան ազազակել թէ «Դու ես մեր առաջնորդ փոխանակ Յուդայի եւ Յովնաթանու եղբօր քոյ . մարտիր զպատերազմ մեր, եւ զամենայն որ ինչ ասիցես՝ հնազանդ լիցուք քեզ» :

Մահ Յովնաթանու : — Փութացաւ ժողովեց Շմաւոն զամենայն արս պատերազմի, արագ արագ երուսաղէմի պարիսպը շինեց, եւ պատերազմի պատրաստուեցաւ (145) : Այն որ լսեց Տրիփոն, շատ զօրքով ելաւ Պաղոմայիսէն, եւ սկսաւ Հրէաստանի վրայ արշաւել . հետը կրերէր նաեւ զՅովնաթանը իրեւ գերի : Դեսպան արձակեց առ Շմաւոն եւ կրսէր . «Եզրայրդ Յովնաթան արքունի դանձին պարտական էր հարիւր քանքար, անոր համար զինքը քովս գրաւ պահեցի . զրկէ ինձ այն գումարը, յուզարկէ նաեւ նորա երկու որդիքը պատանդ, որպէս զի եա գարձընեմ զինքը, եւ մեզմէ չսպստամբի» : Գիտէր Շմաւոն որ նենգութիւն է միտքը . բայց որպէս զի ժողովուրդը չմեղադրէ զինքն ու չըսէ թէ ագահութիւն ըրաւ, ու պատանեակները չղըրկեց, եւ այրն կորեաւ, թէ տղայքն եւ թէ հարիւր քանքարը մէկէն զրկեց . սակայն սուց Տրիփոն, եւ զմիայն չարձակեց զՅովնաթան, այլ եւ անողորմաբար սպաննեց զնա . եւ մտածելով թէ Շմաւոնին վրէժխնդրութեանն առջեւ պիտի չկարենայ դիմանալ, ելաւ երկիրը գարձաւ . ն՞նջութեամբ բռնեց մեռուց նաեւ զկնտիորոս եւ ինքն ելաւ նստաւ նորա արեամբը ներկած աթոռը :

Թաղումն Յովնաթանու : — Յովնաթանու մարմինը բերել տուաւ Շմաւոն, հանգիստով տարաւ իքաղաքն հարց իւրոց իմովգիւրիմ թաղեց, հօրն ու եղբարցը գերեզմանին վրայ քարակոփ հոյակապ շիրիմ շինեց, ու բուրգերով եւ հօրն ու եղբարցը սպառաղէն արձաններովը զարդարեց . եւ այնպէս բարձրաշէն եղաւ շիրիմը, որ մինչեւ հեռաձայն երեսէն կտեսնուէր : Կոծեցան, լացին զՅովնաթան ամենայն Իսրայէլ, եւ սուգ առին առուրս բազումս :

Աշխարհաշինութիւնն նմաւոնի եւ վարձ նորա:— Դեմեար նիկանովր նմաւոնին հետ դաշինք գրաւ: Յովնաթանու տուած բոլոր արտօնութիւններն ու ազատութիւնները վերստին հաստատեց, եւ իրեն սեպհական ժառանգութիւն շնորհեց այն ամէն քաղաքներն որ ինքը նմաւոն նորոգեր ամրացուցեր էր: Պատերազմաւորձ զօրավարութեան հետ՝ կառավարութեան ու մատակարարութեան զարմանալի հանճար եւս ունէր նմաւոն. Դեմեարիոսի կուսակցութեամբն ալ քաջալերուած՝ միտքը դրաւ որ իւր ազգը օտարաց լուծէն բոլորովին ազատէ, եւ շատոնց կորսընցուցած հանգստութեան ու բարեկեցութեան նորէն հասցընէ: Երուսաղեմի ամրակառոյց միջնաբերդը տակաւին Ասորուց ձեռքն էր, եւ իւր Յուգա եւ Յովնաթան եղբարքը չէին կրցեր անոնց ձեռքէն առնուլ զայն: Յաջողեցաւ՝ հալածեց զանոնք նմաւոն, եւ երկիրը թշնամեաց ձեռքէն ազատելով՝ բոլոր ջանքն ու խնամքը եղաւ ազգին երջանկութիւնն ու բարգաւաճութիւնը. վաճառականութիւնն ու երկրագործութիւնը ծաղկեցուց, եւ Հրէաստանը Միջերկրական ծովուն պատած երկիրներուն հետ հաղորդելու համար՝ Յոպպէի նաւահանդիսան առաւ զարդարեց. Հռովմ՝ ալ դեսպան յուղարկեց, եւ Հռովմայեցիք սիրով նորոգեցին եղբարցը հետ դրած նիզակակցութեան դաշինքնին:

Նմաւոնի հզօր՝ նախատես ու աշխարհաշէն իշխանութեանը տակ երկրին խաղաղութիւնն ու Հրէից հանգստութիւնը այսպիսի խօսքերով կնկարագրէ սուրբ Դիրքը. «... Դործէին զերկիր իւրեանց խաղաղութեամբ, եւ երկիրն տայր զպառու իւր, եւ ամենայն փայտ ծառատունկ տայր զրեր իւր առատութեամբ: Ծերք իհրապարակս նստէին, ճառս արկեալ զբանից բարութենէ ընդ միմեանս խորհէին, եւ երիտասարդք զփառս զգեցեալ երգէին եւ պարէին: Յնծայր Իսրայէլ յուրախութիւն մեծ, եւ նստէին իւրաքանչիւր ընդ այգւով եւ ընդ թղենեալ իւրեանց, յիւր ոչ որ զարհուրեցուցանէր զնոսա...»: Ժողովուրդը այս ամենայն բարիքը վայելելով՝ միաձայն հաւանութեամբ ըզնմաւոն եւ իւր ցեղը յաւիտեանս ժամանակի իշխան քա-

Հանայապետ կացուցին՝ մինչեւ կանգնեսցի մարգարէ Հաւատարիմ. եւ իրենց այս որոշումը պղնձէ տախտակներու վրայ գրել տալով՝ տաճարին մէջ կախեցին; եւ օրինակները դանձին մէջ գրին; որպէս զի նմաւոն եւ իւր որդիքը միշտ զանոնք աչքերնուն առջեւն ունենան:

Անտիոքոս Սիդիսէս: — Դեմետր Նիկանովրին յաջորդեր էր իւր եղբայրը Անտիոքոս Սիդիսէս: Սա քանի որ աթոռոյն վրայ հաստատուած չէր; ոչ միայն եղբօրը առ նմաւոն տուած ազատութիւնները նորոգեց; այլ եւ մինչեւ հրաման տուաւ որ նա իւր սեպհական անուամբը թագաւորի պէս ստակ կոխէ: Բայց երբոր նմաւոնին օգնութեամբը թագաւորութեանը մէջ հաստատուեցաւ եւ ինքզինքն անկարօտ կարծեց Հրէից քահանայապետ իշխանին ձեռնադրութեանը; ոչ միայն բոլոր տուած ազատութիւնները ետ առաւ; այլ եւ իւր նախորդացը շնորհած հարկերուն ստեղծի դումարը պահանջեց: Այսպիսի ապերախութեան մը անկարելի էր որ նմաւոն խոնարհէր՝ սրչափ ալ խաղաղասէր լինէր. ուստի պատերազմի պատրաստուեցաւ; եւ Հրէաստանի բազմամեայ խաղաղութիւնը վրդովեցաւ:

Կենդեքոս. նմաւոնի որդւոց զօրավարութիւնը: — Պատերազմի պատրաստուեր էր նաեւ Անտիոքոս; եւ Կենդեքոս զօրապետը բազմագունդ բանակաւ Հրէաստան արձակեց: Յայնժամ կանչեց նմաւոն իւր Յուդա եւ Յովհան երկու որդիքն ու ըսաւ անոնց. «Ես եւ եղբարք իմ եւ տուն հօր իմոյ պատերազմեցաք Իսրայելացւոց թշնամեացը հետ իմանկութենէ մերմէ մինչեւ ցայսօր ժամանակի; եւ Աստուած յաջողեց մեզ դաւննայն: Բայց արդ ծերացայ ես; եւ դուք կարող էք իմ եղբօրս տեղը բռնել. եւ լէք ուրեմն պատերազմեցէք ձեր ազգին համար; եւ երկնից զօրութիւնն ու օդնութիւնը ձեր վրայ կլինի»: Շուտ մը քսան հազար սպառազէն զօրք ժողովեց; որդւոցը յանձնեց. եւ նոքա մէկէն ճամբայ ելան; Մովզիիմ քաղաքին դաշտին մէջ Կենդեքոսի զօրացը հետ ճակատեցան. փող հարին; խրախոյս բարձին Հրեայք եւ յարձակեցան. իպարտութիւն մատնեցաւ Կենդեքոս; եւ զօրաց մեծ մասը

Հարգուեցաւ . բայց վերաւորեցաւ եւ Յուդա . սակայն Յովհանն փախստէից ետեւէն ընկաւ : շատերը կոտորեց , եւ երկու հազարի չափ մարդ ամբոցի մը մէջ այրեց , եւ դարձաւ յաղթական :

Մահ ճմաւունի եւ երկուց որդուց նորա : — Պսղոմէոս ա. նսննով փեսայ մը ունէր ճմաւոն , եւ Երիխի վրայ կուսակալ գրեթէր զինքը : Հարստութեամբն ու իշխանութեամբը հպարտացած Պաղոմէոս՝ իւր աներոջ ու բարերարին իշխանութեանն ալ աչք տնկեց , եւ միտքը դրաւ որ զինքն ու որդիքը մեռցընելով՝ քահանայապետութեան հասնի : Այն միջոցին ճմաւոն իւր Մատաթիա եւ Յուդա որդւովքը երիւթի մերձակայ քաղաքներն այցելութեան կալուածէր . զիրենք հացկերութի հրաւիրեց Պաղոմէոս , եւ կերակուրը լմրննալուն պէս՝ թագուցած մարդիկներովը բռնեց զիրենք մեռուց (155) : Մարդ զրկեց որ Յովհանն ալ բռնեն մեռցընեն . բայց անոնցմէ առաջ հայրենասիրին մէկը վազեց հասաւ , Յովհանն իմացուց եղածը , եւ նա Պաղոմէոսին զրկած մարդիկը սպաննեց , ու անօրէն Պաղոմէոսին վրայ գիմեց՝ որ բերդի մը մէջ քաշուեցաւ : Պաշարեց զայն Յովհանն եւ առնելու վրայ էր՝ երբոր Պաղոմէոս իմացուց իրեն որ իւր մայրը աչքին առջեւը կսպաննէ՝ զոր հետը հոն տարեր էր , թէ որ ետ չքաշուի . մօրը սիրոյն համար հարկադրեցաւ Յովհանն ետ քաշուելու , որպէս զի հայրակորոյս ու մայրազուրկ չլինի միանգամայն :

Յովնան հօրը իշխանութեանը կյաջորդէ : — Յովհանն հօրը ճմաւոնին տեղն անցնելով՝ իւր քաջայաղթ պատերազմներովը Հրէից ազատութիւնը անկործան պահեց : Անտիոքոս թագաւորին մահուան լուրն ալ առնելուն պէս (150) վազեց Ասորիք մտաւ , ասպատակեց , եղովմայեցւոց յաղթեց , տարեկան տուրք դրաւ վրանին , Հիւրկանիա գաւառին տիրելով՝ իւր անունը Յովնան Հիւրկանոս դրաւ , եւ փառաւորեալ յաղթութեամբ եւ աւարօք ճոխացեալ՝ դարձաւ եկաւ Երուսաղէմ : Այնուհետեւ Ասորւոց թագաւորները մէյ մըն ալ չմտան Պաղեստին : Քիչ մը ետքը Սամարիան պաշարեց առաւ Հիւրկանոս (109) , եւ հիմնայա-

տակ կործանեց այն Իսրայելի Թագաւորութեան հին մայրաքաղաքը :

Փարիսեցիք : — Հիւրկանոսին քահանայապետութեան վերջի տարիներուն խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնը վրդովեցաւ՝ երկու զօրաւոր աղանդոց իրարու գէմ՝ ունեցած հակառակութեամբն ու կռիւներովը, որք էին Փարիսեցիք եւ Սադուկեցիք : Փարիսեցիք այսպէս կկոչուէին՝ երբայեցւոց փեռուշիմ բառէն որ զսեպի կնշանակէ, որովհետեւ իրենց արտաքին խոտակեցութեամբն ու նախանձայոյզ օրինապահութեամբը հասարակ ժողովրդենէն կզատուէին : Դրսէն մեծ խտուածիւն սկզբանց կցուցընէին, եւ մանրախոյզ ճշգրութեամբ տասանորդները կվճարէին, շաբաթը լաւ կպահէին, նոյնպէս եւ հրամայեալ ծոմապահութիւնները, մկրտութիւնները կամ լուացմունքները, եւ աղօթքները : Թէ որ օտարական կամ անմաքուր հրեայ մը իրենց ամաններուն կամ կահերուն մէկուն դպչէր՝ զայն պղծեալ ու անսուրբ կհամարէին, եւ չէին գործածեր՝ մինչեւ որ չլուացուէր ու չսրբուէր : Դպիրք, վարդապետք օրինաց եւ հասարակ ժողովրդեան մէկ մասը իրենց կողմնէին : Փարիսեցիք ոչ միայն Մովսեսի օրէնքն ու մարգարէները կընդունէին, այլ եւ այն ամենայն աւանդութիւնք՝ որոնք Բաբիլոնի գերութեան ժամանակ Զրադաշի վարդապետութենէն առնուած էին, եւ իրենք կպնդէին թէ այն աւանդութիւններն եւս Սինա լեռան վրայ Մովսեսի արուած էին օրինաց հետ. ուստի եւ գրաւոր օրինաց պէս զանոնք կպատուէին : Ամէն բան Աստուծոյ եւ ճակատագրին կընծայէին, եւ մարդուս անձնիշխանութիւնը կընդունէին. այսինքն ամէն բան Աստուծոյ հրամանաւը կամ թոյլտուութեամբը կլինի, կըսէին, սակայն եւ մեր կամքէն կախուած է առաքինի կամ ախտաւոր լինել, բարին կամ չարն ընտրել : Հրեշտակաց գոյութեանը կհաւատային, այսինքն կըսէին թէ կան դաս մը գերազոյն էակաց, որ միջնորդ են ընդ մարդիկ եւ ընդ Աստուծոյ, սմանք խրատատու բարեաց մարդկան, եւ այլք մեղսառիւթք : Կընդունէին նաեւ հոգւոյ անմահութիւնը, եւ կարծէին թէ հօգիք ընտրելոց դարձեալ աշխարհ կուգան՝ ուրիշ մարմիններ կկենդանացը-

ներլու, իսկ ոգիք չարաց կփակուին խաւարչտին բանտերու մէջ՝ իրենց մեղացը համեմատ հոն տանջուելու յաւիտեան: Փարիսեցիք իրենց արտաքնայարդար բարեպաշտութեամբը, առաքինութեամբն ու նախանձայոյզ օրինապահութեամբը ռամիկ ժողովուրդը խաբեր ու վրան մեծ աղղեցութիւն ունեցեր էին. եւ Հրէից մէջ Քրիստոս Տէրն մեր միայն եղաւ որ նոցա խաբէութիւնը, կեղծաւորութիւնն ու փառասիրութիւնը խայտառակեց՝ ծանր ծանր խօսքերով ու վայերով. զիրենք նմանցուց գերեզմանաց բռնւոց, որ գրսէն գեղեցիկ կերեւին, եւ ներսէն լի են ոսկերօք մեռելոց եւ ամենայն պղծութեամբ. նոյնպէս եւ դուք, բաւ, գրսէն արգար կերեւիք մարդկան, եւ ներսէն լի էք կեղծաւորութեամբ եւ անօրէնութեամբ: Իսկզբան փարիսեցւոց կողմն էր Յովհան. բայց յետոյ հետեւինն աւրուելով՝ Սաղուկեցւոց կողմն անցաւ, որով եւ նոցա զօրանալուն ոչ սակաւ պատճառ եղաւ:

Սաղուկեցիք: — Այսպէս կկոչուէին իրենց Սաղուկ գըլխաւորին անուամբը, եւ փարիսեցւոց նախանձորդ ու թշնամի էին: Յովսէպոս հրեայ պատմաբանին խօսքին նայելով՝ սղքա նախասահմանութեան վարդապետութիւնը չէին ընդուներ, եւ կվարդապետէին թէ մարդս ինքը միայն է պատճառ իւր երջանկութեանն ու թշուառութեանը՝ իւր անձնիշխանութիւնը իբարին եւ իշարն գործածելով: Աւետարանէն ալ գիտեմք որ կուրանային զյարութիւն մեռելոց, զանմահութիւն հոգւոյ, զվարդապետութիւն հանդերձեալ պատժոց եւ վարձուց, որպէս եւ զգոյութիւն հրեշտակաց եւ գիւաց: Նոյնպէս կմերժէին ամենայն աւանդութիւնները, եւ սուրբ Գրոց մէջէն Մովսէսի Հրեգամատեանն ու մարգարէութիւնները միայն կընդունէին: Կուղէին որ մարդս Աստուծոյ ծառայէ՝ ոչ թէ շահու կամ ակնկալութեան համար, այլ պարզ իսիրոյ, եւ այս աշխարհիս վրայ մարդս իւր վարձքը կընդունի կրօնէին. ուստի եւ անողոքելի էին ընդդէմ չարաց, եւ Մովսէսի օրինաց մէջի պատժոց անվրէպ կատարումը կպահանջէին, անոր համար ալ սակաւաթիւ կուսակից ունէին: Բայց որովհետեւ երջանկութիւնը այս աշխարհիս վայելմունքն

է կըսէին՝ մոռանալով կամ բանի տեղ չգնելով հանդերձեալ անանց կենաց երանութիւնը, բոլոր հարուստներն ու մեծերը նոցա կողմն էին. որովհետեւ ընդհանրապէս ամէն երկրի ու ամէն ժամանակի հարուստներն ու մեծերը իրարու կնամանին, այսինքն իրենց երջանկութիւնն ու զօրութիւնը՝ իրենց հարստութեանն ու մեծութեանը վրայ դրած են, եւ զանոնք միայն կաշտապանեն ու կսիրեն՝ որոնք իրենց ապօրինաւոր գործն ու ընթացքը կօրինաւորեն:

Գ Լ ՈՒԽ ԻԵ.

ՀՐԷԻՑ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՀԵՐՈՎԳԵՍԻ ՄԱՀԸ.

(Քրիստոսէ 108 տարի առաջ եւ 4 տարի ետքը):

Յաջորդք Մակարայեցոց: — Արիստորուդոս: — Աղեքսանդր Յաննէոս: — Աղեքսանդրա. Հիւրկանոս Բ. Արիստորուդոս Բ. Անտիգոնոս: — Հերովդէս: — ԻՆՈՒՆԴ ՅԻՍՈՒՍԻ:

Յաջորդք Մակարայեցոց: — Վաթոռն տարիի չափ իշխեցին Մակարայեցիք. տեսանք թէ ինչ թշուառութեան, աղքատութեան, կործանման եւ անշքութեան մէջ էր Հրէից ազգը, եւ յոր երջանկութիւն, մեծութիւն, զօրութիւն եւ փառս հասուցին զայն նորա՝ իւրեանց քրտինքովն ու արիւնովը Հրէաստանի լեռներն ու դաշտերը ոռոգելով. մինչեւ Հռովմայեցոց պէս խրոխտապանծ ազգն ու ժողովուրդը արժանի համարեցաւ զանոնք նիզակակից իւր անուանելու: Ափսոս որ յաջորդք նոցա եւ սերունդք՝ այնպիսի անուան շքեղ փառքը անաղօտ պահելու եւ մըշտընջենաւորելու ունեցած սրբազան պարտքերնին չճանցան, եւ իրենց նախնեացը քաջութիւնը միայն ժառանգելով՝ նոցա առաքինի եւ աստուածատէր կենաց շաւղէն հեռացան, եւ Մակարայեցոց անուան հետ կորուսին նաեւ

անոնց մահու չափ ճգամբ ձեռք ձգած եւ ազգին պարգեւած ազատութիւնը, որ կենդանի ազգի մը համար գերազայն է եւ սիրելի քան զամենայն պարգեւ աշխարհի, եւ կորուստն անդարմանելի: Մակաբայեցւոց վերջի գիւցազն եղաւ Յովհանն Հիւրկանոս:

Արիստոբուլոս: — Հիւրկանոս մեռնելու ժամանակը քահանայապետական իշխանութիւնը աշխարհական իշխանութենէն բաժնելով՝ առաջինը յանձնեւ էր իւր Արիստոբուլոս որդւոյն, եւ երկրորդը տուեւ էր իւր կնոջը: Սակայն Արիստոբուլոս աշխարհական իշխանութիւնն եւս ձեռք անցընելու համար՝ զմայրը բռնեց բանտ գրաւ, եւ անօթի պահելով՝ մեռուց անդթաբար: Այսպէս երկու իշխանութիւնն ալ որ միացուց՝ գլուխը թագ գրաւ, ինքզինքը թագաւոր շրէից հռչակեց, զոր Բաբելոնի գերութենէն իվեր ոչ ոք համարձակեւ էր ընել, եւ Ամոնեանց^(*) թագաւորութիւնը հաստատեց: Այնուհետեւ սկսաւ հօրը քաղաքականութեանը հետեւիլ, եւ Սագուկեցւոց կուսակից եղաւ: Իւր Սողոմոն նենգաւոր կնոջը սագրանօքը սպաննել տուաւ Արիստոբուլոս նաեւ իւր եղբարց մէկը, որ այն ինչ իւր կողմանէ եղովմայեցւոց վրայ գնացեւ յաղթեւ ու փառօք դարձեւ էր: Բայց հարկաւ երկուց անմեղաց մօրն ու եղօր արիւնը իրեն դէմ պիտի բողոքէր հանապազ իւր խղճմտանքին. արդարեւ իսկ կեանքը դառնացաւ եւ օրերը կարճեցան. տարի մը միայն կրցաւ վայելել այնչափ փափաքով ու փառասիրութեամբ կանգնած թագաւորութիւնը (106):

Աղեքսանդր Յագեկոս: — Աթուր նստելուն պէս՝ եղբարցը մէկուն վրայ թեթեւ կասկածի մը երթալով՝ մեռցընել տուաւ զնա, եւ ներսէն իշխանութիւնը հաստատելով՝ գնաց Պաղմադիսի վրայ յարձակեցաւ, որ Ասորւոց լուծը թօթափեւ էր. բայց յաղթուեցաւ, երեսուն հազար հօգի կորսընցուց, եւ Հրէաստան ոտնակոխ եղաւ: Եգիպ-

(*) Մակաբայեցւոց նաեւ Ամոնեանք կոչուելուն պատճառն յայտնի չը գիտցուիր. ոմանք կրսնն քէ այսպէս կոչեցան Մատաթիայի հօրը Ամոնեոսի անուամբը. եւ այլք՝ քէ յանուն Ամոն գեղջ, ոսկից եկած էր իրենց ազգատոհմը:

տացւոց թաղուհին Կոնստանտնուպոլսոյ օգնութեան զօրք հասուց իրեն, որոցմով զօրացաւ, թշնամիքը Հրէաստանէն հալածեց, Փղշտացւոց երկրին տիրեց, եւ երկարատեւ պաշարմամբ Գազա քաղաքն առաւ ու կործանեց (96):

Փարիսեցիք որ Հիւրկանոսի ժամանակէն իվեր իւր ազգատոհմին թշնամի էին՝ նորա յաղթուելուն վրայ մեծ ուրախութիւն ցուցուցեր էին. յաղթական դարձած ժամանակն ալ իւր յաղթութիւնն ըն անարգեցին, Այս կրկին նախատանաց վրայ կատղած՝ անոնցմէ վեց հազար հոգի ըրանեց մեռուց Յաննէոս. քիչ մը ետքն ալ ութ հարիւր փարիսեցի խաչ հանել տուաւ օտար զօրաց ձեռքովը, եւ ինքը պալատին տանեացը վրայ իւր բաղմամբիւ հարձերովը նստած՝ անոնց խաչուիլը կտեսնէր եւ գազանամիտ վայրենութեամբ կզուարճանար: Այս սոսկալի անգթութեամբ երուսաղէմի մէջ իրեն դէմ եղած խռովութիւնը զսպեց, բայց իրեն դէմ եղած հասարակաց ատելութիւնը եւ եւս սաստկացուց:

Նոր բանակաւ արշաւեց յԱսորիա, իֆրէնիկէ, յԱրաբիա եւ յեդոմ, եւ մեծամեծ յաղթութիւններ ըրաւ. եւ քաղաքի մը պաշարման ժամանակ ըրած ցոփութենէն մեռաւ՝ քսանըեօթը տարի համազգեացն արիւնը օտար վարձկան զօրաց ձեռքովը թափելէն ու անոնց անագորոյն դահիճ լինելէն յետոյ, թողլով թագաւորութիւնը իւր Աղեքսանդրոս կնոջը, եւ խրատ իսկ տալով որ եթէ կուզէ իշխանութիւնը հաստատուն պահել՝ իւր տուած օրինակին հակառակ՝ Փարիսեցիքը իւր կողմն որսայ (79):

Աղեքսանդրոս, Հիւրկանոս Բ. Արիստոբոլոս Բ. Անտիգոնոս: — Ինը տարի տէրութիւնը կառավարեց Աղեքսանդրոս, եւ Փարիսեցւոց անձնատուր լինելովը շատ ոյժ տուաւ նոցա, եւ նոքա այն զօրութիւնն իրենց թշնամի Սադուկեցւոց դէմ՝ բանեցընելով՝ երուսաղէմն արեամբ ողողեցին: Երբոր Աղեքսանդրոս մեռաւ, Փարիսեցիք իւր տեղը նստեցուցին նորա Հիւրկանոս Բ անդրանիկ որդին. բայց թագաւորութեանը երկրորդ տարին եղբայրը Արիստոբոլոս Բ զինքը աթոռէն ձգեց ու տեղն անցաւ՝ ժողովրդեան ու Սադուկեցւոց օգնութեամբը, որոնք ձանձրացեր էին Փա-

րիսեցւոց բռնութենէն: Իւր եղովմայեցի Անտիպատրոս
ոստիկանին եւ սիրելոյն խորհրդովր Հիւրկանոս գնաց Ա-
րարացւոց Արեւ թագաւորին ապաւինեցաւ, եւ հետը ե-
կաւ Երուսաղէմը պաշարեց: Բայց Հռովմայեցիք Արաբիա
արշաւելով՝ Արեւո հարկադրեցաւ Հիւրկանոսն ու պաշա-
րումը թողուլ եւ իւր երկիրը դառնալ: Երկու եղբարք
հինգ տարի միակերպ իրարու գէմ պատերազմեցան, մին-
չեւ որ Հռովմայեցւոց Պոմպէոս զօրավարն եկաւ, Երուսա-
ղէմն առաւ եւ Հիւրկանոսին տուաւ: Որովհետեւ Հիւրկա-
նոս անհոգ ու անճարակ մարդ մըն էր, բոլոր տէրութեան
կառավարութիւնը Անտիպատրոսին ձեռքը թողուց, որ
կ'ջանար Հռովմայեցւոց աչքը մոռնելով՝ Հրէից վրայ թա-
գաւորել: Պարթեւք քիչ մը ժամանակ Հռովմայեցւոց վը-
րայ որ զօրացան՝ եկան Հիւրկանոսին ձեռքէն թագաւո-
րութիւնն առին ու Արիստորուղոսի որդւոյն Անտիգոնոսի
տունին՝ որ իրենց գիմեր էր (40):

Հերովդէս: — Անտիպատրոսի որդին էր Հերովդէս, եւ
քաղաքապետ Ասխաղոնի. հօրը պէս փառասէր լինելով՝ նորա
քաղաքականութեանը հետեւեցաւ, եւ ջանաց Հռովմայե-
ցւոց ինքզինքը սիրցնել, որպէս զի հօրը ձեռք ձգել
չկրցած Հրէից թագաւորութիւնը՝ ինքն առնու: Հօրմէն
աւելի բարեբաղդ գտնուելով՝ փափաքին հասաւ Հերովդէս:
Պարթեւաց օգնութեամբը Անտիգոնոսին թագաւորելն որ
լսեց Հռովմայ ծերակոյտը, զինքը թագաւորութենէն ձը-
գեց, եւ տեղը քաղաւոր Հրէից անուանեց զՀերովդէս: Այս
աւետիսն առնելուն պէս վազեց Հերովդէս, Երուսաղէմը
պաշարեց ու շատ կոտորածներ ընելէն ետքը առաւ Ան-
տիգոնոսն ալ բռնեց մեռուց. հետզհետէ մեռցնել Լիւբաւ
նաեւ ծերունի Հիւրկանոս թագաւորը, իւր եղբոր որդւոյն
գեռահասակ Արիստորուղոսն եւ նոցա քոյրը Մարիամը, զի
եւ իրեն կին առեր էր: Այսպիսի աղետալի վախճան պի-
տի ունենայ եղեր Մակաբայեցւոց պէս հռչակաւոր ցեղ մը
հարիւր երեսուն տարիի չափ տեւելէն յետոյ:

ԾՆՈՒՆԴ ԹԻՍՈՒՍԻ: — Տեսանք որ եղովմայեցի էր Հերով-
դէս ազգաւ, եւ եղովմայեցւոց երկրին Յովհանն Հիւրկանոս
տիրեր ու Պաղեստինու հետ միացուեր էր զայն, ինչ աւան-

դուժին մը կար Հրէից մէջ՝ Յակոբ նահապետին մարդա-
րէութեանը համեմատ, որ ազգին թագաւորութիւնը
օտարի ձեռք անցնելուն պէս՝ պիտի ծնանէր Մեսի-
այն. եւ որդարեւ երբոր Հերովդեսի հօր ու բարեկարգ-
թագաւորութեամբը Հրէաստանի մէջ նորէն խաղաղու-
թիւնն ու հանգստութիւնը տիրեց, ծնաւ ՄԵՍԻԱՅՆ՝ առ
նախածնողս մեր եւ առ որդիս նոցա հաղարաւոր տարի-
ներէ իվեր խոստացուած ՓրկիՉն աշխարհի, որոյ հրաշա-
լի ծնունդը, Վարդապետութիւնը, աշխարհակեցոյց լ'ահն
ու Յարութիւնը պատմութեանս երկրորդ հատորոյն նիւթ
պիտի լինին :

Վ Ե Ր Ջ

13457-8

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0162944

